

Jean de Joinville

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI

A KÖZÉPKORI FRANCIA TÖRTÉNETI IRODALOM REMEKEI

II.

Sorozatszerkesztő
CSERNUS SÁNDOR

KÉSZÜLT

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖZÉPKORI EGYETEMES TÖRTÉNETI TANSZÉKÉN

Jean de Joinville

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCΣ MONDÁSAI

Közreadja
CSERNUS SÁNDOR

JACQUES LE GOFF
könyvrészletével

CSERNUS SÁNDOR
ZIMONYI ISTVÁN
tanulmányaival

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

A kötet megjelenését támogatta

SZTE Bölcsészettudományi Kara
Lendület „Magyarország a Középkori Európában”
MTA–DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014

A jegyzeteket írta és a segédleteket összeállította
CSERNUS SÁNDOR

Fordította
CSERNUS SÁNDOR
CS. TÓTH ANNAMÁRIA

A térképeket rajzolta
SZÁNTÓ RICHÁRD

A borítón
Damietta elfoglalása. Miniatúra Jean de Joinville művének 14. századi másolatában.
Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 13568, f. 83

Köszönetnyilvánítás / Remerciements
Gallimard Kiadó, Párizs / les Éditions Gallimard, Paris
Jacques Le Goff örökösei / les héritiers de Jacques Le Goff
Joinville város Polgármestere és Polgármesteri Hivatala / le Maire et la Mairie de Joinville
Joinville, Miasszonyunk-templom / l'Église Notre-Dame de Joinville
Blécourt Polgármestere és Polgármesteri Hivatala / le Maire et la Mairie de Blécourt

Hungarian translation © Csernus Sándor, Cs. Tóth Annamária, 2015
© Csernus Sándor, Zimonyi István (tanulmányok), 2015
© Éditions Gallimard, Paris, 1996 (Jacques Le Goff)

ISBN 978-963-506-963-7

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Tamás Zsuzsanna
Sorozatterv Szák András
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Nyomás és kötés az OOK Press Kft.-ben készült
Felelős vezető Szathmáry Attila

TARTALOM

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI / 9
(*Fordította Csernus Sándor és Cs. Tóth Annamária*)

*

Jacques Le Goff
SZENT LAJOS. KÖVETKEZTETÉSEK / 265
(*Fordította Csernus Sándor*)

Csernus Sándor
TIPIKUS ÉS KIVÉTELES. A JOINVILLE-EK:
EGY CHAMPAGNE-I BÁRÓI CSALÁD KIEMELKEDÉSE / 275

Csernus Sándor
A „SUPER HOMO” ÉS JOINVILLE SZENT LAJOSA / 304

Zimonyi István
EGYIPTOM A 13. SZÁZAD KÖZEPÉN / 332

*

Kronológia Jean de Joinville művének tanulmányozásához / 353
Országok, dinasztiák és uralkodók / 361
A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek / 387
Válogatott bibliográfia / 396
A rövidítve idézett címek föloldása / 410
Az illusztrációk jegyzéke / 412
Személynévmutató / 414

*

Térképek / 435
Képmelléklet / 441

À la mémoire de Jacques le Goff

[Első fejezet
Ajánlás és a mű felosztása]

1 Jó urának, Lajosnak,¹ a francia király fiának, ki Isten kegyelméből Navarra királya, Champagne és Brie palotagrófja, üdvözet, szeretet és tisztelet Jean de Joinville-től, Champagne *sénéchal*jától,² ki őt szolgálni kész.

¹ A Capeting-dinasztia tizenkettedik uralkodója, a későbbi X. (Civakodó) Lajos (Louis X. „Le Hutin”; Párizs, 1289. október 4.–Vincennes, 1316. június 5.), francia király, Navarra királyaként I. Lajos (1305. április 4.–). Anyja, a Champagne-i-dinasztiából származó I. (Navarrai) Johanna halálát követően kerül a Navarrai Királyság trónjára, de koronázására apja, IV. (Szép) Fülöp (Navarra uralkodójaként I. Fülöp; 1285–1305. április 4.) csak 1307-ben ad engedélyt. Anyja után egyben Champagne grófja is (1305. április 4.–). 1314. november 29-től haláláig francia király. Anyai ágon II. András leányának, Magyarországi Jolántának (1215–1251), Aragónia királynéjának a dédunokája. Második felesége Magyarországi Klemencia (Clémence de Hongrie; 1293–1328. október 12.), Anjou Martell Károly és Habsburg Klemencia leánya, francia királyné (1315. augusztus 19.–1316. június 5.). Fiuk, az utószülött I. János, a Capeting-dinasztia tizenharmadik (és egyben utolsó egyenes ági) királya mindössze néhány napot él (1316).

² A címet, illetve méltóságot jelölő *sénéchal* latin és frank eredetű szóösszetétel (*senes+scale*), jelentése: ’a királyi udvar legfőbb szolgálja, az udvartartás vezetője, a király általános helyettese’. A cím már a Merovingok idején is létezett; a *majordomusi* méltóság megszűnésével vált a Francia Királyságban az első udvari méltósággá. A kezdetben örökletes címet hosszabb ideig az Anjou grófok viselik, majd II. Fülöp ebben a formában megszünteti (1191): eltörli a *sénéchal* méltóság örökletes jellegét, és (kezdetben) az újonnan a királyhoz kerülő területek élére nevez ki ezen a néven királyi helytartókat, akiknek képviselői, bíraskodási, adminisztratív és pénzügyi feladatokat delegál. E feladatkörök IX. Lajos uralkodása idején tisztulnak le és szilárdulnak meg. *Sénéchal* azonban nemcsak a királyi udvarban van, hanem a földesúr vagy épp egyes fejedelmek szolgálatában, tehát az uralom gyakorlásának különböző szintjein is. Champagne grófsága, majd hercegsége esetében a *sénéchal* a herceg mellett lát el udvarmesteri, adminisztratív, jogi és pénzügyi feladatokat; a méltóság itt Joinville családjában öröklődik (amiért azonban alaposan meg kell küzdeniük). Emellett Franciaországban a király képviselőjeként *sénéchal* áll a királyi területi adminisztráció (*sénéchaussé*) élén, ami ebben az összefüggésben a Francia Királyság déli részére vonatkozik, ahol a *sénéchal* az északi területi adminisztrációban tevékenykedő *baillival* azonos feladatokat lát el. A *sénéchal* méltósága létezik más országokban is, a franciaországitól némileg eltérő funkciókkal.

2 Édes uram,³ tudatom önnel, hogy a királyné asszony, az ön édesanyja,⁴ ki engem nagyon szeretett (s akit az Isten fogadjon kegyelmébe!), oly kitartóan kérelt engem, ahogyan csak tudott, hogy írassak egy könyvet a mi szent Lajos királyunk⁵ bölcs mondásairól és nemes cselekedeteiről, amit én meg is ígértem neki. Most, íme, Isten segédelmével elkészült a könyv, mely két részből áll.

Az első rész azt mondja el, mint viselkedett a király egész életében Isten és az Egyház parancsai szerint, szolgálván királysága javát.

A második rész pedig nagy vitézségéről és fényes haditetteiről szól.

3 Jó uram, mivel meg vagyok írva: „Add meg előbb azt, amivel Istennek tartozol, és ő minden más gondodat elrendezi”,⁶ ezért írtam le legegelször azt, ami a fent említett három dolgot érinti, tehát ami a lélek és a test épülésével kapcsolatos, és ami a nép kormányzására vonatkozik.

4 Ezen dolgokról pedig eme valóságos szent iránti tiszteletből is írtam, mert rajtuk keresztül nagyon világosan láthatóvá leszen, hogy korunkban nem akadt egyetlen világi ember sem, aki egész élete során olyannyira szentként élt volna, mint ő, uralkodása legelejétől élete végéig. Élete végső pillanatánál nem voltam

³ A franciában a tegezésnek és a magázásnak a 16. századig nincsenek világosan kialakult szabályai. Használatukban bizonyos következetlenség tapasztalható, előfordulhat, hogy ugyanazon dialógus résztvevői hol tegeznek, hol magázzák egymást. A szövegek fordításakor a bensőséges, mély tiszteletet feltételező kapcsolat (és témakör) tegezést kívánhat meg (pl. ha Istenhez fordul az ember), más esetben a magázódás formája látszik alkalmazhatóbbnak.

⁴ I. (Navarrai/Champagne-i) Johanna (Jeanne de Navarre/Champagne; 1273. január 14.–1305. április 2.), Navarra (1274–) és Franciaország királynéja (1285–). Joinville tehát művét az anyakirályné kérésére kezdte írni, aki azonban már nem érthette meg annak elkészültét.

⁵ A Capeting-dinasztia kilencedik uralkodója, IX. (Szent) Lajos. Valószínűleg 1214-ben, április 25-én született az apja, VIII. (Oroszlán) Lajos (1187. szeptember 5.–1226. november 8.) birtokaihoz tartozó Poissy várában (ma: Yvelines megye, Île-de-France), és a város (Kegyes Róbert által 1016 körül építtetett) templomában (Notre-Dame de Poissy) keresztelték meg. (Magánleveleit Lajos király gyakran „Louis de Poissy”-ként írta alá.) Mindössze tizenkét évesen kerül trónra, uralkodását apja halála napjától számítják, a koronázási ceremóniára Reimsben kerül sor 1226. november 29-én. Kiskorúsága idején anyja, Kasztíliai Blanka (lásd róla a 88. jegyzetet) gyakorolja a régensi hatalmat. 1270. augusztus 25-én, Tuniszban hal meg, vérhasjárványnak esik áldozatul. Már életében szentként tisztelik, végül VIII. Bonifác pápa avatja szentté, 1297. augusztus 11-én Franciaországi Szent Lajos (Saint Louis de France) néven. (Ünnepe halálának napja: augusztus 25.)

⁶ Az idézet forrását nem sikerült azonosítani.

jelen, de ott volt a fia, Pierre d'Alençon⁷ gróf (ki engem nagyon kedvelt), s ő elmondta nekem, hogy mily boldogságos véget ért, melynek leírása e könyv végén található.

5 És úgy látom én, hogy nem tettek érte eleget,⁸ amikor nem sorolták őt a szent vértanúk közé ama nagyszámú szenvedés okán, melyeket a keresztes zarándoklat idején kiállott, azon hat esztendő alatt, melyet a társaságában töltöttem, és azért is, mert a Mi Urunkat a keresztre feszítésig követte. Mert ha Isten a kereszten halt meg, úgy ő is, hiszen keresztes volt akkor, amikor Tuniszban elérte a vég.

6 A második könyv nagy vitézségéről és merész tetteiről szól, azokról, amelyek során négyszer is láttam, hogy halálos veszedelemnek tette ki magát, amint arról a későbbiekben majd szólni fogok, s cselekedte mindezt azért, hogy népét a szenvedéstől megkímélje.

[Második fejezet
Szent Lajos odaadásának példái]

7 Az első eset, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, Damiettába érkezésünk idején történt, mikor is összes tanácsadói azon a véleményen voltak, hogy maradjon a hajóján mindaddig, amíg azt nem látja, hogy lovagjai a szárazföldre lépnek.

⁷ Pierre d'Alençon (Château-Pèlerin, 1251. június 29.–Salerno, 1283. április 6.) IX. Lajos és Provence-i Margit hetedik gyermeke. A VII. keresztes hadjárat idején született Palesztinában, a templomos rend várában (keresztapja Renaud de Vichiers templomos nagymester). Alençon grófja (1268–) és Jeanne de Châtillonnal kötött házassága révén Blois és Chartres grófja, Guise ura (1272–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, majd a „szicíliai vecsernye” (1282. március 30.) után a Nápoly-szicíliai Királyságba megy nagybátyja, Anjou I. Károly segítségére, de Salernóban meghal.

⁸ A kanonizálási procedura meglehetősen hosszú és vontatott volt. X. Gergely pápa indítja el (1272. március 4.), de halálát követően, amikor másfél év alatt három pápa (V. Ince, V. Adorján és XXI. János) váltja egymást a trónon, a folyamat megakad. III. Miklós ad ismét lendületet az eseményeknek, ám a folytatás Simon de Brie (Brion) bíborosra, IX. Lajos egykori tanácsadójára hárul, aki IV. Márton néven lép a pápai trónra. A procedúrát azonban ő sem tudja befejezni, mint ahogy utódai, IV. Honorius, IV. Miklós és V. Celesztin sem. Végül a kanonizálási folyamatban már korábban is szerepet vállaló VIII. Bonifác uralkodása alatt a vizsgálat eredményesen lezárul. Orvietóban a pápa bejelenti (1297. augusztus 4.), majd ünnepélyesen megerősíti (1297. augusztus 11.) Lajos király szentté avatását. 25 év alatt tehát 10 pápa és megannyi vizsgálóbizottság munkálkodott a kanonizáción. Joinville végigkísérte a folyamatot, tájékozott volt az eseményekről, megjegyzése valószínűleg ennek is köszönhető.

8 Azért adták neki ezt a tanácsot, mert ha velük együtt ő is partra szállna, és embereivel együtt őt is legyilkolnák, ügyük elveszne. Míg ha hajója fedélzetén maradna, személyesen újrakezdehetné Egyiptom visszafoglalását. De ő senkire nem hallgatott, hanem teljes fegyverzetben, nyakában pajzzsal, kezében lándzsával a tengerbe ugrott, s az elsők között ért a szárazföldre.

9 A második alkalom, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, a következő volt: midőn Manszúrát elhagyva Damiettába indult,⁹ tanácsadói azt ajánlották, ahogy hallottam, hogy hajón menjen Damiettába; ezt a tanácsot azért adták neki, mint mondják, mert ha embereit baj érné, személyesen eljárva ki tudná szabadítani őket a fogságból.

10 Ezen a véleményen pedig legfőképpen rossz egészségi állapota miatt voltak, melybe több betegségből kifolyólag került, amelyek itt következnek: dupla harmadnapos váltóláz és igen heves hasmenés gyötörte, és a seregben dülő betegség is megtámadta a száján és a lábain. De ő senkire nem hallgatott, hanem azt mondta, hogy soha nem hagyja magára embereit, és a végsőig osztozik sorukban. Az őt gyötörő hasmenés miatt megtörtént, hogy esténként kénytelenek voltak a nadrágja fenekét kivágni, a seregben pusztító betegség hevessége miatt pedig egy este folyamán többször is eszméletét veszítette, amint azt később majd hallani fogjátok.

11 Harmadszor akkor tette ki magát halálos veszedelemnek, amikor fivérei visszatérte után négy esztendeig¹⁰ a Szentföldön maradt. Halálos, nagy veszedelemben voltunk akkor, mert egyetlen fegyveressel szembe, aki akkoni tartózkodása idején a királlyal volt, a város elfoglalásakor Akkon¹¹ lakói harmincat állítottak.

⁹ Damietta és Manszúra az egyiptomi kereszties hadjárat legfontosabb csatáinak színterei, lásd a 221. és 292. jegyzetet.

¹⁰ A király Párizsból való indulásától (1248. június 12.) visszaérkezéséig (1254. szeptember 4.) valójában több mint hat év telik el.

¹¹ Akkon (Saint-Jean d'Acre, Akkó, ókori görög nevén Ptolémaisz, ma Akko, Izrael) évezredes város Galileában, a Haifai-öböl északi részén, a Szentföld stratégiai fontosságú kikötővárosa (ma mintegy 40 ezer lakosa van) és (kivételesen jó állapotban fennmaradt) erődtámasza, a kereszties háborúk korában kiemelkedő fontosságú kereskedelmi, gazdasági, adminisztratív, katonai és szellemi központ. Első említését a fáraók korából ismerjük (Kr. e. 15. század), szerepel a bibliai szövegekben, történelme során görög, római, majd bizánci fennhatóság alatt áll. Az arab hódítás (638) után a keresztiesek veszik birtokukba (I. Balduin, 1104. május 26.). Szaladin 1187. évi nagy támadásai idején (július 4., a hattíni győzelem után) ismét a muszlimok kezére kerül (1187. július 10.). Szaladin nagy mélysárlást rendez a keresztény foglyok között, különösen a templomosok és a johanniták körében. Az Akkon visszafoglalásáért indított ostrom két évig tart (1189–1191). Szaladin több kísérletet tesz a város felmentésére. Az újonnan érkező keresztiesek (II. Henri de Champagne, Fülöp Ágost, végül Oroszlánszívű Richárd) erői eldöntik a küzdelmet: a muszlim erők föl-

12 Nem látok egyéb okot, mely visszatartotta volna a törököket attól, hogy a városba jöjjenek és foglyul ejtsenek bennünket, mint azt a szeretetet, melyet a király iránt tanúsított Isten, aki ellenségeink szívébe plántálta a félelmet, s emiatt nem merészeltek megtámadni minket. Ezzel kapcsolatosan írva vagyunk a következő: „Ha féled Istent, minden élő, ki meglát téged, félni fog téged.”¹² És ezt az időt a király teljességgel a tanácsadói véleménye ellenére töltötte ott, ahogyan azt majd hallani fogjátok. Életét kockáztatta azért, hogy megvédje a terület népét, akik abban a percben odavesztek volna, ha akkor nem marad velük.

13 A negyedik esemény, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, akkor volt, amikor visszatértünk a tengerentúlról és Ciprus szigete elé érkeztünk, ahol a hajónk olyan szerencsétlenül ütközött a tengerfenéknek, hogy a föld, melynek nekiütődött, háromölnyit leszakított a hajó fenekét alkotó deszkából.

14 A baleset után a király tizennégy hajósmestert odahívott, mind erről a hajóról, mind a kíséretében lévő többiről, hogy adjanak tanácsot, mitévő legyen. És mindannyian azt tanácsolták neki, amint azt később hallani fogjátok, hogy szálljon át egy másik hajóra, mert nem látják, hogy az övé miként lenne képes ellenállni a hullámlökéseknek, mivel a deszkáit egymáshoz rögzítő valamennyi szög erősen meglazult. Majd felhoztak egy példát a királynak a hajóra váró veszélyre: amikor még a tengerentúlra tartottunk, az egyik hajó, mely hasonló helyzetbe került, bizony elveszett. Magam láttam is Joigny grófjánál¹³ az asszonyt és a gyermekeket, akik a hajótörés egyetlen túlélői voltak.

15 Erre így felelt a király: „Uraim, látom, hogy ha én elhagyom ezt a hajót, senki nem akar majd ott maradni; és látom, hogy nyolcszáznál is több ember van itt, és minthogy mindegyikük ragaszkodik az életéhez, ugyanúgy, ahogyan én az enyémhez, ezért, ha Istennek tetszik, bizonyosan nem fogok ennyi embert, amennyi itt van, halálos veszedelembé sodorni, hanem inkább a hajó fedélzetén maradok én is, hogy embereimet oltalmazzam.”

16 Ott is maradt, és Isten, akibe bizodalma helyezte, jó tíz héten keresztül megóvott minket a tenger veszélyeitől, és végül szerencsésen partot értünk,

adják a védelmet. A tárgyalások elhúzódása miatt türelmét vesztő Richárd erőszakkal veszi birtokba a várost, lemészárolva mintegy 2700 embert. Akkor a Jeruzsálemi Királyság fővárosaként ezután még mintegy száz évig keresztény kézen marad. 1291. május 18-án a mameluk al-Asraf Halíl (1263–1293) szultán (1290–) elfoglalja, és ezzel kiszorítja a keresztéseket a Szentföldről.

¹² Az idézet eredeti forrását nem sikerült azonosítani.

¹³ Joigny (ma: Yonne megye, Burgundia) grófjai fontos szerepet játszottak Champagne és Burgundia történetében. Itt minden bizonnyal III. Guillaume de Joigny (1230 k.–1271) grófról van szó, aki előbb részt vesz a „bárok keresztes hadjáratában” (1239–1241), majd a VII. keresztes hadjáratban, ahonnan 1254-ben tér vissza. A Joinville és a Joigny családok rokoni kapcsolatban vannak egymással.

ahogy a későbbiekben hallani fogjátok. Úgy esett, hogy Olivier Termes,¹⁴ aki a tengerentúlon oly bátran és férfiasan viselkedett, otthagytta a királyságot és Cipruson maradt, és őt csak másfél évvel később láttuk viszont. Így hátrította el a király a hajón lévő nyolcszáz embert fenyegető szerencsétlenséget.

17 E könyv második részében szólunk majd elhunytáról, hogy hogyan halt meg szentként.

18 Most pedig elmondom önnek, a navarrai király úrnak, hogy ígéretet tettem anyjának, a királyné asszonynak, hogy elkészítem ezt a könyvet, s ezt ígéretemhez híven meg is tettem. S minthogy senkit nem látok, akinek annyi jogcíme lenne a birtoklására, mint önnek, aki az örökös, elküldöm önnek, hogy ön és fivérei és mások is, akik majd hallják, jó példákat találhassanak benne, s eme példákat a gyakorlatba áttehessék, hogy Isten majd megjutalmazza őket.

[Harmadik fejezet
Kezdődik az első könyv. Szent Lajos fő erényei]

19 A mindenható Isten nevében én, Jean, Joinville ura, Champagne *sénéchal*-ja, megíratom szent királyunk, Lajos életét, ahogyan az alatt a hat esztendő alatt láttam és hallottam, melyet a tengerentúli zarándoklaton¹⁵ és a visszatérésünk után a kíséretében töltöttem. Mielőtt tetteiről és lovagi viselkedéséről szólnék,

¹⁴ Olivier de Termes (1200 k.–Akkon, 1274. augusztus 12.) Termes és Aquilar várainak birtokosa, a déli területek egyik legjelentősebb nemesura, kora legnevesebb és legvitézesebb lovagjainak egyike, Toulouse grófjainak (VI. és VII. Raymond de Toulouse) és Carcassonne vicomte-jának (II. Raymond de Trencavel) vazallusa. Olivier családja korábban a katar oldalon harcolt a francia király albigensek elleni keresztes hadjárata során, ezt követően ő maga is elveszti birtokait, és a katalán udvarba menekül. Részt vesz Mallorca meghódításában (1229), védelmezi a narbonne-iakat az inkvizíció ellen. Ritka életutat mondhat magáénak, melynek során eljut az „eretnokségtől” az elkötelezett szentföldi keresztes küzdelemig. Miután urai (Jakab király és Raymond de Toulouse) békét kötnek IX. Lajossal (1245), ez utóbbinak szolgálatába áll, s a francia király kiemelkedő védelmezője és tanácsosa lesz. A királyi seregben a tűzéség parancsnoka (*maistre des arbalétriers*), Damietta védője, aki Joinville-t is kimenti szorult helyzetéből (1253). Békéltető, amennyiben nagy szerepe van a corbeil-i szerződés (1258; I. Jakab és IX. Lajos) tető alá hozásában. Később javainak jelentős részét eladja, egy részét a narbonne-i ciszterci apátságra (Sainte-Marie de Fontfroid) hagyja, másik részéből szentföldi katonai akciókat szervez (1264). A Jeruzsálemi Királyság *sénéchalja* (1269–), részt vesz a tuniszi keresztes hadjáratban is, majd tovább folytatja szentföldi harcait, s Akkonban hal meg.

¹⁵ Tengerentúlon a Szentföld értendő. A *pèlerinage* (később: *voyage*) d’Ostre-mer keresztes hadjáratot jelent.

elmondom, amit szent mondásaiból és jó tanácsaiból láttam és hallottam, azért, hogy sorban egymás után megtalálhassák őket, és épülésükre szolgáljon azoknak, akik majd hallják.

20 Ez a szent férfiú teljes szívéből szerette Istent, és alkalmazkodott az ő művéhez; ez pedig abban nyilvánult meg, hogy a király, hasonlóan ahhoz, ahogyan Isten meghalt a népe iránti szeretetből, számos alkalommal kockáztatta életét a népe iránti szeretetből; pedig kivonhatta volna magát ez alól, amint alább hallani fogjátok.

21 A népe iránti szeretet nyilvánult meg azokban a szavakban is, melyeket legidősebb fiához, Lajoshoz¹⁶ intézett, erre egy nagyon súlyos betegsége idején,¹⁷ Fontainebleau-ban került sor: „Drága fiam – mondta –, arra kérlek, szerettesd meg magadat országod népével. Mert sokkal jobban örülnék annak, ha jönne Skóciából egy skót, aki jól és igazságosan kormányoz, mint ha te kormányoznád népedet rosszul.”¹⁸ A szent király olyannyira szerette az igazságot, hogy még a szaracénokkal szemben sem vetemedett csalárdságra a velük kötött egyezsége ügyében, mint azt majd később látni fogjátok.

22 Szavaiban mértéktartó volt, szájából soha nem hallottam elhangzani olyan parancsot, mellyel étkek hozatalát rendelte volna meg, amint azt oly gyakran teszi sok más nagy hatalmú úr; épp ellenkezőleg, egyetlen szó nélkül fogyasztotta, amit szakácsa elkészített, s amit odatettek eléje. Beszédében megfontolt volt, mert életemben egyetlenegyszer sem hallottam, hogy valakiről rosszat mondott

¹⁶ Louis de France (1243. szeptember 21.–Párizs, 1260. február 2.), IX. Lajos és Provence-i Margit első fiúgyermeké, a korona örököse. A keresztes hadjáraton lévő apját névleg ő helyettesíti, de valójában az anyakirályné, Kasztíliai Blanka (1248–1252), majd pedig nagybátyja, IX. Lajos öccse, Alphonse de Poitiers (1252–1254) a régens. Fiatalon, 16 éves korában (valószínűleg vakbélgyulladásban) hal meg.

¹⁷ Lajos királynak ezt a betegségét 1258-ra teszik. (Nem tévesztendő össze korábbi súlyos betegségével 1244. december 10. táján Pontoise-ban, melyből felgyógyulván elhatározza, hogy keresztes hadjáratra indul.)

¹⁸ Nem találtam magyarázatot vagy más összefüggést erre a skótokkal kapcsolatos példálózásra. Mindenesetre az ekkor Skóciában uralkodó III. Sándor (1241–1286, király 1249–; anyja Marie de Coucy, a IX. Lajos elleni bárói lázadás vezéralakjának, III. Enguerand de Coucynak a leánya) ekkor kerül az egyik régens, Walter Comyn hatalmába (1257), majd onnan megszabadulva (1258. november) valóban uralkodni kezd. E szövegrész legkézenfekvőbb interpretációja, hogy Lajos király inkább bízna országát egy *idegenre*, aki *igazságosan* kormányoz, mint saját fiára, ha ő nem úgy cselekedne. Ez azonban nem ad választ arra, hogy az *idegen* miért nem egyszerűen *idegen*, és miért épp *skót*. (A szövegre Le Goff nem tesz utalást; idézi, de nem kommentálja RICHARD, 1983, 18.)

volna, soha szájára nem vette az ördög nevét,¹⁹ mely dolog a királyságban igen elterjedt, és ami Istennek, úgy hiszem, nincsen tetszésére.

23 Mindig nagy figyelemmel volt arra, mennyi vizet kever a borához, függően attól, hogy mennyit bír el.²⁰ Cipruson megkérdezte tőlem, hogy én miért nem öntök vizet a borhoz; s akkor azt mondtam neki, hogy az orvosok tanácsát követem, akik szerint nekem nagy fejem és hideg gyomrom van, s ezért nem tudok lerészegedni. A király azt felelte erre, hogy meg lettem tévesztve, mert ha nem szokom meg ifjúkoromban, hogy vizet adok a borhoz, s majd öregkoromban próbálkozom, akkor köszvényes leszek és gyomorbeteg, s mindig rosszul fogom érezni magam; s ha öregkoromban is tiszta bort iszom, minden este részeg leszek, s hogy egy értékes embernek igen méltatlan dolog lerészegedni.

24 Azt kérdezte tőlem, szeretném-e, ha tisztelnének e világban, és halálom után a paradicsomba kerülnek; s erre én igennel (*Ojil*) válaszoltam. Erre azt mondta: „Akkor pedig szántszándékkal semmi olyat ne cselekedjen vagy mondjon, amiért, ha mindenki tudomására jut, ne tudná vállalni a felelősséget: »Ezt tettem, ezt mondtam.«”

Azt is mondta, hogy ne mondjak ellent, és ne hazudtoljam meg senkinek a szavait, melyek jelenlétemben elhangzanak, feltéve, hogy tudomásul vételükkel sem bűnt nem vonok magamra, sem károm nem származik belőle; mert a kemény szavak gyakran okoznak verekedéseket, melyekben ezren halnak meg.

25 Mondta nekem, hogy olyan öltözeteket és fegyvert kell viselni, melyről korunk bölcs és okos emberei (*preudeshommes*)²¹ nem mondják azt, hogy túlzás, az ifjak pedig nem szólják meg, hogy kevés. Ezeket a szavakat a manapság éjjel-nappal a vértzet fölött viselt, gazdagon hímzett öltözetek kapcsán a most uralkodó király²² apja²³ juttatta eszembe, akinek én azt mondtam, hogy a tengerentúli utam

¹⁹ Lásd később is: **687**.

²⁰ A történet igazi példabeszédként is értelmezhető: a négy sarkalatos erény egyikét, a Mértékletességet (*Temperantia*) megtestesítő nőalakot úgy szokás ábrázolni, hogy kezében *bort*, illetve *vizet* tartalmazó két edényt tart, amelyek tartalmát összeönti.

²¹ A visszatérő *preudeshommes* fogalom szerepéről és értelmezéséről lásd a 30. jegyzetet.

²² IV. (Szép) Fülöp (Fontainebleau, 1268–Fontainebleau, 1314. november 29.) francia király (1285. október 5.–), III. (Merész) Fülöp és Aragóniai Izabella fia, anyai ágon II. Andrásh magyar király dédunokája. (Lásd még róla az 1. jegyzetet.)

²³ III. (Merész) Fülöp (Philippe de France; Poissy, 1245. május 1.–Perpignan, 1285. október 5.), IX. Lajos és Provence-i Margit negyedik gyermeke (másodszülött fia), Franciaország királya (1270. augusztus 25.–). Bátyja, a 16. jegyzetben említett Lajos korai halála okán lép elő trónörökössé. Elkíséri apját a VIII. keresztes hadjáratra, a keresztes csapatok élén a vezető szerepet azonban nagybátyja, I. (Anjou) Károly gyakorolja. Előbb Aragóniai Izabellával (1262–), majd Brabanti Máriával (1254–1321) köt házasságot (1274). A trónon másodszülött fia, a 22. jegyzetben említett IV. (Szép) Fülöp követi (1285–).

során, ahol voltam, ily hímzett, díszes zubbonyt sem a királynál, sem pedig senki másnál nem láttam. Erre ő azt mondta, hogy van neki néhány olyan, címerével ékesített hímzett öltözeke, mely nyolcszáz párizsi livre-be került. Erre az volt a válaszom, hogy többet használt volna vele, ha azt a pénzt Istennek adja, és öltözekeit inkább a címerével díszített, erős cendelyből (*cendal*)²⁴ készítette volna el, mint ahogyan apja is tette.

[Negyedik fejezet

Szent Lajos irtózása a bűntől; a szegények iránt érzett szeretete]

26 Magához hívott egyszer a király, s így szólt hozzám: „Önnek annyira kifinomult az elméje, hogy magam nem merek önnel oly dolgokról beszélni, melyek Istennel kapcsolatosak. Ezért hát ide kérttem e jelenlévő két szerzetest, mert fel akarok önnek tenni egy kérdést.” A kérdés imígyen hangzott: „*Sénéchal*, mi az, hogy Isten?” Én pedig azt válaszoltam: „Uram, az oly jó dolog, amelynél jobb már nem lehet.” – „Valóban – mondta –, helyesen felelt, mert a válasz így van megírva e könyvben, melyet a kezemben tartok.”

27 „Most pedig azt kérdezem – folytatta –, melyiket választaná, azt, hogy leprás²⁵ legyen, vagy azt, hogy halálos bűn terhelje a lelkét?” Én pedig, ki soha nem hazudtam neki, azt feleltem, hogy inkább vennék magamra harminc halálos bűnt, mintsem hogy leprás legyek. Mikor a barátok már eltávoztak, egyedül engem szólított magához, lábához ültetett, s megkérdezte: „Hogyan mondhatta azt nekem tegnap?” Mire én azt feleltem, hogy ma is csak ugyanazt gondolom. Erre ő a következőket mondta: „Meggondolatlan bolond módjára beszélt ön, mert tudnia kell, hogy semmilyen lepra nem lehet olyan rút, mint halálos bűnben leledzeni; mert a halálos bűnbe esett lélek hasonlatos az ördöghöz, következésképp nincs oly lepra, mely annyira ocsmány tudna lenni.

²⁴ A cendely olcsó, taft minőségű selyemszövet: fényes, színjátékos hatású vászonkötésű anyag, melynek van finomabb és durvább változata.

²⁵ A valószínűleg kelet-afrikai eredetű, súlyos, járványos betegséget, a leprát (Hansen-betegség, bélpoklosság) Európában a keresztes háborúk hozadékának tekintik, ám valójában már az ókorban is ismert volt. Két alaptípusa van: a *lepromatosus* nagyon ragályos, gyors lefolyású változat, mely a zsigerekben, a bőrben váladékozó, daganatszerű elváltozásokat okoz, míg a *tuberculoid* változat a bőr érzéketlenné válásával, bénulással, a végtagok és az arc eltorzulásával jár. Mindezek a tünetek különösen félelemkeltők voltak, ezért is hozták létre a betegek elkülönítésére a lepratelepeket. A leprának van olyan változata, mely nem fertőz; lappangási ideje lehet igen hosszú is. Nagy valószínűséggel a lepra utóbb említett típusában szenvedett IV. (Leprás) Balduin („Le Roi Léproux”; 1161–1185. március 16.), Jeruzsálem királya (1174–), aki betegsége ellenére a lehetséges mértékig teljes életet élt, aktív, sikeres és elismert uralkodó volt.

28 És való igaz, hogy halálával az ember gyógyulást nyer a test leprájától, de amikor az, aki halálos bűnt követett el, meghal, nem tudja, s bizonyos afelől nem lehet, hogy bűnbánata elég nagy volt-e Isten bocsánatának elnyeréséhez. Attól kell hát rettegnie, hogy a lélek leprája mindaddig tartani fog, ameddig csak Isten a mennyországban lesz. Ezért ahogyan csak tőlem telik, Isten iránt s az irántam érzett szeretete nevében kérem önt, mutasson több hajlandóságot arra, hogy szívesebben szenved el minden rosszat, mely a testet sújtja, legyen az lepra vagy bármi más betegség, mintsem hogy lelkét halálos bűn kerítse hatalmába.”

29 Megkérdezte még, hogy meg szoktam-e mosni nagycsüörtök napján a szegények lábát.²⁶ „Ó, uram, mily szörnyűség! Én ezeknek a parasztoknak a lábát meg nem mosom soha!” – „Ezt bizony rosszul mondja, mert nem szabad megvetnie azt, amit Isten maga is megtett a mi okulásunkra. Könyörögve kérem tehát, elsősorban az Isten iránti, de az irántam való szeretetére is, hogy tegye ezt szokásává.”

[Ötödik fejezet

Szent Lajos nagyra tartja az erényt és a feddhetetlenséget]

30 Oly nagyon kedvelt minden embert, aki hisz Istenben és szereti is az Urat, hogy a Franciaország *connétable*-ja²⁷ méltóságot adományozta Gilles le Brun²⁸ uramnak (aki pedig nem is a Francia Királyságból származott), mert mint istenhívő és istentiszteelő ember nagy hírnévnek örvendett. S én valóban úgy vélem, hogy az is volt.

²⁶ A húsvét ünnepét megelőző csüörtök az utolsó vacsora napja, amikor a Szentírás szerint Krisztus, szeretete jeléül, megmosta tanítványai lábát. Erre emlékezve került bele a liturgiába a nagycsüörtöki lábmossa szokása, melyet uralkodók is átvettek, s Krisztus cselekedetének emlékére nagycsüörtökön megmosták 12 szegény ember lábát. Ugyanez a példabeszéd szerepel később is: **688**.

²⁷ A *connétable* a korai frank *comes stabuli* ’főlovászmester/főistállómester’ méltóságból származik. Némi eltérésekkel, de általános szabály szerint a *connétable* feladata a hadsereg vezetése, a nemesek közötti konfliktusok rendezése, a hadseregben a rendőri feladatok ellátása. A méltóság már az utolsó római császárok időszakában megjelent. A Merovingok alatt istállómesterként az egyik legfőbb udvari méltóság, majd a Capetingek idején, I. Henrik intézkedésére (1060) a korona legmagasabb méltósága: „a királyi sereg legfőbb parancsnoka” (1191) s a király távollétében egyedüli irányítója. Parancsnoksága alatt marsallok (*maréchal*) tevékenykednek. A *connétable* a király kivont kardjának őrzője, ő viszi a király előtt a koronázási szertartás alkalmával. Az első ismert *connétable* Albéric de Montmorency. A tisztséget Richelieu bíboros hadseregreformja szünteti meg (1627).

²⁸ A flandriai származású Gilles le Brun (1199–1276), Trasegnies ura, a Francia Királyság *connétable*-ja. A VII. keresztes hadjáratban Flandria grófjának kíséretében vesz részt,

31 Robert de Sorbon²⁹ mestert, aki módfelett erényes és bölcs férfiú (*preud-homme*)³⁰ hírében állott, asztalánál látta vendégül a király. Történt egy alkalommal, hogy amikor mellettem evett, halkan beszédbe elegyedtünk egymással, mire

majd IX. Lajos egyik legbefolyásosabb tanácsosa, a királyság „második embere”. Második házassága (Simonette/Marie de Joinville) révén Joinville sógora. Később is jelentős szerepet játszik az udvarban, illetve a különböző harcok során. Anjou Károly Benevento mellett vívott csatájában (1266. február 26.) a trónkövetelő Manfréd ellen valójában ő irányítja a francia seregeket, és egyes feltételezések szerint a küzdelem során ő öli meg Manfrédet, II. Frigyes természetes fiát.

²⁹ Robert de Sorbon (Sorbon, 1201. október 9.–Párizs, 1274. augusztus 3.) egy észak-franciaországi (Ardenne megyei) kis faluból származó teológus. Tanulmányait Reimsben és Párizsban végezte. Pártfogója a király testvére, Róbert, Artois grófja, akinek segítségével Cambrai-ban, majd Párizsban jut kanonoki hivatalhoz (1258), később udvari káplán, a király gyóntatója és belső tanácsadója. Ránk maradt latin nyelvű teológiai, illetve vallásos tárgyú műveiről az a vélemény, hogy „több bennük a hit, mint az erudíció”. Igazán maradandót egyetemszervező tevékenységével alkotott. Robert mester 1253-tól tanít a *Maison de Sorbonne*-ban. A régens, Kasztíliai Blanka épületet biztosít a szegény diákok elszállásolására (1250. október 21.), majd 1254-ben sor kerül a *Collège de Sorbonne* megalapítására. Az egyetem alapítását a király 1257-ben, IV. Sándor pápa pedig 1259-ben erősíti meg.

³⁰ Az itt következő rész az egyik leggyakrabban idézett történet Szent Lajos bölcs mondásaival kapcsolatban. A *preudomme/preud'homme/prud'homme* többértelmű kifejezés, mely a 11. században jelenik meg a francia nyelvben. A *preu* vagy *preux homme* kifejezésnek latin előképe van, *prode*, *prodesse* ('hasznosnak lenni') értelemben. A franciában kötik a *preux* ('vitész, bátor') és a *prudent* (a 13. századtól 'előrelátó, óvatos, gyakorlatias' értelemben) szavakhoz, köthető ugyanakkor a négy sarkalatos erény egyikéhez, a Bölcsességhez/Okossághoz (*Prudentia/Sapientia*) is. Már II. Fülöp is fontosnak tartotta a kifejezés értelmezését: eszerint különbség van a *preu homme* és a *preudomme* között, hiszen *preu homme* ('bátor lovag') az is lehet, aki nem féli sem Istent, sem a Szűzanyát, s élhet akár keresztény, akár szaracén földön. Az Úr nagy kegyet gyakorol azok iránt a keresztény lovagok iránt, akik *testben* és *lélekben* is szenvednek Urukért, és szolgálatuk során tartózkodnak a halálos bűnöktől, tehát az ő vitézségük és bölcsességük *kettős*, és *Isten adománya*. Valószínűleg ez a megközelítés áll a legközelebb Szent Lajos *preudomme*-értelmezéséhez, melyhez leggyakrabban a *bölcs, hűséges, tiszteletreméltó, bízalomra méltó, vitész, bátor* (nem vakmerő!), *szakértő* és *kompetens* jelentések kapcsolódnak. (Vö. LE GOFF, 1996, III. fejezet. *Les paroles et les gestes: le roi prud'homme*, 685–735.) – A jogszolgáltatásban már a 13. században, Étienne Boileau szövegeiben megjelennek azok a *bölcsek*, akiknek a döntőbíráskodás a feladatuk, *preud'homme*-tanácsokat először IV. (Szép) Fülöp hoz létre (1296). (A fogalom modern értelemben szinte már kizárólag a jogszolgáltatáshoz – döntőbíráskodás, *arbitrage* – kötődik. A *Preud'homme* francia nyelvterületen – elsősorban Belgiumban és Észak-Franciaországban elterjedt családnév.)

a király a következő szavakkal dorgált meg bennünket: „Beszéljenek hangosan, uraim, mert társaik azt fogják gondolni, hogy rosszat mondanak róluk! Ha olyasmiről beszélnek az asztalnál, ami nekünk is bizonyosan tetszésünkre szolgál, mondják hangosan, ha pedig nem, akkor hallgassanak.”

32 Egyszer, amikor a király jó kedvében volt, így szólt hozzám: „*Sénéchal*, most indokolja meg nekem, mi ér többet: ha egy vitéz ember erényes és bölcs (*preudomme*), vagy ha ájtatos.”³¹ Erre aztán megindult a disputa köztem és Robert mester között. Jó ideje vitatkoztunk már, amikor a király döntést hozott, s ekképpen szólott: „Robert mester, én nagyon szeretném, ha erényes és bölcs férfiúnak tartanának, feltéve, hogy az is vagyok, s akkor minden egyebet meghagynék önöknek. Mert erényes bölcsnek lenni oly nagy és jó dolog, hogy már csak a pusztá említése is kellemes érzés a szájnak.

33 Ezzel szemben – folytatta – mások javait elragadni csúnya dolog, visszaszármaztatni pedig oly irtózatos, hogy már maga a visszaszármaztatni szó kiejtése is megsebzí az ember torkát a benne lévő *r* hang miatt.³² Emiatt olyan ez, mint

³¹ A szövegben a *preudomme* ellenpárja a *béguin* (*bégard*, *béguine*). A kifejezés olyan férfiakat és nőket (gyakran özevegyeket) jelöl, akik vallásos közösségben, szinte szerzetesi módon, ám annál lazább szabályok szerint, az imádságnak és a munkának élnek, de vagyónukról nem mondanak le és nem tesznek szerzetesi fogadalmat. Ebben az időszakban megítélésük nem egyértelmű, gyakran úgy tekintenek rájuk, mint akiknek az ájtatossága nem őszinte. Vallási miszticizmusuk és tanaik a dél-franciaországi katharokhoz közelítik őket. A beginamozgalom alapítója Lambert Le Bège/Le Béguin (1134 k.–1177), aki Németsalföldön, a Francia Flandria területén fekvő Liège-ben volt pap, és a prédikálást a Szent Kristóflébánián kezdte. A vallás tanainak könnyebb hozzáférhetősége érdekében népnyelvre (ófranciára) fordítja az Újtestamentumot. Az egyház nem nézi jó szemmel működését, a liège-i püspök be is börtönzi, a beginizmus a 13. század folyamán azonban Franciaország északi részén, illetve a kereszténység északi országaiban dinamikus terjed, 1240 körül engedélyt kapnak új templom építésére (a mai Szent Kristóf-templom Liège-ben). E hullám részeként Szent Lajos beginakolostort alapít Párizsban (1264). A beginák tanait a vienne-i zsinat (1312) elítéli, az inkvizíció üldözi, de később folytathatják tevékenységüket. (Le Bège-nek ma szobra van Liège-ben a Tartományi palota falán.) A mozgalom Németsalföld flamand részén volt a legelterjedtebb, a mintegy 80 beginaházból (*begijnhof*) mindössze 27 maradt meg, közülük 13 az UNESCO-világörökség része (1998). – A szó középkori jelentései: 'ájtatos, bigott, eretnek, együgyű, bárgyú, mulya, képmutató, ostoba'.

³² Szent Lajos e történet szerint tehát maga is azok közé tartozott, akik érzékenyek voltak a „fonetikai” kérdések iránt. Az *r*-nek egyébiránt meghatározott szerepe van a francia betűmisztikában. Vö. Michel ZINK, *Le Moyen Âge à la lettre. Un abécédaire médiéval*, Paris: Tallandier, 2004.

az ördög gereblyéje,³³ mely mindig visszarántja azokat, akik az ebül szerzett jószágot vissza akarnák származtatni. Az ördög oly ravaszul fondorkodik, hogy a nagy uzsorásokat és tolvajokat arra ösztökéli, hogy Istennek adják azt, amit másoknak vissza kellene származtatniuk.”

34 Megkért, hogy figyelmeztessem a nevében Thibaud királyt,³⁴ vigyázzon, nehogy megerhelje lelkét azáltal, hogy hatalmas összegeket költ a prédikátor rendiek³⁵ provins-i³⁶ rendházának³⁷ építtetésére. „Mert a bölcs emberek már életükben úgy gazdálkodnak javaikkal, mint ahogy a testamentumi végrehajtók tenének. A jó végrehajtók ugyanis először jóváteszik az elhunyt által elkövetett igazságtalanságokat és visszaszolgáltatják mások javait, s csak az így fennmaradt vagyomból alamizsnálkodnak.”

33 Az ördög a néphagyomány szerint kissé ellentmondásos kapcsolatban van a gereblyével: egyes hiedelmek szerint elriasztja a gereblye, máskor (mint a boszorkányok) utazik rajta; itt a gereblye a jó cselekedet megakadályozásának eszköze.

34 II. Thibaud (1239–Trapani, 1270. december 4.), Navarra királya (1253–), V. Thibaud néven Champagne és Brie ura. I. Thibaud (Champagne grófjaként IV. Thibaud, lásd róla a 89. jegyzetet) és Marguerite de Bourbon (1211–1256) gyermeke. I. Jakab aragóniai király és anyja gyámsága alatt kezd uralkodni, 1255-ben veszi nőül IX. Lajos leányát, Franciaországi Izabellát (Isabelle de France; 1242–1271). Ő építteti Párizsban a Navarrai-palotát (*Hôtel de Navarre*), átszervezi országát, megerősíti a központi adminisztrációt, és a királyságban rendkívüli adókat szed be. Elkíséri (nejével együtt) Lajos királyt a keresztes hadjáratra, onnan visszatérőben hal meg (neje nem sokkal később követi).

35 *Ordres de Frères Prêcheurs*, azaz a Domonkos-rendiek (*dominicains*; Saint-Jacques utcai korai párizsi rendházukról: *jacobins*). A „prédikátorok rendjét”, mintegy 10 év szervezőmunka után, 1216-ban alapítja meg a spanyol Domingo de Guzmán (1172–1221, kanonizálva: 1234). A rend Dél-Franciaországban (a katharok elleni küzdelem miatt is) erős pozíciókkal rendelkezik, első kolostorukat Toulouse-ban alapítja meg Szent Domonkos. Párizsban 1218-ban telepszene meg Mathieu de Paris (†1221) vezetésével.

36 A stratégiai fekvésű Provins (Seine-et-Marne megye) már a római korban is fontos szerepet játszott, majd Chlodvig és Nagy Károly idején is megőrizte jelentőségét: ekkor az ország harmadik legnagyobb városa (Párizs és Rouen után). Fénykorát a 11–13. században éli, amikor Champagne grófjai a Francia Királyság legbefolyásosabb és leggazdagabb urai közé tartoznak és önálló pénzverési joggal (provins-i dénár) rendelkeznek. Provins egyik kedvelt tartózkodási helyük, a városban impozáns épületeket emeltetnek. Fejlett a posztóipar; az évi hat champagne-i vásár közül kettőt minden esztendőben itt tartanak. Lakossága ekkor mintegy 80 ezer (ma kb. 13 ezer).

37 Thibaud 1269 márciusában dönt a provins-i rendház alapításáról. Nemcsak jelentős járadékot, épületeket és területeket, hanem számos mentességet és privilégiumot is biztosít a domonkosoknak, mások, nemegyszer más egyházi intézmények rovására. A gróf intézkedései miatt nagy volt a helyi elégedetlenség. Halála után a Thibaud szívéet tartalmazó urnát

[Hatodik fejezet
Hogyan vélekedett Szent Lajos az illő öltözködésről]

35 Egyik pünkösöd alkalmával³⁸ a szent király jó háromszáz³⁹ lovaggal együtt Corbeil-ben⁴⁰ tartózkodott. Vacsora után lement a kápolna lábánál lévő klastromudvarba, s az ajtóban beszélgetett Bretagne grófjával,⁴¹ a jelenlegi herceg⁴² atyjával, akit Isten óvjon. Odajött értem Robert de Sorbon mester, s kabátom szegélyénél fogva a királyhoz vezetett. Az összes lovag követett bennünket. Akkor megkérdeztem tőle: „Robert mester, mit akar tőlem?” Mire így válaszolt: „Meg akarom kérdezni öntől, hogy ha a király leülne itt az udvaron, ön pedig a padon följebb ülne, mint a király, hibáztatnunk kellene-e önt ezért.” Azt feleltem, hogy igen.

36 Mire ő azt mondja: „Nos, akkor ön olyat cselekszik, ami elítélendő, mert előkelőbben öltözködik, mint a király, hiszen ön mokusprémet és zöld szövetet visel, amit a király nem tesz.” Én így válaszoltam neki: „Robert mester, engedelmelemmel, azzal, hogy mokusprémbe és zöld szövetbe öltöztem, semmi elítélendőt nem teszek, minthogy atyám s anyám hagyták rám ezt az öltövéket. Ön ezzel szemben helytelenül cselekszik, mert paraszt szülők fiaként odahagyta apja és anyja vise-

a rend nagyméretű templomában, az oltárnál helyezik el, s később oda temetik feleségét, Izabellát is. A kolostor épületeit a francia forradalom idején lerombolták.

³⁸ Valószínűleg 1258. május 12-én. (MONFRIN, 35.)

³⁹ A Pauphilet publikálta másik szövegváltozat (207. l.) szerint nyolcvan.

⁴⁰ Corbeil (Essonne megye) gallorómai eredetű város a Szajna és az Essonne összefolyásánál. A 12. századtól fontos közlekedési, ipari és mezőgazdasági központ, többek közt malmai miatt. 1120 óta a királyi domínium része, a 12. század közepén épült várkastélya a francia uralkodók (Kasztiliai Blanka, Szent Lajos) kedvelt tartózkodási helye. Suger (1081–1151), Saint-Denis apátja új kolostort épít Corbeil-ben, Pierre Abélard (1079–1142) teológiai iskolát alapít, de volt rendháza a városban a johannita lovagrendnek is.

⁴¹ A Capeting eredetű Dreux család tagja, I. (Vörös) János (I. Jean de Bretagne/Le Roux; 1217 k.–1286. október 8.), az Angol Királysághoz (Yorkshire) tartozó Richmond grófja (1268–) és Bretagne hercege (1221–), Pierre Mauclerc és Alix de Penthièvre (1201–1221) fia. Anyjától örökli Bretagne hercegségét. 1237-ben tesz hűbéri esküt (*hommage ligité*) IX. Lajosnak. IV. Thibaud champagne-i gróf leányát, Navarrai Blankát (Blanche de Navarre/de Champagne; 1226–1283) veszi nőül (1236–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, majd hazatér Bretagne-ba. Joinville grófként említi: Bretagne és Dreux grófja (*Comte de Dreux-Bretagne*), pedig hercegi címet (is) viselt.

⁴² II. János (II. Jean de Bretagne; 1239–1305) az előző jegyzetben említett I. János és Navarrai Blanka gyermeke. Felesége (1260–), Béatrice d’Angleterre (1242–1275) révén I. Eduárd angol király sógora és közeli barátja, Richmond grófja (1268–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, ahonnan nem tér vissza azonnal, hanem elkíséri I. Eduárdot Szíriába.

letét, s drágább *camelinszövet*⁴³ bűjt, mint maga a király.” E szavakkal megragadtam a király és az ő köpenye szárnyát és mutattam: „Nos, nézze meg, hogy igazat mondok-e!” Ekkor azonban a király teljes erejéből Robert mestert vette védelmébe.

37 Később király urunk magához hívatta fiát, Philippe urat,⁴⁴ a mostani király atyját, meg Thibaud királyt, leült a kápolnája ajtajában, kezeit a földre tette, majd így szólt: „Üljetek le ide, jó közel hozzám, hogy ne halljanak bennünket!” – „Ó, jó urunk – felelték –, nem merésznénk mi olyan közel ülni hozzád.” – „*Sénéchal*, üljön ide!” – mondta nekem. Úgy is tettem, oly közel voltam hozzá, hogy a ruhám súrolta az övét. Azután őket is leültette mellém, s azt mondta nekik: „Nyilvánvaló, hogy nagy hibát követtetek el, amikor ti, akik a fiaim vagytok, nem tettétek első szóra, amit parancsoltam nektek. Vigyázzatok, hogy ez soha ne forduljon elő többé!” Mire azt válaszolták, hogy többé nem tesznek ilyet.

38 Akkor megmondta, hogy azért hívott oda minket, hogy elismerje nekem: igazságtalanul vette védelmébe Robert mestert velem szemben. „De láttam, hogy annyira elképedt a hallottakon – mondta –, hogy igazán nagy szüksége volt a segítségemre. Mindazonáltal ne ragaszkodjatok ahhoz, amit Robert mester védelmében mondtam; mert, ahogy a *sénéchal* is megjegyezte, jól kell öltözködnötök és tisztán, hogy asszonyaitok még jobban szeressenek titeket, s hogy embereitek még nagyobbra értékeljenek benneteket. Mert mint a bölcs mondja, úgy kell magunkat ruházattal és fegyverrel ékesítenünk, hogy korunk bölcs és erényes (*preu-dommes*) férfiai ne tartsák túlzásnak, a kor ifjai pedig ne mondják, hogy túl kevés, amit teszünk.”

[Hetedik fejezet

Isten figyelmeztetéseiből levonandó tanulság]

39 A következőkben hallani fogjátok, milyen leckét adott nekem a király a tengeren, amikor a tengerentúlról jöttünk vissza. Az történt, hogy a hajónk Ciprus szigetének partjai előtt megfeneklett, egy *garbinnek* (*guerbin*) nevezett szél következtében, mely nem tartozik a négy fő szélfajta⁴⁵ közé. A tengerészek

⁴³ A *camelin* a középkorban népszerű, teve- vagy kecskeszőr, gyapjú és selyem finom keverékével készült (többnyire barna színű) szövet.

⁴⁴ III. (Merész) Fülöpről lásd a 23. jegyzetet.

⁴⁵ A *garbin* meleg és száraz, gyakran viharos szél. A négy fő szelet az ókor óta az égtájak szerint különböztették meg: a Boreasz az északi, a Notosz a déli, az Eurosz a keleti, a Zephrosz a nyugati szél. A Mediterráneumban a passzát szélrendszer leszálló ága a jellemző, télen a nyugati az uralkodó szélirány. A *mistral* és a *tramontana* erős északi szél, mely meghatározó a Földközi-tenger nyugati medencéjében. A *bora* ezeknek az Adriai-tengerre érkező megfelelője. A *sirokkó* és a *harmattan* déli, forró levegőt hozó erős, száraz szélfajta.

annyira elkeseredtek az ütközés miatt, mely a hajónkat érte, hogy ruhájukat és szakállukat kezdték tépni. A király kiugrott ágyából, mezítláb, mivel éjszaka volt, csak egy zubbony volt minden öltözéke, és karjaival keresztet formázott a Mi Urunk teste előtt, mint aki már csak a halált várja. Egy nappal azután, hogy ezek történtek velünk, egyedül engem magához hívott a király, és azt mondta:

40 „*Sénéchal*, Isten most megmutatta nekünk nagy hatalmának egy részét. Mert egy kis szél, mely olyan kicsi, hogy még megnevezni is nehezen tudjuk, vízbe fojthatta volna Franciaország királyát, gyermekeit, hitvesét és az embereit. Szent Anzelm⁴⁶ azt mondja, hogy ezek a Mi Urunk figyelmeztetései, mintha Isten azt akarta volna mondani: »Nos, bizony megölhettelek volna benneteket, ha úgy akartam volna.« Isten Urunk, mondja a szent, miért fenyegetsz bennünket? Mert a fenyegetésekből, melyeket nekünk küldesz, nem származik hasznod, sem előnyöd, mert ha mindannyiunkat elveszejtettél volna, te attól nem lennél szegényebb, s ha mindannyiunkat megnyertél volna, attól nem lennél gazdagabb. Tehát a fenyegetés, melyet nekünk küldesz, nem a te javadat szolgálja, hanem a mi hasznunkat, ha tudunk hasznot húzni belőle.

41 Oly módon kell hasznot húznunk Isten nekünk küldött figyelmeztetéseiből, hogy ha azt érezzük, hogy van a szívünkben vagy a testünkben olyan dolog, mely nem tetszene Istennek, sietve el kell azt onnan távolítanunk. És mindent, amiről úgy hisszük, hogy tetszik neki, igyekeznünk kell gyorsan megragadni; és ha így cselekszünk, Isten több jóval halmoz el minket ezen a világon és a másikon, mint azt elmondhatnánk; és ha nem így cselekszünk, úgy tesz majd velünk, ahogy a jó úrnak kell a rossz szolgálójával. Mert a figyelmeztetés után, mikor a rossz szolgáló nem hajlandó megjavulni, az úr halállal vagy más, még nagyobb csapásokkal sújtja, melyek még a halálnál is rosszabbak.”

42 Jól vigyázzon a király, aki ma uralkodik, mert ugyanakkora vagy még nagyobb veszélytől menekült meg, mint mi; változtasson rossz viselkedésén, nehogy Isten kegyetlenül lesújtson akár reá, akár az ő dolgaira.⁴⁷

A Földközi-tenger szeleire jellemző, hogy a viharok igen gyorsan tudnak kifermálódni, és szinte ugyanolyan gyorsan szűnnek meg.

⁴⁶ Két Szent Anzelm jöhet számításba: Anselme d’Aoste/Anselme du Bec/Saint Anselme de Cantorbéry (1033–Canterbury, 1109. április 21.; szentté avatva: 1494) bencés szerzetes és nagy hatású teológus, illetve San Anselmo da Lucca/da Baggio (1036–1086), Mantova védőszentje, akit egész életműve Itáliához köt. Joinville valószínűleg az akkor hivatalosan még nem kanonizált, de már szentként tisztelt, nagyrészt a Francia, illetve az Angol Királyságban tevékenykedő Saint Anselme de Cantorbéryre gondolhatott. Szent Anzelm szövegei között ugyanakkor nem sikerült megtalálni a szóban forgó történetet (MONFRIN, **40**). Ugyanez a történet, Szent Anzelmre való hivatkozás nélkül, később (**637**) is felbukkan.

⁴⁷ Monfrin (MONFRIN, **42**) elképzelhetőnek tartja, hogy Joinville megjegyzése mögött konkrét utalás van. Az akkor uralkodó király Szép Fülöp, akit az idő tájt a Mons-en-Pévèle-

43 A szent király minden erejével arra törekedett, hogy szavaival elérje: szilárdan higgyek a keresztény törvényben, melyet Isten nekünk adott, ahogy azt a továbbiakban hallani fogjátok. Azt mondta, olyan szilárdan kell hinnünk a hit tételeiben, hogy sem halál, sem a testünket érintő szerencsétlenség esetén ne akarjunk szembefordulni velük, sem szóban, sem cselekedetben. Azt is mondta, hogy az ellenség⁴⁸ olyan ravasz, hogy amikor az emberek halálukon vannak, azon dolgozik, ahogy csak bír, hogy a hit kérdéseiben kételkedve haljanak meg, mert látja, hogy a jótéteményeket, melyeket az ember tett, nem tudja elvenni tőle, és azt is látja, hogy elvesztette ezt az embert, ha igaz hitben hal meg.

44 És emiatt óvakodnunk kell, és oly módon védekeznünk e mesterkedés ellen, hogy azt mondjuk az ördögnek, amikor ilyen kísértést küld felénk: „Távozz tőlem! – ezt kell mondanunk az ellenségnek – nem fogsz rávenni arra, hogy ne higgyem szilárdan a hit összes tételét. Még ha minden végtagomat levágatod is, e hitben akarok élni és meghalni.” És aki így cselekszik, azzal a bottal és karddal győzi le az ördögöt, mellyel őt akarta megölni az ördög.

45 Azt mondta, hogy a hit olyan dolog, melyben szilárdan hinnünk kell, akkor is, ha csupán hallomás útján bizonyosodtunk meg róla. Ezen a ponton föltett nekem egy kérdést: hogy hívják atyámat? Én pedig azt feleltem neki, hogy Simonnak⁴⁹ hívják. Megkérdezte, hogy honnan tudom; én pedig azt mondtam neki: azt gondolom, hogy biztos vagyok benne, és szilárdan hiszem, mert anyám tanú-

nél vívott csata (1304. augusztus 18.) során a flamand városi milíciák bekerítenek, mintegy ötvenedmagával csapdába kerül, és lováról a földre taszítják. Ez a csata az 1297-ben kezdődő és 1302-ben a flandriai felkelésbe torkolló francia–flamand háború fontos eseménye. Fülöp ellenfele Gui de Dampierre, Flandria grófja (lásd róla a 154. jegyzetet). A harcok során az előkelők inkább a francia király oldalán, a köznép és a városok Flandria grófja mellett állnak. Mindkét oldalról számos kegyetlen cselekményt követnek el, Szép Fülöp elfogatja és börtönbe záratja Flandria grófságának ötven legelőkelőbb urát. Míg a Courtrai-nál vívott ütközetben (1302. július 11.; „az aransarkantyúk csatája”, a flamand nemzeti érzés történetének kulcsfontosságú eseménye) a flamand városi milíciák súlyos vereséget mérnek a francia királyi seregekre, addig a franciák Mons-en-Pévèle-nél (ma: Nord megye) átütő győzelmet aratnak és revansot vesznek. Ezzel Flandria francia befolyás alá kerül. Csodáival határos megmenekülését a király a Miasszonyunknak tulajdonítja, s ennek emlékére fogadalmi lovas szobrot készített, amelyet a párizsi Notre-Dame Miasszonyunk-oltáránál helyez el.

⁴⁸ Az ellenség ez esetben nyilvánvalóan az „ős ellenség”: az ördög.

⁴⁹ Joinville másutt **(84)** is említi apját, Simon de Joinville-t. Simonról részletesebben lásd a 112. jegyzetet.

sította. Ekkor azt mondta nekem: „Szilárdan kell tehát hinnie a hit valamennyi tételében, melyekről az apostolok tanúbizonyságot tettek, ahogyan azt vasárnaponként a *Credóban* hallja énekelni.”

[Kilencedik fejezet

III. Guillaume, Párizs püspöke megvigasztal egy teológust]

46 Elmondta nekem, hogy Guillaume, Párizs püspöke⁵⁰ mesélte neki, hogy eljött hozzá egyszer egy teológus magiszter, és azt mondta, beszélni akar vele. A püspök pedig így szólt hozzá: „Magiszter uram, mondja el, amit akar!” És amikor a magiszter szólni akart a püspökhöz, keserves sírásra fakadt. A püspök azt mondta neki: „Magiszter uram, beszéljen, ne keseredjen el, mert senki nem vétkezhet annyit, hogy Isten ne tudna neki még többet megbocsátani.” – „Én pedig azt mondom, uram – mondta a magiszter –, hogy nem tehetek róla, ha sírok; mert azt hiszem, hitetlen vagyok, mert nem tudom szívemet arra kényszeríteni, hogy higgyek az oltáriszentségben, amint a Szentegyház tanítja. És jól tudom, hogy ez az ördög kísértése.”

47 „Magiszter uram – szólt a püspök –, mondja csak, amikor az ördög önre hozza a kísértést, tetszik az önnek?” A magiszter pedig azt mondta: „Uram, éppen ellenkezőleg, annyira nyomaszt, amennyire csak nyomaszthat.” – „Akkor azt kérdezem öntől – mondta a püspök –, hogy elfogadna-e akár aranyat, akár ezüstöt azért, hogy a saját szájával bármi olyat hirdessen, ami ellentétes az oltáriszentséggel vagy az Egyház más szentségeivel.” – „Én, uram – mondta a magiszter –, tudja meg, hogy nincs semmi a világon, amit elfogadnék, hanem jobban szeretném, ha inkább minden végtagomat kitépnék a testemből, mintsem hogy olyat hirdessek.”

48 „Most mást mondok önnek – szólt a püspök. – Mint tudja, Franciaország királya háborúban áll Anglia királyával, és azt is tudja, hogy a vár, amely az őket elválasztó határon áll, La Rochelle vára Poitou-ban.⁵¹ Nos, egy kérdést akarok

⁵⁰ Guillaume d’Auvergne (1190–1249), teológus, IX. Lajos gyóntatója és tanácsadója, a Notre-Dame kanonokja (1233–), Párizs püspöke (1228–), a „rossz életű” leányoknak menedéket nyújtó Isten Leányai- (*Filles-Dieu-*) kolostor (lásd a 629. jegyzetet) alapítója (1226–). Szent Ágoston és Avicenna tanait próbálja értelmezni és azokból egyfajta szintézist létrehozni; a kolduló rendek következetes protektora, az ún. Talmud-vita (lásd az 55. jegyzetet) egyik résztvevője.

⁵¹ La Rochelle (ma: Charente-Maritime megye, Poitou-Charentes) különleges földrajzi adottságokkal rendelkező kikötő és erődítmény, eredetileg Castrum Allionis római provincia fővárosa. A 12. századtól Délnyugat-Franciaország legfontosabb kikötője, erődítéseit X. Vilmos aqitániai herceg, majd II. Henrik angol király fejleszti tovább. A középkor és kora újkor folyamán évszázadokon át az angol–francia vetélkedés kulcsfontosságú terepe.

feltenni önnek: ha a király önre bízta volna La Rochelle védelmét, mely a határon áll, és rám Montlhéry várának védelmét bízta volna, mely Franciaország közepén, békés vidéken fekszik, a háború végén a királynak kettőnk közül melyikünknek kellene hálásabbnak lennie, önnek, aki veszteség nélkül megőrizte La Rochelle-t, vagy pedig nekem, aki veszteség nélkül megőriztem Montlhéry várát?” – „Isten nevére mondom, uram – felelte a mágiszter –, nekem, aki veszteség nélkül megőriztem La Rochelle-t.”

49 „Mágiszter uram – mondta a püspök –, azt mondom önnek, hogy az én szívem Montlhéry várához hasonlatos, mivel semmilyen kísértés és semmilyen kétség nincs benne az oltáriszentséggel kapcsolatban. Ezért azt mondom önnek, hogy ha nekem hálás Isten, amiért szilárdan és békében hiszek benne, önnek négyszer olyan hálás lesz Isten, mert megpróbáltatások háborúja közepette őrzi meg a szívét számára, és mert olyan jóakarattal viseltetik irányában, hogy semmilyen földi javakért, sem a testét érő gyötrelmek hatására nem hagyná el őt. Azt mondom tehát önnek, hogy legyen egészen nyugodt, mert ebben az esetben az ön állapota jobban tetszik a Mi Urunknak, mint az enyém.” Amikor a mágiszter ezt hallotta, letérdelt a püspök előtt, és igen elégedettnek mutatkozott.

[Tizedik fejezet

Montfort grófjának hite. Zsidókkal nem szabad vitatkozni]

50 Mesélte nekem a szent király, hogy az albigensek közül sokan elmentek Montfort grófjához,⁵² aki akkor a király számára őrizte az albigensek földjeit, és

⁵² IV. Simon de Montfort (1164/74–Toulouse, 1218. június 25.), Île-de-France területéről származó főúr, Montfort-l’Amaury ura (1188–), Leicester grófja (1204–), Albi, Béziers és Carcassonne algrófja (1213–), Toulouse grófja (1215–). Családjának tagjai fontos szerepet játszanak mind a Francia Királyság, mind pedig Anglia történetében. Simon III. Ince pápa felhívására részt vesz a IV. keresztes hadjáratban, mindenben követi a pápa utasításait, így amikor az megtiltja, hogy a keresztesek a szintén keresztes fogadalmat tett magyar király, Imre birtokára, Zárára támadjanak, a hadjáratban részt vevő ciszterciekkel elhagyja a keresztes sereget, és a magyar királyhoz pártol, majd pedig Konstantinápoly helyett egyenesen a Szentföldre megy harcolni (Clari, XIV. fejezet; Villehardouin, XXI–XXIII. fejezet). Kulcsszerepet játszik a francia királyi hatalom kiterjesztésében, ugyancsak a pápa utasítására cselekedvén az albigensek (katharok) elleni keresztes hadjárat (1208–1255) első szakaszának vezéralakja (a keresztes hadjáratot Vaux-de-Cernay ciszterci apátja hirdeti meg, akivel együtt vettek részt a IV. keresztes hadjáratban), az egyház „fegyveres karja”, aki a déli háborúk során számos kegyetlen cselekedetet visz véghez. Toulouse ostrománál esik el, a hagyomány szerint egy nők kezelte kőhajító gép lövedéke találja el. Idősebbik fia VI. Amaury de Montfort (1192–1241); unokája, I. Jean de Montfort (1225 k.–1249)

mondták neki, hogy jöjjön és nézze meg a Mi Urunk testét, mely hússá és vérré vált a pap kezében. Ő pedig azt mondta: „Menjetek ti, akik nem hisztek benne, mert én szilárdan hiszek benne, a Szentegyház oltáriszentségről szóló tanítása szerint. És tudjátok-e, mit nyerek vele – folytatta a gróf –, ha hiszek benne ebben a halandó létben, ahogyan azt a Szentegyház tanítja nekünk? Egy koronát kapok a mennyben, többet, mint az angyalok, akik mindennap látják, így hinniük kell benne.”

51 Mesélte nekem, hogy volt egy nagy vita klerikusok és zsidók között Cluny monostorában.⁵³ Volt ott egy idős lovag, akinek az apát biztosította, Isten iránti szeretetből, a megélhetését. Azt kérte az apáttól, engedje, hogy ő szólhasson először, és ezt nehezen, de megadták neki. Ekkor felállt, a mankójára támaszkodott, és azt mondta, hogy hívják oda neki a zsidók legfőbb papját (*clerc*)⁵⁴ és legbölcsebb magiszterét (*maistre*), amit meg is tettek. Ő pedig feltett neki egy kérdést, amely így hangzott: „Magiszter uram – mondta a lovag –, azt kérdem öntől, hiszi-e, hogy Szűz Mária, aki méhében és karjaiban hordta Istent, szűzen szült, és hogy ő Isten anyja.”

52 A zsidó azt válaszolta, hogy mindebből semmit nem hisz. A lovag pedig azt válaszolta neki, hogy igencsak bolond módjára viselkedett, mikor úgy lépett be a monostorába és a házába, hogy nem hisz a Szűzanyában és nem szereti őt.

Cipruson hal meg; harmadik fia, V. Simon of Montfort (1206/08 k.–Evesham, 1265. augusztus 4.) Leicester grófja, Gascogne kormányzója, az angliai bárói mozgalom (Montfort-parlament) vezére.

⁵³ Az egykori Burgund Hercegség területén fekvő Cluny (ma: Saône et Loire megye) bencés apátsága a nyugati kereszténység kivételes jelentőségű egyházi, vallási, kulturális, oktatási és szellemi központja, „a Nyugat bölcsője” (LE GOFF). A bencés apátságot I. Vilmos (I. Guillaume d’Aquitaine), Mâcon és Auvergne grófja, Aquitánia hercege alapítja 909. vagy 910. szeptember 2-án, és a pápa fennhatósága alá helyezi. Igazi fénykorát Cluny a 10–12. században éli, majd az újabb alapítású rendek (ciszterciek, illetve a 13. századi kol-duló rendek) előtérbe kerülésével szerepe csökken. Egyik apátja, Szent Odilo (994–1049) I. István magyar királlyal is kapcsolatban állt, az ezt igazoló levélváltás a Szent István-korabeli Magyar Királyság Dijonban őrzött fontos dokumentuma. A clunyi apátság temploma a római San Pietro megépítéséig (1506) a nyugati kereszténység legnagyobb temploma. A francia király, IX. Lajos 1245-ben Clunyben találkozik IV. Ince pápával. A 13. század során az apátságnak pénzügyi nehézségei támadnak, viszonylag komoly adósságai vannak, legfontosabb hitelezői a Mâcon városában (a Joinville által elmesélt eset tanúsága szerint jelentékeny számban) élő zsidó kereskedők. A francia forradalom idején Clunynek is súlyos pusztításban volt része; a forradalmi lendület az apátság lerombolásához (fölrobbantásához), illetve lovardává, kaszárnnyává alakításához vezetett, majd a romokat kőbányaként használták. Az eredeti épületegyüttesnek mindössze 8%-a maradt meg.

⁵⁴ Értsd föltehetően: ’rabbiját’.

„És valóban – tette hozzá a lovag –, ezért megfizet!” Azzal felemelte a mankóját és fültövön vágta a zsidót, majd a földre lökte. A zsidók menekülőre fogták a dolgot, és magukkal vitték sebesült mesterüket; a vita pedig ennyiben maradt.

53 Akkor odament a lovaghoz az apát, és azt mondta neki, hogy nagy ostobaságot csinált; a lovag pedig azt mondta, hogy ő meg még nagyobb ostobaságot csinált azzal, hogy ilyen vitát rendezett, mert rengeteg jó keresztény volt ott, akik hitüket veszítve távoztak volna, még mielőtt a vita véget ért, mert nem értették volna jól meg a zsidókat. „Azt mondom hát önnek – szólt a király –, hogy senkinek, hacsak nem nagy tudós, nem szabad vitatkoznia velük.”⁵⁵ Ám a világi embernek (*l’homme lay*),⁵⁶ ha azt hallja, hogy a keresztény törvényről rosszat mondanak, a keresztény törvényt nem mással, csak karddal szabad megvédenie, melyet a hasba kell döfnie, amilyen mélyen csak lehet.”

⁵⁵ A történet nyilvánvalóan szorosan összefügg egy korábbi párizsi eseménysorozattal, mely a „Talmud pere” néven vált ismertté. A per négy keresztény és négy zsidó tudós nyilvános vitája volt, melynek célja a két vallás tanításainak egymással való szembesítése, az Ótestamentum, valamint a Talmud tanításainak vizsgálata és a keresztény hittel való összevetése. A kulcsfontosságú eseményre IX. Lajos kívánságára kerül sor, Kasztíliai Blanka és a király jelenlétében zajlik, 1240. június 12-től mintegy két esztendőn át. Kezdeményezője egy megkeresztelkedett (1235) zsidó teológus, Nicolas Donin de La Rochelle (1200 k.–1287), aki a párizsi Talmud-iskolában kezd tanulni, de összekülönbözik mestereivel (1225), és bátorítja a zsidóellenes pogromokat (Nyugat-Franciaországban mintegy 3000 haltott és 500 megkeresztelkedett zsidó az „eredmény”). A vita keresztény résztvevői: Nicolas Donin, Gautier de Cornu (1190 k.–1241), Sens érseke, Guillaume d’Auvergne, Párizs püspöke, inkvizítor és Eudes de Châteauroux, a párizsi egyetem kancellárja. A másik oldalon áll Yehiel de Paris (1190 k.–1286; Donin volt mestere), Moïse de Coucy (1190 k.–1240), Judah ben Daud de Melun, Samuel ben Solomon de Château-Thierry. A per a zsidó tanok elítélésével és a Talmud máglyára ítélésével végződik (24 talicska Talmudot égetnek el a Grève téren 1242-ben). IV. Ince *Impia Judaeorum perfida* kezdetű bullája (1244. május 9.) ugyanerre szólítja föl mindenekelőtt IX. Lajost. A franciaországi eseményeket hasonlóak követik, elsősorban Hispániában. Az I. Jakab király jelenlétében Barcelonában rendezett vitát (s ezzel egy zacskó aranyat) ugyan állítólag a zsidó rabbi „nyeri” (1263), de el kell menekülnie Palesztinába. A fentebb leírt vallási-teológiai-ideológiai konfliktusok nagy hatással vannak a francia királyra.

⁵⁶ Ebben az időszakban gyakran foglalnak állást úgy a különböző zsinatok, hogy világi személynek nem szabad zsidókkal és eretnekekkel vitatkoznia. Guillaume de Saint-Pathus (1250–1315), Margit királynő, majd leánya, Blanche gyóntatója (1277–1295, ill. 1296–1314) Szent Lajos-életrajzában nagyon fontosnak tartja, amit Lajos király a zsidók és a szaracénok megtéréséért tesz, s ezzel együtt azt is, hogy vitakozni viszont nem szabad velük, hanem inkább „saját kardjukkal kell megölni őket”. GUILLAUME DE SAINT PATHUS, *Les miracles de saint Louis*, éd. Henri-François DELABORDE, Paris: Picard, 1899, 20, 25, 28–29.

54 Életét úgy irányította a király, hogy naponta zsolozsmázott, majd részt vett egy csendes *requiemen*, azután az adott napra rendelt vagy valamely szent tiszteletére mondott énekes misén. Mindennap az étkezés után ágyában pihent egyet. Miután kialudta és kipihente magát, szobájában imádkozott a holtakért egyik káplánja társaságában, még mielőtt az esti ájtatosságon megjelent volna. Este pedig *kompletóriumot*⁵⁷ hallgatott.

55 Midőn később Hyères-ben⁵⁸ partra szálltunk, egy kordás barát (*Corde-liers*)⁵⁹ kereste föl a várkastélyban. Prédikációjában a király okulására előadta, hogy mind a Bibliát, mind azokat a könyveket, melyek a hitetlen fejedelmekről⁶⁰ szólnak, olvasta. S elmondta, hogy arra példát nem talált sem a hívők, sem pedig a hitetlenek esetében, hogy valamely ország más okból, s nem a jog hiánya miatt veszett volna el, vagy került volna egyik fejedelem kezéből a másikba. „Jól vigyázzon tehát – mondta a Franciaországba tartó királynak –, hogy helyesen és

⁵⁷ *Completorium*: befejező imaóra, a napi zsolozsma esti záróimája, szerzője Szent Benedek.

⁵⁸ Hyères (ma: Var megye) ebben az időszakban még nem a Francia Királysághoz, hanem a Provence-i grófsághoz tartozik. Vára (*Castrum Aracarum* vagy *Castrum Heras*) kezdetben a „szaracén” támadások elleni védelmet szolgálja, később a provençe-i grófok birtoka, majd I. (Anjou) Károly kezére kerül. (A város 1481-ben válik a Francia Királyság részévé, Provence egész területével együtt.)

⁵⁹ Hugues Le Digne (’a Tiszteletreméltó’) ferences szerzetes (1205–1285), nagy hatású és tehetséges prédikátor. Hyères-ben telepszik meg, a nép már életében szentnek és prófétának tekinti. Kemény szavakkal ostromozza az egyházi hierarchiát és a bíborosok visszaéléseit. Fennmaradtak prédikációi és a ferences regulához írott kommentárjai. Nővére, Douceline de Digne a marseilles-i beginaközösség alapítója. Mindketten a marseilles-i ferences templomban nyugszanak; Toulouse-i (Anjou) Szent Lajos (1274–1297) azt kérte, hogy őt is melléjük temessék. – Hugó barát híre Lajos királyhoz is eljut, s IV. Ince pápa is szívesen látná a pápai udvarban. A francia király a VII. keresztes hadjáratból visszatérőben, Hyères-ben látogatja meg Hugót. (Lajos 1254. július 17-én érkezik a városba.) Találkozásuk Lajos király számára döntő fontosságú esemény: ekkor alakul ki benne végleg „a saját és népe üdvösségéért tenni akaró eszkatologikus király” missziója (LE GOFF). (Később ismét szerepel ez a történet: 657–660.) – A Franciaországban megtelepedett ferenceseket *cordelier*-nek hívják (Joinville is mindvégig ezt a szót használja), nevüket a derekukon viselt kötélövről, a kordáról kapták.

⁶⁰ A „hitetlen [értsd: pogány] fejedelmekről” szóló műveken az antik szerzők művei értendők; valószínűleg Caius Suetonius Tranquillus (70 k.–160 k.) császáréletrajzairól (*De vita XII Caesarum Libri VIII*) van szó.

késedelem nélkül szolgáltatson népének igazságot, ezáltal a Mi Urunk megengedi majd neki, hogy országát élete végéig békében megőrizze.”

56 Úgy mondják, ez az erényes és bölcs férfiú (*preudomme*), aki így oktatta a királyt, Marseille-ben nyugszik, ahol azóta a Mi Urunk számos szép csodát tett érte. Egy napnál tovább azonban nem akart a királynál maradni, bárhogy könnyörgött is az neki.

[Tizenkettedik fejezet
Hogyan szolgáltatott igazságot Szent Lajos]

57 A király pedig nem felejtette el a tanítást, s országát ennek megfelelően kormányozta, Isten akarata szerint s a törvény tiszteletben tartásával, amint azt hallani fogjátok a továbbiakban. Úgy rendezte a dolgát, hogy Nesle uraság⁶¹ és a jó Soissons gróf,⁶² valamint mi, többiek, akik körülötte voltunk, miután meghallgattuk az istentiszteletet, elmenjünk és meghallgassuk a kapunál benyújtott panaszokat, melyeket ma kérvénynek hívnak.⁶³

58 Amikor a király a templomból visszajött, magához hívatott bennünket, az ágya lábához telepedett, s minket is maga köré ültetett,⁶⁴ majd megkérdezte,

⁶¹ II. Simon de Clermont-Nesle (1208/10 k.–1286 k.), Clermont, Nesle és Ailly-sur-Noye ura, IX. Lajos befolyásos tanácsadója. A tuniszi keresztes hadjárat idején a király őrá bízta majd Franciaország kormányzását.

⁶² A Pikárdiában található Soissons (ma: Aisne megye) gallorómai eredetű település, I. Chlotar idején (511–561) Franciaország (*Regnum Francorum*) első fővárosa (496), melyhez az egyik legelterjedtebb történelmi anekdota (Chlodvig és az ún. soissons-i kehely) kötődik; a 12–13. század során is virágzó város. Soissons grófsága karoling eredetű, egyik uralkodó dinasztíája a Nesle grófi dinasztia. Soissons grófja itt II. Jean de Nesle (Jó/Dadogós János; 1224–1272), Soissons tizedik grófja (1237-től), a király befolyásos tanácsadója. Simon de Nesle unokatestvére, egyben Joinville első feleségének (Alix de Grandpré) unokatestvére (*cousin germain par alliance*) volt.

⁶³ A források egybehangzó tanúsága szerint Szent Lajos különös fontosságot tulajdonított az igazságszolgáltatásnak és az abban való személyes részvételének, aktív szerepvállalásának. A francia királyok alapvető jogai közé tartozik, hogy az általuk szabadon választott tanácsadók meghallgatásával személyesen gyakorolják bírói hatalmukat. A kérvények, illetve beadványok kezelésének rendje IX. Lajos és III. Fülöp uralkodása idején alakul ki, s ekkor jön létre a kérvények előadója (*maître de requête*) feladatkör is.

⁶⁴ A jelenet később az ún. *lit de justice* intézményének szimbólumává vált: így nevezték a francia királyok baldachinos trónját a legfelsőbb igazságszolgáltatási fórumon, a francia Parlamentben, illetve azt az alkalmat, amikor a parlamenti ülés a király jelenlétében (Szent Lajos termében, a nagyteremben) folyik és többnyire nagy jelentőségű ügyeket tárgyal. A *curia regis* (illetve a királyi igazságszolgáltatásból kinövő parlament) intézményét

maradt-e olyan peres ügy, amit nem tudtunk nélküle elrendezni. Mi pedig megneveztük a tovább pereskedőket. A király elküldött értük, s megkérdezte tőlük: „Miért nem fogadjátok el, amit embereink nektek ajánlanak?” Ők erre így feleltek: „Azért, nagyurunk, mert nekünk kevés, amit ajánlanak.” A király pedig azt mondta nekik: „Mégis ildomos lenne elfogadnotok azt, amit ők az érdekekben akarnak tenni.” Így munkálkodott tehát a szent ember legjobb képességei szerint azon, hogy az igazságos és méltányos útra vezesse alattvalóit.

59 Számtalanszor megtörtént, hogy nyáron, a szentmise után letelepedett a vincennes-i erdőben,⁶⁵ hátát nekitámasztotta egy tölgyfának, minket pedig maga köré ültetett.⁶⁶ Mindazok, akiknek vitás ügyük volt, elébe járultak, ajtónálló vagy más hasonló személy közbenjárása nélkül. Ilyenkor maga a király tette fel a kérdést: „Van-e itt olyan, akinek peres ügye van?” Akiknek volt, felálltak. A király pedig így szólt: „Maradjatok csendben, s ügyeteket egyenként el fogjuk rendezni.” Aztán odahívta Pierre de Fontaines⁶⁷ urat és Geoffroy de Villette⁶⁸ urat, s egyiküknek azt mondta: „Tárja csak elém ezt az ügyet!”

IX. Lajos telepítette az Île de la Citén álló királyi palota mellé. A *lit de justice* a királyi igazságszolgáltatási procedura megnyilvánulása, mely többnyire úgy kezdődik, hogy a király misén vesz részt a Krisztus-ereklyék befogadására Szent Lajos által építtetett Sainte-Chapelle-ben (az utóbbiról lásd az 587. jegyzetet).

⁶⁵ Vincennes Párizstól kelet-délkeletre fekvő királyi rezidencia és vadászkastély, 1180-óta a királyi domínium része.

⁶⁶ A későbbi Szent Lajos-ábrázolások egyik legelterjedtebb változata, amely azt a jeletet örökíti meg, amint a király a vincennes-i erdőben, egy tölgyfa alá telepedve szolgáltat igazságot az elébe járulóknak, erőteljesen támaszkodik Joinville elbeszélésére. A néhány sorral lejjebb említett Jardin de Paris – az Île de la Citén álló királyi palota és a Szajna túlsó partján II. Fülöp francia király által építtetett, majd később (1204-től) vadászkastélyként használatos Louvre mellett – hasonló eseményeknek lehetett a színtere.

⁶⁷ Pierre de Fontaines (1220 k.–1289 u.) Fontaine-sur-Somme (ma: Somme megye) ura, pikárdiai származású francia jogtudós és magiszter. Többször volt a király kirendelt területi (Vermandois tartomány) főtisztviselője (*bailli*), Lajos király egyik legközelebbi tanácsadója, a „királyi parlament” (*la Cour du Parlement*) kiválasztott tagja (1258–1260). Nagypapa, Alaume de Fontaines (†1205) részt vett a III. és a IV. keresztes hadjáratokban. Ő maga több jogi munka szerzője, köztük az első francia nyelvű munkái (*Conseil que Pierre de Fontaines donna à son ami*), műveire nagy hatással van a 13. század közepén újra fölfedezett római jog (*Corpus juris civilis*).

⁶⁸ Geoffroy de Villette a másik neves, 13. századi, IX. Lajos környezetében működő jogász magiszter (*maître de requête*). Tours-ban született, ahol a király főtisztviselőjeként (*bailli*) is szolgálja urát (1261–1266), s diplomáciai feladatokat is teljesít (Velencébe küldött követ). Hivatalában fivére, Gautier követi (1266–1270).

60 S ha látott valami helyreigazítani valót, akár azok szavaiban, akik az ő érdekében szóltak, akár azokéban, akik mások védelmében emeltek szót, saját maga igazította helyre. Láttam őt néhányszor, amint nyáron ítélkezés céljából a *Jardin de Paris*-ba⁶⁹ ment. Puha teveszőr tunikát viselt, fölötte gyapjúszővetből készült ujjatlan köpönyeget, nyaka körül pedig fekete selyempalástot. Szépen fésült haján nem hordott királyi fejdísz, csak egy pávatollas kék kalapot. Szőnyeget terített le, hogy köréje tudjunk ülni, az emberek pedig, akik peres ügyeikkel elébe járultak, állva maradtak. S hasonló módon folytattuk le a tárgyalásokat, mint a vincennes-i erdőben, amiről meséltem már.

[Tizenharmadik fejezet
A püspökök jogtalan kérését elutasítja]

61 Egy másik alkalommal Párizsban láttam a királyt, ahová a prelátusok hívták, mert beszélni akartak vele; ő pedig a palotába ment, hogy meghallgassa őket.⁷⁰ És ott volt Auxerre püspöke, Gui,⁷¹ aki Guillaume de Mello⁷² úr fia volt, és az összes prelátus nevében a következőket mondta a királynak: „Uram, ezek az urak, akik itt jelen vannak, érsekek, püspökök, engem bíztak meg, hogy megmondjam önnek: az

⁶⁹ *Jardin de Paris*-n valószínűleg a Cité királyi palotájának kertje értendő, mely a sziget nyugati csúcsán terült el. Az Île de la Citének ez az egyetlen zöld területe a Pont Neuf építésének megkezdésével (1578) tűnt el.

⁷⁰ Az itt következő történetre Joinville később (669–671) is visszatér.

⁷¹ Gui de Mello (1212–1270. szeptember 12.) francia prelátus, Verdun (1245–1247), majd Auxerre (1247–) püspöke. 1245-ben ő képviseli egyházát a lyoni zsinaton. Részt vesz csatákban is, Itáliában I. (Anjou) Károly csapatait erősíti, a Manfréd szicíliai király (1258–1266) elleni „keresztes hadjárat” idején pápai legátus. Sokat költ a püspöki hatalma alá tartozó egyházak és várak fejlesztésére.

⁷² Mello (Oise megye, Pikárdia) Beauvais környékéről származó urai a legbefolyásosabb észak-franciaországi családok közé tartoznak, kiterjedt birtokokkal rendelkeznek. Megszerzik a Dammartin grófja címet, és a burgundiai Saint-Bris (Saint-Bris-le-Vineux) urai. A család több tagja is részt vesz különböző keresztes hadjáratokban, ketten közülük a VII. keresztes hadjárat során halnak meg. IV. Dreux de Mello (1138–1218) rész vesz a III. keresztes hadjáratban, II. Fülöp Ágost idején *connétable* (1193–). Fia, V. Dreux de Mello (†Ciprus, 1249), Loches ura (1218–) harcol a „bárók keresztes hadjáratában” (1239–1241), majd a VII. keresztes hadjáratban is. Itt IV. Dreux unokaöccséről, I. (Békés) Guillaume de Mellóról (†1249), Saint-Bris uráról van szó, aki a VII. keresztes hadjáratban hal meg. I. Guillaume fia, Dreux de Mello (†1252), Saint-Bris ura ugyancsak jelen van az egyiptomi hadjáratban.

Egyház, melyet meg kellene őriznie, elvesz a kezei között.” A király keresztet vett, mikor ezt hallotta, és így szólt: „Mondja el, hogy is van ez!”

62 „Uram – mondta –, azért mondjuk ezt, mert a kiközösítési ügyekből ma igen kevés folyik be, mert az emberek inkább kiközösítve meghalnak még azelőtt, hogy feloldozásukat kérnék a bűneik alól, és nem akarják rendezni dolgaikat az Egyházzal. Ezek a prelátusok tehát azt kérik öntől, uram, hogy Isten szeretetére és azért is, mert ez kötelessége, adjon parancsot az összes királyi előjárónak,⁷³ hogy mindazokat, akik már egy éve és egy napja a kiközösítés állapotában vannak, javaik elkobzásával kényszerítsék, hogy bűnbocsánatért folyamodjanak.”

63 A király azt válaszolta erre, hogy szívesen ad ilyen parancsot azokkal szemben, akikről bebizonyítják neki, hogy hibát követtek el. A püspök azt felelte, hogy ezt semmi áron nem fogják megtenni, és hogy nem avatják be az ügyeik részleteibe. A király pedig azt mondta, hogy nem fog másképpen cselekedni, mert Isten és a józan ész ellen való lenne, ha az embereket arra kényszerítené, hogy feloldozást kérjenek a bűneik alól, miközben a klerikusok hibát követnek el velük szemben.

64 „És erre – folytatta a király – mondok is önöknek egy példát, Bretagne grófját,⁷⁴ aki hét éven át pereskedett Bretagne prelátusaival, akik kiközösítették, és addig igyekezett, míg a pápa mindannyiukat elítélte. Ha tehát az első évben kényszerítettem volna Bretagne grófját, hogy kérjen feloldozást, hibát követtem volna el mind Istennel, mind vele szemben.” Akkor a prelátusok beletörődtek ebbe, és azóta soha többé nem hallottam, hogy a fent mondotthoz hasonló kéréssel álltak volna elő.

[Tizennegyedik fejezet
Szent Lajos becsületessége]

65 A békekötés Anglia királyával ellenkezett a király tanácsadóinak akaratával, s ők ezt meg is mondták neki: „Felséges urunk, az a véleményünk, hogy elvesztegeti a földet, amit Anglia királyának ad, mert nincs neki hozzá joga, hiszen

⁷³ Vagyis az egész országra érvényesen, valamennyi királyi előjárónak, tehát az Észak-Franciaországban főleg *bailliként*, Dél-Franciaországban inkább *prévôt*-ként ismert tisztviselőknek egyaránt.

⁷⁴ Itt minden bizonnyal Pierre „Mauclerc”, Bretagne hercege esetéről van szó (lásd róla részletesebben a 87. jegyzetet). Sokáig pereskedik saját egyházi méltóságaival, akik többször is kiközösítéssel sújtják. Ez időben az egyház az anyagi haszonszerzés érdekében nemegyszer visszaél a kiközösítés fegyverével. Ennek lehetőségét IX. Gergely pápa bullája szünteti meg (1230. május 30.). Bretagne hercegei és az egyházaik között azonban továbbra is megmarad az említett gyakorlat, I. Jean de Bretagne hasonló helyzetbe kerül (öt VI. Sándor pápa oldozza föl 1256-ban). Joinville igen megértő a kérdésben, hiszen neki is vannak konfliktusai saját egyházi hatóságaival.

atyja ítélet útján veszítette azt el.” Erre a király azt válaszolta, jól tudja, hogy az angol király nem formálhat jogot rá, de neki jó oka van arra, hogy mégis neki adja. „Két nővért vettünk nőül, gyermekeink pedig édes unokatestvérek: ennek következtében igazán illendő, hogy béke legyen közöttünk. S nagy előnyt is jelent számomra a béke, mit Anglia királyával kötök, mert ezáltal hűbéresemmé válik, míg korábban nem volt az.”⁷⁵

66 A király becsületességét Renaud de Trie uraság⁷⁶ esetéből is láthatjátok, aki hozott egyszer egy levelet a szent embernek, mellyel igazolta, hogy a király a nemrégiben elhunyt boulogne-i grófnő⁷⁷ örökösének adományozza Dammartin en Goële grófságot.⁷⁸ A levél pecsétje fel volt törve, úgy, hogy a király képmásából nem látszott más, csak a fél lábszára s a zsámoly, amelyre a lábát helyezte. Megmutatta mindannyiunknak, akik a tanácsadói voltunk, s kérte, hogy véleményünkkel legyünk a segítségére.

67 Mi valamennyien, egyhangúlag, azt mondtuk, hogy semmi nem kötelezi a királyt arra, hogy a levélben foglaltakat végrehajtsa. Akkor szólt a kamarásának,

⁷⁵ Az 1258. május 28-án megkötött, Franciaország számára kétségtelenül előnyös párizsi békéről van szó, melyet hosszabb fegyverszünet előzött meg (1242-től), és amelyet előbb Angliában (Westminster), majd Párizsban ratifikáltak. III. Henrik angol király megmaradt franciaországi birtokaiért ennek keretében tesz hűbéri esküt IX. Lajosnak (1259. december 4.). Szent Lajos felesége, Margit és III. Henrik hitvese, Eleonóra testvérek voltak, Raymond Bérenger provençe-i gróf leányai. Később **(678, 679)** ismét szerepel ez a történet. – A Francia Királyság nyugati része az Anjou-Plantagenetek családi birtokai, valamint Aquitániai Eleonóra II. Henrikkel kötött házassága révén az angol király birtokában volt, aki ezekért – és csak ezekért – a területekért a francia királynak hűbéri esküvel tartozott. Az angol király (angol uralkodóként) tehát soha nem volt a francia király hűbérese, kétségtelen viszont, hogy ezt a zavaró szituációt a francia királyok igyekeztek a maguk javára fordítani.

⁷⁶ II. Renaud de Trie Fontenay és Vaumain ura (1220–1251), Mathieu de Trie öccse. Fia Renaud de Trie, Vaumain ura († Courtrai, 1302. július 11.).

⁷⁷ II. Mahaut/Mathilde de Dammartin (†1258), Boulogne grófnője előbb VIII. Lajos féltestvérének, Philippe Hurepelnek a felesége, majd második házasságával II. Sancho portugál király öccsének, a későbbi III. Alfonz portugál királynak (1248–) a hitvese.

⁷⁸ Mahaut halálát (1258) követően a király tisztségviselői Clermont grófságát a koronára származtatják, s Dammartin grófságát is lefoglalják és a királyi domíniumhoz csatolják. A Dammartin esetében magát a grófnő örökösének tekintő de Trie család (I. Mathieu de Trie; †1275) viszont 1259-ben kieszközöl a királytól egy oklevelet, melyben intézkedik a grófság visszaadásáról. Ennek azonban – mintegy tíz évig – nincs fogantatja. A grófságot végül nem a Joinville által említett II. Renaud de Trie (†1251), hanem Mathieu de Trie kapja vissza 1267-ben vagy 1268-ban Lajos királytól. Clermont a koronánál marad.

Jean Sarrazinnek,⁷⁹ hogy adja át azt a levelet, amelyet odahozatott vele. Kezébe vette az iratot, s így szólt hozzánk: „Nemes urak, íme a pecsét, melyet azelőtt használtam, hogy a tengerentúlra mentem. Tisztán látható, hogy a feltört pecsét lenyomata megegyezik a sértetlen pecséttel. Ezért hát nem merném jó lelkiismerettel megtartani az említett grófságot.” Ezzel hívatta Renaud de Trie uramat, s azt mondta neki: „A grófságot visszaadom önnek.”

[Tizenötödik fejezet
A második könyv kezdete
Szent Lajos születése és megkoronázása]

68 A Mindenható Isten nevében, az eddigiekben Szent Lajos királyunk okos szavait és bölcs tanításait jegyeztük le, hogy azok, akik majd olvasni fogják, egybegyűjtve találják, s ezáltal jobban felhasználhassák, mint ha a tettei között írtam volna meg őket. A továbbiakban tehát a cselekedeteit fogom elmesélni, Isten s az ő nevében.

69 A király Szent Márk evangélista napján, húsvét után született,⁸⁰ egyszer magam is hallottam, amint ezt említették neki. Épp azon a napon tehát, amikor Franciaország számos vidékén a körmeneteken keresztteket visznek, melyeket fekete kereszteknek hívnak, s ez mintha próféciája lett volna annak a tömérdek embernek, akik később az általa vezetett két keresztes háborúban veszttek oda, az egyiptomiban s a másokban, melynek során Karthágónál maga is meghalt. Sokan s mélyen gyászolták őket itt a földön, s módfelett örvendeztek a mennyországban azok miatt, akik e két zárandoklat során igaz keresztesként haltak meg.

70 Advent első vasárnapján koronázták királlyá.⁸¹ Az aznapi szentmise kezdő szavai így hangzottak: „*Ad te levavi animam meam...*” és ami utána következik; ez pedig azt jelenti: „Szerelmetes Istenem, felemelem hozzád lelkemet, s reád bí-

⁷⁹ Jean Sarrazin kezdetben IX. Lajos fivérének, Alphonse de Poitiers-nak a szolgálatában áll, majd a király bizalmi embere, pénzügyeinek intézője, kamarása lesz. (Nagyapja, egyházi ember, ugyancsak a király szolgálatában állt.) Elkíséri Lajost a VII. keresztes hadjáratra. Vagyonos ember, több háza is volt Párizsban. A számadásait tartalmazó viasztablák (14 db) a BnF igen értékes dokumentumai.

⁸⁰ Április 25-én. A király születésének napját Joinville később is említi (**617**). (Több helyen április 24-ét adják meg Lajos születési dátumának, s 25-ét keresztelése napjának.)

⁸¹ 1226-ban advent első vasárnapja november 29-re esett. Ezen a napon Reimsben, a Notre-Dame-katedrálisban Jacques de Bazoche, Soissons püspöke (a reimsi érseki szék ugyanis betöltetlen) koronázza meg IX. Lajost. Mivel királlyá szentelni csak lovagot lehet, ezért még útközben, Soissons-ban lovaggá ütik a leendő, még gyermek királyt.

zom magamat.”⁸² Nagy volt a hite Istenben kora gyermekkorától egészen haláláig. Hiszen amikor halálán volt, utolsó szavaival is Istent s az ő szentjeit hívta, különösen pedig Szent Jakab⁸³ urat és Szent Genováva úrhölgyet.⁸⁴

[Tizenhatodik fejezet
Viszálykodások uralkodásának kezdetén]

71 Isten, akibe bizalmát helyezte, egész életében megvédelmezte őt, különösen gyermekkorában, amikor erre igazán nagy szüksége volt, amint az alábbiakban majd hallani fogjátok. A lelkéről is gondoskodott, édesanyja nemes tanításai segítségével, aki Isten hitére és szeretetére nevelte, s mindenféle egyházi emberekkel vette körül. Már kisgyermek korában elmondatta vele az összes zsolozsmát, s végig kellett hallgatnia az ünnepi prédikációkat. Emlékezett jól, hogy anyja hányszor adta értésére: fiát szívesebben látná holtnak, mint hogy halálos bűnt kövessen el.

72 Bizony nagy szüksége volt ifjúkorában Isten segítségére, mert anyjának, aki Spanyolországból jött, nem voltak sem rokonai, sem barátai Franciaországban. Ezért aztán Franciaország bárói, látván a gyermek királyt és anyját, az idegen származású királynét, vezetőjükké Boulogne grófját, a király nagybátyját⁸⁵

⁸² Az egyik legszebb gregorián liturgikus ének, egyben az adventtel kezdődő liturgikus év első éneke; I. Szent Gergely pápát tekintik szerzőjének.

⁸³ Szent Jakab (Saint Jacques, Jakobus Maior, Jacobus Zebedeus; †42/44. július 25.) a 12 tanítvány egyike, Hispánia apostola, a zarándokok, a lovasok védőszentje. A mártírhálált halt szent teste hajón érkezik Hispániába, ahol eltemetik. Ezt a helyet később csillag mutatja meg. Santiago de Compostelában (Galícia, Spanyolország) a 8. század végén II. Alfonz asztúriai király kezdi építtetni a sír fölé az első templomot. A Szent Jakab-székesegyház a középkortól a keresztény világ egyik legjelentősebb zarándokhelye. Szent Jakab, a „Mórölő” (*Matamoros*) a mórok – tágabb értelemben a hitetlenek – elleni harc szimbóluma. Legendája szerint Szent Jakab fehér lovon jelenik meg a csatában, és küzd a keresztények oldalán a mórok ellen. A spanyolok csatakiáltása is erre utal: „*Santiago, cierra España!*” (Lásd még: **756, 757.**)

⁸⁴ Szent Genováva (Sainte Geneviève; 420 k.–502/512. január 3.) Párizs védőszentje. A legenda szerint az ő és a köréje gyűlt nők imái mentették meg Párizst (akkor még *Lutetia*) Attila hun király seregeitől 451-ben. (Lásd még: **757.**)

⁸⁵ Boulogne grófja Philippe Hurepel de Clermont (1197–Corbie, 1234. július 13.), II. Fülöp Ágost francia király és Meráni Ágnes (Mária; 1172 k.–1201. július 19.) gyermeke. Szülei házasságát (1196. június 1.) a pápa nem ismerte el, mert Fülöp előző házasságát (Ingeborg dán királylánnyal) ekkor még nem érvénytelenítették. Ezért Philippe Hurepel – Boulogne mellett Dammartin, Clermont és Aumale grófja – örökös helyzete bizonytalan maradt.

tették meg, s uruknak is őt tekintették. Miután a királyt megkoronázták, a bárók közül sokan nagy földbirtokokat követeltek a királynétól, s minthogy ő nem teljesítette követelésüket, a bárók valamennyien összegyűltek Corbeil-ben.

73 Mesélte nekem a szent király, hogy sem anyja, sem ő, akik Montlhéryben voltak, nem mertek visszatérni Párizsba, amíg a párizsiak fegyveresen értük nem jöttek.⁸⁶ Azt is mesélte, hogy az út Montlhéry és Párizs között tele volt fegyveres és fegyvertelen emberekkel, akik mind azt kiáltották a Mi Urunknak, hogy adjon a királynak jó és hosszú életet, s óvja és védelmezze meg ellenségeivel szemben. Isten ezt meg is tette, amint azt hallani fogjátok.

74 Úgy mesélték nekem, hogy a Corbeil-ben tartott gyűlésen a bárók meggyeztek abban, hogy a derék lovag, Pierre de Bretagne gróf⁸⁷ fellázad a király

Féltestvérével, VIII. Lajossal részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban (1224). A király halála után ő lesz – nem túl nagy meggyőződéssel – a Kasztíliai Blanka régensségével szembehelyezkedő bárói csoport egyik vezetője, de nem kezdettől fogva, mint Joinville állítja. (A Corbeil-ben tartott gyűlésre 1227-ben kerül sor.) Később behódol a királynak, és bocsánatot nyer. Egy lovagi tornán, párbajban veszti életét.

⁸⁶ Montlhéry (ma: Essonne megye, Île-de-France) vára jó példája és tanúja a feudális magánháborúk történetének: mintegy három évszázadon át (991–1254) építetik és rombolják le, míg végül a királyi birtokhoz csatolják. VII. Lajos Suger apát kíséretében gyakran jár itt, mint ahogy II. Fülöp Ágost, VIII. Lajos és Kasztíliai Blanka is. Amikor a bárói lázadás idején (1227) foglyul akarják ejteni, az uralkodó kísérelve együtt Montlhérybe menekül (és a pincében bújnak el). Szorult helyzetükből az időközben mozgósított párizsi polgárok mentik ki őket.

⁸⁷ I. Pierre de Bretagne (Pierre de Dreux/„Mauclerc”/de Braine; 1187 k.–1250. május 27.) a Capeting eredetű Dreux család sarja, Richmond grófja. A *Mauclerc* ragadványnév (*mauvais clerc*, ’rossz pap’) valószínűleg párizsi tanulmányait és az egyházzal való konfliktusait idézi. Támogatja II. Fülöpöt és VIII. Lajost az angol királyok ellenében (*homagium ligatum* köti hozzájuk), gyakran kerül összetűzésbe a breton bárókkal és az egyházzal. Kíséreltet tesz Bretagne és Flandria házasság útján történő egyesítésére, amit VIII. Lajos megakadályoz. Ezt követően III. Henrik angol királynak esküszik hűséget, majd 1227–1234 között a Kasztíliai Blanka elleni bárói lázadás vezéralakja (a Vendôme-ban kötött béke Anjou grófságához és Perche egy részéhez is hozzájuttatja), majd fegyverszünetre kényszerül (1231 júliusában), amelynek feltételeként az említett területeket elveszti, végül hűségesküt tesz IX. Lajosnak (Párizs, 1234. november 4.). Részt vesz – I. Thibaud navarrai király (IV. Thibaud de Champagne) és más urak társaságában – a „bárók keresztes hadjáratában” (1239–1241), majd 1248–1250-ben az egyiptomi keresztes hadjáratban. Ott van a mansúrai ütközetben, s hazatérése során, a tengeren éri a halál. Fia nagykorúságát követően (1237) a Braine lovagja nevet használja. (Költőként is kipróbálja magát, szerelmes versei és vallásos költeményei maradtak ránk.) Fiáról (I. Jean de Bretagne) és unokájáról (II. Jean de Bretagne) lásd a 41. és a 42. jegyzetet.

ellen. Abban is megállapodtak, hogy a király parancsára ugyan fegyverbe szállnak a gróf ellen, de mindegyikük csupán két lovagot visz magával. Ezt azért tették, hogy lássák, képes lesz-e Bretagne grófja legyőzni a királynét, aki, mint halottátok, idegen⁸⁸ volt. Sokan vélekedtek úgy, hogy a gróf győzelmet aratott volna a királyné s a király fölött, ha Isten a királyt sanyarú helyzetében meg nem segíti, amely segítség később sem maradt el soha.

75 Az isteni beavatkozás abban nyilvánult meg, hogy Thibaud,⁸⁹ Champagne grófja, aki később Navarra királya lett, háromszáz vitézével sietett a király szolgálatára; így az ő segítségével Bretagne grófja ki lett szolgáltatva a királynak,

⁸⁸ Az „idegen” Kasztíliai Blanka (Blanche de Castille; Palencia, 1188. március 4.–Melun, 1252. november 27.) VIII. (Kasztíliai) Alfonz és Angliai Eleonóra leánya, tehát Aquitániai Eleonóra és II. Henrik unokája, Földnélküli János és Oroszlánszívű Richárd unokatestvére. (A házasság Aquitániai Eleonóra kívánsága is volt.) Erős egyéniség, szükség esetén ügyes politikus. A még gyermekkorú Lajos és Blanka házasságára Normandiában (1200. május 23.), királynévá és társuralkodóvá koronázására Reimsben (1223. augusztus 6.) kerül sor. Tizenkét gyermekük születik, köztük tíz fiú (ketten ikrek, születésük után nem sokkal meghalnak). Kasztíliai Blanka szép, művelt és okos asszony volt (a Dálnok Thibaud műzsája), fia távollétében régens. Clairvaux-i Bernát tanaival szimpatizál, a keresztes háborúban elesettek gyermekei számára árvaházat (1251), továbbá három jelentős ciszterci apátságot – Royaumont (1228), Maubuisson (1236) és Lys (Dammarié-lès-Lys) – alapít (lásd ezekről a 608., 545. és 610. jegyzetet).

⁸⁹ IV. Thibaud (Utószülött vagy Dálnok Thibaud; Troyes, 1201. május 30.–Pampluna, 1253. július 14.), Champagne grófja (Navarra királyaként I. Thibaud, 1234-től) kora egyik legszínesebb egyénisége. A IV. keresztes hadjárat első vezetőjének megválasztott III. Thibaud de Champagne (1179–1201. május 24.) és Navarrai Blanka (Blanche de Navarre; 1177–1229) apja halála után egy héttel született gyermeke. Részt vesz VIII. Lajos angolok és albigensek elleni hadjárataiban (1224), de ez utóbbitól visszavonul, majd ő készíti elő a Toulouse grófja és a király közötti párizsi megegyezést (1228). Anyai nagybátyja, IV. (Erős) Sancho halálával Navarra királya. Kezdetben jelen van a VIII. Lajos halálát követő bárói mozgalomban, majd a királyhoz, illetve Kasztíliai Blanka régenshez csatlakozik, amivel magára vonja a bárók haragját és támadását. IX. Gergely pápa felhívására keresztes hadjáratot vezet a Szentföldre („bárók keresztes hadjárata”, 1239), ahonnan a hagyomány szerint sisakjában hozza haza a később Provins jelképévé vált „damaszkuszi rózsát” (*rosa damascena*), valamint a *Chardonnay* szőlővesszőket (a Chardonnay a pezsgő egyik összetevője). Korának legismertebb trubadúrja, Kasztíliai Blanka szerelmes csodálója. (71 lírai költeménye maradt ránk, ebből 37 szerelmes vers. Dante saját előfutárának tekinti.) Második házasságából (Alix de Beaujeu) egy gyermeke születik (Blanche de Champagne/de Navarre, I. Jean de Bretagne neje), harmadik házasságából (Marguerite de Bourbon) pedig hat gyermek, köztük V. (II.) Thibaud és III. (I.) Henri, Champagne grófjai, illetve Navarra királyai.

s a békekötéssel,⁹⁰ mint mondják, át kellett adnia neki Anjou grófságát, de még Perche grófságát⁹¹ is.

[Tizenhetedik fejezet
Oroszlánszívű Richárd keresztes hadjárata. Alix ciprusi királynő⁹²
jogai Champagne grófságára⁹³]

76 Most egy kis időre félbehagyom történetemet, mivel néhány dolgot még el kell mondanom. Nos, Bőkezű Henriknek,⁹⁴ a jó grófnak, és Marie grófnőnek, aki

⁹⁰ A bárói mozgalom több hullámban zajlott (1227–1234). Az első békekötés (Vendôme, 1227. március 16.) után kiújulnak a harcok, majd Pierre de Bretagne fegyverszünetre kényszerül (Saint-Aubin-du-Cornier, 1231), végül behódol IX. Lajosnak (1234. november 4.).

⁹¹ Perche grófsága fekvése miatt (lévén szomszédos mind Bretagne-nyal, mind Normandiával) stratégiai fontosságú. Guillaume de Perche püspök (1212–1226) halálát követően a korona tart rá igényt. Később *apanage*-ként (vagyis életre szóló, nem örökölhető királyi adományként) IX. Lajos ötödik fia, I. Pierre d’Alençon kapja meg a Normandia hercegségétől függő Alençon grófságával egy időben (1268–). Anjou grófsága IX. Lajos öccse, Jean de France (1219–1232) fennhatósága alatt áll, majd Károly, IX. Lajos legifjabb öccse örökbe kapja meg bátyjától (1246), aki ezzel I. Anjou Károly néven új (a második) Anjou-dinasztia alapítója lesz.

⁹² Ciprus királynője Alix de Champagne (1195 k.–Akkon, 1247). Apja, I. Henrik jeruzsálemi király igyekezett a Jeruzsálemi és a Ciprusi Királyságot egyesíteni, amikor három leányát (Marie, Alix, Philippe) eljegyezte a ciprusi király, II. Amalrik/Amaury de Lusignan három fiával (Guy, Jean, Hugues). Terve csak részben valósult meg: Marie, Jean és Guy korai halálát követően Alix és Hugues de Lusignan (1193–1218. január 10.), a későbbi I. Hugó ciprusi király (1205–) házasságára került sor (1200). Három gyermekük születik: Marie, Isabelle és Henri, a későbbi I. Henrik (1217–1253) ciprusi király (1218–). Férje halálát követően Alix Philippe d’Ibelinnel, majd Jean d’Ibelinnel együtt Ciprus, illetve a Jeruzsálemi Királyság régense. Második férje Bohémond d’Antioche (1225), de a házasságot közeli rokonság miatt felbontják (1227); harmadik férje, a „bárók keresztes hadjáratában” részt vevő Raoul de Soissons (1241) viszont elhagyja nejét, és visszatér Franciaországba (az egyiptomi keresztes hadjárat során tűnik fel ismét a Szentföldön). Alixnak Cipruson és a Jeruzsálemi Királyságban is számos konfliktussal kell szembenéznie, ciprusi visszatérését fia sem kívánja. A Jeruzsálemi Királyság címzetes régenseként hal meg Akkonban.

⁹³ Alix II. Henrik (1166–1197), Champagne grófja (1190–) és Jeruzsálemi Izabella (lásd róla a 99. jegyzetet) leánya. Champagne-ra tehát apja jogán támaszt igényt. Az ún. champagne-i örökösödési háború második felvonása (1229–1234) az ő nevéhez fűződik, és összekapcsolódik a „bárók lázadásának” utolsó szakaszával (Alix követeléseit ők támogatják). Alix azonban késlekedik, a bárók időközben alávetik magukat a királynak. (Alix végül 1234-ben 40 ezer tours-i livre fejében maga is lemond jogairól.)

⁹⁴ I. (Bőkezű) Henrik (Henri le Libéral; 1127–1181. március 16.), Champagne és Brie grófja (1152–) Franciaországi Máriát (Marie de France) veszi nőül (1164). Részt vesz a

nővére volt mind Franciaország királyának, mind Angliai Richárdnak,⁹⁵ két fia született; közülük az idősebbet Henriknek,⁹⁶ az ifjabbat Thibaud-nak⁹⁷ nevezték. Az idősebb fiú, Henrik, keresztesként a Szentföldre zarándokolt, amikor Fülöp király és Richárd király Akkont megostromolták, majd bevették.⁹⁸

77 Akkon elfoglalását követően Fülöp király azonnal visszatért Franciaországba, amit nagyon rossz néven vettek tőle. Richárd király viszont ott maradt a Szentföldön, s oly sok dicső tettet vitt véghez, hogy a szaracénok erősen rettegtek tőle, amint az meg is van írva a Szentföld történetében. A szaracén asszonyok, hogy elhallgattassák óbégató gyerekeiket, így kiáltottak rájuk: „Hallgassatok, mert mindjárt jön Richárd király!” Ha pedig a szaracénok és a beduinok lovai visszahőköltek egy bokor előtt, azt mondták nekik: „Azt hiszed talán, hogy Richárd király van ott?”

78 Richárd király addig buzgólkodott, míg sikerült a vele együtt kitartó Henrikhez, Champagne grófjához feleségül adnia Jeruzsálem királynőjét, aki egyenes örököse volt ennek a királyságnak.⁹⁹ A királynőtől Henrik grófnak két leánya született, közülük az első Ciprus királynője lett,¹⁰⁰ a másik Érard de Brienne úrhoz ment nőül, mely frigyből tekintélyes család származott, amint az Franciaországban

II. keresztes hadjáratban, I. Mánuel Komnénosz bizánci császár üti lovaggá, majd több ízben visszatér a Szentföldre (1176, 1179, 1181).

⁹⁵ Marie de France (1145–1198), VII. Lajos (Louis Le Jeune; 1119–1180) francia király és Aquitániai Eleonóra (1122–1204) leánya, egyaránt féltestvére II. Fülöp Ágostnak (apja révén) és Oroszlánszívű Richárdnak (anyja révén). Férje távollétében, majd fia kiskorúsága, illetve szentföldi hadjáraton való részvétele idején régens. Művelt asszony, jeles személyiségek – mint Chrétien de Troyes, Gace Brulé, Geoffroy de Villehardouin – pártfogója.

⁹⁶ II. Henri de Champagne, a későbbi I. Henrik jeruzsálemi király (1192–), Alix apja.

⁹⁷ III. Thibaud de Champagne (1178–1201), a IV. keresztes hadjárat első választott vezetője.

⁹⁸ Oroszlánszívű Richárd – akkor Richard de Poitou (Poitou grófja) – az első, aki VIII. Gergely pápa Jeruzsálem elfoglalását (1187. október 2.) követő, keresztes hadjáratra való felhívásának hatására fölveszi a keresztet. Akkon ostromára ekkor, a III. keresztes hadjárat során, 1191. július 13-án kerül sor. A Richárdról szóló történet (77) később ismét szerepel (558), de megtalálható a *Roman d'Eracles*-ben és *Ernoul krónikájában* is.

⁹⁹ Jeruzsálemi Izabella (Isabelle de Jérusalem/d'Anjou; 1171/72–1205/06) Amalrik/Amaury jeruzsálemi király leánya és örököse, Oroszlánszívű Richárd másodnagynénje. II. Henri de Champagne a harmadik férje volt. (Az elsőől, IV. Humphroi de Torontól elválasztották; a másodikat, Montferrati Konrádot meggyilkolták; negyedik férje majd Amaury de Lusignan lesz.)

¹⁰⁰ Joinville téved. Henriknek a királynőtől három leánya született: Marie, Alix és Philippe. Marie fiatalon meghalt. Az idősebbik valóban Alix, aki I. Hugóval kötött házassága (1210) révén lett Ciprus királynője.

és Champagne-ban látható.¹⁰¹ Érard de Brienne uraság hitveséről most nem szólok semmit, inkább a ciprusi királynőről beszélek nektek, mert az ő története tárgyamhoz tartozik; halljátok tehát.

[Tizennyolcadik fejezet
A bárók rátámadnak IV. Thibaud champagne-i grófra]

79 Azt követően, hogy a király leverte Pierre de Bretagne grófot, Franciaország összes bárói oly nagy haragra gyúltak Thibaud, Champagne grófja ellen, hogy tanácskozásukon úgy határoztak, elküldenek Ciprus királynőjéért, aki Champagne grófja idősebbik fiának volt a leánya, hogy fossa meg örökségétől Thibaud grófot, aki viszont Champagne gróf másodszülött fiának volt csak a fia.¹⁰²

80 Akadtak néhányan, akik megpróbálták kibékíteni Pierre grófot az említett Thibaud gróffal, s odáig jutottak a tárgyalások, hogy Thibaud gróf ígéretet tett, miszerint feleségül veszi Pierre de Bretagne gróf leányát.¹⁰³ Ki is tűzték a napot, melyen Champagne grófjának nőül kell vennie a hölgyet. Úgy volt, hogy a há-

¹⁰¹ Érard de Brienne-Ramerupt (1170–1246), Jean de Brienne (1170 k.–1237. március 27.) jeruzsálemi király unokatestvére azért ment a Szentföldre, hogy Filippát (Philippe de Champagne-Jérusalem; 1195–1250) nőül vegye. Célja az volt, hogy Filippa segítségével (és a nővére, Alix jogait is érvényesítendő) elvegye a Navarrai Blanka, illetve IV. Thibaud kezén lévő Champagne-i grófságot. Fellépésük megosztja Champagne báróit. (Többek között Simon de Joinville is őt támogatja.) Navarrai Blanka mindent megtesz, hogy megakadályozza a frigyet, melyet sikerül is a pápával megtiltatnia. Filippa azonban egyszerűen megszökik Érard de Brienne-nel (1214), összeházasodnak (1215), és kalandos úton visszatérnek Champagne-ba, ahol kezdetét veszi a champagne-i örökösödési háború első szakasza (1215–1221), amelybe a francia király és II. Frigyes német császár is beleavatkozik, s amely azzal végződik, hogy Filippa és Érard végül feladják követelésüket, s egyezséget kötnek Champagne régensnőjével. (Házasságukból egyébként kilenc gyermek születik, erre is utalhat Joinville megjegyzése.)

¹⁰² A Szentföldre indulása előtt még gyermektelen II. Henri de Champagne hivatalosan átruházta a grófságot öccsére, III. Thibaud-ra. Leányainak azonban az volt az álláspontjuk, hogy apjuk nem cselekedett volna így, ha már gyermekei vannak, és nem tagadta volna ki őket örökségükből.

¹⁰³ I. Pierre de Bretagne leánya Yolande de Bretagne (1218–1272. október 10.), Penhièvre grófnője. Előbb III. Henrik angol királynak, majd Jean de France-nak (IX. Lajos fiatalon elhunyt öccsének) szánják, ezután, 1231-ben jegyzik el IV. Thibaud-val, amit viszont IX. Gergely pápa – Kasztíliai Blanka közbenjárására – a felek közeli rokonságára való hivatkozással megtilt (1232. április 27.). Yolande végül 1236-ban XI. Hugues de Lusignan (†1250) hitvese lesz (rőla lásd a 130. jegyzetet).

zasságkötéshez el kell őt vinni egy premontrei apátságba, Château-Thierry közelébe, melyet Val-Secret-nek neveznek,¹⁰⁴ úgy tudom. Franciaország bárói, akik valamennyien rokonságban álltak Pierre gróffal, vették a fáradságot s elkísérték a kisasszonyt Val-Secret-be, hogy férjhez adják, s ide hívták Champagne grófját is, aki Château-Thierryben¹⁰⁵ tartózkodott.

81 Miközben Champagne grófja az esküvőre tartott, odament hozzá Geoffroy de la Chapelle úr, aki a király megbízólevelét hozta, s a következőket mondta neki:¹⁰⁶ „Jó uram, Champagne gróf, a királynak fülébe jutott, hogy megegyeztél Pierre de Bretagne gróffal arról, hogy a leányát nőül veszed. Azt üzeni neked a király, hogy ha nem akard, hogy elveszen mindened, amid csak van Franciaországban, akkor ezt ne tedd; hisz jól tudod, hogy Bretagne grófja többet ártott a királynak, mint bárki e világon.” Champagne grófja, miután megtanácskozta embereivel a dolgot, visszafordult Château-Thierrybe.

82 Amikor Pierre gróf és Franciaország bárói, akik Val-Secret-ben vára-koztak rá, ezt meghallották, majdnem eszüket vesztették mérgükben, hogy a gróf ezt tette velük, s most már valóban hívták a ciprusi királynőt. Alighogy ő megérkezett, teljes egyetértésben úgy határoztak, hogy annyi fegyveres vitézt hívnak össze, amennyit csak tudnak, s Franciaország felől betörnek Champagne és Brie grófságokba. Burgundia hercegének¹⁰⁷ pedig, aki Robert de Dreux

¹⁰⁴ A Val-Secret-ben lévő premontrei apátság Laon (Aisne megye) közelében található, 1120-ban alapították és 1122-ben szentelték föl.

¹⁰⁵ Château-Thierry (Aisne megye, Pikárdia) várkastélya a 11. században épült, később többször átalakítják, illetve bővítik. Kezdetől a Karoling eredetű champagne-i grófok birtoka és egyik kedvelt tartózkodási helye (I. Hugues de Champagne viselte először a grófi címet 1089-ben). A város és a vár Jeanne de Champagne IV. (Szép) Fülöp francia királlyal kötött házasságával (1284) válik a királyi domínium részévé.

¹⁰⁶ Geoffroy de la Chapelle udvari főméltóság, *grand panetier* ('az udvari pékség feje', 'főszakács' – az elnevezés és a feladatkör természetesen ekkor már nem fedi egymást), Caux *bailli*ja, Lajos király, valamint Kasztíliai Blanka tanácsosa. Egy 13. századi, latin nyelvű forrás egy 1200-ban bekövetkezett csodás gyógyulást ír le személyével kapcsolatban. – Kasztíliai Blanka és IX. Lajos környezete tehát már mindenről előre intézkedett, de azért bizalmi emberük segítségével szükségesnek látták erről a gróftól is tájékoztatni.

¹⁰⁷ IV. Hugues de Bourgogne (1213. március 9.–1272. október 27. vagy 30.), Burgundia hercege (1218–) és Thesszaloniké címzetes királya (1266–), a lázadó bárók egyik vezéralakja. Vereségüket és a királyi megbocsátást követően részt vesz a IV. Thibaud de Champagne által vezetett „bárók keresztes hadjáratában” (1238–1241), majd az egyiptomi keresztes hadjáratban is. A manszúrai ütközetben a sereg egyik fővezére, árulás folytán fogságba esik. A Thesszaloniké királya címet a Konstantinápoly trónjától megfosztott latin császártól, II. Balduintól (Baudouin de Courtenay) kapja. Első felesége (1229–) Yolande de Dreux (†1248); második neje (1258–) Béatrice de Champagne (IV. Thibaud leánya; †1295). Tőle

gróf¹⁰⁸ leányát vette nőül, Burgundia irányából kellett bevonulnia Champagne grófságába. Kitűzték a napot, amikor Troyes¹⁰⁹ városa alatt gyülekeznek azzal, hogy elfoglalják, ha tudják.

83 A herceg küldött is annyi harcost, amennyit csak tudott, a bárók úgyszintén. Útközben az egyik oldalon a bárók égettek fel és romboltak le mindent, a másik oldalon pedig a burgundi herceg tett ugyanígy; a francia király pedig kivonult, hogy harcoljon ellenük.¹¹⁰ Champagne gróf annyira vigasztalan volt, hogy ő maga gyűjtötte föl városait, mielőtt a bárók odaértek volna, hogy ne kaparinthassák meg a bennük lévő felszerelést. Így égett porrá más városokkal együtt Épernay, Vertus és Sézanne városa is.¹¹¹

született ötödik leánya, Izabella (1270–1323) I. Habsburg Rudolf (1216–1291) második felesége (1284) lesz.

¹⁰⁸ III. Robert (1185–1234. március 3.), Dreux és Braine grófja. Bátyja, I. Pierre Mauclerc társaságában VIII. Lajossal az angolok ellen harcol, a sorsdöntő (német-flamand-angol koalíció fölött győztes) bouvines-i ütközetben (1214. július 27.) fogságba kerül, majd részt vesz az albigensek elleni háborúban (1226). A „bárók lázadása” idején már Kasztíliai Blanka hűséges támogatója. Yolande nevű lányát IV. Hugues de Bourgogne veszi feleségül, lásd az előző jegyzetet.

¹⁰⁹ Troyes (ma: Aube megye, Champagne-Ardenne) gallorómai eredetű város, a 11. századtól a champagne-i grófok székhelye. Attila seregei a püspök (Szent Lupus) bátorsága okán megkímélik. Itt született a francia és a nemzetközi politikában is igen aktív IV. Orbán pápa (Jacques Pantaléon). 1208-tól épült katedrálisa a legjelentősebbek egyike Franciaországban. A város Jeanne de Champagne IV. Fülöppel kötött házassága révén kerül majd a királyi birtokokhoz (1284).

¹¹⁰ Ezekre az eseményekre 1229–1230-ban került sor. A Philippe de Champagne és Érard de Brienne által korábban kirobbantott krízis újabb fejezetéről van szó, amikor a lázongó bárók a király egyik legjelentősebb támogatóját, IV. Thibaud-t próbálják sarokba szorítani, s ehhez eszközül Alix de Champagne ciprusi királynőt használják. (Lásd a 93. jegyzetet.)

¹¹¹ Épernay gallorómai eredetű, kezdetben a reimsi egyházmegyéhez tartozó város, melyet a legenda szerint Szent Remigiusz (Saint-Rémy, a frankok apostola; 437–535. január 13.) vásárolt meg a frankoktól. 1204-től a champagne-i grófok tulajdona, IV. Thibaud-tól kap városi privilégiumokat, az egyik fontos champagne-i vásárváros. Sézanne kisebb jelentőségű vásárcőzpont. Vertus inkább egyházi központ, több monostorral; később II. (Jó) János alakította grófsággá (1360).

84 Troyes polgárai, mikor látták, hogy nem számíthatnak uruk segítségére, Joinville-be küldtek Simon úrért, a jelenlegi hűbérúr apjáért, hogy segítségéért esedezzenek.¹¹² Ő pedig, alighogy ezek a hírek eljutottak hozzá, egybehívta valamennyi fegyveres vitézét, s útra kelt velük az esti szürkületben, s mire felkelt a nap, Troyes-ba ért. Ezzel meg is hiúsította a bárók tervét, akik a várost akarták bevenni. Így a bárók csupán elvonultak Troyes alatt, s Isle mezejére mentek, ahol Burgundia hercege táborozott.

85 Franciaország királya, amint megtudta, hogy ott vannak, egyenesen feléjük vette útját, hogy harcba szálljon velük. A bárók kérve kérték, vonuljon vissza, ő maga ne vegyen részt a küzdelemben, mert hiszen ők Champagne grófja, Lotaringia hercege s más embereik¹¹³ ellen mennének harcolni, úgy, hogy háromszázzal

¹¹² Simon de Joinville (1195 k.–1233) IV. Geoffroynak, Joinville és Saily urának negyedik fia. Bátyja, V. Geoffroy szentföldi halálával lett Joinville ura (1204). Először 1206-ból van adat arra, hogy a *sénéchal de Champagne* méltóságot viseli (a méltóság ekkor még nem örökletes). 1209-ben köt házasságot, majd részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban. A champagne-i grófi címért folytatott harcokban kezdetben a lotaringiai herceg szövetségese, és a Brienne-ek oldalán harcol Blanche de Navarre (1177–1229), Champagne régensnője (1201–1222) ellen, majd átáll Blanche de Navarre pártjára. Ennek egyik eredménye a Joinville-ek jogainak elismerése az *örökös sénéchal* méltóságra (1218). Simon de Joinville-t – a Brienne-ek oldalán küzdő többi báróhoz hasonlóan – a harcok során elkövetett hatalmaskodások miatt kettős (pápai és püspöki) kiközösítéssel sújtják. 1218-ban Simon felveszi a keresztet, ott van Damietta ostrománál (1219. április), 1220-ban visszatér Joinville-be. Második felesége Béatrice d’Auxonne, tőle született fia a történetíró Jean de Joinville. A király elleni bárói lázadás második szakaszában (1227) Simon de Joinville-t kezdetben a lázadók között látjuk, majd uraival együtt átáll Kasztíliai Blanka oldalára (1229), s ezt követően kerül sor Troyes itt említett megmentésére (1230). IV. Thibaud előbb vitatja, később megerősíti a *sénéchal* cím örökös voltát a Joinville-ek számára (1233) – ezzel teljesül Simon legfőbb törekvése. Halálát követően özvegye viseli a *Senecalissa Campaniae* címet és veszi át az irányítást, az akkor mintegy 9 éves Jean pedig a champagne-i gróf udvarába kerül.

¹¹³ Az Elzászi-házból származó II. Mathieu (1193 k.–1251. február 9.), Lotaringia hercege (1220–) IV. Thibaud fő támogatóinak egyike. A többiek: Ferrand, Flandria grófja (öt VIII. Lajos a bouvines-i ütközetet követően börtönbe veti, IX. Lajos megbocsát neki, és hűségkü letétele mellett szabadon engedi); Conrad, Risse és Pierrepont ura; Thierry, Montbéliard grófja; Jean, Chalon grófja. A velük szemben álló tábor legfontosabb képviselői: I. Pierre Mauclerc; II. Henri de Bar; IV. Hugues, Burgundia hercege; Guigues, Forez grófja.

kevesebb lovagjuk van, mint amennyi a grófnak s a hercegnek. A király azt üzen-
te vissza nekik, hogy ha emberei ellen harcot vívnak, az nem lehet, hogy ő ne le-
gyen velük. Erre ismét üzenetet küldtek hozzá, mondván, hogy ha neki is tetszik,
ők szívesen javasolnák a ciprusi királynőnek, hogy kössön békét. A király azt vá-
laszolta, semmilyen békéről nem akar hallani, s nem tűri el azt sem, hogy Cham-
pagne grófja meghallgassa az ajánlatot mindaddig, míg ellenfelei ki nem ürítik
Champagne grófságát.

86 El is hagyták a grófság területét úgy, hogy Isle-ből, ahol voltak, átköltöztek
Juilly alá, a király pedig Isle-ben szállt meg, miután onnan kiűzte őket. Amikor
megtudták, hogy a király odament, Laignes-be¹¹⁴ tették át táborukat, Nevers
grófjának¹¹⁵ földjére, aki az ő pártjukon állt. A király így megszüntette Cham-
pagne grófja és a ciprusi királynő között a viszálykodást, s megkötötték a békét,
melynek értelmében a gróf átadott Ciprus királynőjének mintegy kétezer *livre*¹¹⁶
értékű földterületet, valamint negyvenezer livre-et, amit azonban a király fizetett
ki helyette.

87 Champagne grófja pedig a negyvenezer livre fejében eladta a királynak az
alább felsorolt hűbértartásokat: Blois grófságát, Chartres és Sancerre grófságo-
kat, valamint Chateaudun algrófságát.¹¹⁷ Néhányan azt mondták, hogy a király a

Mathieu részt vesz – II. Frigyes császár kíséretében – a VI. keresztes hadjáratban, hosszú
küzdelmet folytat elsősorban II. Henri de Bar ellen.

¹¹⁴ Isle-Aumont (ma: Aube megye); dombja (*butte*) Meroving- és Karoling-kori nekro-
polisz, templomában, a champagne-i grófok szanktuáriumában őrzik Szent Theobald (Thi-
baud de Provins; 1039–1066, kanonizálva: 1073) ereklyéit. Bencés monostorát I. Hugues
de Champagne alapítja (1097). A 13. század óta a Szent Jakab-zarándokútvonal egyik álló-
mása. Juilly és Laignes már a Burgund Hercegség területén fekszik.

¹¹⁵ IV. Guigues, Forez grófja (1226–1241. október 29.). A Nevers grófja címhez
IV. Hervé de Donzy gróf özvegyével, Mahaud-val kötött, harmadik házassága (1226) révén
jut. A grófság a 10. század eleje óta létezik, fővárosa Nevers. I. Henrik, Burgundia grófja
(948–1002) uralkodása óta a Burgundi Hercegséghez kapcsolódik; első grófja I. Renaud de
Nevers (1028–1040).

¹¹⁶ A 13. századtól kezdődően a Francia Királyság területén kétféle *livre* volt forgalom-
ban: a *livre paris* (mely Kis Pippin kora óta létezik, 775–) és a *livre tournois*, a tours-i
Szent Márton-kolostor pénzverdejéből származó aranypénz, melyet Anjou grófságának a
francia koronához történt visszacsatolása (1204) után kezdtek széles körben használni.
1 livre = 20 sol/sou = 240 dénár; 1 sol/sou = 12 dénár. A kétféle *livre* párhuzamos haszná-
lata 1667-ig tart, utána már csak a *livre tournois* használatos a francia forradalomig. Ennek
helyébe lép a frank (*franc*). (1 livre *parisis* = 1,25 livre *tournois* = kb. 28 *franc* d'or.)

¹¹⁷ Blois grófsága 10. századi eredetű, később grófjai megszerzik Champagne grófságát
is (II. Eudes, 1023). IV. (Nagy) Thibaud egyesíti a két grófságot (1125), aminek eredménye-
képp a Capetingek törzsterületét harapófogóba záró, potenciálisan velük rivalizáló hatalmi

fent megnevezett hűbértokokat csak zálogként vette birtokába, de ez egyáltalán nem igaz,¹¹⁸ ugyanis a tengerentúlon megkérdeztem erről szent királyunkat.

88 Azt a földet, amelyet Thibaud gróf akkor a ciprusi királynőnek adott, a mostani Brienne grófja¹¹⁹ és Joigny grófja¹²⁰ birtokolják, mivel Brienne grófjának nagyanyja a ciprusi királynő leánya volt, s felesége a nagy Gautier de Brienne-nek.¹²¹

központ jöhet létre. Később (1152) ismét fölosztják, s ez a folyamat még többször megismétlődik. Ebben az időszakban Blois, Chartres és Châteaudun grófságainak úrnője Marguerite (1170–1230), Blois és Châteaudun grófnője. Férje II. Gautier d’Avesnes (†1244) Guise ura s felesége jogán Blois grófja. Blois grófságát leányuk, Marie d’Avesnes (1230–1241) örökli, majd férjhez megy Hugues de Châtillonhoz (1196–1248), Châtillon és Saint-Pol grófjához, aki felesége jogán Blois grófja (1226–) és a Blois-Châtillon-dinasztia megalapítója lesz. Ebben az időszakban tehát három dinasztia váltás következik be a grófságok életében. Chartres grófságának alapítója és első grófja azonos Blois-éval (Thibaud le Tricheur, 950–978). Egyenes ági leszármazása 1248-ig követhető, utána a Blois-Châtillon család következik. Châteaudun algrófság (*vicomté*) Blois hűbérese. Sancerre 1014-ben kerül birtokcserével II. Eudes de Champagne grófhhoz, és válik a champagne-i grófok egyik legfontosabb területévé.

¹¹⁸ A négy grófság története szorosan összefügg, és gyakori, hogy egyazon gróf visel több címet (vagy éppen az összeset). Az egyezségre 1234-ben kerül sor, aminek eredményeképp IX. Lajos 40 ezer tours-i livre-ért megvásárolja Champagne grófjától ezeknek a területeknek a *homagiumát* (*hommage lige/homagium ligitum*), azaz főhűbéuraságát, vagyis a szóban forgó területek ekkortól nem Champagne grófjának, hanem a királynak a közvetlen vazallusai. A központi régióban ezáltal jelentősen erősödik a király pozíciója.

¹¹⁹ V. Gautier (1270 k.–1311), Brienne grófja (1296–), Jaffa grófja, továbbá apja után Lecce, illetve Athén hercege, Alix de Champagne leányának, Marie de Lusignannak az unokája. Szabadulása érdekében apja kénytelen túszként a katalánoknak adni, majd kiváltja. A katalánok ellen harcol a Peloponnészoszon (Morea), magának követelvé az Athéni Hercegséget. Az eredetileg bizánci szolgálatban álló katalán zsoldoskompanyia elleni küzdelemben esik el: lovagjaival együtt a mocsár csapdájába kerül a francia Morea történetének végét jelentő ütközetben, a Kopaisz-tónál (halmüroszi csata, 1311. március 15.).

¹²⁰ II. vagy III. Étienne (†1324), Joigny grófja. Joigny a Champagne-i grófsághoz tartozó jelentős birtok, grófja *pair*; tehát Champagne előkelői közé tartozik. Joigny grófnője a champagne-i örökösödési háborúban Navarrai Blanka oldalán áll, később követi a Kasztíliai Blanka mellé álló IV. Thibaud gróft, s mint *pair* részt vesz a Navarrai Blanka és Alix de Champagne közötti egyeztető, békét előkészítő tárgyalásokon (1234). Joigny várkastélyát I. Renaud építtette a 10. század végén. Vannak adatok arra, hogy Joinville első három ura (Étienne, I. és II. Geoffroy) egyben Joigny grófja is volt.

¹²¹ IV. (Nagy) Gautier de Brienne (1205–1244), Jaffa és Aszkalon grófja. 1233-ban veszi nőül I. Hugues de Lusignan és Alix de Champagne legidősebb leányát, Marie de

89 Hogy tudjátok, honnan származnak azok a hűbértartokok, melyeket Champagne ura a királynak eladott, tudomásotokra hozom, hogy a nagy Thibaud grófnak, ki Lagnyban nyugszik,¹²² három fia volt: az első Henriknek hívták, a másodikat Thibaud-nak, a harmadikat pedig Étienne-nek.¹²³ Ez a Henrik Champagne

Lusignan (†1251). Jaffa grófságát nagybátyjától, I. Jean de Brienne jeruzsálemi királytól kapja. Gautier kora egyik legismertebb lovagja (bátor, sikeres és nagylelkű), a szentföldi harcok egyik legnevezetesebb, szimbolikus alakja. Az egyiptomi ajjúbida szultán, asz-Szálih és a vele szövetséges hvárezmi (kipcsak török) zsoldosok 1244-ben megtámadják Jeruzsálemet, s a Gáza északkeleti részén lévő Harbijnál (La Forbie) október 17–18-án vívott csatában legyőzik a kereszteseket és szövetségeseiket, s ezzel megrendítő csapást mérnek a keresztesek szentföldi pozícióira. Mintegy 7500 halott marad a csatatéren, és nyolcszázan (köztük Gautier) kerülnek az egyiptomiak fogságába. Baibarsz csapatai Jaffa ostromára indulnak, Gautier-t keresztre kötik, és városának lakóit felszólítják, hogy adják meg magukat. Gautier viszont arra szólítja fel őket, hogy mindenki tegye a kötelességét: a városlakók védjék meg a várost, ő pedig meghal Krisztusért a kereszten. Végül a városiak és Gautier is megmenekülnek. Gautier-t Kairóba viszik, s egy eldurvult sakkjáték során hal meg a fogságban: a vele sakkozó, őt pofon csapó emír a sakktáblával üti agyon, mire az emír testőrei fölkoncolják. Szent Lajos kívánságára (aki méltó keresztes szertartásban kívánta részesíteni a hős Gautier-t) maradványait a szultán kiadja, és Akkonban temetik el. (Joinville többször visszatér Gautier de Brienne szerepére és történetére, de halálát másként meséli el. Vö. **465–466, 486, 530–533, 536–538.**)

¹²² A Champagne grófságát területiális nagyhatalommá fejlesztő IV. (Nagy) Thibaud de Blois (Champagne grófjaként II. Thibaud; 1090/95–1152. január 10.), Blois, Troyes és Sancerre grófja, Chartres, Meaux, Châteaudun ura nyughelyéül a birtokainak nyugat-délnyugati határvonalánál, a francia király területével szemben fekvő Lagny (ma: Lagny-sur-Marne) Szent Péternek ajánlott apátsági templomát (ma: Notre-Dame-des-Ardents-et-Saint-Pierre) választotta. Az apátságot egy ír szerzetes alapította a 7. században, s (II., Kegyes Róbert francia király ajándékaként) Krisztus töviskoszujának egy darabját, valamint a Szent Keresztnek egy szögét őrzi.

¹²³ Nagy Thibaud-nak valójában 12 gyermeke (öt fiú és hét leány) volt Karintiai Matildtól (Mathilde de Carinthie; 1093–1151, házasság: 1123–), továbbá két természetes fia. (Az utóbbiak egyike a Saint-Pierre-de-Lagny apátja lesz.) A Joinville által említett három fiú: I. (Bőkezű) Henrik (lásd róla a 94. jegyzetet); V. (Jó) Thibaud (Thibaud de Blois; 1130–1191), Franciaország *sénéchalja* (1152–); továbbá I. Étienne de Blois-Champagne (1133–Akkon, 1191. szeptember 7.), Sancerre grófja. Étienne szinte valamennyi szomszédjával háborúzik, fordulatoss, zaklatott életútja a Szentföldre vezet, Szibilla (Sybille de Jérusalem; 1159–1190) jeruzsálemi királynő kiszemelt (és visszalépő) férj- és királyjelölt-

és Brie grófja volt, s Bőkezű Henriknek nevezték, de illet is hozzá e név, mert bőkezű volt Isten és a világ iránt egyaránt. Bőkezű volt Istenhez, mint azt mutatja a troyes-i Szent István-templom¹²⁴ s a többi szép egyházi épület, melyeket Champagne-ban alapított. Nagylelkű volt a világi életben is, ahogyan azt láthatjuk Artaud de Nogent¹²⁵ esetében, s számos egyéb helyen, melyekről szívesen mesélnék, ha nem tartanék attól, hogy összezavarom a mondandómat.

90 Artaud de Nogent volt a polgárok között az, akiben a gróf a világon a leginkább megbízott; gazdagsága oly tömörked volt, hogy saját pénzén építtette föl nogent-l'artaud-i várát. Történt egyszer, hogy egyik pünkösdi napján Henrik gróf lejött troyes-i palotájából, hogy misét hallgasson a Szent István-templomban. A lépcső lábánál odament hozzá egy szegény lovag, térdre vetette magát előtte, s így szólt: „Jó uram, az Istenre kérlek, adj nekem valamit a tiedből, hogy férjhez adhassam két leányomat, kiket itt látsz!”

91 Artaud, aki a gróf mögött ment, a következő szavakat intézte a szegény lovaghoz: „Lovag úr, ön nem viselkedik illőképpen, mikor kér ettől az úrtól, hisz oly sokat adott már ő, hogy semmije sem maradt.” A bőkezű gróf erre Artaud-hoz fordult, s így szólt: „Ejnye, uram, nem mond igazat, hogy nincs mit adnom, hiszen itt van ön. – Tessék, lovag uram, magának adom, s jótállok érte.” A lovag nem lepődött meg, köpenyénél fogva megragadta, mondván, hogy addig nem

je, kalandos utazó és fogoly, részt vesz a III. keresztes hadjáratban, s valószínűleg Akkon ostrománál esik el. Mindhárom fivér tekintélyét növeli egyik leánytestvérük, Alix (Adèle, Alice) de Champagne (1140–1206) házassága VII. Lajos francia királlyal. Alix Lajos király harmadik felesége, koronázott társkirálynő, II. Fülöp Ágost anyja.

¹²⁴ A troyes-i Szent István káptalani templom (*Église collégiale de Saint-Étienne*) építését a 12. század második felében kezdik (1157), ez lehetett Champagne első gótikus jegeket viselő épülete. Bőkezű Henriknek valószínűleg az volt a célja, hogy ebben a grófi palotához csatlakozó templomban alapítja meg a dinasztia nekropoliszát. A társaskáptalan ekkor igen sok adományt kap, profitál a champagne-i vásárok okozta konjunktúrából is. A gróf szándéka végül nem valósul meg, családja tagjai különféle helyeken (többnyire általuk alapított templomokban vagy kolostorokban) temetkeznek, csak I. Henriknek és fiának, III. Thibaud-nak a teste kerül a Szent István-templomba. Maradványaikat a francia forradalom alatt átszállították a troyes-i katedrálisba (1791), síremlékeiket pedig beolvasztották (1794), a káptalani templom romjait 1806–1812 között elbontották.

¹²⁵ A Nogent-l'Artaud (ma: Aisne megye, Pikárdia) területén található egyetlen kastély, a *Château de la Sorce* modern épülete 16. századi falmaradványokra (illetve valószínűleg régebbi alapokra) épült. Franciaországban 19 Nogent nevű helység van (elsősorban Pikárdiában, Île-de-France és Burgundia területén), s közülük több is rendelkezik 13. századi építésű kastélyokkal. – Artaud de Nogent a champagne-i grófi udvar pénzügyekkel foglalkozó, igen befolyásos személyisége.

engedi el, amíg nem fizet. Artaud pedig, csak hogy megszabaduljon tőle, ötszáz livre-et adott neki.

92 Henrik gróf második testvérét Thibaud-nak hívták, s Blois grófja volt, a harmadikat Étienne-nek, aki Sancerre grófja lett. E két fivér minden örökségét Henrik gróftól kapta hűbérül, a két grófságot, valamint a hozzájuk tartozó birtokokat. Később aztán megerősítették őket ebben Henrik gróf örökösei is, akik Champagne-t birtokolták, egészen addig, amíg Thibaud király át nem adta a grófságokat a francia királynak, mint azt fentebb már elmeséltem.

[Huszonegyedik fejezet

Szent Lajos fényes udvari ünnepséget rendez Saumurben (1241)]

93 De térjünk vissza eredeti témánkhoz. A fenti események után a király nagy ünnepi lakomára hívta össze a nemeseket az Anjou területén lévő Saumurbe.¹²⁶ Magam is ott voltam, s tanúsíthatom, hogy ez volt a legjobban szervezett udvari ünnepség, amelyet valaha is láttam. A király asztalánál ült fivére, Poitiers grófja,¹²⁷

¹²⁶ Saumur, illetve várkastélya II. (Plantagenet) Henrik, Anglia királya kedvelt tartózkodási helye. A Plantagenet-királyok számára Anjou és Maine törzsterületnek számított, itt (a fontevraud-i apátságban) alakítják ki, Aquitániai Eleonórának (1122 k.–1204. április 1.), Henrik feleségének (házasságkötésük 1152. március 18.) intézkedését követően, a Plantagenetek királyi nekropoliszát, temetkezési helyét. Ide kerül II. Henrik, Aquitániai Eleonóra és fiuk, Oroszlánszívű Richárd, leányuk, Jeanne d’Angleterre (1165–1199), menyük, Isabelle d’Angoulême (1188–1246) és unokájuk, Jeanne fia, VII. Raymond de Toulouse (1197–1249) is. Eleonóra első házasságát VII. Lajos francia királlyal 1152-ben semmisítette meg a pápa. II. Henrikkel kötött házassága Anglia számára jelentős területgyarapodáshoz vezetett, ennek eredményeként került a Francia Királyság szinte teljes nyugati része az angol királyok fennhatósága alá, akik e területeket Anjou és Maine grófjaiként, Bretagne, Normandia és Aquitánia hercegeiként birtokolták, s e minőségükben a francia király hűbéresei voltak.

¹²⁷ Alphonse (Poissy, 1220. november 11.–Cornato, 1271. augusztus 21.), Poitiers grófja (1225–), Auvergne grófja (1241–), Toulouse grófja (1249–), IX. Lajos kedvelt öccse. Toulouse grófságához VII. Raymond de Toulouse leányával (Jeanne de Toulouse) kötött házassága (1234) révén jut. Helyzetét a taillebourg-i ütközet (1242. július 21.) után sikerül stabilizálnia. A csata a királyi hatalom további kiépítése szempontjából is igen jelentős. Poitiers grófja részt vesz a VII. keresztes hadjárat előkészítésében, 1249-ben érkezik meg csapataival a keresztesekhez, nagy szerepet játszik a manszúrai győzelemben, a visszavonulás során azonban – testvéreivel (IX. Lajos és Anjou Károly) együtt – fogságba kerül. Elkíséri bátyját a tuniszi keresztes hadjáratra is, onnan visszatérőben, Itáliában éri a halál (feleségével együtt).

akit nemrég ütött lovaggá Szent János ünnepén,¹²⁸ mellette pedig Jean de Dreux gróf,¹²⁹ aki szintén akkortájt kapott lovagi címet. Őt követte La Marche grófja,¹³⁰ majd pedig a jó Pierre úr, Bretagne grófja.

94 A király asztala előtt, Dreux grófjával szemben kapott helyet a navarrai király¹³¹ úr, aki tunikát s drága szaténból (*fermail*) készült palástot viselt, amelyet díszes öv és csat fogott össze, fején pedig aranyos süveg ékeskedett. Én szeltem

¹²⁸ Keresztelő Szent János (†28/29) ünnepe születésének napja, június 24. Ezt a napot a nyári napfordulóhoz (többnyire június 21.; igen ritkán június 19., 20. vagy 22.) kapcsolódó hagyományokkal kötik össze, melyek nagy ünnepségekkel, vidámsággal (tűzgyújtással és tűzugrással) járnak. A saumuri ünnepséget legtöbbször (más források, pl. a *Grandes Chroniques de France*, Alphonse de Poitiers kiadásaira vonatkozó adatok alapján) június 24-re teszik. (LE GOFF, MONFRIN, 93.)

¹²⁹ I. Jean de Dreux (1215–Nicosia, 1249), Dreux és Braine grófja, IX. Lajos hű szövetségese (a király üti lovaggá). VIII. Archambaud de Bourbon veje (1240, Marie de Bourbon). Részt vesz a taillebourg-i csatában, elkíséri Lajost az egyiptomi keresztes hadjáratra, Cipruson hal meg.

¹³⁰ Marche grófsága (ma: Creuse megye) 10. századi eredetű, stratégiai fontosságú terület. Grófja a Francia Királyság egyik legbefolyásosabb főura, ez időben X. Hugues de Lusignan (Le Brun; 1185–Damietta, 1249. június 5.), La Marche grófja, Lusignan és Angoulême ura. Már apja, IX. Hugues († Damietta, 1219. november 5.) is fontos szerepet játszott a francia és angol történelemben, amennyiben az ő Isabelle d'Angoulême-mel (Isabelle de Taillefer) tervezett házassága és a jegyesét elrabló, vele házasságot kötő János angol királynak ez a cselekedete szolgáltatott ürügyet II. Fülöp Ágost francia királynak a jogi beavatkozásra és az angol király franciaországi birtokainak elkobzására – tehát János Földnélküli Jánossá tételére. X. Hugues nem adja fel birtokai egyesítésének tervét, Földnélküli János halálát követően ő veszi nőül apja egykori – korban egyébként is hozzá inkább illő – jegyesét (1220). Az 1227. évi bárói lázadás során az elégedetlenek között van, Thibaud átállását követően ő is behódol, és jelentős engedményeket kap (Verdun, 1227. március 16.). De még 1241 folyamán a király ellen fordul, és vezéralakja lesz a király és öccse, Alphonse de Poitiers elleni, angolok által támogatott poitou-béli bárók lázadásának. Taillebourg után ismét behódol (1241. augusztus 1.), s ezúttal súlyos árat fizet, mivel a tőle elfoglalt jelentős birtokok a király kezén maradnak (aki ezeket öccsének, Alphonse-nak adja), birtokai harmadát elveszti, dél-franciaországi birtokaira (Angoulême, Cognac) vonatkozóan *homagium ligitum* köti a királyhoz. Részt kell vennie az egyiptomi keresztes hadjáratban, s apjához hasonlóan ő is Damiettánál hal meg. Fia, XI. Hugues de Lusignan (Le Brun; 1221–Fáriszkúr, 1250. április 6.), aki 1248-ban tesz birtokaira vonatkozóan *homagium ligitum* esküt Alphonse de Poitiers-nak), ugyancsak az egyiptomi keresztes hadjárat során hal meg.

¹³¹ IV. Thibaud, Champagne grófja, 1234-től Navarra királya. Lásd róla a 89. jegyzetet.

föl előtte az ételt. A király előtt fivére, Artois grófja¹³² szolgálta fel a fogásokat, a jó Jean de Soissons gróf¹³³ pedig a húst szeletelte. A király asztalának őrizetét Imbert de Beaujeu úr,¹³⁴ aki később Franciaország *connétable*-ja lett, valamint Enguerrand de Coucy¹³⁵ és Archambaud de Bourbon¹³⁶ uraságok látták el. E három báró mögött, az ő védelmükre, harminc lovagjuk sorakozott föl, selyemszövet tunikában, a lovagok mögött pedig harcosok nagy tömege állt, akik Poitiers grófjának címerével díszített, taftselyem öltözetet viseltek. A királyon indigókék szaténból készült tunika volt, valamint köpönyeg és hermelinnel bélelt bíborszín palást, fején pamutszövet kalap, amely sehogyan sem illett neki, minthogy abban az időben még igen fiatal ember volt.

95 A király ezt a lakomát a saumuri vásárcsarnokban rendezte meg; s úgy hallottam, ezt még a nagy angol király, Henrik építtette, hogy itt rendezzen fényes

¹³² I. Róbert (1216–Manszúra, 1250. február 8.), Artois grófja (1237–), IX. Lajos öccse. IX. Gergely pápa a II. Frigyesel vívott küzdelme során följánlja neki a császári koronát, de ő nem fogadja el. Részt vesz a VII. keresztes hadjáratban, Damietta elfoglalásában. Manszúránál közvetlen kíséretével, a vele lévő angol lovagokkal (Salisbury grófja), valamint a templomos lovagok közreműködésével vakmerő és meggondolatlan támadást hajt végre, betör a városba, de csapdába kerül, és a vele harcoló 280 emberrel (többségük templomos lovag) együtt életét veszti. (A templomosok nagymestere hiába próbálja visszatartani az elhamarkodott akciótól.)

¹³³ II. (Dadogós) Jean de Nesle, Soissons grófja. Lásd róla a 62. jegyzetet.

¹³⁴ Imbert/Ymbers/Humbert (1198–1250), Beaujeu ura, Dombes hercege, Franciaország *connétable*-ja, II. Fülöp Ágost másodunokatestvére, I. Balduin és I. Henrik (Henri de Hainaut) konstantinápolyi latin császárok unokatestvére. Elkíséri II. Balduint Konstantinápolyba, a császárkoronázásra (1231). Részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban, az egyiptomi keresztes hadjárat során ő vezeti IX. Lajos seregét.

¹³⁵ III. (Nagy) Enguerrand de Coucy (1191–1242), Coucy, La Fère, Crépy ura, Roucy grófja. Részt vesz a bouvines-i ütközetben, az albigensek elleni keresztes hadjáratban. Az 1227-es bárói önállósodási mozgalom egyik legjelentősebb alakja (el akarja rabolni IX. Lajost, amiben a Dálnok Thibaud átállása akadályozza meg). Lovasbaleset áldozata lesz: egy gázlón átkelve elbukik, és saját kardja sebzi halálra. Várkastélyok sorát építi, Franciaország leghatalmasabb bárói közé tartozik, hatalmának szimbóluma Coucy (ma: Coucy-le-Château-Auffrique, Aisne megye, Pikárdia) méreteivel is párját ritkító, impozáns várkastélya, ennek építésével (1225–1230) érdemli ki az Építő melléknevet. (Mivel a *Fronde* idején az ellenállás egyik fészke lett, XIV. Lajos leromboltatja; romjai ma is láthatók.) Fia, II. Raoul (†1250) a király szolgálatában, a manszúrai csatában (Fáriszkúrnál) hal meg.

¹³⁶ VIII. (Nagy) Archambaud de Bourbon-Dampierre (1187 k.–1242), anyja révén Bourbon ura (1228–). Fia, IX. Archambaud de Bourbon (1205 k.–Nicosia, 1249. január 22.), Bourbon ura (1242–), továbbá Nevers, Auxerre és Tonnerre grófja (1228–), részt vesz a VII. keresztes hadjáratban, a seregben kitört járvány áldozataként hal meg Cipruson.

ünnepségeket.¹³⁷ A fehér barátok¹³⁸ kolostorainak kerengői mintájára készültek, de nem hiszem, hogy bárhol máshol csak megközelítően is ekkorákat találunk. Azt is megmondom, hogy miért gondolom így: A kerengő hátfala mentén, ahol a király evett nagyszámú lovagja és harcosa csoportjától övezve, s akik meglehetősen sok helyet foglaltak el, volt egy másik asztal is, amelynél elfért még húsztüspökök vagy érsek; a püspökök és az érsekek mellett volt a király anyjának, Blanka királynénak az asztala, a királlyal átellenben lévő részen.

96 A királynénak Boulogne grófja szolgált fel, aki azóta Portugália királya lett,¹³⁹ a jó Hugues de Saint-Pol gróf,¹⁴⁰ valamint egy tizennyolc esztendő német

¹³⁷ Az eseményre – melyet Alphonse de Poitiers lovaggá ütéséhez és poitou-béli birtokainak átvételéhez igazítottak – nyilvánvalóan nem Saumur városában (mely méreteiből következően nem volt képes ilyen nagyságú rendezvényt befogadni), hanem Saumur város vásárcsarnokában (*les halles*) kerülhetett sor. Az épület nem maradt meg, manapság már a helye is nehezen azonosítható. Valószínűleg a vár alatt elterülő városközpont és a Loire partja között állhatott. Saumurban 1062 óta tartottak vásárokat az Anjou grófok védelme alatt. II. Henrik uralkodása idején azonban minden bizonnyal új épületet emeltek, melynek reprezentációs funkciót is szántak.

¹³⁸ A „fehér barátok” (*les moines blancs*) a ciszterciek. A francia alapítású (1098; pápai védelem 1100. április 18.; jóváhagyva 1119. december 23.; Robert de Molesme, Cîteaux, Burgundia), erőteljes francia befolyás alatt álló rend (mely címerében a Francia Királyság és a „régiburgundia” címerelemeit egyesíti) a 12–13. században éli fénykorát. Igen nagy erővel vesz részt a keresztes háborúkban, különösen Szent Bernát (Bernard de Clairvaux; 1090–1153) időszakában, aki meghirdeti a II. keresztes hadjáratot (Vézelay, 1137. február 16.). A rend képviselői a III. és IV. keresztes hadjáratokban (1188–1192 és 1202–1204) és különösen az ún. albigensek elleni keresztes hadjáratban (1208–1229) is nagy szerepet játszanak. A *fehér barátok* nevet öltözközközlől kapják: fehér csuha, fekete skapuláré (vállruhával). Magyarországon 1142-ben jelentek meg a ciszterciek: Cikádor (a mai Bátaszék helyén, Tolna m.), 12. századi további alapítások: Egres (1179), Zirc (1182), Pilis (1184), Szentgotthárd (1184), Pásztó (1191).

¹³⁹ III. Alfonz (1210. május 5.–1279. február 16.), Portugália királya (1248. január 4.–), felesége, II. Mathilde de Dammartin, Boulogne grófnője jogán Boulogne grófja (1238–1247). II. Alfonz (1212–1223) másodszülött fia, II. Sancho (1223–1248) öccse. Bátyja koronától történt megfosztását követően hívják vissza Portugáliába. A boulogne-i grófi címről lemond, és elvállalja első feleségétől (1245).

¹⁴⁰ Hugues de Châtillon (1196–Avignon, 1248. április 9.), Saint-Pol és Blois grófja (1226–), Champagne grófjának és Boulogne grófjának egyik nagy hatalmú vazallusa. Útban az egyiptomi keresztes hadjáratba éri a halál: az átvonuló keresztesek és az avignoniak közötti összecsapás során kővel agyondobják. – A flandriai Saint-Pol grófsága a 10. századtól létezik, egykori központja a mai Saint-Pol-sur-Ternoise (Pas-de-Calais megye).

ifjú, akiről azt mondták, hogy Tübingiai Szent Erzsébet¹⁴¹ fia.¹⁴² Úgy mesélték, hogy mély tisztelete jeléül az anyakirályné homlokon csókolta, mert úgy hallotta, hogy ezt tenni anyjának is szokása volt.

97 A kerengő másik végében voltak a konyhai helyiségek, a borospalackok tárolója, a kenyereskamra és az éléstár, innen vitték a király és a királyné elé a húst, a bort és a kenyeret. Az összes többi szárnyban, valamint a középén lévő kertben oly nagy tömegű lovag lakomázott, hogy meg sem tudtam számolni, hányan voltak. Sokan hangoztatták, hogy soha, egyetlen lakomán sem láttak még ennyi fényes arany- és selyemszövet köpenyt és egyéb ruhát. Legalább háromezer lovag volt ott jelen, úgy mondták.

[Huszonkettedik fejezet
A taillebourg-i ütközet]

98 Az ünnepség után a király Poitiers-ba vitte Poitiers grófját, hogy hűbérbirtokait visszavegye. De amikor megérkezett Poitiers-ba a király, szívesebben lett volna ismét Párizsban, mert azt találta, hogy aki Szent János ünnepén még az ő asztalánál evett, annyi felfegyverzett embert gyűjtött össze Lusignanban, Poitiers közelében, amennyit csak tudott. A király közel két hétig maradt Poitiers-ban, és nem merte elhagyni a várost azelőtt, hogy La Marche gróffal megállapodást kötött volna, nem tudom, milyen feltételekkel.

99 Többször is láttam, hogy a gróf Lusignanból Poitiers-ba jött, hogy a királlyal tárgyaljon, és mindig magával hozta Anglia királynéját, a feleségét, aki az

¹⁴¹ Magyarországi/Árpád-házi/Tübingiai Szent Erzsébet (Sárospatak vagy Pozsony, 1207–1231. november 17.; szentté avatva: 1235), II. András (1176–1235) magyar király (1205–) és a Karoling eredetű bajor családból származó Merániai Gertrúd (1185–1213) leánya, IV. Lajos (1200. október 28.–Otranto, 1227. szeptember 11.) tübingiai őrgróf hitvese (1221–). Férje II. Frigyessel indul keresztes hadjáratra, de útközben pestisjárvány áldozata lesz. Három gyermekük születik: Zsófia (1224. március 20.–1275. május 29.), II. Henrinek (1207–1248), Brabant hercegének a felesége (1240–); II. Hermann (1222. március 28.–1241. január 3.), Tübingia őrgrófja (1227–); Boldog Gertrúd (1222. szeptember 29.–Altenberg, 1297. augusztus 18.), premontrei apáca. Szent Erzsébet a középkori keresztény Európa egyik legkedveltebb szentje.

¹⁴² A szöveg alapján csakis Hermann őrgrófra gondolhatunk (s többnyire ezt teszi a szakirodalom is, pl. MONFRIN, **96**), ő azonban 1241 júniusában nem lehetett ott Saumurban, mert a rendelkezésünkre álló adatok szerint január 3-án meghalt. Erről az ellentmondásról bővebben lásd e kötetben A „*super homo*” és Joinville Szent Lajosa című tanulmány 311–312. lapját.

angol király édesanyja volt.¹⁴³ És sokan mondták azt, hogy a király és Poitiers grófja előnytelen békét kötött La Marche gróffal.¹⁴⁴

100 Miután a király visszatért Poitiers-ből, nem sok idő telt el, és Anglia királya Gascogne-ba¹⁴⁵ jött, hogy Franciaország királyával háborúzzon. Szent királyunk azokkal az emberekkel, akiket össze tudott gyűjteni, lóra szállt, hogy megküzdjön vele. Anglia királya és La Marche gróf, hogy megvívjon a királlyal, egy vár elé jött, melyet Taillebourg-nak hívnak, és egy rossz folyóra¹⁴⁶ épült, melyet Charente-nak neveznek, olyan helyen, ahol csak egy nagyon keskeny kőhídon lehet átkelni.

101 Mihelyt a király megérkezett Taillebourg-ba, és a seregek már látták egymást, embereink, akik maguk mellett tudhatták a várat, nagy erőfeszítéseket

¹⁴³ Isabelle d'Angoulême (de Taillefer; 1188 k.–1246), Földnélküli János angol király özvegye, III. Henrik angol király anyja. 1220-ban lett X. Hugues de Lusignan felesége. Lásd még a 130. jegyzetet.

¹⁴⁴ A béke korántsem előnytelen a király és Alphonse de Poitiers számára. Ugyanakkor a Poitiers-i grófság átvétele (illetve Alphonse de Poitiers számára történő átadása) az Angol és a Francia Királyság között megosztott bárókkal való súlyos konfliktushoz, illetve az angolpárti és a franciapárti poitou-béli urak közötti szakadáshoz vezet. Végül a Taillebourg-nál vívott ütközetben (1242. július 21.) IX. Lajos és Alphonse legyőzi a III. Henrik által is támogatott, X. Hugues de Lusignan által vezetett angolpárti bárók koalícióját. A csata kulcsszerepet játszik a királyi hatalom megszilárdításának további folyamatában. Taillebourg (ma: Charente-Maritime megye) vára az akkori Aquitániai Hercegség és a Poitiers-i grófság határán, stratégiai fontosságú helyen épült (első erődje Karoling-kori; Nagy Károly itt állított meg egy szaracén előrenyomulást 808-ban), s Aquitániai Eleonóra második házasságával került az angol királyok birtokai közé (1152). A csata valójában a folyó túlsó partján, Saint-James mezején, Taillebourg várával szemben bontakozik ki, s mintegy 45 000 embert mozgósít, enyhe francia királyi létszámfölénnyel. Az ütközet július 19-én kezdődik, a döntő összecsapásra július 21-én kerül sor, a győzelmet pedig a Saintes mellett vívott újabb ütközet (július 23.) biztosítja be a királypártiak számára. Pons-ban fegyverszünet jön létre (augusztus 1.), Hugues de Lusignan behódol (augusztus 3.), a tartós béke és a végleges rendezés csak jóval később, a párizsi békével (1259. december 4.) valósul meg. Az életszerű leírás (**100, 101**) alapján feltételezik, hogy a champagne-i gróf emberei között Joinville is részt vett a harcokban. A taillebourg-i ütközetet Eugène Delacroix örökítette meg a versailles-i palota Csatak galériájának egyik monumentális festményén (1837).

¹⁴⁵ Gascogne a történelem során változó területű, gyakran a Pireneusokig terjedő Aquitánia (királyság, majd hercegség) északi részén fekvő tartomány, illetve grófság, a *wasconok* (baszkok) földje. A 13. században a Gascogne-on Aquitániát értik.

¹⁴⁶ Értsd: lápos, mocsaras területre. Ez a környék Poitou-Charente legjelentősebb mocsárvidéke.

tettek és veszélyek közepette hajókkal és hidakon átkeltek, és az angolokra vetették magukat, és megkezdődött a heves és kemény közelharc. Amikor a király ezt látta, a többiekkel együtt maga is vállalta a veszélyt, mert egy emberrel szemben, aki a király mellett harcolt az angolok ellen, az angoloknak ezer emberük volt. Mindenesetre úgy történt, ahogy Isten akarta, mert amikor az angolok látták, hogy a király átkel a folyón, elszállt a bátorságuk, és bevették magukat Saintes városába; embereink közül sokan velük együtt bementek a városba, és fogságba estek.

102 Embereink közül azok, akik Saintes-ben fogságba estek, elmondták, hogy hallották, amint súlyos ellentét alakult ki Anglia királya és La Marche lovag között; a király azt mondta, hogy La Marche lovag, amikor érte küldött, azt állította, hogy jelentős támogatást talál majd Franciaországban. Anglia királya még azon az estén elhagyta Saintes-et, és Gascogne-ba ment.

[Huszonharmadik fejezet
La Marche gróf behódolása]

103 La Marche gróf, mint aki nem képes a helyzeten javítani, megadta magát a királynak, s magával vitte a fogságba feleségét és gyermekeit is. Minek következtében a király a békekötés során a gróf földjének tekintélyes részét megkapta, hogy mennyit, azt nem tudom, mert ennél az ügynél valójában nem voltam jelen, mivel akkor nem öltöttem páncélinget; de azt hallottam, hogy cserébe a földért, amelyet megszerzett a király, La Marche gróf tízezer párizsi livre-et fizettetett vele a királyi kincstárból, és minden évben ugyanennyit.¹⁴⁷

104 Midőn Poitiers-ben tartózkodtunk, láttam egy lovagot, kinek Geoffroy de Rancogne¹⁴⁸ úr volt a neve, és aki egy súlyos sértés miatt, melyet La Marche gróf

¹⁴⁷ Ezek a korábbi békefeltételek voltak, amelyek a taillebourg-i csatát követően jelentősen módosulnak, s majd a párizsi béke (1259) alkalmával kerülnek ismét elő. (De ezt már sem X. Hugues gróf, sem pedig fia, XI. Hugues nem éri meg.) A Joinville által említett összeget a szakirodalom túlzónak tartja: a felét (ötezer livre-et) tekintik valószínűnek (MONFRIN, **103**).

¹⁴⁸ V. Geoffroy de Rancon/Rancogne (1175–1263), Taillebourg és Rançon ura. Hasonló nevű őse (III. Geoffroy, 1105 k.–1153) részt vett a II. keresztes háborúban, igen elővigyázatlan katonai akciójáról maradt fenn híradás. Dölyfös és rátarti urai voltak a várnak, mivel Taillebourg-t sokáig bevehetetlen erődként tartották számon (hármás védőárok- és hármás várfalrendszer s mintegy ezerfős sereg védte, a háborút igencsak kedvelő, a területet Aquitánia hercegeként birtokba venni kívánó Oroszlánszívú Richárd is csak IV. Geoffroy hiúságára építő csellel tudja bevenni 1181-ben). A hagyomány szerint Aquitániai Eleonóra és VII. Lajos Taillebourg várában töltötte a nászéjszakát. A várkastély az első százéves háború

követett el ellene, ahogy mondták, megesküdött a szentekre, hogy soha nem nyíratja körbe a haját a lovagok divatja szerint, hanem hosszan, közepén elválasztva hordja, ahogy az asszonyok hordják, mindaddig, amíg vagy személyesen, vagy mások által bosszút nem áll La Marche grófon. És amikor Geoffroy uram meglátta La Marche grófot, a feleségét és a gyermekeit, amint a király előtt térden állnak és kegyelméért esedeznek, odahozatott egy bakot, és a király, La Marche gróf és az ott lévők jelenlétében eltüntette a választékát és rövidre nyíratta a haját.

105 Ebben az Anglia királya és a bárók ellen folytatott hadjáratban a király hatalmas adományokat tett, amint hallottam azoktól, akik onnan visszatértek. És az adományok és kiadások miatt, melyeket ebben vagy más hadjáratában, a tengeren innen vagy túl tett, a király soha nem követelt és nem vett el a báróitól, lovagjaitól, az embereitől vagy a jó városaitól olyan hozzájárulást, amely panaszra adott volna okot.¹⁴⁹ És ezen nincs mit csodálkozni, mert ezt a jó anya tanácsára tette, aki mellette volt, akinek a tanácsai szerint cselekedett, és azoknak a bölcs embereknek a tanácsai szerint, akik atyja és nagyatyja idejéből megmaradtak.

[Huszonnegyedik fejezet
Szent Lajos megbetegszik, majd felveszi a keresztet]

106 A fent elmondott dolgok után történt, hogy Isten akaratából a királyt súlyos betegség támadta meg Párizsban.¹⁵⁰ Annyira legyengült, mint mondták,

során – melyet Aquitániai Eleonóra angol házasságától (1152) az ellenségeskedést lezáró párizsi békéig (1259) számítanak – többször cserél gazdát. Taillebourg ura eredetileg X. Hugues de Lusignan hűbérese. A Saintes falai alatt vívott döntő csatában Geoffroy úrnak nagy szerepe van a királyi csapatok győzelmében, mivel íjászaival a döntő pillanatban sikeresen tud beavatkozni a csata menetébe. Taillebourg várát az évszázadok során többször lerombolják és újjáépítik. A vallásháborús időszak után előbb XIV. Lajos ad utasítást a vár lerombolására (1713), majd a francia forradalom (1789) és egy tűzvész (1822) fokozza a pusztítást.

¹⁴⁹ Valójában Lajos király a keresztes hadjárat költségeinek előteremtésére igen jelentős kölönadókat vet ki mind a városokra, mind pedig az egyházra (MONFRIN, 105).

¹⁵⁰ Lajos nem Párizsban, hanem Pontoise-ban (ma: Val-d’Oise megye), a királyi család kedvelt tartózkodási helyén betegedett meg 1244 decemberében, a feltételezések szerint maláriában vagy vérhasban. A király csodálatos felgyógyulása miatt a város később búcsújáró hely lesz. Lajos 1257-ben templomot emeltet itt (kibővítvé a korábbi kápolnát) a halálos beteg, illetve halva született gyermekeket megmentő Csodatévő Szűz tiszteletére, ami arra enged következtetni, hogy a király betegsége és csodálatos gyógyulása a decemberi Mária-ünnep (december 8., Szeplőtelen Fogantatás) idejére eshetett.

hogy a mellette őrködő hölgyek egyike már arcára akarta húzni a takarót, mondván, hogy meghalt. Az ágy másik oldalánál álló hölgy ezt nem engedte, mert úgy érezte, hogy uruknak a lelke még nem távozott el testéből.

107 És amíg a király hallgatta a két hölgy vitáját, a Mi Urunk csodát vitt véghez a testében, s egy csapásra visszaadta egészségét: mert korábban csupán meg-némult, s nem tudott megszólalni. Mihelyt azonban ismét olyan állapotba került, hogy képes volt beszélni, kérte, hogy adják oda neki a keresztet, amit meg is tet-tek. Amikor édesanyjának, a királynénak megvitték a hírt, hogy fiának visszajött a szava, kimondhatatlan boldogságot érzett. De amikor azt is megtudta, hogy fel-vette a keresztet, ahogy azt maga a fia mesélte el neki, oly nagy gyászt öltött, mintha holtnak látta volna.¹⁵¹

108 Azt követően, hogy a király felvette a keresztet, keresztesnek állt Robert, Artois grófja, Alphonse, Poitiers grófja és Charles, Anjou grófja is, aki azóta szic-íliai király lett,¹⁵² ők mindhárman a király fivérei voltak. Keresztes lett még

¹⁵¹ Általánosan elterjedt nézet, hogy a VII. keresztes hadjáratra való mozgósításban nagy szerepet játszott Jeruzsálemnek a hvárezmi csapatok általi fölprédálása (1244. augusztus 23.) és a keresztények Gáza melletti (La Forbie/Harbija) súlyos veresége (1244. október 17.). Ezek nyilvánvalóan hatással voltak a későbbi mozgósításra, IX. Lajos dönté-sét azonban „nem az események diktálták. Saját egyéni döntése volt” (LE GOFF, 1996, 192). Mindenesetre a VII. keresztes hadjárat későbbi legátusa, Eudes de Châteauroux (aki már 1226-ban részt vett az albigensek elleni keresztes hadjáratra való pápai mozgósításban), IV. Ince pápa megbízásából 1244-től nyugat-európai országokban mozgósít. A keresztes hadjárat indításának szükségességét megerősíti az I. lyoni zsinat (1245. június 26.–július 18.), melyen Eudes de Châteauroux is részt vesz.

¹⁵² I. (Anjou) Károly (Charles d’Anjou; 1226. március 21.–1285. január 7.), VIII. (Oroszlán) Lajos és Kasztíliai Blanka legifjabb gyermeke, Anjou és Maine grófja (1246–), Forcalquier és Provence grófja (1246–), Szicília királya (1266. január 6.–1282. szeptember 4.), Nápoly királya (1266. január 6.–), a Jeruzsálem királya cím viselője (1277–). Az eredetileg egyházi hivatásra szánt Károly az egyetlen olyan Capeting uralkodó, akinek más euró-pai országokban sikerült jelentős hatalomra szert tennie. Katonai akcióban való első részvé-tele bátyja La Marche grófja elleni hadjáratához kötődik (1242). Felesége (1246–), Béatrice de Provence (1231–1267) jelentős hozománnyal gyarapítja országait. Anjou Károly így a 14. században Magyarországon is regnáló, második Anjou-dinasztia, a Capeting-Anjou-ág meg-alapítója lesz. Lovaggá ütése (1246. május 27.) már a VII. keresztes hadjáratra való fölké-szülés jegyében történik. Feleségével együtt indul a hadjáratba (1248. augusztus 20.), ott van (és bátyjaival együtt fogságba esik) a manszúrai ütközetben. Betegsége (váltóláz/malária) és a birtokain uralkodó nyugtalanság miatt 1250-ben hazatér. Részt vesz a VIII. keresztes had-járatban is, ahová bátyja halála után érkezik meg, és a hadjárat az ő parancsnoksága alatt eredményesen folytatódik. Beavatkozik a flandriai (németalföldi) harcokba, itáliai hódítása-it IV. Ince pápa aktív támogatásával szerzi meg. Szicíliai királysága az uralma ellen kitört,

Hugues, Burgundia hercege, Guillaume, Flandria grófja,¹⁵³ aki a közelmúltban elhunyt Guion de Flandre gróf¹⁵⁴ fivére, a jó Hugues de Saint-Pol gróf, valamint unokaöccse, Gaucher úr,¹⁵⁵ aki derekasan harcolt a tengeren túl, s még kiválóbb férfiú lehetett volna, ha életben marad.

109 A többiekkel együtt még útra kelt és elment a keresztes háborúba La Marche grófja és fia, Hugues le Brun úr,¹⁵⁶ azután Sarrebrück grófja¹⁵⁷ és fivére, Gobert d’Apremont úr¹⁵⁸ is, akinek társaságában én, Jean, Joinville ura, átszeltem a tengert egy olyan hajóval, amelyet közösen béreltünk, minthogy unokatestvérek voltunk. Húszan indultunk útnak, ő is, én is kilenc-kilenc lovag élén.¹⁵⁹

„szicíliai vecsernyé”-nek nevezett felkeléssel (Palermo, 1282. március 30.) ér véget. Élete utolsó szakaszában a Dél-Itáliában és a Peloponnészoszon is egyre dinamikusabb katalán hatalmi törekvések elleni harcok kötik le.

¹⁵³ III. Guillaume de Dampierre (1224–1251. június 6.), Flandria grófjaként II. Guillaume/Willem de Flandre, Dampierre (1216–) és Courtrai ura. Egy lovagi tornán elkövetett gyilkosság következtében hal meg. – A Dampierre és a d’Avesnes család súlyos konfliktusban állt egymással Flandria és Hainaut birtoklásáért. IX. Lajos döntőbíráskodásának eredményeképp a Dampierre-ek Flandriát, a d’Avesne-ek Hainaut-t kapják meg.

¹⁵⁴ Gui de Dampierre (1226 k.–1305. március 7.), Flandria grófja (anyja révén 1253–, ténylegesen 1279–), Namur grófja (1264–). 1253 júliusában a d’Avesnes családdal vívott csatában (Westkapelle) fogságba kerül, ahol három évet tölt el, s csak a IX. Lajos döntőbíráskodásának eredményeképp megvalósult békekötésük után (1256) szabadul ki. Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban is.

¹⁵⁵ Gaucher de Nevers/de Châtillon (1210 k.–1250), III. Gaucher de Châtillon (1162 k.–1219), Saint-Pol grófja és II. Agnès de Donzy, Nevers, Tonnerre és Auxerre grófnője fia. IV. Hugues de Châtillonnak, Saint-Pol grófjának (1196–1248) unokaöccse. Gaucher de Châtillon felesége, Jeanne de Boulogne Philippe Hurepel leánya, IX. Lajos másodfokú unokahúga.

¹⁵⁶ XI. Hugues de Lusignan, lásd róla a 130. jegyzetet.

¹⁵⁷ Geoffroy d’Apremont (1215 k.–Manszúra, 1250), a Lotaringiai Hercegséghez tartozó délnémet–francia határterület, Apremont ura, felesége (Lorette de Sarrebruck) révén Sarrebruck (Saarbrücken) grófja, Joinville távoli unokatestvére.

¹⁵⁸ VII. Gobert d’Apremont (1217–1279), Apremont, Dun és Rouvre ura.

¹⁵⁹ A király betegsége és fogadalma 1244 decemberére datálható. A hadjárat megkezdéséig azonban csaknem négy esztendő telik el. A keresztesek 1248. augusztus 28-án indulnak el az e célra kiépített dél-franciaországi Aigues-Mortes kikötőjéből, és 1248. szeptember 17-én érkeznek meg Ciprus szigetére.

[Huszonötödik fejezet
Joinville felkészül a keresztes hadjáratra]

110 Húsvétkor, az Úr 1248. esztendejében, összehívtam minden emberemet és hűbéresemet Joinville-be. Húsvét vigiliáján,¹⁶⁰ amikor már valamennyi meghívott odaérkezett, megszületett a fiam, Jean, Ancerville ura,¹⁶¹ első feleségemtől,¹⁶² aki Grandpré gróf¹⁶³ nővére volt. Egész héten át ünnepeltünk és táncoltunk, mivel a fivérem, Vaucouleurs ura¹⁶⁴ és a többi ott lévő nemesúr egymást váltva fizették a lakomát, hétfőn, kedden, szerdán és csütörtökön.

111 Pénteken azután így szóltam hozzájuk: „Nemes urak, a tengerentúlra megyek, s nem tudhatom, vajon visszatérek-e. Jöjjetek hát közelebb! Ha megkárosítottalak benneteket valamivel, most jóváteszem, ahogy az szokásom. Kárpótlast ajánlok egytől egyig mindenkinek, aki azt tőlem vagy embereimtől kéri.” Birtokom egész háznépének véleménye alapján intéztem a kártalanítást, s hogy ne befolyásoljam őket a döntésben, visszavonultam a tanácsból, s vita nélkül elfogadtam, amit határoztak.

112 Mivel nem akartam magammal vinni olyan pénzt, amely nem illetett meg, a lotaringiai Metz¹⁶⁵ városába mentem, s földjeim nagy részét zálogba adtam.

¹⁶⁰ 1248. április 18-án, a húsvétot megelőző napon.

¹⁶¹ Jean d'Ancerville, Joinville másodszületett fia. Lotaringia területén több Ancerville nevű helység van, Joinville urai 1224-től birtokolják Ancerville-t (ma: Meuse megye).

¹⁶² Jean de Joinville 1230-ban jegyezte el a champagne-i grófi családból származó Alix de Grandprét (†1261), és 1240-ben vette feleségül.

¹⁶³ Raoul de Grandpré gróf (1196–1268). Fia, Gui de Château-Porcien (†1250. április 5.), Soissons püspöke, részt vesz a VII. keresztes hadjáratban és Manszúránál hal meg.

¹⁶⁴ Geoffroy de Vaucouleurs/de Joinville/of Geneville (1228–1314), Vaucouleurs ura, Joinville öccse. Az angol királyi udvarban csinál jelentős karriert. III. Henrik, majd I. Eduárd angol király szolgálatában áll, Provence-i Eleonóra (1223–1291; Provence-i Margitnak, IX. Lajos nejének a nővére) kíséretében érkezik az angol udvarba. Szilárd pozícióra tesz szert, katonaként és diplomataként is megállja a helyét, Írország főbírója, majd I. Eduárd Anglia *maréchaljává* nevezi ki. Egy másik fivérével együtt részt vesz a tuniszi keresztes hadjáratban.

¹⁶⁵ Metz (ma: Moselle megye, Lotaringia) hajdani kelta oppidum, majd Austrasia fővárosa, a Karoling-dinasztia szülőhelye és egyik központja. A 6. század előtt alapított, 717-től Szent Arnulf metzi püspök nevét viselő apátsága a Karolingok királyi nekropolisza (a 10. században viking és magyar támadásoknak volt kitéve). A középkorban nagy hatalmú püspökség központja, a város és püspöke a privilégiumok maximumát szerzi meg, a püspök az egyházi és a világi uralmat egyaránt gyakorolja, a királyi jogokat megszerezve adóztat és pénzt veret. A jelentős kereskedelmi, gazdasági és katonai befolyáshoz pénzügyi hatalom is társul: a metzi polgárok előkelő urak (köztük a császár) hitelezői. Biztonságos és gazdag pénzügyi központ, mely vonzza a környező urakat – köztük a Joinville-ekkel rokon Sarre-

S tudjátok meg, hogy azon a napon, melyen országunkból a Szentföldre indul-
tam, még ezer livre értékű földem sem volt, minthogy asszonyanyám akkor még
élt. Kilenc lovagommal a három zászlós lovag (*banier*)¹⁶⁶ egyikeként keltem te-
hát útra. Azért idézem most fel ezeket a dolgokat, hogy lássátok, ha nem segített
volna meg az Isten, aki engem cserben még soha nem hagyott, aligha lettem vol-
na képes elviselni azt a hat hosszú évet, amelyet a Szentföldön töltöttem.

113 Még készülődtem az útra, amikor üzenetet küldött hozzám Jean, Apre-
mont ura,¹⁶⁷ ki felesége révén Sarrebrück grófja is, tudatván velem, hogy ő már
megtette az előkészületeket, s kilenc lovaggal készen áll a tengerentúli utazásra.
Javasolta, hogy ha nekem is megfelel, béreljünk közösen hajót, amit én elfogad-
tam, s így embereinkkel együtt Marseille-be mentünk.

[Huszonhatodik fejezet

Egy klerikusról, aki a király három végrehajtóját megölte]

114 A király magához hívatta valamennyi báróját, és megeskette őket, hogy hű-
ek és lojálisak lesznek gyermekeihez, ha vele valami történne az út során. Tőlem
is ezt kérte, de én nem akartam esküt tenni, mivel én nem voltam a hűbérese.¹⁶⁸

115 Amikor odafelé tartottam, megláttam egy taligát, melyen három halott
ember volt, akiket egy klerikus ölt meg; azt mondták nekem, hogy a király elé
viszik őket. Amint ezt meghallottam, utánuk küldtem az egyik lovászsom, hogy
tudja meg, miként történt a dolog. A lovászsom pedig, akit odaküldtem, elmesél-
te, hogy a király, midőn kijött a kápolnájából, felállt a lépcső tetejére, hogy lás-
sa a halottakat, és megkérdezte Párizs elöljárójától,¹⁶⁹ miként történt a dolog.

bruck grófokat is. Fénykorát a 13–14. században éli. (Metz a Francia Királyság és a Német-
római Császárság közötti rivalizálás egyik fontos terepe. 1552-ben kerül először francia
kézre. Egyházi épületei a francia forradalom idején komoly károkat szenvedtek.)

¹⁶⁶ A zászlós lovag, zászlósúr rangban a többi lovag fölött áll, több lova és embere, jobb
felszerelése van.

¹⁶⁷ Itt inkább a 157. jegyzetben említett II. Geoffroy d’Apremont-ról van szó, aki ekkor
Sarrebruck grófja. Joinville szerepel az általa Manszúrában, 1250-ben készített végrendelet
tanúi között. Geoffroy-nak van egy Jean nevű öccse, ő azonban ekkor még Verdun kanonok-
ja és Montfaucon elöljárója (*prévôt*), Joinville krónikájának írásakor már Sarrebruck grófja.

¹⁶⁸ Joinville-t IV. Thibaud-hoz, Champagne grófjához köti *homagium ligitum*, kizáróla-
gos hűségeskü.

¹⁶⁹ Párizs elöljárója (*prévôt*) királyi főtisztviselő, akinek adminisztratív, igazságszolgá-
latási, rendőri és bűnüldözési feladatai vannak. A tisztség a 12. századtól létezik. A *prévôt*
székhelye a *Grand Châtelet*, mely a 19. századig a Szajna jobb partján (a mai Place du
Châtelet-n) állt, az akkori királyi palotával (ma: *Conciergerie*) szemben. Az elöljáróság több

116 Az előljáró pedig elmondta neki, hogy a három halott a királyi vár végrehajtója volt; és elmondta neki azt is, hogy a félreeső utcákat járták, hogy kifoszszák az embereket, és azt mondta a királynak, hogy „találkoztak ezzel a klerikussal, akit itt lát, és mindenét elvették. A klerikus egy szál ingben hazament, majd magához vette a számszeriját,¹⁷⁰ a kardját (*fauchon*)¹⁷¹ pedig egy gyermekkel vi-

kamarából áll. A tisztség fontosságát mutatja, hogy a parlamentben a királyi család belső rangsora után a *prévôt* következik. A régensség idején pénzügyi és jogi-igazgatási területre válik szét. A Szentföldről visszatérve IX. Lajos a tisztséget és a hozzá tartozó feladatkört megreformálja. A kor egyik legjelentősebb jogtudósa, Étienne Boileau bekerül a magisztrátusba (1254), majd megkapja az előljárói tisztséget (1268). A Párizs előljárója tisztség nem keverendő össze a *prévôt des marchands* tisztségével, mely korlátozottan és irányítottan választott tisztség, feladatai önkormányzati jellegűek (döntően a város működtetésével kapcsolatosak), és a legbefolyásosabb céh, a folyami kereskedők vezetőjét illeti meg. (Őket tekintik később Párizs első „polgármestereinek”.) Mivel Párizs királyi birtokon fekszik, noha ekkor már az ország legjelentősebb városa, nem rendelkezik önkormányzati (*kommuna*-) jogokkal, ellentétben több (jóval kisebb), privilégiumait megvásároló várossal (pl. *les bonnes villes*).

¹⁷⁰ A számszerij (*arcuballista*, *manuballista*) a tűzfegyverek megjelenése előtti időszak leghatékonyabb és legveszélyesebb löfőfegyvere. Kínában és a görög területeken már a Kr. e. 5. században is használták, vadászatra és a háborúkban egyaránt. Hatóereje folyamatosan növekszik, a 13. századi fegyverek képesek a páncélt 80-100 m távolságból átütni. Különböző méretűek (a katapultok egy része is ezen az elven működik), és az idők során felhúzó technikájuk is sokat változik (előbb kézi erővel, majd csörlőszerkezettel feszítik ki). A lovagok a „gyávák fegyverének” tartják, és megvetéssel tekintenek rá, mert távolról lehet vele ölni, az ellenfélnek nincs lehetősége védekezni, használata nem igényel sem sok gyakorlatot, sem bátorságot, így egy közrendű is megölhet vele egy felkészült lovagot. A számszerij tehát „nem lovagias” fegyver. Az egyház erkölcstelennek tartja, a II. lateráni zsinat betiltja használatát (1139), II. Ince, majd III. Ince ugyancsak betiltja, készítőit és használóit pedig egyházi átokkal sújtja. A tiltás azonban csak a keresztények egymás közötti harcaira vonatkozik, a hitetlenek ellen nem. A keresztes háborúk idején a muzulmánok *francia íjként* emlegetik, mert a keresztények nagy sikerrel alkalmazzák az arab lovas-sággal szemben. A 12. századtól kezdődően különböző országokban, Itáliában (Genova), Angliában (Oroszlánszívű Richárd), Franciaországban (II. Fülöp Ágost) számszerijász egységeket hoznak létre, melyek egyre inkább jól fizetett elit alakulatoknak számítanak. (Richárddal állítólag számszerij végez 1199. április 6-án, Châlus-Chabrol ostrománál.) Létezik kerekesszámszerij is, mely nagyméretű, lábakon és kerekeken álló, mozgatható löfőfegyver.

¹⁷¹ A kardnak ez a fajtája (*fauchon*) általánosan használt fegyver, közepes nagyságú és a végén kiszélesedő, egyélű, enyhén görbülő hegyben végződő pengével, amely szúrásra és vágásra is igen alkalmassá teszi.

tette. Amikor meglátta őket, rájuk kiáltott és azt mondta nekik, hogy meg fognak halni. A klerikus kifeszítette a számszeríját és lőtt, s az egyiket szíven találta. A másik kettő menekülni kezdett, a klerikus megragadta a kardot, mely a gyermeknél volt, s üldözni kezdte őket a hold fényénél, mely szép és világos volt.

117 Egyikük megpróbált a sövényen keresztülvágva egy kertbe bejutni; a klerikus rásújtott a kardjával – mondta az előljáró –, s az egész lábszárát levágta, úgy, hogy csak a csizma tartja, amint ön is látja. A klerikus ismét üldözőbe vette a másikat, aki megpróbált behatolni egy idegen házba, melynek lakói még ébren voltak; ekkor a klerikus akkorát sújtott a karddal a fejére, hogy egészen a fogsoráig kettéhasította, amint ön is láthatja – mondta az előljáró a királynak. – Uram – mondta –, a klerikus megmutatta az utcabeli szomszédoknak, hogy mit cselekedett, majd önként jelentkezett, hogy tartóztassák le; uram, idehoztam őt, tégy vele, amit akarsz; itt van, tessék.”

118 „Klerikus uram – szólt a király –, vakmerősége miatt elveszítette azt a lehetőséget, hogy pap legyen, de a vakmerősége miatt szolgálatomba fogadom, s velem jön majd a tengerentúlra. És azért is tudatom ezt önnel, mert azt akarom, hogy az embereim lássák, semmilyen rossz cselekedetükben nem fogom támogatni őket.” Amikor az ott összegyűlt nép e szavakat hallotta, a Mi Urunkhoz fohászkodott, és könyörgött Istennek, hogy adjon jó és hosszú életet a királynak, és örömben és egészségben hozza majd őt vissza.

[Huszonhetedik fejezet
Joinville elhagyja várát]

119 A fenti események után visszatértem a saját földünkre; úgy egyeztünk meg, Sarrebrück grófja és jómagam, hogy felszerelésünket kis szekereken Auxonne-ba küldjük, hogy ott a Saône folyón hajóra rakják őket, s a Saône és a Rhône folyón eljussanak Arles-ig.

120 Aznap, mikor Joinville-ből elindultam, magamhoz hívtam Cheminon¹⁷² apátját, akiről mindenki azt állította, hogy ő a legbölcsebb férfiú a fehér barátok

¹⁷² Cheminon (ma: Marne megye, Champagne-Ardennes) ciszterci apátságát I. Hugues de Champagne alapítja (1100–1102). 1136-tól a nem sokkal korábban Clairvaux-ból alapított trois-fontaines-i (1118) ciszterci apátság filiáléjaként működik. Cheminon ezzel ugyanannak a hálózatnak a tagja lesz, mint a magyarországi apátságok közül Szentgotthárd (1183–) és Bélakút (1234–). Patrónusai: Szent Miklós, Miasszonyunk. (A francia forradalom után a „nemzet tulajdonába” kerül, lerombolják, köveit eladják.)

rendjében. Egyszer egy Miasszonyunk ünnepén¹⁷³ Clairvaux-ban,¹⁷⁴ ahol a király is jelen volt, mesélt róla egy barát, aki megmutatta őt nekem, és megkérdezte, ismerem-e, én pedig visszakérdeztem, hogy miért tette föl nekem ezt a kérdést. Így válaszolt: „Mert úgy gondolom, hogy ő a legbölcsebb férfiú a fehér barátok rendjében.

121 És tudja meg azt is – mondta –, hogy mit hallottam róla egy bölcs embertől (*preudeshommes*), aki abban a hálóteremben feküdt, ahol Cheminon apátja is aludt; az apát kitakarta a mellét, mert nagyon melege volt. És ez a bölcs férfiú, aki ugyanabban a hálóteremben feküdt, melyben Cheminon apát aludt, látta, amint Isten Anyja az apát ágyához ment, és visszahúzta ruháját a mellére, nehogy a huzat megártson neki.”

122 Ez a Cheminon apát adta nekem a tarisznyámat és a zarándokbotomat.¹⁷⁵ És akkor elindultam Joinville-ből, és visszatértemig nem léptem be a várba. Gyalogszerrel, mezítláb és gyapjúruhában jártam, és így zarándokoltam Blécourt-ba¹⁷⁶

¹⁷³ Szűz Máriát a keresztény egyház tanítása szerint különös tisztelet illeti meg, a liturgikus év során több Mária-ünnep is van. Az egyik legfontosabb *Mária istenanyasága* ünnepe január 1-jén. A Joinville által leírt történet alapján azonban valószínűleg nem a téli-kora tavaszi vagy késő őszi Mária-ünnep egyikéről van szó, hanem inkább valamelyik nyári vagy kora őszi ünnep jöhet számításba: július 2. (vizitáció, Magyarországon: Sarlós Boldogasszony), augusztus 5. (Havas Boldogasszony), augusztus 15. (Mária halála és mennybevétele: Nagyboldogasszony), szeptember 8. (Mária születése: Kisboldogasszony), szeptember 15. (Fájdalmas Szűzanya), esetleg október 7. (Rózsafüzér Királynője). A történet üzenete nyilvánvalóan az, hogy *egy Mária-ünnepen* történt a csodás esemény.

¹⁷⁴ Clairvaux (ma: Ville-sous-la-Ferté, Aube megye, Champagne-Ardenne) ciszterci apátságát Clairvaux-i Bernát alapítja 1115-ben. Clairvaux rendkívül nagy hatást gyakorol a rend fejlődésére, közvetlenül 80, közvetve több mint 350 apátság alapításának kiindulópontja, a Mária-kultusz egyik igen fontos központja. (Épületét, javait a francia forradalom idején eladják, majd az apátságot börtönné alakítják.)

¹⁷⁵ A Szentföldre induló zarándokok rituális felkészülésének egyik állomása, hogy egyházukban átveszik a zarándokbotot és a tarisznyát. A keresztes hadjáratra induló uralkodók ugyanígy járnak el: a királyok Saint-Denis apátságában veszik át a zarándokbotot, a tarisznyát és az *oriflamme*-ot (a Francia Királyság zászlaját) is.

¹⁷⁶ Joinville indulása előtt bejárja azokat az egyházakat, melyekhez családi vagy egyéb spirituális kötelékek fűzik. Blécourt (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) Joinville-től 10 km-re fekvő helység. Egyháza már 1050-ben fogadhatta a reimsi zsinatra érkező IX. Leó pápát. IV. Geoffroy de Joinville 1123-ban adományt tesz a Notre-Dame-templom építésére, ezt később Simon de Joinville újabb adományokkal egészíti ki (1235). A templomot, mely ekkor az egyházi hierarchiában Saint-Urbain apátságához tartozik, végül 1272-ben szentelik föl.

és Saint-Urbainbe¹⁷⁷ és a többi szent testhez, melyek ott nyugszanak. És mialatt Blécourt-ban és Saint-Urbainben jártam, szemeimet soha nem fordítottam Joinville felé, attól félvén, hogy szívem meglágyul a szép vár láttán, melyet odahagytam két gyermekemmel együtt.

123 Én és a társaim Donjeux¹⁷⁸ előtt, Fontaine-l'Archevêque-ben étkeztünk; és ott Adam, Saint-Urbain apátja¹⁷⁹ (Isten bocsássa meg a bűneit!) rengeteg gyönyörű ékszert adott nekem és kilenc lovagomnak. Onnan Auxonne-ba¹⁸⁰ mentünk; majd összes felszerelésünkkel, melyeket hajóra rakattunk, lefelé hajóztunk a Saôneon Auxonne-ból Lyonba; a természetes paripákat pedig a hajók mellett a parton vezették.

124 Lyonnál becsatlakoztunk a Rhône-ba, és tovább hajóztunk a fehér Arles felé. A Rhône mentén találtunk egy várat, melyet La Roche-de-Glunnek hívnak, ezt a király leromboltatta, mert a vár urát, Roger-t azzal vádolták, hogy kifosztotta a zarándokokat és kereskedőket.¹⁸¹

¹⁷⁷ Saint-Urbain-Maconcourt (Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) Joinville-től mintegy 10 km-re fekvő helység. Karoling-kori (9. század eleje) alapítású apátságában őrizték Szent Orbán (Róma püspöke, 222–230 között I. Orbán néven pápa, a „fagyos szentek” egyike, a szőlősgazdák védőszentje) relikviáit. Az apátságnak mára csak romjai maradtak meg, az ereklyék a falu Saint-Étienne-plébániatemplomába kerültek. Több Orbán nevű pápa is kötődik ehhez a vidékhez: az I. keresztes hadjáratot meghirdető II. Orbán pápa (1088–1099) Châtillon-sur-Marne-ban született; Jacques Pantaléon, az auxerre-i cipőkészítő mester fia, Verdun püspöke, Jeruzsálem pátriárkája pedig IV. Orbán néven lesz pápa (1261–1264).

¹⁷⁸ Donjeux (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) a Joinville család birtoka. A falu 18. századi kastélya a Joinville-ek régi „sasfészke” helyén áll, melynek építését a lovagregények által megőrzött legendák Mélusine tündérhez kötik.

¹⁷⁹ Ádám apát (1200 k.–1258 u.) neve a Saint-Urbain-apátsággal kapcsolatos több dokumentumban is szerepel, utoljára egy 1258-as adásvételi szerződésben, amikor egy szőlőterületet ad el.

¹⁸⁰ Auxonne (ma: Côte-d'Or megye, Burgundia) városa I. Lothár császár területéhez tartozott, majd Burgundia grófjainak birtoka, fontos hídfőállás a Saône folyón, a Német-római Birodalomhoz tartozó Burgund grófság és a Francia Királysághoz tartozó Burgund Hercegség határán.

¹⁸¹ A helyzet ennél bonyolultabb és kiélezettebb volt. La Roche-de-Glun (ma: sziget, Drôme megye, Rhône-Alpes) ez idő tájt stratégiai fontosságú hely a folyami közlekedés szempontjából. A Rhône, lévén határfolyó a Német-római Birodalom és a Francia Királyság között, gyakori villongások, illetve hatalmaskodások színtere. La Roche-de-Glun Dauphiné-hoz tartozik (mely 1032–1349 között a Birodalom része), ura a császártól a folyón való elhaladásért útvámszedési jogot kap, s ennek biztosítása érdekében a sziklára várat épít. Miután II. Roger de Clérieu (1190 k.–1252 u.), Clérieu és La Roche-de-Glun ura a

125 Augusztus havában La Roche-de-Marseille-nél¹⁸² hajóra szálltunk. Aznap, mikor felszálltunk a hajóinkra, kinyitatták a hajó ajtaját, és a belsejében elhelyezték az összes lovat, melyeket a tengerentúlra kellett vinnünk; azután az ajtót ismét bezárták és alaposan tömítették, mint amikor egy hordót dugaszolnak be, mert amikor a hajó kijut a nyílt tengerre, az egész ajtó a víz alá kerül.

126 Amikor a lovak már benn voltak, az első matróz odakiáltott a matrózainak, akik a hajóorrban voltak, és azt kérdezte tőlük: „Készen vagytok?” Ők így feleltek: „Igen, uram; a klerikusok és a papok jöjjenek előre!” Mihelyt odajöttek, rájuk kiáltott: „Énekeljete, az Isten szerelmére!” Ők pedig mind egyszerre rázendítettek: *Veni creator Spiritus*.¹⁸³ Aztán odakiáltott a matrózainak: „Bontsátok vitorlát, az Isten szerelmére!”; és ők így is tettek.

127 Nem sok idővel később a szél már dagasztotta a vitorlákat, és eltakarta szemünk elől a földet, és csak az eget és a vizet láttuk, és a szél minden nappal távolabbra vitt bennünket attól a vidéktől, ahol születünk. És azért beszélnek ezekről a dolgokról nektek, mert bizony örülten vakmerő az, aki mások haszná-

folyami útvám megfizetésére szólítja föl a IX. Lajos által vezetett kereszteseket is (1248), a király a várat megostromoltatja és háromhetes ostrom után elfoglalja, részben leromboltatja. II. Roger, akinek ezzel a vámszedésről le kell mondania, börtönbe kerül, ahonnan hűbérura, VII. Guigues, Vienne dauphinje szabadítja ki. Ezt követően semmisnek tekinti a IX. Lajossal kötött megállapodást, és tovább szedi a folyami útvámot (mely érvényben is marad a francia forradalomig).

¹⁸² A Marseille városával szemben elterülő, négy szigetből (Pomègues, Ratonneau, If, Tiboulén) álló Frioul szigetek (*Les Îles de Frioul*) évezredek óta stratégiai szerepet töltek be. Julius Caesar innen ostromolta és vette be Marseille-t (Kr. e. 49); a keresztes háborúk idején a hajók hagyományosan innen indulnak a Szentföld felé. A szigetek még 1970-ben is katonai területnek számítottak.

¹⁸³ „Teremtő lélek, jöjj”: a legrégebbi, már a 9. században népszerű Szentlélek-himnusz, szerzője Hrabanus Maurus (780 k.–856). Hagyományosan pünkösdkor szokás (első versszakát illendőképpen térden állva) énekelni. A himnusz szövege tartalmaz olyan mondatokat, amelyek a keresztesek buzdítására szolgálhatnak, illetve a keresztes zarándoklatra lelkesítenek. („Te, kit Védőnek mondanak, / s mellénk a magas ég adott! [...] Ellenségünket űzzed el! / S a Békét tüstént hozd közel!” A Szentlélek az isteni tervek végrehajtója, ezért „újj az Isten jobb kezén”; ford. Babits Mihály.) Az eredetileg pünkösd ének a keresztesek indulásakor szinte már hagyományosan hangzik föl, hiszen Robert de Clari krónikájában (XIII. fejezet) is ennek hangjaira indulnak el a keresztesek a IV. keresztes hadjárat első katonai akciójára, Zára ostromára. Mint látható, egyik esemény sem kötődik pünkösd ünnepéhez (Clari: 1204. november, Joinville: 1248. augusztus).

ra vagy halálos bűn állapotában ekkora veszélynek meri kitenni magát, mert úgy alszunk el este, hogy nem tudjuk, reggelre nem leszünk-e a tenger fenekén.

128 Tengeri útunk során igen csodálatos dolog történt velünk; egy teljesen kerek hegyet¹⁸⁴ pillantottunk meg, mely Barbaria¹⁸⁵ partjai előtt emelkedett. Vescernye idején vettük észre, és egész este hajóztunk, és úgy gondoltuk, hogy több mint ötven mérföldet tettünk meg; és másnap megint ott volt előttünk ugyanaz a hegy, és ez kétszer vagy háromszor megtörtént. Amikor a tengerészek ezt látták, mind nagyon megrémültek, és azt mondták nekünk, hogy nagy veszélyben vannak a hajóink, mert az afrikai szaracénok¹⁸⁶ földje előtt állunk.

129 Ekkor egy derék pap (*preudomme pretre*), akit Maurupt dékánjának (*dien de Malrut*)¹⁸⁷ neveztek, azt mondta nekünk, hogy tartsunk három körmenetet három szombaton;¹⁸⁸ mert plébániája területén soha nem volt olyan szerencsétlenség vagy vízhiány, vagy túl sok eső vagy más sorscsapás, amelytől, mihelyt elrendelte, hogy három szombaton tartsanak három körmenetet, ne szabadította

¹⁸⁴ A különböző Joinville-kiadások nem igazítanak el az azonosítás kérdésében. A hajó minden bizonnyal a Tuniszi-csatornánál járhatott. Úgy véljük, hogy az erre található néhány kisebb sziget közül a tunéziai Tib-fokhoz (Kap Bon) legközelebb két sziget van: Zembra/Aegimures és Zembretta. Szóba jöhet még, hogy ez a „teljesen kerek hegy” a 836 m magas, vulkáni eredetű Pantelleria (fr. *Pantalerée*) volna, mely Szicíliától 100 km-re, Tunéziától (tehát a „szaracénok földjétől”) 72 km-re, vagyis valóban veszélyes közelségben található. Ez utóbbi lehetőségnek ellentmond, hogy Joinville a hazafelé vezető út leírásakor megnevezi ezt a szigetet (**640**). Az „afrikai szaracénoktól” való félelem igen indokolt lehet abban az esetben is, ha az afrikai partoktól 40 km-nyire fekvő, ugyancsak vulkáni eredetű (391 m magas) s a többnyire 200 méteres sziklafalak miatt megközelíthetetlen Galite-szigetekhez jutottak a hajók.

¹⁸⁵ Barbaria (*Côte des Barbaresques*) Afrika északi, Egyiptomtól nyugatra lévő partvidéke, mely *Tripolitanum*tól a mai Marokkó partjaiig (tehát az *Atlanticum*ig) terjed.

¹⁸⁶ Az afrikai szaracénok a Barbaria területén lakók. A *saraceni* az ókori görög és latin szerzőktől származó név, és a középkori Európában általában 'arab'-ot jelent. Az iszlám megjelenése után a középkori európai történetírásban a szaracén jelentése 'arab' vagy 'muszlim', vagy mindkettő egyszerre. Itt Észak-Afrika arab és (föníciai eredetű) berber (*mór* 'mauritániai') népeinek gyűjtőneve. Ez a terület az ókortól fogva évszázadokon át a kalózkodásról és a kalózkodókról volt ismert.

¹⁸⁷ Maurupt káptalani előljárója (*doyen*). – Champagne területén egymáshoz közel két Maurupt van, Maurupt-le-Montois és Heiltz-le-Maurupt (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne). Mindkettőnek van 12. századi temploma, itt valószínűleg az előbbiről van szó.

¹⁸⁸ Ugyanez a történet később ismét előkerül (**180**). A körmenet Joinville szerint igen alkalmas módszer a szorult helyzet föloldására, A hagyomány szerint Jeruzsálem első elfoglalását közvetlenül megelőzően is három körmenetet tartottak az ostromló keresztések. RUNCIMAN, 1999, 221.

volna meg őket Isten és az ő Anyja. Éppen szombat volt. Az első körmenetet a hajó két árboca körül tartottuk; én a karomnál fogva vitettem magam, mert nagyon beteg voltam. Ezek után soha többé nem láttuk a hegyet, és a harmadik szombaton megérkeztünk Ciprusra.

[Huszonkilencedik fejezet

Várakozás Ciprus szigetén. Megérkeznek a tatár követek. Joinville-t a király személyes szolgálatába fogadja]

130 Mikor megérkeztünk Ciprus szigetére,¹⁸⁹ a királyt már ott találtuk, s láttuk, hogy óriási készleteket halmoztak fel, voltak borospincék, magtárak, sőt még kincstár is. A király borospincéjét emberei úgy építették fel, hogy a tengerparton, a mező közepén egymás tetejére rakták a sok boroshordót, amit a király érkezése előtt két esztendővel vásároltak meg, így azután, amikor az ember szemből látta őket, úgy festettek, mintha egy pajtát építettek volna.

131 A búzát és az árpat is halmokba rakták a mező közepére, úgy, hogy az ember hegyeknek gondolta volna őket, mert az eső, amely hosszú ideje verte a gabonát, kicsíráztatta a tetején, ezért kívülről csak a zöld fű látszott. Amikor aztán Egyiptomba akarták szállítani, csak levágták a felső réteget a zöld fűvel együtt, s a búzát és árpat olyan frissnek találták, mintha csak nemrég csépelelték volna.

¹⁸⁹ Cipruson 1248. szeptember 17-én kötnek ki. Ciprus a Szentföld felé vezető úton stratégiai fontosságú sziget, jelentősége az idők során egyre növekszik. A Ciprusi Királyság (1192–1489) a legkésőbb alakult és legtovább fennálló keleti latin állam. Kezdetben bizánci fennhatóság alatt áll, majd Iszaakiosz Dukász Komnénosz, Örményország kormányzója Ciprusra menekülve megalapítja a Ciprusi Császárságot, melyet a bizánci támadásoktól a szicíliai normannok segítségével véd meg (1184). Oroszlánszívű Richárd Ciprusra érkezése (1191 márciusa) fordulópontot jelent. Elfoglalja a szigetet, majd eladja a templomos rendnek, de hamarosan visszaveszi, és Guidónak (Guy de Lusignan), a Szaladin által elűzött jeruzsálemi királynak adja el, aki mintegy ötszáz emberével berendezkedik Cipruson. A királyságot Guido fivére, Amalrik (Amaury/Aymery) konszolidálja, négy püspökséget hoz létre (Paphos, Limassol, Famagusta, Nicosia). Amalrik VI. Henrik német-római császártól kap királyi címet (később ő lesz Jeruzsálem királya). A VI. keresztes hadjárat során a szigetre érkező II. Frigyes (1228) igyekszik érvényesíteni a császárság felségjogait, ami konfliktushoz vezet közte és a ciprusi bárók között. IV. Ince pápa segítségével Ciprus függetleníti magát. Ebben az időszakban I. Henrik (Henri de Lusignan) Ciprus királya (1218–1233 között) anyja, Alix de Champagne/de Montferrat és Jean d'Ibelin a régens). Ő fogadja a francia királyt, a sereg Cipruson tölti a telet (1248 szeptemberétől 1249 májusáig). Henrik elkíséri IX. Lajost az egyiptomi keresztes hadjáratra, részt vesz a Manszúránál vívott ütközetben, és Fáriszkúrnál fogságba esik. Ezt követően visszatér Ciprusra.

132 A király, mint azt később Szíriában megtudtam, legszívesebben megállás nélkül folytatta volna útját Egyiptomba, ha bárói nem azt tanácsolták volna neki, hogy várja meg, míg valamennyi embere megérkezik.

133 Miközben tehát a király Cipruson időzött, a tatárok nagy királya¹⁹⁰ elküldte hozzá követeit¹⁹¹ s velük hódolatát, mit azok udvarias szavakkal tolmácsoltak. Egyebek között azt is megüzente neki, hogy kész segítséget nyújtani a Szentföld visszafoglalásában, és kiszabadítani Jeruzsálemet a szaracénok kezei közül.

134 A király nagyon szívélyesen fogadta őket, majd elküldte hozzá saját köveit, akik mielőtt visszatértek volna, két évig maradtak oda. A tatárok királyának a követekkel¹⁹² egy kápolna formájú sátrat küldött, amely igen sok pénzbe került, mivel teljes egészében drága, finom skarlátszövetből készítették. A király, hogy megpróbálja hitünknek megnyerni őket, a mondott kápolnát az Angyali üdvözléssel és a hit összes többi misztériumait ábrázoló képekkel díszítette. Mindezt két

¹⁹⁰ Gűjük kán (1206–1248), 1246-tól nagykán. Valójában azonban nem közvetlenül Gűjüktől érkezett a követség, hanem Eldzsigidejtől (Ögödej), a mongolok nesztorianus hadvezérétől, aki ekkor seregével Örményországban és Perzsiában tartózkodik. Ő az, aki levelet ír és követséget küld (nyilván Gűjük tudtával) IX. Lajoshoz. A perzsa nyelven, arab betűkkel írott levél, melyet André de Longjumeau fordít le latinra, (többek között) Eudes de Châteauroux IV. Ince pápához írott levelében maradt fent. A levélnek készült egy francia fordítása is, ezt Lajos király elküldte anyjának, aki továbbította III. Henrik angol királynak. Ez utóbbi szöveg került bele Matthaeus Parisiensis krónikájába.

¹⁹¹ A mongol előretörés a Kaukázusban megközelítőleg a közép-európai támadásokkal egy időben folytatódik (1243-tól). A tatár követek fogadására 1248. december 20-án került sor. Márk és Dávid, a két nyelvet is jól tudó mongol nesztorianus ismerteti Eldzsigidej ajánlatát. A mongolokkal való kapcsolatteremtés egy „szaracénellenes” szövetség létrehozását lett volna hivatott megvalósítani, oly módon, hogy IX. Lajos keresztesei Egyiptom felől, a mongolok pedig Perzsia felől támadnak, megakadályozván ezzel, hogy az egyiptomi és szíriai szaracénok egyesíthessék erőiket. Ezen dolgozott IV. Ince, majd különösen X. Gergely pápa, valamint IX. Lajos is.

¹⁹² Az előbbi javaslatokra válaszul IX. Lajos is elküldi köveit Gűjük kán udvarába. A domonkos szerzetesekből álló követségnek tagja André de Longjumeau (1200 k.–1271) és fivére, Guillaume. (Longjumeau Lajos királytól kapott első diplomáciai missziója Konsztantinápolyba vezetett, ahonnan a töviskoronát kellett elhoznia a királynak.) Longjumeau első keleti útja során IV. Ince megbízásából jár Karakorumban (1245–1247), ott találkozik először Dávid szerzetessel. Ez az újabb követség Ciprusról indul (1249. január 27.), s a mongol udvarba már csak a nagykán halála után érkezik meg. A kán felesége, a régensi teendőket (1248–1251) is ellátó Ogul Kajmis fogadja őket, de nem bocsátkozik további konkrét tárgyalásokba. A mongolok általában véve úgy tekintik, hogy az ajándékot hozó követség a küldő behódolását jelenti. A tárgyalások eredménytelenek maradnak. Minderről a királynak Caesareában számolnak be.

prédikátor barátira bízta, akik tudtak szaracénul, s képesek voltak megmutatni és megtanítani nekik, hogy miben kell hinniük.¹⁹³

135 A két szerzetes éppen akkor érkezett vissza, amikor a király két fivére hazatért Franciaországba. A királyt, aki eltávozott Akkon városából, ahol a testvérei hagyták, Caesareában¹⁹⁴ találták meg. Azért ment oda, hogy megszilárdítsa a város erődítéseit; nem volt akkor a szaracénokkal sem béke, sem pedig fegyvernyugvás. Elmondom majd nektek azt is, milyen fogadtatásban részesültek a francia király követei, úgy, ahogy azt ők maguk mesélték el a királynak.¹⁹⁵ Sok cso-

¹⁹³ A mongolok, más steppei népekhez hasonlóan, a *sámánizmus* és a *tengrizmus* (tengri az *Ég* török neve) követői.

¹⁹⁴ Caesarea, Cézarea (Kaiszareia, Césarée, ma: Cézarea, Izrael) Heródes ősi fővárosa. A területe nagy kiterjedésű (Haifa és Arsuf között), stratégiai fontosságú, tengerparti vidék. Az I. kereszties hadjárat idején Eustache Grenier-nek jut (1100–1123), aki Caesarea ura és Szidón grófja, egyben a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja és alkirálya. A királyi domíniumhoz közvetlenül tartozó hűbértartomány. A III. kereszties hadjárat időszakában Szaladin elfoglalja, de Oroszlánszívú Richárd visszaveszi. Ekkor úrnője Marguerite de Brisebarre (1239–1264.) A mamelukok 1266-ban foglalják el.

¹⁹⁵ Joinville valószínűleg a flandriai születésű Willelmus de Rubruk (Guillaume de Rubrouck/Rubroek/Rubruquis; 1215 k.–1295. április u.) beszámolójára utal. Rubruk a francia király alattvalója és a „keleti kérdéseket” illetően közvetlen tanácsadója, a tőle fennmaradt szöveg Longjumeau-é mellett a mongolokra vonatkozó másik becses forrás a korból. Az első kapcsolatfölvételi próbálkozás után IX. Lajos újabb kísérletet tesz: levelet küld Szartachnak (Batu kán fiának). Rubruk útjának (1253–1254) célja az, hogy a mongolok (Büri mongol vezér) által valószínűleg az erdélyi Radnáról elhurcolt németeket megtalálja. Később eljut Möngke nagykánhoz (1251–1259), és néhány hónapot tölt udvarában. Az Arany Horda kánja, Batu (1207–1255) utóda, Berke (1209–1266) követsége (24 mongol előkelő és két domonkos vagy ferences szerzetes) útján felszólítja (1262) IX. Lajost, hogy hódoljon be neki – tehát ugyanúgy jár el, ahogy a mongol nagykanok Örményország, Perzsia és Szíria elfoglalására indulván cselekedtek. Hülegü (1217–1265), az Ilhanida Birodalom uralkodója 1262 áprilisában levélben ajánl katonai együttműködést a francia királynak. A követség nem jut el Párizsba, mert a szicíliai király feltartóztatja őket. A követség egyik tagjának, Magyarországi Jánosnak azonban sikerül találkoznia a pápával: a hivatalos levél nélkül jelenik meg a pápai udvarban, de szóban elmondja, hogy a kán meg akar keresztelkedni. Hülegü levelének – melyről nem tudni biztosan, hogy megérkezett-e a párizsi udvarba – egyetlen 14. századi másolata van, melyet Bécsben őriznek. (Ez azonban nem a mongol eredeti fordítása, hanem egy mongolul vagy törökül előadott szöveg latin nyelvű lejegyzése.) A levél érdekessége, hogy tud arról az előző szakaszban (**134**) említett „mobil” kápolnáról, melyet Lajos Gűjűknek ajándékozott. A Hülegü-féle követségről három forrás tanúskodik: az a levél, mely egy diktált szövegnek a latin nyelvű rögzítése; IV. Orbán pápa Hülegünek írott levele („*Exultavit cor nostrum...*”), 1263. május 23-ra datálva; a II. lyoni zsinatra érkező

dás dolgot hallhattok majd, de ezekről most nem akarok beszélni, mert félbe kellene szakítanom a történetet, amelyet elkezdtem.

136 Én, akinek még ezer livre földjáradékom sem volt, amikor a tengerentúlról indultam, kilenc lovag és két zászlós lovag ellátásáról gondoskodtam a magamén kívül. Így azután amikor Ciprus szigetére megérkeztem, kétszáznegyven tours-i livre-nél több pénzem nem maradt, miután a hajómat is kifizettem. Lovagjaim közül néhányan értésemre is adták, hogy ha nem szerzek pénzt, faképnél hagynak. Ekkor Isten, aki engem soha nem hagyott cserben, gondoskodott rólam: a király, aki Nicosiában volt éppen, üzent értem, hogy a szolgálatába fogad,¹⁹⁶ s nyolcszáz livre-et juttatott pénzesládámba. Ezzel még több pénzem is lett, mint amennyire szükségem volt.

[Harmincadik fejezet

A konstantinápolyi császárné Ciprusra érkezik]

137 Ciprusi tartózkodásunk alatt történt, hogy Konstantinápoly császárnéja¹⁹⁷ megérkezett Paphosba,¹⁹⁸ a sziget egyik városába, erről értesített minket, s arra kért, menjek érte Érard de Brienne úrral együtt. Mikor odaérkeztünk, láttuk, hogy egy erős szélroham elszakította a horgonyokat tartó köteleket, s hajóját Akkonba sodorta. Minden poggyásza odaveszett, csupán az a palástja maradt meg, melyet viselt, és egy köpeny, amelyet az étkezésekkor hordott. Elvittük a császárnét Limassolba,¹⁹⁹ ahol a király, a királyné és Franciaország összes bárói, akik a hadjáratban részt vettek, nagy tisztelettel fogadták.

ilhanida követek állítása, mely szerint a Hülegü által a pápához küldött követeket Manfréd szicíliai király visszazavarta. (*K. Sz.*)

¹⁹⁶ Ez a megjegyzés arra is utal, hogy a Lajos királyhoz kapcsolódó, Joinville által megörökített történetek és beszélgetések minden bizonnyal a Ciprusról való elindulásuk utánra datálhatók.

¹⁹⁷ Mária császárné (Marie de Brienne; 1225–1275), I. Jean de Brienne és Bérengère de Léon legifjabb gyermeke, II. Baudouin de Courtenay (1217–1273), Namur őrgrófja, konstantinápolyi latin császár felesége (1234).

¹⁹⁸ Paphos (Paphosz, Baf) a hagyomány szerint Aphrodité városa, stratégiai fontosságú kikötő Ciprus nyugati partvidékén. A várost a 13. században erődítésekkel látják el, melyeket a 16. század végén a török elől visszavonuló velenceiek lerombolnak.

¹⁹⁹ Limassol (Lemeszosz, Limasol) a középkori Ciprus második legjelentősebb városa. Oroszlánszívű Richárd Ciprusra érkezése (1191. május 5.) és a sziget meghódítása után Limassolban helyezkedik el. Ide érkezik utána jegyese, Bérengère de Navarre (1165–1230), akivel a Szent György-kápolnában házasodik össze (1191. május 12.).

138 Másnap küldtem neki szövetet, hogy ruhát csináltasson magának, hozzá való prémszegéllyel együtt. Küldtem mellé gyapjúsövetet és selymet is, hogy azzal béleljék a ruhát. Philippe de Nanteuil úr,²⁰⁰ a jó lovag, aki a király kíséretéhez tartozott, meglátta, amint lovászom a császárnéhoz tart. A jeles férfiú rögtön elment a királyhoz, s kijelentette, hogy nagy szégyent hoztam reá és a többi báróra azzal, hogy ruhákat küldtem a császárnénak anélkül, hogy őket előbb tájékoztattam volna.

139 A császárné segítségért fordult a királyhoz férje érdekében, aki Konstantinápolyban maradt.²⁰¹ Olyan ügyesen intézte a dolgát, hogy velem és ott lévő barátaimmal több mint kétszáz levelet íratott, melyekben esküvel köteleztük magunkat, hogy elmegyünk Konstantinápolyba, ha a király vagy a pápai legátus vállalná, hogy a tengerentúlról visszatérve háromszáz lovagot küld oda.

140 Én pedig, hogy eskümnek eleget tehessek, mikor elindultunk Ciprusról, arra kértem a királyt Eu grófjának²⁰² jelenlétében, kinek levele nálam volt, hogy ha elküldi a háromszáz lovagot, én is közöttük lehessek, hogy eskümnek így eleget tehessek. A király azt felelte, hogy arra már nem telik neki, mert nincs olyan kincsesláda, amely egyszer ki ne ürülne fenéig. Azután, hogy megérkeztünk

²⁰⁰ A champagne-i származású II. Philippe de Nanteuil (1175 k.–1258), Nanteuil, Plassier, Ponponne és Lévignan ura, I. Philippe de Nanteuil-nek (1145–1227) és Mahaut de Dammartinnak, Boulogne grófnőjének a fia; bátyja, Milon de Nanteuil (†1234. szeptember 6.) Beauvais püspöke. Rész vesz a „bárók keresztes hadjáratában” (Gázánál fogságba kerül, 1239–1241) és az egyiptomi keresztes hadjáratban. Kora ismert és elismert, kiváló dalnoka (*trouvère*), akinek tehetségéről barátja, IV. Thibaud is elismeréssel szól. Hősi éneket is ír a VII. keresztes hadjáratról (*Chanson de la Croisade*). Az I. Philippe által építtetett várkastély ma is áll Crépyben (ma: Crépy-en-Valois, Oise megye).

²⁰¹ II. Balduin, aki 1228-ban lett konstantinápolyi latin császár, nehéz helyzetbe kerül II. Frigyes és III. Jóannész (Dukász) Vatzész szövetségkötése miatt, ezért 1246 folyamán Dél-Itáliában és Franciaországban (a pápa támogatásával) hadsereget toboroz. Közben Jóannész elfoglalja Thesszalonikét, Thrákiát és Macedóniát, miáltal fölgyorsul a Latin Császárság felbomlása. A császárné segélykérése úgy is fölfogható, mint kísérlet az érkező keresztesek – a IV. keresztes hadjáratnál már látott – eltérítésére. (Palaiologosz Mihály 1261. július 25-én foglalja vissza Konstantinápolyt.)

²⁰² Alphonse d’Acre/de Brienne (1227 k.–1270), Eu grófja, Franciaország főkamaraása (*grand chambrier*); I. Jean de Brienne jeruzsálemi király és Bérengère de Léon fia; felesége (1250–) II. Raoul de Lusignan leánya, Marie de Lusignan (1223 k.–1260). Harcol X. Alfonz kasztíliai király seregében a mók ellen, elkíséri IX. Lajost a tuniszi keresztes hadjáratra, megbetegszik s vele egy napon hal meg.

Egyiptomba, a császárné Franciaország felé vette útját, s magával vitte fivérét, Jean d’Acre urat²⁰³ is, akit Montfort grófnőjével házасított össze.²⁰⁴

[Harmincegyedik fejezet
Iconium szultánjáról. Örményország királyáról és
Babilónia uráról]

141 Az idő tájt, mikor Ciprusra mentünk, Iconium szultánja²⁰⁵ volt az egész pogány világ leggazdagabb uralkodója. Csodálatos dolgot művelt: aranyának tekintélyes részét megolvasztotta nagy agyagedényekben, amilyenekben a tengeren túl a bort tartják, s melyekbe három vagy négy *muid*²⁰⁶ bor is belefér, majd az edényeket összetörette. Az így napvilágra került aranytömböket bárki láthatta az egyik palotájában, s megérinthette őket, volt belőlük hat vagy hét.

²⁰³ II. Jean d’Acre (Akkon, 1225–1294/96), főpohárnok (*boutellier de France*), I. Jean de Brienne és Bérengère de Léon fia, Mária konstantinápolyi császárné és Aphonse d’Acre öccse (és nem fia, mint írja MONFRIN, **140**). Eu grófságát bátyja halálát követően (1270–) örökli. Első felesége Jeanne de Châteaudun (1251/52–), második felesége pedig (1257–1268 között) Marie de Coucy (1213 u.–1284), III. Enguerrand de Coucy leánya, II. Sándor skót király (1214–1249) özvegye.

²⁰⁴ Montfort grófnője Jeanne de Châteaudun (1227 k.–1252 u.), I. Jean de Montfort l’Amaury (1225 k.–1249) özvegye.

²⁰⁵ Az Ikonioni Szultánátus (Rúm, törökül: Anadolu Selçuklu Saltanati) szeldzsuk-török szultánság Anatólia területén. A IV. Diogenész Romanosz (1030 k.–1072. augusztus 4.) által vezetett bizánci csapatok Alp Arslántól (1029–1072. december 15.) elszenvedett súlyos vereségét (Manzikert/Malazgirt, 1071. augusztus 26.) követően jön létre, és 1077–1307 között áll fenn. Ikonion szultánja ekkor II. Izz ad-Dín Kaikáusz (1246–1256), de Joinville valószínűleg inkább apjáról, II. Gijász ad-Dín Kaihuszrauról (1237–1246) beszél, akinek uralkodása idején Ikonion mind nagyobb belső (felkelés) és külső (mongolok) problémákkal néz szembe. A mongolok az Ögödej által nyugatra küldött hadvezér, Bajdzsu vezetésével (őt fogja majd helyettesíteni Gүjүk megbízottja, Eldzsigidej, 1242–) a szeldzsukokat Köszedágnál megverik (1243. július 26.), és pár év alatt alaposan kiterjesztik a mongol hatalmat. Ekkor még Hetum nem szövetségese a mongoloknak, erre csak 1244-ben kerül sor, viszont frank keresztesek és örmények a szeldzsukok oldalán, míg más örmény urak a mongolokkal együtt harcolnak. A szultán halálát követően két fia, Kaikáusz és IV. Kilidzs Arslán fölosztják egymás között az országot. A köszedági csatát követően Hetum szövetségre lép a mongolokkal (1248).

²⁰⁶ A *muid* (lat. *modius*) gabona és folyadék mérésére szolgáló őrmérték; korszakanként és területenként eltérő mennyiség lehet. A 13–14. században 1 párizsi *muid* kb. 130 liter.

142 Nagy gazdagságáról meggyőződhattünk akkor is, amikor Örményország²⁰⁷ királya²⁰⁸ egy olyan sátrát küldött Franciaország királyának, amely megért legalább ötszáz livre-et, s melyről azt állította, hogy Iconium szultánjának egyik *ferrais*-jétől kapta. „*Ferrais*”-nek hívják az olyan embert, aki a szultán sátrairól gondoskodik, s a házait takarítja.

²⁰⁷ Az Örmény Királyság („Nagy-Örményország”) megalapítása Artaxiász nevéhez fűződik (Kr. e. 190). A római, perzsa és parthus hatalmak metszéspontjában helyezkedik el, maximális kiterjedése a Kaukázustól, a Kaszpi-tengertől Anatólián át a Földközi-tengerig, illetve Egyiptomig terjed, és magában foglalja a Szentföld s a későbbi Jeruzsálemi Királyság területét is (II., Nagy Tigran; Kr. e. 95–66). A Szasszanida uralmat követő római időszakban veszi föl és teszi államvallássá Örményország a kereszténységet (Tiridatesz és Gergely püspök, 301), miáltal Örményország lesz a történelem első keresztény állama. (Területének a rómaiak által elfoglalt része *Armenia Minor* provincia, 384.) Ezt követően Örményország a Bizánci Birodalom és a muzulmán hatalmak (arabok és törökök) közé szorul. A szeldzsuk törökök támadása következtében a bizánciak jelentős számú örmény lakosságot telepítenek át Kilikiába, s ezt a folyamatot újraindítja Nagy-Örményország törökök általi elfoglalása (1051 és 1064). A többnyire névleges bizánci függés alatt létrejött ország a 11. század során több önálló tartományra bomlik: Lampron és Barbaron, majd később az Edesszai grófság és az Antiochiai Hercegség. A keresztések és az örmények többnyire szövetségesek, ritkábban riválisok. A Rubenida uralkodók alatt Kilikia függetlenedik, és I. Leó lesz az első kilikiai örmény király (1198). Őt a Hetumidák követik, IV. Leó meggyilkolása után (1341) unokafivérét, Pierre de Lusignan választják királlyá. Utolsó királyuk, V. Leó Párizsban, száműzetésben hal meg (1393), az Örményország királya címet I. Jakab (Jacques de Chypre/Jacques de Lusignan), Ciprus és Jeruzsálem királya veszi fel (1393–1398).

²⁰⁸ Örményország királya ekkor a Hetumida-dinasztiából származó I. Hetum (1215–1270. október 28.), Barberon ura, Kis-Örményország/Kilikia királya (1226–1269), aki I. (Nagy) Leó király (1198–1219) leányának, Izabellának (Zabel; 1219–1252) második férje (1226. január 24.). Izabella első férje és társuralkodója (1222–1226) gyilkosság áldozata lett. Hetum rendezi kapcsolatait Antiochiával. Leánya, Szibilla (†1290) VI. Bohémond d’Antioche (1237–1275) felesége lesz (1254). A törökök elleni védekezés érdekében a mongolokkal köt szövetséget (1244), mely csak elmélyül a Hetum féltestvérének (Szempad) vezetésével Gjúkhöz és Möngkéhez menesztett követség (1247–1250) után. Örményország és Kilikia így mongol vazallus állammá válik. Az örmény király személyesen is jár a tatár nagykán – ekkor már Möngke – Karakorumban lévő udvarában (1254), Perziát, valamint a kis- és közép-ázsiai területeket is érintő utazásának leírása fontos történeti forrás. Hetum és Bohémond is részt vesznek a Bagdad elleni 1258-as támadásban, mely a kalifátus végét jelenti. Hatalmát a mamelukok döntik meg, akik (legyőzván a mongolokat) elfoglalják Kilikiát. Hetum 1269-ben lemond, Makariosz néven kolostorba vonul és ott is hal meg. Utóda fia, II. Leó (1269–1289).

143 Örményország királya, hogy megszabaduljon Iconium szultánjának igájától, a tatárok királyához²⁰⁹ ment, és felajánlotta neki szolgálatait, hogy segítséget kapjon. Akkor azután oly nagy tömegű fegyveres vitézt vitt magával, hogy harcba tudott szállni Iconium szultánjával. A csata hosszú időn át tartott, s a tatárok a szultánnak annyi harcosát megölték, hogy többé nem is hallottak felőle.²¹⁰ A készülő összecsapás hírére, melyről gyakran beszéltek Cipruson, a gyalogosok közül sokan elmentek Örményországba zsákmányszerzés céljából s azért, hogy ott legyenek a harcban. Soha senki nem tért vissza közülük.²¹¹

144 Babilónia²¹² szultánja, aki tavaszra várta a király Egyiptomba érkezését, azt tervezte ki, hogy elmegy és megdönti a hamai szultán hatalmát, ki neki halálos

²⁰⁹ A 13. század a „mongolok százada”: ekkor hozzák létre a valaha létezett legnagyobb összefüggő birodalmat, a Nagy Mongol Birodalmat (mongol *Jeke Ulus*, 1206–1368), melyet Dzsingisz (Temüdzsin; 1162. április 16.–1227. augusztus 8.) kán (1201–), nagykán (1206–) alapított. A „tatárok királya” ekkor Dzsingisz kán unokája, Ögödej nagykán (1186–1241) fia, Güjük (1206–1248. márc./ápr.) nagykán (1246–). Őt előbb özvegye, Ogul Kajmis (1248–1251), majd Toluj fia, Dzsingisz unokája, Möngke (1208–1259) nagykán (1251–) követi.

²¹⁰ A mongolok az ilhanida Hülegü kán, Dzsingisz kán unokája és Kublaj kán fivére vezetésével 1255–1260 között foglalják el Irakot és Perzsiát. Bagdad ostromára (1258. január 29.–február 10.) Hülegü a korabeli források szerint a valaha összeállított legnagyobb létszámú sereget hozza létre. (Seregében grúzok, örmények, antiochiai frankok, törökök és perzsák is vannak.) Bagdadot felprédálják (könyvtárát megsemmisítik), lakosságának jó részét (mintegy 250 ezer embert) lemészárolják, hasonló sorsra jut (miután végig kell néznie városa pusztulását, és elő kell adnia kincseit) al-Musztaszim (1213–1258. február 20.), Bagdad utolsó (37.) abbászida kalifája (1242–) és családja is. (Hülegü felesége, Doguz katun kérésére a keresztényeket és a tudós embereket megkímélik.) A Hülegida/Ilhanidadinasztia a 1335-ig uralkodik Irakban és Perzsiában.

²¹¹ Franciák ekkor három hullámban érkeznek Örményországba. I. Leó halála (1219) után leánya, Izabella Philippe d’Antioche felesége lesz (1220), akit királlyá is koronáznak. Mivel azonban átalakítani (latinizálni) akarja az ország intézményeit, a frankok elleni összeesküvés áldozata lesz (1226. február 24.). Konstantin, a régens saját fiához, Hetumhoz adja Izabellát. Hetum úgy folytat franciabarát politikát, hogy az intézményeket tiszteletben tartja. Udvarába ismét érkeznek tehát frankok, különösen Hetum leányának, Szibillának VI. Bohémond d’Antioche-kal kötött házassága után.

²¹² Babilónia (Babylone) ebben az összefüggésben Egyiptomot, illetve Kairót jelenti. Nevét a Nílus nyugati ágánál, Róda szigetével szemben épített, rendkívüli stratégiai fontosságú Babiloni erődről kapta, mely Augustus korától kezdve létezett (tovább építi Trajanus és Diocletianus is). Az arab hódítást követően (Amr ibn al-Asz, 641, hadvezér, egyiptomi kormányzó), majd az Omajjádok és az Abbászidák idején is tovább építik. Kairó a Fátimidák idején alapított Miszr al-Káhira városától kapta a nevét (*al-Káhira* ’a Győzedelmes’). A különböző részek, al-Aszkur (750) és al-Katái (868), al-Káhira néven egyesülnek a Szaláh

ellensége volt. Meg is ostromolta őt székvárosában. Hama szultánja²¹³ nem tudta, hogyan szabaduljon meg ellenfelétől; de azt világosan látta, hogyha az sokáig él, meg fogja ölni őt. Addig alkudozott hát a babilóniai szultán²¹⁴ egyik *ferrais*-jével,²¹⁵ míg elérte, hogy az megmérgezze urát.

145 A mérgezés pedig a következőképpen történt: a *ferrais* megfigyelte, hogy a szultán mindennap délutáni pihenőjéből felkelvén sakkozni szokott az ágya lábához terített gyékényszőnyegen. Ezt a gyékényt méreggel itatta át. Úgy esett, hogy a szultán, aki mezítláb volt, úgy ült le, hogy a lábán található horzsolás a szőnyeggel érintkezett. A méreg azonnal az eleven húsba talált, minden erejétől megfosztotta a test azon oldalát, ahol behatolt. Valahányszor a méreg ereje a szívébe nyilallt, jó két napig nem tudott sem enni, sem inni, sem beszélni.²¹⁶ Emberei ezután Hama szultánjának békét hagytak, urukat pedig Egyiptomba vitték.

ad-Dín (Szaladin) által végeztetett újabb erősítési munkálatok eredményeképp. A kezdetben Fuszát, al-Fuszát néven ismert központ Kairó néven az Ajjúbidák egyik fővárosa (1171–1174 és 1218–1250), Damaszkusz (1174–1218 és 1250–1260) és Hama (1260–1341) mellett. A Babilon nevet a koptok tartják életben, ez az oka annak, hogy a nyugati forrásokban gyakran találkozunk ezzel a megnevezéssel (pl. Szaladin Boccacciónál *Soldano di Babilonia* néven szerepel, s Mandéville igen elterjedt műve is ezt a megjelölést használja).

²¹³ Hama (az ókori Epiphanea) erősített város Szíriában. Hama szultánja an-Nászir Juszuf (1228 k.–1260 k.), Szaladin dédunokája, gyermekként lesz Aleppó fejedelme (1236–). Később elfoglalja Homsz városát, és Túrásáh halála után Damaszkusz utolsó ajjúbida szultánja (1250–) lesz.

²¹⁴ A „babilóniai szultán” ebben az időszakban al-Malik asz-Szálih Nadzsm ad-Dín-Ajjúb ibn-Kamil (1240–1249. november 21. vagy 23/24.), majd fia, al-Malik al-Muazzam Túrásáh (Turquemin; 1249–1250), aki ugyanebben az időszakban Damaszkusz szultánja is, de csak mintegy két hónapot uralkodik. Asz-Szálih Ajjúb elfoglalja Jeruzsálemet, és felkoncolja a keresztény lakosságot (1244. augusztus 23.). Mindez a keresztény országokban nagy felháborodást kelt, és a VII. keresztes hadjárat megindításához szolgál általános indítékul. A keresztényekkel szövetséges Damaszkuszt 1245 októberében, majd Aszkalont 1247-ben foglalja el. Kegyetlen uralkodó, főembereit rendszeresen legyilkoltatja, vagyонуkat elveszi, bizodalma csak az általa létrehozott, kezdetben mintegy ezerfős, saját mame-lukhadseregében van. Damietta elfoglalását (1249. július 6.) követően felajánlja a kereszteteknek Jeruzsálemet, Aszkalont és Tiberiast Damiettaért cserébe, amit IX. Lajos nem fogad el. Ez a folyamat vezet a manszúrai ütközethez.

²¹⁵ *Ferrais*-nek azt a szultán személye körüli szolgát nevezték, akinek a napvédő sátor tartása és a lakhely takarítása a feladata.

²¹⁶ Asz-Szálih Ajjúb fekélyes betegségben és tüdősorvadásban szenved, s ekkor már hordágyon szállítják. Így kerül vissza Manszúrához, illetve Kairóba, ahol 1249. november 23/24-én (más források szerint 21-én) hal meg. Halálát (kedvelt ágyasa, majd felesége) Sadzsar ad-Durr utasítására eltitkolják a sereg elől, hogy bevárják a halott szultán akkor

146 Ahogy beköszöntött a március, a király utasítására a bárók és a többi zarándokok meghagyták, hogy a hajókat újra rakják meg borral és élelemmel, hogy rögtön indulhassanak, amint a király kiadja a parancsot. Urunk, mikor látta, hogy rendben elvégezték a munkát, a királynéval együtt a pünkösöd előtti pénteken vízre szállt.²¹⁷ Báróinak azt mondta, hogy kövessék őt hajóikon egyenesen Egyiptom felé. Szombaton bontott vitorlát a király hajója és vele együtt az összes többi, ami lenyűgöző látványt nyújtott, mert úgy tűnt, mintha az egész tengert, ameddig csak a szem ellát, vitorlák borítanák, kis és nagy hajók vitorláit; számuk elérte az ezernyolcszázat.

147 A király egy domb szélénél vetett horgonyt, melyet limassoli földnyelvnek neveznek, az összes többi hajó pedig körülötte horgonyozott le. Urunk pünkösöd napján²¹⁸ szállt partra. Miután meghallgattuk a misét, vad és heves szélvihar támadt, mely Egyiptom felől érkezett olyan erővel, hogy a kétezer-nyolcszáz lovagból, kiket a király Egyiptom irányába vezetett, csupán hétszáz maradt, akiket a vihar nem szakított el a kíséretétől, s nem sodort Akkonba vagy más idegen földre. A többiek így csak nagy sokára tudtak visszatérni hozzá.

148 Pünkösöd másnapján²¹⁹ a szél elült. A király és mi, akik Isten akaratából vele maradtunk, újfent vitorlát bontottunk, s találkoztunk Morea hercegeivel²²⁰

Irakban lévő fia, Túrásáh hazaérkezését. Sadzsar ad-Durr és az általa kinevezett nagyvezír, Fahr ad-Dín átveszi az irányítást, és a pánikot elkerülendő a szultán nevében *dzsihádra* való felhívást adnak ki, amivel megőrzi a muszlim csapatok morálját, majd Baibarsz vezetésével megsemmisítő ellentámadást indítanak. Fahr ad-Dín ugyan egy meglepetésszerű keresztes támadás áldozata lesz (még páncélját sincs ideje felölteni, úgy veti magát a küzdelembe, ahol a templomosok ölik meg), Baibarsz azonban végül is győzelmet arat a keresztes csapatok fölött, akik súlyos veszteségeket szenvednek, vezéreik – köztük a király is – fogságba kerülnek.

²¹⁷ 1249. május 21-én indulnak Limassolból Damietta felé. Június 5-én érkeznek oda s foglalják el – gyakorlatilag ellenállás nélkül – a várost.

²¹⁸ Május 23-án.

²¹⁹ Május 24-én.

²²⁰ Morea hercege II. Vilmos (Guillaume de Villehardouin; 1211–1278. május 1.), akháj fejedelem (1246–). Morea (a „francia Peloponnészosz”) a Latin Császárság legkiegyensúlyozottabb állama, ahol sikerült elérni, hogy a frankok és a görögök viszonylag jól megférjenek egymással. II. Vilmos uralkodása a fejedelemség fénykora. Művelt (a francia mellett görögül és latinul is jól tudó) és a fejedelemséget hatékonyan igazgató uralkodó, maga is ír költeményeket. Első házasságában (1239) Franciaországi Ágnes unokáját, Agnès de Toucyt, második házasságában II. Mikhaél Dukász (†1266 k.) épeiroszi despota leányát,

s a burgundi herceggel, aki ez idő tájt Moreában tartózkodott. A pünkösdi utáni csütörtökön a király Damietta²²¹ elé érkezett. A tengerparton megpillantottuk a szultán teljes haderejét, ami szemet gyönyörködtető látványt nyújtott, mivel a szultán aranyfegyverzetet viselt, s az tündöklően ragyogott a nap fényében. Dobjaikkal és szaracén trombitáikkal fülsiketítő lármát csaptak.

149 A király összehívta báróit, hogy kikérje tanácsukat, mitévő legyen. Sokan ajánlották neki, hogy várja meg, míg visszatérnek az emberei, hiszen alig egyharmad részük maradt csak vele, de ő nem akart hallgatni rájuk. Mégpedig azért nem, mert, mint mondta, ez felbátorítaná ellenségeit. Azonkívül, mivel Damietta előtt nincs a tengeren olyan kikötő, ahol embereit bevárhatná, tartott tőle, hogy az erős szél elkapja s más földekre sodorja őket, pontosan úgy, amint a többiekkel történt pünkösdi napján.

[Harmincharmadik fejezet
Az egyiptomi partraszállás előkészületei]

150 Abban állapotokba kerültek, hogy a király a Szentháromság ünnepe előtti kedden száll partra, és megütközik a szaracénokkal, ha nem térnek ki előle. A király megparancsolta Jean de Beaumont²²² úrnak, hogy adasson Érard de

(a „Heléna-szépségű”) Annát veszi feleségül (1258). Moreát bizánci és velencei oldalról egyaránt érik támadások. A külső támadások elleni védekezés érdekében Vilmos I. (Anjou) Károly szicíliai király vazallusa lesz, akit később ő maga is támogat Dél-Itália harcterein. Az erről kötött viterbói szerződés (1267) értelmében a fejedelemség Anjou Károly családjára száll. IV. Hugues de Bourgogne nála tölti 1248/49 telét, ő maga 1249 tavaszán, 400 lovagjával együtt Cipruson csatlakozik IX. Lajos egyiptomi hadjáratához.

²²¹ Damietta (Damiette, az ókori Tamiat, ma: Dimját, Egyiptom) a Nílus deltájában fekvő kikötőváros, ahol a történelem során több fontos ütközet zajlott. A klasszikus görög időkben Alexandria felépítésével stratégiai fontossága csökken, majd a keresztes hadjáratok megindulásával ismét növekszik. A Jeruzsálemi Királyság és Bizánc egyesített flottájának támadását Szaladin visszaveri (1169). Damietta az V. keresztes hadjárat idején már a Nílus, Egyiptom és Palesztina kapuja. A keresztes hadjáratok számára induló kikötőként és logisztikai központként szolgáló, szabályos alaprajzú, erősített dél-franciaországi Aigues-Mortes város (ma: Gard megye, Languedoc-Roussillon) védelmi rendszere Damietta mintájára épült 1240 és 1305 között.

²²² I. Jean de Beaumont (1190 k.–1255), a francia királyság főkamaraása (*grand chambrier*; 1240–1255). Harcol a katharpárti lázadó főurak (II. Raymond de Trencavel) ellen, a királyi csapatok parancsnoka (1224–) Egyiptomban, a királyi tanács tagja. Később kiáll a szultánnal kötött egyezség tiszteletben tartása mellett, miáltal komoly konfliktusba keveredik unokaöccsével, Jean-Guillaume de Beaumont-nal (1210 k.–1257), Franciaország ké-

Brienne²²³ úrnak és nekem egy gályát, hogy lovagjainkkal együtt partra szálljunk, mivel a nagy hajók nem voltak képesek a szárazföldre eljutni.

151 Isten akarata szerint, amikor visszatértem a hajómhoz, ott találtam egy kis hajót, melyet még Bejrút úrnője (*dame de Baruch*)²²⁴ adott nekem, aki Montbéliard grófnak és nekünk is unokanővérünk,²²⁵ és amelyen nyolc lovam volt. Mikor eljött a péntek, én és Érard úr teljes fegyverzetben a királyhoz mentünk, hogy kérjük a gályát, mire Jean de Beaumont úr azt felelte, hogy azt pedig nem kapjuk meg.

152 Amikor embereink látták, hogy nem fogunk gályát kapni, a nagy hajóról egymással versenyezve a dereglyébe ugrottak, úgyhogy a dereglye kezdett elmerülni. Mikor a tengerészek látták, hogy a dereglye egyre lejjebb merül, fölmenekültek a nagy hajóra, és lovagjaimat a dereglyén hagyták. Megkérdeztem a vezetőtől, hogy hány emberrel vannak többen rajta, s ő azt felelte: „Húsz fegyveressel.” Azután azt kérdeztem tőle, partra viszi-e az embereinket, ha ennyivel könnyíték rajta. Azt felelte: „Igen.” Én pedig úgy könnyítettem rajta, hogy háromszor fordulva a hajómra vitte őket, ahol a lovaim is voltak.

153 Mialatt ezeket az embereket vezettem, az egyik lovag, aki Érard kíséretéhez tartozott, s akit Plonquet-nek hívtak, a nagy hajóról a dereglyébe akart átszállni; a dereglye eltávolodott, ő pedig a tengerbe esett és megfulladt.

154 Amikor visszatértem a hajómhoz, beszállítottam a kis dereglyémbe egy fegyvernököt, akit lovaggá ütöttem, és akit Hugues de Vaucouleurs-nek²²⁶ hívtak, és két igen bátor fiatalembert, az egyiknek Villain de Versey, a másiknak Guillaume de Dammartin²²⁷ volt a neve, akik rettentően haragudtak egymásra, és

sőbbi marsalljával (*maréchal de France*; 1250–), aki a hadjárat folytatását javasolja IX. Lajosnak, és végül vele együtt Egyiptomban marad.

²²³ II. Érard de Brienne (1220 k.–1250. február), Ramerupt ura, a champagne-i eredetű bárói dinasztia tagja, akik közül többen részt vesznek az egyiptomi hadjáratban; a Szentföldön hal meg, mint bátyja, Henri de Brienne (1217 k.–1250. február 8.) is.

²²⁴ Echive de Montbéliard (1210 k.–1248 u.), Gautier de Montbéliard (1150–1212, Ciprus régense, a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja 1206–) leánya, Balian d’Ibelin (1210 k.–1247) felesége (1229–). Ebben az időszakban előbb idősebbik fiuk (1247–), II. Hugues d’Ibelin (1231 k.–1254), majd az ifjabbik, II. Jean de Beyrouth (1233 k.–1264) viseli (1254–) a Bejrút ura címet.

²²⁵ Montbéliard gróf III. (Nagy) Thierry de Montbéliard (1205–1283), a Burgund grófság (tehát ekkor a Német-római Császárság) területéhez tartozó Montbéliard grófja (*Grafschaft Mömpelgard*, 1227–). Echive de Montbéliard rokonságban van a Joinville családdal, apai nagyanyja Béatrice de Grandson-Joinville (1120 k.–1146 u.).

²²⁶ Hugues de Vaucouleurs-ről (*Wauqueleur*) csak Joinville-től van információnk.

²²⁷ Villain de Versey és Guillaume de Dammartin vagy II. Guillaume de Villehardouin moreai kíséretéhez tartoztak, vagy IV. Hugues burgundi herceggel együtt érkeztek.

senkinek nem sikerült összebékíteni őket, ugyanis még Moreában kaptak hajba. Rávettem őket, hogy bocsássanak meg egymásnak és öleljék meg egymást, és megesküdtem nekik a szentekre, hogy nem fogunk partra szállni, amíg harag van a szívükben.

155 Akkor megindultunk, hogy a szárazföldre lépjünk, és odaértünk a király nagy hajójának dereglyéje mellé, amelyen ő is ott volt; az emberei elkezdtek kiáltozni nekem, mivel mi gyorsabban haladtunk, mint ők, hogy Szent Dénes zászlajához²²⁸ csatlakozva érjek partot, mely egy másik kis hajón haladt, a király előtt. De én nem hallgattam rájuk, és inkább egy hatalmas török hadtest előtt értem partot, mely legalább hatezer lovasból állt.

156 Amint meglátták, hogy a szárazföldön vagyunk, lovaikat megsarkantyúzza felénk indultak. Amikor láttuk, hogy jönnek, pajzsaink hegyét a homokba döftük, és lándzsáink nyelét szintén a homokba döftük, hegyüket feléjük irányítva. Most, hogy így látták ezeket, mintha egyenesen a hasukat céloznák meg, hátat fordítottak és elmenekültek.

²²⁸ Szent Dénes zászlaja az *Oriflamme*, a francia királyok nagy becsben tartott harci zászlója, melyet békeidőben a Saint-Denis-apátságban őriznek, és csak a Francia Királyság számára létfontosságú alkalmakkor hozzák onnan elő, amikor a király személyesen vonul döntő csatába. A vörös színű, arany lángokkal telehintett és zöld szegéllyel díszített, kereszt alakú tartóra erősített, három csúcsban végződő zászló megalkotása Suger (1080 k.–1151. január 13.), Saint-Denis apátja nevéhez fűződik. A francia monarchiát a császári hagyományokhoz kapcsolni kívánó saint-denis-i szerzetesek csak később adják neki a Nagy Károly zászlajára emlékeztető *oriflamme* nevet. A zászlóról 1124-ből maradt ránk az első adat. Az *oriflamme* elkíséri a francia királyokat a Szentföldre: jelen van VII. Lajos keresztes hadjáratában (1147), a III. keresztes hadjáratban (II. Fülöp Ágost), a bouvines-i csatában (1214), valamint IX. Lajos keresztes hadjárataiban is. Szent Dénes zászlajának (*Oriflamme de Saint-Denis*) a középkori Francia Királyság hivatalos zászlajává válása része annak a Szent Lajos időszakában kibontakozó törekvésnek, mely Saint-Denis apátságát a francia monarchia kultikus központjává teszi. Szent Dénes mártír (†250 k.) Lutetia első püspöke, a 15. századig a Francia Királyság legfőbb védőszentje. A sírjára épült bazilika a francia királyok temetkezőhelye: IX. Lajos itt „egyesíti” egy térben a „három faj” (Karolingok, Merovingok, Capetingek) királyainak sírjait, itt írják a monarchia hivatalos (kétnyelvű) történetét. Az *oriflamme* 1418-ban angol kézre kerül, a francia monarchia pedig Szent Dénes politikai-monarchikus kultuszát Szent Mihályéra cseréli (az új szimbólum az angolok által soha el nem foglalt Mont-Saint-Michel apátságának Szent Mihály-alakja), és új *oriflamme*-ot készít. (Az utolsó középkori változat is eltűnik a francia forradalom idején.)

157 Baudouin de Reims²²⁹ úr, egy feddhetetlen férfiú, aki már partot ért, fegyvernökén keresztül arra kért, hogy várjam meg; tudattam vele, hogy ezt örömet megteszem, mert egy olyan feddhetetlen ember, mint ő, megérdemli, hogy ilyen nagy szükségben várjanak rá, amiért egész életében hálás volt nekem. Vele együtt ezer lovag érkezett hozzánk; és biztosak lehettek abban, hogy amikor partra szálltam, egyetlen fegyvernököm, egyetlen lovagom, egyetlen apródóm sem volt, akit a birtokomról hoztam volna magammal, pedig Isten nem mulasztotta el, hogy a segítségemre siessen.

158 Tőlünk balra ért partot Jaffa grófja,²³⁰ aki Montbéliard grófjának volt az unokafivére,²³¹ és Joinville-ből származott. Ő volt az, aki a legnagyobb pompával szállt partra, mert a gályájára mindenütt, mind a víz alatti, mind a víz fölötti részekre, címerével díszített címerpajzsok voltak festve, melyek aranyszínűek voltak, vörös színű talpas kereszttel.²³² Jó háromszáz evezős volt a hajóján, és mindegyik evezősnek volt egy kis címeres pajzsa, és minden pajzshoz tartozott egy kis aranyozott címeres zászló.

159 Mialatt közeledtek, úgy tűnt, hogy a gálya repül, az evezősök miatt, akik az evezők segítségével húzták előre; és úgy tűnt, mintha villám csapna le az égből, olyan lármát csaptak a kis zászlók, az üstdobok és dobok és a szaracén kürtök, melyek a gályán voltak. Alighogy a gálya megfeneklett a homokon, olyan messze, amennyire el tudták vonszolni, ő és lovagjai igen jó fegyverzetben és igen jó felszereléssel a földre ugrottak, és felsorakoztak mellettünk.

²²⁹ Baudouin de Reimsről csak Joinville-től van információnk.

²³⁰ Jaffa Jeruzsálem (és a Szentföld) stratégiai fontosságú kikötője, az I. keresztes hadjárat idején kerül a keresztesek kezére (1099), és grófságként, majd *apanage*-ként (1135) tagolódik be a Jeruzsálemi Királyságba. Szaladin elfoglalja (1187), Oroszlánszívű Richárd visszafoglalja (1191), végül a Mameluk szultánok kezére kerül (1268). Közvetlen vazallusai Aszkalon, Ibelin, Rama és Mirabel urai. Jaffa grófja ekkor Jean d'Ibelin (1215–1266), Ibelin, Rama ura, Jaffa és Aszkalon grófja (1247–), Philippe d'Ibelin és Alix de Montbéliard fia, a Damietta körüli harcok egyik résztvevője. Korának egyik legjelentősebb jogásza, szerzője, illetve szerkesztője (1264–1266) a Jeruzsálemi Királyság működését és szabályrendszerét leíró jogszabálygyűjteménynek (*Les Assizes du Jérusalem*), melynek alapján később a Ciprusi Királyságot megszervezik. Az uralma alá tartozó területek fokozatosan a Mamelukok kezére kerülnek (Aszkalon: 1247, Jaffa: 1268).

²³¹ III. Thierry de Montbéliard és Jean d'Ibelin a joinville-i származású anyai ágon keresztül távoli unokatestvérek.

²³² Jean d'Ibelin címerén az aranyszínű címerpajzs széléig érő, vörös színű (latin, tehát nem egyenlő szárú) talpas kereszt látható.

160 Azt elfelejtettem mondani, hogy amikor Jaffa grófja partra szállt, tüstént felállította a sátrait és a zászlait. És ahogy a szaracénok látták, hogy állnak, mindannyian élénk gyülekeztek, és ismét megsarkantyúzták lovaikat, mintha ránk akarnának rontani; és amikor látták, hogy nem futamodunk meg, gyorsan visszavonultak.

161 Tőlünk jobbra, egy jó nagy nyílpuskalövésnyire ért partot az a gálya, melyen Szent Dénes zászlaja lengett; és volt ott egy szaracén, aki, amikor partra szálltak, közéjük vetette magát, vagy azért, mert nem tudta a lovát visszatartani, vagy mert azt gondolta, hogy a többiek követni fogják; de darabokra kaszabolták.

[Harmincötödik fejezet
Szent Lajos elfoglalja Damiettát]

162 Amint a király meghallotta, hogy kitűzték Egyiptom földjére Szent Dénes zászlaját, nagy léptekkel végigment a hajón, s hiába igyekezett a vele lévő pápai legátus²³³ visszatartani, a tengerbe vetette magát. Hónaljig érő vízben, pajzzsal a nyakában, sisakkal a fején, lándzsájával a kezében csatlakozott a tengerparton lévő vitézeihez. Mikor a szárazföldre lépett s megpillantotta a szaracénokat, megkérdezte, hogy miféle emberek azok. Megmondták neki, mire lándzsáját a hóna alá kapta, pajzsát maga elé tartotta, s nyomban rárontott volna a szaracénokra, ha tapasztalt lovagjai, kik vele voltak, hagyták volna, hogy így cselekedjen.

163 A szaracénok háromszor is üzentek postagalambokkal a szultánnak, hogy a király partra szállt, de egyszer sem kaptak választ, mivel a szultán beteg volt. Ezt látván arra gondoltak, hogy a szultán meghalt, s elhagyták Damiettát. A király elküldött egy lovagot, hogy derítse ki, mi az igazság. A lovag visszatértekor elmondta neki, hogy bent járt a szultán lakosztályában, s valóban igaz a hír.²³⁴ A király erre magához hívatta a legátust s a sereg valamennyi prelátusát, s fenn-

²³³ Eudes de Châteauroux (Ottone de Castro Rodolfi da Châteauroux, *Candius* vagy *Blancus* kardinális; 1190 k.–1273. január 25.), a párizsi egyetem tanára, bíboros (1244–), számos vallásos mű szerzője. Igen jelentős szerepet játszik IX. Lajos uralkodásának időszakában egyházi és világi ügyekben egyaránt. 1226-ban részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratra való pápai mozgósításban. 1245-ben jelen van a lyoni zsinaton. IV. Ince pápa a VII. keresztes hadjárat pápai legátusává nevezi ki (1248–1254).

²³⁴ Mint láttuk, a szultán csak később, november 21-én vagy 23/24-én halt meg, halála tehát nem lehet Damietta föladásának az oka. Köztudottan súlyos betegsége viszont, valamint az, hogy a paranoiás szultán és környezete mindinkább vezetésképtelen volt, elbizonytalaníthatta őket és befolyásolhatta döntésüket.

hangon énekelték: „*Te Deum laudamus*.”²³⁵ Azután a király és mi mindannyian lóra szálltunk, és Damietta alá vonultunk tábort verni.²³⁶

164 A törökök nagyon ügyetlenül viselkedtek, mikor elhagyták Damiettát, s még csak a hajók alkotta hidat sem vágták el, amivel nagy zavart kelthettek volna sorainkban. Ugyanakkor komoly kárt okoztak nekünk azzal, hogy távozásukkor felgyújtották a raktárakat, ahol minden élelmüket s az összes súlyra kapható árucikket, a fűszereket tartották. Ez olyan volt akkor számunkra, mintha valaki felgyújtaná holnap Párizsban a Petit-Pont-t²³⁷ – amitől az Isten óvjon meg.

165 Elmondhatjuk, hogy a mindenható Isten nagyon kegyes volt hozzánk, amikor megóvott bennünket a haláltól és veszedelemtől, midőn megérkeztünk, s gyalogosan rontottunk rá ellenségeinkre, kik lóháton voltak. Igen kegyes volt hozzánk a Mi Urunk, hogy a kezünkbe adta Damiettát, mit nem lettünk volna képesek megszerezni másképp, csak úgy, ha kiéheztetjük. Ezt egészen világosan láthatjuk, hiszen János király is ily módon vette be a várost atyáink idejében.²³⁸

²³⁵ „*Téged, Isten, dicsérünk*”: Észak-Afrikában, valószínűleg a 6. század előtt, a Szent-háromság tiszteletére született ének. Lehetséges szerzői között említik Szent Ambrust, Szent Ágostont, Szent Hilariust. Húsvét éjjelén énekelték, majd körmeneti hálaadó ének lett.

²³⁶ Damietta a Nílus folyóágának jobb partján található. A keresztesek a várostól nyugatra, a szemközti oldalon szállnak partra; a városba való átjutást egy hajókból álló híd biztosítja (amelyet a menekülők elmulasztottak lerombolni). A keresztesek csak a nőket, a gyermekeket és a beteget szállásolják el a városban. Táborukat ott ütik föl, ahol partra szálltak, a folyó bal partja és a tenger között, oly módon, hogy a tábor hátulról egy kisebb folyóág is védi.

²³⁷ Párizs központját, az Île de la Cité (az ókori *Lutetiát*) ekkor már hidak kötik össze a Szajna túlsópartjaival. A középkor folyamán a Nagy hidat (*Grand-Pont*) és a Kis hidat (*Petit-Pont*) egy nagy és egy kisebb védtorony (*Grand Châtelet, Petit Châtelet*) biztosítja. Ezek kezdetben fából, később (1130) kőből készülnek. A hidakon házak és üzletek állnak. A továbbra is (még sokáig) fából készült párizsi hidakat a Szajna áradásai időnként megromlalták. Az egyik ilyen eset nem sokkal Joinville emlékiratainak megírása előtt történt (1296. december 20.).

²³⁸ Utalás Jean de Brienne, Jeruzsálem királya 1219-es akciójára. Az V. keresztes hadjárat idején Jean de Brienne ostrom alá veszi Damiettát, s a kiéheztetett védők végül kapitulálnak (1218. március–1219. november 5.). Ezt követően a vigyázatlanul Dél felé induló kereszteseket a muzulmánok a Nílus áradását kihasználva Manszúránál csapdába ejtik (1221), s Damiettát, melyet Jeruzsálemre kívántak „elcserélni”, szabadulásuk fejében kell visszaadniuk. Muzulmán oldalról a sereg vezetője al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín (1177 k.–1238. március 8.). Az eseményekben fontos – negatív – szerepet játszik az V. keresztes hadjárat vallási vezetője, az elvakult portugál bencés, Pelagius Galvani (d’Albano) pápai legátus, aki megakadályoz minden ésszerű tárgyalási kezdeményezést. (Ebben az akcióban részt vett Simon de Joinville is.)

166 Elmondhatja rólunk is a Mi Urunk ugyanazt, amit Izrael fiairól mondott: „*Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem.*”²³⁹ És mit mond azután? Azt mondja, hogy megfélelkeztek Istenről, ki őket oltalmába vette; azt pedig, hogy mi hogyan feledkeztünk meg róla, elmondom, amint itt következik.

167 Legelőször a királyról szólok, aki egybehívta báróit, az egyházi és világi embereket, és arra kérte őket, segítsék tanácsaikkal, hogy miként osszák el a zsákmányt, amelyet a városban szereztek. Közülük elsőként a pátriárka²⁴⁰ szólott, s ezt mondta: „Uram, az a véleményem, hogy jó volna, ha visszatartanád a gabonát, az árpát és a rizst, s mindazt, ami a megélhetéshez szükséges, hogy el lásd a várost. Azután hirdettesd ki a hadseregben, hogy az összes egyéb ingóságot vigyék a legátus szállására, kiközösítés terhe mellett!” E tanáccsal az összes többi báró egyetértett. De úgy alakult, hogy mindaz, amit a legátus elé összehordtak, csupán 6000 livre értéket tett ki.

168 Mikor ezzel végeztek, a király és a bárók hívták Jean de Vallery urat,²⁴¹ a tapasztalt férfiút, s így szóltak hozzá: „Vallery uram – mondta a király –, meg egyeztünk abban, hogy a legátus neked adja át a hatezer livre-et, hogy oszd el úgy, ahogy a legjobbnak ítéled.” – „Nagyuram – felelte a bölcs ember –, nagyon megtisztelsz vele, köszönet érte. De ezt a megtiszteltetést s ezen ajánlatot, ha Istennek is úgy tetszik, el nem fogadom, mert megszegném ezzel a Szentföldön kialakult jó szokásokat, melyek szerint, ha elfoglaljuk az ellenség városait, az ott talált javakból egyharmad rész a királyt illeti meg, kétharmad rész pedig a zarándokoknak jár.

169 János király, midőn elfoglalta Damiettát, megtartotta ezt a jó szokást, s Jeruzsálem királyai, kik János király előtt uralkodtak, szintén tiszteletben tartották, amint azt az öregek mesélik. De ha neked úgy tetszik, hogy rám bízod a gabona, az árpa, a rizs és az egyéb élelmiszerek kétharmad részét, szívesen vállalom, hogy szétosztom a zarándokok között.” Mivel azonban másoktól a király ilyen tanácsot nem kapott, a dolog ennyiben is maradt, bár sokan elégedetlenkedtek, mondván, hogy nem helyes, ha a király megszegi a régi jó szokásokat.

²³⁹ „S az ígéret földjét megkapták, úgy, hogy semmit nem kellett tenniük érte” (Zsolt 106,24).

²⁴⁰ Robert de Nantes, jeruzsálemi latin pátriárka (1240. május 15.–1254. június 8.).

²⁴¹ II. Jean de Vallery (Valéry), a két befolyásos Vallery fivér egyike, akit Joinville nagy tisztelettel *preudhomme*-nak nevez. IX. Lajos egyik befolyásos tanácsadója, Érard de Vallery (1215 k.–1276/77), Champagne *connétable*-ja testvére, részt vesz a taillebourg-i ütközetben (1242) és később a VIII. keresztes hadjáratban is. (Tuniszban tagja lesz a Lajos király halála után létrehozott átmeneti régenstanácsnak.)

170 A király embereiről, akiknek a sereg jó ellátását kellett volna biztosítaniuk, az a szóbeszéd járta, hogy oly drágán adták bérbe az árusítóhelyeket a kereskedőknek, amennyire csak tudták. A dolognak még idegenben, messze földön is híre ment, így azután sok kereskedő lemondott arról a szándékáról, hogy a táborba jöjjön. A bárók, akiknek meg kellett volna őrizniük élelmiszerkészleteiket, hogy majd kellő időben és helyen megfelelően felhasználhassák, hatalmas, pazarló lakomákat kezdtek tartani.

171 A közkatonák pedig feslett nőkkel mulatták idejüket, aminek az lett a következménye, hogy mikor a fogságból megtértünk, a király az összes emberét szélnek eresztette. Amikor megkérdeztem tőle, miért cselekedett így, azt felelte: bizonyoságot szerzett arról, hogy emberei, akiket elkergetett, sátraitól alig egy kis kőhajításnyira (*au giet d'une pierre menue*)²⁴² is bordélyokat tartottak, s mindezt akkor, amikor a sereg a legsúlyosabb helyzetben volt.

[Harminchetedik fejezet

A szaracénok megtámadják a tábort. Gautier d'Autreche halála]

172 Térjünk azonban vissza tárgyunkhoz, s mondjuk el, hogy kevésel azután, hogy elfoglaltuk Damiettát, a szultán egész lovassága a táborunk elé vonult, s a szárazföld felől ostrom alá fogott minket. A király is fegyvert öltött valamenynyire lovagjával együtt. Amikor teljes fegyverzetben én is a királyhoz mentem, hogy szóljak vele, már harci öltözékben egy széken ülve találtam őt a zászlóaljához tartozó derék lovagok társaságában, kik szintúgy készen álltak a küzdelemre. Azt kértem tőle, engedje meg, hogy vitézeimmel a táborhelyen kívülre vonuljak és megakadályozzam, hogy a szaracénok rárontsanak szállásainkra. Jean de Beaumont úr²⁴³ kérésem hallatán jó hangosan rám kiáltott, s a király nevében rám parancsolt, hogy el ne hagyjam a szállásomat addig, míg a király erre utasítást nem ad.

173 Azért említettem nektek a király kíséretében lévő derék lovagokat, mert nyolcan közülük – mind jó lovagok – a tengeren innen és túl egyaránt jeleskedtek a harcokban, s az ilyen vitézeket jó lovagoknak szokás nevezni. Íme, azoknak a nevei, akik a király társaságában voltak: Geoffroy de Sergines²⁴⁴ úr, Mathieu de

²⁴² Vagyis igen közel, hiszen egy kicsi, könnyű követ nehéz messzire dobni.

²⁴³ I. Jean de Beaumont-ról lásd a 222. jegyzetet.

²⁴⁴ Geoffroy de Sergines (Sargines; 1200 k.–Akkon, 1269. április 11.) Hugues de Châtillonnak, Saint-Pol grófjának lovagja. 1235-től kerül a király szolgálatába, s egyike annak a nyolc loagnak (*les bons chevaliers*), akik IX. Lajos közvetlen testőrségét alkotják, sátrában alszanak. Mindvégig kitart ura mellett, megmenti a csatában, és vele együtt kerül fogságba. Az egyik legtekintélyesebb szentföldi frank lovag, aki már a keresztes háború

Marly²⁴⁵ és Philippe de Nanteuil²⁴⁶ uraságok, Imbert de Beaujeu²⁴⁷ úr, Franciaország *connétable*-ja, aki akkor éppen nem volt ott, mert az íjászok parancsnokával (*mestre des arbalestriers*)²⁴⁸ s a király gyalogos vitézeinek többségével kint őrizték a táborn, nehogy a törökök kárt tegyenek benne.

174 Az történt tehát, hogy Gautier d’Autreche²⁴⁹ úr a sátrában teljes fegyverzetét felöltötte, azután – nyakában pajzzsal, fején sisakkal – felszállt a lovára, felhajtotta sátrának oldalát, s megsarkantyúzta lovát, hogy a törökökre rontson. Látván, hogy teljesen egyedül indult, egész kísérete hangosan kiáltotta utána: „*Châtillon!*”²⁵⁰ De még mielőtt a törökök vonalát elérte volna, lebukott lováról, lova pedig átgázolt a testén, majd úgy, ahogy volt, gazdája fegyvereivel megrakottan átment az ellenséghez; a legtöbb szaracén ugyanis kancán lovagolt, s ezért futott a ló hozzájuk.

175 Később mesélték, akik látták, hogy négy török odament a földön fekvő Gautier úrhoz, és amint elhaladtak előtte, súlyos ütésekkel mérték buzogányukkal a fekvő emberre. Franciaország *connétable*-ja s a király több gyalogos vitéze a segítségére sietett, kimentették s karjánál fogva sátrába vezették. Mire odaért,

előkészítésében is részt vesz (1244). Tárgyalásokat folytat Jeruzsálem átadásáról, IX. Lajos hazatérését követően pedig Akkon városának védelmére és igazgatására kap megbízatást, melyet sikeresen lát el egy 200 fős kontingens élén. A Jeruzsálemi Királyság *marsallja*, később *sénéchalja* (1254), majd III. Hugues de Lusignan ciprusi és jeruzsálemi király szolgálatába áll, s minden jelentősebb szentföldi esemény tevékeny részese. A költő Rutebeuf (1230 k.–1285) a keresztes hadjáratról írott versciklusának egyik darabját neki szenteli (*La complainte de Monsieur Guillaume de Sargines*, 1255/56). Fia, II. Guillaume de Sargines részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, és Anjou Károly szolgálatába szegődik.

²⁴⁵ II. Mathieu de Marly (†1280. október 30.), Marly, Gallardon és Echanson ura, a Montmorency család egyik ágához tartozik, Franciaország főkamara (1268–1275), a király hű embere. Részt vesz az albigensek elleni hadjáratban (1229, a király helytartója), majd a „bárók keresztes hadjáratában” (1239), ahol Montfort és Bar grófjainak Gáza melletti megdöntése után sikerül elmenekülnie.

²⁴⁶ II. Philippe de Nanteuil-ről lásd a 200. jegyzetet.

²⁴⁷ II. Imbert (Humbert) de Beaujeu (1225–1285), *connétable*.

²⁴⁸ A számszerű íjászok parancsnoka vagy Olivier de Termes (**16**), vagy Thibaud (esetleg Simon) de Montliard/Monceliard (**551**).

²⁴⁹ Gautier d’Autreche champagne-i lovag, Autrèche (ma: Indre-et-Loire megye) ura.

²⁵⁰ A csatába induláskor a lovagok a szentek nevét szokták kiáltozni, valamint annak az egységnek a nevét, melyhez tartoznak. A Champagne területéről származó Gautier lovag tehát a hadjáratra indult Hugues de Châtillon († Avignon, 1248. április 9.) vagy Gaucher de Châtillon vazallusa és lovagja lehetett. (A Châtillonok IV. Thibaud vazallusai voltak.) (A francia királyi csapatok csatakiáltása pl. „*Montjoie! Saint Denis!*”, a magyaroké „*Szent László!*” [a francia forrásokban „*Saint Lancelot!*”]).

már nem tudott beszélni. A tábor több sebésze és orvosa járt nála, és mivel úgy látták, hogy nincs halálos veszedelemben, mindkét karján eret vágtak.

176 Este, egész késő volt már, amikor Aubert de Narcy²⁵¹ úr azt javasolta, hogy látogassuk őt meg, mivel mi még nem voltunk nála, s mert nagynevű és igen értékes férfiú. Ahogy a sátrába léptünk, inasa elénk jött, hogy óvatosan menjünk, nehogy urát felébresszük. Ott találtuk, amint mókusprémből készült takarón feküdtt. Igen óvatosan közeledtünk hozzá, s észrevettük, hogy már meghalt. Amikor elmondták a királynak, mi történt, azt felelte, hogy nem szeretné, ha ezer ilyen embere volna, ha azok ugyanúgy nem engedelmeskednének a parancsának, ahogyan az illető úr.

[Harmincnyolcadik fejezet
A szaracénok újabb támadása. A király úgy dönt,
hogy bevárja Poitiers grófjának érkezését]

177 A szaracén gyalogos katonák minden éjjel betörték a táborba, s legyilkolták az ott talált alvó embereket. Így megölték de Courtenay úr²⁵² őrszemét is, majd egy asztalra fektették, a fejét levágták s magukkal vitték. Azért cselekedtek így, mert a szultán minden egyes keresztény fejért egy bizantinust²⁵³ adott.

178 Ezek a borzalmak azért fordulhattak elő, mert a csapategységek esténként egymást váltva, lóhátról tartották szemmel a tábor. A szaracénok pedig, amikor be akartak hatolni a táborba, megvárták, míg a lovak s a csapatok zaja elül, s a

²⁵¹ A pikárdiai eredetű, Normandiában javadalmakat szerzett családból származó Aubert de Narcy, Pont-Saint-Pierre bárója Joinville-lel később is kapcsolatban marad.

²⁵² I. Pierre de Courtenay-Champignelle (1218 k.–Manszúra, 1250), Conches (1239–), Meung és Châteaurenard ura, a „bárók keresztes hadjárata” során életét vesztő Robert de Courtenay (1168–1239; VIII. Lajos unokaöccse) és Elisabeth de Courtenay fia, Petronille de Joigny férje (1249). A Capeting eredetű Courtenay-dinasztia alapítója Pierre de France (1126–1180), VI. (Kövér) Lajos fia. A nagy hatalmú dinasztia igen aktív politikát folytat Keleten, tagjai közül hárman viselhették a latin császár címét: II. Pierre de Courtenay (1155/1167–1219), Robert de Courtenay (1201–1228) és II. Baudouin de Courtenay (1217–1273). A családból származik több jelentős egyházi méltóság is: reimsi érsekek, mint pl. Jean (1226–1270), és orléans-i püspökök. Pierre de Courtenay-Champignelle a család ifjabb ágához tartozik, melynek alapítója VI. Lajos francia király unokája, II. Pierre de Courtenay konstantinápolyi latin császár öccse, Robert de Courtenay (1168–1239), VIII. Lajos király főpincemestere (*grand bouteiller*).

²⁵³ A *bizantinus* bizánci arany-, illetve ezüstpénz. Az arany *bizantinus nummus*, más néven *hyperperion* létrehozása I. Alexiosz Komnénosz pénzreformjának (1092) köszönhető. Ezzel helyettesítették a *nomismát* (a *solidus* görög megfelelőjét). Nagy tisztaságú (900–950‰), 4,5–4,8 g súlyú aranypénz. 1 *hyperperion* = 5 velencei *dukát* = 20 *nomisma*.

lovak háta mögött surrantak be a táborba, s még napfelkelte előtt eltávoztak. Emiatt a király elrendelte, hogy azok a csapatok, melyek addig lóháton őrködtek, ezután gyalogosan vigyázzanak. Így már az egész tábor biztonságban volt, mert az őrszemeket úgy állították föl, hogy egyik érte a másikat.

179 Miután ez elrendeződött, a király úgy határozott, hogy nem indul el Damiettából mindaddig, míg meg nem érkezik fivére, Poitiers grófja, akinek a fegyveres utánpótlást kellett hoznia Franciaországból.²⁵⁴ Hogy a szaracén lovasok ne ronthassanak be a táborba, a király az egész táborhelyet nagy árkokkal vettette körül, s az árkok tetején, valamint a tábor bejáratainál minden este íjászok és gyalogosok álltak őrten.

180 Szent Remigius ünnepe²⁵⁵ is elmúlt, s még mindig semmi hírt nem hallottunk Poitiers grófjáról, aki miatt ekkor már a király és a sereg minden tagja igen aggodott, mert mindenki attól tartott, hogy valami balszerencse érte. Emlékeztettem hát a pápai legátust arra, miként végeztetett velünk Maurupt dékánja²⁵⁶ a tengeren három körmenetet három egymást követő szombaton, s hogy a harmadik szombaton meg is érkeztünk Ciprusra. A legátus hitt nekem, s kihirdette a táborban a három körmenetet a következő három szombatra.

181 Az első körmenet a legátus szállásától indult s a városba vezetett, a Notre-Dame-templomba, amelyet a szaracénok mecsetjéből alakítottak át, s amelyet a legátus az Istenanya oltalmába ajánlott. A legátus két szombaton prédikációt tartott, s nagy bűnbocsánatot adott a királynak s a hadsereg előkelő urainak, akik azon részt vettek.

182 A harmadik szombaton,²⁵⁷ íme, megérkezett Poitiers grófja. Nem is lett volna jó, ha előbb jön, mert a három szombat közötti időben oly szörnyű szélvihar tombolt Damietta előtt, hogy összetört s elveszett legalább kétszáznegyven kis és nagy hajó, a rajtuk lévő emberek pedig mind vízbe fulltak és eltűntek. Ha tehát Poitiers grófja előbb érkezik, embereivel együtt bizonyosan odaveszett volna.

183 Amikor Poitiers grófja végre megérkezett, a király magához hívta a hadseregben lévő összes bárót, hogy eldöntsék, merre folytassák útjukat, Alexandria vagy Babilónia felé. A jó Pierre, Bretagne grófja a sereg báróinak többségével egyetértésben azon a véleményen volt, hogy a király menjen Alexandriát ostromolni, mert a város előtt jó kikötő van, ahová befuthatnak a sereg számára élelmet szállító hajók. Ellenkező volt a véleménye Artois grófjának, aki nem volt hajlandó máshová menni, mint Babilóniába, mert ez a fővárosa az egész egyip-

²⁵⁴ Alphonse de Poitiers csak később, jóval Damietta elfoglalását követően indul útnak Franciaországból (1249. augusztus 26.), és 1249. október 24-én érkezik meg Damiettába.

²⁵⁵ Október 1.

²⁵⁶ Lásd a 187. jegyzetet.

²⁵⁷ 1249. október 24-én.

tomí birodalomnak. Azt mondta, hogy annak, aki meg akarja ölni a kígyót, először a fejét kell eltipornia. A király elvetette a bárók összes többi javaslatát, s fi-vérének tanácsához tartotta magát.

[Harminckilencedik fejezet
A sereg ismét útra kel]

184 Advent elérkeztével²⁵⁸ a király és serege útra kelt Babilónia felé Artois grófja tanácsának megfelelően. Elég közel jártunk még Damiettához, amikor találtunk egy vízfolyást, mely a nagy folyóból ágazott ki. Megegyeztünk, hogy a sereg egy napig ott marad, hogy elrekesse az említett folyóágot, s így átkelésünket biztosítani tudjuk. Ezt elég könnyen sikerült is megoldanunk oly módon, hogy apránként elrekesztettük a folyóágot a nagy folyótól, s így a víz könnyűszerrel lefolyt, vissza a nagy folyóba. A szultán ötszáz kitűnően felszerelt lovagját küldte oda, ahol átkeltünk, a legjobbakat, akiket egész seregében csak találhatott, azzal a paranccsal, hogy zaklassák a király seregét, hogy előrehaladásunkat késleltessék.

185 Szent Miklós napján²⁵⁹ a király megparancsolta, hogy készüljenek az utazáshoz, s megtiltotta, hogy bárki is olyan vakmerő legyen, hogy a szaracénok ingerlésére vetemedjék. Midőn a sereg útra kelt a lovakkal, s a törökök látták, hogy nem támadunk rájuk, és kémeik útján megtudták, hogy ezt a király tiltotta meg, nekibátorodtak, s rávetették magukat a templomosokra, akik az első csapattestet alkották. Az egyik török a földre taszított egy templomos lovagot, éppen Renaud de Vichiers²⁶⁰ testvér lovának a lábai elé, aki akkor a templomos lovagrend marsallja volt.

186 Ő ezt látván odakiáltott testvéreinek: „Rajta! menjünk rájuk, az Istenért, mert ezt már nem tűrhetem!” Ezzel megsarkantyúzta lovát, s az egész sereg követte a példáját. A mi lovaink frissek voltak, míg a törökök lovai ekkorra már kimerültek. Úgy hallottam, senki sem menekült meg az ellenség harcosai közül, s hogy mind egy szálig odavesztek. Közülük többen a folyóba vetették magukat, és ott lelték halálukat.

²⁵⁸ Advent első vasárnapja 1249-ben november 28.

²⁵⁹ 1249. december 6-án.

²⁶⁰ Renaud de Vichiers (de Vichy; 1200 k.–1256. január 20.) templomos lovag, a rend tartományi (Franciaország) praeceptor (*précepteur*; 1242–1246), majd marsallja (*maréchal*, 1249–1250), azaz a rend harmadik legfőbb méltósága, Guillaume de Sonnac halála után pedig nagymestere (*grand-maistre*, 1250. február 11.–1252).

187 Mindenekelőtt szólnunk kell a folyamról, mely Egyiptomon folyik keresztül, s a földi paradicsomban (*paradis terrestre*)²⁶¹ ered. Azért mesélek erről nektek, hogy megértessek veletek néhány fontos dolgot, mely történetemhez kapcsolódik. Ez a folyó különbözik minden más folyótól. Míg azok egyre lejjebb haladva egyre több kis folyót és kis patakot fogadnak magukba, ehhez a folyóhoz egy sem csatlakozik. Inkább egyetlen folyóágyban hömpölyög egészen Egyiptomig, ahol hét ágra szakad, melyek szétterülnek az országban.

188 Ahogy elmúlik Szent Remigius napja, a hét folyóág megárad, s elborítja a síkságot. Miután a víz visszavonult, a földművesek mind kimennek a földjükre, s munkához látnak. Egy kerék nélküli eke segítségével beleforgatják a földbe a búzát, árpat, köményt és rizst, s ezek aztán olyan szépen fejlődnek, hogy jobban már nem is lehet. Senki nem tudja, mi idézi elő ezt az áradást, hacsak nem Isten akarata. Ha ez nem volna, semmi nem teremne ebben az országban, mivel a nap oly hevesen tűz, hogy kiégne minden, hiszen itt eső soha nem hullik. A folyó vize mindig zavaros, így ha az itt lakók inni akarnak belőle, estefelé merítenek a vízből, összetörnek benne négy szem mandulát és négy szem babot, s másnap olyan kitűnő lesz a víz, hogy annál jobb nem is kell.

189 Azon a vidéken, ahol a folyó Egyiptom határához érkezik, élnek olyan emberek, akik azzal foglalkoznak, hogy szétterített hálóikat esténként a vízbe merítik, reggelre kelve pedig kiemelik, s a fennakadt hordalék közt mindenféle fűszereket találnak, úgymint gyömbért, rebarbarát, aloét és fahéjat, amit azután továbbvisznek az ország belsejébe. Azt mondják, hogy eme dolgok a földi paradicsomból származnak, ahol a szél kidönti a fákat, ugyanúgy, ahogy az itteni erdőkben is teszi a kiszáradt fákkal; s ami eközben a folyóba hullik, azt adják el itt nekünk a kereskedők. A folyó vize olyan természetű, hogy amikor az itt készített fehér agyagedényekbe töltve sátraink kötelére felakasztottuk, a nappali hőség ellenére olyan hideg maradt, mintha csak tiszta forrásvíz lett volna.

²⁶¹ A *Paradicsom* (gör. *Paradeisosz*, héber *pardez*) óperzsa eredetű szó (*pairidaeza* 'királyi zárt kert', 'kert'), Xenophón (Kr. e. 426–355) használja először Kürosz perzsa király szardeisi (Kis-Ázsia) kertjének rendkívüli gazdagságát leírandó. Szinte valamennyi vallás mitológiájában és hagyományaiban megtalálható, rendre visszatérő motívum. A keresztény hagyományban *földi* és *égi* Paradicsom van, az előbbi az *Édenkert*. A szó az Ószövetségben nem, csak az Újszövetségben fordul elő. A csodálatos bőségű, szépségű és gazdagságú, vágyott és elérni remélt (de a bűnbeeséssel talán örökre elvesztett) kert/ország megjelölésére használják, ahol béke, jószág és boldogság uralkodik. Ugyanakkor mindvégig megmarad a Paradicsom materiálisabb, rendkívüli gazdagságú és bőségű *kertként* való értelmezése. Joinville (és kortársai) is ebben az értelemben használják.

190 Mesélték ebben az országban, hogy Babilónia szultánja számos esetben megpróbálta kideríteni, honnan ered ez a folyam. Embereket küldött arrafelé, akik egy bizonyos fajta kenyeret vittek magukkal, amit kétszersültnek hívnak, mivel kétszer sütötték meg. Ezen éltek egész idő alatt, míg a szultánhoz vissza nem tértek. Ekkor elmondták, hogy követték a folyót egészen addig, míg végül egy hatalmas sziklafálhoz értek, ahová senki nem volt képes feljutni. Onnan eredt a folyó. Úgy tűnt nekik, hogy fönna a hegyen rengeteg fa van, s azt is mesélték, hogy mindenféle csodálatos és különös vadállatot találtak, oroszlánokat, kígyókat, elefántokat, amelyek kijöttek a partra, s onnan figyelték őket, ahogy a folyón fölfelé haladtak.

191 De térjünk vissza tulajdonképpen tárgyunkhoz. Amikor a folyó Egyiptomba ér, hétfelé ágazik, ahogy már említettem. Közülük az egyik Damietta felé halad, a másik Alexandriába tart, a harmadik Tanisba, a negyedik pedig Rexi irányába.²⁶² Ehhez a folyóághoz érkezett meg Franciaország királya seregével, s a damiettai és a rexi folyóágak között táborozott le. A szultán egész hada a rexi folyóág túlsó partján, a mi seregünkkel szemben helyezkedett el azért, hogy elzárja előlünk az átkelést, amit onnan igen könnyen megtehettek, mert senki nem kelhetett át előttük a folyón, hacsak úszva nem.

[Negyvenegyedik fejezet
Gátépítés a folyón keresztül]

192 A király tanácsadóival együtt úgy határozott, hogy töltést épített a folyón keresztül, hogy azon átkelhessünk a szaracénokhoz. Azok védelmére, akik majd a töltésen dolgoznak, csináltatott a király két ostromló tornyot, melyeket „macskavarak”-nak²⁶³ nevezték el. Ugyanis a „macskajárók” elé két palánkot építettek, ezek mögé pedig két házat, melyek az őrszemek fedezékéül szolgáltak, s óvták őket a szaracénok támadásaival szemben, akik tizenhat gépezetükből szüntelenül tüzeltek ránk.

²⁶² A Nílusnak két fő ága van, a keleti ág Damietta, a nyugati ág Rosetta (Rasíd) irányába tart, de további ágak is vannak. Az ókori görög szerzők leírásai szerint öt, a későbbiek szerint hét ága van a Nílusnak. A Joinville által tévesen rexi folyóágnak nevezett kisebb, Damiettától nyugatra lévő ágot az arabok Bahr asz-Szagírnak hívják, és Tinnis irányába halad, nem pedig Rexi, azaz Rosetta felé. (Az eredetiben: *Raxi, Rexi, Risil, flum de Resi, Rixi.*)

²⁶³ A macskavarak (*chat-châteaux*) az ostromgépek mobil változatai, az ostromlók és az ostromgép védelmére épített mozgatható szerkezetek. Többnyire 10 ember helyezkedik el bennük, akik ennek védelme alatt mozgatják a faltörő kosokat is. A „várak” lehetővé teszik, hogy magasból, védett helyről lőjenek az ostromlottakra. A szerkezetek tetejét nedves bőrrel fedik és folyamatosan locsolják, hogy tűzállóvá tegyék.

193 Ahogy odaérkeztünk, a király felállított tizenhét ostromgépet, melyek tűzparancsnoka Jocelin de Cornant²⁶⁴ volt. A mi gépeink tüzeltek az övéikre, ők pedig a mieinket vették célba. Arról azonban nem hallottam, hogy sikerült volna eredményt elérnünk. Nappal a király fivérei, éjjel pedig mi, a többi lovag őriztük a macskajárókat. Elérkezett a karácsony előtti hét.

194 Akkor fogtunk hozzá a töltés építéséhez, amikor a macskajárók már elkészültek, mert a király nem akarta, hogy azokat, akik a földet hordták, megsebesítsék a folyón keresztül egyenesen miránk célzó szaracénok. Az említett töltés építésekor vakon cselekedett a király s a sereg valamennyi lovagja. Ugyanis mivel egyszer már elrekesztették a folyó egyik ágát, mint azt korábban elmondtam (amit könnyű volt megtenni, mert ott kezdték elzárni, ahol kiindult a nagy folyamból), azt gondolták, hogy ugyanúgy eltorlaszolhatják a rexi ágat is, amely a nagy folyamból jó fél mérfölddel feljebb ágazott el.

195 A szaracénok, hogy tönkretegyék a töltést, amelyet a király emelt, gödröket ástak a földbe a saját táboruk előtt; s amint a folyó elért hozzájuk, a víz beléjük zúdult, s egy újabb nagy árkot hozott létre. Amiből az következett, hogy amit mi három héten keresztül építettünk, mindazt egyetlen nap alatt tönkretették, mert amennyit mi elrekesztettünk a folyóból magunk előtt, ők ugyanannyival kiszélesítették a másik oldalon ásott gödrökkel.

196 A szultán helyébe, aki belehalt abba a betegségbe, amelyet Hama városa előtt kapott, egy Scecedin²⁶⁵ nevű szaracént, a sejk fiát tették meg uralkodónak. Azt mondják, Frigyes császár²⁶⁶ ütötte volt lovaggá. Ez emberei egy részének azt a parancsot adta, hogy támadják meg seregünket Damietta felől, amit meg is cse-

²⁶⁴ Jocelin de Cornant királyi fő ostromgépmérnök (*magistri ingeniourum, magistri machinarum*) az ostromgépek fő irányítója. Az ostromgépmérnököknek a várak, városok ostrománál kulcsszerepük van. Az ostromgépek technikája lényegében az ókortól a tűzfegyverek megjelenéséig változatlan. Nem mindegy azonban, hogy milyen erővel, ügyességgel és tapasztalattal működtetik a rendelkezésre álló technikát.

²⁶⁵ Scecedin emír (Sajh ad-Dín, 'a vallás sejkje') vagyis Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujúh (akinek nevét Joinville 'a Sejk fia'-ként magyarázza). A szultán halála után a szultána, Sadzsar ad-Durr őt bízta meg a hadsereg vezetésével asz-Szálih Ajjúb fia és örököse, Túrásáh (1249–1250) visszaérkezéséig. Fahr ad-Dín a két sereg február 8-i összecsapásakor, Manszúránál esik el.

²⁶⁶ II. (Hohenstauf) Frigyes német-római császár kora egyik legjelentősebb, rendkívül művelt, több nyelvet beszélő uralkodója, legendás személyisége, második felesége, II. Izabella (1225–1228) társuralkodójaként Jeruzsálem királya. A VI. keresztes hadjárat során kerül kapcsolatba al-Kámil szultánnal. Bouillon Gottfried után ő a második, akinek sikerül Jeruzsálemet birtokba vennie, méghozzá tárgyalásos úton. Al-Kámil és az arabul is jól tudó, művelt II. Frigyes között barátság szövődik. A tárgyalások egyik kulcsfigurája a fentebb Scecedinként említett kiváló hadvezér és tudós Fahr ad-Dín, akinek nagy szerepe volt ab-

lekedtek; mert elmentek és átkeltek a folyón egy Sormesac²⁶⁷ nevű városnál, mely a rexi folyóág mentén helyezkedett el. Karácsony napján lovagjaimmal együtt Pierre d'Avallon úr társaságában ebédeltem. Miközben ettünk, lovaikat sarkantyúzva megérkeztek, egészen a táborunkig jöttek, s lemészároltak több szerencsétlen katonát, akik gyalogosan mentek ki a mezőre. Elmentünk, hogy mi is fegyvert öltünk.

197 De nem tudtunk olyan gyorsan visszaérni, hogy még ott találjuk vendéglátónkat, Pierre urat, aki már a táboron kívül volt, s a szaracénok nyomába eredt. Lovainkat megsarkantyúzva mi is utána eredtünk, s kiszabadítottuk a szaracénok kezei közül, akik már a földre taszították. Mind őt, mind fivérét, Du Val urát²⁶⁸ visszavittük a táborba. A templomos lovagok, akik a kiáltozásra odajöttek, az utóvédet alkották, igen derekasan és bátran. A törökök egészen a táborunkig üldöztek bennünket, ezért elrendelte a király, hogy Damietta felől árokkal vegyük körül a tábornak, a damiettai folyóágtól egészen a rexi ágig.

[Negyvenkettedik fejezet
Egy visszavert szaracén támadás]

198 Scecedin, a törökök vezére, akit az imént már említettem, a legnagyobb tiszteletnek örvendett az egész pogány világban. Zászlaját szalagok díszítették: az egyikben a császár címere volt látható, ki őt lovaggá ütötte, a másikon Alep szultánjának²⁶⁹ címere, egy harmadik szalagon Babilónia szultánjáé.

199 Úgy hívták: Scecedin, a sejk fia, ami annyit tesz, mintha azt mondanánk, az öreg fia. Ezt a nevet nagyra becsülték a pogányok között, mert ezek az emberek tisztelik a világon a legjobban az idős embereket, így aztán Isten megóvjá őket a szegyénytől s gyalázattól még öreg korukban is. Scecedin, ez a bátor török

ban, hogy a VI. kereszties hadjárat rendhagyó módon diplomáciával és nem véres csatákkal tette magát emlékezetessé. II. Frigyesről lásd még a 420. jegyzetet.

²⁶⁷ Sarimsa, a Nílus Damietta felé vezető ágának mentén (Damiettától kb. 25 km-re) épült város.

²⁶⁸ Pierre d'Avallon és fivére, Du Val ura Jean d'Ibelin parancsnoksága alatt a templomos lovagokkal harcolnak. Avallon városa és vára (ma: Yonne megye, Burgundia) előbb Auxerre grófságához, majd a 11. századtól a burgundi herceg területéhez tartozik, s a hadjáratban szintén részt vevő IV. Hugues de Bourgogne-tól kap városi kiváltságokat. Pierre d'Avallon Hugues burgundi herceg hűbérese.

²⁶⁹ An-Nászir Juszuif, Aleppó (1236–) és Damaszkusz (1250–) utolsó ajjúbida szultánja, lásd róla a 213. jegyzetet.

azzal kérkedett – mint azt a király kémei jelentették –, hogy Szent Sebestyén ünnepén²⁷⁰ a király sátraiban fog étkezni.

200 Tudomást szerezvén erről a király, seregét a következőképpen rendezte el: fivére, Artois grófja őrzi a macskavárákat és az ostromgépeket; a király és Anjou grófja, ki később szicíliai király lett, a tábornokot védelmezi Babilónia felől, Poitiers grófja pedig velünk, champagne-béliekkel együtt Damietta felől biztosítja a sereget. Úgy történt, hogy a törökök fent nevezett fejedelme átjuttatta harcosait a damiettai és a rexi folyóág közötti szigetre, ahol a mi seregünk táborozott, s úgy rendezte el őket, hogy hadrendbe állított csapata egyik folyóágtól a másikig ért.

201 A szicíliai király²⁷¹ támadásba lendült ellenük s szétszórta őket. Sokan fulladtak bele a két folyóba, de maradt egy jelentős csoport, kiket nem mertünk megtámadni, mert a szaracénok hadigépei a két folyó irányából tüzeltek ránk. Amikor a szicíliai király rárontott a törökökre, Guy de Forez²⁷² gróf lóháton behatolt a török sereg soraiba, lovagjaival együtt rávetette magát a szaracénok egyik gyalogos csapatára, kik őt a földre terítették. Eltörött a lába, két lovagja a karjainál fogva vitte vissza a táborba. Nagy nehézségek árán sikerült csak kimenteni Szicília királyát is a veszedelemből, melyben akkor forgott, s nagy dicsőséget hozott számára az a nap.

202 A törökök megtámadták Poitiers grófját és bennünket is, mi azonban szintén nekik rontottunk, s jó sokáig üldöztük őket. Harcosaik közül többen meghaltak, mi viszont veszteség nélkül tértünk vissza.

[Negyvenharmadik fejezet
A macskavárákra dobott görögtűz]

203 Egyik este, mikor éjszakai őrségben voltunk a macskaváraknál, a törökök odahoztak egy kőhajító ágyúnak²⁷³ nevezett hadigépet, melyet addig még nem

²⁷⁰ Szent Sebestyén, narbonne-i születésű (†288) mártír ünnepe a nyugati egyházban január 20., a keleti egyházban december 18. Ez esetben mindkét dátum számításba jöhet, de a januári a valószínűbb.

²⁷¹ Anjou Károly majd csak 1266-tól lesz Szicíliai király.

²⁷² V. Guy (Guigues) de Forez (†1259. szeptember 12.), IV. Guigues és Mahaut de Dampierre fia, Forez grófja (1241–). Nagyapja, III. Guigues a Szentföldön, Akkon ostrománál halt meg (1203), apja az 1239-es keresztes hadjáratból hazatérőben (1241). A grófság 10. századi eredetű, grófjai gyakran viselik a Lyon grófja címet is.

²⁷³ Kőhajító ágyún itt nagy romboló erejű kőhajító gépek (*pierrier*), az ókor óta használt ostromgépek (*katapultok*) értendők, melyek nagyméretű köveket vagy gyújtólövedékeket küldenek az ellenségre. Három oldalról védődeszkákkal ellátott stabil szerkezetek, melyeket frissen nyúzott állatok bőrével fednek be, hogy ne lehesen könnyen felgyújtani őket. (Később olyan könnyű tűzfegyvereket, ágyúkat hívnak így, melyek kőből készült lövedékeket alkalmaznak; ezeket kezdetben jellemzően tengeri ütközetekben használják.)

alkalmazták, és belerakták a görögtüzet a szerkezet aljába. Amikor Gautier de Curel,²⁷⁴ a derék lovag, aki velem volt, ezt meglátta, így szólt hozzánk:

204 „Urak, a legnagyobb veszélyben vagyunk, melyben valaha is voltunk, mert ha tüzet dobnak a várainkra, és mi itt maradunk, végünk van és megégünk; ha pedig itt hagyjuk a védállásainkat, melyeknek őrzését ránk bízták, megvetnek majd minket; így hát senki nem tud megvédeni bennünket ettől a veszélytől, kivéve Istent. Ezért azt javaslom és tanácsolom nektek, hogy valahányszor ránk hajtják a tüzet,²⁷⁵ ereszkedjünk négykézlábra, és könyörögjünk a Mi Urunkhoz, hogy mentsen meg bennünket ebből a veszedelemből.”

205 Amint az első lövést leadták, négykézlábra ereszkedtünk, ahogy tanácsolta. Az első lövés, amelyet leadtak, a két nacs kavárunk közé érkezett, és az előttünk fekvő területre esett, melyet a sereg a folyó eltorlaszolója céljából alakított ki. Tűzoltóink felkészültek a tűz eloltására; és mivel a szaracénok nem tudtak

²⁷⁴ Joinville egyik közvetlen vazallusa (*homme lige*), kilenc lovagiának egyike. A hadjáratba indulása előtt Saint-Urbain apátságának kegyes adományt tesz.

²⁷⁵ Értsd: görögtüzet. A *görögtűz* (*feu grégeois*) az ókorban és a középkorban használatos gyújtófegyverek gyűjtőneve, mely eredetileg ezek leghatékonyabb változatára, a Bizánci Birodalom „csodafegyverére” utal. (Később így neveznek minden olyan gyújtófegyvert, melyet a mongolok, az arabok vagy a keresztények a csatákban alkalmaznak.) A stratégiai jelentőségű fegyvert a bizánciak elsősorban tengeri ütközetek során használják, s nagy szolgálatot tesz nekik a sorsdöntő ütközetek alkalmával, így pl. Konstantinápoly arabok általi két ostromakor (674–678 és 717–718). Az ellenséges haderőnek súlyos veszteségeket képes okozni; különlegessége, hogy vízzel nem oltható, sőt bizonyos leírások szerint éppen a víz hatására „lobban be”. Már az asszírok (Kr. e. 900 k.) használtak olyan tűzgyújtó anyagot, melyet nyilakkal küldtek az ellenségre, Thuküdidész (Kr. e. 500) is beszél olyan harci tűzeszközzel, mely vízzel nem oltható. A bizánci görögtűz feltalálását (672) a krónikás „Hitvaló” Théophanész a Héliopoliszból (ma: Baalbek, Libanon) származó Kallinikosz személyéhez köti. Konsztantinosz Porphürogenétosz szerint a görögtűz titkos receptjét „egy angyal fedte föl az első nagy keresztény császár, Konsztantinosz előtt”. Összetételét mély titok övezi, s hiába kerül bolgár vagy arab kézre egy-egy adag, nem képesek teljes hatóerejével reprodukálni. Nemcsak az összetétel, hanem a felhasználás módja is rejtély volt: a görögök ugyanis a túlnyomás elvén alapuló lángvetőket készítenek, agyaggránátokat töltenek meg a görögtűz anyagával, s nyilakat is használnak az ellenséghez való eljuttatásában. A titkot (melynek megtartását a Hagia Sophia egyik bronzablája is előírja) oly jól sikerült megőrizni, hogy a pontos összetételről csak elméletek vannak. A lehetséges összetevők között – különböző kombinációkban – említik a következőket: salétrom, nafta, égetett mész, kén, szurok, fenyőgyanta, pirit, magnézium. Hadi, illetve égési tulajdonságait illetően újabban a *napalm*mal hozzák összefüggésbe. Ez esetben a görögtűz egyik – arabok által alkalmazott – változatáról van szó, pusztító ereje ennek sem lebecsülendő.

rájuk lőni a két védőszárny miatt, melyeket a király csináltatott, egyenesen a felhők irányába lőttek, úgy, hogy a nyilak közvetlenül rájuk hullottak.

206 A görögtűz úgy nézett ki, hogy az elülső része, mely felénk tartott, akkora volt, mint egy *verjus*-s hordó,²⁷⁶ a belőle kiinduló tűzcsóva pedig olyan hatalmas volt, mint egy nagy hajítódárda. Miközben jött felénk, akkora zajt csapott, hogy olyan volt, mintha a menny dörögne; egy sárkányra hasonlított, mely a levegőben repül. Akkora nagy világosságot keltett, hogy a táborban olyan tisztán lehetett látni, mintha nappal lett volna, a rengeteg tűz miatt, melyek a nagy világosságot keltették. Háromszor vetettek ránk görögtüzet azon az estén, csörlős számszeríjből²⁷⁷ pedig négyszer hajítottak.

207 Valahányszor szent királyunk hallotta, amint görögtüzet lőnek ránk, felemelkedett ágyában, kezeit a Mi Urunk felé nyújtotta, és sírva azt mondta: „Szépséges Istenem, óvd meg az embereimet!” És valóban azt hiszem, hogy imái nagyon hasznosak voltak számunkra a bajban. Esténként, minden alkalommal, amikor a tűz lehullott, hozzánk küldte egyik kamarását, hogy megtudja, milyen állapotban vagyunk, és hogy a tűz nem tett-e kárt bennünk.

208 Az egyik alkalommal, mikor ránk lőttek, a görögtűz a macskavár mellé esett, melyet Courtenay uram emberei őriztek, és érintette a folyópartot. Erre előállt egy lovag, akit Aubigoiz-nak²⁷⁸ hívtak: „Uram – mondta nekem –, ha nem segít rajtunk, mindnyájan megégünk; mert a szaracénok annyi nyilat lőttek ki, hogy olyan, mintha egy hatalmas égő sövény közeledne a várunkhoz.” Felkerekedtünk és odamentünk, és láttuk, hogy igazat mondott. Eloltottuk a tüzet, de mielőtt még eloltottuk volna, a szaracénok nyilakkal árasztottak el bennünket, melyeket a folyón keresztül lőttek ki ránk.

[Negyvennegyedik fejezet
A macskavárat elégeti a görögtűz]

209 Nappal a király fivérei biztosították a macskavárak őrzését, és felmentek a vár felső emeletére, és onnan lőttek a szaracénokra számszeríjakkal, melyek nyilai elérték a szaracénok táborát. A király úgy határozott, hogy amikor a szicíliai király nappal őrzi a macskavárat, nekünk éjszaka kell őriznünk azokat. Azon a napon, amelyen a szicíliai király teljesített nappal őrseget, nekünk pedig

²⁷⁶ A hordók űrtartalma tartományonként eltérő volt, 80–250 liter között változott. Később, amikor a borecet (*verjus*) után is adózni kell, az adó egységnyi mértékét 20 üvegnyi mennyiségben határozzák meg, ebből 20-25 literes űrtartalmú hordóra következtethetünk.

²⁷⁷ A csörlős számszeríj a számszeríj elvén működik, de mind mérete, mind hatótávolsága jóval nagyobb; felhúzására (élesítésére) mechanikus szerkezetet alkalmaznak.

²⁷⁸ Aubigoiz burgundi lovag személyét csak Joinville történetéből ismerjük.

éjjel kellett, és nagy szomorúság töltött el bennünket, mert a szaracénok darabokra törték a macskavárainkat, a szaracénok fényes nappal előhozták a kőhajítót, amit addig még csak éjszaka tettek, és görögtüzet zúdítottak a macskavárainkra.

210 A hadigépeik olyan közel voltak a töltéshez, melyet a hadsereg azért hozott létre, hogy a folyót eltorlaszolja, hogy senki nem mert a macskavárakhoz menni a hadigépek miatt, melyek hatalmas köveket hajítottak, melyek az útra hullottak; ezért aztán a két macskavárunk leégett. A szicíliai király ettől annyira magán kívül lett, hogy bele akarta vetni magát a tűzbe, hogy eloltsa; míg ő dühös lett tőle, én és lovagjaim dicsértük érte Istent, mert ha nekünk kellett volna örködnünk éjjel, mindannyian megégtünk volna.

211 Amikor a király ezt látta, odahívatta a sereg összes báróját, és mindegyiküket kérte, hogy adjanak neki fát a hajójukból, hogy egy védőgátat (*chat*)²⁷⁹ építsenek, mellyel eltorlaszolja a folyót. Mondta nekik, hogy jól tudja, nincs más fa, melyből elkészíthetnék, mint azoknak a hajóknak a fája, melyek a felszereléseinket följebb hozták. Mindenki annyit adott, amennyit akart; és amikor elkészült a gát, a benne lévő fa értékét tízezer livre-re vagy még többre értékelték.

212 A király úgy tervezte, hogy a védőgátat addig nem tolják előre a töltésen, amíg el nem jön az a nap, amelyen a szicíliai királynak kell örködnie, hogy helyrehozza a többi macskajárával esett szerencsétlenséget, melyek az ő örökése alatt égtek le. Amint határoztak, úgy is cselekedtek; mert alighogy megérkezett az őrségbe a szicíliai király, a védőgátat addig a helyig vitette, ahol a két másik macskavár lángba borult.

213 Amikor a szaracénok ezt meglátták, elhatározták, hogy mind a tizenhat hadigépüket a töltésre tolják, ahová a védőgát is érkezett. És amikor azt látták, hogy embereink félnek odamenni a védőgáthoz a kövek miatt, melyek a hadigépeikből arra a töltésre hullottak, melyen a védőgát odaérkezett, hozták a kőhajító gépet és görögtüzet vetettek a védőgátra, és teljesen lángba borították. Isten nagyon lovagiasan bánt velem és a lovagjaimmal, mert nagy veszélyben lettünk volna, ha éjjel örködnünk, mint ahogy hasonlóan jártunk volna a másik őrség alatt, amelyről fentebb beszéltem.

[Negyvenötödik fejezet
Átgázolás a folyón; Artois gróf halála]

214 Amikor ezt látta a király, magához hívatta a báróit, hogy tanácsot tartsanak. Egyetértettek egymással abban, hogy nem tudnak töltést építeni, mely lehetővé tenné számukra, hogy a szaracénok mellé kerüljenek, mert az embereink

²⁷⁹ Az eredetiben használt *chat* itt 'védőgát, védőtorlasz, védőpalánk' jelentésben értendő.

nem képesek olyan gyorsan feltölteni az egyik oldalon, amilyen gyorsan ők lebontják a másikon.

215 Ekkor a *connétable*, Humbert de Beaujeu azt mondta a királynak, hogy jelentkezett nála egy beduin, aki azt mondta, hogy mutat neki egy jó gázlót,²⁸⁰ ő viszont adjon neki ötszáz *bizantinust*. A király azt felelte, beleegyezik, hogy ezt megadják neki, feltéve, hogy ő is megtartja, amit ígért. A *connétable* beszélt erről a beduinnal, aki azt mondta, hogy csak akkor mutatja meg nekik a gázlót, ha a pénzt előre odaadják neki. Eldöntötték, hogy odaadják, és úgy is tettek.

216 A király úgy határozott, hogy a hadsereg védelmét Burgundia hercege és a seregben lévő előkelő emberek fogják biztosítani, hogy ne lehessen kárt tenni benne; és hogy a király és három fivére átkel a gázlón, azon a helyen, melyet a beduinnak meg kellett mutatnia. Ezt a műveletet úgy készítették elő, hogy az átkelés hamvazószerdán²⁸¹ történjen, mely napon a beduin által jelzett gázlóhoz mentünk. Amint a hajnal pirkadni kezdett, minden ponton felkészültünk. És amikor készen álltunk, a folyóhoz mentünk, s lovainknak úszniuk kellett. Amikor a folyó közepére értünk, földet találtunk, ahol a lovainknak leért a lába. A folyó partján pedig jó háromszáz szaracént találtunk, akik mind a lovaik hátán ültek.

217 Ekkor így szóltam embereimhez: „Urak, csak jobb kéz felé figyeljenek, és ne nézzenek balra! Mert mindenki ezen az oldalon halad, a part pedig iszapos, a lovak elcsúsznak, az embereket maguk alá szorítják, és a vízbe fojtják őket.” És ez bizony igaz volt, mert voltak, akik vízbe fúltak az átkelésnél, a vízbe fulladt többek között Jean d’Orléans²⁸² úr, aki egy sárkánykígyós lobogó alatt harcolt. Úgy egyeztünk meg, hogy a folyó folyásával szembe fordulunk, és rátalálunk a száraz útra, és átkeltünk rajta úgy, hogy Istennek hála, közben egyetlen emberünk sem esett el; és amint átkeltünk, a törökök elmenekültek.

218 Úgy állapodtunk meg, hogy a templomosok adják az elővédet, Artois grófja pedig a második csapattestet vezeti a templomosok után. Mégis úgy esett, hogy Artois grófja, mihelyt átkelt a folyón, embereivel együtt a törökökre vetette magát, akik elmenekültek előlük. A templomosok a tudtára adták, hogy nagy sértést követett el velük szemben, amikor mögöttük kellett volna haladnia, mégis előre ment; és arra kérték, engedje, hogy ők menjenek elől, amint azt a király eldöntötte. Az történt, hogy Artois grófja nem mert válaszolni nekik Fourcaut de

²⁸⁰ A gázló eszerint a Bahr asz-Szagír ágon volt, a keresztesek tábora alatt.

²⁸¹ 1250. február 8-án.

²⁸² Jean d’Orléans (1200 k.–1250) zászlósúr II. Jean Payen d’Orléans-nak, Montpipeau urának Marie d’Orléans-nal (†1280 u.) kötött házassága jogán viseli a d’Orléans címet. A Payenek jelentős főúri család, Champagne és Anjou területén voltak birtokaik, a család tagjai a szentföldi küzdelmekben is rendre megjelennek. I. Jean Payen d’Orléans (1175 k.–1224), II. Fülöp Ágost pincemestere részt vett a IV. keresztes hadjáratban, és a Latin Császárságban maradt.

Merle²⁸³ úr miatt, aki őt a kantárnál fogva tartotta. Ez a Fourcaut de Merle, aki igen jó lovag volt, semmit sem hallott abból, amit a templomosok mondhattak a grófnak, mivel süket volt; és folyton azt kiáltotta: „Rontsunk rájuk! Rontsunk rájuk!”

219 Amikor a templomosok ezt látták, arra gondoltak, hogy szégyenben maradnak, ha engedik Artois grófját előttük haladni; egymással versengve megsarkantyúzták lovaikat, és üldözőbe vették a törököket, akik Manszúra városán keresztül menekültek előlük, egészen a Kairó mellett fekvő mezőig. Amikor vissza akartak fordulni, a törökök gerendákkal és fadarabokkal dobálták őket az utcán, melyek keskenyek voltak. Ott vesztette életét Artois grófja, Coucy ura, akit Raoulnek hívtak,²⁸⁴ és oly sok más lovag, akiknek a számát háromszázra becsülték. A templomosok, ahogyan azt később a nagymesterük mondta nekem, kétszáznyolcvan fegyverest veszítettek, mindannyian lovas harcosok voltak.

[Negyvenhatodik fejezet

A sebesült és csapdába került Joinville-t Anjou grófja kiszabadítja]

220 Lovagjaimmal együtt elhatároztuk, hogy rátámadunk arra a néhány törökre, akik bal kéz felől a táborunkban éppen zsákjaik megtöltésével voltak elfoglalva, s így is cselekedtünk. Miközben üldöztük őket, észrevettem, hogy az egyik szaracén lóra akar szállni, egy lovagja tartotta neki a kötőféket.

221 Amint a két kezét a nyeregre rakta, hogy felszálljon, lándzsámat a hóna alá dőftem s megöltem. Amikor a lovagja ezt látta, odahagyta urát és a lovát, s ahogy elhaladtam előtte, lándzsájával a hátam közepére sújtott. Ezzel a lovam nyakára döntött, s olyan szorosan tartott, hogy nem tudtam kirántani a kardomat, melyet a derekamra csatolva viseltem, így kénytelen voltam azt használni, amelyik a lovamhoz volt kötve. S amikor látta, hogy sikerült kardot rántanom, visszahúzta a lándzsáját, s otthagyt.

222 Mikor lovagjaimmal együtt kiértünk a szaracénok táborából, észrevettük, hogy egy csapat török, akiknek számát jó hatezerre becsültük, elhagyta szálláshelyét, s a mezőn át felénk közeledik. Ahogy megláttak bennünket, reánk vetették magukat, s megölték Hugues de Tréchatil uraságot,²⁸⁵ Conflans hűbérurát, aki az én zászlóm alatt harcolt. Én és lovagjaim²⁸⁶ megsarkantyúztuk lovainkat,

²⁸³ A La Marche grófságból származó Guy Fourcaut lovag Saint-Germain-Beaupré ura.

²⁸⁴ II. Raoul de Coucy (1202 u.–1250. április 6.), III. Enguerrand de Coucy elsőszülött fia.

²⁸⁵ Hugues de Tréchatil (Til-Châtel; 1220 k.–1250) zászlósúr, Conflans ura, a burgundi herceg vazallusa.

²⁸⁶ A következőkben döntően a Joinville közvetlen parancsnoksága alatt harcoló lovagokról van szó, rájuk nézve az alapforrás az ő krónikája. Joinville kilenc lovaggal indul a Szentföldre, s gondja van arra, hogy mindegyiküket felsorolja, valódi emléket állítva nekik:

Raoul de Vanon úr segítségére siettünk, aki szintén parancsnokságom alá tartozott, s akit a törökök már a földre löktek.

223 Miközben onnan visszafelé jöttem, a törökök lándzsáikkal ütni kezdtek. A reám nehezedő súly hatására a lovam térde megroggyant, én pedig átestem a fülei között, majd amilyen gyorsan csak tudtam, ismét fölegyenesedtem, pajzsomat a nyakamban, kardomat a kezemben tartva. Érard de Severei úr (Isten oldozza őt föl!), aki mellettem volt, akkor hozzám fordult, s azt mondta, hogy húzódjunk vissza egy lerombolt ház közelébe, s ott várjuk ki, amíg a király megérkezik. Ahogy arrafelé igyekeztünk, ki gyalog, ki lóháton, egy nagy csapat török keresztelte utunkat és támadt ránk. A földre taszítottak, keresztülgázoltak rajtam, s elragadták nyakamból a pajzsomat is.

224 Mikor túljutottak rajtunk, Érard de Severei úr visszajött hozzám, hogy a járásban segítségemre legyen, s így mentünk el a lerombolt ház faláig, ahová visszavonult még Hugues d'Escot, Ferris de Loupey és Renaud de Menoncourt uraság is. Ekkor a törökök minden oldalról megrohmoztak bennünket; egy részük felül behatolt a lerombolt házba, s lándzsáikkal onnan döfködtek minket. Akkor lovagjaim azt mondták, tartsam lovaik kötőfékét, hogy megakadályozzam elmenekülésüket, s ezt meg is tettem. Embereim olyan derekasan küzdöttek a törökök ellen, hogy őket dicsérte a hadsereg valamennyi bölcs vitéze s mindenki, aki látta az eseményeket vagy hallott róluk.

225 Ott sebesült meg a harcokban Hugues d'Escot uraság az arcát ért három kardvágástól, Raoul úr, valamint Ferris de Loupey uram is a vállára mért kardcsapástól. Oly mély volt a sebe, hogy a vér úgy ömlött a testéből, ahogy a bor folyik a hordó csapjából. Érard de Severei úr olyan súlyos kardvágást kapott az arcába, hogy attól az orra leesett az ajkára. Szent Jakab urat juttatta eszembe ekkor, akihez imígyen könyörögtem: „Szépséges Szent Jakab uram, segíts meg engem, s ments meg ebből a bajból!”²⁸⁷

226 Mikor imámat befejeztem, Érard de Severei úr így szólt hozzám: „Uram, ha úgy véled, hogy sem nekem, sem utódaimnak nem fognak szemrehányást tenni miatta, elmennék, hogy segítséget kérjek nektek Anjou grófjától, kit ott látok a mező közepén.” Erre így feleltem neki: „Érard uram, nekem úgy tűnik, nagy tisztesség volna az ön részéről, ha a mi életünk megmentése érdekében segítségért menne, mert hát az ön is igencsak nagy veszélyben van.” S valóban igazat szoltam akkor, mert Érard úr később ebbe a sebesülésbe halt bele. Valamennyi ott

Hugues de Trichastel (Til-Châtel) mellett Hugues de Landricourt a másik zászlósúr, a többi lovag: Gautier d'Ecurey, Gautier de Curel, Érard de Severei (Sivry-sur-Ante), Raoul de Vanou (Wanou/Vanault)-le-Châtel, Renaud de Menoncourt, Ferry de Loupey (Louppy) és Hugues d'Écot-la-Combe. Mindez azt feltételezi, hogy Joinville kb. 50 fős kontingenssel vesz részt az egyiptomi hadjáratban.

²⁸⁷ Szent Jakabról lásd a 83. jegyzetet.

lévő lovagom véleményét is megkérdezte, akik mind egyetértettek azzal, amit én mondtam. Ezt hallván arra kért, hogy engedjem szabadon a lovát, melyet a többiekével együtt én tartottam kantárszáron, s ezt meg is tettem.

227 Elment tehát Anjou grófjához, s kérte, legyen a segítségünkre. A kíséretében lévő nemesurak egyike megpróbálta lebeszélni, de a gróf azt mondta, hogy ő megteszi, amit a lovagom kér tőle. Felénk fordult, s a kantárt megereszelve sietett segítségünkre, több harcosa pedig lovát sarkantyúzva követte őt. Amint a szaracénok meglátták, hogy jönnek, tüstént békén hagytak minket. A harcosok élén kardját marokra fogva Pierre d'Alberive²⁸⁸ úr közeledett felénk; de mikor látta, hogy a szaracénok tőlünk már odébbálltak, a Raoul de Vanon urat fogva tartó ellenség közé rontott, s a sebesült lovagot kiszabadította.

[Negyvenhetedik fejezet

A királyi derékhad megtámadja a szaracénokat]

228 Nos, miközben ott álltam ló nélkül, sebesült lovagjaim körében, egyszerre csak nagy zaj, trombitaharsogás és hangos dobszó közepette odaérkezett a király is a teljes derékhaddal, s megállt egy földsáncon. Soha nem láttam még ilyen gyönyörű lovagot, válllaival az összes harcosa fölé emelkedett, fején aranyozott sisak, kezében német kard²⁸⁹ csillogott.

229 Amint ott megállt, a csapatában lévő jó lovagok, kiket korábban név szerint is említettem, s több más derék vitéz is, akik még vele voltak, rávetették magukat a törökökre. S tudjátok meg, hogy igen szép haditett volt ez, mert senki nem lőtt nyíllal vagy számszeríjjal,²⁹⁰ a törökök és a mieink a harcban összekeveredtek egymással, és buzogánnyal vagy karddal folytattak kézitusát. Egyik fegyvernököm, aki az előbb a zászlómmal együtt elfutott, de mostanra visszatért hozzám, magával hozta egyik flamand csataménemet is, főlészálltam rá, s szorosan a király mellett helyezkedtem el.

230 Ahogy ott álltunk egymás mellett, odajött a királyhoz Jean de Vallery úr,²⁹¹ a tapasztalt lovag, s azt indítványozta, hogy húzódjunk vissza jobb kéz felé a folyó mentén, ezáltal segítséget kaphatunk a burgundi hercegtől s mindazoktól, akiket a tábor őrizetére hátrahagytunk. Így a harcosai inni is tudnának, mert ekkorra már igencsak nyomasztó volt a hőség.

²⁸⁸ Róla csak Joinville-től van információnk.

²⁸⁹ Azaz hosszúkard: súlyos (kb. 1,5-1,8 kg), egyenes (90-110 cm hosszú) pengéjű, kétkezes, markolatán véggombos fegyver.

²⁹⁰ A számszeríj lovagiatlan fegyver voltáról lásd a 170. jegyzetet.

²⁹¹ Jean de Valleryről lásd a 241. jegyzetet.

231 A király parancsot adott gyalogos katonáinak, hogy hívják oda jó lovagjait, akikkel együtt szokott tanácskozni, név szerint említve őket. A katonák el is mentek értük a harcmezőre, ahol kemény küzdelem folyt köztük s a törökök közt. Amint megérkeztek, a király a véleményüket kérte, ők pedig azt mondták, hogy nagyon jónak tartják Jean de Vallery úr javaslatát. A király erre kiadta a parancsot, hogy a derékhad egységei Szent Dénes zászlajával az élükön vonuljanak jobb kéz irányába a folyóhoz. Amint a királyi csapatok elindultak, ismét hangos trombitaszó és dobpergés, valamint szaracén kürtök zaja hallatszott.

232 Alig tettünk meg egy kis utat, amikor több üzenet is érkezett Poitiers grófjától, a király fivéréától, Flandria grófjától és sok más nemesúrtól, kik mind arra kértek minket, hogy ne menjünk tovább, mert a törökök annyira szorongatják őket, hogy képtelenek utolérni bennünket. A király újra összehívta valamennyi bölcs lovagját a tanácsba, s ezúttal mindannyian azt ajánlották neki, hogy várjon. Kis idő múltán visszatért Jean de Vallery úr, aki rosszallását fejezte ki a királynak s tanácsadóinak a várakozás miatt. Azután mindannyian egyetértettek, hogy folytassák útjukat a folyó mentén, amint de Vallery úr korábban javasolta.

233 Ekkor azonban megjelent a királynál a *connétable*, Imbert de Beaujeu, s tudatta vele, hogy másik fivére, Artois grófja Manszúránál²⁹² egy házba besorulva védi magát, s kérte, siessen a segítségére. Így felelt a király: „*Connétable*, menjen ön elől, én pedig követem.” Felajánlottam lovagi szolgálataimat a *connétable*-nak, aki ezt nagyon megköszönte. Felkerekedtünk tehát, hogy Manszúrába menjünk.

234 Később egy buzogányos harcos vágatott oda a *connétable*-hoz, s rémülten közölte, hogy a királyt bekerítették, s a törökök elvágta a hozzá vezető utat. Ahogy megfordultunk, láttuk, hogy valóban legalább ezren voltak a király s mi közöttünk, kik mindössze hatan voltunk. Így szóltam ekkor a *connétable*-hoz: „Uram, nincs erőnk ahhoz, hogy ennyi emberen keresztül eljussunk a királyhoz. Menjünk inkább fölfelé, hogy ez az árok, mit maga előtt lát, elválasszon minket tőlük, s így majd ismét eljuthatunk a királyhoz.” A *connétable* úgy tett, amint ta-

²⁹² Manszúra (Mansourah, al-Manszúra, 'Győzedelmes') Kairó védelme szempontjából stratégiai fontosságú város Alsó-Egyiptomban, a Nílus deltájában. Szaladin szultán unokaöccse, al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín alapítja 1219-ben, apjának, al-Malik al-Ádil Szaif ad-Dín szultánnak a keresztények fölötti győzelme emlékére (1218 tavaszán megakadályozza, hogy a keresztések bekerítsék Damiettát, melyet majd augusztus 24-én foglalnak el). A manszúrai ütközetre 1250. február 8. és 11. között kerül sor. Katonailag – igen súlyos veszteségek árán – a keresztések győzelmével végződik, ám a további események, a sikeres arab ellentámadás a hadjárat teljes kudarcához vezetnek. Lajos király április 7-én kerül fogásba, és május 7-én szabadul.

nácsoltam. És tudjátok meg, hogy ha figyeltek volna ránk, megöltek volna mindnyájunkat, de ők csak a királlyal s a többi nagyobb csapategységgel törődtek, s rólunk azt hitték, hogy közülük valók vagyunk.

[Negyvennyolcadik fejezet

A keresztényeket visszaverik a folyón; Joinville védi a hidat;
Bretagne grófja Manszúrából visszatérve visszavonul]

235 Miközben a folyón lefelé visszatértünk a folyóág és a folyó közé, láttuk, hogy a király már a folyóhoz érkezett, és a törökök odahozták a király többi hadtestét is, buzogánnyal és karddal ütötték-vágták őket; és az összes többi hadtestet a folyóba dobták a királyéival együtt. Olyan nagy volt a vereség, hogy embereim közül sokan úszva próbáltak meg átkelni a burgundi herceg oldalára, amit nem tudtak megtenni, mert lovaik fáradtak voltak, és igen nagy meleg volt már; és miközben lefelé haladtunk, azt láttuk, hogy a folyót lándzsák és pajzsok borítják, és lovak és emberek, akik megfulladtak és elvesztek.

236 Egy kis hídhöz érkeztünk, mely a vízfolyás fölött vezetett; azt mondtam a *connétable*-nak,²⁹³ hogy itt kell maradnunk, hogy megvédjük ezt a kis hidat, „mert ha otthagyjuk, ezen az oldalon fognak a királyra támadni; és ha embereinket két oldalról rohamozzák meg, nagy a veszélye, hogy alulmaradnak”. És így is tettünk. És azt mondták, hogy azon a napon mind elvesztünk volna, ha a király nincs személyesen jelen. Mert Courtenay ura²⁹⁴ és Jean de Seignelay²⁹⁵ mesélték nekem, hogy hat török érkezett, és a királyt elfogták, és a lova kantárjánál fogva vezették, majd teljesen egyedül kiszabadította magát, hatalmas kardcsapásokat mérve rájuk. És amikor az emberei látták, hogy saját maga védi magát, felbátorodtak és lemondtak a folyón való átkelésről, és visszafordultak, hogy segítsenek a királynak.

237 Egyenesen felénk, akik a kis hidat védtük, jött Pierre, Bretagne grófja, aki egyenest Manszúrából érkezett, az arcán egy kardvágás okozta sebesüléssel, úgy-hogy a vér a szájába folyt. Egy alacsony, erős lovon ült; a gyeplőt a nyeregkápára dobta, és két kézzel tartotta, hogy emberei miatt, akik mögötte haladtak és igen-csak sürgették, meg ne botoljon. Úgy tűnt, hogy kevésre becsüli őket, mert amikor szájából a vért kiköpte, nagyon gyakran azt mondta: „Hohó! az Isten fejére mondom, látjátok ezeket a csavargókat!” A csapatteste végén jött Soissons grófja és

²⁹³ V. Imbert de Beaujeu-nek.

²⁹⁴ I. Pierre de Courtenay-Champignelle, lásd róla a 252. jegyzetet.

²⁹⁵ Jean de Falvy-Seignelay, a burgundi herceg vazallusa.

Pierre de Noville uram, akit Caiernek hívtak,²⁹⁶ aki számos sebet szerzett azon a napon.

238 Miután áthaladtak, és a törökök látták, hogy védjük a hidat és szembenézünk velük, békén hagyták őket. Odafordultam Soissons grófjához, akinek az elsőfokú unokatestvérét vettem nőül, és azt mondtam neki: „Uram, azt hiszem, jól tenné, ha itt maradna és védené ezt a kis hidat; mert ha ezt a hidat elhagyjuk, ezek a törökök, akiket itt lát magunk előtt, rajta keresztül ránk rohannak, és így a király előlről is és hátulról is ostrom alá kerül.” Megkérdezte, hogy ha ő marad, maradok-e én is; én azt feleltem: „Igen, nagyon szívesen.” Mikor a *connétable* ezt meghallotta, azt mondta nekem, hogy ne menjek el onnan addig, míg vissza nem tér, és segítséget nem hoz nekünk.

[Negyvenkilencedik fejezet
Joinville, akit megtámadnak a szaracénok,
továbbra is védi a hidat]

239 Így ott maradtam csataménem hátán, Soissons grófja a jobbomon, Pierre de Noville uram pedig tőlem balra állott. Ekkor felbukkant egy török, aki a király csapatteste felől érkezett; mögöttünk volt, és hátulról egy buzogánnyal Pierre de Noville uramra sújtott, aki a reá mért csapástól lova nyakára borult, majd a török a híd másik oldalára rontott, és az övéi közé vetette magát. Mikor a törökök látták, hogy nem hagyjuk a kis hidat, átkeltek a patakon, és a patak és a folyó között sorakoztak fel, ahogy korábban mi is tettük, mikor lefelé jöttünk. Mi pedig úgy álltunk fel velük szemben, hogy azonnal támadásba tudjunk lendülni, ha a király felé akarnának megindulni, és ha át akarnának kelni a kis hídon.

240 Előttünk a király két fegyveres harcosa (*serjans*) állt, az egyiknek Guillaume de Boon²⁹⁷ volt a neve, a másiknak Jean de Gamache,²⁹⁸ akik ellen a törökök, akik a folyó és a patak között helyezkedtek el, egy csomó gyalogos köz-

²⁹⁶ Pierre Caier de Pierrepont (1204 k.–Manszúra, 1250. február 12.), Neuville-ből (ma: Aisne megye). A Pierrepont családból 12 lovag vesz részt a VII. keresztes hadjáratban, közöttük Pierre másod-unokatestvére, Raoul de Pierrepont (1228/34–1250), Vanault-le-Châtel ura, Joinville vazallusa és kilenc lovagjának egyike.

²⁹⁷ Guillaume de la Motte-Broon, breton lovag, Broons (ma: Côte d’Armor megye, Bretagne) ura. A Saint-Malô közelében fekvő kereskedőváros két kis folyójának neve (*Rosette* és *Damiette*) Guillaume lovag hősiességének emlékét őrzi.

²⁹⁸ Valószínűség az eredetüket a Karolingokig visszavezető Gamache család egyik képviselője. A család Pikárdia északi részéről származik (Gamaches, ma: Somme megye), egyik tagja, Mathieu de Gamache (†1239) részt vett a III. keresztes hadjáratban. A családnak ez időben több harcképes korban lévő férfi tagja van, de egyiküket sem hívják Jeannak.

katonát küldtek, s akik sárrögökkel dobálták őket; ránk egyet sem tudtak dobni. Végül hoztak egy gyalogos közkatonát, aki háromszor hajított görögtüzet rájuk. Az egyik esetben Guillaume de Boon kerek pajzsával elkapta a görögtüzes edényt, mert ha a tűz belekap, teljesen megégett volna.

241 Egészen elborítottak bennünket a nyilak, melyek elvétették a két fegyverest. Ekkor az történt, hogy egy kóccal kitömött mellényt találtam, mely az egyik szaracéné volt. A felhasított felét magam felé fordítottam, és a zekéből pajzsot csináltam magamnak, ami nagyon jó szolgálatot tett, mert a nyilaiktól csak öt helyen sebesültem meg, a csataménem pedig tizenöt helyen. Még az is történt, hogy az egyik joinville-i emberem odahozott nekem egy zászlót, melyen a lándzsavassal díszített címerem volt. És valahányszor azt láttuk, hogy a szaracénok szorongatták a harcosokat, rájuk rontottunk, ők pedig elmenekültek.

242 A jó Soissons gróf, ebben helyzetben, melyben találtattunk, tréfálkozott velem, és azt mondta: „*Sénéchal*, hagyjuk ezt a csöcseléket, hadd ordítozzon, mert, Isten kalapjára mondom (– ahogy szokása volt esküdni –,)²⁹⁹ fogunk mi még, ön és én, erről a napról a hölgyek szobájában beszélgetni.”

[Ötvenedik fejezet

Joinville csatlakozik a királyhoz. A szaracénok veresége.

Táborukat kifosztják a beduinok]

243 Este, amikor a nap már lenyugodott, a *connétable* kivezényelte a király gyalogos íjászait, s felsorakoztatta őket előttünk. Alig tették azonban lábukat a számszeríj kengyelébe, a szaracénok máris futásnak eredtek, s nem törődtek több velünk. Akkor hozzám fordult a *connétable*: „No, *sénéchal*, ez igazán jól sikerült! Most pedig menjen a királyhoz, s el ne mozduljon mellőle, míg csak a sátorába vissza nem tér!” Alighogy megérkeztem királyunkhoz, Jean de Vallery úr is megjelent, és így szólt hozzá: „Nagyuram, Châtillon úr³⁰⁰ kérve kéri önt, hogy biztosítsa számára az utóvédet.” A király ezt öröme est vállalta, s nyomban útnak is eredt. Mialatt hozzájuk tartottunk, levétttem vele sisakját a fejéről, s a saját vaskalapomat nyújtottam oda neki, hogy könnyebben jusson levegőhöz.

²⁹⁹ Más forrás is megerősíti, hogy a Nesle dinasztíából származó II. Jean de Soissons számára kedves fordulat lehetett ez a fogadkozás, erre utal, hogy a gróf ragadványneve: *La Coiffe Dieu* 'Isten Kalapja' (MONFRIN, 242). Másik ragadványneve (*Le Bègue* 'a Dadogós') viszont arra utal, hogy időnként korlátozott lehetett a kifejezőkészsége. Lásd még róla a 62. jegyzetet.

³⁰⁰ V. Hugues de Châtillon (1196–1289), Saint-Pol és Blois grófja.

244 Ekkor, miután átkelt a folyón, odajött hozzánk Henry de Ronay³⁰¹ testvér, az ispotályos rend prépostja, s megcsókolta a király páncélba bújtatott kezét. A kérdésre, hogy van-e valamilyen híre Artois grófjáról, a király fivérééről, azt felelte, hogy bizony meg van arról győződve, hogy Artois grófja már a paradicsomban van. „Ejnye, jó uram – vigasztalta a királyt –, ne bánkódjál, hiszen egyetlen francia királynak sem jutott oly nagy dicsőség osztályrészül, amekkora néked adott. Úszva keltél át egy folyón, hogy megküzdj ellenségeiddel, szétverted s elűzted őket a csatamezőről, megszerezted hadigépeiket és szállásaikat, ahol ma este már te nyugodhatsz.” A király azt felelte erre, hogy imádjuk Istent mindazért, ami- ben őt részesítette, s eközben szemeiből hatalmas könnycseppek gördültek alá.

245 Ahogy a táborhelyhez értünk, éppen azt láttuk, hogy egy már lebontott sátor kötelékeit az egyik oldalán szaracén gyalogosok tartották, a másik oldalon meg a mi közkatonáink. A templomos rend nagymesterével³⁰² rájuk vetettük magunkat, mire széjjelszaladtak, a sátor pedig a mi embereinknél maradt.

246 Részt vett ebben az ütközetben sok, szemérmetlen módon hetvenkedő ember, akik azonban mind megfutamodtak, s fejvesztett menekülésbe fogtak a kis hídon át, melyről az előbb már szóltam. Egyetlenegy sem sikerült magunk mellett tartanunk. Megneveznék néhányat közülük, de eltekintek tőle, mivel nincsenek már az élők sorában.

247 Feltétlenül szólnom kell azonban Gui Mauvoisin³⁰³ uraságról, mert ő tiszteességgel tért meg Manszúrából. Az egész utat, amelyet a *connétable* és én megtettünk fölfelé, ő megtette lefelé is; ugyanis az történt, hogy a törökök, éppen úgy, ahogy visszavetették Bretagne grófját és derékhadát, visszaverték Gui Mauvoisin úr és harcosai támadását is. Ő és emberei nagy dicsőséget szereztek maguknak azon a napon. Nem csoda, hogy ily elismerésre méltó viselkedésről tettek tanúbizonyságot, hiszen – s ezt olyanoktól hallottam, akik jól ismerték a helyzetét –

³⁰¹ Valójában Jean de Ronay (1244–1250. február 11.), a johannita rend második embe- re (*vice-magister*), a rend *priorjának* (Guillaume de Châteauneuf; 1242–1258) fogsága ide- jén *prior ad interim*. Mindketten részt vesznek az Alphonse de Poitiers által indított táma- dásban, majd a fáriszkúri összecsapásban, ahol Jean de Ronay életét veszti.

³⁰² A templomos rend nagymestere (1247–), korábban a lovagrend aquitániai tartomá- nyának a *praeceptor*a (1236–) Guillaume de Sonnac (Saunhac/Saunhai/Sonnay/Wilhelmus de Sonayo; 1200 k.–Fáriszkúr, 1250. február 11.). Alphonse de Poitiers az ő közreműködé- sével készíti elő a keresztes hadjáratot. (Akkonból 1248 szeptemberében érkezik Ciprusra az előkészítő munka befejezésére.) Manszúránál február 8-án megsebesül, fél szemét el- veszti, 11-én pedig elesik Fáriszkúrnál.

³⁰³ IV. Gui (Guy) de Mauvoisin (Malvoisin), Champagne grófjának hűbérese, a Mantes (ma: Yvelines megye, Île-de-France) vidékén lévő Rosny ura (1201–1252). Részt vett már a „bárok keresztes hadjáratában” (1239) is, és szerencsésen megmenekült a Bar grófja ál- tal indított meggondolatlan támadásból.

egész derékhadát (vagy kis híján az egészet) olyan lovagok alkották, akik az ő családjából vagy pedig fő hűbéresei (*hommes liges*)³⁰⁴ közül kerültek ki.

248 Miután megfutamítottuk és szálláshelyükről elűztük a törököket, s nekünk már egyetlen harcosunk sem maradt az ő elhagyott táborukban, a nagy számban ott lévő beduinok megrohamozták a szaracénok sátrait. Semmit a világon nem kíméltek, sőt a táborból magukkal vittek mindent, amit csak menekülés közben a szaracénok otthagytak. Azt azonban soha senki nem mondta róluk, hogy a beduinok azért, mert meglopták s kifosztották a szaracénokat, akiknek pedig alattvalói voltak, alábbvalók lennének náluk, mert az ő népüknél ez így szokás; mint ahogy az is, hogy mindig a gyöngébbet támadják meg.

[Ötvenegyedik fejezet
A beduinokról]³⁰⁵

249 Mivel tárgyam szempontjából érdekes, elmondom nektek, hogy milyen emberek is a beduinok. A beduinok nem Mohamedben hisznek, hanem Ali törvényében, aki Mohamed nagybátyja³⁰⁶ volt. Hisznek továbbá a Hegy Öregjében is, akit az *asszaszinok*³⁰⁷ látnak el élelemmel. Úgy tartják, hogy ha az ember az

³⁰⁴ Itt különösen jól látszik, hogy Joinville milyen kivételes erőt tulajdonít a közvetlen vazallusi kötelekeknek.

³⁰⁵ A beduinok (arab *badavi*, 'a sivatag lakói') a közel-keleti sivatagok nomád, többségében arab nyelvű népessége, sajátos kultúrával és társadalmi struktúrával. Döntően Arabia, Szíria, Irak és Jordánia területén éltek vándorló életmódjukat. Az *északi arabok* Adnan (Kr. e. 122), vagyis Iszmáil, tehát Ábrahám (Ibrahim) leszármazottainak tekintik magukat (és szemben állnak a *déli arabokkal*). Társadalmuk hierarchikus, megélhetésük és megbecsülésük attól is függ, hogy mely állatok tenyésztésével foglalkoznak: a legmagasabb szinten a teve-, majd a juh- és kecske-, végül a marhapásztorkodók csoportja van. A társadalom alapegysége a törzs és a nagycsalád, melyeknek vezetőit egységesen *sejkek* hívják.

³⁰⁶ Ali ibn-Tálib (600–661), a negyedik kalifa Abu Tálibnak (550–619), Mohamed próféta nagybátyjának volt a fia, Mohamednek tehát nem nagybátyja, hanem unokaöccse és veje. Tőle származtatják a síitákat. A síiták Ali hetedik utódját, Iszmáilt tekintik az utolsó törvényes imámnak (765–). Az iszmáiliták vezetésével jön létre a Fátimida Kalifátus, amely végül Egyiptomban stabilizálja hatalmát. Al-Musztanszir (1036–1094) uralkodása alatt megindult a kalifátus hanyatlása. Halála után utódjának szánt fiát, Nizárt meggyilkolják, és legfiatalabb gyermekét, al-Musztaalit emelik trónra. Egyiptomban a musztaalita iszmáiliták válnak meghatározó tényezővé, míg a nizárita csoportok Perzsiában és Szíriában szilárdítják meg helyzetüket.

³⁰⁷ A *Hegy Öregje* (*Sejk al-Dzabal*) nevet elsőként Hasszán ibn al-Szabbah (perzsa változatban: Haszan ibn asz-Szabbáh (1036 k.–Alamút, 1124), jemeni eredetű családból

uráért vagy valamely jó ügyért hal meg, akkor a lelke jobb testbe költözik, s kellemesebb sorsa lesz, mint azelőtt volt. Ezért aztán az asszaszinok nem félnek attól, hogy miközben a Hegy Öregjének valamely parancsát teljesítik, megölik őket. De hagyjuk most a Hegy Öregjét, s beszéljünk inkább a beduinokról.

250 A beduinok nem városokban, falvakban vagy várakban laknak, hanem kinn a mezőn ütnek tanyát. Háznépüket, asszonyaikat és gyerekeiket éjszakára –

származó, a perzsiai Kom városában született jeles síita-ismáilita teológus és tudós kaphatta, aki élete során bejárja a korabeli iszlám világ legjelentősebb szellemi és politikai központjait (Iszfahán, Damaszkusz, Kairó), végül Alamút várában telepszik meg, melyet békés úton (tekintélyével) foglal el (1090). A várban jelentékeny erődítési munkálatokat végeztet, s értékes könyvtárat hozva létre benne, igen fontos szellemi központtá fejleszti. A *Hegy Öregje* nevet, illetve címet később több más, iszmáilita vallási irányzathoz tartozó *nizárita* szektavezető viseli, elsősorban Szíriában. Közülük nagy szerepet játszik Rasíd ad-Dín Szinán (1126/1135–1192) („Hegy öregje”: 1163–), aki fokozatosan kiépíti Szíria területén az asszaszinok „államát”. Ennek során több fontos várat (Kadmusz, al-Kahf) vesz birtokba. Fővárosa a bizánci eredetű erőd, Maszjáf vára lesz, melyet az asszaszinok IV. Raymond de Toulouse-tól (Raymond de Saint-Gilles; 1042–1105), Tripolisz grófjától (1102–) vásárolnak meg (1145). Az asszaszinok síita, iszmáilita vallási csoportosulás, konspirációs alapon működő titkos társaság. Noha több fegyveres konfliktus bontakozik ki velük, sem Szaladin (akit speciális testőrség véd ellenük), sem pedig Oroszlánszívű Richárd nem törekszik a felszámolásukra. A templomosokkal és a johannitákkal vívnak kemény harcokat. Hanyatlásukat Alamút eleste és felprédálása (Hülegü, 1256), majd Maszjáf mongolok általi bevételé (1260) jelzi. Baibarsz al-Bundukdári egyiptomi szultán ez utóbbit a nizáriták segítségével ugyan visszafoglalja, de 1273-ban az összes asszaszin várat és területüket saját birodalmához csatolja. Számos legenda övezi a szektát, mely több politikai gyilkosságot követett el – az egyik leghírhedtebb a Montferrati Konrád jeruzsálemi király elleni merénylet (Türosz, 1192. április 28.) –; ez időben elterjedt hiedelem volt, hogy célpontjaik között szerepel II. Fülöp Ágost, Oroszlánszívű Richárd, a mindenkori német-római császár és maga IX. Lajos is. Előfordult ugyanakkor, hogy a keresztesekkel alkalmi szövetségben tevékenykedtek, s volt olyan időszak is, amikor a szekta hatalmi terjeszkedésének útjában álló muszlimokat gyilkoltak meg. *Asszaszin* nevük az arab *hasis* (‘száraz fű’, majd ebből: ‘kábitószér’) szóval van kapcsolatban, és ‘hasishasználó’-t jelent. A muszlim vallás- és jogtudósok a 12–13. század folyamán különösen elterjedt drogfogyasztást vallási eretnekség gyanánt értelmezték és az iszlám társadalomra nézve veszélyesnek ítélték, a síita nizárita csoportra tehát az arab szerzők megvető értelemben használták az *asszaszin* szót. Az európai nyelvekben a keresztesek nyomán terjed el, akik a szíriai araboktól veszik át a kifejezést a szíriai nizáriták megnevezésére. Danténál a *perfidó assassin* jelentése ‘olyan ember, aki pénzért gyilkol’; a francia, angol, olasz, spanyol nyelvben ‘orgyilkos’ jelentésben honosodik meg. A nyugati gondolkodásba beleivódott hasis befolyása alatt elkövetett orgyilkosság képzeete nyilvánvalóan az eredeti jelentés ismeretében, másodlagosan alakult ki, és történeti alapja nincsen.

vagy ha rossz idő van, nappalra is – a hölgyek szekereihez hasonló sátorfélékben helyezik el, melyeket hordóabroncsokból s hozzájuk erősített rudakból készítenek, az abroncsok tetejére pedig timsóval kikészített, damaszkuszi bőrnek nevezett birkabőröket dobnak. Maguk a beduinok földig érő, nagy birkabundát viselnek, mely egész testüket takarja.

251 Ha este esik az eső, és ha rossz idő van éjszaka, bundájukba beburkolódnak, lovaikat szabadon engedik, s hagyják, hogy a közelükben legelésszenek. Másnap reggel azután bundáikat kiterítik a napra, dörzsölik, *appretálják* őket, s hamarosan semmi sem árulja el, hogy előző este nedvesek voltak. Hitük tanítása szerint senki nem halhat meg máskor, mint a neki rendelt napon, ezért aztán nem hajlandók páncélt viselni, s amikor gyermekeiket megátkozzák, ezt mondják nekik: „Légy átkozott, mint a frank, aki páncélt ölt magára, mert fél a haláltól!” Harc közben semmi más nincs náluk kardjukon és lándzsájukon kívül.

252 Szinte valamennyien a papokéhoz hasonló karinget viselnek, s fejüket vászonnal csavarják körül, mely az álluk alatt is folytatódik. Fölöttébb rút és visszasztító látványt nyújtanak, mert hajuk és szakálluk koromfekete. Állataik tején élnek, s a gazdag emberektől megveszik a síkságokon lévő legelőket, hogy jószágukat táplálni tudják. Hogy pontosan hányan vannak, senki nem tudja megmondani, mert megtaláljuk őket mindenfelé, a Jeruzsálemi Királyságban éppúgy, mint a szaracénok és más hitetlenek földjein. Ezeknek minden esztendőben magas adókat fizetnek.

253 Azóta, hogy a tengerentúlról visszatértem, nálunk is láttam oly becstelen keresztényeket, akik a beduinok törvényei szerint élnek, s azt tartják, hogy ki-ki csak a számára kijelölt napon halhat meg. Ez a tanításuk kiváltképp gyalázatos, mert annyit tesz, mintha azt mondanák, Istennek nincs kellő hatalma, hogy megmentsen minket. Hiszen bolond volna akkor mindenki, aki Istent szolgálja, ha nem bíznánk abban, hogy képes életünket meghosszabbítani s megóvni bennünket a gonosztól és a balszerencsétől. Őbenne kell tehát hinnünk, mert ő bármily cselekedet megtételére képes.

[Ötvenkettedik fejezet]

A tábort az éj leple alatt megtámadják. Joinville papja menekülésre készlet nyolc szaracént]

254 Nos, akkor mondjuk el, hogy az est leszálltával visszatértünk, a király és én, a fent említett, veszélyes ütközetből, és tábort ütöttünk azon a helyen, ahonnan ellenségeinket kiűztük. Embereim, akik ott maradtak a táborban, ahonnan mi elmentünk, hoztak nekem egy sátrat, melyet korábban a templomosoktól kaptam, és felállították a harci eszközök elé, melyeket a szaracénoktól zsákmányoltunk. A király pedig gyalogosokat helyezett oda, hogy az eszközöket őrizték.

255 Amikor már ágyamban feküdtem, és igazán szükségem lett volna arra, hogy pihenjek a sebesülések miatt, melyeket az előző napon szereztem, nem ez történt velem, mert még mielőtt megvirradt volna, bekiáltottak a sátramba: „Fegyverbe! Fegyverbe!” Felkeltettem a kamarásomat, aki előttem feküdt, és mondtam neki, hogy nézzen utána, mi történt. Egészen megrémülve jött vissza, és azt mondta: „Uram, talpra! Talpra! Mert itt vannak a szaracénok, kik gyalog és lóháton jöttek, és szétverték a király gyalogosait, akik a harci eszközöket őrizték, és a sátraink kötelékei közé vetették őket.”

256 Felkeltem, és egy bélelt zekét terítettem a hátamra, fejemre pedig egy vaskalapot tettem, és odakiáltottam a gyalogosaimnak: „Szent Miklósra mondom, itt nem maradnak!” Lovagjaim azon sebesülten, ahogy voltak, hozzám siettek, és a harci eszközökön kívülre űztük a szaracénok gyalogosait, egy hatalmas török lovas hadtest elé, mely közvetlenül a harci eszközök mellett volt, melyeket zsákmányoltunk. Üzentem a királynak, hogy küldjön segítséget, mert sem én, sem lovagjaim nem voltunk képesek páncélinget öltetni a sebek miatt, melyeket kaptunk; a király pedig odaküldte hozzánk Gaucher de Châtillon urat, aki köztünk és az előttünk lévő törökök között ütött szállást.

257 Amikor Châtillon uraság a szaracénok gyalogosait kiűzte, azok egy hatalmas török lovas hadtesthez vonultak vissza, mely a táborunk előtt sorakozott fel, hogy ne tudjuk meglepni a szaracénok seregét, mely mögöttük helyezkedett el. Ebből a török lovas hadtestből nyolc igen jól felfegyverzett vezetőjük leszállt a lóról, hogy a számszerűjászaink nehegyesítsék őket. Ez a nyolc gyalogos nyílzáport zúdított a táborunkra, és több emberünket és lovunkat megsebesítették.

258 Én és lovagjaim egybegyűltünk, és úgy döntöttünk, hogy amikor leszállt az est, elhordjuk a köveket, amelyek mögé elbarikádozták magukat. Az egyik papom, akit Jean de Voisey³⁰⁸ úrnak hívtak, a saját feje után ment, és nem várt addig, hanem egyedül elindult a táborunkból és a szaracénok felé ment, bélelt zekéjében, fején vaskalappal, lándzsája vasát a hóna alá rejtve, hogy a szaracénok észre ne vegyék.

259 Amint a szaracénok közelébe ért, akik nem tulajdonítottak neki jelentőséget, mivel látták, hogy egyedül van, hóna alól előrántotta lándzsáját, és rájuk rontott. A nyolc közül egy sem volt, aki védekezett volna, ehelyett mind elmene-kültek. Amikor azok, akik lóháton ültek, látták, hogy a vezetőik feléjük menekülnek, megsarkantyúzták lovaikat, és a segítségükre siettek; a mi táborunkból vagy

³⁰⁸ Jean de Voisey (†1261), Voisey plébánosa. Voisey (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) az ekkor a Német-római Császársághoz tartozó Jonville-uradalom területén található. (A *Jonville* és a *Joinville* család között minden bizonnyal rokoni kapcsolatok vannak, nevüket gyakran írják ugyanúgy, és azonos a címerük is.) A település 13. században épült plébániatemplomában (melyet valószínűleg Jean kezd el építtetni) egy sírkő őrzi a keresztes háborúban vitézkedő pap emlékét, aki 1254-ben visszatér falujába.

ötven gyalogos rohant elő, a lovasok pedig lovaikat sarkantyúzva közeledtek, de nem mertek megütközni a gyalogosainkkal, hanem hirtelen irányt változtattak előttük.

260 Amikor ezt kétszer vagy háromszor megismételték, az egyik gyalogosunk a lándzsáját közepén megragadta, és az egyik török lovasra hajította, s a bordái között találta el; az pedig, akit eltalált, magával vitte a földig lógó lándzsát, mely a bordái közé akadt. Mikor a törökök ezt látták, se előre, se hátra nem mertek mozdulni, a gyalogosaink pedig elhozták onnan a köveket. Ettől fogva a papom ismert lett a táborban, egymásnak mutogatták és azt mondták: „Íme, ő Joinville uraság papja, aki a nyolc szaracént tönkreverte.”

[Ötvenharmadik fejezet

A szaracénok általános támadást készítenek elő a tábor ellen]

261 Ezek az események a nagybőjt első napján³⁰⁹ zajlottak. Ugyanazon a napon egy bátor szaracén, akit ellenségeink vezérré tettek meg³¹⁰ a sejk fia, Scecedin helyett, akit a hamvazószerdai ütközetben veszítettek el, fogta Artois grófjának díszes zubbonyát, aki szintén ebben a csatában halt meg, és felmutatta a szaracénok összes emberének, és azt mondta, hogy az a király zubbonya, aki meghalt.

262 „Ezt pedig azért mutatom nektek, mert egy fej nélküli testtől nem érdemes félni, sem a király nélküli néptől. Tehát, ha nektek is úgy tetszik, pénteken megtámadjuk őket; és egyet kell ezzel értenetek, ahogyan én látom, mert nem szabad elszalasztanunk az alkalmat, hogy mindannyiukat elfogjuk, mivel elvesztették a vezérüket.” És mindnyájan egyetértettek abban, hogy pénteken megindítják ellenünk a támadást.

263 A király kémei, akik a szaracénok táborában voltak, jöttek és elmondták ezeket a híreket a királynak. A király ekkor megparancsolta valamennyi csapat-est vezetőjének, hogy éjfélkor fegyverezzék föl embereiket, és vonuljanak a sátrakon kívülre a korlátig, mely olyan volt, hogy vastag deszkákból készült, azért, hogy a szaracénok ne törhessenek be a táborba. És úgy cselekedtek, ahogy a király megparancsolta.

264 Pontban napkeltekor a fent megnevezett szaracén, akit vezérükké léptettek elő, jó négyezer török lovast vezényelt hozzánk, és felsorakoztatta őket a táborunk és maga körül, a folyótól, mely Babilóniától jön, addig a folyóig, mely

³⁰⁹ 1250. február 9-én, hamvazószerdán.

³¹⁰ Baibarsz Bundukdári, aki ezek szerint maximálisan kihasználja a valóban a keresztes csapatok vezetőjeként viselkedő Artois grófja halálával kialakult helyzetet, noha nyilvánvalóan tudnia kellett, hogy nem a királyt ölték meg.

a táborunktól indult és egy Rexi nevű város felé haladt. Miután ezt elrendezték, nagyszámú gyalogos szaracént hoztak oda, és ők is körülvették az egész táborunkat, mint ahogy a lovasok is tették. Eme két csapattest után, melyekről beszélek, a kairói szultán összes haderejét felsorakoztatta, hogy segítsenek nekik, ha szükséges.

265 Miután ezt elrendezték, a vezér egyedül odajött egy kis lovon, hogy megnézze táborunk állapotát. És aszerint, hogy hol látta, hogy csapattestünk egyik vagy másik ponton jelentősebb, visszament és hozott még embereket, és megerősítette a saját csapattesteit velünk szemben. Ezek után a beduinokat, akik vagy háromezren voltak, átvezette ahhoz a táborhoz, melyet Burgundia hercege védett, és a két folyó között volt. Ezt pedig azért tette, mert úgy számolt, hogy a király a herceghez küldött embereket, hogy a beduinokkal szemben a segítségére legyenek, aminek következtében a király serege gyengébbé vált.

[Ötvennegyedik fejezet
A nagyböjt első péntekjén³¹¹ vívott ütközet]

266 Egészen délig tartott, míg ezt a felállást elrendezte. Akkor megszólaltatta a dobokat, melyeket üstdoboknak hívnak, és gyalog és lóháton ránk rontottak. Először Szicília királyáról szólok nektek, aki akkor még Anjou grófja volt, mert ő állt legelől Babilónia felé. Úgy támadtak rá, ahogyan a sakkjátékot játsszák, mert a gyalogosait indították támadásba ellene, és ezek a gyalogosok görögtűzet vetettek rá. És a lovas és gyalogos harcosok oly hevesen támadták, hogy szétverték a szicíliai király csapatait, aki gyalog küzdött a lovagjai között.

267 Emberek jöttek a királyhoz, és elmondták neki, milyen szerencsétlen helyzetbe került a fivére. Ahogy ezt meghallotta, megsarkantyúzta lovát, és fivére csapattestén keresztülvágva, kezében karddal a törökök közé vetette magát, még mielőtt lován a farhámot görögtűzzel felgyújtották volna. És ezzel a támadással a király segítséget nyújtott a szicíliai királynak, és kiűzték a törököket a táborukból.

268 A szicíliai király csapatteste után következett a tengerentúli bárók csapata, melynek Gui d'Ibelin úr és a fivére, Baudouin volt a parancsnoka.³¹² Az ő csapattestüket követte Gautier de Châtillon³¹³ csapatteste, tele derék harcosokkal és

³¹¹ 1250. február 11-én.

³¹² A két Ibelin fivér, Baudouin (1200 k.–1266) és Gui (1205 k.–1267 u.), I. Jean d'Ibelinnek (1179–1236), Bejrút urának fiai. Később fontos szerepet játszanak a Ciprusi Királyság történetében: Baudouin *sénéchal*, Gui *connétable* és *maréchal*. Gui leánya, Isabelle d'Ibelin (1241–1324) III. Hugó (1235–1284) ciprusi király (1266–) hitvese lesz.

³¹³ Valójában nem *Gautier*, hanem *Gaucher* de Nevers-Châtillon, lásd a 155. jegyzetet.

jó lovagokkal. Ez a két csapat olyan derekasan védekezett, hogy a törököknek nem sikerült sem áttörni rajtuk, sem meghátrálásra kényszeríteni őket.

269 Gautier úr csapatteste után jött Guillaume de Sonnac, a templomosok nagymestere, azzal a kevés baráttal, akik a keddi ütközetből megmaradtak. Ő egy védőművet építtetett maga elé azokból a hadieszközökből, melyeket a szaracénoktól zsákmányoltunk. Amikor a törökök jöttek, hogy megostromolják, görög-tüzet hajítottak a védősáncra, melyet építtetett; a tűz könnyen belekapott, mivel a templomosok nagy mennyiségű fenyődeszkát raktak bele. És tudjátok meg, hogy a törökök nem várták meg, hogy a tűz végigégjen, hanem a lobogó lángok között vetették magukat a templomosokra.

270 Ebben a csatában Guillaume testvér, a templomosok nagymestere elvezítette egyik szemét; a másikat még hamvazószerdán vezítette el, és a mondott úr – Isten bocsássa meg a vétkeit! – ebbe bele is halt. És tudjátok meg, hogy egy jó *journal*nyi terület³¹⁴ volt a templomosok mögött, melyet olyannyira elborítottak a nyilak, melyeket a szaracénok lőttek ki, hogy a föld ki sem látszott a nyilak nagy tömegétől.

271 A templomosok csapatteste mögött volt Gui Mauvoisin úr csapatteste, melyet a törökök nem tudtak legyőzni; ugyanakkor az történt, hogy a törökök Gui Mauvoisin urat görögtűzzel borították el, melyet az emberei csak nagy erőfeszítések árán tudtak eloltani.

[Ötvenötödik fejezet Ugyanannak a csatának a folytatása]

272 Gui de Mauvoisin úr csapattestétől indult lefelé az a korlát, mely a táborunkat elzárta, és egy jókora kőhajításnyira, a folyó felé folytatódott. Innen a korlát Guillaume de Flandre gróf csapatai előtt haladt tovább, és egészen a folyóig húzódott, mely a tenger felé folyt. A mi csapattestünk a védőkorlát azon szakaszánál helyezkedett el, mely Gui de Mauvoisin úr felől indult. És mivel Guillaume de Flandre gróf csapatteste a szaracénokkal szemtől szemben állt, azok nem mertek minket megközelíteni; ami által nagy szívességet tett nekünk Isten, mert sem én, sem lovagjaim nem viseltünk páncélinget, mivel mindnyájan megsebesültünk a húshagyó keddi³¹⁵ ütközetben.

³¹⁴ A *journal* vagy *ouvrée* régi területmérték, akkora földterületet jelent, melyet egy nap alatt (ekével) meg lehet művelni (és nem bejágni). Nagysága területenként változik, 22,85 és 34,28 ár között (1 ár = 100 m²). Az utóbb említett szám megközelítően a Magyarországon (elsősorban a Felvidéken és a Dunántúlon) kishold (35,86 ár, 1000 négyszögöl) néven ismert mértékegységnek felel meg. (A mérés logikája is azonos: 1 hold akkora terület, melyet egy nap egy ember egy ekével fel tud szántani.)

³¹⁵ Február 14-i.

273 A szaracénok mind lóháton, mind gyalogosan heves és ádáz támadást indítottak Flandria grófja és csapatteste ellen. Amikor ezt megláttam, parancsot adtam számszerűjászaiknak, hogy lőjenek a lovasokra. Amikor a lovasok látták, hogy a mi oldalunkról sebesítették meg őket, futásnak eredtek. És amikor a gróf emberei látták ezt, otthagyták a táborn, és a szaracén gyalogosokra vetették magukat, és szétverték őket. Többen meghaltak ott közülük, és több pajzsukat elvették. A harcban kitűnt bátorságával Gautier de la Horgne,³¹⁶ aki d’Apremont úr³¹⁷ zászlaját vitte.

274 Flandria grófjának csapatteste után következett Poitiers grófjának, a király fivérének csapatteste; Poitiers grófjának ez a csapatteste gyalogos volt, és ő egyedül volt lovas; a törökök a gróf csapattestét teljesen szétverték, Poitiers grófját pedig fogolyként vezették. Amikor a tábor mészárosai és az asszonyok, akik az élelmiszert árulták, ezt meghallották, fellármázták a táborn, és Isten segédelmével segítséget hoztak a grófnak, és elűzték a törököket a tábornól.

275 Poitiers grófjának csapatteste után jött Joceran de Brancion³¹⁸ úr csapatteste, aki a gróffal érkezett Egyiptomba, és az egyik legjobb lovag volt a hadse-

³¹⁶ Gautier de la Horgne, a zászlósúr La Horgne-ból (ma: Ardennes megye, Champagne-Ardenne) származik, és valószínűleg II. Geoffroy d’Apremont egységének tagja.

³¹⁷ Az Apremont család tagjai a 13. században Lotaringia jelentős bárói közé tartoztak, Apremont (ma: Apremont-la-Forêt, Meuse megye, Lotaringia) vára a 12. században épült (ma már nem létezik), birtokaik a metzi püspökség területén fekszenek. Hatalmukat I. Geoffroy d’Apremont (1162–1222) alapozza meg. Neje Élisabeth de Dampierre (1150/60–1228); egyik fia, Jean d’Apremont Metz püspöke (†1238). Utóda, VI. Gobert d’Apremont (1190 k.–1263. augusztus 20.) részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban (1208–1229), majd II. Frigyes invitálására a VI. keresztes hadjáratban, ahol csapataival együtt átáll a császárral ellenséges viszonyban lévő templomos és johannita rendek oldalára. Hazatérése után Compostelába zárandokol, majd kolostorban fejezi be életét. Három fia vesz részt az egyiptomi keresztes hadjáratban: II. Geoffroy d’Apremont (lásd róla a 157. jegyzetet), VII. Gobert d’Apremont (lásd róla a 158. jegyzetet) és Guy d’Apremont (1220 k.–Tunisz, 1270).

³¹⁸ IV. Joceran Gros/Jocerant de Brancion (1200 k.–Mansúza, 1250. február 11.), Brancion, Uxelles és házasság (Marguerite de Salins, 1221–) révén Salins ura, a Burgund Hercegségben a *bailli* méltóságot viseli. Fiával együtt elkíséri hűbérurát (IV. Hugues de Bourgogne-t) az egyiptomi keresztes hadjáratba, ahol életét veszti, s a hadjárat költségei miatt családja tönkremegy. Fia, III. Henri de Brancion (1221 u.–1260/65) a hadjáratról visszatérően kénytelen átadni javait (Brancion, Uxelles), melyek így a burgundi herceghez jutnak s a terület fontos stratégiai erősségeivé válnak. Brancion 12. századi eredetű vára (ma: Martailly-lès-Brancion, Saône et Loire megye, Burgundia) Merész Károly halálát (1477) követően kerül a francia királyok birtokába, a vallásháborúk idején a Katolikus Liga (1588–1595) egyik központja, lerombolásához is a katolikus–hugenotta konfliktus vezet.

regben. Embereit úgy rendezte el, hogy valamennyi lovagja gyalog volt, ő maga pedig lóháton, valamint fia, Henri úr és Joceran de Nanton³¹⁹ fia; nekik azért engedte, hogy lóháton maradjanak, mert gyermekek voltak. A törökök több alkalommal is szétverték az embereit. Mindannyiszor, mikor azt látta, hogy embereit szétverik, megsarkantyúzta lovát, és hátulról támadt a törökökre; így azután a törökök több alkalommal otthagyták az embereit, és őt rohamozták meg.

276 Ez azonban nem tudta volna megakadályozni, hogy a törökök mindnyájukat megöljék a harcmezőn, ha nem lett volna Henri de Coonne³²⁰ úr, a bölcs, bátor és megfontolt lovag, aki a burgundi herceg seregében harcolt; és valahányszor azt látta, hogy a törökök jöttek és rátámadtak Brancion úrra, a király számszeríjszáival a folyón keresztül a törökökre lövetett. Brancion úr mindenesetre megmenekült e nap balszerencsájától, úgy, hogy a körülötte lévő húsz lovagból tizenkettőt elveszített, nem számítva a többi fegyveres harcost; ő maga is olyan siralmas állapotba került, hogy attól fogva nem tudott többé lábra állni, és Isten szolgálatában belehalt a sebesülésébe.

277 Brancion úrról fogok most beszélni nektek. Amikor meghalt, harminchat csata és ütközet volt a háta mögött, melyekben övé volt a legdicsőbb haditett (*pris d'armes*). Láttam őt harcolni Chalon grófjának kíséretében, akinek unokaövé volt,³²¹ és odajött hozzám és a fivéremhez,³²² és így szólt hozzánk egy nagypénteken: „Unokaöcsém, gyertek és segítsetek nekem, ti és az embereitek, mert a németek feldúlják a templomot!” El is mentünk vele, és karddal a kezünkben rájuk támadtunk, és nagy nehezen és kemény harcban kiűztük őket a templomból.

278 Mikor ezzel megvoltunk, a derék férfiú letérdelt az oltár előtt, és hangoosan könyörgött a Mi Urunkhoz, és ezt mondta: „Uram, kérlek, légy könyörületes

³¹⁹ III. Henri de Brancion és Joceran de Nanton fia ezek szerint 16 esztendősnél nem lehetett idősebb. – Nanton és Cruzille urai csak később, a 14. századtól játszanak jelentősebb szerepet Burgundiában. Ebből az időszakból lovagok személyére vonatkozóan Joinville-től ismerünk csak információkat.

³²⁰ Henri de Coonne burgundi lovagról csak Joinville-től vannak adataink.

³²¹ I. Jean de Chalon (1190–1267) a Burgund grófságban fekvő Chalon grófságát csak addig birtokolja (1228–1237), amíg el nem cseréli IV. Hugues (1213–1272) burgundi herceggel más birtokokra. Chalon grófja igen kiterjedt rokonsággal rendelkezik, három házasságából 16 gyermeke születik. A németekkel vívott ütközet valószínűleg a francia–német határvidéken nem ritka kisebb, helyi konfliktus lehetett, amelyet nem sikerült azonosítanunk; minthogy I. Jean grófként szerepel, az összecsapás talán fenti időszakban történhetett. Tekintettel arra, hogy a Burgund grófság a Német-római Császársághoz tartozó terület, az ilyen fegyveres összecsapásokra akár a grófságon belül is sor kerülhetett. Joceran de Brancion unokatestvére volt Jean de Chalonnak, aki viszont Jean de Joinville nagybátyja volt.

³²² Joinville fivére vagy Geoffroy de Joinville, Vaucouleurs ura, vagy Simon de Joinville, Marnay ura (MONFRIN, 277).

hozzám, és végy ki engem ebből a keresztények közti háborúból, melyben oly sok időt töltöttem, és engedd, hogy szolgálatodban halhassak meg, és hogy ezáltal mennyei királyságodba jussak!” Ezeket a dolgokat azért idéztem föl számotokra, mert hiszem, hogy Isten megadta neki ezt, ahogyan a fentiekben láthattátok.

279 A nagyböjt első péntekjén³²³ zajlott csata után a király magához hívatta összes báróját, és így szólt hozzájuk: „Nagy hálával tartozunk – mondta – a Mi Urunknak, amiért ezen a héten kétszer is dicsőséghez juttatott minket, egyszer kedden, a nagyböjt kezdetén, amikor elűztük a szaracénokat szálláshelyükről, ahol most mi táborozunk; majd az elmúlt pénteken megvédtük magunkat velük szemben, mi gyalogosan, ők lóháton.” És még sok szép dolgot mondott nekik, hogy vigasztalja őket.

[Ötvenhatodik fejezet

A Halcáról³²⁴ avagy a szultán őrségéről]

280 Mivel folytatnunk kell történetünket, egy kis kitérőt kell tenni, hogy megértessük, miként tartották fenn a szultánok a rendet és a szervezettséget az emberek között. És az az igazság, hogy lovas csapataik legnagyobb részét idegenekből hozták létre, akiket kereskedők fogtak el idegen országokban azért, hogy eladják őket; a szultánok pedig nagyon szívesen és jó pénzért megvették őket. És ezeket az embereket, akiket a kereskedők Egyiptomba hoztak, Keleten fogták el, mert amikor az egyik keleti király legyőzte a másikat, fogta azokat a szegény embereket, akiket meghódított, és eladta őket a kereskedőknek, a kereskedők pedig Egyiptomba jöttek és megint eladták őket.

281 A dolgok oly módon voltak megszervezve, hogy a szultán a gyermekeket a saját házában nevelte mindaddig, amíg a szakálluk ki nem nőtt, és úgy, hogy aszerint, milyenek voltak, a szultán a nagyságuknak megfelelő íjat csináltatott nekik. És amint megerősödtek, gyöngé íjukat a szultán fegyvertárába dobták, a fegyverkészítő mester pedig olyan erős íjat adott nekik, amilyet képesek voltak kifeszíteni.

282 A szultán címere aranyból volt, és amilyen címert hordott a szultán, olyat hordtak ezek a fiatalok is, és *bahariznek*³²⁵ hívták őket. Amint kinőtt a szakálluk, a szultán lovaggá tette őket. A király címerét viselték, kivéve, hogy volt egy különbség, mégpedig az, hogy vörös, rózsaszín alakokat vagy vörös szalagokat vagy madarakat, vagy más alakokat tettek az arany címerekre, ahogy nekik tetszett.

283 Ezeket az embereket, akiket megnevezek, a Halca tagjainak mondták; mert a *baharizek* a szultán sátrában aludtak. Amikor a szultán a táborban volt, a

³²³ Február 18-án.

³²⁴ Az arab *halca* szó jelentése itt: 'kör', 'gárda'. Lásd még: **349**.

³²⁵ A szultáni testőrgárda (*bahrija asz-szaláhija*) tagjai.

Halca emberei a szultán sátrai körül táboroztak, és a szultán személyének védelmére állították fel őket. A szultán szállásának ajtajában, egy kicsiny sátorban kaptak helyet a szultán hordozói és a zenészei, akik szaracén kürtökön, dobokon és üstdobokon játszottak, és hajnalban és napnyugtakor olyan lármát csaptak, hogy akik mellettük voltak, nem hallották egymás hangját, és az egész táborban tisztán lehetett őket hallani.

284 A zenészek nem merészelték hangszereiket nappal megszólaltatni, hacsak nem a Halca vezetőjének (*maistre*) utasítására. Amiből az következett, hogy amikor a szultán parancsot akart adni, odahívatta a Halca vezetőjét, és vele közölte a parancsát; és akkor a vezető szavára megszólaltak a szultán hangszerei, és az egész sereg odajött, hogy hallja a szultán parancsát; a Halca vezetője hirdette ki, az egész sereg pedig végrehajtotta.

285 Amikor a szultán csatát vívott, a Halca lovagjait, amennyiben jól megállták a helyüket a harcban, a szultán emírekké léptette elő, és kétszáz vagy háromszáz lovagot adott a kíséretükbe; és minél jobban harcoltak, a szultán annál többet adott nekik.

286 Lovagságuknak oly nagy az ára, hogy amikor már annyira bátrak és anynyira gazdagok, hogy semmi kivetnivalót nem lehet találni bennük, és amikor a szultán már attól fél, hogy megölik vagy kifosztják, elfogatja és elemészti őket börtönében, asszonyaiknak és gyermekeiknek pedig mindenét elveszi. Ezt tette a szultán azokkal, akik Montfort grófját és Bar grófját elfogták.³²⁶ Baibarsz (*Baibars*)³²⁷ ugyanígy cselekedett azokkal, akik megverték Örményország királyát;

³²⁶ Joinville több alkalommal (**348, 469, 518**) hivatkozik erre a „bárók keresztes hadjárata” idején megesett történetre. II. Henri de Bar (1190 k.–Gáza, 1239. november 13.), Bar grófja (1214–) és VI. Amaury de Montfort (1195 k.–Otranto, 1241), a Francia Királyság *connétable*-ja (1231–1240) a Gáza melletti csatában (1239. november 13.) előkészítetlen és óvatlan katonai akciót hajtanak végre, majd meggondolatlan ellentámadást indítanak a csapataikat bekerítő szultán erői ellen. A mintegy 1600 áldozattal járó véres ütközetben Henri de Bar a csatamezőn marad, Amaury de Montfort és Philippe de Nanteuil pedig fogságba kerül. Noha Montfort grófját nyilvánvalóan az ekkor a szultáni méltóságot még viselő al-Ádil emberei ejtik foglyul, Kairóban már al-Malik asz-Szálíh Ajjúb (1207 k.–1249) foglya, aki csak 1240 második felében engedi szabadon, amikor a keresztesek szövetségre lépnek vele Damaszkusz szultánja ellen. VI. Amaury útban hazafelé hal meg.

³²⁷ Al-Malik az-Záhir Rukn ad-Dín Baibarsz al-Bundukdári (Baibarsz/Baybars/Bibars; a lexikonok egy részében szereplő pontos születési dátum a korabeli viszonyokat figyelembe véve meglepő, valószínűbb csak az év pontossága: 1223. július 19.–Damaszkusz, 1277. július 1.), kipszak/kun származású hadvezér, egyiptomi szultán (1260–). Valahol Kelet-Európában született a Desti-Kipszak területén. Nemzetsége/törzse, a Barli, a mongolok elől az Aszenidák birodalmába menekül, ahol az uralkodó előbb befogadja, később azonban megtámadja és legyőzi őket, majd az ifjabbakat rabszolgának adják el. A Krim elfoglalását

mivel úgy gondolták, hogy jutalmat kapnak érte, leszálltak lovaikról és odamentek, hogy üdvözljék, miközben vadállatokra vadászott; ő pedig így felelt nekik: „Én nem üdvözöllek benneteket”, mert megzavarták a vadászatot, és a fejüket vétette.

[Ötvenhetedik fejezet

Az emírek összeesküvése az új szultán ellen]

287 De térjünk vissza tárgyunkhoz, és mondjuk el, hogy a szultánnak, aki meghalt, volt egy huszonöt esztendő, okos, ügyes és ravasz fia; mivel attól félt, hogy a hatalmára tör, adott neki Keleten egy királyságot, mely az övé volt. Most, hogy a szultán meghalt, elküldtek érte az emírek; és amint megérkezett Egyiptomba, visszavette és elvette apja *sénéchal*jától és a *connétable*-tól és a marsalltól az aranyvesszőket (*les verges d'or*),³²⁸ és odaadta azoknak, akik vele együtt jöttek Keletről.

288 Amikor az emírek ezt látták, nagy haragra gerjedtek, és a többiek is mind, akik az apa tanácsában voltak, amiatt, hogy így megszegyenítette őket. És mivel féltek, hogy ő is azt teszi majd velük, amit apja tett azokkal,³²⁹ akik Bar grófját

követően őt is eladják rabszolgának Damaszkuszban (1221), onnan úgy jut Kairóba, hogy egy Alá ad-Dín Idíkin al-Bundukdári nevű kairói emír megvásárolja, s ezzel bekerül az egyiptomi mameluk (*bahríja*) testőrgárda tagjai közé. Kiváló harcos és hadvezér, aki a Számszerijász vagy Nyílpuskás, illetve a Párduc nevet kapja. Az egyik legjelentősebb muzulmán hadvezér, kitűnő katona és szervező. Manszúránál újjászervezi a széthullott török sereget és megsemmisíti Robert d'Artois, az angolok és a templomosok csapatát. Aktív szerepe van a Túrásáh elleni összeesküvésben. Ajbeg, majd Sadzsar ad-Durr meggyilkolását követően (Ajbeg kiskorú fia, Ali idején) al-Muzaffar Kutuz régenssége, majd szultánsága (1257–1260) alatt a seregek főparancsnoka, döntő győzelmet arat a mongolok fölött (Ain-Dzsálút, 1260. szeptember 3.). Kutuz nem hajlandó Szíria kormányzójává tenni, ezért megdönti a szultán uralmát és ő veszi át az uralkodást. Ehhez Bagdad utolsó abbászida kalifájának unokaöccse, a város mongolok általi elfoglalását követő mészárlást túlélő I. al-Hákim (1247–1302) ad nagyobb legitimációt (1262–). Kiváló hadseregszervező és flottaépítő; kegyetlen, de eredményes harcot folytat riválisai, illetve a mongolok és a keresztések ellen, sorban foglalja el a váraikat: Caesarea (1261), Szafed (templomosok, 1266), Jaffa (1268), Antiochia (1268), Krak (johanniták, 1271), legyőzi az asszaszinokat (Maszjáf, 1272). Kis-Örményországot 1266-ban támadja meg. Valószínűleg méreg által hal meg. Legendák és egy népszerű lovagregény (*Sirat al-Malik el-Zahir*) hőse. Fiai, asz-Szaíd Mohamed (1277–1279) és al-Ádil Szalámis (1279) gyorsan elvesztik a hatalmat.

³²⁸ Az aranyvessző a hatalom átadásának és a megbízásnak a jelképe.

³²⁹ Túrásáh apja asz-Szálih Ajjúb, de itt valójában nem róla, hanem fivérééről, II. al-Ádílról van szó.

és Montfort grófját elfogták, ahogyan azt az előbb elmeséltem, addig tárgyaltak a fent említett Halca tagjaival, akiknek a szultán személyét kellett óvniuk, hogy azok megígérték, hogy kérésükre megölik a szultánt.³³⁰

[Ötvennyolcadik fejezet

A keresztesek éhínségtől és járványos betegségekől kezdenek szenvedni]

289 A fentiekben elbeszélt két ütközet után balszerencse kezdte sújtani a sereget, amikor, kilenc nap elmúltával, lemészárolt katonáink tetemeit láttuk lebegni a víz felszínén. Azt mondják, azért jönnek fel a víz színére, mert megrothadt az epéjük. Úsztak lefelé, egészen a hídig, mely a két tábor között húzódott, de nem tudtak továbbhaladni, mivel a víz a hídig ért. Oly nagy tömegben jöttek, hogy a folyót teljes szélességében s egy jó kőhajításnyi hosszúságban beborították.

290 A király száz csavargót fogadott föl, akiknek jó egy héten át akadt munkájuk velük. A körülmetélt szaracénok megcsonkított tetemeit a híd túlsó oldalán a vízbe dobták, s hagyták leúszni, a keresztényeknek pedig nagy gödröket ástak, s abba temették valamennyit. Láttam ott Artois grófjának kamarását és sok más

³³⁰ Az eseményekben – noha érdekes módon Joinville nem említi – kulcsszerepe van a szultán kedvelt ágyasának, majd feleségének. Sadzsar ad-Durr (Válidat Halíl asz-Szálihija, Umm Halíl néven is ismert; 1215/20 k.–1257. április 28.) a Kairói Szultanátus úrnője (*szultána*), az egyetlen nő a szultanátus trónján, az akkori Egyiptom egyik legbefolyásosabb személyisége. Török (türkmén, kipcsak, talán kun) származású, rendkívüli szépségű és intelligens nő, eredeti nevét nem ismerjük (a *Gyöngyök Erdeje* nevet férje adta neki). Asz-Szálih Ajjúb Hiszn Kajfa-i száműzetése idején (1232–1238) ismeri (vásárolja) meg, s viszi magával Kairóba, ahol a szultán egyedüli felesége lesz, s rangban már ekkor közvetlenül a főparancsnok, Fahr ad-Dín után következik. Sadzsar ad-Durr befolyása egyre növekszik, annak ellenére, hogy csak egy közös fiuk születik (aki hatéves korában meghal). Vitathatatlan tekintélyét és rátermettségét mutatja, hogy a szultán halála után mint a háromtagú irányító tanács tagja igazi vezetőként, *régensként* viselkedik, ügyesen és hatékonyan szervezi meg a keresztesekkel szembeni ellenállást, együttműködik a mamelukvezérekkel, akik elfogadják úrnőjüknek. Megszervezi Túrásáh utódlását, szerepe van erőszakos eltávolításában és új férje (1250. július 21.–), Ajbeg felemelkedésében, majd meggyilkolásában is (1257. április 10.). Közös uralkodásuk idején is valójában ő kormányoz, nevét a hivatalos imákban megemlítik, nevével pénzt vernek. A szultánát végül egy összeesküvés eredményeképp a hárem rabszolgái botozzák halálra. (Saját maga által építtetett mauzóleuma Kairóban található.) Ő a főhőse az első arab történelmi filmnek (rendezte Ahmed Galal, 1934–1935), melyben szerepe Jeanne d’Arcéhoz hasonlatos: ő az arab nemzet hőse, aki hazájából kiűzi az idegen seregeket. (Személyében így összekapcsolódik a női emancipáció, valamint a szabadság és a nemzeti felszabadulás eszméje.)

urat is, kik a barátaikat keresték a holtak között, de arról soha nem hallottam, hogy egyet is megtaláltak volna.

291 Nem ettünk másfajta halat az egész nagybőjt alatt, csak menyhalat,³³¹ ezek pedig a hullákkal táplálkoztak, minthogy igen falánk állatok. Ez a szerencsétlen körülmény, valamint az, hogy ezen a vidéken soha nem hullik egy csepp eső sem, ezért az éghajlat is egészségtelen, oda vezetett, hogy a seregünket betegség támadta meg.³³² Lábunkról leszáradt a hús, a bőrünk, mint valami öreg csizma, fekete és barnás foltokkal lett tele. Annak, aki megkapta ezt a betegség-

³³¹ Joinville-nél *barbot*, *barbeau* 'menyhal' (*lota vulgaris*) szerepel. A menyhalnak azonban számos olyan tulajdonsága van, mely kétségesse teszi esetleges nílusi fellelhetőségét. Ugyan ragadozó fenékhal, de a tiszta, hűvös vizeket kedveli (ami a Nílus deltájára nemigen jellemző), továbbá az általában 30-60 cm-es méretű, max. 3,5 kg súlyú halból egy sereg táplálása nehezen oldható meg. Valószínűbb, hogy a Nílusban őshonos és már az ókori ábrázolásokon is látható, fontos táplálékforrásként ismert, a 22-28 fokos vizet kedvelő, nagy méretű (200 kg is lehet) nílusi sügerről (*perche du Nil*, *Lates niloticus*) lehet inkább szó, mely a halak között igazi csúcsragadozó, húsevő (saját fajtársait sem kíméli), s melynek a fogyasztása ugyanakkor fertőzésveszéllyel jár, óvatosságot igényel.

³³² A források alapján pestisről, vérhasról, tifuszlól és skorbutról szoktak beszélni. A Joinville által elég pontosan leírt tünetek többféle betegség jelenlétére is utalnak, melyeknek általános jellemzője, hogy rossz időjárási feltételek és táplálkozási körülmények, krónikus alultápláltság elősegítik terjedésüket. A pestist (dögvész), melynek története a fáraók korabeli Egyiptomba nyúlik vissza, s európai története a 6. századi Konstantinápolyban (535–540) okozott jelentős pusztítással kezdődik (a város egynegyede, mintegy 100 ezer ember esik ekkor áldozatul), egy korabeli globális klímaváltozás egyik következményének tekintik: ez tette ugyanis lehetővé a pestist terjesztő bolhák gazdaállatainak, a vándorpatkányoknak tömeges északi irányú mozgását. A kora középkori népességviSSzaesés, illetve stagnálás egyik fő okozójának tartják. A 14. század közepén kitört járvány már világbetegségnek tekinthető: 1334-ben Kínában, 1436–1453 között Európában pusztít („nagy európai pestisjárvány”). Európába nagy valószínűséggel a mongolok juttatják el, akik állítólag a genovaiak Krím félszigeti gyarmatvárosa, Kaffa (ma: Feodoszija, Ukrajna) ostromakor pestisben elhalt emberek holttestét katapultálják a város védőire, akik ezt követően hajóikkal elterjesztik a kórt az egész Mediterráneumban. A pestis bakteriális betegség (*yersinia pestis*), melynek három változata van: a *bubópestis* (a „fekete halál”, a leggyakoribb), a *tüdőpestis* (cseppfertőzéssel is terjed), a *szeptémiás* pestis (a baktériumok nyílt sebeken át is fertőznek). Tüneteik: orrvérzés, magas láz, fejfájás, végtagi fájdalmak, nyirokcsomóduzzanatok, bevérzések, gennyes, tályogos sebek, kiszáradó, elfeketedő (kékülő) test- és végtagok. Létezik a pestisnek egy enyhe tünetekkel járó változata (láz, nyirokcsomóduzzanatok), mely, ha a fertőzött túléli, a későbbiekre teljes védettséget nyújt.

get, rothadni kezdett az ínye.³³³ Addig még senki nem gyógyult fel ebből a betegségből; a halál elől nem volt menekvés. Ha az ember orra vérezni kezdett, már tudhatta, hogy bizonyosan meg kell halnia.

292 Két héttel később a törökök, hogy kiéheztessenek bennünket (amin sokan elrémültek), több hajójukat a mi táborunk fölött kiemelték a vízből, átvontatták őket a szárazföldön, majd egy jó mérőföldnyire a táborunk alatt, a Damietta felé tartó folyóágon ismét vízre bocsátották. Ezek a hajók nagy éhínséget hoztak ránk, mivel miattuk senki nem mert Damiettából a vízén fölfelé hajózni azzal a céllal, hogy élelmet hozzon nekünk. Mit sem tudtunk erről egészen addig, amíg Flandria grófjának egyik kis hajója át nem szökött a vonalaikon, s el nem mesélték nekünk, hogy a szultán hajóhada már elfogott vagy nyolcvanat a Damiettából felénk indított hajók közül, s a rajtuk lévő embereket mind egy szálíg megölték.

293 Ezért aztán oly nagy drágaság lett a táborban, hogy mire érkezett húsvét napja, egy ökör 80 livre-et ért, egy juh 30 livre-et, egy disznó ugyanennyit, egy tojás ára 12 dénár,³³⁴ egy hordó boré 10 livre volt.

[Ötvenkilencedik fejezet

A sereg ismét átkel a folyón. Joinville hat lovagja
megbűnhődik istentelensége miatt]

294 Amikor a király és bárói ezt látták, megegyeztek abban, hogy a király átviszi seregét, mely a kairói oldalon helyezkedett el, a burgundi herceg seregéhez, mely a folyónál táborozott, mely Damietta felé folyt. Hogy embereit biztonságosabban vezethesse át, a király egy barbakánt³³⁵ építtetett a híd elé, mely a két

³³³ Ezek a tünetek skorbutra (*scorbut*) utalnak, mely egyoldalú táplálkozás következtében, főleg a C-vitamin hiánya miatt előálló súlyos betegség. Már az Ószövetségben van rá utalás, leírja Hippokratész (Kr. e. 460–330) is. A hosszabb utakra induló tengerészek körében tipikus, jellemzően tél végén, tavasz elején szedi áldozatait, mint ahogy ebben az esetben is. A tünetek közé tartoznak: fáradtság, vérzékenység, fekélyek kialakulása, duzzadt végtagok, izomgyengeség, lassan gyógyuló sebek, inszalagok sorvadása, vérzések, gyulladások, a kórokozók megtelepedése a bélfalon, a garatban. Nagy kínokkal járó, halálos betegség.

³³⁴ A dénár (*denier*) római eredetű ezüstpénz; értéke: 240 dénár = 1 livre; 12 dénár = 1 sol/sou.

³³⁵ A *barbakán* (*barbacane*) szó eredete bizonytalan (hasonló alakban létezik a spanyol, az olasz és a portugál nyelvben is), nagy valószínűséggel keleti (arab-perzsa *báb-háne*, 'a kapu háza') szó, mely feltehetőleg francia közvetítéssel terjedt tovább (a franciában a 12. században jelent meg). A barbakán előretolt, lőrésekkel ellátott, a falakon kívül elhelyezkedő védőtorony, őrtorony (kapuelővár, kapuerőd), mely lehetett kerek vagy (négy-öt-)szögletes építmény; feladata a vár vagy a város előretolt védelme. A barbakán gyakran maga is

tábor között volt, oly módon, hogy lóháton mindkét oldalról be lehetett menni a barbakánba.

295 Amikor a barbakán elkészült, a király teljes serege fegyvert fogott; a törökök pedig hatalmas támadást indítottak a király csapatai ellen. Azonban sem a sereg, sem az emberek nem mozdultak mindaddig, amíg az összes felszerelést át nem vitték. Akkor megindult a király és vele a csapatteste, majd utána az összes báró, kivéve Gaucher de Châtillon urat, aki az utóvédet adta. S a barbakánba belépve Érard de Vallery úr kiszabadította Jean urat, a fivérét, akit a törökök fogolyként vezettek.

296 Amikor már az egész sereg benn volt, nagy veszélybe kerültek azok, akik a barbakánban maradtak, mert a barbakán nem volt magas, úgyhogy a török lovasok láthatták és megcélozták őket, a szaracén gyalogosok pedig göröngyöket dobáltak az arcukba. Mind odavesztek volna, ha nincs Anjou grófja, aki azóta szicíliai király lett, aki odament, hogy megszabadítsa és biztonságban elvezesse őket. Ennek a napnak a díját Geoffroy de Meysembourg (*Geoffroy de Mussanbourg*)³³⁶ uram vitte el, mindazon harcosok közül, akik a barbakánban voltak.

297 Hamvazószerda előestéjén³³⁷ egy különös esetet láttam, melyet el akarok mesélni nektek. Mert azon a napon temették el Hugues de Landricourt³³⁸ urat, aki nálam volt zászlósúr. Miközben felravatalozva feküdt kápolnámban, hat lovagom néhány, árpával teli zsáknak támaszkodott; és mivel hangosan beszéltek a kápolnámban és zavarták a papot, rájuk szóltam, hogy hallgassanak, és azt mondtam nekik, hogy lovagokhoz és nemesemberekhez méltatlan dolog beszélgetni, mialatt a pap a misét mondja.

298 Erre nevetni kezdtek rajtam, és nevetve mondták, hogy éppen férjhez adják a feleségét. Én pedig megdorgáltam őket, és azt mondtam nekik, hogy az

külön védőrendszerrel (csapóhíd, vizesárok) rendelkezett. Fontos taktikai feladatai vannak: menedéket nyújt a védőknek, a katonák innen ellenőrzik a területet, innen törnek ki az ellenségre, és ide húzódnak vissza. Európa-szerte több nevezetes barbakán maradt meg, pl. Carcassonne-ban, Krakkóban, Kölnben, Caenben, Cahors-ban (de a párizsi Bastille is ide sorolható). Magyarországon is épültek ilyen védőtornyok, mint pl. Pécs, Győr, Kassa barbakánjai. Barbakánnak hívták azokat a rögtönzött védőtornyokat, építményeket is, melyeket egy adott vár ostromlói építenek meg, hasonló funkcióval, saját csapataik védelmének biztosítására. Ezek a többnyire rönkökből és deszkákból készült konstrukciók megközelítőleg 2 m magasak lehetnek (a lovasok kilátnak a deszkák fölé). A Manszúránál hevenyészve épített barbakánok is nyilván ebbe a kategóriába tartoznak.

³³⁶ A Luxemburgi Hercegséghez tartozó Meissembourg Larochette-ben (ma: Luxemburgi Nagyhercegség) 12. századi eredetű uradalom, urai a luxemburgi herceg zászlósurai.

³³⁷ Húshagyó kedden, azaz 1250. február 8-án.

³³⁸ Landricourt Laon környéki, Coucy urához tartozó hűbérbirtok, melynek első birtokosa (1124–) Payen de Landricourt. Hugues úr halálát követően nincs adat utódairól.

ilyen beszéd se nem jó, se nem szép, és hogy gyorsan elfelejtették a harcostársukat. És Isten úgy állt bosszút rajtuk, hogy másnap volt a nagy hamvazószerdai csata, melyben mind meghaltak vagy halálos sebet kaptak, minek következtében a feleségüket újra férjhez kellett adni, mind a hatot.³³⁹

[Hatvanadik fejezet

Joinville megbetegszik. Kísérlet a szaracénokkal való egyezkedésre.

A hadsereg sanyarú állapot]

299 A húshagyó kedden³⁴⁰ szerzett sebesüléseim következtében én is megkaptam a tábori betegséget, mely mind a számat, mind a lábaimat megtámadta. Ehhez jött egy hatodnapos láz és olyan erős nátha, hogy a fejemből az orromon át csak úgy ömlöttek a nedvek. A betegség nagybőjt derekán³⁴¹ ágynak döntött. Ezért aztán a lelkészem a sátramban, az ágyam előtt misézett; ő is ugyanabban a betegségben szenvedett, mint én.

300 Egy alkalommal aztán az úrfelmutatás közben elájult. Mikor láttam, hogy mindjárt összezsugorlik, tunikában és mezítláb kiugrottam az ágyból, átöleltem, s azt mondtam neki, hogy mondja csak végig nyugodtan és szépen az áldást, s hogy addig nem hagyom magára, amíg be nem fejezi. Ekkor visszanyerte eszméletét, megszentelte a kenyeret és a bort, s végigmondta a misét. De azután már soha többé nem misézett.

301 Eme dolgok után összeült a király tanácsa s a szultáné, hogy egyezsége jussanak. A békeszerződésben az állt, hogy nekünk vissza kell adnunk Damiettát a szultánnak, a szultán pedig köteles a királynak visszaadni a Jeruzsálemi Királyságot. Köteles továbbá vigyázni a betegekre, akik Damiettában maradtak, megőrizni számukra a sózott húst (minthogy ők egyáltalán nem esznek sertéshúst), valamint a király hadigépezeteit mindaddig, amíg a király emberei nem jelentkeznek értük.³⁴²

³³⁹ Joinville lovagjainak névsorát lásd a 286. jegyzetben.

³⁴⁰ Farsang utolsó napján, 1250. február 14-én.

³⁴¹ 1250. március 6-án.

³⁴² A Jeruzsálem visszaadására vonatkozó cserejavaslat ekkor már szóba sem jöhetett, hiszen ez egy korábbi, kedvezőbb katonai pozícióban fölvetett lehetőség volt. Fáriszkúrban április 28-án megállapodnak a király és a foglyok kiszabadulásának feltételeiben, május 1-jén pedig aláírják a megállapodást. Eszerint a király átadja Damiettát és fizet 400 ezer livre (800 ezer bizantinus) váltságdíjat két részletben; a szultán átveszi megőrzésre a Damiettában lévő hadigépeket és felszerelést, továbbá az élelmet (különösen a füstölt disznóhúst, amit a muszlimok nem fogyasztanak); és gondoskodnak a városban lévő sebesültekről. A mamelukok azonban május 2-án meggyilkolják Túrásáhot, majd másnap közlik, hogy tartják magukat a

302 A szaracénok megkérdezték a király tanácsától, milyen biztosítékot ad arra, hogy újra birtokba vehetik Damiettát. A tanács felajánlotta, hogy addig túszenként náluk hagyja a király egyik fivérét, vagy Anjou, vagy Poitiers grófját, amíg vissza nem kapják a várost. A szaracénok azt felelték, hogy nem tartják meg az egyezséget, ha nem a királyt magát hagyjuk ott biztosíték gyanánt. Erre azután Geoffroy de Sergines³⁴³ úr, a derék lovag azt mondta, hogy inkább fogják el s öl-jék meg mindnyájunkat a szaracénok, mintsem hogy azt vethessék a szemünkre, hogy zálogba adtuk a királyunkat.

303 Közben a táborban egyre súlyosabbá vált a betegség: olyannyira, hogy az emberek szájában már annyi volt az elburjánzott vadhús, hogy a borbélyok kénytelenek voltak kivágni, mert a szerencsétlenek máshogyan nem tudták megrágni és lenyelni az ételt. Módfelett szánalmas volt hallani a táborban azok üvöltését, akiknek szájából eltávolították az elhalt húst. Úgy jajveszékelték, mint a gyermekkel vajúdó asszonyok.

[Hatvanegyedik fejezet
Visszavonulási kísérlet szárazon és vízen]

304 Mikor a király látta, hogy nem maradhat ott másképp, csak emberei s a saját halála árán, parancsot adott s elrendelte, hogy a húsvét oktaváját követő kedden³⁴⁴ az est leszálltával el kell indulni, és vissza kell jutni Damiettába. Utasította a gályákon lévő hajósokat, hogy szedjék össze a betegeket, s vigyék őket magukkal Damiettába. Meghagyta Jocelin de Cornant-nak és a fivéreinek, hogy a többi hadmérnökkel együtt vágják el a köteleket, melyek a köztük s a szaracénok közt húzódó hidat tartották, ők azonban semmit sem tettek.

305 Kedden, az estebéd után két életben maradt lovagommal, valamint szolgálóimmal egybegyűltünk, hogy hajóra szálljunk. Amikor kezdett beesteledni, mondtam a hajósaimnak, hogy szedjék föl a horgonyt, s induljunk lefelé. Erre azt felelték, hogy ezt nem merik, mert a szultán hajói, melyek köztünk és Damietta között vesztegelnek, megsemmisítenének bennünket. A hajósok nagy tüzet raktak, hogy gályáikon összegyűjthessék a betegeket, akik közeledtek a folyó partja felé. Miközben igyekeztem indulásra bírni a hajósokat, a szaracénok betörték a táborba, s a tűz világosságánál láttam, amint legyilkolják a partra érkező betegeket.

megállapodáshoz. Ezzel elindul a folyamat: Damietta átadása és a váltságdíj felének kifizetése. A Damiettába bevonuló mamelukok azonban esküjükkel ellentétben legyilkolják a sebesülteket és elpusztítják az élelmet, illetve az ostromgépeket. Május 6-án a király és a kíséretében lévő lovagok (köztük Joinville) kiszabadulnak és egy genovai hajóra szállnak.

³⁴³ Geoffroy de Sergines-ről lásd a 244. jegyzetet.

³⁴⁴ 1250. április 5-én.

306 Miközben hajósaim a horgonyt szedték föl, azok, akiknek a betegeket kellett volna hozniuk, elvágták a horgonyokat és a hajóinkat tartó köteleket. Ezzel a mi kis gályáink mellé sodródtak, s mindkét oldalról körülzártak bennünket úgy, hogy kis híján elmerültünk a vízben. Amíg mi ettől a veszélytől megmenekülvén, haladtunk a folyón lefelé, a király, aki szintén megkapta a seregben pusztító betegséget, ráadásul erős hasmenése is volt, könnyen elmenekülhetett volna a hajóján, ha akart volna. De ő azt mondta, hogy ha Istennek is úgy tetszik, nem hagyja cserben a népét. Az est folyamán többször is elájult. Annyira erős hasmenés gyötörte, hogy ki kellett vágni a nadrágja hátulját, valahányszor az árnyékszékre kellett mennie.³⁴⁵

307 Nekünk, akik a vízen haladtunk, odakiáltottak, hogy várjuk meg a királyt, s mikor látták, hogy nem hallgatunk a szavukra, kövekkel vettek célba minket. Így aztán mindaddig állnunk kellett, amíg engedélyt nem adtak, hogy tovább hajózzunk.

[Hatvankettedik fejezet

A király fogságba esik. A szaracénok megszegik adott szavukat]

308 Most pedig elmesélem, miként esett fogságba a király, úgy, ahogy azt ő maga mesélte nekem. Otthagytá saját alakulatát, s Geoffroy de Sergines úrral együtt beállt Gautier de Châtillon csapatába, mely az utóvédet alkotta.

309 A király elmondta, hogy egy kis hátaslovon lovagolt, melyet selyem nyeregtakaró borított. Mögötte senki más nem maradt az összes lovagok és gyalogosok közül, csak Geoffroy de Sergines úr, aki egészen addig a faluig³⁴⁶ kísérte, ahol végül fogságba esett. Mesélte a király, hogy Geoffroy de Sergines uram úgy védelmezte őt a szaracénokkal szemben, ahogyan a jó szolga védi urának ivóserlegét a legyektől. Valahányszor a szaracénok a közelébe mentek, előhúzta kard-

³⁴⁵ Feltételezik, hogy IX. Lajos még az 1242-es hadjárat idején, a Poitou területén lévő mocsárvidéken kapott mocsárlázát (nem kizárt, hogy ez pontoise-i megbetegedése idején is szerepet játszott). A Joinville által leírt tünetek a vérhas (*dysentéria*) jelenlétét mutatják, melynek kifejlődését a higiénia hiánya, az alultápláltság és az előnytelen időjárási viszonyok jelentősen elősegítik. A vérhasnak alapvetően két változata van, az amőbás (*entamoeba histolytica*) és a bakteriális (*shigella dysenteriae*), a kórokozók a végbél nyálkahártyáját támadják meg, a betegség gyengeséggel, fejfájással, magas lázzal, hidegrázással, erős hasi görcsökkel, hasmenéssel, esetenként öntudatzavarral jár. Úgy tűnik a leírásokból, hogy Lajos király (és maga Joinville is) a táborban ezt a betegséget kapta meg, amelyhez még *skorbut* is járulhatott.

³⁴⁶ Munjar al-Holsz Abdalla faluig, Sarimsa mellett. Onnan viszik majd tovább Manszúrába.

ját, amelyet a nyeregvázra erősítve tartott, a hóna alá csapta, s rájuk rontott és elűzte őket a királytól.

310 Így vezette el a királyt egy faluig, ahol megszálltak az egyik házban. Amikor egy párizsi polgárasszony ölébe fektették, már szinte halottnak látszott, s félő volt, hogy nem éri meg az estét. Ekkor odajött Philippe de Montfort³⁴⁷ úr, s jelentette a királynak, hogy találkozott az emírrrel, akivel a fegyverszünetről tárgyaltak. Felajánlotta, hogy ha a király óhajtja, elmegy hozzá, hogy újra tárgyaljanak, s a szaracénok akaratának megfelelően kössenek fegyverszünetet. A király biztatta őt e lépés megtételére, és kijelentette, hogy az megfelel az ő akaratának. Montfort úr tehát átment a szaracénhoz, az pedig levette fejéről a turbánt, s újjáról lehúzta a gyűrűjét, ezzel adván tanúbizonyságot, hogy megtartja a fegyverszünetet.

311 Ekkor azonban nagy szerencsétlenség érte embereinket, ugyanis egy áru-ló gyalogos katona, akit Marcelnek³⁴⁸ hívtak, elkezdte kiáltozni a mieinknek: „Lovag urak, adják meg magukat, a király parancsolja! Ne ölessék meg a királyt!” Mindenki azt hitte, hogy ez a király parancsa, s átadták kardjaikat a szaracénoknak. Az emír, látván, hogy a szaracénok fogolyként vezetik embereinket, azt mondta Philippe úrnak, hogy nincs szükség immár arra, hogy fegyverszünetet kössön velük, hiszen maga is jól láthatja, hogy fogságba estek.

312 Ami Philippe urat illeti, ő nem került fogságba, mint az összes többi emberünk, mert követként volt ott. Van a pogányok országában még egy igen rossz szokás: ha a király elküldi követeit a szultánhoz, vagy a szultán a királyhoz, s a király vagy a szultán meghal, mielőtt a követek visszatérnének, foglyok és rabszolgák lesznek, bármelyik oldalon vannak is, akár keresztények, akár szaracénok.

³⁴⁷ I. Philippe de Montfort l'Amaury (Szidon, 1206 k.–1270. március 17.), a szentföldi Türosz és Toron és a franciaországi Béthencourt és La Ferté-Alais, valamint Castres és Languedoc ura, a III. és a IV. keresztes hadjáratban részt vevő Guy de Montfort (1166–1229) fia, a IV. keresztes hadjáratban és az albigensek elleni hadjáratban részt vevő Simon de Montfort unokaöccse. Részt vesz a VI. keresztes hadjáratban, a „bárók keresztes hadjáratában”, és csatlakozik a VII. keresztes hadjáratához is. A Szentföld egyik legtekintélyesebb bárója, a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja (1244–1251). Szentföldi születésű, a viszonyokat és az arab nyelvet jól ismerő főúr, aki tudását a fāriszkúri tárgyalások során is hasznosíthatja. Felesége, Marie d'Antioche jogán Toron ura és a Kilikiai Örmény Királyság trónkövetelője. A szentföldi bárók potenciális vezetője, aki mögött minden érintett hajlandó föl sorakozni, ezért Baibarsz mameluk szultán Türoszban az asszaszinok segítségével meggyilkoltatja. Fia, II. Philippe de Montfort (1225 k.–Tunisz, 1270) a VIII. keresztes hadjárat során hal meg.

³⁴⁸ Feltételezik, hogy a katona a neves párizsi polgárcsalád, a Marcel familia tagja (MONFRIN, 311).

313 Ahogy a szárazföldön elérte a balszerencse a mieinket, s fogságba estek, ugyanúgy elért bennünket is, kiket a vízen ejtettek foglyul, amint azt rögtön halani fogjátok. A szél, mely Damietta felől fűjt, eltérítette hajónkat a fő sodrás irányától; a lovagok pedig, akiket a király a könnyű felderítő hajókra küldött, hogy betegeinket védelmezzék, elmenekültek. Hajósaink tehát elvesztették a folyó sodrását, s egy mocsárban kötöttek ki, ahonnan viszont kénytelenek voltunk visszafordulni a szaracénok irányába.

314 Mi, akik tovább haladtunk a folyón, kevéssel pirkadat előtt megérkeztünk ahhoz az átjáróhoz, ahol a szultán gályái várakoztak, amelyek megakadályozták, hogy eljusson hozzánk Damiettából az élelmiszer-utánpótlás. Ott aztán kemény harc bontakozott ki, mert olyan iszonyatos, görögtűzzel kísért nyílzáport zúdítottak ránk és embereinkre, akik lóháton a part mentén haladtak, hogy úgy látszott, mintha az égről fejünkre szakadtak volna a csillagok.

315 Midőn hajósaink visszavezettek minket a folyóágtól oda, ahol végül megtámadtak bennünket a szaracénok, rábukkantunk azokra a könnyű hajókra, melyeket a király a betegek oltalmazásával bízott meg, s amelyek épp fejvesztetten menekültek Damietta irányába. Ekkor azonban Damietta felől heves szél támadt, s elsodort bennünket a folyó fő áramától.

316 A folyó mindkét partja mentén ekkor már számos hajónk vesztegelt; képtelenek voltak lefelé tovább haladni, mert a szaracénok feltartóztatták és elfoglalták őket. A rajtuk talált embereket leöldösték és vízbe dobálták, s felprédálták a ládákat és a málhát, amelyet elvettek tőlük. A folyó partjáról a szaracén lovások nyíllal lövöldöztek ránk, mert nem akartunk odamenni hozzájuk. Az embe-reim rám adtak egy erős páncélinget, amelyet lovagi tornákon szokás viselni, ne-hogy megsebesítsenek a hajókra hulló nyílvesszők.

317 Ekkor a hajófarban tartózkodó katonáim így kiáltottak felém: „Urunk, jó urunk, a hajósai, mivel fenyegetik őket a szaracénok, a szárazföldre akarnak vinni.” Mérhetetlen gyöngeségem dacára a karomnál fogva talpra állíttattam magam, s kardot rántottam rájuk, s fenyegetőztem, hogy megölöm őket, ha a szárazföldre visznek. Erre azt mondták, hogy választhatok, vagy kivisznek a partra, vagy horgonyt vetnek a folyó közepén, míg a szél el nem ül. Azt válaszoltam nekik, hogy inkább horgonyozzanak le a folyó közepén, mintsem hogy kitegyenek a partra, ahol előre látom, hogy le fognak mészárolni mindannyiunkat. Szavamat megfogadták, és lehorgonyoztunk.

318 Nem sokkal később láttuk, hogy közeledik felénk a szultán négy hajója, jó ezernyi emberrel a fedélzetükön. Magamhoz hívtam tehát lovagjaimat és katonáimat, s megkérdeztem tőlük, hogy szerintük mit tegyünk: adjuk-e meg magunkat a szultán hajóinak, vagy pedig inkább azoknak, akik a parton vannak.

Mindannyian egyetértettünk abban, hogy szívesebben adjuk meg magunkat a szultán hajóinak, mert ők együtt hagynak minket, ezzel szemben a szárazföldön lévő szétzórónának, s eladnának bennünket a beduinoknak.

319 Így szólt ekkor az egyik pincemesterem (*cellerier*), aki doulevant-i³⁴⁹ születésű volt: „Uram, én nem értek egyet ezzel a döntéssel.” Megkérdeztem tőle, hogy mi az ő véleménye, mire így válaszolt: „Én amondó vagyok, hogy mindnyájan hagyjuk, hogy legyilkoljanak bennünket: így valamennyien a paradicsomba jutunk.” Mi azonban nem hallgattunk rá.

[Hatvannegyedik fejezet

Joinville hadifogolyként megadja magát; élete veszélybe kerül;
a király unokatestvérének hiszik]

320 Mikor láttam, hogy a megadást el nem kerülhetjük, fogtam az ékszeres ládikómat és a kincseimet, s a folyóba vetettem őket; az erekléimmal hasonlóan cselekedtem. Ekkor így szólt hozzám az egyik hajósom: „Uram, ha nem engedí azt mondanom, hogy ön a király unokafivére, meg fogják ölni, és minket is.” Azt feleltem, hogy nem bánom, mondjon, amit akar. Amikor meghallották kiáltozását az első török hajón, mely azzal a szándékkal közelített felénk, hogy oldalba kapja a mi gályánkat, megálltak és horgonyt vetettek mellettünk.

321 Isten ekkor egy szaracént küldött hozzám, aki a császár földjéről származott,³⁵⁰ s fehérítetlen vászonnadrágot viselt. A folyón úszva jött egészen a hajónkig, átfogta a derekamat, s azt mondta: „Uram, ön elveszett, ha nincs magában kellő elszántság: le kell ugrania a hajójáról ennek a török gályának az orrtőkéjére. S ha már átugrott, önnek nem fognak törődni, mert őket csak a hajón található zsákmány érdekli.” Odadobtak nekem egy kötelet a gályáról, én pedig leugrottam az orrtőkére, Isten akarata szerint. És tudjátok meg, hogy annyira meginogtam közben, hogy ha a szaracén nem ugrik utánam, hogy támogasson, beleestem volna a vízbe.

322 Még akkor is átölelve tartott, amikor a törökök belöktek a hajóba, ahol még volt legalább kétszáznyolcvan katonájuk. Ott aztán minden teketória nélkül

³⁴⁹ Az eredetiben szereplő *cellerier* '(kolostori) pincemester'-t, vagyis az élelmezésért felelős szolgálot jelent. A történetben tehát Joinville-birtokról származó újabb keresztes lovag jelenlétére találunk utalást. Doulevant (ma: Doulevant-le-Château, Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) 11. századi település. Az uradalom kezdetben a 672-ben alapított, igen jelentős Montier-en-Der bencés apátságához, majd a 12. századtól a Joinville családdhoz tartozik. Az apátság a 9., majd a 13–14. században éli fénykorát, a francia forradalom és a II. világháború súlyos pusztításai után csak az apátsági templom marad meg. A már a feudális magánháborúk időszakában is megromlott, majd többször átépített, végül 1793-ban lerombolt bárói várkastély a Joinville család ifjabb ágának a birtoka.

³⁵⁰ Valószínűleg II. Frigyes császárnak egy *szicíliai* vagy *dél-itáliai* arab alattvalójáról van szó, aki franciául is tud.

a földre löktek, s rám vetették magukat, hogy elvágják a torkomat; mert úgy gondolták, hogy ha megölnek, jutalmat kapnak érte. De a szaracén, ki még mindig a karjai közt tartott, imígyen kiáltott: „Ő a király unokafivére!” Ennek ellenére kétszer is a földre taszítottak, egyszer pedig térdre estem, s már éreztem a kést a torkomon. Isten ebből a veszedelemből a szaracén segítségével szabadított ki; sikerült neki odavezetnie a hajóbástyához, ahol a szaracén lovagok tartózkodtak.

323 Ahogy odaértem középük, megszabadítottak a rajtam lévő páncélingtól, s az irántam érzett szájalomból rám dobták egyik skarláttakarómat (*couvertuer escarlate*),³⁵¹ mely finom mókuszprémmel volt bélelve, s amelyet még édesanyámtól kaptam. A takaróba lyukat vágtam, és úgy öltöttem magamra; egyikük hozott nekem egy fehér szíjat, amelyet övként a derekamra erősítettem. Egy másik szaracén kerített nekem egy csuklyát, amelyet a fejemre húztam. S akkor, egyrészt a félelemtől, mely úrrá lett rajtam, másrészt a betegség következtében, erősen reszketni kezdtem. Inni kértem, s hoztak is vizet egy edényben, de alig-hogy a számba vettem, hogy lenyeljem, máris kibuggyant az orromon keresztül.

324 Mikor ezt láttam, odahívattam az embereimet, s közöltem velük, hogy meghalok, mert tályog van a torkomban. Megkérdezték, hogy honnan tudom, én pedig megmutattam nekik, s mihelyt meglátták, hogy a víz a torkomon s az orromon keresztül kibuggyan, keserves sírásra fakadtak. A körülöttem lévő szaracén lovagok látván, hogy embereim zokognak, megkérdezték a szaracént, aki minket megmentett, hogy miért. Ő pedig azt felelte, hogy úgy hallotta, tályog van a torkomon, amitől nem tudok megszabadulni. Ekkor az egyik szaracén lovag azt mondta neki, hogy majd ő megvigasztal bennünket, mert ad nekem valami italt, amitől két napon belül meggyógyulok, s így is tett.

325 Raoul de Vanon úrnak, aki a kíséretemhez tartozott, a húshagyó kedden lezajlott nagy ütközetben elvágta a lábán az inat, és így képtelen volt felállni. S tudjátok meg, hogy volt ott a hajón egy öreg szaracén lovag, aki a nyakában hordta Raoul urat az árnyékszékre.

[Hatvanötödik fejezet

Joinville találkozása a gályák parancsnokával; a betegek lemészárlása;
csatlakozik Manszúrában a többi fogolyhoz]

326 A török gályák főadmirálisa (*le grant amiral*)³⁵² értem küldött, s feltette nekem a kérdést, hogy unokafivére vagyok-e a királynak vagy sem. Megmondtam, hogy nem vagyok az, és elmeséltem neki, hogy a hajós hogyan s miért találta ezt

³⁵¹ Finom skarlátszövetből készült takaró, mely nem feltétlenül vörös (MONFRIN, **323**).

³⁵² Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdarról, a szultán csapatainak főparancsnokáról van szó, lásd róla a 367. jegyzetet.

ki. Ő azt válaszolta erre, hogy bizony bölcsen cselekedtem, mert máskülönben valóban legyilkoltak volna mindannyiunkat. Megkérdezte azt is, hogy van-e valamiféle rokon kapcsolatom Frigyes német császárral, aki abban az időben élt, mire én elmondtam, hogy úgy tudom, anyám a császár első unokatestvére.³⁵³ Azt mondta, hogy ezért még inkább szeret engem.

327 Az étkezés közepén tartottunk, amikor odahívatott elénk egy párizsi polgárt. „Uram, mit cselekszik?” – kérdezte tőlem a polgár, amint odajött. „Miért, mit csinállok?” – kérdeztem vissza. „Az Isten nevére, hát húst eszik pénteken!” Amint ezt meghallottam, félretoltam a tálkámat. Az admirális erre megkérdezte a velem lévő szaracéntól, hogy ezt miért teszem, ő pedig elmagyarázta neki cselekedetem okát. Az admirális erre azt mondta, hogy Isten nem veszi majd rossz néven tőlem, mert nem voltam tudatában annak, hogy mit cselekszem.

328 És tudjátok meg, hogy ugyanezt mondta nekem később, amikor kiszabadultunk a fogságból, a pápai legátus is. Ezért a nagyböjt alatt minden pénteken kenyéren és vízen koplaltam, emiatt aztán alaposan megharagudott rám a legátus,³⁵⁴ mert az előkelő emberek közül, akik a királlyal voltak, már csak én maradtam életben.

329 A következő vasárnap az admirális utasítására le kellett mennem a folyópartra a többiekkel együtt, akik szintén a vízen estek fogságba. Jó lelki atyám, Jean úr, miközben vonszolták kifelé a hajófenékből, elájult, erre megölték s a folyóba dobták. Klerikusát, aki szintén összeesett, mert a tábori betegségben szenvedett, fejbe vágta egy mozsárral (*mortier*);³⁵⁵ meghalt, erre őt is bedobták a folyóba.

330 Mialatt a többi beteget a partra vitték a hajókról, ahol eddig fogságban tartották őket, szaracénok álltak készenlétben kivont karddal, hogy meggyilkolják s a folyóba vessék mindazokat, akik esetleg összerogynának. A szaracénom útján megüzentem nekik, hogy ez nem helyénvaló, mert ellenkezik Szaladin³⁵⁶

³⁵³ Ez a momentum is a „szaracénok” II. Frigyes császár iránti tiszteletére utal. A rokonsági fokot illetően Joinville kissé túloz: anyja a császárnak valójában nem első-, hanem csupán ötödfokú unokatestvére.

³⁵⁴ Eudes de Châteauroux; lásd róla a 233. jegyzetet.

³⁵⁵ Agyagedény, melyet olajjal vagy viasszal töltenek meg, és világításra vagy lövedéknek használják. (A *mortier* szó későbbi jelentése: ’mozsárágyú’.)

³⁵⁶ Szaladin (Szaláh ad-Dín Júsuf ibn Ajjúb, ’a vallásvédő’; Tikrit, 1138–Damaszkusz, 1193. március 4.) kurd származású hadvezér, eredetileg a fátimida damaszkuszi emír, Núr ad-Dín szolgálatában állt. Igazi birodalomszervező, művelt, koncepciózus hadvezér és politikus, szerény, nagyvonalú, nagylelkű uralkodónak írják le. A *dzsihad*ot tudatosan alkalmazza birodalom- és hadseregszervező erőként. 1171-ben eltávolítja a fátimida szultánt, s a *siíta* dinasztia helyén megalapítja (fivéreivel és unokatestvéreivel) a *szunnita* Ajjúbida-dinasztiát. A keresztényekkel való harcai (döntő ütközet: Hattín, 1187. július 4.) során elfoglalja Jeruzsálemet (1187. október 2.). A királyságból a keresztényeknek mindössze a partvidéki terü-

tanításával, mely úgy szól, hogy senkit nem szabad megölni azok után, hogy enni adtunk neki a kenyereinkből és a sónkból. Az admirális erre azt válaszolta, hogy ezek az emberek semmit sem érnek, mert a betegségük miatt már képtelenek magukon segíteni.

331 Elém hozatta a hajósaimat, s tudtomra adta, hogy mindannyian megtagadták a hitüket. Figyelmeztettem, hogy ne bizzon meg bennük, mert amilyen gyorsan minket elhagytak, ugyanolyan gyorsan őket is el fogják hagyni, ha alkalmas időt s helyet találnak rá. Az admirális ebben egyetértett velem, hiszen Szaladin is azt mondta, hogy olyat még nem láttunk soha, hogy rossz keresztényből jó szaracén lett, sem olyat, hogy rossz szaracénból jó keresztény vált volna.

332 A fenti eseményeket követően az admirális felültetett egy díszes paripára, s maga mellett vezetett. Áthaladtunk egy hajók alkotta hídon, majd megérkeztünk Manszúrába, ahol a király és emberei fogságba estek. Egy nagy sátor elé értünk, melyben a szultán írnokai tartózkodtak, akik felíraták a nevemet. Akkor a szaracénom így szólt hozzám: „Uram, nem kísérem tovább, mert nem tehetem. De esedezem, uram, hogy jó szorosan fogja mindig a kezét e gyermeknek, ki önnel van, nehogy a szaracénok elrabolják öntől.” Ez a gyermek pedig, kit Barthélemynek hívtak, Montfaucon úr törvénytelen fia³⁵⁷ volt.

333 Miután a nevemet felírták, az admirális bevezetett abba a sátorba, ahol a fogságba esett bárókat tartották, s velük együtt még több mint tízezer embert. Ahogy

letek, illetve erődvárosok maradnak meg. A keresztesek iránti „lovagias” magatartása (aminek ellentmond pl. a hattíni ütközet után a keresztény foglyok között tevékeny részvételével végrehajtott mészárlás), valamint a vele kötött béke (1190–1192), mely átmenetileg konszolidálta a Jeruzsálemi Latin Királyságot, azt eredményezi, hogy a keresztény Európában viszonylag pozitív, idealizált kép alakulhatott ki róla (mely elsősorban a III. keresztes hadjárat élményanyagából, illetve Oroszlánszívű Richárddal való kapcsolataiból táplálkozott). Nyugaton még az is elterjedt róla, hogy keresztény hitre tért, továbbá hogy Richárd a nővére kezét ajánlotta fel Szaladin fivérének. Állítólag II. Onfroy de Toron (1139 k.–1179; a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja) üttötte lovaggá. A maga módján Joinville elbeszélése is ezt a pozitív mítoszt támasztja alá.

³⁵⁷ III. Amédée-nek (1210 k.–1280), a burgundi herceg vazallusának, a Burgund grófsághoz (Franche-Comté) tartozó Montfaucon grófjának (1230–) még a Mathilde de Mahaut-val (Sarrebruck grófnőjével) kötött házasságát (1247) megelőzően született egy fia, Barthélémy. Arra is van adat, hogy Barthélémy 1230-ban már nem él. Joinville viszont minden bizonnyal jól informált, hiszen Montfaucon és Montbéliard grófjai (III. Amédée és III. Thierry de Montbéliard) másod-unokatestvérei (Béatrice de Joinville fiai) voltak. Egyikük sem szerepel azonban a VII. keresztes hadjárat résztvevőinek a listáján; hogy Barthélémy hogyan kerülhetett oda és kicsoda valójában, az nem derül ki, viszont a későbbiekből megtudjuk, hogy a gyermek megmenekült, hiszen Joinville utóbb **(407)** is ír róla.

beléptem, a bárók mind oly hangos örömujjongásban törtek ki, hogy semmit nem lehetett hallani tőle; fennen dicsérték a Mi Urunkat, s azt mondogatták, hogy már elveszettnek hittek.

[Hatvanhatodik fejezet
A szaracénok által fenyegetett foglyok megismerik
a királlyal kötött egyezséget]

334 Alig egy kis időt töltöttünk ott el, amikor a jelenlévők közül az egyik legelőkelőbb úr felállított és egy másik sátorba vezetett minket. Sok lovagot s egyéb rendű és rangú embert tartottak fogva a szaracénok egy zárt udvarban, melyet sárból készült fal övezett. Ebből az udvarból, ahová korábban zárták őket, most egyenként előhozták az embereket, s mindegyiktől megkérdezték: „Megtagadod-e a hitedet?” Azokat, akik nem voltak hajlandóak hitüket megtagadni, odaállították az egyik oldalra, s a fejüket vették; míg a hitehagyóknak a másik oldalra kellett állniuk.

335 Ekkor a szultán elküldte hozzánk a tanácsadóit, hogy beszéljenek velünk, ők pedig, amint odaértek, megkérdezték, hogy kinek adhatják át a szultán üzenetét. Mondtuk nekik, hogy forduljanak a jó Pierre de Bretagne grófhhoz. Voltak ott emberek, akiket „dragománoknak” („*drugemens*”)³⁵⁸ neveztek, és értettek szaracénul meg franciául is; ők fordították a grófnak a szaracént franciára. A szultán emberei a következőket mondták: „Jó uram, elküldött bennünket a szultán önökhöz, hogy megtudja, ki akarnak-e szabadulni a fogságból.” – „Igen” – válaszolta a gróf.

336 „S mit adnának a szultánnak a szabadulásért cserébe?” – „Minek megtétele és elviselése ésszerű s méltányos” – felelte a gróf. „S vajon odaadnák-e a szabadságukért – folytatták – a tengerentúli bárók valamelyik várkastélyát?” A gróf azt mondta, hogy ez nem áll hatalmában, mivel ezeket az akkori német császártól kapták. Akkor azt kérdezték, hogy visszaadnánk-e a templomos rend vagy a johannita rend valamelyik várkastélyát, hogy szabadulást nyerjünk. Mire a gróf azt felelte, hogy ez nem lehetséges, ugyanis a várurakat, mikor birtokukba beiktatták őket, megeskették az ereklýékre, hogy emberek kiszabadításáért cserébe egyetlen várat sem adnak vissza. Erre azt mondták, hogy úgy látják, nem akarunk a rabságból szabadulni, ezért most elmennek, és elküldik hozzánk azokat, akik majd karddal fognak játszodozni velünk, mint ahogy a többiekkel is tették. S ezzel valóban el is távoztak.

³⁵⁸ A közel-keleti tolmácsokat *dragománoknak* (arab *targuman*, magyar átírás szerint *terdzsumán*; fr. *truchement*) is hívják. Feladatuk (mint ez esetben is látszik) gyakran több, mint egyszerű fordítás/tolmácsolás, a dragomán egyszerre *tolmácsolja és képviseli* küldője szándékait és szavait.

337 Miután otthagytak bennünket, fiatal szaracénok egész hada rontott a sátrunkba, oldalukon karddal. Magukkal hoztak egy teljesen ős aggastyánt, aki megkérdezte tőlünk, igaz-e az, hogy olyan Istenben hiszünk, akit elfogtak, megkínóztak s keresztre feszítettek értünk, s aki harmadnapra föltámadott. Igennel (*Oյլ*) válaszoltunk erre. Ő pedig azt mondta, hogy ne csüggedjünk el, amiért eme üldöztetések el kell viselnünk Istenünkért, „hiszen – folytatta –, még nem haltak meg érte, ahogy ő meghalt önökért. S ha elég hatalma volt ahhoz, hogy föltámadjon, legyenek bizonyosak abban, hogy önöket is ki fogja szabadítani, ha majd jónak látja.”

338 Ezek után útjára ment, a sok fiatal harcos pedig követte, aminek szívből megörültem, mert már biztosra vettem: azért jöttek, hogy fejünket vegyék. Nem sokkal később megérkeztek a szultán emberei, akik tudomásunkra hozták, hogy a király kieszközölte számunkra a szabadulást.

339 Miután eltávozott az öregember, aki vigasztalást nyújtott nekünk, visszatértek hozzánk a szultán tanácsadói, s elmondták, hogy királyunknak sikerült elérnie, hogy szabadon engedjenek minket, s kéri, küldjünk hozzá négy embert, hogy hallják meg, hogyan esett a dolog. Úgy határoztunk, hogy elküldjük hozzá Jean de Vallery urat, a tapasztalt vitézt, Philippe de Montfort urat, Baudouin d'Ibelin urat, Ciprus *sénéchal*-ját és a fivérét, Gui d'Ibelin urat, Ciprus *connétable*-ját, kinél kiválóbb lovagot soha nem láttam, s aki a legjobban szerette ennek az országnak a népét. E négy uraság azután elmesélte nekünk, mi módon érte el a király szabadulásunkat, ami a következők szerint zajlott le:

[Hatvanhetedik fejezet

Szent Lajost kínzással fenyegetik; tárgyalásokba kezd a szaracénokkal]

340 A szultán tanácsadói próbára akarták tenni a királyt, ugyanúgy, ahogy minket is próbára tettek, hogy lássák, vajon megígéri-e nekik, hogy átadja a templomosok vagy a johanniták valamelyik várát, vagy az ország egyik bárójának kastélyát. A király azonban Isten akarata szerint pontosan úgy válaszolt, ahogy mi. Erre megfenyegették, s azt mondták, hogy mivel kívánságukat nem hajlandó teljesíteni, a kétágú kaloda (*bernicles*)³⁵⁹ közé fogják tenni.

341 A kétágú kaloda a legszörnyűbb kínzás eszköze, mit ember csak elszenvedhet. Két hajlítható fadarabból áll, a tetejükön fogazással, melyek egymásba illeszlenek, a végüket pedig marhabőrből készült, erős szíjak kötik össze. Mikor az embert bele akarják helyezni, az oldalára fektetik, combjait a bokái közé rakják, s akkor a fadarabokra ráültetnek egy embert, minek következtében féllábnyi ép

³⁵⁹ A kétágú kaloda a kaloda egyik igen kegyetlen változata, melyet a csontok és az ízületek lassú összetörése céljából a „szaracénok alkalmaznak”.

csont sem marad, ami össze ne roppanna. S hogy a kínzás a lehető legborzasztóbb legyen, három nappal később, mikor a lábak még dagadtak, visszarakják őket a kétágú villába, s újfent összetörik. Ezekre a fenyegetésekre a király azt felelte, hogy ő a foglyuk, s azt tehetik vele, amit akarnak.

342 Amikor látták, hogy fenyegetéssel nem tudják megtörni a jó királyt, ismét odamentek hozzá, s megkérdezték, mennyi pénzt fizetne a szultánnak azon felül, hogy Damiettát visszaadja nekik. A király azt válaszolta, hogy ha a szultán hajlandó méltányos összegű dénárt elfogadni, akkor ő üzenetet küld a királynőnek, hogy szabadulásuk fejében fizesse azt ki.³⁶⁰ Ők pedig csodálkozva kérdezték: „Hogy van az, hogy nem azt mondja, megteszi maga?” A király azt felelte, hogy nem tudja, elfogadja-e ezt a királynő, mivel ő az úrnője.³⁶¹ Ezután a tanácsadók visszamentek, hogy beszéljenek a szultánnal, majd jelentették a királynak, hogy ha a királynő beleegyezik, hogy kifizessen egymillió aranybizantinust, ami 500 000 livre-nek felel meg, szabadon bocsátják a királyt.

343 A király megkérdezte tőlük: esküt tesznek-e arra, hogy a szultán szabadon engedi ennyiért, ha a királynő kifizeti az összeget. Megint elmentek, hogy beszéljenek a szultánnal, s amint visszatértek, megesküdték a királynak, hogy ilyen feltételek teljesítése esetén szabadon fogják engedni. Miután letették az esküt, a király ígéretet tett az emíreknek, hogy örömet kifizeti az 500 000 livre-et emberei kiszabadításáért, a saját szabadulásáért pedig Damiettát adja cserébe, mert az ő személye pénzért nem vásárolható meg. A szultán ennek hallatán így szólt: „Hitemre! Igen nagyvonalú ez a frank, hogy nem alkudozott ily hatalmas pénzüsszegen. Menjetek, és mondjátok meg neki, hogy kap tőlem 100 000 livre-et, hogy kifizesse a váltságdíjat.”

[Hatvannyolcadik fejezet

A foglyok lefelé utaznak a folyón a szultán táboráig]

344 Ezután a szultán meghagyta, hogy a nemesurak szálljanak fel a négy hajóra, melyek Damiettába szállítják őket. Velem együtt utazott a jó Pierre, Bretagne grófja, Guillaume, Flandria grófja, a derék Jean, Soisson grófja és Imbert de Beaujeu uram, Franciaország *connétable*-ja. Baudouin d'Ibelin úr, a jó lovag és fivére, Gui úr szintén oda került.

³⁶⁰ Az eseményekkel egy időben a királyné, Provence-i Margit Damiettában tartózkodik.

³⁶¹ Franciaországban (Angliához, Navarrához, Aragóniához hasonlóan) a király feleségét is királynővé (*reine consort*) koronázzák. A király tehát saját cselekvőképtelensége idején joggal tekinti urának a királynőt, és hárítja rá (legalábbis látszólag) az intézkedés felelősségét.

345 Azok, akik bennünket vezettek, egy szálláshoz vittek minket, melyet a szultán építtetett a folyó partján úgy, ahogy most hallani fogjátok. A szállás előtt emelkedett egy fenyődeszkából ácsolt torony, melyet festett vászonnal borítottak be. Az ajtaja közvetlenül a lakosztályba vezetett. Ezen az ajtón belül egy sátor volt felállítva, ahol az emírek kardjukat és felszerelésüket hagyták, amikor a szultánhoz jöttek tanácskozni. E sátorból ismét nyílt egy ugyanolyan ajtó, mint az első, ezen keresztül lehetett belépni abba a sátorba, mely a szultán fogadóterme volt.

346 A szultán fogadóterme mögött ismét volt egy olyan torony, mint amilyen elől emelkedett: innen a szultán hálósobájába vitt az út. A hálóhely után egy udvar következett, az udvar közepén pedig egy torony állt, mely magasabb volt az összes többinél, s ahonnan a szultán beláthatta az egész tábort és a környező vidéket. Az udvarból út vezetett a folyóhoz: partján a szultán egy sátrat állíttatott föl, ahová fürödni járt. Az egész szálláshelyet fakerítéssel vették körül, kívülről pedig a kerítést indigószínű vászon borította, hogy a kívül lévők ne láthassanak be. Mind a négy tornyot körös-körül vászon takarta.

347 A Krisztus mennybemenetelét megelőző csütörtök napján³⁶² érkezünk meg arra a helyre, ahol ezt a szállást berendezték. A négy gálya, melyen fogva tartottak bennünket, a szultán lakosztálya előtt vetett horgonyt. A királyt levitték egy sátorba, mely a szultán szállása közelében helyezkedett el. A szultán úgy rendelkezett, hogy a Krisztus mennybemenetele előtti szombat³⁶³ adjuk át neki Damiattát, ő pedig kiadja nekünk a királyt.

[Hatvankilencedik fejezet
Az emírek lázadása. A szultánt meggyilkolják]

348 Azok az emírek, akiket a szultán menesztett a tanácsából, hogy idegen földről magával hozott saját híveit tegye a helyükre, tanácsot tartottak egymás közt. Imígyen szólt az egyik bölcs szaracén: „Urak, látjátok, milyen gyalázatot és szégyent hozott ránk a szultán, mikor kivetett minket abból a méltóságból, melybe atyja helyezett bennünket. Ezért bizonyosak lehetünk afelől, hogy ha Damiatta városának falain belül találja magát, elfogat minket, s a börtönében fogunk elpusztulni, ugyanúgy tesz majd velünk, ahogy nagyapja³⁶⁴ cselekedett azokkal az

³⁶² Vagyis áldozócsütörtökön, 1250. április 28-án.

³⁶³ Április 30-án.

³⁶⁴ A szövegben *aieul* ('nagyapa', 'ős') szerepel. Az események idején Túrásáh a szultán. Apja al-Malik asz-Szálih Ajjúb (1207 k.–1249), Egyiptom (1240–) és Damaszkusz (1245–) szultánja, nagyapja pedig al-Kámil (al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín; 1177 k.–1238. március 8.). Biztosan nem róla van azonban szó, hiszen a keresztetek gázai akciójára 1239-ben kerül sor. Al-Kámil közvetlen utóda idősebbik fia, II. al-Ádil Szaif ad-Dín (1216–1248.

emírekkel, akik annak idején elfogták Bar és Montfort grófokat.³⁶⁵ Úgy látom ezért, hogy okosabb, ha megöljük, mielőtt kicsúszik a kezeink közül.”

349 Felkeresték a Halca³⁶⁶ tagjait, s megbízták őket, hogy öljék meg a szultánt rögtön a lakoma után, melyre meghívta őket. Ez úgy történt, hogy amikor befejezték az étkezést, s a szultán, emírjeitől elbúcsúzván, a szobájába vonult, a Halca egyik lovagja, aki a szultán kardját vitte, ugyanezzel a karddal úgy rásújtott a kezére, a négy ujjá közé, hogy egészen a karjáig felhasította.

február 9.; szerepel II. al-Ádil, az „Igazságos” néven, a keresztesek pedig II. *Safadin* néven emlegetik), Egyiptom (1238–1240) és Damaszkusz (1238–1239) szultánja. Uralkodása alatt al-Ádil a legfontosabb pozíciókból eltávolítja apja mamelukjait, és saját embereit teszi a helyükbe. A féltestvére (Malik Ajjúb) és unokatestvére (an-Nászir) elleni hadjárat során (1240. május 31.) a mamelukok sátrában bekerítik és elfogják, életének hátralévő részét Kairóban, féltestvére börtönében tölti. Helyére Egyiptomot illetően al-Malik asz-Szálih Ajjúb kerül, Damaszkuszt pedig an-Nászir veszi hatalmába. A mondottak tehát nem a szultán nagyapjára vonatkoztathatók (mint feltételezi MONFRIN, **348**), hanem Túrásáh nagybátyjára, II. al-Ádilra.

³⁶⁵ Bar és Montfort grófok esetéről lásd a 326. jegyzetet.

³⁶⁶ Itt egy közelgő dinasztiaaváltás drámai képsorait, az Ajjúbidák utolsó szultánjának utolsó pillanatait láthatjuk. A Halca (*haulequa*) a szultáni testőrgárda, az uralkodó közvetlen védelmét ellátó katonai egység (először 1174-ben, Szaláh ad-Dín idején említik, de szó esik róluk Akkon 1191-es ostromakor is). A szó eredete vitatott: az egyik elképzelés szerint a *hal-qa* a szultánt körülvevő elit katonai egység (kör), a másik magyarázat szerint egy taktikai elemre (bekerítési manőver) vezethető vissza. A Halca tagjai jelen esetben azok a mamelukok, akik Túrásáh apjához kötődtek. A mamelukok egyedülálló, csak az iszlám világ történetében létező csoport és intézmény, melynek az a sajátossága, hogy rabszolga státusból induló személyekből hozza létre a döntő befolyású katonai kormányzó elitet. Szinte valamennyi ajjúbida szultán szolgálatában álltak mameluk egységek; a 9. században, az Ab-bászida Kalifátus idején jelennek meg először, ekkor a kalifák testőrségét alkotják, igazán nagy jelentőséget azonban al-Malik asz-Szálih Ajjúb idején kapnak. (A mameluk testőrgárda egészen a 19. századig létezik.) A kiválasztás módja kezdettől fogva azonos: fogságba esett vagy rabszolgaként fiatalon megvásárolt, nem muzulmán népekből (kezdetben a Kaukázus, a mai Turkesztán, a Balkán, a mai délorosz steppe területéről) származó gyermekeket családjuktól elszakítva, szülőföldjüktől távol részesítenek igen kemény katonai nevelésben, és formálják őket elit alakulattá. Vallásos nevelést is kapnak, kiképzésük végén a szultán fölszabadítja és szolgálatába fogadja őket. Csak az őket felszabadító szultán személyéhez és velük együtt kiképzett *társaikhoz* kötődnek. Több szultánnak volt ilyen elit alakulata, így pl. Szaladinnak (*szaláhija*) és al-Kámilnak (*kamilija*) is. Al-Malik asz-Szálih Ajjúb testőrsége döntően rabszolgaként megvásárolt *kipcsak* törökökből áll (mintegy ezer fő), akiket a szultán a Nílus egyik szigetén (Róda/Bahr an-Nil) telepít le. Ezek alkotják a „folyó mamelukjait”, a *bahrija asz-szaláhija* testőrgárdát, s innen későbbi nevük: *bahrik* vagy *bahriják* (1250–1382). (A Mameluk szultánok hatalmát Egyiptomban I. Szelim dönti meg 1517-ben.)

350 Akkor a szultán emírjeihez fordult, akik pedig ezt kitervelték, s így szólt hozzájuk: „Urak, panaszt emelek nálatok a Halca tagjai ellen, mert meg akartak ölni, amint azt ti is láthatjátok.” Erre a Halca lovagai egy emberként imígyen válaszoltak: „Minthogy azt mondod, meg akarunk ölni, többet ér, ha mi ölünk meg téged, mint ha te ölsz meg bennünket.”

351 Azzal megszólaltatták a dobokat, mire összegyűlt az egész hadsereg, hogy megtudja, mit akar a szultán. Azt mondták nekik, hogy Damiattát elfoglalták, a szultán már oda tart, s kéri, hogy menjenek utána ők is. Erre mindannyian fegyvert öltöttek, megsarkantyúzták lovaikat és elvágtattak Damiatta irányába. Mikor láttuk, hogy mind elmennek a város felé, szívünkre nehéz bú telepedett, mert azt hittük, Damiatta elveszett. A szultán, aki fiatal volt és fürge, felmenekült az általa építtetett toronyba, három püspökével együtt, akik a lakomán vele étkeztek. A torony a szobája mögött emelkedett, mint azt fentebb hallottátok.

352 A Halca tagjai, ötszáz lovas testőr, lerombolták a szultán sátrait, majd megostromolták a tornyot, miközben azt kiáltozták neki, hogy jöjjön le. Azt felelte, hogy megteszi, ha garantálják a biztonságát. Erre azt mondták neki, hogy nem Damiattában van, és ha szépszerével nem jön, akkor lehozzák erőszakkal. Görögtüzet hajítottak rá, s az belekapott a toronyba, mely fenyődeszkából és pamutvászonból készült. A torony pillanatok alatt tüzet fogott, s úgy lángolt, hogy én soha még olyan gyönyörű és olyan függőleges tüzet nem láttam. Ahogy a szultán észrevette, rohanvást megindult lefelé, s a folyó irányába menekült azon az úton, melyről már beszéltem nektek.

353 A Halca tagjai azonban kivont karddal útját állták, s ahogy a folyó felé igyekezett, egyikük az oldalába döfött egy lándzsát. A szultán továbbmenekült a folyó irányába, magával vonszolva a lándzsát. Üldözői azonban oda is utánamenetek, s végül a vízben gyilkolták le, egész közel ahhoz a hajóhoz, melyen mi voltunk. Az egyik lovas, akit Faracataye-nak³⁶⁷ hívtak, kardjával felhasította a

³⁶⁷ Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdar (megh. Kairó, 1254. szeptember) emír, aki tagja volt annak a küldöttségnek, melyet asz-Szálih Ajjúb halála után Túrásáh Kairóba történő visszatérése érdekében menesztenek. A keresztések elleni katonai műveletek egyik legfontosabb irányítója, majd (Baibarsszal együtt) a Túrásáh meggyilkolását kivitelező összeesküvők vezéralakja, a mameluk hatalomátvétel fontos szereplője, a későbbi szultán, Baibarsz barátja. Sadzsar ad-Durr, aki férjének fia, Túrásáh meggyilkolását követően *szultánává* lép elő, az összeesküvők egyik vezérét, (a valószínűleg ugyancsak török származású) Ajbeget *atabeg*-nek nevezi ki, majd hozzámegy feleségül. Ajbeg atabeg ('a herceg atyja') a folytonosságot képviselő szultána férjeként és Túrásáh névlegesen uralkodóvá tett unokaöccsének, al-Malik al-Asraf Muzaffar ad-Din Músa (Jemenből származó, onnan elűzött és Egyiptomba menekült ajjúbida emír fia) gyámjaként lesz *régens*, illetve (gyakorlatilag) szultán. Ezzel Egyiptom trónján al-Asraf Músa (1250–1254) az utolsó ajjúbida, Ajbeg pedig (Sadzsar ad-Durr-ral együtt) az első mameluk szultán (1250–1257). Faracataye-t az újabb összeesküvés-

szultán mellét, kitepte a szívét, s még vértől csöpögő kézzel odajött a királyhoz, s így szólt hozzá: „Mit adsz nekem, amiért megöltem ellenségedet, ki meggyilkolt volna, ha életben marad?” De a király semmit nem válaszolt rá.

[Hetvenedik fejezet

A foglyok élete ismét veszélyben forog. A király újból
egyezkedni kényszerül az emírekkel]

354 Vagy harmincan feljöttek a gályánkra kivont karddal a kezükben, dán bárdal a nyakukban. Megkérdeztem Baudouin d’Ibelin urat, ki jól ismerte a szaracén nyelvet, hogy mit beszélnek ezek az emberek. „Azt mondják – felelte –, azért jöttek, hogy a fejünket levágják.” Jó sokan voltak, akik meggyónták bűneiket a Szentháromság-rend³⁶⁸ egyik szerzetesének, akit Jeannak hívtak, és Guillaume, Flandria grófja háznépéhez tartozott. De ami engem illet, egyetlen bűnre sem emlékeztem, mit elkövettem volna. Arra gondoltam, hogy minél inkább igyekszem védekezni és kitérni előlük, annál rosszabb nekem.

355 Keresztet vetettem tehát, s térdre rogytam egyikük lába előtt, aki egy hatalmas dán ácsbárdot lóbált a kezében, s e szavakat mondtam: „Így lelte halálát Szent Ágnes.”³⁶⁹ Gui d’Ibelin úr, Ciprus *connétable*-ja letérdelt mellém, s meggyónt nekem, én pedig így szóltam: „Feloldozom önt hatalmamnál fogva, melyet Isten adott nékem.” De amint fölkeltem onnan, semmire sem emlékeztem abból, amit mondott vagy mesélt nekem.

356 Onnan, ahol voltunk, felkeltettek bennünket, s a hajófenék legmélyére zártak. A mieink közül sokan úgy vélték, hogy ezt azért tették volna, mert nem óhajtottak mindnyájunkkal egyszerre végezni, hanem egymás után, egyenként akartak legyilkolni minket. Odalenn oly siralmas körülmények között voltunk, s

től tartó Ajbeg szultán gyilkoltatja majd meg. Van olyan elképzelés is (RUNCIMAN, 1999, 840), mely szerint a Joinville által „Faracataye”-nak vagy „Faraquataye”-nak nevezett emír maga Baibarsz Bundukdári volna, Joinville szövege azonban ellentmond ennek, hiszen jól látható, hogy a krónikás világosan el tudja különíteni egymástól Baybar és Faracataye személyét.

³⁶⁸ A Szentháromság-rendet (*Ordo Sanctissimae Trinitatis et Captivorum*, trinitárius rend) a provençe-i születésű Mathai Szent János (Jean de Matha; 1160–1213), párizsi teológus, III. Ince pápa iskolatársa és barátja, valamint Valois Szent Félix (Félix de Valois; 1127–1213) alapította 1194-ben (pápai jóváhagyás: 1198), hogy a mórok rabságából kiváltásák a keresztény foglyokat.

³⁶⁹ Szent Ágnes (290 k.–305. január 21.) a római hét szent szűz egyike, a szüzesség szimbóluma (*hagné* ’szűzies’). Diocletianus császár idején szenved mártírhalált: miután a lángok nem fognak rajta, egy római *centurio* lefejezi.

oly szorosan feküdtünk, hogy a lábaim a jó Pierre-t, Bretagne grófját érték, az övéi pedig az én arcomat súrolták.

357 Másnap az emírek kivitettek bennünket börtönünkből, s követek útján azt üzenték, hogy járuljunk eléjük s tárgyaljunk az egyezmény megújításáról, amelyet a szultán kötött velünk. Azt is mondták a követek: biztosak lehetünk abban, hogy a szultán, ha élne, fejét vétette volna a királynak s nekünk is. Akik tehették, el is mentek az emírekhez.

358 Meg is állapodtak velünk abban, hogy mihelyt mi átadjuk nekik Damiettát, ők is szabadon bocsátják a királyt s a kíséretében lévő többi előkelő nemesurat. Ami az alsóbbrendű köznépet illeti, őket a szultán elvitette Babilónia felé; legalábbis azokat, akiket még nem gyilkoltatott le. Ezt pedig a királlyal megkötött egyezés ellenére cselekedte, amiből valóban az látható, hogy miránk is ez a sors várt volna, amint megkapja Damiettát.

359 A királynak ezenkívül meg kellett esküdnie arra is, hogy átad nekik kétszázezer livre-et, még mielőtt a folyótól továbbindult, újabb kétszázezret pedig akkor, mikor megérkezik Akkonba. A szaracénok a királlyal kötött egyezés értelmében kötelesek a Damiettában lévő betegeket, a számszeríjakat, a sózott húst és a hadigépezeteket rendben megőrizni mindaddig, amíg a király értük nem küld.

[Hetvenegyedik fejezet

Az emírek esküje. A királyban kétségek támadnak]

360 Az emírek részéről a királynak teendő esküt a következőkben határozták meg: ha nem tartanak meg a királlyal kötött egyezséget, akkor legyenek úgy megszégyenítve, mint az, aki bűnei miatt fedetlen fővel Mohamedhez zárandokol Mekkába. Továbbá szégyenítsék meg őket úgy, mint azokat, kik elhagyják, majd pedig visszaveszik feleségüket. Mohamed törvényei szerint ugyanis, ha valaki elhagyja asszonyát, soha nem veheti vissza, csak akkor, ha előbb egy másik férfival látta együtt hálni.

361 A harmadik eskü pedig így szólt: Ha megszegik a királlyal kötött egyezményt, érje őket ugyanolyan szégyen, mint azt a szaracént, aki disznóhúst evett. A király kész volt elfogadni az emírek fent említett esküjét, mert Nicolas d'Acre mester, aki tudott szaracénul, azt mondta, hogy ennél erősebb esküt a törvények szerint már nem tehettek.³⁷⁰

³⁷⁰ Az eskü erősségének értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy a mekkai zárandoklat – melyet a hívő fedetlen fővel és egyszerű fehér ruhában (*ihrám*) hajt végre – az iszlám egyik oszlopa. A válást illetően pedig: „Ha a férfi feleségétől harmadszor elválik, akkor az asszony mint feleség tilos a számára, amíg férjhez nem megy valaki máshoz. Ha az elválik tőle, akkor nem követ el egyikük sem bűnt, ha újra visszatérnek egymáshoz – ha hisznek

362 Miután az emírek letették esküjüket, írásba foglalták azt az esküvést, amelyet a királytól vártak, s melynek szövegét azon papok tanácsa fogalmazta meg, akik korábban előttünk megtagadták hitüket. Az írás pedig így szólt: a király, ha nem tartja meg az emírekkel kötött egyezséget, legyen olyan szegénynek kitéve, mint az a keresztény, aki megtagadja Istent s az ő Anyját, s akit megfosztanak a tizenkét apostol és az összes férfi és női szent társaságától. Ebbe a király készséggel bele is egyezett. Az eskü utolsó pontja úgy hangzott, hogy abban az esetben, ha nem tartaná meg az emíreknek adott szavát, legyen a szegénye akkora, mint azé a keresztényé, aki megtagadja Istent s az ő törvényeit, s ki az Isten iránti megvetése jeléül leköpi s lábbal tiporja a keresztet.

363 Ahogy a király ezt meghallotta, kijelentette, hogy – ha Isten is úgy akarja – ő ilyen esküt nem tesz. Az emírek elküldték a királyhoz Nicolas mestert, aki értette a szaracénok nyelvét, ő pedig ily szavakkal szólott hozzá: „Uram, az emírek borzasztóan haragszanak amiatt, hogy azok után, hogy megesküdték mindenre, amit kívánt, ön nem akar esküdni arra, amit ők kérnek. Biztosra veheti, hogy ha nem lesz hajlandó esküt tenni, a fejét vétetik, s valamennyi emberének úgyszintén.” Azt felelte a király, hogy tegyenek tetszésük szerint, mert ő szívesebben hal meg jó keresztényként, mintsem úgy, hogy Istent s az ő Anyját megharagítsa.

364 A jeruzsálemi pátriárka,³⁷¹ egy nyolcvanéves öregember, menlevelet szerzett magának a szaracénoktól, s eljött a királyhoz, hogy segítsen neki kimódolni a szabadulást. Az volt a szokás a keresztények és a szaracénok között, hogy midőn a király vagy a szultán meghalt, azok, akik követként teljesítettek szolgálatot akár a pogányok, akár a keresztények között, fogságba kerültek s rabszolgák lettek. S minthogy a szultán, aki a biztonságát garantálta, meghalt, a pátriárka ugyanúgy fogoly lett, mint ahogyan mi. Mikor a király elküldte válaszát, az egyik emír azt mondta, hogy biztosan a pátriárka adta neki ezt a tanácsot, s így szólt a pogányokhoz: „Higgyetek nekem, rá fogom bírni a királyt az eskütételre, mert a pátriárka fejét az ölébe fogom röptíteni.”

365 A többiek nem hitték célravezetőnek a dolgot, hanem megragadták a pátriárkát, elvitték a király mellől, s a két kezét hátracsavarva hozzákötözték az egyik sátor rúdjaához, oly szorosan, hogy a kezei akkorára dagadtak, mint a feje, s a körmei alól kiserkent a vére. Ő akkor odakiáltott a királynak: „Uram, az Istenért, tegyen bátran esküt! Mert én a lelkemre veszem az eskü minden bűnét, hiszen ön úgyis meg akarja azt tartani.” Nem tudom, miként rendezték el a dolgot, de a király s a többi jelen lévő báró esküje végül is megnyugtatta az emíreket.

abban, hogy mindketten betartják Allah előírásait.” (Simon Róbert fordítása) A Korán szerint (2:173, 5:3, 6:145, 16:115) a disznóhús evése szigorú tiltás alá esik.

³⁷¹ Robert de Nantes.

366 Rögtön a szultán megöletését követően jelvényeit odahozták a király sátra elé, s azt mondták a királynak, hogy az emírek komolyan fontolgatják, hogy őt tegyék meg Babilónia szultánjának. Ő később meg is kérdezte tőlem, hogy mit gondolok, vajon elfogadta volna-e a babilóniai királyságot abban az esetben, ha felajánlották volna neki. Azt feleltem, hogy igen bolond módjára cselekedett volna, ha elfogadja, hiszen ezek megölték az urukat, de a király azt mondta, hogy bizony nem utasította volna vissza.

367 S tudjátok meg, hogy ennek az ajánlatnak, mint mondják, az volt az oka, hogy a királyt tartották a legszilárdabb hitű kereszténynek, akit csak találni lehet. Ennek példaként említették, hogy valahányszor elhagyta szállását, felvette a földről a keresztet, s egész testét a kereszt jelével illette. Még azt is mondták, hogy ha Mohamed eltúrta volna, hogy nekik ily sok szenvedést kelljen elviselniük, bizony nem hittek volna többé benne. Hozzá tették, hogy ha szultánjukká tennék a királyt, ő bizonyára vagy megöletné mindnyájukat, vagy pedig keresztényekké lennének.

368 Miután a király és az emírek megkötötték az egyezséget, s esküjükkal is megerősítették, megállapodtak, hogy a Krisztus mennybemenetelét követő napon³⁷² szabadon engednek bennünket, s amint mi átadjuk Damiettát az emíreknek, ők tüstént kiadják a királyt a vele lévő előkelő urakkal egyetemben. Csütörtökön este azok, akik a mi négy gályánkat vezették, a damiettai híd előtt, a folyó közepén horgonyt vetettek, s a híd előtt felállítottak egy sátrat a király számára.

369 Amint felkelt a nap, Geoffroy de Sergines úr a városba sietett, s intézkedett, hogy adják azt át az emíreknek. Valamennyi toronyra kitűzték ekkor a szultán lobogóit. A szaracén lovagok berontottak a városba, elkezdték nyakalni a bort, s hamarosan mindannyian lerészegedtek. Az egyikük feljött a hajónkra, előrántotta vérrel borított kardját, s azzal kérkedett, hogy ő egyedül hat emberünket koncolta föl.

370 Még mielőtt Damietta átadására sor került volna, a hajónkra vettük a királynét és valamennyi emberünket, akik a városban tartózkodtak, a betegek kivételével, akik a megállapodás szerint ott maradtak. A szaracénoknak esküjükhöz híven vigyázniuk kellett volna rájuk, ehelyett legyilkolták mindegyiküket. A király hadigépezeteit, melyeket szintén meg kellett volna őrizniük, darabokra törték. Megsemmisítették a sózott húst is, amit pedig meghagyhattak volna, hiszen ők egyáltalán nem esznek disznóhúst. Ehelyett ástak egy gödröt a hadigépeknek, egyet a sózott húsnak, egy másikat pedig a halottaknak, s az egészet felgyújtották. Oly hatalmas volt az a tűz, hogy egyfolytában égett pénteken, szombaton és még vasárnap is.

³⁷² 1250. május 6-án.

371 A királyt és bennünket, akiket már napkeltekor szabadon kellett volna bocsátaniuk, fogva tartottak egészen naplementéig. Ezalatt semmit nem ettünk, de az emírek sem, viszont az egész napot vitatkozással töltötték. Egyikük így szólt azok nevében, akik az ő pártján állottak: „Urak, ha rám és azokra hallgattok, akik az én oldalamon állnak, megöljük a királyt s az itt lévő bárókat. Mert ha így teszünk, mostantól kezdve negyven esztendeig nem kell tartanunk semmitől, hisz gyermekeik még kicsik, s Damietta a mi birtokunkban van. Ezért még biztosabban megtehetjük, amit javaslok.”

372 Egy másik szaracén, akit Sebrecinek hívtak, s Mauritániában született,³⁷³ más véleményen volt, s azt mondta: „Ha megöljük a királyt azok után, hogy a szultánt megöltük, azt mondják majd, hogy az egyiptomiak a leghitványabb és legbecstelenebb emberek, akik csak léteznek a földön.” De az, aki amellet volt, hogy öljenek meg minket, szembeszállt vele: „Való igaz, hogy nagyon is aljas módon szabadultunk meg a szultántól azzal, hogy megöltük őt, mert ezzel Mohamed parancsa ellenére cselekedtünk, mely előírja mindannyiunknak, hogy urunkat úgy őrizzük, mint a szemünk fényét; íme, láthatjátok mindezt leírva itt, ebben a könyvben. De most hallgassátok meg Mohamednek egy másik parancsolatát, mely utána következik!”

373 Lapozott egyet a kezében tartott könyvben, s megmutatta nekik Mohamed eme másik parancsolatát, mely imígyen szólt: „Hogy biztos legyen a hit, öld törvénye ellenségeit!” – „Nos, látjátok hát, mily nagyot vétkeztünk Mohamed parancsa ellen azzal, hogy urunkat megöltük. De még súlyosabb hibát követünk el akkor, ha nem öljük meg a királyt, bármilyen biztosítékot adtunk is neki, mert ő a pogány törvény leghatalmasabb ellensége.”³⁷⁴

374 Már kis híja volt csak, hogy megállapodjanak a halálunkban, így aztán az egyik emír, aki ellenünk volt, azt gondolván, hogy mindannyiunkat meg kell ölniük, lement a folyópartra, és elkezdett szaracén nyelven kiáltozni azoknak, akik a hajókat irányították; majd levette fejéről a turbánját, s azzal integetett nekik.

³⁷³ A Sebreci nevű emír, a mamelukgárda vezérkarának tagja ezek szerint nem a mamelukok kipszak török többségéhez tartozott. Az északnyugat-afrikai Mauritánia (‘a Mórok földje’) iszlamizációja a 12. századtól folyt.

³⁷⁴ Bár kissé zavaros a kapcsolat, de iránymutatóak lehetnek a Koránnak a dzsihád ideológiájával kapcsolatos megközelítései: „Harcoljatok Allah útján azok ellen, akik ellenetek harcolnak! Ám ne hágjátok át Allah parancsait! Allah nem szereti azokat, akik áthágják (parancsait). Öljétek meg őket, ahol csak rájuk leltek, s üzzétek ki onnan, ahonnan kiűztek benneteket!” (2:190–191) „Ha tehát a szent hónapok letelnek, *akkor* öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket!” (9:5) (Simon Róbert fordítása)

Azok pedig nyomban felszedték a horgonyokat, s visszavittek bennünket egy jó mérföldnyi úton Babilónia felé. Azt hittük ekkor, hogy elvesztünk valamennyien, s tömérdek könnyet hullattunk.

[Hetvennegyedik fejezet
A foglyok kiszabadulása; Joinville a király hajójára száll;
néhány keresztes visszaindul Franciaországba]

375 Isten akarata szerint, aki nem feledkezik meg az övéiről, naplemente felé végre megszületett a döntés, hogy szabadon engednek mindannyiunkat. Így ismét az előző helyre vittek bennünket, majd a négy hajót a partra vontatták. Kértük, hogy tüstént elmehezzünk, de ők azt felelték, hogy addig nem engednek el minket, amíg nem ettünk valamit. „Mert szégyen volna az emírekre nézve – mondták –, ha korgó gyomorral távoznának börtöneinkből.”

376 Erre mi azt mondtuk, hogy adjanak ennivalót, s akkor enni fogunk, ők pedig azt felelték, hogy már elküldtek a táborba élelemért. Az ennivaló, amit adtak, sajtos lepény volt, amit a napon átsütöttek, hogy a férgek bele ne férkőzzenek, ezenkívül kemény tojás, amelyet négy vagy öt napig főztek, s melyeket a mi tiszteletünkre különféle színűre festettek.³⁷⁵

377 Végül partra tettek bennünket, mi pedig megindultunk a király felé, akit a sátorból, ahol addig őrizték, kivezettek a folyópartra. A király mögött legalább húszezer szaracén haladt gyalogszerrel, övében karddal. A király előtt a folyón vesztegelt egy genovai hajó, melyen, úgy látszott, hogy csak egyetlen ember tartózkodik. Amint meglátta a folyó partján álló királyt, füttyjelet adott, s a füttyszóra mintegy nyolcvan kitűnően felszerelt íjász szökött elő a hajófenékből, felhúzott nyílpuskával, s nyilaikat azon nyomban a hornyokba illesztették. Alighogy ezt meglátták a szaracénok, bárányok módjára futásnak eredtek, s a király mellett mindössze hárman vagy négyen maradtak.

378 A genovaiak egy pallót dobtak a partra, hogy azon keresztül beszállhasson a király, valamint a fivére, Anjou grófja, Geoffroy de Sergines úr, Philippe de Nemours úr és Franciaország marsallja, kit du Mez-nek hívtak,³⁷⁶ végül pedig a

³⁷⁵ A tojás mint a tökéletesség és az újjászületés jelképe ősi szimbólum, a festett tojások, illetve a tavaszi tojásadományozás hagyománya az ókorba nyúlik vissza, Mezopotámiában, Perzsiában és Egyiptomban is ajándékoztak szerencsehozó, díszített tojásokat. A kereszténység számára is fontos hagyomány (Krisztus feltámadásához és újjászületéséhez is kapcsolódik), a koptok körében az 5. századtól követhető nyomon, s eszerint a muzulmánoknál sem ismeretlen.

³⁷⁶ III. Jean Clément (1205 k.–1260/62), Mez és Argentan ura. II. Fülöp Ágost adományozta neki a *maréchal* címet, melyet 1233-tól tölt be.

Szentháromság-rend nagymestere³⁷⁷ és jómagam. Poitiers grófjának a szaracénok fogságában kellett maradnia mindaddig, amíg a király ki nem fizeti érte a kétszázezer livre-et, amelyet váltságdíj fejében kellett átadnia nekik, mielőtt még a folyót elhagyja.

379 A Jézus mennybemenetelét követő szombaton,³⁷⁸ tehát szabadulásunk másnapján eljött, hogy búcsút vegyen a királytól Flandria grófja meg Soissons grófja és még több más előkelő úr, akik szintén a hajón estek fogságba. A király azt mondta nekik, hogy szerinte jól tennék, ha várnának addig, amíg fivére, Poitiers grófja is visszanyeri szabadságát. Ők azonban azt válaszolták, hogy ez nem áll módjukban, minthogy a gályák már valamennyien indulásra készen állnak. Hajóra szálltak tehát, s magukkal vitték a jó Pierre de Bretagne grófot, aki olyan beteg volt, hogy azután már csak három hetet élt, s a tengeren meg is halt.

[Hetvenötödik fejezet

A váltságdíj kifizetése. Joinville a templomosoktól szerez pénzt]

380 Szombaton reggel kezdtük el a váltságdíj kifizetését, s ezzel töltöttük az egész szombatot meg a vasárnapot is késő éjszakáig, ugyanis olyan mérleggel dolgoztunk, melynek tízezer livre fért a serpenyőjébe. Mikor eljött a vasárnap este, a király emberei, akik a fizetést végezték, üzenetet küldtek hozzá azzal, hogy még harmincezer livre-re volna szükségük. A király társaságában ekkor nem volt más, csak Szicília királya, Franciaország marsallja, a Szentháromság-rend nagymestere és jómagam, mert a többiek mind a váltságdíj kifizetésével foglalatoskodtak.

381 Azt mondtam a királynak, hogy keresse magához a templomos rend komturját és marsallját (mert a nagymester meghalt),³⁷⁹ s kérje meg őket, hogy kölcsönözzék neki a fivére kiszabadításához hiányzó harmincezer livre-et. Urunk ezt elfogadta, s megbízott, hogy beszéljek velük. Miután mondandómat előadtam, Étienne d'Otricourt testvér, a templomosok komturja ezekkel a szavakkal fordult hozzám: „Uram, nem jó s nem is bölcs a tanács, melyet a királynak adott, hiszen jól tudja, hogy a kommendákat³⁸⁰ úgy kapjuk, hogy eskünkhöz híven nem adhatjuk át senki másnak, csak annak, aki ránk bízta őket.” Meglehetősen sok kemény és sértő szó hangzott el ezután közte és köztem.

³⁷⁷ Nicolas/Nicolaus (1231–1257).

³⁷⁸ 1250. május 7-én.

³⁷⁹ Guillaume de Sonnac nagymester halálakor (1250. február 11.) a templomos rend komturja Étienne d'Otricourt, marsallja pedig Renaud de Vichiers (lásd róla a 260. jegyzetet), aki 1250. február 11-től 1252-ben bekövetkezett leváltásáig a nagymester tisztét tölti be.

³⁸⁰ A *kommendák* olyan, a rend számára és céljaira adott ingatlan birtokok vagy egyéb dotációk, melyeknek hasznonélvezete a rendé, illetve annak egyik vagy másik tagjáé.

382 Akkor azonban így szólt Renaud de Vichiers testvér, a templomos rend marsallja: „Nagyuram, hadd vitatkozzon csak Joinville úr és a komturunk, mert amint az imént mondta, semmit nem adhatunk át anélkül, hogy esküszegők ne lennénk. S amikor a *sénéchal* azt tanácsolja önnek, hogy vegye el erőszakkal, amit nem akarunk kölcsönként adni, nem is mond valami nagy csodát, s ön meg is fogja tenni, ha úgy tetszik. Ám ha elvesz a miénkből, elég nagy gazdagsága van nálunk Akkonban, melyből kártalaníthat bennünket.”

383 Mondtam a királynak, hogy ha kívánja, elmegyek a pénzért, amit ő legott meg is parancsolt nekem. A templomosok egyik hajójára, a vezérhajóra mentem, s mielőtt leszálltam volna a hajófenékbe, ahol a kincset tartották, megkértem a templomos rend komturját, jöjjön le velem ő is, hogy lássa, mit viszek magammal, de erre ő nem volt hajlandó. A marsall viszont azt mondta, hogy velem jön, s megnézi, hogy milyen erőszakot fogok alkalmazni vele szemben.

384 Mihelyt leereszkedtem oda, ahol a kincs volt, a templomosok jelen lévő kincstárnokát arra kértem, hogy adja át nekem az előttem fekvő kincsesláda³⁸¹ kulcsait. Ő pedig látván, hogy sovány vagyok, mert lefogytam a betegségtől, s ugyanazt az öltözetet hordom, amelyet még a börtönben viseltem, azt felelte, hogy egyet sem fog nekem átadni. Ekkor megpillantottam egy fejszét, mely ott hevert, gyorsan felkaptam, s azt mondtam, hogy majd azt fogom a király kulcsa gyanánt használni. Ezt látván a marsall megragadta a kezemet, s így szólt hozzám: „Uram, jól látjuk, hogy erőszakot alkalmaz velünk szemben, így tehát átadjuk önnek a kulcsokat.” Nyomban parancsot adott az egyik kincstárnoknak, aki át is adta nekem őket. Mikor a marsall megmondta neki, hogy ki vagyok, ugyancsak tátva maradt a szája a meglepetéstől.

385 Kiderült, hogy a láda, amelyet kinyitottam, Nicolas de Choisyé, a király egyik kapitányáé³⁸² volt. A benne talált összes pénzt kiborítottam, aztán átmen-

³⁸¹ Az eredetiben használt *la huche* kifejezés arra utal, hogy nem egyszerű kincsesládáról van szó, hanem arról a szigorú szabályok szerint létrehozott trezorról, mely a templomos rend egy-egy – jelen esetben a franciaországi – rendtartománya (*commanderie*) birtokába tartozó teljes vagyont őrzi, s melynek hivatalos védelmezője és felelőse a rend kincstárnoka. A templomosok (ugyancsak *huche*-nek nevezett) központi trezorját a rend székhelyén (kezdetben tehát a jeruzsálemi Templom területén) őrizték. Arra is volt példa (Franciaország és Anglia esetében is), hogy az uralkodó a templomosokra bízta a királyi kincstár őrzését. A rend felszámolásakor mindössze egyetlen fontosabb *huche*-t sikerült megtalálni. A kincsesládában mindenesetre jelentős összeg lehetett, ha Joinville ilyen gyorsan meg tudott szerezni belőle 30 ezer livre-et. Feltételezik azt is, hogy a Nicolas de Choisy őrizetére bízott pénz a király által a hadjárat céljaira összegyűjtött összeg (MONFRIN, 385), úgy vélem azonban, hogy ez esetben Joinville-nek nem kellett volna „erőszakot” alkalmaznia.

³⁸² Nicolas de Choisy (Soisis/Sosi/Nicole de Choisy), a király egyik kapitánya (*maistre-serjant* 'a fegyveresek vezetője') származhat a Párizs melletti Choisyból (ma: Choisy-le-

tem és felültem annak a hajónak az orrára, amely odavitt. Franciaország marsallját hagytam ott a pénzzel, a fedélzetre pedig a Szentháromság-rend nagymesterét állítottam. A marsall a pénzt odanyújtotta a nagymesternek, ő pedig átjuttatta nekem arra a hajóra, amelyikkel odamentem. Ahogy megközelítettük a király hajóját, kiáltozni kezdtem felé: „Uram, uram, nézze, hogy meg vagyok rakodva!” A szent ember pedig igen szívesen s nagy örömmel látott. A pénzt, amelyet hoztam, átadtuk azoknak, akik a fizetség teljesítését végezték.

[Hetvenhatodik fejezet

A király becsületessége az egyezség végrehajtásában]

386 Mikor befejezték a váltságdíj kiszámolását, a király tanácsadói, akik a fizetést intézték, odajöttek hozzá, s tudomására hozták, hogy a szaracénok addig nem hajlandók szabadon engedni fivérét, amíg a pénzt maguk előtt nem látják. Senki nem akadt a tanácsban, aki ne azon a véleményen lett volna, hogy addig a király ne adja ki kezéből a pénzt, míg a fivérét vissza nem kapja. De a király kijelentette, hogy átadja nekik, mert ebben állapodtak meg, s hogy ők is megtartanák a neki tett ígéretüket, ha azt helyesnek gondolnák. Akkor Philippe de Nemours³⁸³ úr azt mondta a királynak, hogy elszámolták a fizetendő pénzt, s egy tízezer livre-es serpenyővel sikerült becsapni a szaracénokat.

Roi, Val-de-Marne megye, Île-de-France), mely királyi terület, és amelynek Szent Miklós-ról elnevezett temploma a 13. század elején épült. A másik (a szöveg kontextusa által sugallt) lehetőség Choisy-le-Temple-hoz (Charny közelében, ma: Seine et Marne megye) köti, ahol 1168 óta volt a templomos rendnek rendháza (*commanderie*), illetve a 13. század során jelentősen gyarapodó birtoka.

³⁸³ II. Philippe de Villebéon, (az eredetiben: Philippe de Annemors), Nemours ura (1222–1255), a király kamarása (*chambellan*). Nemours (ma: Seine et Marne megye, Île-de-France) urainak hatalmát Philippe de Guercheville (1155–Akkon, 1191) és fia, Gautier de Villebéon (1160–1221) alapozzák meg, akik egymást követően francia királyok (VII. Lajos és II. Fülöp Ágost) főkamarásai (*grand chambellan*). (A nemours-i várkasélyt Gautier építteti.) A család több tagja részt vesz a III., IV. és V., illetve az albigensek elleni keresztes hadjáratokban, és ott vannak az egyiptomi keresztes hadjáratban is. II. Philippe fia, III. Gautier de Villebéon (1225 k.–Tunisz, 1270), Nemours ura (1255–), Lajos király apródja, majd Franciaország marsallja Egyiptomba és Tuniszba, míg az ifjabbik fiú, III. Philippe de Villebéon, Nemours ura (1270–1274) a tuniszi keresztes hadjáratba kíséri el a királyt. Pierre de Villebéon (Pierre de Nemours, 1215/1220–1270), Bagneux ura, ugyancsak királyi főkamarás (*grant chambellan*, 1255–), részt vesz mindkét keresztes hadjáratban, ő a szintén főkamarás Adam de Villebéon (†1233 vagy 1238. január 28.) fia.

387 Nagy haragra gerjedt a király, s követelte, hogy tüstént adják meg nekik a tízezer livre-et, mert ő ígéretet tett arra, hogy a kétszázezer livre összeget kifizeti, mielőtt útra kelne a folyótól. Ekkor ráléptem Philippe úr lábára, a királynak pedig azt mondtam, hogy ne higgyen neki, mert nem mond igazat, hiszen nincs senki a világon, ki a szaracénoknál jobban tudna számolni. Philippe úr megerősítette, hogy igazat szólok, s hogy csak tréfából mondta az egészet. A király azt válaszolta, hogy ez igen szerencsétlen tréfa volt. „S megparancsolom önnek – folytatta, Philippe úrhoz intézve szavait –, az alattvalói hűség nevében, mellyel nekem tartozik, hogy fizettesse ki hiánytalanul a tízezer livre-et, amennyiben azt még nem tették meg!”

388 Sokan tanácsolták már korábban is a királynak, hogy szálljon fel a hajóra, amely a tengeren várta, hogy így kikerüljön a szaracénok kezei közül. De nem hallgatott egyikükre sem, hanem azt mondta, hogy ígéretéhez híven addig nem hagyja el a folyót, amíg ki nem fizette a kétszázezer livre-et. Alighogy ez megtörtént, a király azt mondta nekünk, anélkül, hogy erre bárki is kérte volna, hogy most már indulhatunk a tengeren várakozó hajóinkra, mert esküjének immár eleget tett.

389 El is indult a gályánk, de legalább egy mérföld utat megtettünk anélkül, hogy egymással szót válthattunk volna, oly nagyon aggódtunk a fogságban lévő Poitiers gróf sorsa miatt. Ekkor egy könnyű kis gályán Philippe de Montfort³⁸⁴ uram érkezett, s így kiáltott a király felé: „Nagyuram, nagyuram, szóljon a fivéréhez, Poitiers grófjához, ki ezen a másik hajón utazik!” Felkiáltott erre a király: „Tüzet gyújtsatok! Tüzet gyújtsatok!” Ezt meg is tették. Oly nagy volt az öröm közöttünk, amekkorát csak képzelni lehet. A király velünk együtt beszállt a hajóba. Poitiers grófnéját egy szegény halász kereste fel, s elmondta neki, hogy látta, amint a gróft szabadon engedték,³⁸⁵ erre a grófnő húsz párizsi livre-et adatott néki.

[Hetvenhetedik fejezet
Gaucher de Châtillonról, Soissons mártír püspökéről
és egy hitehagyotról]

390 Semmit nem akarok kifelejteni abból, ami Egyiptomban történt, mialatt ott voltunk. Legelőször is Gaucher de Châtillon úrról beszélek nektek; egy lovag,

³⁸⁴ I. Philippe de Montfort-ról lásd a 347. jegyzetet.

³⁸⁵ Poitiers grófnéja Jeanne de Toulouse (1220–1271), VII. Raymond, Toulouse grófja és Sancie d’Aragon leánya, aki 9 éves korától a francia udvarban (és szellemben) nevelkedik. 1234 óta Alphonse de France, Poitiers grófja (lásd róla a 127. jegyzetet) felesége. Férje kiszabadulását követően nem maradnak a Szentföldön, hanem hazatérnek, hogy hivatalosan is birtokba vegyék az 1249 őszén elhunyt Raymond gróf örökségét. Mindketten részt vesznek a VIII. keresztes hadjáratban, de már betegen indulnak vissza, és Itáliában éri őket a halál.

akinek Jean de Monson volt a neve, mesélte, hogy Châtillon urat annak a falunak az egyik utcáján látta, melyben a királyt elfogták; és ez az utca egyenesen áthaladt a falun úgy, hogy mindkét oldalán mezőket lehetett látni. Ebben az utcában volt Gaucher de Châtillon úr, kezében karddal, anyaszült meztelenül.

391 Mikor látta, hogy a törökök bejöttek ebbe az utcába, kivont karddal rájuk vetette magát, és kikergette őket a faluból; miközben előle menekültek, a törökök, akik ugyanolyan jól lőttek előre, mint hátrafelé, mind nyílzáport zúdítottak rá. Miután kiűzte őket a faluból, megszabadította magát a nyilaktól, melyek a testét borították, és ismét magára öltötte díszes zubbonyát, majd lábait a kengyelbe helyezve felállt, karjait a karddal együtt a magasba emelte és így kiáltott: „Châtillon, lovagok! Hol vannak a harcosaim?” Ahogy hátrafordult, és meglátta, hogy a törökök a másik oldalon bejöttek, ismét nekik esett, és karddal a kezében kizavarta őket; és háromszor is a fent leírt módon cselekedett.

392 Amikor a hajók admirálisa odavezetett engem azokhoz, akik a szárazföldön estek fogságba, kérdezősködtem azok között, akik körülötte voltak, de senkit sem találtam, aki el tudta volna mondani, hogyan fogták el, nem számítva, hogy Jean Fouinon úr,³⁸⁶ a derék lovag elmondta nekem, hogy amikor őt fogolyként Manszúrába vitték, észrevett egy törököt, aki Gaucher de Châtillon lován ült, és a ló farokszíja³⁸⁷ csupa vér volt; megkérdezte tőle, hogy mit csinált azzal, akié a ló volt, mire azt válaszolta, hogy levágta a fejét, még amikor a lován ült, ahogy az a farokszíjon is látszott, melyet az ő vére borított.

393 Volt a seregben egy igen bátor férfiú, akit monseigneur Jacques de Castelnak hívtak, és Soissons püspöke volt. Amikor látta, hogy az embereink visszavonulnak Damietta felé, ő, aki erősen vágyott arra, hogy Istenhez menjen, nem akart visszatérni arra a földre, ahol született, hanem sietett, hogy Istennel legyen; megsarkantyúzta lovát, és egyedül rárohant a törökökre, akik kardjukkal legyilkolták és Isten társaságába juttatták, a mártírok közé.³⁸⁸

³⁸⁶ Jean Fouinon a király közvetlen környezetéhez tartozó lovag, aki valószínűleg a Jeruzsálemi Királyságban *bailli/bayle* méltóságot visel (1248–1249) (MONFRIN, 392).

³⁸⁷ Szaknyelven *farmatringja*: a díszes lószerszám és a nyereg tartozéka, díszítő és stabilizáló elem, ennek bűjtatóján húzzák át a ló farkát, és erre akasztják a további díszeket (pl. sallangokat) is.

³⁸⁸ Jacques *Castel* – legalábbis ezen a néven – nem szerepel Soissons püspökeinek listáján. (Castel Burgundiában, Dijon közelében fekvő várbirtok.) Szerepel viszont Gui de Château-Porcien, Soissons püspöke (1245–1250), akit unokatestvére, Nivelon de Bazoché (1252–1262), majd Milon de Bazoché (1262–1290) követ a püspöki székben. Nagybátyja az a Jacques Bazoché soissons-i püspök (1219–1245), aki – lévén a reimsi érseki méltóság akkor betöltetlen – IX. Lajost királlyá koronázza. Soissons püspöki székének betöltésében kétévnyi megszakítás van (1250–1252). Valószínű azonban, hogy Joinville (szemben MONFRIN, 393 megállapításával) ez esetben a személyt illetően mégsem tévedett, és Gui de

394 Mialatt a király arra várt, hogy emberei a törököknek átadják a fizetséget fivére, Poitiers grófja szabadon bocsátásáért, egy nagyon jól öltözött és igen szép testalkatú férfi jött a királyhoz, és csuprokban aludttejet és különféle virágokat nyújtott át neki, Nasac gyermekeinek³⁸⁹ nevében, aki egykor Kairó szultánja volt; és az ajándékot franciául adta át.

395 A király megkérdezte tőle, hol tanult meg franciául, mire azt felelte, hogy maga is keresztény volt. Erre a király azt mondta neki: „Távozzon innen; egy szót sem szólok többé önhöz!” Félrevontam, és kikérdeztem a helyzetéről. Elmondta, hogy Provins-ben született, és hogy János királlyal³⁹⁰ jött Egyiptomba, és egyiptomi nőt vett feleségül, és hogy gazdag és előkelő ember. Én pedig azt mondtam neki: „Hát nem tudja, hogy ha ebben az állapotban halna meg, elkárhozott lenne, és a pokolba kerülne?”

396 Ő így felelt: „De igen (mert bizonyos volt abban, hogy egyetlen törvény sem olyan jó, mint a keresztény); de félek a szegénységtől, melyben részem lenne, ha önökhöz visszatérnék, és a szemrehányásoktól; egész nap azt mondanák rám: »Íme, a hitehagyott!« Ezért aztán szívesebben élek gazdagon és kényelemben, mint hogy kitegyem magam ilyen helyzetnek, ahogy én látom.” Én pedig azt mondtam neki, hogy nagyobb lesz majd a szemrehányás az utolsó ítélet napján, amikor mindenki látni fogja a bűnét, mint az, amelyről nekem mesél. Sok jó szót mondtam még neki, melyek semmit nem értek. Így ment el, és soha többé nem láttam viszont.

[Hetvennyolcadik fejezet
A királyné szenvedései Damiettában]

397 A fentiekben hallottatok azokról a nagy csapásokról, melyeket a király és mi elszenvedtünk, és amely csapások a királynét sem kerülték el, amint azt a továbbiakban hallani fogjátok. Mert három nappal a szülés ideje előtt híre jött, hogy a király fogságba esett, amely hírtől annyira megrémült, hogy valahányszor az ágyában aludt, úgy tűnt neki, hogy a szobája szaracénokkal van tele, és felkiáltott: „Segítség! Segítség!” És hogy ne veszítse el a gyermeket, akivel várandós

Château-Porcienre gondolhatott (*Château* létezik *Castel* változatban is, keresztnévként pedig a legismertebb soissons-i püspök, *Jacques* neve maradhatott meg emlékezetében). *Gui* püspök, aki nem tudja elviselni a megalázó visszavonulás lelki terhét, az öngyilkosság-számba menő támadással a mártíromságot választja (Manszúra, 1250. április 5.).

³⁸⁹ Joinville valószínűleg al-Malik an-Nászir Dávúdra és testvéreire, al-Muazzam damaszkuszi szultánnak, al-Kámil fivérének az Ajjúbida-dinasztiához tartozó gyermekeire gondol, akiknek névleges jelenlétét az első Mameluk szultánok hatalmuk legitimálása érdekében fölhasználják (MONFRIN, 394). (Lásd Zimonyi István tanulmányát a 332–352. lapon.)

³⁹⁰ Jean de Brienne jeruzsálemi királlyal.

volt, az ágya mellé fektetett egy nyolcvanéves öreg lovagot, aki a kezét fogta. Minden alkalommal, mikor a királyné felkiáltott, így szólt hozzá: „Asszonyom, ne féljen, mert itt vagyok!”

398 A szülés előtt mindenkit kiküldött a szobájából, kivéve a lovagot; és letérdelt elé, és arra kérte, hogy adja meg neki, amit óhajt, a lovag pedig esküjével biztosította beleegyezéséről. És a királyné azt mondta neki: „Arra kérem, a nekem adott szava alapján, hogy ha a szaracénok elfoglalják ezt a várost, a fejemet veszi, mielőtt elfognának.” A lovag pedig így felelt: „Biztosra veheti, hogy tétovázás nélkül megteszem, mert már magam is arra gondoltam, hogy meg fogom ölni, mielőtt elfognának minket.”

399 A királyné fiút szült, aki a Jean nevet kapta, s a Tristan³⁹¹ melléknevet adták neki a nagy fájdalom miatt, melyben született. Még azon a napon, melyen szült, tudatták vele, hogy a pisaiak és a genovaiak³⁹² el akarnak menekülni, és a többi közösség úgyszintén. A szülést követő nap mindannyiukat az ágya elé hívatva, úgyhogy a szoba teljesen megtelt, és így szólt hozzájuk: „Uraim, az Isten szerelmére, ne hagyják el ezt a várost, mert láthatják, hogy elveszne király uram és valamennyien, akik fogságban vannak, ha a város elveszne. És ha ez nincs a kedvükre, szánják meg ezt a szerencsétlent, aki itt fekszik, és várjanak addig, míg felkelhetek!”

400 Ők ezt felelték: „Asszonyunk, hogy tehetjük ezt? Hiszen éhen fogunk halni ebben a városban.” Azt mondta nekik, hogy az éhezés miatt biztosan nem fognak elmenni, „mert minden ételmet fel fogok vásároltatni, ami csak van ebben a városban. És mostantól fogva a király költségén tartom itt önöket.” Meg-

³⁹¹ Jean Tristan (Damietta, 1250. április 8.–Tunisz, 1270. augusztus 3.), IX. Lajos és Provence-i Margit negyedik fia, Nevers grófja (1265–), Valois grófja (1268–). Felesége (1266–), Yolande de Bourgogne (1247–1280) Eudes de Bourgogne (1231–Akkon, 1266. augusztus 4.) és Mathilde de Bourbon (1234–1262) leánya. Jean Tristan egy 14. századi legenda fordultatos szentföldi történetének a főhőse. Joinville magyarázata utalhat a körülményekre, hiszen a kelta-briton eredetű Trisztán név (*Druistan*, 'mennydörgés', 'lázasadás', 'tumultus' jelentéssel) felidézi a születésekor uralkodó drámai és zavaros, szenvedéssel teli helyzetet, és utalhat a 12. századi normann költő, Béroutl *Trisztán és Izolda*-történetére is, mely ekkor különböző változatokban igen népszerű alkotás, s amely egészen a reneszánsz koráig a névadási szokásokra is hatással van. A szerelmesek tragikus és szomorú története a Trisztán névnek 'fájdalom' és 'szomorúság' jelentését hangsúlyozza. A 10. századi ófrancia *triste* szónak ez a jelentése a 13. századra annyira elterjedt, hogy a *chanter le Tristan* kifejezést egyenest 'szomorúnak lenni' értelemben használják (GREIMAS, 1987).

³⁹² A jó tengerész és kitűnő számszeríjász egységekkel rendelkező pisaiakat és genovaiakat IX. Lajos fogadta zsoldjába a hadjárat idejére. Hírukra nem cáfolnak rá, amikor a király fogságból történő szabadulását biztosítják. (Lásd: **377, 378.**)

tanácskozták a dolgot, és visszajöttek hozzá, és beleegyezésüket adták, hogy szívesen maradnak. A királyné pedig, akit Isten oldozzon fel bűnei alól, felvásároltatta az összes élelmet a városban, ami háromszázhatvanezernél is több livre-jébe került. Idő előtt fel kellett kelnie, mivel a várost át kellett adni a szaracénoknak. És a királyné Akkonba ment, hogy ott várja meg a királyt.

[Hetvenkilencedik fejezet

A király elhalasztja a szaracénokkal szembeni reklamációját.

Az átkelés leírása]

401 Miközben a király a fivére kiszabadulására várt, elküldte Raoul testvért, egy prédikáló rendi barátot az egyik emírhez, akit Faracataye-nek hívtak, az egyik legtisztességesebb szaracénhoz, akit valaha láttam, és tudatta vele: nagyon csodálkozik azon, hogy ő és a többi emír elfogadta, hogy oly szégyenletesen megszegjék a fegyverszünetről szóló megállapodást; mert legyilkolták a betegeket, akikre vigyázniuk kellett volna, a hadieszközeikből épületfát csináltak, és elégették a betegeket és a sózott disznóhúst, melyet szintén meg kellett volna őrizniük.

402 Faracataye válaszolt Raoul testvérnek, és azt mondta: „Raoul testvér, mondja meg a királynak, hogy hitemre, nem tudok ezen segíteni, és nekem is fájdalmat okoz; mondja meg neki, hogy személy szerint azt ajánlom, addig egyáltalán ne mutassa ki, hogy ez nem tetszik neki, amíg a kezeink között van, mert akkor meghal.” És azt tanácsolta neki, hogy ez jusson majd eszébe, mielőtt megérkezik Akkonba.

403 Mikor a király a hajójára érkezett, nem látta, hogy az emberei bármit előkészítettek volna számára, sem ágyat, sem ruházatot; így kénytelen volt, amíg Akkonba nem értünk, azokon a matracokon feküdni, melyeket a szultán adott neki, és azokba a ruhákba öltözni, melyeket a szultán utasítására adtak és szabtak neki, melyek fekete szaténból készültek kétféle szürkemókus prémbéléssel, és rengeteg gomb volt rajtuk, mind aranyból.

404 Mialatt hat napon keresztül a tengeren voltunk, én, aki beteg voltam, mindig a király mellett ültem. És akkor elmesélte nekem, miként esett fogságba, és hogyan tárgyalt a váltságdíjáról és a miénkről Isten segítségével, és velem is elmeséltette, hogy engem hogyan fogtak el a vízen; és azután azt mondta nekem, hogy nagyon hálásnak kell lennem a Mi Urunknak, hogy ilyen nagy veszélyből szabadított ki. Nagyon sajnálta fivérének, Artois grófjának a halálát, és azt mondta, hogy Artois grófjának biztosan neheze éret volna megtagadnia, hogy őt meglátogassa, s nem tett volna úgy, mint Poitiers grófja, aki nem jött a hajóra őt meglátogatni.

405 Anjou grófjára is panaszkodott nekem, aki a hajóján volt, de nem töltött időt a társaságában. Egyik nap megkérdezte, hogy mit csinál Anjou grófja; és azt

mondták neki, hogy Gautier de Nemours³⁹³ urasággal ostáblát (*aus tables*) játszik; ő pedig odament, támolyogva a gyöngeségtől, melyet a betegsége okozott, és fogta a kockákat és a táblákat, és a tengerbe hajította őket;³⁹⁴ nagyon megragudott a fivérére, amiért ilyen korán rákapott a kockajátékra. De a legnagyobb hasznot ebből Gautier uram húzta, mert az összes pénzt, ami a játékasztalon volt, és ott jó sok volt, gyorsan a keblébe rejtette és magával vitte.

[Nyolcvanadik fejezet
Joinville viszontagságai Akkonban]

406 A következőkben azokról a csapásokról és viszontagságokról fogtok hallani, melyekben Akkonban volt részem, és amelyektől Isten, akiben mindig bízom, és akiben bízom, megszabadított engem. És azért íratom le ezeket, hogy azok, akik majd hallják, bízzanak Istenben csapásaik és viszontagságaik idején; és Isten meg fogja őket segíteni, mint ahogy velem is azt tette.

407 Mondjuk el tehát, hogy amikor a király megérkezett Akkonba, az összes akkoni körmenet (*procession*) egészen a tengerpartig elébe jött, és nagy örömmel fogadta. Nekem hoztak egy paripát; amint felültem rá, kis híján elájultam, és szóltam az embernek, aki a paripát hozta nekem, hogy tartson, nehogy leessek. Nagy nehézségek árán felvittek a király termébe vezető lépcsőn. Leültem egy ablakba, s mellettem volt egy fiú, aki körülbelül tízéves volt, és Barthélémynek hívták, s Ami de Montbéliard-nak, Montfaucon urának a fattyú fia³⁹⁵ volt.

408 Miközben ott ültem, ahol senki nem törődött velem, odajött hozzám egy fiú két sárga sávval díszített, vörös ingben, üdvözölt és megkérdezte, hogy ismerem-e; és én azt feleltem, hogy nem; ő pedig azt mondta, hogy Oiselairból, nagy-

³⁹³ III. Gautier de Villebéonról lásd a 383. jegyzetet.

³⁹⁴ A táblajátékok és különösen a kockajátékok nagyon népszerűek voltak, de az egyház sokáig elítélte őket. Az *ostábla* is közéjük tartozott. Gyakran az Ördög (lásd: a kártya „az Ördög bibliája”) eszközeinek tartották őket, abból kiindulva, hogy a római katonák Krisztus keresztre feszítését követően kockajátékon játsszák el a Megváltó ruháit. Lajos királynak különösen ellenére voltak ezek a játékok, királysága területén még készítésüket is rendeletileg betiltja (**702**). A Lajos és Anjou Károly közötti jelentős korkülönbség (12 év) is magyarázhatja, hogy érzékelhető közöttük némi „generációs távolság”, bár a kockajáték bűnében a király idősebb öccsei – még Alphonse de Poitiers is – vétkeznek (**418**). (Lajos intézkedéseiben összekapcsolódik a három bűnös tevékenység – a kockajáték, az italozás és a rossz lányok látogatása – üldözése.)

³⁹⁵ Lásd a 357. jegyzetet.

bátyám várából³⁹⁶ való. Megkérdeztem tőle, hogy kinek a kíséretéhez tartozik, mire azt felelte, hogy nem tartozik senkihez, és hogy velem marad, ha akarom; én pedig azt mondtam, hogy nagyon is akarom. Rögtön hozott is nekem egy fehér fejfedőt, és nagyon szépen megfésült.

409 Ekkor üzent értem a király, hogy vele együtt egyek. Én pedig abban a ruhában mentem hozzá, melyet a takaróm levágott darabjából készítettek nekem, mikor a fogságban voltam; a takarómat pedig a gyermek Barthélémynek hagytam azzal a négyrőfnyi teveszőr szövettel együtt, amelyet Isten iránti szeretetből a fogságban adtak nekem. Guillemín, az új inasom szelte előttem a húst, és enni-valót szerzett a gyermeknek, mialatt ettünk.

410 Az új inasom azt mondta, hogy szerzett nekem egy házat rögtön a fürdő mellett, hogy lemossam magamról a szennyet és az izzadságot, amit a börtönből magammal hoztam. Mikor eljött az este, és a fürdőben voltam, elhagyott az erőm, és elájultam; és csak nagy nehezen húztak ki a fürdőből és vittek ágyamig. Másnap egy idős lovag jött hozzám, akit Pierre de Bourbonne-nak³⁹⁷ hívtak, és én felfogadtam, hogy körülöttem legyen. Kezességet vállalt értem a városban arra, amire szükségem volt ahhoz, hogy felruházzam és felszereljem magam.

411 Mikor rendbe szedtem magam, jó négy nappal azután, hogy megérkeztünk Akkonba, elmentem a királyhoz; ő szemrehányást tett nekem, és azt mondta, nem jól tettem, hogy ilyen sokáig nem látogattam meg; és rám parancsolt, hogy ha számomra értékes az ő szeretete, akkor mindig vele étkezzek, reggel és

³⁹⁶ Oiselay (ma: Haute-Saône megye, Franche-Comté) várbirtok a Burgund grófság területén, Vezoul közelében. A vár ura II. Étienne d'Oiselay (1172–1241. március 6.), Auxonne grófjának (III. Étienne de Bourgogne) természetes fia, így Joinville anyjának, Béatrice d'Auxonne-nak a féltestvére, Joinville nagybátyja. Auxonne grófjának a Saône folyó partján elhelyezkedő birtokai stratégiai fontosságúak, és lényeges szerepet játszanak a Német-római Birodalom és a Francia Királyság határterületeinek bonyolult viszonyrendszerében. III. Étienne gróf meglehetősen viharos családi életet él, törvényes feleségét eltaszítja, magához veszi kedvesét (fiának anyját), majd újból nőül és érdekházasságot köt. Ugyanakkor törvényes gyermekei, Jean és Béatrice egyetértésével gondoskodik arról, hogy természetes fiának is jelentős birtoktestet juttasson.

³⁹⁷ Pierre de Bourbonne loagnak nincs köze a Capeting eredetű királyi Bourbon-dinasztiához. Bourbonne a Saône egyik mellékfolyója, Bourbonne uradalma (Haute-Marne megye) a Burgund grófsághoz (Franche-Comté) tartozik, és Jonville közelében található. Régnier de Bourbonne részt vesz a III. keresztes hadjáratban (1189). Leányának, Vuillaume de Bourbonne-nak 1204-ben Guy de Tricastellel kötött házassága következtében Bourbonne uradalmának egy része ez utóbbihoz kerül. Pierre de Bourbonne minden bizonnyal ennek a (Joinville közvetlen környezetéhez tartozó) családnak a tagja. Hugues de Tricastel/Til-Castel (1220 k.–Mansúra, 1250) részt vesz a VII. keresztes hadjáratban.

este, mindaddig, amíg el nem rendezí, hogy mit fogunk tenni, vagy Franciaországba megyünk, vagy itt maradunk.

412 Elmondtam a királynak, hogy Pierre de Courtenay³⁹⁸ uraság négyszáz livre-rel tartozik nekem a fizetésemből, amit nem akar megfizetni; a király azt felelte, hogy majd fizettet nekem abból a pénzből, amellyel ő tartozik Courtenay úrnak, és így is tett. Pierre de Bourbonne tanácsa szerint magunkhoz vettünk negyven livre-et a kiadásainkra, a többit pedig a templomosok palotájának kommandátorára bíztuk megőrzésre. Amikor eljött az idő, hogy a negyven livre-et elköltöttem, elküldtem a Sainte-Menehould-ból³⁹⁹ származó Jean Caym atyát, akit korábban, már a tengerentúlon fogadtam szolgálatomba, hogy hozzon újabb negyven livre-et. A kommandátor azt felelte neki, hogy nincs nála pénzem, és hogy nem ismer engem.

413 Elmentem Renaud de Vichiers testvérhez, aki a király támogatásával lett a templomosok nagymestere, jutalmul azért a szívésségért, melyet a király iránt tanúsított a fogsága idején, melyről beszámoltam nektek, és panaszt tettem nála a palota kommandátorára, aki nem akarta visszaadni a pénzemet, melyet rábíz-tam. Mikor ezt meghallotta, nagy haragra gerjedt, és így szólt hozzám: „Joinville uram, nagyon szeretem önt. De biztos lehet benne, hogy ha nem áll el ettől a ké-réstől, nem fogom szeretni többé, mert azt akarja sugallni az embereknek, hogy a mi testvéreink tolvajok.” Én pedig azt mondtam, hogy biztosan nem fogok el-állni tőle, adja Isten.

414 Négy napig voltam ebben a fájdalmas lelkiállapotban, mint az az ember, akinek egyáltalán nem volt pénze, amit költhetett volna. E négy nap múltán oda-jött hozzám a nagymester, széles mosollyal az arcán, és azt mondta, hogy meg-találta a pénzemet. Hogy mi módon került elő, azt megmagyarázza, hogy lecse-rélte a palota kommandátorát, és egy faluba küldte, melyet Le Saffrannak⁴⁰⁰ hívnak; ő pedig visszaadta a pénzemet.

³⁹⁸ Vagy a történet kronológiájával van probléma, vagy a szereplőkkel, mivel Pierre úr elesett a manszúrai ütközetben. Lásd róla a 252. jegyzetet.

³⁹⁹ Sainte-Menehould (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne) a 12. századtól Cham-pagne grófjaihoz, majd a 13. század végétől (1284) a koronához tartozó terület, a Francia Királyság és a Német-római Birodalom határán, ütközőpontjában található. Joinville, mint látjuk, otthoni birtokaihoz közeli területekről származó embereket igyekszik szolgálatába fogadni.

⁴⁰⁰ Cafram/Sapharanum/Castrum Zefaranum (ma: Sefá-Amr, Izrael) őskeresztény, majd bizánci város, illetve erődítés, melyet Szaladin hídfőállásként használ Akkon elfoglalása-kor. Akkon visszavételét követően kerül a keresztések kezére, majd a mamelukok foglalják el 1291-ben.

415 Akkon akkori püspöke,⁴⁰¹ aki Provins-ben született, intézkedett, hogy adják nekem kölcsön a Szent Mihály-templom⁴⁰² plébánosának házáat. Magam mellé vettem Caym de Sainte-Menehould-t, aki nagyon jól szolgált engem két esztendeig, jobban, mint bárki az országban, aki valaha is a környezetemben volt, és még több más embert is magam mellé vettem. Az volt a helyzet, hogy az ágyam fejénél volt egy kis helyiség, melyen keresztül a templomba lehetett lépni.

416 Úgy alakult, hogy állandó láz gyötört, mely ágygnak döntött, és egész ház-népemet szintén; volt egy nap, amikor egész nap nem akadt senki, aki segíteni tudott volna nekem, vagy fel tudtam volna kelni; már csak a halált vártam, egy jel miatt, mely a fülem közelében szólt. Mert nem volt nap, mikor ne hoztak volna húszt vagy még több halottat a templomba; én pedig ágyamból hallottam mindannyiszor, amikor hozták őket, ahogy a *Libera me Dominét*⁴⁰³ éneklük. Sírva fakadtam, és hálát adtam Istennek, és így szóltam hozzá: „Uram, légy imádva e szenvedés miatt, melyet rám mérsz, mert sokszor voltam kérkedő, amikor lefeküdtem és mikor felkeltem; és könyörgök, Uram, hogy segíts és szabadíts meg ettől a betegségtől!”

417 Eme dolgok után azt követeltem Guillemintől, az új fegyvernökömtől, hogy számoljon el nekem, s ezt meg is tette; de azt találtam, hogy tíz tours-i livre-rel, sőt többel megkárosított; azt mondta, amikor rákérdeztem, hogy majd megadja, amikor tudja. Útjára bocsátottam, és azt mondtam, hogy odaadom neki, amivel tartozik, mert igazán megérdemli. Azt hallottam a burgundi lovagoktól, mikor visszatértek a fogságból, mert őt is magukkal vitték a kíséretükben, hogy ő volt a leglovagiasabb tolvaj, aki valaha is létezett; mert ha valamelyik lovagnak kellett egy kés vagy egy öv, kesztyű vagy sarkantyú vagy más dolog, elment és lopott egyet, és odaadta neki.

418 Abban az időben, mikor a király Akkonban volt, a fivérei rákaptak a kockajátéokra. Poitiers grófja olyan nagylelkű volt a játéokban, hogy amikor nyert, ki nyitatta a termet, és odahívatta a nemesurakat és a nemes hölgyeket, ha voltak ott, és marékszám szórta mind a saját pénzét, mind azt, amit nyert. Amikor pedig veszített, látatlanban megvásárolta a nyereményüket azoktól, akikkel játszott, a fivérétől, Anjou grófjától és a többiektől, és mindet odaadta, az övét és a többiekét is.

⁴⁰¹ Gautier de Provins (†1253).

⁴⁰² Akkon városában a 13. században 37 templom van. A Szent Mihály-templom a város északnyugati részén, a tengerpart közelében épült.

⁴⁰³ Az utolsó ítéletről és a keresztény reményről szóló ima: „*Libera me domine de morte aeterna*”, „Szabadíts meg, Uram, az örök haláltól.”

419 Nem sok időt töltöttünk még Akkonban, midőn egy vasárnap a király magához hívatta fivéreit és Flandria grófját, valamint a többi nemesurat, s így szólt hozzájuk:⁴⁰⁴ „Uraim, anyám, a királyné könyörögve kéri önöket, ahogy csak telik tőle, hogy térjenek vissza Franciaországba, mert országom nagy veszélyben forog, s valóban nincs köztem és az angol király között sem béke, sem fegyverszünet. Azok, akiket ebben az országban megkérdeztem, mind azt mondták nekem, hogy ha elmegyek, ez a föld elvész, mert a környező területről mindannyian Akkonba húzódnak vissza, hisz egyikük sem mer ilyen kevés emberrel ott maradni. Kérem tehát önöket – folytatta –, hogy gondolkodjanak ezen. S mint-hogy komoly dologról van szó, egy hét gondolkodási időt adok önöknek, hogy a jónak ítélt választ megadják.”

420 A hét folyamán felkeresett engem a legátus,⁴⁰⁵ és elmondta, hogy ő igazán nem érti, miként volna lehetősége a királynak arra, hogy maradjon, engem pedig igen határozottan arra kért, hogy a hajóján térjek vissza vele együtt. Azt feleltem neki, hogy ezt nem tehetem, mert mint ő is tudja, nekem semmim sincsen, mert mindenemet elveszítettem a tengeren, amikor fogságba estem.

421 Ezt a választ pedig nem azért adtam neki, mert nem mentem volna nagyon szívesen vele, hanem unokafivérem, Bourlémont⁴⁰⁶ úr szavai hatására (kinek Isten bocsássa meg a bűneit!), melyeket még akkor intézett hozzám, amikor tengerre szálltam: „Ön most a tengerentúlra megy – mondta –, de jól vigyázzon, amikor visszatér, mert nem jöhet vissza egyetlen lovag sem, akár szegény, akár gazdag, anélkül, hogy szegyenkeznie ne kellene, ha a Mi Urunk egyszerű népét, kikkel együtt indult útnak, a szaracénok kezén hagyja.” A legátus megharagudott rám ezért, s azt mondta, hogy nem kellett volna ajánlatát visszautasítanom.

⁴⁰⁴ Feltételezik, hogy ezekre a tanácskozásokra három egymást követő vasárnap kerülhetett sor: 1250. június 12-én, 19-én és 26-án, s valószínűsítik, hogy a maradásra vonatkozó döntését a király a harmadik vasárnapon jelenti be (MONFRIN, **419**).

⁴⁰⁵ Eudes de Châteauroux.

⁴⁰⁶ Joffroy de Bourlémont (1210 k.–1268), a Frebécourban (ma: Voges megye, Lotaringia) található Bourlémont impozáns várkastélyának ura és építtetője, Navarra *sénéchalja*. (A Bourlémont várának védelme alá tartozó területen található Domrémy, Jeanne d'Arc szülőhelye.) Joinville és Joffroy tehát anyai ágon unokatestvérek: Jeoffroy apja II. Pierre de Bourlémont (1170 k.–1226 k.), neje Félicité de Joinville (1185–1240), Jean de Joinville nagynénje.

422 A következő vasárnap ismét megjelentünk a király színe előtt, ő pedig megkérdezte fivéreit és a többi bárót meg Flandria grófját, hogy milyen tanácsot adnak neki: menjen-e vagy maradjon? Mind azt válaszolták, hogy Gui Mauvoisin urat bízták meg azzal, hogy a javaslatukat elmondja. A király felszólította, hogy teljesítse, amivel megbízták, ő pedig így beszélt:

423 „Nagyuram, fivérei s az itt lévő nemesurak megvizsgálták a helyzetét, s úgy találják, hogy nem maradhat ebben az országban sem a saját maga, sem országa dicsőségére. Hiszen az összes lovagból, akik kíséretével érkeztek (s akik közül kétezer-nyolcszázát Ciprusra hozatott), ebben a városban már csupán százan maradtak. Így azt tanácsolják önnek, uram, hogy menjen vissza Franciaországba, s szerezzen embereket és pénzt, amivel majd gyorsan visszatérhet erre a földre, hogy bosszút állhasson Isten ellenségein, akik fogságban tartották.”

424 A király nem akarta azonnal elfogadni azt, amit Gui Mauvoisin úr mondott, ezért megkérdezte Anjou grófját, Poitiers grófját, Flandria grófját⁴⁰⁷ és több más urat is, akik mellette ültek, s ezek valamennyien egy véleményen voltak Gui Mauvoisin úrral. A legátus megkérdezte Jean de Jaffa grófot,⁴⁰⁸ aki utánuk következett, hogy ő miként vélekedik ezekről a dolgokról. Jaffa grófja azonban arra kérte, hogy tekintsen el ettől a kérdéstől, „mert – mondta – az én váram a hátár mentén fekszik, s ha azt tanácsolom a királynak, hogy maradjon, még azt hinnék, hogy saját érdekemben teszem”.

425 Akkor a király a lehető leghatározottabban követelte, hogy mondja el a véleményét. Erre előadta, hogy ha a király képes volna még egy esztendeig hadat viselni, bizony becsületére válna, ha itt maradna. Ezután a legátus megkérdezte azokat is, akik Jaffa gróf közelében ültek, s ők mindannyian Gui Mauvoisin úrral értettek egyet.

426 Én tizennegyediként ültem a sorban, a legátussal szemben. Tőlem is megkérdezte, hogy mit gondolok, én pedig azt feleltem neki, hogy osztom Jaffa grófjának véleményét. A legátus dühösen förmedt rám: „Hogyan tudna hadat viselni a király ilyen kevés emberrel?” Én is mérgesen válaszoltam, mert úgy tűnt nekem, hogy csak azért szólt így, hogy bosszantsan: „Uram, megmondom én, ha ezt kívánja.

⁴⁰⁷ Flandria grófja e szöveghely (és **419**) szerint még Akkonban van, noha korábban (**379**) Joinville azt állítja, hogy már az első csoporttal, május 7-én útnak indult. Eszerint vagy pontatlanok Joinville közlései, vagy a gróf időközben meggondolta magát. A keresztes fogadalmat tett két flandriai társgrófról, III. Guillaume de Dampierre-ről és Gui de Dampierre-ről lásd még a 153. és 154. jegyzetet.

⁴⁰⁸ Jean d’Ibelint, Jaffa grófját.

427 Azt beszélük, jó uram, és nem tudom, igaz-e, hogy a király eddig még semmit nem költött a saját pénzéből, hanem csak a papságéból (*deniers au clergé*).⁴⁰⁹ Most a király nyúljon a saját vagyonához, hívasson lovagokat Moreából s a tengerentúlról. S ha majd meghallják, hogy a király gazdagon és bőkezűen fizet, mindenfelől jönni fognak hozzá a lovagok, s akkor majd képes lesz hadat viselni egy évig, ha Isten is úgy akarja. S ha itt marad, kiszabadíthatja a szegény rabokat, akik Isten s az ő szolgálatában estek fogságba, s akik onnan soha ki nem kerülnek, ha a király elmegy.” Nem volt senki az ott lévők között, akinek ne lett volna közeli barátja fogságban, így azután senki nem dorgált meg, hanem mindenki sírni kezdett.

428 Utánam Guillaume de Beaumont úrtól, Franciaország akkori marsalljától tudakolta meg a legátus, hogy mi a véleménye. Ő kijelentette, hogy nagyon helyesen szóltam, „s meg is mondom azonnal – tette hozzá –, hogy miért”. Jean de Beaumont úr, a jó lovag, aki az előbbinek nagybátyja volt, s neki nagy kedve volt Franciaországba visszatérni, rendkívül sértően, e szavakkal kiáltott rá: „Mocskos gazember, mit akarsz te mondani? Ülj csak vissza, s tartsd a szád!”

429 A király közbeszólt: „Jean uram, ez nem helyes, hagyja, hogy elmondja, amit akar!” – „Márpedig, jó uram, én nem hagyom!” Hallgatnia kellett, s azután senki nem értett már egyet velem, kivéve Chacenay urát.⁴¹⁰ Akkor így szólt hozzánk a király: „Urak, meghallgattam hát önöket, s mához egy hétre választ fogok önöknek adni arra, hogy mit szándékozom tenni.”⁴¹¹

[Nyolcvannegyedik fejezet

Joinville szemrehányásokat kap. Titkos megbeszélése a királlyal]

430 Amint eltávoztunk a királytól, mindenfelől szemrehányásokat zúdítottak rám: „Nos hát, Joinville uram, bolond a király, hogy önre hallgat a Francia Királyság egész tanácsával szemben.” Mikor az asztalokat már megterítették, a király most is maga mellé ültetett, ahogy mindig tette, ha a fivérei nem voltak jelen. De az egész étkezés alatt egyetlen szót sem szólt hozzám, ami pedig nem volt szokása, mert az asztalnál mindig figyelt rám. Ekkor valóban azt hittem, hogy

⁴⁰⁹ Vagyis a király eddig csak az egyháztól és a pápától kapott pénzt költötte, amint a templomosok kincstárával való rendelkezés esetében is láttuk.

⁴¹⁰ Chacenay (Chassenay) fontos erődítés Troyes körzetében, a 12. századtól jelentős szerepet játszik a földesúri magánháborúkban és regionális jelentőségű összecsapásokban. Ura Érard de Chacenay.

⁴¹¹ E döntő fontosságú tanácskozásra Akkonban, 1250. június 26-án és július 3-án került sor.

megneheztelt rám, mert azt mondtam, hogy még semmit sem költött a pénzéből, s hogy ezután bőkezűbben kellene viselkednie.

431 Mialatt a király a hálaimát hallgatta, odamentem egy vasrácsos ablakhoz, mely a király ágya fejének közelében, egy beugróban volt. Karjaimat a rácsok között kinyújtva tartottam, s arra gondoltam, hogy ha visszamegy a király Franciaországba, akkor én Boulaincourt urának tanácsa szerint csatlakozom Antiochia hercegéhez⁴¹² (aki rokonának tekintett, s hívott is magához), s ott megvárom, míg újabb keresztes hadjárat jön az országba, melynek segítségével kiszabadulhatnak a foglyok.

432 Midőn ott álltam, odajött a király is, s rátámaszkodott a vállamra, két kezét pedig a fejemre tette. Azt hittem, hogy Philippe de Nemours uram az, aki aznap nagyon sokat bántott a királynak adott tanácsom miatt, s így szóltam: „Hagyjon békén, Philippe uram!” Ahogy elfordítottam a fejem, a király keze véletlenül az arcomra esett, s így felismertem az ujján viselt smaragdgyűrűről. E szavakkal fordult hozzám: „Egy szót se szóljon, mert meg akarom kérdezni öntől, hogy fiatalember létére honnan volt akkora bátorsága, hogy nekem a maradást merte tanácsolni, Franciaország összes nemes és bölcs urával szemben, akik azt javasolták, hogy menjek.”

433 „Uram – válaszoltam –, ha gonoszság volna a szívemben, semmi pénzéért nem tanácsoltam volna, hogy így cselekedjen.” – „Azt mondja – folytatta –, hogy rosszul teszem, ha elmegyek?” – „Igen, uram – feleltem –, Isten engem úgy segéljen!” Akkor azt kérdezte: „Ha én itt maradok, ön is marad?” – „Igen – mondtam –, ha tehetem, vagy a saját költségemen, vagy másokén.” – „Akkor legyen nyugodt – mondta –, mert nagyon hálás vagyok önnek azért a tanácsért, amelyet nekem adott. De senkinek ne szóljon róla még ezen a héten!”

434 Megkönnyebbültem e szavak hallatán, s a hét során még bátrabban védekeztem azokkal szemben, akik ellenem támadtak. Az ebben az országban élő parasztokat *csikóknak* nevezik. Nos, Pierre d’Avallon⁴¹³ úr, aki Türoszban tartózkodott, hallotta, hogy engem is *csikó*nak neveztek, mert azt tanácsoltam a királynak, hogy maradjon a *csikók* között. Biztatott is Pierre d’Avallon úr, hogy védjem meg magam azokkal szemben, akik így neveztek, s mondtam nekik, hogy inkább vagyok *csikó*, mint *rozzant gebe*, amilyenek ők.⁴¹⁴

⁴¹² Antiochia hercege V. Bohémond de Poitiers (1205 k.–1252), Antiochia fejedelme és Tripolisz grófja (1233–). Neje (1225–1227 között, utána különválnak) Alix de Champagne, I. Hugó ciprusi király özvegye, Ciprus régensnője.

⁴¹³ Pierre d’Avallonról lásd a 268. jegyzetet.

⁴¹⁴ Joinville a *poulain* és a *roncin recreu* szavakat használja. A *poulain* szó ekkor nemcsak ’csikó’-t jelenthet, hanem bármely más állat kicsinyét is, ugyanakkor lehetőséget kínál a *csikó-gebe* szójátékra is. Lévén azonban keleti francia kifejezés, melynek megvan a maga speciális jelentése: a *poullain* a Keleten született (’bennszülött’) franciákat jelöli (jellemző-

[Nyolcvanötödik fejezet
A király bejelenti, hogy a Szentföldön marad]

435 A következő vasárnap ismét a király elé mentünk valamennyien. Mikor látta a király, hogy mind megjelentünk, keresztet vetett a szájára (miután a Szentlélek segítségét kérte, legalábbis úgy gondolom, mert anyám is úgy mondta, hogy valahányszor, amikor szólni akarok, kérjem a Szentlélek segítségét, s vessek a számra keresztet).

436 Ezek voltak a király szavai: „Urak – mondta –, köszönetet mondok mindazoknak, akik azt ajánlották nekem, hogy menjek vissza Franciaországba, s hála adok azoknak is, akik azt a tanácsot adták, hogy maradjak itt. De sokat töprengtem, s úgy látom, hogy ha itt maradok, ez nem jelenti annak veszélyét, hogy elveszítem a királyságomat, mivel anyámnak, a királynénak van elég embere, hogy megvédje azt. Figyelembe vettem azt is, amit ezen ország bárói mondanak, hogy ha én elmegyek, elvesz a Jeruzsálemi Királyság, mert senki nem mer távozásom után ott maradni.

437 Gondoltam arra is, hogy semmi áron nem hagyom elveszni a Jeruzsálemi Királyságot, amelyet védelmezni és meghódítani jöttem. Úgy határoztam tehát, hogy itt kívánok maradni. Önöknek pedig azt mondom, előkelő urak, kik itt jelen vannak, s az összes többi lovagnak is, akik velem akarnak maradni, hogy jöjjenek és szóljanak bátran. Én pedig annyit fizetek majd önöknek, hogy nem az én hibám lesz, ha mégis menni akarnak, hanem csakis a maguké.” Azok közül, akik hallották ezen szavakat, sokan elképedtek, sokan pedig sírtak.

[Nyolcvanhatodik fejezet
Szent Lajos elhatározza, hogy fivéreit hazaküldi.
Joinville-t személyes szolgálatában megtartja]

438 A király, mint mondják, fivéreinek azt parancsolta, hogy térjenek vissza Franciaországba. Nem tudom, hogy ez az ő kérésükre vagy pedig a király akaratából történt-e így. A saját maradását Szent János napja⁴¹⁵ körül jelentette be nekünk. Szent Jakab napján⁴¹⁶ pedig, akinek én is zárandoka voltam, s aki számos

en azokat, akik egy frank és egy keleti keresztény házasságából születtek, vagyis nem „félvérek”). A maradást ellenző urak tehát úgy ítélik meg, hogy Joinville hozzájuk hasonlóan, az ő érdekeit védve nyilatkozik (GREIMAS, 1987). Mindez arra is utal, hogy az asszimilálódottabb (keleti környezetüket jobban értő és megértő) szentföldi frankok és az anyaországban élő franciák között lehetett némi mentalitásbéli távolság.

⁴¹⁵ Június 24.

⁴¹⁶ Július 25-én.

esetben tett jót velem, a király a miséről visszatérve a szobájába hívatta tanácsadói közül azokat, akik vele maradtak, név szerint Pierre de Chambellan⁴¹⁷ urat, aki a legbecsületesebb és a legőszintébb ember volt, akit a király palotájában valaha is láttam, Geoffroy de Sergines urat, a jó lovagot s tapasztalt férfiút, valamint Gilles le Brun urat, aki szintén jó és tapasztalt lovag volt, s akinek a király Imbert de Beaujeu úr, a bölcs férfiú halála után a Franciaország *connétable*-ja méltóságot adományozta.

439 A király hangosan, szinte veszekedve szólt hozzájuk: „Uraim, már egy hónapja köztudott, hogy itt maradtam, de még nem hallottam annak hírért, hogy fölfogadtak volna akár egyetlen lovagot is!” – „Urunk – mondták –, nem tehetünk róla. Mindegyikük nagyon drágára tartja magát, mivel vissza akar térni a hazájába, s akkora összeget kér, amekkorát nem mernénk megadni neki.” – „És kit találnak – kérdezte a király – olcsóbban?” – „Minden bizonnyal Champagne *sénéchal*-ja az, de nem mernénk megadni neki, amit kér.”

440 Én éppen a király szobájában voltam, s hallottam e szavakat. Akkor így szólt a király: „Hívják ide a *sénéchal*!” Odamentem hozzá, és térdre vetettem magam előtte, ő pedig leültetett, s így szólt hozzám: „*Sénéchal*, jól tudja, hogy mindig nagyon szerettem önt, s most az embereim azt mondják, hogy konoknak találják. Hogy is van ez?” – „Nagyuram – feleltem –, nem tehetek róla, hiszen tudja, hogy mikor a folyón fogságba estem, mindenemet elveszítettem, és semmim sem maradt.” Megkérdezte, hogy mennyit kérek, én pedig megmondtam, hogy kétezer livre-et húsvétig, az év kétharmad részére.

441 „Mondja csak – folytatta –, megalkudott-e már valamelyik lovaggal?” – „Igen – mondtam –, Pierre de Pontmolain⁴¹⁸ úrral, aki egyike a három zászlós-nak, s mindegyikük négyszáz livre-be kerül húsvétig.” Ő pedig az ujjain számolta: „Tehát az új lovagjai ezerkétszáz livre-be fognak kerülni.” – „Nézze, uram – mondtam –, nyolcszáz livre kell, hogy magamat felszereljem és felfegyverezzem, továbbá hogy enni adhassak a lovagjaimnak, mert ugye nem akarja, hogy az ön palotájában étkezzünk.” Akkor így szólt az embereihez: „Igazán nem látok ebben semmi túlzást.” – „Önt pedig a szolgálatomba fogadom” – mondta nekem.

⁴¹⁷ Pierre de Villebéon, lásd róla a 383. jegyzetet.

⁴¹⁸ Pierre de Pontmolain a Coulommiers városához (ma: Seine-et-Marne megye, Île-de-France) tartozó Pontmoulin (Pontmolain/Pomolin) uradalom zászlósura. Coulommiers a templomos rend egyik fontos észak-franciaországi parancsnokságának (*commanderie*, alapítva 1173) székhelye. Pierre úrról egyéb adatunk nincs.

[Nyolcvanhetedik fejezet
A király fivérei hajóra szállnak. II. Frigyes császár
és a damaszkuszi szultán küldötteinek érkezése]

442 A fenti események után a király fivérei és az Akkonban lévő többi nemesúr előkészítette a gályákat. Mielőtt Akkonból útra keltek volna, Poitiers grófja ékszereket kért kölcsön azoktól, akik Franciaországba készültek, s nekünk, akik ott maradtunk, bőven adott belőlük. A király mindkét fivére igen kért, hogy vigyázzak urunkra, s azt is mondták, hogy senki más nem maradt, akire úgy számítanának, mint rám. Mikor Anjou grófja látta, hogy ideje beszállnia a hajóba, oly gyászos hangulatba esett, hogy az mindenkit ámulatba ejtett. De azért mégis visszatért Franciaországba.⁴¹⁹

443 Nem sok idővel azután, hogy a király fivérei útra keltek Akkonból, Frigyes császártól követek érkeztek a királyhoz, s megbízólevelüket felmutatták neki. Elmondták a királynak, hogy a császár azért küldte őket, hogy bennünket kiszabadítsanak, s meg is mutatták azt a levelet, amelyet a császár a szultánhoz intézett (akinek a haláláról még nem tudott), melyben arra kéri a császárt, hogy legyen bizalommal a követek iránt, akik a király szabadon bocsátása érdekében jöttek. Sokan vélekedtek úgy, hogy nem lett volna jó, ha a követek fogságban találnak bennünket, ugyanis úgy gondolták, hogy a császár a követeit inkább küldte azért, hogy akadályozza, semmint hogy segítse a kiszabadulásunkat. A követek, minthogy látták, szabadok vagyunk, továbbálltak.⁴²⁰

⁴¹⁹ Anjou Károly és Alphonse de Poitiers kíséretükkel együtt 1250. augusztus 10-én indulnak útnak Franciaország felé.

⁴²⁰ Rendre visszatérő motívum az a gyanú, hogy az egyiptomiakkal baráti kapcsolatokat ápoló és a velük való fegyveres harctól tartózkodó, tárgyalásos úton eredményeket elérő (s két pápa által is kiátkozott) II. Frigyes együttműködik a muzulmánokkal. II. (Hohenstauf) Frigyes (1194. december 26.–1250. december 13.) Szicília királya (1197–), sváb herceg (1212–1216), német király (1212–), császár (1220–), Jeruzsálem királya (1225. március 17.–), korának egyik legszínesebb és legtöbb vitát kiváltó egyénisége. Hat nyelven (latin, görög, arab, szicíliai, normann, német) beszél, a tudományok és a művészetek pártolója és részben művelője. A Kelet és az Iszlám iránt nagy érdeklődéssel és tisztelettel viseltetik, a VI. keresztes hadjárat – az egyetlen, gyakorlatilag katonai összecsapások nélkül lebonyolódó és Jeruzsálemet tárgyalások útján mégiscsak visszaszerző keresztes hadjárat – vezetője, aki arab ellenfeleivel jó, sőt baráti viszonyt ápol (al-Malik al-Kámil, Fahr ad-Dín emír), és később is kapcsolatban marad velük (pl. tájékoztatja egyiptomi barátait Szent Lajos tervezett keresztes hadjáratáról, és ők is figyelmeztetik a császárt, hogy a templomosok meg akarják gyilkolni). Frigyes IX. Gergely pápa amiatt átkozza ki (1227), hogy nem teljesíti a keresztes hadjáratra vonatkozó fogadalmát, a IV. Ince pápával kialakult konfliktus miatt pedig a pápa a lyoni zsinaton (1245) megfosztja a császári méltóságtól, és az ellene harcolóknak

444 Miközben a király Akkonban tartózkodott, elküldte hozzá követeit a damaszkuszi szultán⁴²¹ is, és erősen panaszkodott neki az egyiptomi emírekre, akik megölték unokafivérét, a szultánt. Megígérte a királynak, hogy ha hajlandó segíteni neki, átadja Jeruzsálemet, mely ekkor az ő kezén volt. A király tanácsot tartott arról, hogy milyen válasszal indítsa útnak saját követeit, akiket a maga részéről a damaszkuszi szultánhoz készült küldeni. A követekkel ment Yves le Breton testvér is a prédikáló barátok rendjéből, aki tudott szaracénul.⁴²²

445 Miközben palotájuktól a szultán palotája felé haladtak, Yves barát egy öregasszonyt látott az úton, aki a jobb kezében tűzzel teli tálkát vitt, a bal kezében pedig vízzel teli kis üvegcsét. Yves barát megkérdezte tőle: „Mit akarsz ezzel cselekedni?” – ő pedig azt felelte, hogy a tűzzel a paradicsomot akarja felgyújtani, hogy ne legyen soha többé, a vízzel meg a poklot eloltani, hogy ne legyen soha többé. „S ezt miért akarod tenni?” – kérdezte tőle. – „Azért, mert azt akarom, hogy ne azért cselekedjen jót valaki, hogy ezáltal elnyerje a paradicsom jutalmát, de ne is a pokoltól való félelmében, hanem egyedül azért, hogy kiérdemelje Isten szeretetét, amely oly nagyon értékes, és amely képes minden jót meghozni nekünk.”⁴²³

keresztes „státust” ad. Frigyes törekvései és egész életmódja a pápasággal és az egyházzal való konfliktusok sorozata. Három feleségétől – Aragóniai Konstancia (1209–1222), Jeruzsálemi Izabella/Yolande de Brienne (1225–1228) és Angliai Izabella (1235–1241) – hét gyermeke, hét ismert házasságon kívüli kapcsolatából (melyek közül az egyik – Bianca Lancia – titokban megkötött házasság lehetett) tizenegy gyermeke születik, miközben valóságos háremet tart. A Kelettel való kapcsolatait a nyugati uralkodók nagy gyanakvással szemlélik. A szóban forgó események idején gyakorlatilag még ő a Jeruzsálemi Királyság uralkodója, noha anyja, Izabella halála után a jeruzsálemi király névlegesen már IV. Konrád (1228–1254), aki egyébiránt soha nem jár a Szentföldön.

⁴²¹ An-Nászir Juszuf, lásd róla a 213. jegyzetet.

⁴²² Yves le Breton a király környezetében lévő, arabul jól tudó, Bretagne-ból származó domonkos szerzetes. Több követségben segíti ekkor Lajos király diplomáciai törekvéseinek megvalósulását, és fontos információk származnak tőle az iszlámról és az iszlám államokról.

⁴²³ Némileg bizonytalanul (de véleményünk szerint nem alaptalanul) feltételezik (MONFRIN, 445), hogy Yves le Breton testvér útja során hallhatott arról az asszonnyal, akinek tanításait (illetve kései hatásukat) tükrözheti a Joinville-nek mesélt anekdota. Rábia Basri (Rábia al-Adavíja al-Kaiszíja; Rábia = 'Negyedik'; Baszra, 714–811), egy felszabadított baszrai rabszolganő tanairól van szó, aki misztikus gondolkodó, költő s a szúfi miszticizmus első jelentős és nagy hatású képviselője, az érdek nélküli tiszta szeretet hirdetője, muszlim szent, a „Jóság Anyja”. Az általa megfogalmazott, „Se Paradicsom, se Pokol, csakis az Isten” elv tökéletesen összhangban van a Joinville által leírtakkal. Az Yves testvér történetében öregasszonnyal és Damaszkuszba helyezve elmesélt jelenet (amely akár meg is történhetett) szinte ugyanígy megtalálható a Rabia személyéhez kötött legendák

446 Jean l'Ermin,⁴²⁴ aki a király lőmestere volt, Damaszkuszba ment akkor, hogy szarvakat és ragasztót vegyen, hogy számszeríjakat készíthessen. És látott egy nagyon vén öregembert, aki Damaszkusz piacterén üldögélt. Ez az öregember odahívta, és megkérdezte tőle, keresztény-e; ő pedig azt felelte, hogy „Igen.” Akkor azt mondta neki: „Nagyon kell gyűlölnökök egymást nektek, keresztényeknek, mert láttam egyszer, ahogy Baudouin jeruzsálemi király, aki leprás volt, megverte Szaladint, és csak háromszáz fegyveres harcosa volt, Szaladinnak pedig hármezer.”⁴²⁵ Most olyan helyzetbe jutottatok a bűneitek miatt, hogy a mezőkön kapunk el benneteket, mint az állatokat.”

447 Akkor Jean l'Ermin azt mondta neki, hogy a keresztények bűneivel kapcsolatban inkább hallgatnia kellene a szaracénok által elkövetett bűnök miatt, melyek sokkal nagyobbak; a szaracén pedig azt felelte, hogy ostobán felelt. Erre Jean megkérdezte, hogy miért; azt válaszolta, hogy majd megmondja, de előbb feltesz neki egy kérdést. És azt kérdezte tőle, hogy van-e gyermeke, mire azt mondta: „Igen, egy fiam.” Majd megkérdezte tőle, hogy mi zavarán jobban abban az esetben, ha kapna egy pofont, ha azt ő adná, vagy ha a fia; ő pedig azt felelte, hogy a fiára jobban haragudna, mint rá.

448 „Akkor most – szólta a szaracén – megmondom a válaszomat, a következő módon: egymás közt, keresztények, ti Isten fiai vagytok, s az ő neve után hívnak benneteket keresztényeknek; s ő oly nagy szívességet tesz nektek, hogy tanítókat adott mellétek, ami által tisztában vagytok azzal, hogy mikor cselekedtek jól és

között: „egy vödör vízzel és egy égő fáklyával jelent meg Bagdadban”, és a cselekedete iránt érdeklődőknek ugyanazt a választ adta, mint a damaszkuszi öregasszony Yves le Breton testvérnek. A tiszta szeretet kifejezésére idézi később Jean-Pierre Camus (1582–1653), La Mans püspöke *La Charité ou le portrait de la vraie charité, histoire dévote tirée de la Vie de Saint Louis* (Paris, Gervais-Alliot, 1641) című művében. (Rabia költészete és dalai számos kiadásban hozzáférhetők, életéről 1963-ban egyiptomi film készült (rendező: Niazi Mosztafa, címszereplő: Nabila Ebeid).

⁴²⁴ Jean l'Erminről, Lajos király lőmesteréről (*artillier le roy*) egyéb adatunk nincs; neve alapján elképzelhető, hogy örmény származású.

⁴²⁵ Az utalás föltehetően Szaladin és IV. Balduin jeruzsálemi király 1177. november 25-én Montgisard-nál (Mons Gisardus, ma: Tell el-Jezer, Izrael) vívott csatájára vonatkozik (melyet ramlai ütközetnek is neveznek). Ennek során Balduin és Eudes de Saint-Amand templomos nagymester (4-500 lovaggal és mintegy 1000 keresztessel végrehajott) meglepetésszerű támadása szétverte Szaladin 26-30 ezer fős seregét, melynek csak egytizede tud elmenekülni. A csata jelentős fegyvertény volt, de az alapvető stratégiai viszonyokat nem változtatta meg.

mikor cselekedtek rosszul. Ezért Isten jobban neheztel rátok egy kis bűn miatt, mikor elkövetitek, mint egy nagy bűn miatt ránk, akik nem vagyunk annak tudatában, és akik oly vakok vagyunk, hogy azt gondoljuk, minden bűnünktől megszabadulunk, ha meg tudunk vízben mosakodni, mielőtt meghalunk, mert Mohamed azt mondja nekünk, hogy halálunk óráján a víz által fogunk üdvözülni.”⁴²⁶

449 Jean l’Ermin a kíséretemben volt azt követően, hogy a tengerentúlról visszatértem, és Párizsba tartottam. Mialatt a sátorban étkeztünk, egy nagy csapat szegény ember Isten nevében alamizsnát kért tőlünk, és igen nagy lármát csaptak. Az egyik emberünk, aki ott volt, parancsot adott, és azt mondta egyik inasunknak: „Kelj fel, és kergesd ki ezeket a szegényeket!”

450 „Ah – mondta Jean l’Ermin –, ön nagyon rosszul szólt! Mert ha Franciaország királya küldene most nekünk a hírnökeivel száz márka (*mars*)⁴²⁷ ezüstöt, őket nem kergetnénk ki; önök pedig elkergetik ezeket a küldötteket, akik felajánlják önöknek, hogy odaadnak mindent, amit csak adni lehet, azaz azt kérik önöktől, hogy Isten nevében adjanak nekik; ezt úgy kell érteni, hogy önök adnak nekik a sajátjukból, ők pedig Istent adják önöknek. És Isten saját szájával mondja, hogy hatalmukban áll őt nekünk adni; a szentek pedig azt mondják, hogy a szegények összhangba tudnak minket hozni vele, oly módon, hogy ahogyan a víz eloltja a tüzet, az alamizsna kioltja a bűnt. Soha ne forduljon elő önökkel – mondta Jean –, hogy így elkergetik a szegényeket, hanem adjanak nekik, és Isten adni fog önöknek!”

[Nyolcvankilencedik fejezet

A Hegy Öregjének követei; a fenyegetéseikre adott válasz]

451 Miközben a király Akkonban tartózkodott, eljöttek hozzá a Hegy Öregjének⁴²⁸ követei. Mikor a király visszatért a miséről, magához kérte őket. A király úgy ültette le őket, hogy elől volt egy jól öltözött és jól felfegyverzett emír; az emír mögött egy jól felfegyverzett fiatalember volt, aki három kést tartott a markában, egyik a másik nyelébe ért, azért, hogy ha az emír visszautasítást

⁴²⁶ Az iszlám vallás fontos eleme a rituális mosakodás, melyet meghatározott gyakorisággal, alkalmakkor és formában kell teljesíteniük a híveknek. A víz rituáléjának a halál pillanatában is van szerepe. A muszlim vallású ember szemét a halál beállta után lezárják, rituálisan háromszor megmosdadják, aztán ráadják a halotti leplet, koporsóba teszik, majd eltemetik.

⁴²⁷ A márka germán eredetű, a barbár királyságok időszakában használt pénz (*marcus, marca*), később az arany és az ezüst mérésére szolgáló súlymérték is. VI. Lajos francia király óta 1 francia *livre* (font) = 489,506 g = 2 márka = 16 uncia. A márka tehát egy demi-livre (fél font) súlyt, vagyis 244,7529 g-ot jelent.

⁴²⁸ Lásd a 307. jegyzetet.

kapott volna, ezt a három kést mutatta volna föl a királynak, hogy harcra hívja őt. A mögött, aki a három kést tartotta, volt egy másik, akinek finom vászon⁴²⁹ volt a karja köré tekerve, melyet ő is felmutatott volna a királynak, hogy ez lesz a szemfedője, ha elutasította volna a Hegy Öregjének kérését.

452 A király azt mondta az emírnek, hogy mondja el, mit akar. Az emír pedig átadott neki egy megbízólevelet, és így szólt: „Az én uram önhöz küld, hogy kérdezzem meg, ismeri-e őt.” És a király azt felelte, hogy nem ismeri, mert sohasem látta, de valóban hallott róla. Az emír pedig azt mondta a királynak: „Mivel halott már uramról, nagyon csodálkozom, hogy nem küldött neki annyit a sajátjából, amennyivel a barátjává teheti, mint ahogy a német császár, Magyarország királya,⁴³⁰ Egyiptom szultánja és a többiek teszik minden évben, mert bizonyosan tudják, hogy csak akkor élhetnek, ha uramnak úgy tetszik.

453 És ha ezt nem szívesen teszi, intézze el, hogy megszabaduljon a sarctól, mellyel ő az ispotályos rendnek és a templomos rendnek tartozik, és akkor elégedett lesz önnel.” Sarcot fizetett abban az időben az ispotályos rendnek és a templomos rendnek, mert ezek a rendek egyáltalán nem féltek az asszaszinoktól (*Assacis*),⁴³¹ mivel a Hegy Öregje semmit nem nyert volna azzal, ha megöleti a templomosok vagy az ispotályosok nagymesterét, mert jól tudta, hogy ha egyet megölet, azonnal egy másikat, ugyanolyan jót ültetnek a helyébe; és ezért nem akart asszaszinokat veszíteni ott, ahol semmit nem nyerhetett. A király azt válaszolta az emírnek, hogy jöjjön vissza délután.

454 Amikor az emír visszajött, azt találta, hogy a király úgy ült a trónján, hogy egyik oldalán az ispotályosok nagymestere, a másikon a templomosok nagymestere helyezkedett el. Akkor a király azt mondta neki, hogy mondja el újból, amit reggel mondott; ő pedig azt felelte, hogy csak azok előtt hajlandó újból elmondani, akik reggel a királlyal voltak. Ekkor így szólt a két nagymester: „Megparancsoljuk önnek, hogy mondja el!” Ő pedig azt mondta, hogy el fogja mondani, mivel megparancsolták neki. Ekkor a két nagymester szaracén nyelven megmondatta neki, hogy másnap jöjjön el az ispotályosok rendházába, hogy beszéljen velük, és ő így is tett.

⁴²⁹ Az eredetiben szereplő *bouqueran* szó nagyon finom és értékes lenvásznat jelöl.

⁴³⁰ Az utalás minden bizonnyal az V. keresztes hadjáratban részt vevő II. András magyar királyra vonatkozik, akinek csapatai súlyos veszteséggel járó, sikertelen kísérletet tettek (1217 decemberében) egy asszaszinok elleni támadásra. Az viszont, hogy a leírt eseményekkel egy időben uralkodó magyar király (IV. Béla, 1235–1270) adót fizetett volna a „Hegy Öregjének”, illetve az asszaszinok államának, az asszaszinok számára nyilvánvalóan tekintélynövelő hivatkozás, de igen kevésbé életszerű. Beleillik viszont abba képbe, mely szerint ekkor az asszaszinok a szentföldi harcokban érintett valamennyi keresztény uralkodót meggyilkolással fenyegetik, ők pedig ennek *elkerülése* érdekében fizetnek a szektának.

⁴³¹ Az asszaszinokról lásd még: **249** és **307.** jegyzet.

455 Akkor a két nagymester megmondatta neki, hogy igencsak merész az ura, hogy ilyen kemény szavakat mer a királynak üzeni; és megmondatták neki azt is, hogy ha nem a király becsületéről lett volna szó, akihez követségbe jöttek, belefojtották volna őket az akkoni sós tengerbe, nem törődve az urukkal. „És megparancsoljuk, hogy térjenek vissza urukhoz, és két hét múlva ismét legyenek itt, és hozzanak a királynak leveleket és kincseket az uruktól, melyekkel a király elégedett lesz, és amelyekért hálás lesz önöknek.”

[Kilencvenedik fejezet

A Hegy Öregjének követei a béke szavaival térnek vissza;
Yves le Breton barát üzenete]

456 Két hét múlva a követek visszatértek Akkonba, és elhozták a királynak az Öreg ingét, és azt mondták az Öreg nevében a királynak, hogy ez azt jelenti, hogy ahogyan az ing közelebb van a testhez, mint bármely más ruhanemű, ugyanúgy a királyt az Öreg közelebb akarja tartani szeretetében, mint bármely más királyt. És elküldte neki a gyűrűjét, mely igen finom aranyból készült, melyre rá volt írva a neve, és azt üzenete neki, hogy ezzel a gyűrűvel frigyre lép⁴³² a királlyal, mert azt akarja, hogy mostantól egyek legyenek.⁴³³

457 Az ékszerek között, melyeket a királynak küldött, küldött egy igen szépen megformázott kristályelefántot (*oliphant de cristal*) és egy állatot, melyet zsiráfnak (*orafle*)⁴³⁴ neveznek, szintén kristályból, különféle kristályalmákat, továbbá kocka- és sakkjátékokat. És mindezen dolgokat borostyánból készült kis virágok díszítették, és a borostyánt jó és finom aranyból készült szőlőlevelekkel erősítették a kristályra. És tudjátok meg, hogy amint a követek kinyitották

⁴³² Az eredetiben szereplő *respousoit* (általános értelemben: 'házasságot köt') kifejezés itt a legteljesebb egybefonódást, együttműködést jelenti, olyan értelemben, mint amikor Velence az dózsák által végzett ősi szertartás során „frigyre lép a tengerrel”.

⁴³³ A síita asszaszinok és az egyiptomi szunnita muszlimok ellenséges viszonya lehetőséget ad Lajos királynak a lavírozásra. Ezzel együtt folyamatosan igyekszik kihasználni a damaszkuszi és a kairói szultánok közötti konfliktusokat. Az asszaszinokkal való, fentebb leírt szövetségekötés ebbe a kontextusba illeszkedik. A francia király ugyanakkor folyamatosan keresi az összes muszlim ellenségeként ismert mongolok szövetségét is. (LE GOFF, 1996, 630–644.) A szóban forgó időszakban az asszaszinok vezetője (és a *Hegy Öregje* méltóság birtokosa) minden valószínűség szerint az Alamútból származó perzsa Tádzs ad-Dín Abul-Futúh, aki Maszjáf várában a déli kapunál (1249-től) jelentős erődtételeket végeztet. Yves le Breton testvér őt igyekszik – sikertelenül – keresztény hitre téríteni.

⁴³⁴ Az eredetiben szereplő *orafle* szó, mely az arab *zurafa* átvétele, Joinville nyomán honosodik meg a franciában.

ékszer tartó dobozaikat, melyekben ezen dolgok voltak, úgy tűnt, mintha az egész szoba be lenne illatosítva, olyan jó illatot árasztottak.

458 A király szintén elküldte hírnökeit az Öreghez, és nagy mennyiségű ékszer, skarlátszövetet, aranyserleget és ezüstszablát küldött neki; a hírnökökkel együtt elküldte Yves le Breton testvérét is, aki tudott szaracénul. Ő azt találta, hogy a Hegy Öregje nem hisz Mohamedben, hanem Ali törvényében hisz, aki Mohamed nagybátyja volt.⁴³⁵

459 Ez az Ali juttatta Mohamedet abba a tiszteletre méltó helyzetbe, amelyben volt. És amikor Mohamed már a nép vezetője lett, semmibe vette nagybátyját, és eltávolította a közeléből; és amikor Ali ezt látta, maga mellé állította azokat, akiket a nép közül meg tudott győzni, és más hitet tanított nekik, mint amit Mohamed hirdetett. Minek következtében még ma is mindazok, akik Ali törvényében hisznek, azt mondják, hogy azok, akik Mohamed törvényében hisznek, hitetlenek, és ugyanígy mindazok, akik Mohamed törvényében hisznek, azt mondják, hogy mindazok, akik Ali törvényében hisznek, azok hitetlenek.

460 Ali törvényének egyik pontja úgy szól, hogy amikor egy ember azért vállalja a halált, hogy ura parancsát végrehajtsa, a lelke egy boldogabb testbe költözik, mint amilyenben előtte volt; és emiatt az asszaszinoknak nem okoz gondot, hogy megölessék magukat, mikor uruk azt parancsolja, mert hisznek abban, hogy sokkal boldogabbak lesznek haláluk után, mint előtte voltak.

461 Egy másik pont szerint hisznek abban, hogy senki nem halhat meg előbb, mint a számára kijelölt napon; de ezt senkinek nem szabad elhinnie, mert Istennek hatalmában áll, hogy életünket meghosszabbítsa vagy megrövidítse. Ebben a pontban a beduinok is hisznek, ezért nem akarnak egyáltalán önvédelmi fegyvert viselni, amikor csatába indulnak, mert úgy gondolják, hogy azzal a törvényük parancsa ellenében cselekszenek; és amikor megátkozzák gyermekeiket, ezt mondják nekik: „Légy átkozott, mint a frank, aki a haláltól való félelmében fog fegyvert!”

462 Yves barát egy könyvet talált az Öreg ágya mellett, melyben több olyan szöveg volt, melyet a Mi Urunk Szent Péternek mondott, amikor itt járt a földön. És azt mondta neki Yves barát: „Ó, Isten nevére mondom, uram, olvassa gyakran e könyvet, mert ezek nagyon jó szövegek!” Ő pedig azt felelte, hogy azt teszi, „mert nagyon kedves nekem Szent Péter, mert a világ kezdetén Ábel lelke, amikor megölték, Noé testébe költözött, és amikor Noé meghalt, Ábrahám testébe ment át; és Ábrahám testéből, amikor meghalt, Szent Péter testébe szállt, amikor Isten lejött a földre.”

463 Amikor Yves barát ezt hallotta, elmagyarázta neki, hogy a hite nem jó, és számos jó szöveget tanított neki, de ő nem akart hinni neki; és Yves barát a királynak is elmagyarázta ezeket a dolgokat, mikor visszatért hozzájuk. Amikor az

⁴³⁵ Erről lásd a 306. jegyzetet.

Öreg lóháton járt, egy kikiáltó ment előtte, aki egy végig ezüsttel borított, hosszú nyelvű dán csatabárdot vitt, és a nyelvbe beleszúrva jó sok kést, és azt kiabálta: „Térjete ki az elől, aki a királyok halálát a kezében tartja!”

[Kilencvenegyedik fejezet

Válasz a damaszkuszi szultánnak; Jean de Valenciennes egyiptomi követ
eléri számos fogoly kiszabadítását]

464 Elfelejtettem elmondani a király válaszát, melyet a damaszkuszi szultánnak adott, mely úgy szólt, hogy nem szándékozik elmenni hozzá mindaddig, amíg azt nem hallja, hogy az egyiptomi emírek helyreállították a vele kötött fegyverszünetet, melyet megszegtek, és hogy követeket fog küldeni hozzájuk; és ha nem akarnák helyreállítani a fegyverszünetet, melyet megszegtek, akkor szívesen segít neki, hogy bosszút álljon unokafivéréért, a kairói szultánért, akit megöltek.

465 Míg a király Akkonban tartózkodott, elküldte Egyiptomba Jean de Valenciennes⁴³⁶ urat, aki követelte az emírektől, hogy tegyék jóvá a sértéseket és a károkat, melyeket a királynak okoztak; ők azt mondták neki, hogy örömet megteszik, feltéve, hogy a király hajlandó szövetkezni velük a damaszkuszi szultán ellen. Jean de Valenciennes úr keményen megróttá őket a királlyal szemben elkövetett súlyos sértések miatt, melyeket a fentiekben előadtam, és azt tanácsolta nekik, hogy annak érdekében, hogy a király szívét irányukba megbékítsék, jó volna, ha elküldenék hozzá az összes lovagot, akit fogságban tartanak, és ők így is tettek; és ráadásul elküldték neki Gautier de Brienne gróf összes csontját, hogy megszentelt földbe helyezhessék.⁴³⁷

466 Amikor Jean de Valenciennes úr visszatért Akkonba a kétszáz lovaggal, akiket a fogságból visszahozott, nem számítva a többi közembert, Szidón úrnője, aki Gautier grófnak unokanővére és Gautier úrnak,⁴³⁸ Reynel urának a nővére volt, kinek leányát⁴³⁹ Jean, Joinville ura vette nőül, miután a tengerentúlról visszatért, Szidónnak ez az úrnője⁴⁴⁰ magához vette Gautier úr csontjait, és az

⁴³⁶ Jean de Valenciennes (†1270 k.), Haifa ura (1265–), a helyi viszonyokat jól ismerő főúr. 1260-ban Gilles, Türosz püspöke kíséretében tér vissza Franciaországba, és újabb keresztes hadjárat előkészítésén munkálkodik.

⁴³⁷ IV. Gautier de Brienne-ről és haláláról lásd még **527–533** és 121. jegyzet.

⁴³⁸ Gautier de Reynel (†1262), Joinville apósa.

⁴³⁹ Alix de Reynelt, aki 1261 decemberében megy nőül Jean de Joinville-hez.

⁴⁴⁰ Szidón úrnője, Marguerite (Ida) de Reynel (1200 k.–1254) Jean de Brienne unokahúga, Balian Garnier-nak (1195 k.–1240), Szidón és Beaufort urának neje (1218–). Balian Garnier részt vesz az V. és a VI. keresztes hadjáratban, II. András, illetve II. Frigyes seregével harcol.

ispotályosoknál, Akkonban eltemettette. És a szertartást úgy végeztette el, hogy mindegyik lovag egy gyertyát és egy ezüstdénárt ajánlott fel, a király pedig egy gyertyát és egy aranybizantinust ajánlott fel, mindet Szidón úrnője pénzéből; amin mindenki nagyon meglepődött, mikor így cselekedett a király, mert soha nem látták, hogy ne a saját pénzéből adott volna; de ezt megkülönböztetett udvariasságból tette.⁴⁴¹

[Kilencvenkettedik fejezet

A király szolgálatába fogad negyven champagne-i lovagot;
az egyiptomi követeknek adott válasza]

467 A lovagok között, akiket Jean de Valenciennes visszahozott, találtam jó negyvenet, akik a champagne-i udvartól származtak. Szabóval csináltattam nekik zöld kelméből zubbonyt és toldást,⁴⁴² és a király elé vezettem őket, s arra kértem, tegyen meg mindent, hogy vele maradjanak. A király meghallgatta, amit kértek, és csöndben maradt.

468 És a tanácsából az egyik lovag azt mondta, nem jól teszem, hogy ilyen híreket hozok a királynak, amikor jó hétezer livre-et költött adományozásra. Én pedig azt mondtam neki, hogy szerencsétlenség érheti, amiért így beszél, és hogy mi, champagne-iak elveszítettünk vagy harmincöt lovagot, akik mind zászlós-urak voltak, Champagne udvarából. És még azt is mondtam: „Nem teszi jól a király, ha önre hallgat, mikor ilyen nagy szüksége van lovagokra.” E szavakat követően igen erősen sírni kezdtem; és a király azt mondta nekem, hogy hallgassak, és hogy megadja nekik, amit kértem tőle. A király a szolgálatába fogadta őket, ahogy akartam, és az én csapattestembe osztotta be őket.

469 A király azt válaszolta az egyiptomi emírek követeinek, hogy nem köt velük semmilyen fegyverszünetet, amíg el nem küldik neki az összes kereszténynek a fejét, akiket Kairó falain körbe felakasztottak azóta, hogy Bar grófja és Montfort grófja fogságba esett; és hogyha ezenkívül nem küldik el neki az összes gyermeket, akiket még kis korukban ejtettek foglyul, és akik megtagadták hitüket; és hogyha nem engedik el neki azt a kétszázezer livre-et, mellyel még tartozik nekik. Az egyiptomi emírek követeivel együtt elküldte a király Jean de Valenciennes urat is, a bátor és bölcs férfiút.

470 A nagyböjt elején⁴⁴³ a király a rendelkezésére álló összes emberrel együtt megkezdte a felkészülést, hogy Caesarea megerősítésére induljanak, melyet leromboltak a szaracénok, s amely Akkontól tizenkét mérföldnyire volt Jeruzsálem irányában. Raoul de Soisson úr, aki beteg Akkonban maradt, a királlyal ment,

⁴⁴¹ A kegyes felajánlásokat általános szokás szerint az elhunyt családja teszi. Ezzel az aktussal a király különleges kegyet gyakorolt, amennyiben a kegyes felajánlást a magáénak is tekintette. (MONFRIN, 466.)

⁴⁴² Az eredetiben: *hargaus* – felsőruha.

⁴⁴³ A nagyböjt 1251-ben március 1-jén kezdődött.

hogy megerősítse Caesareát. Nem tudom, miként történt, hacsak nem Isten akaratából, hogy a szaracénok egész évben semmilyen kárt nem okoztak nekünk. Mialatt a király Caesareát erősítette, visszatértek hozzánk a tatárok követői, és hogy milyen híreket hoztak, azt most elmondjuk nektek.

[Kilencvenharmadik fejezet

Miként választottak maguknak vezetőt a tatárok, hogy János paptól és Perzsia császárától megszabaduljanak]

471 Ahogy korábban már mondtam, mialatt a király Cipruson tartózkodott, eljöttek hozzá a tatárok hírnökei, és közölték, hogy segítenek neki a szaracénoktól visszahódítani Jeruzsálemet. A király is elküldte hozzájuk hírnökeit, és a hírnökökkel, akiket hozzájuk küldött, küldött nekik egy kápolnát, melyet finom skarlátból csináltatott; és hogy hitünk felé hajlítsa őket, a kápolnára ráhímezte mindazt, amiben mi hiszünk, az Angyali üdvözlést, Jézus születését, a Megkeresztelkedést, melyben Istent megkeresztelték, és a teljes Passiót, és a Mennybemenetelt és a Szentlélek eljövetelét; küldött kelyheket, könyveket és mindent, ami a misemondáshoz kell, és két prédikátor rendi barátot, hogy mondjanak misét előttük.

472 A király hírnökei elérkeztek Antiochiába; és Antiochiától nagy királyukig jó egyeztetendei utat tettek meg, napi tíz mérföld lovaglással. Az egész földet a tatárok uralma alatt találták, és több olyan várost láttak, melyeket leromboltak, és halott emberek csontjaiból nagy halmokat emeltek.

473 Igyekeztek megtudni, hogyan jutottak ekkora hatalomhoz, mellyel oly sok embert megöltek és tönkretettek; az pedig úgy volt, amint a királynak is beszámoltak róla, hogy egy nagy homoksivatagból jöttek és származtak, ahol semmi nem termett. Ez a sivatag hatalmas és csodálatos szikláknál kezdődött, melyek a világ végén vannak Kelet felé, amely sziklákon soha senki nem jutott át, ahogy azt a tatárok tanúsítják; és azt mondták, hogy azokba van bezárva Góg (*Got*) és Magóg (*Margoth*) népe, akiknek el kell jönniük a világ végén, amikor eljön majd az Antikrisztus, hogy mindent leromboljon.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Góg és Magóg története, illetve mítosza több rétegű: ókori görög-római, bibliai és muszlim hagyományokhoz kötődik, alapvetően a világvége és a Nagy Sándor-regény elemeit ötvözi. A Bibliában őt, a Koránban két alkalommal szerepel. Góg és Magóg országot, népet és két külön személyt is jelölhet. A zsidó, a keresztény és a muszlim hagyomány szerint egyaránt a gonosz, a Sátán, az Antikrisztus oldalán állnak, és az apokalipszis lovasaiként kelnek harcra a hívőkkel s büntetik meg a népeket, tehát a legveszedelmesebb ellenségek. Góg és Magóg népeként azonosítják a szkítákat, a parthusokat, az alánokat, a hunokat, a kazárokat, sőt a Római Birodalom, illetve a kereszténység határain megjelenő olyan népet is, mint a gótok, a vikingek vagy éppen az arabok – itt pedig, mint látjuk, a mongolok

474 Ebben a sivatagban élt a tatárok népe, és János papnak (*Prestre Jehan*)⁴⁴⁵ és Perzsia császáranak (*empereur de Perce*)⁴⁴⁶ alattvalói voltak, kinek földje az

is belépnek e népek közé. A Nagy Sándorhoz (*Iszkandar*) kötődő hagyomány egyik eleme szerint Alexandrosz a Kaukázusban egy *érckaput* építtet, és emögé bezárja Góg és Magóg népét, ahonnan az utolsó ítéletkor szabadulnak ki, és a Gonosz oldalán harcolnak, jelezve a közelfő világvéget. Az általános *negatív* kontextustól eltérően viszont a magyar hagyományban, illetve korai nemzettudatban Góg és Magóg *pozitív* szerepet játszanak: az ő népüknek tartott szkítákat tekintik a hunok, a hunok (illetve Magóg) leszármazottainak pedig a magyarokat (Álmos vezér nemzetségét), s így rettegett, de világhódító, tehát pozitív, legenda alakokként kerülnek be a magyar hagyományban. (Nyilván nem véletlen, hogy a szkíta/hun–magyar azonosság gondolata a 13. századi Magyarországon, a steppe népeinek – elsősorban a kunoknak és a mongoloknak – új támadási hulláma kapcsán fogalmazódik meg Kun László történetírója, Kézai Simon gesztájában.)

⁴⁴⁵ János pap (*Prestre Jean*) a nyugati keresztény gondolatvilágban egy elképzelt, legenda uralkodó: maga is keresztény, aki ilyen minőségében a keresztény Nyugat szövetségese és megsegítője lehet a muszlimok elleni harcban. Több olyan kísérlet volt, mely egy-egy létező személyhez, illetve országhoz kívánta kötni János pap legendáját, a Kaukázus vidékétől, Indián keresztül Etiópiáig. János papról először a Babenberg-dinasztiából származó, krónikájában Magyarországot is bemutató Otto von Freisingen (1112–1158), a franciaországi Morimond (ma: Haute-Marne megye, Burgundia) ciszterci apátságának harmadik apátja beszél, a Jeruzsálemi Királysághoz tartozó Edessza városának Aleppó és Moszul ura (Imád ad-Dín Zangi) általi ostromáról (1145. november 18.) hírt hozó Hugues de Jabala, 12. századi szíriai püspök elbeszélésére alapozva. Eszerint János pap és egyben király országa Örményországon és Perzsián túli hatalmas és igen gazdag terület, ideális, keresztény erkölcsök szerint élő ország, igazi földi Paradicsom, ahol ismeretlen a bűn és a szegénység; palotája ablaktalan, a benne lévő drágakövek világítják meg (amint azt egy 1165-ben kelt, I. Mánuel bizánci császárhoz írott levél is megerősíti). János pap *nesztoriánus* keresztény. Személye és a hozzá kapcsolódó legendák folyamatosan változnak, és különböző mitológiai vagy bibliai, olykor valóban létező történelmi személyekkel mutatnak párhuzamot, Dávid királytól Nagy Károlyon át a Négusig, de szerepelnek a sorban a keleti uralkodók is. A legenda alakulásában meghatározók lehetnek a történelmi események: a Szamarkand mellett a muszlim szeldzsuk törököket legyőző (1141) karakitaj Jelü Tasi gürkán (a Karakitaj Birodalom feje), de a mongol hódítással is felmerült, hogy a környezetében nesztoriánusokat tartó Dzsingisz kán vagy éppen a Bagdad felprédálásakor a keresztényeket nesztoriánus keresztény felesége kérésére megkímélő Hülegü is ehhez a legendakörhöz tartozhatott. Rubruk, Simon de Saint-Quentin, Marco Polo leírásai mind táplálják a János pap országának létezésébe vetett hitet. Etiópiához, az etiópiai kereszténységhez kötése inkább a 14–15. században erősödik meg. PIRENNE, 1992; Jean RICHARD, *Orient et Occident. Contacts et relations*, Londres, 1976.

⁴⁴⁶ Perzsia, ez esetben Hvárezm császára, aki ekkor Irán legnagyobb részét birtokolja, s akinek birodalma Dzsingisz kán 1219–1221 közötti támadásának esik áldozatul. Ezt követően a hvárezmi csapatok több helyen megjelennek és pusztítanak a Közel-Keleten, részt vesznek Jeruzsálem (1244) és Bagdad kifosztásában is. (MONFRIN, 474.)

övé után következett, és több más hitetlen királyéi, akiknek minden évben sarcot (*treü*) és jobbágyadót (*servage*) fizettek állataik legeltetéséért, mert csak ebből éltek. Ez a János pap és Perzsia császára annyira megvetették a tatárokat, hogy amikor azok a járandóságukat hozták nekik, nem akarták szemtől szemben fogadni őket, hanem hátat fordítottak nekik.

475 Volt közöttük egy bölcs ember, aki járta a sivatagokat, és beszélt a sivatagok és egyéb helyek bölcs embereihez, és megmutatta nekik, milyen szolgaságban élnek, és valamennyiüket kérte, gondolkodjanak azon, hogy miként szabadulhatnak ki a szolgaságból, melyben tartják őket. Addig igyekezett, hogy összehívta őket a sivatag szélén, János pap földjével szemben, és bemutatta nekik ezeket a dolgokat; ők pedig azt felelték neki, hogy beszéljen, és ők úgy fognak cselekedni. És azt mondta, hogy nem tudnak sikert elérni, ha nincs fölöttük egy király és egy úr, és elmagyarázta nekik, hogy mi módon lehet királyuk; ők pedig hittek neki.

476 A mód pedig az volt, hogy az ötvenkét törzsből, ami volt, mindegyik törzs hozzon neki egy nyílveesszót, mely a nevével meg van jelölve; és az egész nép egyetértésével abban állapodtak meg, hogy ezt az ötvenkét nyílveesszót egy öt-éves gyermek elé teszik, és amelyiket a gyermek először fölveszi, annak a törzsből választanak királyt. Amikor a gyermek fölvevett egy nyílveesszót, a bölcs ember a többi törzset hátrébb küldte; és úgy volt a megállapodás, hogy az a törzs, amelynek a királyt kellett adnia, kiválasztja tagjai közül az ötvenkét legbölcsebb és legderekbabb férfiút, akit csak talál. Miután kiválasztották őket, mindegyikük odavitt egy nevével megjelölt nyílveesszót.

477 Akkor megegyeztek abban, hogy akinek a nyilát a gyermek fölveszi, azt teszik meg királynak. És a gyermek fölvevett egyet, és a sors úgy hozta, hogy a gyermek annak a bölcs embernek a nyilát vette föl, aki őket minderre tanította. És a nép ezzel annyira meg volt elégedve, hogy mindenki nagy örömet mutatott. Csöndre intette őket, és így szólt: „Urak, ha azt akarjátok, hogy a királyotok legyenek, esküdjete meg arra, ki az eget és a földet teremtetten, hogy megfogadjátok a parancsaimat!” Ők pedig megesküdtek rá.

478 A rendszabályok, melyeket adott nekik, arra szolgáltak, hogy a népet békeességben tartsák. És ezek olyanok voltak, mint hogy ne ragadd el mások javait, és hogy senki ne verje meg a másikat, ha nem akarja elveszíteni a kezét, s hogy senki ne tartson fönn más feleségével vagy más leányával kapcsolatot, ha nem akarja elveszíteni a kezét vagy az életét. Sok egyéb rendszabályt is adott nekik, hogy békeesség legyen.

[Kilencvennegyedik fejezet]

A tatárok győzelme János pap fölött; egyik hercegük látomása; a megtérése]

479 Miután elrendezte és megszervezte őket, azt mondta nekik: „Urak, a mi legerősebb ellenségünk János pap; azt parancsolom nektek, holnap álljatok

készen mind, hogy megtámadjuk. És ha úgy esik, hogy megver bennünket, amittől Isten óvjon minket, tegye meg mindenki, ami tőle telik. És ha mi verjük meg őt, megparancsolom, hogy a dolog három nap és három éjjel tartson. És senki ne legyen oly merész, hogy bármilyen zsákmányra ráteszi a kezét, hanem csak ölje az embereket, mert azután, hogy győzelmet arattunk, olyan jól és olyan tisztességesen fogom a zsákmányt elosztani, hogy mindenki elégedett lesz vele.” Ezzel a dologgal mindnyájan egyetértettek.

480 Másnap rátámadtak ellenségeikre, és amint Isten akarta, megverték őket. Azokat, akiket fegyverben találtak és képesek voltak a védekezésre, megölték mind; és azokat, akiket egyházi öltözékben találtak, a papokat és a többi egyházi embert, őket nem ölték meg. A többi embert, akik János pap földjén voltak, és nem vettek részt a csatában, mindet alattvalójukká tették.⁴⁴⁷

481 Az előbbieken említett egyik nép egyik hercege⁴⁴⁸ három hónapra eltűnt, és senki nem tudott róla semmit; és amikor visszajött, sem éhes, sem szomjas nem volt, és azt képzelte, hogy csak legföljebb egy estét töltött távol. A következő híreket hozta: fölment egy nagyon magas halom tetejére, és ott nagyszámú embert talált, a legszebb embereket, akiket valaha látott, a legszebb ruhákban, a legszebben feldíszítve. És a földhalom végében látott egy királyt, aki szebb volt, jobban öltözött és szebben feldíszített, mint a többiek, és egy aranytrónon ült.

482 A jobbán hat, koronás király ült, drágakövekkel dúsan feldíszítve, és a balján is ugyanannyi; mellette, a jobb oldalán egy térdelő királynő volt, aki azt

⁴⁴⁷ Az alábbiakban olvasható történetnek több variánsa van, és valószínűleg épít Thomas Cantimpré (Thomas Cantipratanus Brabantus; 1201–1272) Ágoston-rendi szerzetes, egyházi író és teológus *Bonum universale de apibus* (1256–1263) című művére, valamint Bar-Hebraeus (Abul-Faradz; 1226–1286) munkájára, aki Melitene (Rum Szultánátus, illetve Örményország, ma: Malatya, Törökország) városából származó szíriai jakobita keresztény püspök, fordító, történetíró, orvos és filozófus volt, s aki városának mongolok általi elfoglalását (1243–) követően Gjúk nagykan vezérének (Jaszaur), majd Hülegü nesztoriánus keresztény feleségének udvari orvosa és a mongol birodalom kitűnő ismerője lett. A szövegben **(485)** említett Georges esetében feltételezik, hogy „ha nem Joinville találta ki”, akkor Kappadókiai Szent Györgyre, Alexandria ariánus püspökére (356–361) utalhat, aki a történetben a Szíriában lévő nesztoriánus keresztényektől származó információk hatásaként jelenik meg. (MONFRIN, **481–486**.)

⁴⁴⁸ Egyes feltételezések szerint a Dzsingisz kán udvarában lévő Kököcsü sámán (MONFRIN, **481–486**), ez azonban (különösen a hatalomra törő sámánnal összefüggésben) igen kevésbé valószínű. Monfrin arra hivatkozik, hogy ugyanez a legenda szerepel Thomas de Cantimpré méhekről írott allegorikus történetei között, és hogy hasonlóképpen megtalálható Bar Hebraeus szír nyelven írott (később latinra fordított) világkrónikájában (*Chronicon Syriacum*), amelybe a szerző több korábbi krónika (Hvárezmi krónika, Hülegü krónikája) anyagát integrálta. Minderről bővebben: FRIEDMANN, 1958, 1–7, idézi MONFRIN.

mondta neki és arra kérte, hogy gondoljon a népére; bal oldalán egy igen szép férfi térdelt, akinek két szárnya volt, melyek úgy ragyogtak, mint a nap; és a király körül nagyon sok gyönyörű, szárnyas ember volt.

483 A király magához hívta ezt a herceget, és azt mondta neki: „A tatárok seeregéből jöttél?” És ő így felelt: „Uram, ez bizony igaz.” – „Menj vissza királyodhoz, és mondd el neki, hogy láttál engem, ki az ég és a föld ura vagyok, és mondd meg neki, hogy adjon hálát nekem a győzelemért, melyhez János pappal és embereivel szemben segítettem; és mondd meg neki még azt is, hogy üzenem, hatalmat adok neki, hogy az egész földet leigázza.” – „Uram, szolt a herceg, hogy hisz majd nekem?”

484 „Mondd neki, hogy olyannyira higgyen neked, hogy nem több mint háromszáz embereddel elmész harcolni a perzsa császár ellen; és hogy a ti nagy királyotok elhiggye, hogy akkora hatalmam van, hogy mindent megtehetek, győzelmet adok neked, és meg fogod verni Perzsia császárárt, aki több mint háromezer fegyverrel fog harcolni ellened.

Mielőtt elmennél harcolni ellene, kérd meg királyodat, hogy adja neked a papokat és egyházi embereket, akiket a csatában ejtett foglyul; és amiről ők majd tanúságot tesznek neked, abban szilárdan hiszel, te és egész néped is.”

485 „Uram – mondta –, nem tudom, merre menjek, ha nem adsz mellém kíséretet.” A király odafordult nagyszámú lovagja felé, akik oly szép fegyverzetben voltak, hogy nézni is csodálatos volt, és odahívott egyet, és azt mondta neki: „Georges, gyere ide!” Az odajött, és térdre ereszkedett, a király pedig így szolt: „Kelj fel, és vezesd ezt az embert biztonságban a szállására!” – s ő egy kis időn belül így is tett.

486 Amint meglátták az emberei, oly nagy örömet mutattak, és az egész sereg szintúgy, hogy azt elmondani nem lehet. Elkérte a papokat a nagy királytól, és ő odaadta neki őket; és ez a herceg és egész népe oly kedvezően fogadta a tanításukat, hogy mindnyájukat megkeresztelték. Ezek után maga mellé vett háromszáz fegyverest, és meggyóntatta és felkészíttette őket, és elment, hogy harcoljon Perzsia császára ellen, és megverte és elűzte a birodalmából, s a császár egészen a Jeruzsálemi Királyságig menekült. És ő volt az a császár, aki legyőzte a mi embereinket, és foglyul ejtette Gautier de Brienne grófot, ahogy azt alább hallani fogjátok.⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ IV. Gautier de Brienne-ről lásd a 121. jegyzetet. A hvárezmi csapatok, Homsz emírje és Baibarsz együttműködésére és a keresztesek elleni győzelmére (La Forbie, 1244. október 17.) lásd: **529**.

[Kilencvenötödik fejezet
A tatárok erkölcei, királyuk kevélysége; Szent Lajos bánja,
hogy üzenetet küldött neki]

487 E keresztény hercegnek oly hatalmas volt a népe, hogy a király hírnökei mesélték nekünk, hogy nyolcszáz, szekérre épített kápolna volt a táborukban.

Az étkezési szokásuk olyan volt, hogy kenyeret egyáltalán nem ettek, hanem húson és tejen éltek. A legjobb húsup a lóhús, ezt egy páclébe⁴⁵⁰ rakják, hogy ázzon, aztán megszáritják, olyannyira, hogy szeletekre vágják, ugyanúgy, mint a fekete kenyeret. A legjobb ital, amijük van, és a legerősebb is, a kancatej, melybe füveket tesznek. A tatárok nagy királyának egy liszttel megrakott lovat ajándékoztak, mely háromhavi járásnyi távolságból érkezett, és ezt odaadta a király hírnökeinek.

488 Nagyon sok keresztény emberük van, akik a görögök törvényében hisznek,⁴⁵¹ azok, akikről már szóltunk, és mások is. Őket küldik a szaracénok ellen, amikor háborúzni akarnak velük, és a szaracénokat küldik a keresztényekre, amikor velük van valamilyen ügyük. Mindenféle nők, akiknek nincs gyermekük, velük együtt mennek harcolni; ugyanúgy zsoldot fizetnek a nőknek, mint a férfiaknak, aszerint, hogy mennyire erősek. És azt is mesélték a király hírnökei, hogy a katona férfiak és katona nők együtt étkeznek annak az előkelő úrnak a házában, akihez tartoznak, és a férfiak nem merészelnek a nőkhöz hozzányúlni a törvény miatt, melyet első királyuk hozott.

489 Mindenfajta állat húsát, mely a táborukban elpusztul, mind egy szálig megeszik. Azok az asszonyok, akiknek van gyermekük, gondozzák a lovakat, őrzik őket, és elkészítik az ennivalót azoknak, akik csatába indulnak. A nyers húst a nyergük és a nyeregpárnájuk közé teszik; amikor a vér alaposan kifolyt belőle,

⁴⁵⁰ Az eredetiben szereplő *souciz* szó olyan páclevet jelöl, mely fűszerek, ecet és só keverékéből készült (MONFRIN, **487**).

⁴⁵¹ Itt nem görög/bizánci ortodoxokról, hanem a nesztoriánus keresztényekről van szó. A saját egyházában szentként tisztelt, szír származású Nesztoriosz (381/386–451) konstantinápolyi pátriárka (428–431) foglalta össze a Tamás apostol által nem sokkal Krisztus halála után megszervezett, majd 280 táján központjukat Bagdad mellé áthelyező szír keresztények nézeteit. Nesztor az I. (Szent) Celesztin pápa (†432) által is támogatott Alexandriai Cirillel (Kürillosz) az efezusi zsinaton folytatott vitájában alulmarad (431). Híveivel Perzsiába költözik, s ezzel megalakul a nesztoriánus egyház, melynek tagjai úgy tartják, hogy ők a legrégebbi keresztény közösség, s egyedül ők tartják meg változatlan formában Krisztus és az apostolok tanításait. A kereszties hadjáratok időszakában a nesztoriánus egyháznak meglehetősen komoly bázisa van a keleti országokban, s jelentős közösségeik találhatók a Mongol Birodalomban is. (A ma mintegy félmillió közösség továbbra is a közel-keleti országokban erős, de jelen van az Egyesült Államokban is.)

amúgy nyersen megeszik. Amit nem tudnak megenni, azt egy bőrzsákba dobják; és amikor megéheznek, kinyitják a zsákot, és mindig a legrégebbi húst eszik meg először. Láttam egyszer egy hvárezmit (*Coremyn*), aki a perzsa császár seregében volt, és aki minket őrzött, amikor fogságban voltunk, és amikor kinyitotta a zsákját, befogtuk az orrunkat, mert nem tudtunk megmaradni a bűz miatt, mely a zsákból jött.

490 Térjünk most vissza témánkhoz, és mondjuk el, hogy amikor a tatárok nagy királya fogadta a követeket és az ajándékokat, menlevéllel elküldött több királyért, akik még nem jöttek a kegyelméért esedezni, és megmutatta nekik a kápolnát, és így szólt hozzájuk: „Urak, íme, Franciaország királya a mi alattvalónk lett, és íme a sarc, melyet nekünk küld; és ha nem jöttök kegyelmemet kérni, elküldetünk érte, hogy pusztítson el benneteket.” Elég sokan voltak közöttük, akik a francia királytól való félelmükben ennek a tatár királynak a kegyelmébe ajánlották magukat.⁴⁵²

491 A király hírnökeivel együtt jöttek az övéi is, és Franciaország királyának az ő nagy királyuktól leveleket hoztak, melyek így szóltak: „Jó dolog a béke, mert a békés földön azok, akik négy lábon járnak, füvet legelészve esznek; azok pedig, akik kettőn, azok békésen a földet művelik, ahonnan a javak mind származnak.

492 És ezt azért hozzuk a tudomásodra, hogy figyelmeztessünk, nem élhetsz békében, ha velünk nem vagy békében, mert János pap fellázadt ellenünk, és ez a király meg az is – és itt közölük sokat megnevezett –, és mindannyiukat kardélre hánytuk. Azt ajánljuk tehát, hogy küldj nekünk minden esztendőben annyit az aranyadból és az ezüstödből, hogy barátként tarthass meg minket; és ha ezt nem teszed, tönkreteszünk téged és embereidet, ahogyan azokkal tettük, akiket az imént megneveztünk.” És tudjátok meg, hogy a király igencsak megbánta, hogy követeket küldött hozzájuk.

⁴⁵² Amikorra Lajos követei megérkeztek Güjük nagykan udvarába, a kán már halott volt. André de Longjumeau-t és társait, a szép ajándékkal együtt, Güjük felesége, az őt nagykanként is helyettesítő Ogul Kajmis fogadja, aki (a meglehetősen labilis hatalmi helyzetben) nem mutat különösebb érdeklődést sem a megtérés, sem a szövetségkötés iránt. Mivel a mongolok ekkor már úgy vélik, hogy nekik a világ uraivá kell válniuk, feltétlen behódolást várnak, még akkor is, ha partnereik szövetségkötési szándékkal közelednek hozzájuk. A nekik küldött ajándékot a behódolás, az alávetettség elfogadása jelének tekintik – pedig ez nyilvánvalóan távol állt Lajos király felfogásától.

[Kilencvenhatodik fejezet
Norvégiából érkeznek lovagok a táborba]

493 De térjünk vissza történetünkhöz, s meséljük el, hogy mialatt a király Caesareát erősítette, a táborba érkezett Alenard de Senaingan⁴⁵³ úr, aki elmondta, hogy a hajóját a Norvég Királyságban építtette, amely a világ végén van, nyugat felé. Hogy a királyhoz csatlakozhasson, megkerülte egész Spanyolországot, s ezért át kellett kelnie a marokkói tengerszoroson. Sok veszélyt állt ki, amíg eljutottak hozzánk. A király kilenc másik lovaggal együtt szolgálatába fogadta. Azt is mesélte nekünk, hogy Norvégia földjén az éjszakák nyáron oly rövidek, hogy nincs olyan este, amikor az alkonyi szürkületet ne követné szinte nyomban a hajnal fénye.

494 Maga és emberei oroszánvadászatot rendeztek, ám a vadak közül többet szerfölött veszélyes módon ejtettek el, ugyanis lovaikat teljes erőből megsarkantyúzták, s úgy célozták meg az oroszánokat. Azonban miután rálőttek, az oroszán legott a támadókra vetette magát, s elkapta és felfalta volna őket, ha a földre nem dobnak neki egy rossz takaródarabot. Erre az oroszán megtorpant fölötte, majd szétmarcangolta és felfalta a rongyot, mert azt hitte, hogy ember van benne. Miközben a takarót marcangolta, a többiek ismét célba vették, mire az oroszán otthagya a rongyot, és rájuk rontott. De ha ismét ledobtak egy takarófoszlányt, az oroszán megint annak esett neki, eközben pedig a vadászok nyilaikkal leterítették.

[Kilencvenhetedik fejezet
Philippe de Toucyt a király szolgálatába fogadja. A kunok szokásai]

495 Mialatt a király Caesarea megerősítésével foglalkozott, felkereste őt Narjot de Toucy úr. A király azt mondta róla, hogy ez az úr néki unokatestvére, mivel Fülöp király egyik nővérének a leszármazottja, akit maga a császár vett

⁴⁵³ Elnart Seningham észak-franciaországi birtok (ma: Pas-de-Calais megye, Nord-Pas-de-Calais) harmadik hűbérura (1147–1158), a vikingek leszármazottaival kapcsolatban maradt lovag. A norvégok nem ekkor jelennek meg először a Szentföldön és vesznek részt kereszties hadjáratban, I. Sigurd (1090–1130. március 26.), norvégia királya (1103–) mintegy 60 hajóval kereszties hadjáratot vezet *Jorsalaland* (Jeruzsálem) királyságába (1107–1110). Bolgárország, Magyarország és Szászország érintésével tér haza. A szóban forgó időszakban Norvégia királya IV. Haakon Haakonsson (1204–1263, uralkodik: 1217–). IV. Ince pápa hivatalosan is elismeri királyként, bergeni koronázásán jelen van a pápai legátus, Guilelmo da Sabina, Modena püspöke, Litvánia és Norvégia legátusa. Ekkor a norvég király is felveszi a keresztet, de I. Sigurddal ellentétben személyesen nem vesz részt a hadjáratban. Emberei viszont Elnart lovag kíséretében eljutnak a Szentföldre. Eudes de Châteauroux, a VII. kereszties hadjárat leendő pápai legátusa a lyoni zsinatot követően a pápa megbízásából északi francia, németalföldi, német, angol és északi területeken is hirdette a kereszties hadjáratot.

nőül.⁴⁵⁴ Kilenc lovaggal együtt szolgálatába fogadta őt a király egy évre, melynek leteltével a lovag visszatért Konstantinápolyba, ahonnan érkezett. Ő mesélte a királynak, hogy Konstantinápoly császára,⁴⁵⁵ ő és a többi ott élő előkelő nemes szövetséget kötött egy néppel, akiket kunoknak (*Commains*)⁴⁵⁶ hívnak,

⁴⁵⁴ Valójában Philippe de Toucyról (és nem apjáról, Narjot-ról; †1241) van szó, aki II. Fülöp Ágost nővérének, Ágnesnek az unokája. Agnès de France (Konstantinápolyban Anna; 1171/72–1240 u.), VII. Lajos francia király és harmadik neje, Adèle de Champagne leánya, Marguerite Capetnek (1158–Akkon, 1197. szeptember 1.), III. Béla nejének (1185/86–) féltestvére. Nyolcévesen lesz II. Alexiosz Komnénosz (1169–1183) császár (1180–) felesége. Alexioszt meggyilkoltatja, majd Ágnest erőszakkal nőül veszi a nála több mint 60 évvel idősebb I. Andronikosz Komnénosz (1118–1185. szeptember 12.). Andronikosz meggyilkolását követően Ágnes/Anna Theodórosz Branasz konstantinápolyi hadvezér kedvese (1193–), majd hitvese (1205–) lesz. Branasz és Ágnes/Anna leánya, Branaina (1205 k.–1239) Narjot de Toucynak, a Konstantinápolyi Latin Császárság régensének első felesége (a második egy „kun hercegnő”), ebből a házasságából születik Philippe de Toucy (1220–1277), a Konstantinápolyi Latin Császárság régense (1245–1247).

⁴⁵⁵ Konstantinápoly latin császára ekkor II. Balduin (Baudouin de Courtenay; 1217–1273).

⁴⁵⁶ A kunok (*kumanlar, cumani, coumans*) kipszak török eredetű nép, a 11–13. században az Irtistől az Al-Dunáig terjedő terület ura. Miután a 11. században fokozatosan berendezkednek Kelet-Európában, 1078-ban már a későbbi Moldva, Havasalföld, illetve a Balkán területén portyáznak. A Magyar Királyság elleni első támadásukat I. (Szent) László veri vissza 1091-ben. Aktív szerepet játszanak az orosz fejedelemségek belső harcaiban, a román fejedelemségek és a II. Bolgár Cárság korai történetében. A kunok kelet-európai hatalmának a mongol támadások vetnek véget a 13. század első felében. A mongol hódítók elől a kunok egy része a Magyar Királyság, illetve a Balkán-félsziget területére menekül. Vitatott, de igen valószínű, hogy a havasalföldi fejedelmek (Radu Basarab; †1265), valamint a II. Bolgár Cárság három dinasztíája is kun eredetű. A Bizánci Birodalommal és a Keleti Latin Császársággal gyakran kerülnek konfliktusba. A kunokról az első információkat a francia történetírásban Geoffroy de Villehardouin (LXXIV., LXXX–LXXXI., XC–XCVII., CIV., CVIICVIII., CX. fejezetek) és Robert de Clari (LIV., CVII., CXII–CXIII., CXXXII. fejezetek) adják. Leírásaik főszereplője a vlach-bolgár birodalom legjelentősebb uralkodója, Kalojan, azaz Johannész Aszen bolgár cár (1197–Thesszaloniké, 1207. október 8.) – a krónikákban *Blak Johannész* vagy *Johannitza* –, aki hadjáratai során folyamatosan támaszkodik a kun segédcsapatokra. (A szakirodalom adatai szerint felesége – egyben valószínű gyilkosának, Manasztrasznak a tettestársa is – a kunok közül kerül ki. Erre azonban nincs egyértelmű bizonyíték. Egyrészt a források, amikor Manasztraszról beszélnek, nem állítják, hogy kun volt. Másrészt a feleség összeesküvési vonulata a 19. század történetírásában kap nagyobb súlyt. A leghitelesebbnek tekintett forrás – Akropolitész – természetes halálról szól.) (*K. Sz.*)

hogy elnyerjék támogatásukat Vatache-szal,⁴⁵⁷ a görögök akkori császárával szemben.

496 Annak megerősítéséül, hogy egymást híven fogják segíteni, a császárnak s a vele lévő többi úrnak fel kellett vágniuk az ereiket, s vérüket egy nagy ezüsterlegbe folytatni. A kunok királya (*roy des Commains*)⁴⁵⁸ és a kíséretében lévő többi előkelő hasonlóképpen cselekedett, s vérüket a mieink vérével vegyítették, bort és vizet keverve hozzá, majd pedig ittak belőle, ahogy a mi embereink is. Akkor azt mondták, hogy most már vértestvérek.⁴⁵⁹ Végül egy kutyát hajtottak oda, s kardjukkal a mieink az ő embereikkel együtt darabokra szabdalták, s azt mondták, hogy úgy fogják lekaszabolni azt is, aki a másikat elárulja.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ A nikaiai császárról, III. Jóannész Vatatzészról (1192/93–1254, császár 1222–), a császárságot megalapító I. Theodórosz Laszkarisz (1205–1222) vejéről van szó. Kiváló hadvezér és országszervező, aki a Nikaiai (Niceai) Császárságot a Bizánci Birodalom legjelentősebb, leggazdagabb utódállamává teszi. (A magát szintén a Bizánci Birodalom örökösének tekintő Trapezunttal folyamatos konfliktusai vannak.)

⁴⁵⁸ Monfrin (MONFRIN, **496**) egy Johannész vagy Jonasz (†1241) nevű fejedelmet említ, akinek leányát „Villehardouinne, Morea hercegeének” dédunokája veszi nőül. Valószínű azonban, hogy két információ csúszik itt egymásra. Egyfelől tudni lehet, hogy Jonasz leányát Narjot de Toucy (†1241) veszi feleségül (1240), s mint látjuk, a házasságkötést nem sokkal éli túl. E – második – házassága ismereteink szerint gyermektelen. Másfelől II. Vilmos (1211 k.–1278. május 1.), Morea fejedelme Narjot de Toucy első házasságából született leányát, Agnès de Toucyt veszi nőül (1239), aki Teodórosz Branasz és Franciaországi Ágnes unokája. Mint láthatjuk, a két házassági időpont nagyon közel van egymáshoz, és a szereplők egy része is azonos, mindez nehezítheti az azonosítást. („Morea hercegeének” dédunokájáról egyébként már csak azért sem lehet szó, mert a Villehardouineknek a déd- és ükunokai generációkban csak leányaik vannak.)

⁴⁵⁹ A vérszerződés hagyományának első bemutatása Hérodotosznak (Kr. e. 484 k.–425 k.) a szkítákról adott leírásáig nyúlik vissza, s a steppei népek történetében szilárdan meggyökeresedett és nyomon követhető hagyomány. A magyarokról a legismertebb hivatkozás Anonymus *Gesta Hungarorum*-ában olvasható, Álmos vezér megválasztásának rituáléja kapcsán, amikor is „a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette”. (Anonymus, V. fejezet)

⁴⁶⁰ A kutyára való esküvés szokása a török, illetve az altaji népekhez kötődik. Legendájuk szerint a kutya a teremtés során az ember társául lett rendelve, s akkor még csupasz volt, az embert őrző feladatát viszont megtagadta, mert bundájáért eladta magát az ördögnek. A (gyakran, de nem szükségszerűen) *fekete* kutyára való esküvés szokását az avarokkal és a besenyőkkel kapcsolatban is említik, és a magyaroknál is megtalálható (a honfoglalás időszakából vannak idevonatkozó adatok, melyek a magyarokkal kötött szerződések kapcsán utalnak rá). Az esküvés során a fekete kutyát „kettévágják, vérét megízlelik”. Joinville kunokról szóló fenti leírása azt bizonyítja, hogy a steppei népek között ez a hagyomány a

497 Még egy másik csodáról is mesélt nekünk, amit azalatt látott, amíg a táborukban volt. Mikor az egyik előkelő lovagjuk meghalt, ástak neki egy nagy és széles gödröt a földbe, s abba helyezték, miután gazdag és díszes öltözékben ráültették egy támlás székre. Odatették mellé elevenen a legjobb lovát s a legkedvesebb szolgálóját is. A szolga, mielőtt az árokba fektették volna az ura mellé, elbúcsúzott a kunok királyától s a többi nemesúrtól, akik eközben nagy csomó aranyat és ezüstöt raktak egy erszénybe, az alábbi szavak kíséretében: „Ha majd a másvilágra érkezem, visszaadod nekem, amit én most neked adok.” Ő pedig így válaszolt: „Szívesen megteszem.”

498 A kunok nagy királya átadott neki egy levelet, melyet a legelső királyukhoz intézett, s melyben tudomására hozta, hogy az elhunyt kiváló férfiú nagyon derék életet élt, s királyát igen becsületesen szolgálta, ezért kéri, hogy jutalmazza meg őt szolgálataiért. Ezek után betették ezt az embert a gödörbe az ura és az eleven ló mellé, majd a gödör szájára csapokkal jól összeerősített deszkákat dobtak. Végezetül az egész sereg kövéért és földért szaladt, s mielőtt nyugovóra tértek volna, azok emlékére, akiket így eltemettek, egy nagy halmot is emeltek följük.⁴⁶¹

13. században is tovább él. Ennek magyarországi emléke is van: amikor IV. Béla összeházasította fiát, a későbbi V. Istvánt egy kun fejedelem lányával, a lakodalmon jelenlévő kun urak „megesküdtek, szokásuk szerint a karddal kettévágott kutyára, hogy a magyarok földjét meg fogják védelmezni”. (K. Sz.)

⁴⁶¹ A kurgántemetkezés hagyománya, mely a Kr. e. III. évezredben jelenik meg, a Kárpátoktól (sőt a Tisza vonalától) csaknem a Bajkál tóig terjedő területen jellemző, indoiráni eredetű, és több bronzkori kultúrához is kapcsolható. A kurgánkultúra kései változata a nyugat-szibériai indoiráni andronovoi kultúracsalád. Ez a temetkezési forma később is megtalálható az olyan történelmi népek, mint a steppei területeket uraló kimmerek, szkíták, szarmaták vagy éppen a hunok hagyományaiban, de tovább él a későbbi steppei népek történetében is. *Kurgánnak* a halomsírt nevezzük, a török eredetű szó jelentése 'sírhalom', népies magyar neve a 19. század óta használt *kunhalom*, annak a népi hagyománynak az alapján, amely az Alföldön előforduló mesterséges halomsírokat az oda betelepült kunokhoz köti. Valójában többnyire jóval a honfoglalás előttről valók, az első ilyen képződmények a Kárpát-medencében is a bronzkorba nyúlnak vissza. Előfordult, hogy kurgánokba később is temetkeztek. Joinville leírásának hitelessége mellett szól a széles sírgödör, amelybe a halott mellé hátsólovát is eltemetik, s régészetiileg igazolt a lefedett sírgödör, a kővel kevert földből emelt, alacsony sírhalom is (0,1-0,65 m magasság, 8-33 m átmérő). Különlegesnek számít viszont a halott székre ültetése, a szolga élve eltemetése, a kincsek és a levél küldése a túlvilágra. (K. Sz.)

499 Miközben a király Caesareát erősítette, meglátogattam egyszer a szállásán. Amint észrevette, hogy belépek a szobájába, ahol a legátussal beszélgetett, felkelt, félrevont, s így szólt hozzám: „Tudja, hogy csak húsvétig⁴⁶² áll a szolgálatomban, ezért kérem, mondja meg, mennyi pénzt adjak, hogy húsvét után még egy esztendeig velem maradjon.” Azt feleltem, nem kívánom, hogy több pénzt adjon, mint amennyit már eddig kaptam tőle, viszont egy másik alkut ajánlok neki.

500 „Minthogy felségedet mindig előnti a méreg – mondtam –, ha valamit kérek öntől, azt szeretném, ha megállapodnánk abban, hogy nem fog haragudni, ha az egy esztendő leforgása előtt kérek valamit felségedtől, s én sem fogom rossz néven venni, ha visszautasításra talállok.” Ezt hallván hangos kacagásban tört ki, s azt mondta, elfogadja ezeket a feltételeket, s eszerint fogad szolgálatába; majd kézen fogott, s odavezetett a legátushoz és a tanácsadóihoz, s elmondta nekik, hogy milyen alkut kötöttünk; ők pedig nagyon megörültek ennek, mert ezzel a seregben én lettem a leggazdagabb ember.

501 Ezek után elmondom nektek, hogy miképpen rendezkedtem be és hogyan intéztem ügyeimet a négy esztendő alatt, amit ott töltöttem az után, hogy a király fivérei Franciaországba visszatértek. Velem volt két káplán, akik a zsolozsmát mondták nekem. Egyikük jó korán misézett, amikor a hajnal pirkadni kezdett, a másik pedig megvárta, míg felkelnek a közvetlen kíséretemben lévő s a hozzám tartozó csapattestet alkotó lovagok is. Én magam, miután meghallgattam a misét, csatlakoztam a királyhoz. Ha lovagolni akart, elkísértem. Néha követek jöttek hozzá, ilyenkor egész délelőtt dolgoznunk kellett.

502 Az ágyam a sátorban úgy volt elhelyezve, hogy senki be nem léphetett anélkül, hogy ne látott volna, amint az ágyamon fekszem, s ezt pedig azért rendeztem így, hogy távol tartsak minden gyanúsítást az asszonyokkal kapcsolatban. Ahogy közeledett Szent Remigiusz napja,⁴⁶³ megvásároltattam magamnak egy disznókondát és egy birkanyáját, valamint kellő mennyiségű lisztet és bort egész télre, hogy háznépemet el tudjam látni étellemmel. Azért cselekedtem így, mert az élelem télen megrágult, mivel ilyenkor ádázabb a tenger.

503 Száz hordó bort vásároltam, s először mindig a jobbat itattam meg embeimmel. A szolgák borához vizet kevertem, a fegyverhordozókéhoz is, de kevesebbet. A lovagok előtt, kik az én asztalomnál ültek, egy nagy üveg bort és egy nagy üveg vizet szolgáltak fel, ők aztán italukat úgy keverték, ahogy nekik tetszett.

⁴⁶² 1252. március 31-ig.

⁴⁶³ Reimsi Szent Remigiusz (†533) ünnepét Franciaországban január 15-én, a reimsi érsekség területén október 1-jén tartják. A szövegösszefüggésből következően itt az utóbbiról van szó.

504 A király a saját csapataimhoz kirendelt még negyven lovagot,⁴⁶⁴ így valahányszor, ha étkeztem, a saját tíz lovagom mellé még tízet ültettem az asztalomhoz, akik az ország szokásai szerint egymással szemben, a földön, gyékényen ülve ettek. Ha hadba szólítottak, mindig elküldtem négy lovagot, akiket tizedeseknek (*diseniers*) hívtak, mert kilenc harcos vezetése hárult rájuk. Mikor fegyverben lovagoltunk, visszatérésünk alkalmával mind a negyven lovag az én házamban étkezett. Az év minden ünnepnapján vendégül láttam a sereg valamennyi előkelő emberét, s így megesett néha, hogy a királynak azok közül kellett néhányat kölcsön vennie, akiket én meghívtam.

[Kilencvenkilencedik fejezet
Néhány, Caesareában kihirdetett ítéletről]

505 A következőkben azokat a büntetéseket és ítéleteket fogjátok hallani, melyek kihirdetését Caesareában láttam, mialatt a király ott tartózkodott.

Legelőször is egy lovagról fogok szólni, akit tetten értek egy bordélyházban, és akinek választást ajánlottak fel, az ország szokásai szerint. A felajánlott választás a következő volt: vagy egy szál ingben, a heréihez erősített kötélén végigvezeti a ribanc a táboron, vagy elveszíti a lovát és a fegyverzetét, és elűzik a táborból. A lovag a királyra hagyta a lovát és fegyverzetét, és elhagyta a tábor.

506 Meg akartam kérni a királyt, hogy adja nekem a lovat egy szegény lovag számára, aki a seregben volt, de a király azt felelte, hogy ez a kérés nem ésszerű, mivel a ló még vagy nyolcvan livre-et ért. Én pedig így válaszoltam: „Hogy van az, hogy megszegi a velem kötött megállapodást, és megharagszik a kérésem miatt?” És ő nevetve azt mondta nekem: „Mondjon, amit csak akar, nem haragszom meg érte!” Ennek ellenére nem kaptam meg a szegény lovag számára a lovat.

507 A második büntetés az volt, amikor a mi csapattestünkből a lovagok egy vadállatot kergettek, melyet gazellának hívnak, és amely olyan, mint az őz. Az ispotályos barátok rájuk vetették magukat, és lökdösték és hajsolták a lovagjainkat. Én panaszt tettem az ispotályosok nagymesterénél; az ispotályosok nagymestere azt válaszolta nekem, hogy a Szentföld szokásai szerint szolgáltat nekem igazságot, ami azt jelenti, hogy a barátoknak, akik a sértést elkövették, a köpenyükről kell enniük mindaddig, amíg azok, akikkel szemben a sértést elkövették, fel nem mentik őket ezalól.

508 A nagymester megtartotta a nekik tett ígéretét. És amikor láttuk, hogy egy ideje már a köpenyükről ettek, odamentem a nagymesterhez, akit evés közben találtam, és kértem, hogy mentse föl a barátokat, akik a köpenyükről ettek a szeme előtt; és ezt kérték tőle azok a lovagok is, akikkel szemben a sértést elkövették.

⁴⁶⁴ Eszerint Joinville-nek saját 10 emberével együtt 50 lovag áll a szolgálatában.

Ő pedig azt felelte nekem, hogy semmi ilyet nem tesz, mert nem akarja, hogy a barátok megsértsék azokat, akik zarándokként jöttek a Szentföldre. Amikor ezt meghallottam, a barátok közé ültem, velük együtt enni kezdtem, és megmondtam neki, hogy addig nem kelek föl, amíg a barátok föl nem kelnek; erre azt mondta, hogy ez erőszak, és engedett a kérésemnek, és asztalához ültetett engem és a velem lévő lovagjaimat, hogy vele együtt étkezzünk; a barátok pedig egy magas asztalnál ettek a többiekkel együtt.

509 A harmadik ítélet, melynek kihirdetését láttam Caesareában, a következő volt: a király egyik katonája (*serjant le roy*), akinek Goulou volt a neve, kezét emelt a csapattestem egyik lovagjára.⁴⁶⁵ A királyhoz mentem, hogy panaszt tegyek ellene. A király azt mondta, hogy ezt eltűrhetem, ahogy ő látja, hiszen csupán meglökte. Én meg azt mondtam, hogy nem fogom eltűrni, és ha nem szolgáltat nekem igazságot, otthagynom a szolgálatát, mivel a katonái lökdöstedék a lovagokat.

510 Igazságot szolgáltatott nekem. Az pedig az ország szokásai szerint az volt, hogy a katona a szállásomra jött, mezítláb, egy szál ingben és alsónadrágban, kezében csupasz karddal, és letérdelt a lovag előtt, a kardot a hegyénél fogta, markolatát pedig a lovagnak nyújtotta, és azt mondta neki: „Uram, elégtételt adok önnek amiatt, hogy kezét emeltem önre, és ezt a kardot hoztam önnek, hogy a kezemet levágja, ha úgy tetszik.” Én pedig könyörögtem a lovagnak, hogy bocsássa meg a rosszindulatát, és ő ezt szívesen meg is tette.

511 A negyedik elégtétel úgy volt, hogy Hugues de Jouy testvért, aki a templomos rend marsallja volt, a damaszkuszi szultánhoz⁴⁶⁶ küldte a templomosok nagymestere,⁴⁶⁷ hogy tárgyaljon arról, miként tudna megegyezni velük a damaszkuszi szultán egy hatalmas földterületről, mely szokás szerint a templomosok birtokában volt, oly módon, hogy az egyik fele a templomosoké, a másik az övé legyen. A megállapodást így kötnék meg, ha a király a beleegyezését adná.

⁴⁶⁵ A Francia Királyságban II. Fülöp Ágost intézkedéseinek eredményeképp kétféle őrség létezik: a *királyi őrség* (*sergents royaux*), akik a királyi előljárók (*prévôts*) szolgálatában állnak és azok munkáját segítik, illetve gondoskodnak a döntések végrehajtásáról. (Ők a mai francia csendőrség – *gendarmerie nationale* – ősei.) A másik a *királyi testőrség* (*sergents d'armes*), melynek tagjai a király közvetlen szolgálatát és védelmét látják el. Eredetileg olyan, állandó alkalmazású fegyveres katonák, akik egy-egy lovag, város, céh vagy éppen apátság szolgálatában állnak. A templomosok és a johanniták többsége *sergent*, hiszen lovagok csak a nemesi származásúak lehettek. Goulou *serjant* eszerint a királyi fegyveres őrség *nem nemes* tagja, Joinville történetében tehát nem a szokásosnak tekinthető egyszerű konfliktusról, hanem *nemes–nem nemes, lovag–nem lovag* ellentétéről van szó.

⁴⁶⁶ An-Nászir Juszufhoz.

⁴⁶⁷ Renaud de Vichiers (1250–1252).

Hugues testvér hozott magával egy emírt a damaszkuszi szultántól, és elhozta az írásos megállapodásokat is, melyeket „bizalomlevélnek”⁴⁶⁸ nevezték.

512 A nagymester mindezt elmondta a királynak, amitől a király nagy haragra gerjedt, és azt mondta neki, hogy igen nagy merészség volt a részéről, hogy megállapodott és tárgyalásokat folytatott a szultánnal anélkül, hogy vele beszélt volna; és azt akarta a király, hogy adjon elégtételt neki. Az elégtétel pedig az volt, hogy a király három sátrának oldallapjait felnyitatta, és ott volt a hadsereg valamennyi közkatonája, aki oda akart jönni; és a templomos rend nagymestere és az összes szerzetes meztláb odajött, mivel sátraik a táboron kívül voltak. A király maga elé ültette a templomosok nagymesterét és a szultán követét, és a király jó hangosan így szólt a nagymesterhez:

513 „Nagymester, mondja meg a szultán követének: sajnálja, hogy bármilyen fegyverszünetet kötött vele anélkül, hogy velem beszélt volna; és minthogy nem beszélt velem róla, felmenti őt minden alól, amit önnek ígért, és hogy minden megállapodást visszaad neki.” A nagymester fogta a megállapodásokat és átadta őket az emírnak, és akkor azt mondta a nagymester: „Visszaadom önnek a megállapodásokat, melyeket rosszkor kötöttem, amit nagyon sajnálok.” Akkor a király azt mondta a nagymesternek, hogy álljon fel és állítsa fel az összes szerzetesét is, és így szólt: „Most pedig térdeljen le – mondta a király –, és adjon elégtételt azért, hogy akaratom ellenére cselekedett.”

514 A nagymester letérdelt, és köpenye szélét a királynak nyújtotta, és mindenüket, amijük csak volt, átengedte a királynak, hogy vegye el jóvátétel fejében, ahogy kívánja. „És azt mondom legelőször is – mondta a király –, hogy Hugues testvér, aki a megállapodásokat kötötte, az egész Jeruzsálemi Királyságból üzes-sék ki!” Sem a nagymester, aki a Château-Pèlerin⁴⁶⁹ várában született Alençon

⁴⁶⁸ Az eredetiben szereplő *monte foi* kifejezés olyan írásos nyilatkozatot jelöl, melynek a diplomáciai hagyományban nincs nyoma (MONFRIN, 511), de egyfajta bizalomerősítő, megállapodási szándéknyilatkozatnak, illetve bizalomerősítő dokumentumnak lehet tekinteni.

⁴⁶⁹ Château-Pèlerin, más néven Atlit vára a Szentföld, illetve a Jeruzsálemi Királyság legnagyobb erődje, melyet Caesarea északi részén, a Karmel hegy közelében, Akkontól kb. 12 km-re délre, egy földnyelv csúcsán emelnek, mindössze két év alatt (1217–1218), az V. keresztes hadjáratban részt vevő zárandokok (innen a neve is) és a hadjárat vezéralakjai, II. András magyar király és a templomosok által a fogságból kiszabadított II. Gauthier d’Avesnes (1170–1244), Avesnes, Leuze, Condé és Guise ura, Blois és Chartres grófja támogatásával, illetve tevékeny közreműködésével. Három oldalról tenger és egy sós mocsár védi. A várat 1220-ban bízzák a templomosokra. Château-Pèlerint soha nem foglalják el ostrommal, s ez lesz az utolsó keresztes erőd a Szentföldön, melyet a kivonulás során kiűritenek (1291. augusztus 14.), miután Akkon elestét (1291. május 28.) követően a keresztesek pozíciói tarthatatlanná válnak.

grófja⁴⁷⁰ révén a király komája volt, sem a királyné, sem mások nem tudtak segíteni Hugues testvérnek abban, hogy ne kelljen elhagynia a Szentföldet és a Jeruzsálemi Királyságot.⁴⁷¹

[Századik fejezet

Egyezés az egyiptomi emírekkel. Szent Lajos megerősíti Jaffát]

515 Még Caesarea erősítésén munkálkodott a király, amikor ismét eljöttek hozzá az egyiptomi követek, magukkal hozván a fegyverszünetről szóló megállapodás szövegét abban a formában, ahogy azt a király meghatározta, s amelyről fentebb már beszámoltam. Az egyezés értelmében a királynak egy kijelölt napon Jaffába kellett mennie,⁴⁷² az egyiptomi emíreknek pedig ugyanazon a napon Gázában kellett lenniük, hogy esküjükhöz híven a király kezére adhassák Jeruzsálem Királyságát. A király s a hadsereg nemesurai megesküdték, hogy megtartják az egyezséget, amelyet a követek eléjük hoztak. Esküvel köteleztük magunkat arra is, hogy segítséget nyújtunk nekik a damaszkuszi szultánnal szemben.

516 Mikor a damaszkuszi szultán értesült arról, hogy szövetségre lépünk az egyiptomiakkal, négyezer jól felszerelt török harcost küldött Gázába, ahová az egyiptomiaknak menniük kellett. Jól tudta ugyanis, hogy ha az emírek egyesülni tudnának velünk, ő maga bizony alulmaradna. A király ennek ellenére útra kelt Jaffa felé. Mikor Jaffa grófja közeledni látta a királyt, úgy rendezte a dolgot, hogy vára jól védelmezhető városnak látszék. Minden lőrésen (melyből volt legalább ötszáz) egy-egy pajzs s ráadásként a gróf címerpajzsa függött, ami lenyűgöző látványt nyújtott, mivel a talpas kereszttel díszített címerek mind arany színűek voltak.

517 Letáboroztunk a mezőn, mely a tengerre épült vár körül terült el, s az egyik parttól a másikig körbevettük. A király nyomban hozzálátott, hogy helyre-

⁴⁷⁰ Alençon grófja Pierre de France, lásd róla a 7. jegyzetet.

⁴⁷¹ Amint láttuk, Hugues de Jouy, a templomosok marsallja (1251–1252) diplomáciai akciójára Lajos király igen dühösen reagál, és olyan, nem egyeztetett külön akciónak tekinti, mely az ő terveit (az egyiptomi mamelukokkal kötendő szövetséggkötést a damaszkuszi szultán ellen, melynek segítségével Jeruzsálemet is meg kívánja szerezni) keresztülhúzhatja. Erről tanúskodik Alphonse de Poitiers-nak írott levele (1251. augusztus 11.; MONFRIN **515**). Kívánságát, mely szerint Hugues de Jouy legyen kitiltva a Szentföld területéről, mivel ebben a kérdésben előzetesen nem egyeztetett vele, a nagymester teljesíti is, és Hugues marsallt az aragóniai rendtartomány mesterévé nevezi ki. A király kívánságának való behódolás viszont elégedetlenséget szül a templomosok vezetői között, Renaud Hugues de Vichiers-t leváltják, s helyét Thomas Bérart foglalja el.

⁴⁷² Lajos király 1252 májusában hagyja el Caesareát, és 1253. június 19-ig marad Jaffában.

állítsa a régi vár körül épült új várost, mely szintúgy a tenger két pontja között húzódott. Számos esetben láttam őt, amint az árkoknál maga is a hátán cipelte a puttonyt, hogy bűnbocsánatot nyerjen.

518 Az egyiptomi emírek megszegték a nekünk tett ígéretüket, ugyanis nem mertek Gázába menni a damaszkuszi szultán ott lévő harcosai miatt. Mindazonáltal megtartották az egyezség azon részét, mely kimondja, hogy elküldik a királynak az összes keresztény fejet, melyeket Kairó várának falára tűztek ki azt követően, hogy Bar és Montfort grófokat elfogták. Ezeket a király megszentelt földbe temettette. Elküldték neki azokat a gyermekeket is, akiket a királlyal egy időben ejtettek foglyul, ezt azonban nem szívesen tették, mert ezek a gyermekek már megtagadták a hitüket. Ezenkívül egy elefántot is ajándékoztak a királynak, amit ő elvitetett Franciaországba.⁴⁷³

519 Jaffai tartózkodásunk alatt történt, hogy egy emír, aki a damaszkuszi szultán kíséretéhez tartozott, a táborunktól három mérföldnyire lévő egyik udvarházhoz ment azzal a céllal, hogy ott learassa a búzát. Elhatároztuk, hogy rárontunk. Amint észrevette, hogy közeledünk feléje, rögtön futásnak eredt. Egy ifjú nemes üldözőbe vette a menekülőt, s a lovagjai közül kettőt a földre terített, anélkül, hogy a lándzsája eltört volna, az emírré pedig úgy sújtott le, hogy fegyverét eltörte a testén.

520 Az egyiptomi emírek követei arra kérték a királyt, hogy nevezzen meg egy napot, amikor a színe elé járulhatnak, s ígérték, hogy akkor meg is jelennek majd nála hiba nélkül. A király azt a tanácsot kapta, hogy ne utasítsa vissza ezt az indítványt, így ő meg is határozott nekik egy időpontot; a követek pedig esküvel fogadták, hogy azon a napon mind ott lesznek Gázában.

[Százegyedik fejezet

Eu grófjáról, Antiochia fejedelméről és három örmény muzsikusról]

521 Amíg vártuk, hogy eljőjjön a nap, melyet a király az egyiptomi emíreknek megjelölt, a táborba érkezett Eu grófja,⁴⁷⁴ aki még fegyverhordozó volt

⁴⁷³ Az ajándékba küldött elefánt létezését és Franciaországba kerülését tanúsítja egy 1256-os irat, mely intézkedik „az elefánt őrzőjének” juttatott pénzről. Az elefántot később III. Henrik angol király kapja ajándékba IX. Lajostól.

⁴⁷⁴ Tévesnek tűnik Monfrin hivatkozása (MONFRIN, 421), mely szerint II. Jean de Brienne-ről, I. János jeruzsálemi király unokájáról volna itt szó. Eu grófja ekkor I. János fia, Alphonse de Brienne (1227–1270. augusztus 25.), a grófi címet hitvese, Marie de Lusignan (1223–1260), Eu grófnője hozta a házasságba (1250). Fiuk, II. Jean de Brienne (1250–1294) csak apja halálát követően válik Eu grófjává. Jean d’Eu később Joinville meghitt jó barátja.

ekkor, s magával hozta Arnoul de Guines urat, a jó lovagot, két fivérét,⁴⁷⁵ valamint hat másik harcost. Ott maradt a király szolgálatában, aki lovaggá ütötte őt.

522 Szintén akkortájt jött a táborba Antiochia fejedelme⁴⁷⁶ anyjával, a hercegnővel⁴⁷⁷ együtt; a király nagy tisztelettel fogadta a herceget, s ünnepélyesen lovaggá is ütötte. Nem volt még idősebb tizenhat évesnél, de soha olyan eszes gyermeket nem láttam, mint amilyen ő volt. Azt kérte a királytól, hogy anyja jelenlétében hallgassa meg a mondandóját, amibe a király bele is egyezett. A következő szavakat intézte anyja füle hallatára a királyhoz:

523 „Nagyuram, való igaz, hogy még négy évig anyám gyámsága alatt kell maradnom, de ez még nem jogosítja fel őt arra, hogy pusztulni s veszni hagyja országomat. Azért mondom ezt, uram, mert Antiochia városa elpusztul a kezei között. Könyörgök neked, uram, hogy kérd meg őt, adjon nekem pénzt és katonákat, hogy velük a városban rekedt népem segítségére siethessek. Meg kell ezt tennie, mert ha Tripolisz városában maradok vele együtt, az sem jár jelentős kiadás nélkül, s ráadásul az a kiadás még értelmetlen is lesz.”

524 A király szívesen hallgatta a szavait, s minden erejét latba vetette, hogy rávegye az anyát: fiának minél többet adjon. Amint eltávozott a herceg a királytól, Antiochiába ment, ahol nagy érdemeket szerzett. A király hozzájárulásával vörös színű címerpajzsát Franciaország címerével osztotta négy részre, mivel a király ütötte őt lovaggá.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Guînes (Ghisnes, Guynes; ma: Nord-Pas-de-Calais megye) grófsága 10. századi, a grófi család viking-dán eredetű, és Flandria grófjának a hűbérese. Itt III. (Nagy) Arnould de Guînes-ről (1225–1284), Guînes grófjáról, Tourcoing, Alost, Beaubourg uráról (1244–) van szó, felesége Alix de Coucy (III. Enguerrand de Coucy leánya). A grófságot eladja Szép Fülöpnek (1284). A grófi címet később Eu grófjai (III. Jean de Brienne; 1294–) viselik. Egy szóba jöhető fivéréről, Baudouin de Guînes-ről (1240 k.–1295) és egy nagybátyjáról, I. Robert de Guînes-ről (1202–1270) van adat.

⁴⁷⁶ Antiochiát és Tripolisz grófságát ekkor a Poitiers-dinasztiához tartozó fejedelmek birtokolják. A mindössze 15 esztendő VI. (Szép) Bohémond (1237–1275), V. Bohémond (1233–) második házasságából született fia *névlegesen* apja halálától (1252. január) uralkodik, valójában azonban még anyja gyámsága alatt álló, ifjú és becsvágyó fejedelem. 1254-ben Szibillát, I. Hetum örmény király leányát veszi feleségül. Antiochia 1268-ban kerül végleg muzulmán kézre.

⁴⁷⁷ VI. Bohémond anyja Lucia/Lucienne de Segni, Paul de Rome/Paolo Conti, Segni grófja leánya, III. Ince pápa unokahúga. Férje halála után keményen a kezében tartja az irányítást, fiának igen szigorú gyámja. Többet tartózkodik Tripoliszban, mint a (bizánci, katolikus, örmény) vallási konfliktusokkal terhelt Antiochiában.

⁴⁷⁸ Antiochia fejedelmének címere ettől kezdve megváltozik. (A címerpajzs vörös, és a francia király címerével függőlegesen és vízszintesen osztott.)

525 A herceggel együtt három muzsikus is érkezett Nagy-Örményországból,⁴⁷⁹ testvérek voltak, s Jeruzsálembe tartottak mint zarándokok. Volt náluk három kürt, s a kürtök hangja mintha egyenesen az arcukból jönne, s amikor megszólaltatták őket, az embernek az az érzése támadt, hogy tóról felszálló hattyúk hangját hallja. Oly édes, oly kellemes melódiákat fűjtak, hogy gyönyörűség volt hallgatni őket.

526 Három csodás ugrást mutattak be. A lábuk alá kendőt terítettek, és úgy ugrottak, hogy lábuk közben mindig a kendőn maradt. Ketten fejfel hátra szaltóztak, a legidősebb úgyszintén, és amikor fejfel előre végezte az ugrást, előbb keresztet vetett, mert félt, hogy eközben a nyakát kitöri.

[Százkettedik fejezet

Gautier-ről, Brienne és Jaffa grófjáról; miként ejtette fogságba
Perzsia császára]

527 Mivel jó dolog az, ha nem merül feledésbe Brienne grófjának⁴⁸⁰ emléke, aki Jaffa grófja volt, az alábbiakban róla fogok beszélni, mert több éven keresztül tartotta Jaffát, és erejének köszönhetően sokáig megvédte; nagyrészt abból élt, amit a szaracénoktól és a hit ellenségeitől szerzett. Egyszer úgy esett, hogy jó sok szaracént szétvert, akik rengeteg arany- és selyemszövetet szállítottak, melyet mind elvett tőlük; és amikor Jaffába vitte őket, mindent szétszított a lovagjai között, úgyhogy neki semmi nem maradt. Az volt a szokása, hogy amikor lovagjaitól eljött, bezárkózott a kápolnájába, és hosszasan imába merült, mielőtt elment volna, hogy este lefeküdjön a feleségével, aki igen jó és igen szép hölgy volt, és a ciprusi király nővére.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Nagy-Örményország földrajzilag nagyjából a mai Örményországnak felel meg, s nem tévesztendő össze a Kilikiában található Kis-Örményországgal. (Lásd: **142, 143.**)

⁴⁸⁰ IV. Gautier de Brienne-ről lásd a 121. jegyzetet.

⁴⁸¹ Marie de Lusignan (1210 k.–1251), I. (Lusignan) Henrik (1217–1254) ciprusi király (1218–) nővére, IV. Gautier de Brienne felesége (1233–).

528 Perzsia császára (*l'empereur de Perce*),⁴⁸² akit Barbaquannak⁴⁸³ hívtak, és akit a tatárok egyik fejedelme⁴⁸⁴ megvert, mint ahogy azt korábban elmondtam, hadseregével a Jeruzsálemi Királyságba jött, és elfoglalta Tiberias várát, melyet korábban Eudes de Montbéliard úr, a *connétable* megerősített, aki felesé-

⁴⁸² Perzsián itt valószínűleg a Hvárezmi Birodalom (1077–1231) értendő, mely ekkor az iráni-török eredetű Anuszteginida sahok uralma alatt állt. Fénykorát a 12. század második felében éli (ekkor Közép-Ázsia domináns állama), amiben nagy szerepe van az oguz, illetve kipcsak-török (kun) nomád fegyveres csapatok segítségével elért katonai sikereknek. Az utolsó *Hvárezmsah*, Dzsálál ad-Dín Mingburnu, aki elhagyja a sah és felveszi a szultán címet (1220–1231), gyilkosság áldozata lesz (valószínűleg egy kurd merénylő végez vele). Seregének maradéka az India és Szíria közötti területeken portyázik, illetve lép szövetségre a szemben álló felekkel és avatkozik be a helyi konfliktusokba. Kezdetben az egyiptomi Ajjúbidák szövetségesei, és erősen meggyengítik a keleti latin államokat. Mintegy hatezer lovasból álló haderejükkel sikertelenül ostromolják Damaszkuszt, elfoglalják és felpredálják viszont Jeruzsálemet (1244. július 11.), mely ezt követően az Ajjúbidák kezére kerül. A Gáza mellett (La Forbie/Harbíja) vívott ütközetben a keresztesek, a templomos, a johannita és a német lovagrend, valamint a velük szövetséges muzulmánok súlyos vereséget szenvednek a Baibarsz által irányított és a hvárezmiekkal megerősített egyiptomi ajjúbida seregektől (1244. október 17–18.).

⁴⁸³ Barbaquant Monfrin (MONFRIN, **528**) Berke Kánként (Béréké Khan) azonosítja. Huszam ad-Dín Berke kánról, az asz-Szálih Ajjúbbal szövetséges, a harcokban 1240-től folyamatosan részt vevő hvárezmi csapatok vezéréről van szó. Aleppó ostrománál esik el 1246-ban, fejét a város kapujára tűzik ki. Nem azonos az Arany Horda uralkodójával, Berke kánnal (1209–1266), Dzsingisz kán unokájával (legidősebb fiának, Dzsocsinak a fiával), a Kis-Ázsiában és a Közel-Keleten is igen aktív fejedelemmel. Ő az első iszlám hitre áttért mongol uralkodó. Ebben az időszakban Batu alvezéréként éppen közép- és kelet-európai területeken pusztít, Kairóval majd később (1261–1262-ben), unokafivérével, a Perzsia fölött uralkodó Hülegü (1217–1265) *ilkámmal* folytatott harca során keresi a kapcsolatot. HUMPHREYS, 1977, 262, 277, 287, 332.

⁴⁸⁴ Joinville Dzsingisz kánra vagy Ögödejre gondolhat. Dzsingisz kán támadást indít a perzsa területek ellen és elfoglalja (1218–1223) Hvárezmet, illetve a *Hvárezmsah* birodalmát (1230). Az Ikonioni Szultanátust pedig fia, Ögödej foglalja el (1243). Az iszmáilita asszaszinok erőrendszerevel Hülegü végez (1256), majd beveszi Bagdadot (1258) is. A mongolok előrenyomulását a mamelukok állítják meg Ain-Dzsálútnál (1260. szeptember 3.). A Berke kán és unokatestvére, Hülegü közötti háborúnak lesznek a közel-keleti helyzetet jelentősen befolyásoló következményei, amennyiben Berke és az egyiptomiak szövetséget kötnek Hülegü ellen.

ge révén volt Tiberias ura.⁴⁸⁵ Nagyon sok kárt okozott a mieinknek, mert lerombolt mindent, amit csak talált, Château-Pèlerin-en kívül és Akkonon kívül, és Szafeden kívül és Jaffán kívül szintén; és miután ezeket a pusztításokat véghezvitte, Gázába indult, hogy találkozzon a kairói szultánnal, akinek oda kellett jönnie, hogy bajt okozzon és ártsen a mieinknek.⁴⁸⁶

529 Az ország bárói és a pátriárka⁴⁸⁷ úgy határoztak, hogy harcba szállnak elene, mielőtt a kairói szultán megérkezne; és hogy segítsen nekik, odahívták La Chamelle szultánját,⁴⁸⁸ aki az egyik legjobb lovag volt az egész pogány világban, akit oly nagy tisztelettel öveztek Akkonban, hogy amerre járt, leterítették elébe az arany- és selyemlepedőket. Embereink és a szultán egészen Jaffáig eljutottak.

530 A pátriárka egyházi átok alatt tartotta Gautier grófot, mert az nem akart visszaadni neki egy tornyot, mely az övé volt Jaffában, és amelyet a Pátriárka tornyának hívtak. A mieink kérték Gautier grófot, hogy menjen velük a perzsa császár ellen harcolni, ő pedig azt mondta, hogy ezt szívesen megteszi, de csak akkor, ha a pátriárka feloldozza, amíg vissza nem térnek. A pátriárka erre egyáltalán nem volt hajlandó, ennek ellenére Gautier gróf mégis útra kelt és velük ment. A mi embereink három csapattestet alkottak; Gautier gróf lett a parancsnoka az elsőnek, La Chamelle szultánja a másodiknak, a pátriárka és a helybéli bárók pedig a harmadiknak; Brienne grófjának csapattestében voltak az ispotályosok.

⁴⁸⁵ Eudes de Montbéliard (1200 k.–1244), Montfaucon és Montbéliard ura, János jeruzsálemi király távollétében a Jeruzsálemi Királyság régense (1222–1226), illetve *con-nétable*-ja (1220–1244) az Echive de Tabarie-val (1219–1265), Galilea örökösnejével (1240–) kötött házasság következtében lesz a (Tancred de Hauteville által alapított) Galileai Hercegség (Tiberias, Tibériade) fejedelme. 1240–1241 között fontos erődítési munkálatokat végez Tiberias váránál. Miután Galilea végleg muszlim (egyiptomi) kézre kerül (1247. június 17.), keresztény fejedelmek csak névlegesen viselik a címet.

⁴⁸⁶ A mongoloktól elszenvedett perzsiai vereséget követően Dzsalál ad-Dín vezetésével hvárezmi portyázó csapatok jelennek meg a közel-keleti országokban, és az ő halála után indítanak (kezdetben az egyiptomiak szövetségeseiként) támadást Szíria, Jeruzsálem és a keresztény területek ellen. A hvárezmi csapategységeket Baibarsz fogja majd megsemmisíteni.

⁴⁸⁷ A jeruzsálemi latin pátriárka, Robert de Nantes (1240–1254). A keresztények vezetői Gautier de Brienne, Bohémond d'Antioche, Guillaume de Châteauneuf johannita prior (1242–1258), Philippe de Montfort.

⁴⁸⁸ Al-Manszúr Ibrahim valójában a Damaszkusztól északra fekvő Homsz (Emesza, Joinville-nél La Chamelle) kurd származású emíre (1240–1246), akinek fővárosát a hvárezmiektől hadjáratuk során kemény ostrom alá veszik, s aki ekkor már többedik alkalommal száll szembe sikeresen a hvárezmi rabló csapatokkal (1241, 1242). Ebben a harcban támogatja a damaszkuszi szultán (asz-Szálih Iszmáil), valamint an-Nászir Dávúd (1204–1258), Damaszkusz korábbi szultánja (1227–1229), majd Transzjordánia emíre (1229–1248) is.

531 Egészen addig lovagoltak, amíg meg nem látták ellenségeiket. A mieink, amint meglátták őket, megálltak, az ellenség úgyszintén; ők is három csapattestet alkottak. Mialatt a hvárezmieiek csapataikat rendezték, Gautier gróf odajött az embereinkhez, és így kiáltott: „Urak, az Istenért, vonuljunk ellenük! Időt adunk nekik, mert megálltunk!” De soha senki nem volt, aki hallgatott volna rá.

532 Amikor Gautier gróf ezt látta, odajött a pátriárkához, és a fent leírt módon kérte tőle a feloldozást; a pátriárka semmit nem volt hajlandó tenni. Brienne grófjával volt egy derék klerikus, aki Rames püspöke⁴⁸⁹ volt, és aki számos bátor tettet hajtott végre a gróf társaságában; és azt mondta a grófnak: „Uram, ne zavarja a lelkiismeretét, hogy a pátriárka nem ad feloldozást, mert téved, önnek pedig igaza van; és én feloldozom önt az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Vonuljunk ellenük!”

533 Akkor megsarkantyúzták lovaikat, és megtámadták a perzsa császár csapattestét, mely az utolsó volt. Rengeteg ember halt meg ott mindkét oldalon, és ott esett fogságba Gautier gróf, mert valamennyi emberünk futásnak eredt oly alávaló módon, hogy sokan voltak, akik kétségbeesésükben a tengerbe fojtották magukat.⁴⁹⁰

Ez a kétségbeesés azért lett úrrá rajtuk, mert a perzsa császár csapatteste támadást indított La Chamelle szultánja ellen, aki oly keményen védekezett velük szemben, hogy a vele lévő kétezer törökből, akiket odaküldtek, csupán kétszáz nyolcvan maradt életben, amikor elhagyta a csatateret.⁴⁹¹

[Százharmaidik fejezet

Miként semmisítette meg a perzsa császár seregét
Chamelle szultánja; Jaffa grófjának halála; az egyiptomi emírek
és a damaszkuszi szultán szövetsége]

534 A császár úgy határozott, hogy elmegy és La Chamelle várában ostromolja meg a szultánt, mert úgy vélte, hogy biztosan nem tartja magát sokáig azok

⁴⁸⁹ Föltehetően Ramla és Lydda (Saint-Georges) püspöke, aki maga is elesik a csataterén.

⁴⁹⁰ A Gáza melletti (La Forbie/Harbíja, 1244. október 17–18.) ütközetről van szó, ahol a homsz-transzjordániai-damaszkuszi (részben beduin) és a keresztény (frank, templomos, johannita, teuton lovagrend) csapatok súlyos vereséget szenvednek. A hvárezmieikkel megerősített (mintegy 5000 lovas) ajjúbida sereget Baibarsz vezeti győzelemre.

⁴⁹¹ A két sereg megközelítőleg azonos erőt képvisel: 11 ezer a keresztény-szíriai, 5 ezer lovas és 6 ezer gyalogos az egyiptomi-ajjúbida oldalon. A veszteségek az előbbieknél igen súlyosak, mintegy 7500 harcost veszítenek, ebből 800 esik fogságba, köztük Gautier de Brienne, Guillaume de Châteauneuf johannita prior (1242–1258), s valószínűleg Armand de Périgord templomos *commandeur*. A csatát 33 templomos, 27 johannita és 3 teuton lovag éli túl. Philippe de Montfort és Robert de Nantes jeruzsálemi pátriárka eljut Aszkalonba.

után, hogy annyi embert vesztett. Amikor a szultán ezt látta, odament az embereihez, és azt mondta nekik, hogy elmegy és megküzd a perzsákkal, mert ha hagyja, hogy megostromolják, akkor elveszett. Úgy rendezte a dolgot, hogy az összes rosszul felfegyverzett emberét elküldte egy védett völgybe; és mihelyt meghallották, hogy megszólalnak a szultán dobjai, hátulról berontottak a császár táborába, és elkezdtek lemészárolni a nőket és a gyerekeket.

535 És a császár, aki kiment a nyílt mezőre, hogy harcoljon a szultánnal, akit szemtől szemben látott, amint meghallotta emberei kiáltásait, visszafordult a táborba, hogy az asszonyaik és gyermekeik segítségére siessen. A szultán pedig rájuk rontott az embereivel együtt, aminek az lett az eredménye, hogy a huszonöt-ezerből, ahányan voltak, nem maradt egyetlen férfi, sem egyetlen nő, aki ne halt volna meg, és ne hányták volna kardélre.⁴⁹²

536 Mielőtt a perzsa császár La Chamelle elé vonult volna, Gautier gróft Jaffa elé vitte, és ott a karjainál fogva felakasztották egy bitófára, és megmondták neki, hogy addig nem veszik le onnan, amíg Jaffa vára nem lesz az övék. És miközben a karjainál fogva lógott, azt kiáltotta a várban lévőeknek, hogy bármilyen fájdalmat okoznak is neki, fel ne adják a várat, és hogy ha feladják, saját kezével öli meg őket.

537 Amikor a császár ezt látta, Gautier gróft Kairóba küldte és a szultánnak ajándékozta, az ispotályosok nagymesterével⁴⁹³ és több fogollyal együtt, akiket elfogtak. Azok, akik a gróft Kairóba vitték, jó háromezresen voltak, és őket nem ölték meg, amikor a császárt La Chamelle előtt megölték. És ezek a hvárezmiek pénteken megtámadtak bennünket, mert gyalog támadtak ellenünk; hadi lobogóik sötétpirosak voltak, és a szélük csipkézett volt, egészen a lándzsarúdig; és a lándzsáikon szörből készült fejek voltak, melyek ördögfejeknek tunktek.

538 A kairói kereskedők közül sokan a szultán után kiáltottak, hogy szolgál-tasson nekik igazságot Gautier gróffal szemben a hatalmas károk miatt, melyeket nekik okozott. A szultán pedig átengedte nekik, és hagyta, hogy bosszút álljanak

⁴⁹² A hvárezmiek La Forbie-nál aratott győzelmüket követően északra vonulnak, és el-kezdik felpredálni a területet. Erre az eseményre azonban mintegy másfél évvel később, 1246 tavaszán kerül sor. Al-Manszúr Ibrahim Homsz mellett meglepetésszerűen, csellel támad rájuk, és komoly pusztítást végez közöttük. Miután vezetőjük, „a perzsa császár” (Huszam ad-Dín Berke kán) is elesik, a hvárezmiek kisebb egységekben szóródnak szét, és próbálják folytatni portyázásaikat. Legközelebb 1250-ben, Manszúránál találkozunk velük.

⁴⁹³ A johannitáknak ekkor még nem nagymesterük, hanem (egyébként bíborosi rangú) priorjuk van; IV. Kelemen pápa majd csak 1267-ben ad nagymesteri rangot a rend vezető-jének. A prior, Guillaume de Châteauneuf (és nem Pierre de Vieille Bride, mint állítja pl. MONFRIN, 537) a csatát követően pontosan hat esztendő-t tölt egyiptomi fogságban, majd váltságdíj fejében szabadul ki (1250. október 17.) és veszi át ismét a rend irányítását. A johanniták élén addig Jean de Ronay áll, lásd 244 és 301. jegyzet.

rajta, ők pedig bementek a börtönébe, hogy megöljék és vértanúhalálba küldjék, ezért azt kell hinnünk, hogy a mennyországban van, a vértanúk között.

539 A damaszkuszi szultán⁴⁹⁴ magához vette embereit, akik Gázában voltak, és betört Egyiptomba. Az emírek jöttek, hogy harcoljanak vele; a szultán csapatot szétverte az emíreket, akiket megtámadott, az egyiptomi emírek másik csapatot szétverte a damaszkuszi szultán utóvédjét; a damaszkuszi szultán a fején és a kezén is megsebesülve vissza is tért Gázába. Mielőtt elhagyta volna Gázát, az egyiptomi emírek elküldték hozzá követeket, és békét kötöttek vele. De az összes megállapodásunkat megszegték; és attól fogva nem volt sem fegyverszünet, sem béke, sem a damaszkusziakkal, sem a kairóiakkal. És tudjátok meg, hogy amikor a legtöbben voltunk fegyveresek, mi soha nem voltunk többen, mint ezernégy százán.

[Száznegyedik fejezet

A Szent Lázár-rend nagymesterét legyőzik a szaracénok]

540 Miközben a király Jaffa előtt volt a táborban, a Szent Lázár-rend mestere⁴⁹⁵ kifigyelte, hogy Rames⁴⁹⁶ mellett, ami három nagy mérföldnyire volt a tábortól, állatok és egyéb dolgok voltak, melyekből, úgy gondolta, nagy zsákmányra tehet szert. Ő, akinek semmilyen rangja nem volt a seregben, mégis azt tette a seregben, amit akart, anélkül, hogy a királynak szólt volna, oda is ment.⁴⁹⁷ Miután összeszed-

⁴⁹⁴ Asz-Szálih Iszmáil (al-Malik asz-Szálih al-Dín Iszmáil; 1200–1250), Damaszkusz szultánja (1237 és 1239–1245). Őt al-Malik asz-Szálih Ajjúb (1207–1249), Egyiptom (1240–1249) és Damaszkusz (1245–1249) szultánja követi, aki a fenti események után kiszorítja a hatalomból elődjét és alkalmi szövetségeseit.

⁴⁹⁵ A Szent Lázár-rendet örmény szerzetesek alapították a 11. század elején, vélhetően 1112-ben, vagy 1140 körül. Eredetileg betegápoló (*hospitalier*) rend, kórházaiban előbb leprások gondoztak leprásokat. Franciaországi székhelyük máig Boigny-sur-Bionne (ma: Loiret megye, Centre-Val de Loire), melynek várkastélyát és területét VII. Lajos királytól kapják, aki ott köt házasságot Kasztíliai Konstanzával (1154). A rend címere fehér alapon zöld kereszt. Később katonai lovagrendként is funkcionál, noha a pápától ilyen státust nem kap. A többi katonai rendből a leprás fertőzést kapott lovagok automatikusan a Szent Lázár-rendbe mennek át. Részt vesznek Akkon ostromában (1191), ugyanitt harcolnak a város elestekor (1291, ez követően helyezik át közponjukat Franciaországba), küzdenek a gázai csatában (ahol súlyos veszteségeket szenvednek; 1244), harcolnak Damiettánál és Manszúránál is. IX. Lajos 1253-ban megerősíti elődje által adott privilégiumaikat. A rend vezetője *praeceptor generalis*; ezt a feladatot ekkor a Jeruzsálemi Királyságban ismert, de közelebbről nem azonosítható származású lovag, Renaud de Flory (1234–1254) látja el.

⁴⁹⁶ Ramla (Ramlah, al-Ramlah, Izrael), a Jaffából Jeruzsálembe vezető úton fekvő város.

⁴⁹⁷ Joinville neheztelni látszik a lazarita lovagok autonómiája miatt, melyet Lajos király itt eltűr, a templomosok esetében pedig – mint látni fogjuk – nem.

te a zsákmányt, a szaracénok rárontottak, és úgy szétverték őket, hogy az összes emberéből, akik a kíséretében voltak, csak négyen menekültek meg.

541 Mihelyt visszatért a táborba, elkezdte fegyverbe szólítani az embereket. Én is felfegyverkeztem és kértem a királyt, engedje, hogy odamenjek; megadta az engedélyt, és megparancsolta, hogy a templomosokat és az ispotályosokat is magammal vigyem. Mikor odaértünk, azt találtuk, hogy idegen szaracénok szállták meg a völgyet, ahol a Szent Lázár-rend mesterét megverték. Így mialatt az idegen szaracénok a halottakat nézték, a király számszeríjászáinak parancsnoka⁴⁹⁸ rájuk vetette magát; és még mielőtt odaértünk volna, a mieink megverték őket, és közülük sokat megöltek.

542 A királyi őrség egyik katonája és az egyik szaracén lándzsával letaszították egymást a lovukról. Amikor ezt a király egy másik katonája észrevette, megfogta a két lovat és el akarta lopni őket; s hogy ne vegyék észre, Ramla város falai mögé húzódott. Miközben a lovakat vezette, egy régi ciszterna teteje beomlott alatta; a három ló és ő maga beesett az aljára, amiről szóltak nekem. Odamentem, hogy megnézzem őket, és láttam, hogy a ciszterna tovább omlott rájuk, s már nem sok hiányzott, hogy teljesen beborítsa őket. Így aztán emberveszteség nélkül térünk vissza, leszámítva azokat, akiket a Szent Lázár-rend mestere veszített el.

[Százötödik fejezet

Összecsapás a számszeríjászok parancsnoka és a damaszkuszi szultán
csapatai között Jaffa közelében]

543 Amint megkötötte a békét a damaszkuszi szultán az egyiptomiakkal, parancsot adott az embereinek, akik Gázában voltak, hogy térjenek vissza hozzá; azok így is tettek, és a táborunk előtt kevesebb mint két mérföldnyire vonultak el, de egyszer sem mertek megtámadni minket, pedig jó húszezren voltak a szaracénok, és tízezren a beduinok. Azelőtt, hogy a mi táborunk felé jöttek volna, a király számszeríjászáinak parancsnoka és csapatteste három nap és három éjjel figyelte őket, nehogy váratlanul rajtaüssenek a táborunkon.

544 Szent János napján,⁴⁹⁹ mely húsvét után volt, a király éppen a prédikációt hallgatta. Miközben mondták a prédikációt, a számszeríjászok parancsnokának egyik fegyverese teljes fegyverzetben belépett a király kápolnájába, és elmondta neki, hogy a számszeríjász parancsnokot bekerítették a szaracénok. Én arra kértem a királyt, engedje, hogy odamenjek, amit meg is engedett, és azt mondta,

⁴⁹⁸ Valószínűleg nem Olivier de Termes-ről van szó, aki az egész sereg számszeríjászeit és löfegyvereit irányítja (s akit Joinville minden bizonnyal a nevének nevezett volna), hanem Thibaud de Montliard-ról (vagy a másutt említett Simon de Moncéliart-ról).

⁴⁹⁹ Május 6-án.

hogy vigyek magammal négyszáz vagy ötszáz fegyveres harcost; és megnevezte azokat, akiket magammal kellett vinnem. Amint kiléptünk a táborból, a szaracénok, akik a számszeríjászok parancsnoka és a tábor között sorakoztak fel, egy emírhez vonultak, aki a számszeríjász parancsnok előtt, egy földhalom tetején állt, legalább ezer fegyveressel.

545 Akkor elkezdődött a harc a szaracénok és a számszeríjász parancsnok fegyveresei között, akik vagy kétszáznyolcvan voltak, mert valahányszor azt látta az emír, hogy szorongatják az embereit, küldött nekik segítséget és annyi embert, hogy fegyvereseinket egészen a parancsnok csapattestéig viasszaszorították; és amikor a parancsnok látta, hogy szorongatják az embereit, száz vagy száz-húsz fegyveres harcost küldött nekik, akik egészen az emír csapattestéig verték vissza a szaracénokat.

546 Amíg mi ott voltunk, a legátus és a helybéli bárók, akik a királlyal maradtak, azt mondták neki, hogy nagy butaságot csinált, mikor engem veszélynek tett ki; és az ő tanácsukra a király visszarendelt engem, és a számszeríjászok parancsnokát szintén. A törökök is visszavonultak onnan, mi pedig visszatértünk a táborba.

Sokan csodálkoztak azon, hogy nem jöttek harcolni ellenünk; és egyesek azt mondták, hogy csak azért maradtak távol, mert ők maguk és a lovaik is sokat éheztek Gázában, ahol közel egy évet töltöttek.

[Százhatodik fejezet

A damaszkuszi szultán csapatai Akkon előtt haladnak el;
Jean le Grand szép haditette]

547 Amikor a szaracénok Jaffa elől eltávoztak, Akkon elé érkeztek, és megüzenték Arsur urának, aki a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja⁵⁰⁰ volt, hogy feldúlják a város kertjeit, ha nem küld nekik ötvenezer bizantinust; ő pedig azt üzente nekik, hogy semennyit sem fog küldeni. Ekkor hadrendbe állították csapataikat, és Akkon homoksivatagján keresztül olyan közel jutottak a városhoz, hogy egy kerekesszámszeríjjal⁵⁰¹ el lehetett volna lőni odáig. Arsur ura kijött a

⁵⁰⁰ II. Jean d'IBelin, Arsur (Arszuf) ura és a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja.

⁵⁰¹ A kerekesszámszeríj a legnagyobb teljesítményű középkori löfegyverek közé tartozik. Római eredetű, a középkorban a 11. századtól kezdve alkalmazzák. Különböző méretű szerkezet (a talp 2,5-3,5 m, az íj hossza 1,5-2 m). Nevét onnan kapta, hogy kerekeken mozgatható, ez a célra tartásban is fontos szerepet játszik. Többféle lövedék (négyyszögű nyíl, dárda, kő, izzó vas, gyújtólövedék) kilövésére alkalmas (kb. 3 percenként), hatótávolsága a lövedéktől függően 3-400 m is lehet. Felhúzása csörlővel történik. A kerekesszámszeríj a várostromoknál a védők számára is igen fontos fegyver. A keresztes háborúkban mindkét fél rendszeresen használja.

városból, és elhelyezkedett a Szent János-hegyen, ott, ahol a Szent Miklós temető fekszik, hogy megvédje a kerteket.

A mi gyalogos katonáink kijöttek Akkonból, és nyilakkal és számszerűjakkal kezdték támadni őket.

548 Arsur ura magához hívott egy genovai lovagot, akinek Jean le Grand⁵⁰² úr volt a neve, és megparancsolta neki, hogy vezényelje vissza a gyalogosokat, akik Akkonból kimentek, hogy ne tegyék ki veszélynek magukat.

Miközben ő a visszavonulásukat vezette, egy szaracén elkezdte szaracén nyelven kiáltani neki, hogy bajvívásra hívja, ha akarja; ő pedig azt mondta, hogy szívesen kiáll ellene. Miközben Jean uram a szaracén felé ment, hogy megvívjon vele, tekintetét a bal keze irányába vetette, és meglátott egy kis csapat törököt, akik legalább nyolcan voltak, és akik megálltak, hogy lássák a párviadalt.

549 Hagyta hát a párviadalt a szaracénnal, akivel meg kellett volna vívnia, és a kis csapat törökhöz ment, akik teljesen nyugodtan álltak, hogy megnézzék a párviadalt, és lándzsájával az egyiket telibe találta és halálra sújtotta. Amikor a többiek ezt látták, rávetették magukat. Mialatt visszafelé jött a mi csapatunkhoz, egyikük egy buzogánnyal hatalmas ütést mért a vaskalapjára; és elhaladtában Jean uram a kardjával rávágott a szövetre, melyet a török a feje köré tekert, és a fejkendőt a mező közepére repítette. Akkoriban ilyen szöveteket⁵⁰³ viseltek, amikor harcolni akartak, mert azok a nagy kardcsapást is kibírják.

550 Egy másik török a lovát sarkantyúzva felé indult, és lándzsájával a vállai közé akart döfni; Jean uram látta, hogy közeledik felé a lándzsa, és elhajolt előre; ahogy elhaladt a szaracén, Jean uram a kard fokával akkorát sújtott a karjára, hogy a lándzsája a mező közepére repült; és ő pedig így visszajött onnan, és gyalogosait is visszavezette. És ezt a három szép ütéset Arsur ura és az Akkonban lévő előkelő urak előtt vitte véghez, és mindazon nők előtt, akik a falakon voltak, hogy lássák ezeket az embereket.

⁵⁰² E bejegyzésen kívül nincs más információnk róla, neve alapján nehezen azonosítható. Mivel tudott „szaracénul”, a Kelet jó ismerője közé tartozhatott.

⁵⁰³ Joinville-nek még nincs szava a turbánra, a 15. század előtti szókincset tartalmazó ófrancia és középfrench szótárakban (GREIMAS, 1987; GREIMAS–KEANE, 1992) nincs nyoma. A középkorban a *bourre*, *bourrelet* (‘szövetkupac’, ‘tömítés’) szavakat használják. A *turbán* perzsa eredetű szó (*dulband*, arab *imáma*), olyan szövetet jelöl, melyet a muzulmánok a fej köré csavarnak. A szövet hossza akár 45 méter is lehet. Nagysága később rangot és méltóságot is jelöl; fehéret csak a muzulmánok viselhetnek. E szöveghely szerint a harcban fejjvédő funkciója is van. Viselése a törököknél csak Konstantinápoly elfoglalását (1453) követően válik általánossá.

551 Mikor az a tengernyi szaracén harcos, aki Akkon alatt összegyűlt, s nem mert harcolni sem ellenünk, amint hallottátok, sem azok ellen, akik Akkont védtek, megtudta, hogy a király Szidón városát erősíti,⁵⁰⁴ de kíséretében csak kevés jó embere tartózkodik, s ez valóban így is volt, legott mind erre a területre vonult. Ahogy Simon de Monceliart, a király íjászáinak parancsnoka,⁵⁰⁵ aki Szidón kapitánya volt, hírért vette, hogy a szaracénok felénk közelednek, Szidón várába vonult vissza, mely igen erős építmény volt, és minden oldalról a tenger védelmezte; azért cselekedett így, mert világosan látta, hogy a velük szembeni ellenálláshoz nem voltak megfelelő erői. Magával vitt annyi embert, amennyit csak tudott, de ez így sem volt sok, mivel a vár még ekkora hadinép számára is túlságosan szűknek bizonyult.

552 A szaracénok előzőnlőtték a várost, ahol semmilyen ellenállásba nem ütköztek; ugyanis az erősítés még nem volt teljesen befejezve. Több mint kétezer emberünket mészárolták le, a rabolt zsákmánnyal pedig Damaszkuszba vonultak. Mikor meghallotta ennek hírért a király, nagy haragra gerjedt – bárcsak változtathatna ezeken a dolgokon!

Ez igencsak kapóra jött az ország báróinak, mert a királynak az volt a szándéka, hogy falakkal vétet körül egy dombot, ott, ahol hajdanán, a Makkabeusok idejében⁵⁰⁶ egy ódon várkastély állt. Ez a vár a Jaffából Jeruzsálembe vezető úton található.

⁵⁰⁴ Szidón (Sidon, Szaida) fellegrvárának építése néhány évvel korábbra datálódik. A város elleni támadásra 1253 május–júniusában kerül sor, az erősítési munkák pedig mintegy nyolc hónapon át tartanak, 1253. június–1254. február között (MONFRIN, **531**).

⁵⁰⁵ Simon de Monceliart-ra vonatkozóan nincs egyéb adatunk, tudjuk viszont, hogy Lajos király számszeríjászainak parancsnoka (*maistre-arbalestier*) Thibaud de Montliard (Montléart). A számszeríjászok parancsnoka fontos pozíció, nemcsak katonai rang, hanem udvari-katonai méltóság is. Az adott helyzetben ő a királyi kíséret összes gyalogosának irányítója, alája tartoznak az íjászok, a számszeríjászok, az ácsok, az ostromgépek kezelői, az aknászok s még a tűzmesterek (*maistre d'artillerie*) is. Ebből az időszakból az alábbiak nevét ismerjük: Thibaud de Montléart (1248, 1260; †1270), Nicolas le Menu (1248, 1261; †1270) és a Joinville által említett Simon de Monceliart/Montléart? (1253), akit Thibaud unokaöccsének tartanak, de van olyan föltételezés is, hogy ugyanarról a személyről van szó. (Ez esetben Joinville tévedne, MONFRIN, **551**.) Megjegyzendő, hogy nagyon előkelő és befolyásos főúr is van közöttük: a „Számszeríjász” nevet is viselő Olivier de Termes (említve ilyen minőségében: 1248, 1250; lásd róla a 14. jegyzetet). A fegyvernem fontosságát és a hozzá kapcsolódó udvari-katonai méltóság tényét a másik táborban is láthatjuk, az ugyancsak „Számszeríjász” Baibarsz emír (hadvezér, majd szultán) esetében.

⁵⁰⁶ A Kr. e. 2. században.

553 A tengerentúli bárók nem értettek egyet az erődítmény újjáépítésével, mert az a tengertől túlzottan távol, öt mérföldnyire feküdt. Úgy mondták, semmilyen élelem nem juthatna el hozzánk a tenger felől, mert a szaracénok, akik erősebbek nálunk, mind elvennék előlünk. Amikor a táborba is eljutott a hír, hogy Szidón városát lerombolták, az ország bárói elmentek a királyhoz, s azt mondták neki, hogy nagyobb dicsőségére válna, ha Szidón városát építené újjá, mint az, ha egy új vár építésébe fogna; s a király ebben meg is egyezett velük.

[Száznyolcadik fejezet
Miért háritotta el magától Szent Lajos az ajánlatot,
hogy Jeruzsálembe zárandokoljon]

554 Miközben a király Jaffában tartózkodott, tudatták vele: a damaszkuszi szultán megengedi neki, hogy Jeruzsálembe menjen, s a biztonságát is szavatolja. A király erre nagy tanácskozást tartott, melynek az lett az eredménye, hogy senki nem ajánlotta neki, hogy oda zárandokoljon, mivel úgy szólt a megállapodás, hogy a várost a szaracénok kezén kell hagyni.

555 Ezzel kapcsolatban elmondtak a királynak egy példázatot: midőn a nagy Fülöp király⁵⁰⁷ útra kelt Akkon alól, hogy visszatérjen Franciaországba, összes emberét a táborban hagyta Hugues burgundiai herceggel, aki a nemrég elhunyt hercegnek volt a nagyapja.⁵⁰⁸ Mialatt a herceg Angliai Richárddal Akkonban tartózkodott, arról kaptak hírt, hogy ha akarják, már másnap elfoglalhatják Jeruzsálemet, mert a damaszkuszi szultán egész lovassága elment, hogy csatlakozzon urához egy háború miatt, mely közte és egy másik szultán között dúlt. Fel is készítették csapataikat, Anglia királya⁵⁰⁹ adta az első csapattestet, Burgundia hercege pedig a francia király embereivel alkotta a következőt.

556 Amikor már majdnem elfoglalták a várost, valaki figyelmeztette az angol királyt, hogy ne menjen tovább, ugyanis a burgundi herceg már visszafordult, mert nem akarja, hogy azt mondják, az angolok vették be Jeruzsálemet. Miközben erről beszéltek, így szólt hozzá az egyik lovagja: „Uram, uram, jöjjön ide, megmutatom önnek Jeruzsálemet!” Ezt hallván Richárd a vértet fölött viselt díszes zubbonyát zokogva a szeme elé tartotta, s így fohászzkodott a Mi Urunkhoz:

⁵⁰⁷ II. Fülöp Ágost.

⁵⁰⁸ A francia király, II. Fülöp Ágost Szentföldről való távozását követően (1191. július) III. Hugues de Bourgogne (1148–1192) a francia csapatok parancsnoka. A történet más szövegekben (*Chronique d'Ernoult, l'Estoire d'Eracles*) is megtalálható, elképzelhető, hogy Joinville is tudott róla. (MONFRIN, 563.) III. Hugues azonban nem a nagyapja, hanem a dédapja a nemrég elhunyt hercegnek, II. Robert de Bourgogne-nak (†1306).

⁵⁰⁹ I. (Oroszlánszívű) Richárd.

„Szépséges Uram, Istenem, könyörgök hozzád, ne engedd látnom szent városodat, mert nem tudom őt ellenségeid kezei közül megszabadítani.”

557 Ezt a példát azért idézték fel urunk előtt, mert meg akarták értetni vele, hogy ha ő, aki a legnagyobb keresztény király, úgy végezné a zarándokútját, hogy Jeruzsálemet nem szabadította meg Isten ellenségeitől, akkor minden utána jövő király s minden későbbi zarándok megelégedne azzal, hogy zarándokútját épp csak úgy teljesítse be, mint a francia király, s többé Jeruzsálem városának felszabadítására nem törekedne.⁵¹⁰

558 Richárd király oly sok haditettét vitt véghez a tengeren túl, hogy amikor a szaracénok lovai megijedtek egy bokortól, gazdáik azt mondták nekik: „Hej, csak nem hiszed – mondták lovaiknak –, hogy Angliai Richárd van itt?” S ha a szaracén asszonyok gyerekei lármáztak, így kiáltottak rájuk: „Hallgass, elhallgass, vagy mindjárt hívom Richárd királyt, ő majd jól ellátja a bajodat!”⁵¹¹

[Százkilencedik fejezet

III. Hugues burgundi hercegről. A király kiadásai Jaffában]

559 A burgundi herceg, akiről beszéltem, nagyon jó lovag volt, ami karjának erejét illeti, de bölcsnek soha nem tartották, sem Isten dolgaival kapcsolatban, sem pedig a világi élet terén. Ez jól látszik a fent elmondattakból. Ezért történt, hogy a nagy Fülöp király, mikor közölték vele, hogy Jean de Chalon grófnak fia született, aki a burgundi herceg után az Hugues nevet kapta, azt kívánta neki, hogy tegye őt Isten olyan vitézzé (*preu homme*), mint a burgundi herceg, akiről elnevezték.

560 Megkérdezték tőle, hogy miért nem azt mondta, hogy „olyan bölcs és erényes férfiúvá (*prudomme*)” legyen, mire így válaszolt: „Mert nagy különbség van a vitéz s a bölcs és erényes férfiú között. Van ugyanis sok vitéz lovag mind a keresztények, mind a szaracénok földjén, akik nem hisznek sem Istenben, sem az ő Anyjában. Azt mondom nektek – folytatta –, hogy Isten nagy adományban és nagy kegyben részesíti azt a keresztény lovagot, akinek megengedi, hogy vitéz legyen testben, s megtartván őt szolgálatában, egyúttal megóvjá a halálos büntől is. Aki úgy él, azt bölcs és erényes férfiúnak kell nevezni, mivel ezt a vitézséget már Isten adományaként kapja. Azokat pedig, akikről korábban szóltam, vitézeknek nevezhetjük, mert testükben vitézek, de sem Istentől, sem a büntől nem tartanak.”⁵¹²

⁵¹⁰ Ebben a megközelítésben ott rejlik az a nézet is, mely szerint II. Frigyes császár, amikor megegyezett az arabokkal, és tárgyalásos úton úgy szerezte vissza Jeruzsálemet, elárulta a keresztes eszmét, mert lemondott a „hitetlenek” elleni harcról.

⁵¹¹ Ugyanez a történet már korábban is szerepelt (77).

⁵¹² A visszatérő *preu homme* és *prudomme* párhuzamról, illetve ellentétpárról lásd korábban: 32, 38.

561 Hogy mennyi pénzt áldozott a király Jaffa városának erősítésére, megmondani nem tudom, csak azt, hogy mérhetetlenül sokat. Megerősítette a város falait az egyik tengerparttól a másikig, s huszonnégy tornyot emeltetett, az árkokat pedig kívül és belül megtisztították az iszaptól. Volt ott három kapu, közülük egyet a legátus építtetett, s a falból is egy darabot az ő költségére húztak fel.

562 S hogy érzékeltessem veletek, mekkora kiadásai lehettek ott a királynak, elmondom, hogy megkérdeztem akkor a legátustól, neki mennyibe került az a kapu és az említett falszakasz. Visszakérdezett, hogy mennyit gondolok. Én pedig úgy becsültem meg, hogy a kapu jó ötszáz livre-jébe kerülhetett, a falszakasz pedig háromszáz livre-be. Erre megmondta (Isten őt úgy segítse!), hogy a kapura és a falra mintegy harmincezer livre-et költött.

[Száztizedik fejezet

Szent Lajos Szidónba indul. Zarándokok Nagy-Örményországból.

Joinville elbocsátja egyik lovagját]

563 Mikor a király befejezte Jaffa városának megerősítését, elhatározta, hogy elmegy Szidónba, s újjáépíti a város falait, melyeket a szaracénok leromboltak. Szent Péter és Szent Pál apostolok ünnepének napján⁵¹³ indult útnak, és seregével Arsur vára⁵¹⁴ alatt éjszakázott, mely igen szilárd erődítmény volt. Azon az estén a király magához hívatta főembereit, s azt mondta nekik, hogy ha ők is egyetértenek vele, elfoglalja a szaracénok egyik városát, melyet Naples-nak hívnak, s amelyet a régi írások Samaria néven említenek.⁵¹⁵

⁵¹³ Június 29-én.

⁵¹⁴ Arsur (Apollonia; ma: Arsuf, Tel Arshaf, Izrael) ókori (hellenisztikus, perzsa és bizánci alapokon létrejött) vára a tengerparton (Tel Avivtól 15 km-re) épített ötszögű, nagy stratégiai fontosságú erőd, mely kezdettől fogva a jeruzsálemi királyok birtoka. Itt zajlik le a keresztes háborúk korának egyik legnagyobb csatája, melyben 20-20 ezer harcos feszül egymásnak (keresztény oldalról a templomosok, a johanniták és Oroszlánszívű Richárd, az ajjúbida oldalról Szaladin), s melyet a keresztesek nyernek meg (1191. szeptember 7.). Az újabb erősítési munkálatokat II. Jean d'Íbelin, Arsuf ura indítja el (1241–1258), majd utóda, I. Balian a johannitákra bízta. A mamelukok átfogó offenzívája során Baibarsz a várat 40 napos, kemény ostrom után elfoglalja (1265), s falait a védőkkel romboltatja le és gyújtatja föl. Többé nem épült újjá.

⁵¹⁵ Náblusz (Flavia Neapolis, Nábulus, Nablous, ma: Palesztina) ókori római eredetű, a keresztes háborúk időszakában nem erősített város Jeruzsálemtől 30 km-re északra. Ebben az időszakban a Jeruzsálemi Királyság egyik legfontosabb helye (Mélisende jeruzsálemi királynő kedvelt városa, több fontos összejövétel színtere), amelyet a keresztes uralom idején jelentősen fejlesztenek. A muszlimok és a keresztesek közötti harcok a városban komoly

564 A templomosok, az ispotályosok, valamint az ország bárói egyhangúlag azt felelték, hogy jó volna, ha megpróbálnák bevenni a várost, de azzal nem értettek egyet, hogy a király személyesen is odamenjen az ostromhoz, mert úgy vélték, hogy ha valami történne ott vele, akkor az egész ország elveszne. A király pedig azt mondta, nem engedi, hogy odamenjenek, ha egyszer ő maga nem mehet velük; így azután a vállalkozás ennyiben is maradt, mert az ország urai semmiképp nem akartak beleegyezni, hogy a csatába a király is velük menjen.

565 Többnapos vonulás után elérkeztünk Akkon homokos vidékére, ahol a király és serege ismét szállást ütött. Azon a helyen fölkeresett engem Nagy-Örményországból egy hatalmas csapat ember, akik éppen zarándokúton voltak Jeruzsálembe, miután útjuk biztosítása érdekében súlyos adót fizettek az őket vezető szaracénoknak. Egy tolmács közvetítésével, aki ismerte mind az ő nyelvüket, mind a miénket, arra kértek, hogy mutassam meg nekik a szent királyt.

566 Egy sátorban találtam rá, a sátor rúdjának támasztott háttal ült a pusztá homokon, alatta nem volt sem szőnyeg, sem más efféle. A következő szavakkal fordultam hozzá: „Uram, hatalmas tömeg van itt Nagy-Örményországból, akik Jeruzsálembe tartanak, s azt kérik tőlem, hogy mutassam meg nekik a szent királyt; de azért én még nem szeretném a csontjait csókolgatni.” Nagyot kacagott erre, s azt mondta, hogy hívjam oda őket, amit meg is tettem. Most, hogy látták a királyt, Isten kegyelmébe ajánlották őt, a király pedig ugyanígy tett velük.

567 Másnap a sereg az éjszakát egy Passe-Poulain⁵¹⁶ nevű helyen töltötte, ahol igen szép, bővizű folyók haladnak át, és velük öntözik azt a növényt, amelyből a cukor származik.⁵¹⁷ Ahogy ott letáboroztunk, így szólt hozzám az egyik lovagom: „Uram, én most szebb vidéken szállásoltam el önöket, mint ahol tegnap voltak.” Erre egy másik lovag, aki az előző nap jelölte ki a táborhelyet, dühösen nekiugrott, s így kiáltott reá: „Túl messzire megy, mikor becsmérli azt, amit én csináltam!” Ezzel nekiesett, s a hajánál fogva megragadta. Én meg őt ragadtam meg, s öklömmel jól a nyaka közé sóztam, mire tüstént elengedte a másikat. Azt

károkat okoznak, majd ezt egy erős földrengés tetézi (1202). Náblusz ma is egy erős, ősi bibliai eredetű közösség (szamaritánusok) székhelye. Az Ajjúbidák 1187-ben foglalják el, Baibarsz 1260-ban veszi birtokába.

⁵¹⁶ Rász an-Nákúra, Csikó-szoros/hágó: Akkon és Türosz városait összekötő, szűk és veszélyes, tengerparti útszakasz. A Türosz felőli részen található a vidék egyik legszebb és legtermékenyebb völgye, melyet a Joinville által is említett igen bővizű forrás öntöz, s amely szerepel az *Énekek énekében* (MONFRIN, 567).

⁵¹⁷ Cukornád termesztése már az ókorban kimutatható, ebben az időben a Közel-Kelet és Szicília a legfontosabb termőterületek közé tartozik. Valamennyi változata az óvilágból származik, a földrajzi felfedezések – a közhiedelemmel ellentétben – csak a cukornád egyik nemes változatának széles körű megismerését és felhasználását segítik elő.

mondtam neki: „Most pedig takarodjon ki a házamból! Mert, Isten engem úgy segéljen, soha önt többé szolgálatomba nem fogadom!”

568 A lovag erre igen bánatos arcot vágva távozott. Gilles le Brun urammal, Franciaország *connétable*-jával tért vissza, aki – mivel úgy látta, hogy a lovag nagyon megbánta esztelen viselkedését – minden erejével arra kért, hogy fogadjam vissza házamba. Azt feleltem, hogy nem fogadom vissza, hacsak a legátus föl nem ment az esküm alól. Erre elmentek a legátushoz, s előadták neki a történeteket, de a legátus azt mondta, hogy nem oldozhat föl az esküm alól, mert az érvényes, hiszen a lovag nagyon is megérdemelte, amit kapott. Ezekről a dolgokról pedig azért beszélek nektek, hogy a megalapozatlan eskütételtől mindig tartózkodjatok. Mert, amint a bölcs mondja: „Aki könnyen esküdözik, könnyen válik esküszegővé.”

[Száztizenegyedik fejezet
A Belinas elleni hadjárat]

569 A következő napon a király elindult, hogy megszálljon Sur városa előtt, melyet a Bibliában Türosznak⁵¹⁸ hívnak. Ott a király magához hívta a sereg előkelő urait, és a tanácsukat kérte abban, hogy jó volna-e, ha elmenne és bevenné Belinas városát, mielőtt Szidónba (*Sayette*) megy. Mindannyian azon a véleményen voltunk, hogy az jó, ha a király embereket küld oda, de senki nem tanácsolta neki, hogy személyesen odamenjen; erről nagy nehezen lebeszélték. Az a döntés született, hogy Eu grófja megy és Philippe de Montfort úr, Sur ura, Gilles le Brun úr, Franciaország *connétable*-ja, Pierre Chambellan úr, a templomosok nagymestere és emberei, az ispotályosok nagymestere és emberei (*et son couvent*), valamint szerzetes testvérei (*frere*).

570 Mikor leszállt az est, felfegyvereztük magunkat, és kevéssel napkelte után megérkeztünk egy síkságra, mely a Belinas⁵¹⁹ nevű város előtt fekszik, melyet az ősi Szentírás (*Esriture ancienne*)⁵²⁰ Caesarea Philippiként említi. Ebben a városban ered egy forrás, melyet *Journak* hívnak; a város előtt fekvő síkságon pedig ered egy másik igen szép forrás, amelyet *Dannak* hívnak; és az úgy van,

⁵¹⁸ Türoszt (Tyr, arabul Szúr, ma: Libanon) a keresztések 1124-ben foglalják el, és a jeruzsálemi király birtokaihoz csatolják. Türosz az egyetlen város, mely ellen tud állni Szaladinnak (1187, Conrad de Montferrat, a későbbi jeruzsálemi király vezetésével). A történet idejében ura Philippe de Montfort (1246–1270).

⁵¹⁹ Bánjász (ma: Izrael) régészeti lelőhely a szíriai határ közelében (az egykori Caesarea Philippi). A vízben gazdag hegyvidék (a Bibliából jól ismert, Szíria és Libanon között húzódó Hermon hegy) egyik forrása a Bánjász folyót táplálja, mely a Jordánba ömlik.

⁵²⁰ Az Ótestamentum.

hogy amikor ez a két patak, mely ebből a két forrásból ered, összefolyik, Jourdan⁵²¹ folyónak nevezik, melyben Istent megkeresztelték.

571 A templomosoknak, Eu grófjának, az ispotályosoknak és az ország ott lévő grófjainak egyetértésével azt a döntést hozták, hogy a király csapatteste (mely csapattesthez akkor én is tartoztam, mivel a király maga mellé vette azt a negyven lovagot, akik az én csapattestemben voltak), valamint Geoffroy de Sergines úr, a bátor lovag menjen a vár és a város közé; és hogy a helyi urak bal kéz felől mennek be a városba, az ispotályosok jobb kéz felől, a templomosok pedig egyenesen azon az úton mennek be a városba, melyen korábban jöttünk.

572 Megindultunk tehát, és addig mentünk, míg a város közelébe nem értünk, és azt találtuk, hogy a szaracénok, akik a városban voltak, szétverték a király katonáit, és kiűzték őket a városból. Amikor ezt láttam, odamentem azokhoz a derék harcosokhoz, akik Eu grófjával voltak, és azt mondtam nekik: „Urak, ha nem mennek oda, ahová nekünk parancsolták, a város és a vár közé, a szaracénok meg fogják ölni az embereinket, akik bementek a városba.” Az odavezető út igen veszélyes volt, mert az a hely, ahová mennünk kellett, annyira veszélyes volt, hogy három száraz falon kellett átjutni, és a part olyan meredek volt, hogy a lovak alig tudtak állva maradni rajta; a halom pedig, ahová mennünk kellett, rengeteg török lovassal volt tele.

573 Miközben hozzájuk beszéltem, megláttam, hogy a gyalogosaink éppen bontják a falat. Mikor ezt láttam, azt mondtam azoknak, akikkel beszéltem, hogy a király csapattestének azt parancsolták, hogy menjen oda, ahol a törökök vannak, és mivel ezt parancsolták, én odamegyek. Elindultam, én és két lovagom, azok felé, akik a falat bontották; és azt láttam, hogy az egyik lovas katona megpróbált átjutni a falon, és a lova ráesett a testére. Ahogy ezt megláttam, leszálltam, és lovat kötőféken tartottam. Mikor a törökök meglátták, hogy jövünk, Isten akarata szerint átengedték nekünk a helyet, ahová mennünk kellett. Arról a helyről, ahol a törökök voltak, egy meredek sziklafal húzódott egészen le a városig.

574 Amikor ott voltunk, és a törökök már elmentek, azok a szaracénok, akik a városban voltak, szétszóródtak, és ellenállás nélkül átadták a várost a mieinknek. Miközben ott voltam, a templomosok marsallja azt hallotta, hogy veszélyben vagyok, és fel is jött hozzám. Mialatt ott fenn voltam, azok a németek (*Les Alemans*),⁵²² akik Eu grófjának csapattestében voltak, utánam jöttek; és amikor lát-

⁵²¹ A Jordán folyó nevének etimológiája megtalálható *Ernoul krónikájában* és Sevillai Szent Izidor *Etymologia* című művében (XIII, XXI) is (MONFRIN, 570).

⁵²² A német (teuton) lovagrend (*Ordo Teutonicus, Deutscher Orden*) tagjai. A rendet ispotályos rendként alapítják Bréma és Lübeck városából a Szentföldre érkező szerzetesek, Akkon mellett (1190). III. Kelemen pápa elismeri őket (1191), majd 1197/98-ban katonai renddé szerveződnek, melyet III. Ince ismer el (1199). Címerük fehér alapon fekete kereszt. Nagymestereik IX. Lajos szentföldi tartózkodásának idején Günther von Wüllersleben

ták a törököket, amint a vár felé menekülnek, mozgásba lendültek, hogy utánuk menjenek, én pedig azt mondtam nekik: „Urak, nem helyes, amit tesznek, mert ott vagyunk, ahová parancsoltak minket, önök pedig túlmennek a parancson.”

[Száztizenkettedik fejezet
A veszély, melyben Joinville forog]

575 A várnak, mely a város fölött helyezkedik el, Subeibe a neve,⁵²³ és jó fél mérföldnyire található, fönn a libanoni hegyek között; és a dombtetőt, mely fellevezt a várhoz, hatalmas sziklák tarkítják, akkorák, mint egy-egy nagy láda. Amikor a németek látták, hogy értelmetlen az üldözés, elindultak visszafelé. Mikor a szaracénok ezt látták, gyalogosan rájuk vetették magukat, és a sziklák tetejéről óriási csapásokat mértek rájuk a buzogányaikkal, és lovaikról letépték a takarót.

576 Amikor katonáink, akik velünk voltak, látták a bajt, félni kezdtek; én pedig azt mondtam nekik, hogy ha elmennek, örökre kidobatom őket a király szolgálatából. És ők azt mondták nekem: „Urunk, számunkra nincs jó választás, mert ön lóháton ül, és el fog menekülni, mi pedig gyalog vagyunk, és minket meg fognak ölni a szaracénok.” Erre azt mondtam nekik: „Urak, biztosítom önöket, hogy nem fogok elmenekülni, mert itt maradok gyalogosként önökkel együtt.” Leszálltam, és elküldtem lovamat a templomosokkal, akik egy jó nyílpuskalövésnyivel hátrébb voltak.

577 Mialatt a németek visszafelé jöttek, a szaracénok egy nyílvesszővel eltalálták a nyakán egyik lovagomat, akit Jean de Bussynek hívtak; közvetlenül előttem holtan esett össze. Hugues d'Écot úr, akinek az unokaöccse volt, és aki igen derekasan helytállt a Szentföldön, azt mondta nekem: „Uram, jöjjön és segítsen nekünk, hogy unokaöccsemet lehozzuk!” – „Átkozott legyen – feleltem –, aki segít önnek ebben, mert anélkül mentek föl, hogy parancsot adtam volna; ha emiatt baj érte önöket, azt megérdemelték! Hozzák le a latrinába; én pedig addig innen nem mozdulok, amíg vissza nem jönnek értem!”

(1249–1252) és Poppo von Osterna (1252–1256.) Egy időre a Magyar Királyságban is megtelepszének (1211–1225), majd kiűzésüket követően Marienburg központtal a Baltikumban hoznak létre önálló államot.

⁵²³ A Nimród-erőd (Kalaat-asz-Szubajba, ma: Izrael) Bánjász városának a Golán-fennsíkon található, igen jól megépített és felszerelt erődje azon a 800 m magas, nagyon nehezen megközelíthető hegyen áll, melyet a bibliai hagyomány szerint Nimród, a híres vadász lakott. A vár stratégiai fontosságú, a keresztes háborúk időszakában többször cserél gazdát, s mind a keresztények, mind a törökök (köztük Baibarsz) komoly erősítési munkálatokat végeznek rajta. Jelentőségét Akkon elestét követően veszíti el.

578 Amikor Jean de Valenciennes úr hírért vette, hogy nagy bajban vagyunk, Olivier de Termes-hez ment, és a langue d’oc⁵²⁴ többi vezéréhez, és így szólt hozzájuk: „Urak, a király nevében kérem és parancsolom önöknek, hogy segítsenek nekem visszahozni a *sénéchal*.” Miközben így gyötrődött, odament hozzá Guillaume de Beaumont úr, és azt mondta neki: „Fölöslegesen gyötri magát, mert a *sénéchal* halott.” És ő így válaszolt: „Akár a haláláról, akár az életéről, de hírt adok a királynak.” Akkor elindult, és eljött hozzánk oda, ahová fölmentünk a hegyekbe; és amint elért hozzánk, üzent nekem, hogy menjek és beszéljek vele, s én így is tettem.

579 Akkor Olivier de Termes azt mondta nekem, hogy nagy veszélyben vagyunk ott, mert ha arra mennénk le, amerről fölmentünk, azt nem tudnánk nagy kockázat nélkül megtenni, mert a part nagyon rossz állapotban van, és a szaracénok igen gyorsan leszednének onnan minket. „De ha hajlandó hinni nekem, veszteség nélkül kiszabadítom önöket.” Én pedig azt mondtam neki, hogy magyarázza el, mit tervez, és én aszerint fogok cselekedni.

580 „Megmondom én – mondta –, miként fogunk megmenekülni. Elmegyünk – folytatta –, végig ezen a lejtőn, mintha Damaszkusz felé mennénk; és a szaracénok, akik ott vannak, azt fogják hinni, hogy hátulról akarjuk őket megtámadni. És amikor lenn leszünk a síkságon, megsarkantyúzzuk a lovainkat s a város körül megyünk, és a folyó túlsó partján leszünk, még mielőtt utolérhetnének bennünket. És még jelentős kárt is okozunk nekik, mert felgyújtjuk a kicséptelt búzát, mely a mező közepén van.”

581 Úgy tettünk, ahogy leírta; és utasítása szerint nádatokat vágtunk, melyekből furulyákat szoktak készíteni, ezekbe szemet rakatott, és a kicséptelt búza közé dugtuk őket; és így Isten biztonságban visszavezetett minket, Olivier de Termes tanácsainak köszönhetően. És tudjátok meg, hogy amikor a táborba érkeztünk, ahol az embereink voltak, egyiküket sem találtuk fegyverben, mert senki sem volt közöttük, aki ügyelt volna erre. Így aztán a következő napon visszamentünk Szidónba, ahol a király tartózkodott.

⁵²⁴ Az eredetiben szereplő *corte laingue* kifejezés lehetséges olvasatát a kiadók *langue d’ocként* adják meg (MONFRIN, 578). A középkorban használatos *Okszitánia* megjelölés helyett a „modern” *Languedoc* elnevezés korai felbukkanásának vagyunk tehát tanúi. Olivier de Termes és a lovagjai Toulouse grófságából érkeztek, és az albigensek elleni háború idején még a katharokkal szimpatizáló uraik oldalán harcoltak (lásd erről a 14. jegyzetet).

[Száztizenharmadik fejezet
Szent Lajos eltemeti a Szidónnál elesett kereszteseket.
Joinville és Eu grófjának barátsága]

582 Azt találtuk, hogy a király személyesen temettette el azoknak a kereszteseknek a holttestét, akiket megölték a szaracénok, ahogyan azt főntebb elmondtuk; és személyesen maga cipelte az oszlásnak indult és bűzlő holttesteket, hogy sírgödrökben elföldeljék őket, és nem fogta be az orrát, pedig a többiek befogták az orrukat. Mindenfelől munkásokat hozatott, és hozzálátott, hogy a várost magas falakkal és nagy tornyokkal erősítse meg. És amikor odaértünk a táborba, azt tapasztaltuk, hogy személyesen ő mérte ki számunkra azt a helyet, ahol lakni fogunk. Az én helyemet Eu grófé mellett jelölte ki, mivel tudta, hogy Eu grófja kedveli a társaságomat.

583 Elmesélem nektek, hogy milyen tréfákat űzött velünk Eu grófja. Építtettem egy házat, ahol én és a lovagjaim étkeztünk, nyitott ajtón jött be a világosság. Az ajtó Eu gróf felé nyílt; és ő, aki nagyon fortélyos volt, csináltatott egy kis hajítógépet, mellyel befelé lövöldözött; és kileste, hogy mikor ülünk az asztalnál, és a hajítógépét asztalunk felé irányította, majd lövetett vele, és a kupáinkat és poharainkat összetörte.

Voltak nálam tartalékban tyúkok és kappanok; valaki, nem tudom, hogy ki, adott a grófnak egy fiatal nőtény medvét, melyet ő beengedett a tyúkjaim közé; egy tucatot megölt közülük, mielőtt bárki odaérhetett volna; az asszony pedig, aki őrizte őket, a guzsalyával ütötte a medvét.⁵²⁵

[Száztizennegyedik fejezet
A tatárok elfoglalják Bagdadot]

584 Mialatt a király Szidón városát erősítette, kereskedők jöttek a táborba, s elmesélték, hogy a tatárok királya elfoglalta Bagdad városát,⁵²⁶ s foglyul ejtette a szaracénok apostolát, a város urát, akit Bagdad kalifájának hívtak.⁵²⁷ A kereskedők

⁵²⁵ A különböző kéziratváltozatok e „sajátos humorú” történet többféle interpretációját teszik lehetővé. A Monfrin által választott kompozíció a legvalószínűbb (MONFRIN, **583**).

⁵²⁶ A tatárok királya Hülegü kán. Az itt következő történetet azonban a kereskedők 1253-ban még nem mesélhették Joinville-nek, mert Bagdad elfoglalására csak 1258-ban kerül majd sor. A Bagdad elleni támadás előre látható és várható volt; a történet több más korabeli nyugati forrásból (Marco Polo, Hayton, Guillaume de Nangis, *Estoire d'Eracles*) is megismerhető.

⁵²⁷ Al-Musztaszim (1213–1258. február 20.) az Abbászida-dinasztia utolsó kalifája (1242–). Kínhalála előtt végig kell néznie Bagdad elpusztítását és családjá kiirtását.

beszámoltak arról is, hogy mi módon vették be a várost, s hogyan fogták el a kalifát. Ez pedig úgy történt, hogy amikor már a várost ostromolták, a tatár király azt az üzenetet küldte a kalifának, hogy szívesen összeházasítaná saját gyermekét az övével. A kalifának azt javasolták tanácsadói, hogy egyezzen bele a házasságba.

585 És akkor a tatárok királya azt üzenete, hogy küldjön el hozzá negyven embert a tanácsadói közül, méghozzá a legtekintélyesebbeket, hogy a házasságkötés dolgában esküt tegyenek. A kalifa ezt meg is tette. A tatárok királya újabb üzenetet küldött, melyben azt kérte, hogy negyven legjobb és leggazdagabb emberét küldje el hozzá, a kalifa pedig ezt is megtette. Harmadszorra azt üzenete, hogy kíséretének negyven legderékabb lovagját küldje hozzá, ami szintén megtörtént. Amikor a tatárok királya látta, hogy a város minden vezető ura nála van, úgy gondolta, hogy a városban maradt közkatonák vezető nélkül képtelenek lesznek a védekezésre.

Mind a százhusz előkelő nemest lefejeztette, majd megostromolta és elfoglalta a várost, a kalifát pedig foglyul ejtette.

586 Hogy leplezze becstelenségét, és hogy a kalifát tegye felelőssé a város elfoglalása miatt, amit ő a fenti módon követett el, az elfogott kalifát egy vasketrecbe záratta, s addig éhezette, ameddig csak embert éheztetni lehetséges anélkül, hogy meghalna. Ekkor aztán megkérdezte tőle, hogy éhes-e. A kalifa azt felelte, hogy igen, ami nem is volt csoda. Akkor a tatár király egy drágaköves ékszerekkel megrakott nagy tálat vitetett elé, s így szólt hozzá: „Ismered ezeket az ékszereket?” A kalifa azt felelte, hogy igen: „Az enyéim voltak.” Megkérdezte azt is, hogy szereti-e őket, s ő erre is igennel válaszolt.

587 „Nos hát, mivel annyira szereted őket – mondta a tatár király –, akkor vedd el, amelyik tetszik, s add meg!” A kalifa azt felelte erre, hogy azt nem tudja, mert egyik sem étel, hogy meg lehessen enni. Akkor így szólt a tatár király: „Most hát magad előtt láthatod, mi védelmezhetett volna meg. Mert ha a kincseidet (melyekkel most nem tudsz segíteni magadon) odaadtad volna a katonáidnak, ezzel biztosan megvédehetted volna magadat ellenünk a legnagyobb bajban, melyben valaha is voltál.”

[Száztizenötödik fejezet

Egy klerikusról, akit Joinville asszaszinnak néz]

588 Miközben a király Szidónt erősítette, hajnalban elmentem a miséjére; és azt mondta nekem, hogy várjam meg, mert ki akar lovagolni, s így is tettem. Mikor már kinn voltunk a mezőn, egy kis templom előtt haladtunk el, és lóháton ültünkben láttunk egy papot, aki éppen misét mondott. A király elmondta nekem, hogy ezt a templomot annak a csodának a tiszteletére építették, melyet Isten tett, amikor kiűzte az ördögöt az özvegyasszony leányának testéből; és azt mondta,

hogy ha akarom, meghallgatja ott a misét, melyet a pap elkezdett; én pedig azt mondtam, hogy számomra jónak tűnik, ha így cselekszünk.

589 Amikor a békeköszöntésre (*la pez*)⁵²⁸ került a sor, láttam, hogy a klerikus, aki a misénél segédkezett, magas, fekete, sovány és torzonborz ember, és attól félttem, lehet, hogy ő egy asszaszin, egy gonosz ember, és ha odaviszi a királynak a béke jelét, meggyilkolhatja a királyt. Odamentem és elvettem a klerikustól a béke jelét, és odavittem a királynak. Miután véget ért a mise, és felszálltunk lovainkra, a mezőn találoztunk a legátussal; a király közelebb ment hozzám, és engem is odahívott, majd így szólt a legátushoz: „Panaszt teszek önnél a *sénéchalra*, aki odahozta nekem a béke jelét, és aki nem akarta, hogy az a szegény klerikus hozza oda nekem.”

590 Én pedig elmondtam a legátusnak, hogy miért cselekedtem így, és a legátus azt mondta, hogy nagyon helyesen tettem; a király pedig azt felelte: „Igazán nem.” Nagy vita lett kettejük között, én pedig nyugton maradtam. És ezt az esetet azért meséltem el nektek, hogy lássátok nagy alázatosságát.

A csodáról, melyet Isten az özvegyasszony leányával tett, szó van az Evangéliumban, mely azt mondja, hogy Isten, amikor a csodát tette, *in parte Tyri et Sydonis* volt,⁵²⁹ mert abban az időben Surt, melyet említettem nektek, Türosznak hívták; Sayette városát pedig, melyről fentebb beszéltem nektek, Szidónnak.

[Száztizenhatodik fejezet

Trapezunt urának küldöttei; a királynő megérkezése Szidónba]

591 Miközben a király Szidón erődítését végezte, követek érkeztek, akiket egy Görögország távoli részeiben uralkodó, magát Nagy Komnénosznak (*le*

⁵²⁸ A békeköszöntés a katolikus mise liturgiája szerint a *Miatyánk* után és a kenyértörés előtt hangzik el. Krisztus kinszenvedése előtti gesztusát, illetve szavait idézi: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek.” A rituális csók az oltáron jelen lévő Krisztus csókját idézi: a békeköszöntéskor a szertartást végző pap vagy segítői felmutatják csókra a misekönyvet vagy az evangéliumot, illetve a 13. század közepétől erre a célra egy kis táblát (csóktábla) használnak, mely többnyire a keresztre feszítést ábrázolja. (MONFRIN, **589**.) A helyzet valóban alkalmas arra, hogy e gesztusok során valaki ellen merényletet kövessenek el.

⁵²⁹ Máté evangéliuma (15,21–28) egy „kánaáni asszony” leányáról szól, aki kérte a „Tirusz és Szidon vidékére” visszavonult Krisztust, hogy szabadítsa meg leányát a gonosz lélektől. Krisztus előbb elutasítja („Küldetésem csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól”), de végül teljesíti óhaját: „Asszony, nagy a hited. Legyen hát akaratod szerint!” A jelenet egyik fontos üzenete az, hogy bár az asszony *nem zsidó*, Krisztus jótevő hatalma rá is kiterjedhet, ha erős a hite őbenne. A bibliai történet tehát valóban ott játszódhatott le, ahol a király és Joinville a fentebb említett templomi misén részt vett.

grant Commenie)⁵³⁰ és Trapezunt (*Trafentesi*)⁵³¹ urának nevező nagyúr küldött hozzá. A királynak különféle ékszereket és ajándékokat hoztak. Többek között hoztak a királynak olyan szarvíjakat (*ars de cor*), melyeknek a bevágásos végeit be lehetett csavarni az íjba, s amikor onnan kivették, akkor látszott, hogy kívül igen élesek, és hogy milyen jól megcsinálták őket.⁵³²

592 Azt kérték a királytól, hogy uruknak küldjön el egy udvarához tartozó ifjú hölgyet, akit ő szívesen fogadna asszonyává. És a király azt válaszolta, hogy a tengerentúlra nem hozott magával ilyeneket, és azt tanácsolta, hogy menjen Konstantinápolyba, az ottani császárhoz,⁵³³ aki a király unokatestvére volt, és tö-

⁵³⁰ I. Manuél Komnénosz (Nagy Komnénosz, I. Manuél Megasz Komnénosz; 1218–1263), Trapezunt császára (1238–). Az ikonioni szultán oldalán harcol a mongolok ellen, és vereséget szenved (Köszedág, 1243), majd országa mongol fennhatóság alá kerül. Később az ország kedvező földrajzi fekvése és a bekövetkezett hatalmi változások miatt (Bagdad Hülegü általi elfoglalása, 1258) profitálni tud a kereskedelem föllendüléséből. Manuél a bizánci császárok örökösének tekinti magát, erről csak harmadik fia, II. Jóannész mond majd le 1282-ben, egy VIII. Mihály konstantinápolyi görög császárral kötött egyezmény keretében. A francia királlyal 1253-ban veszi föl a kapcsolatot, a szeldzsuk törökökkel és a Nikaiai Császársággal szemben reméli a segítségüket. Lajos – amint látjuk – a Konstantinápolyi Latin Császárság felé irányítja, melyet 1261-ben Palaiologosz Mihály *de facto* fölszámol. Kedvezően alakul a helyzet utódai számára is, mert Hülegü halálával (1265) a mongol fennhatóság megszűnik. A francia királlyal való kapcsolatkeresésnek nem lesz folytatása.

⁵³¹ A Trapezunti Császárság (1204–1461) Kis-Ázsia északnyugati részén, a Fekete-tenger déli partján húzódik a Kaukázusig, illetve Grúziáig (egy időben a Krím félsziget partvidéki területeit is birtokolja). Alapítója I. Alexiosz Komnénosz (Megasz Komnénosz Alexiosz; 1182–1222), Trapezunt császára (1204–). Fővárosa a Kr. e. 8. században alapított Trapezunt (Trapezund, Trébisonde, ma: Trabzon, Törökország). Kezdetben a Grúz Királyság (melynek uralkodóihoz a trapezunti császári dinasztiát családi kapcsolatok fűzik) vazallus országa. Noha viszonylag kicsiny állam (4-5000 lakosa van), uralkodóinak becsvágát jól mutatja az általuk rendszeresen használt *Megasz* név). A Trapezunti Császárság a Bizánci Birodalom egyik legstabilabb (leghosszabb ideig működő) utódállama marad, ami elsősorban ügyes politikájának és diplomáciájának köszönhető.

⁵³² Eszerint a „szarv-íj” vagy „agancs-íj” (*ars de cor*) egy különös és elmés kidolgozású reflexíj, szépmívű fegyver, melyet a leírás alapján összerakható íjként képzelnek el. Csavaros (a markolatba becsavarható) szárai késben végződnek, tehát kicsavarva egy esetleges közelharc szükségleteihez idomulva, két rövid pengéjű karddá változva járulhatnak hozzá a harc (vagy merénylet) sikeréhez. (MONFRIN, 591.) Ha az interpretáció helyes, ez a megoldás igen komoly technikai tudást (rendkívüli pontosságú csavarmenet-illeszkedést) tételez föl a készítőik részéről, ugyanakkor viszont csökkentheti a reflexíj erejét.

⁵³³ II. Balduin konstantinápolyi latin császárhoz, lásd róla a 455. jegyzetet.

le kérje azt, hogy uruknak adjon asszonyt, aki a királyhoz és az ő rokonságához tartozik. A király azért cselekedte ezt, hogy a császárnak szerezzen egy nagy hatalmú szövetségest Vatache⁵³⁴ ellen, aki akkor a görögök császára volt.

593 Margit királyné, aki nemrégiben épült föl Blanche úrnő⁵³⁵ születéséből, akit Jaffában hozott a világra, megérkezett Szidónba, mivelhogy tengeri úton érkezett. Amint meghallottam, hogy megérkezett, felkeltem a király előtt ültömből, eléje mentem és a kastélyba vezettem.

594 S mikor visszatértem a királyhoz, aki kápolnájában tartózkodott, megkérdezte tőlem, hogy a királyné és a gyermekek jó egészségben vannak-e; s erre én azt válaszoltam, hogy igen. És akkor azt mondta nekem: „Tudtam, amikor föl-emelkedett előttem, hogy a királyné elé megy; és ezért vártattam meg a szentbeszéddel.” S azért mondom ezt, mert már akkor öt esztendeje voltam mellette, és ő még soha nem beszélt sem a királynéről, sem pedig a gyermekeiről, s legalábbis ahogy én hallottam, másoknak sem; és ez nem volt helyes dolog, gondolom én, hogy valaki ennyire idegenként viselkedjen feleségével s gyermekeivel szemben.

[Száztizenhatedik fejezet
Egy szegény lovagról és négy fiáról]

595 Mindenszentek napján⁵³⁶ meghívtam a tábor összes előkelő emberét a házamba, mely a tengerparton volt. És akkor hajón érkezett egy szegény lovag a feleségével és négy fiával. Meghívtam őket enni a házamba. S miután ettünk, oda-fordultam a nálam lévő előkelő személyiségekhez, és a következőket mondtam: „Adjunk nagy alamizsnát, és vegyük le ennek az embernek a válláról a gyermekei terhét! és mindenki fogja a magáét, s én is magamra vállalom egyiküket!” Mindenki vállalt egy gyermeket, s szinte verekedtek, hogy megkapják. S mikor a szegény lovag és felesége ezt látták, zokogni kezdtek a boldogságtól.

596 Nos, úgy esett, hogy amikor Eu grófja visszatért a király palotájából, ahol evett, meglátogatta azokat az előkelő személyiségeket, akik a házamban voltak, és elvette tőlem a nálam lévő gyermeket, aki tizenkét esztendősen lehetett, és aki oly jól és hűségesen szolgálta a gróft, hogy amikor visszatértünk Franciaországba, a gróf kiházásította és lovaggá tette. És valahány alkalommal, amikor ott vol-

⁵³⁴ III. Jóannész Vatatzészról lásd a 457. jegyzetet.

⁵³⁵ Margit és IX. Lajos leánya (1253. október–1320. június 17. vagy 1322. június 7.). Volt korábban egy azonos nevű nővére, aki alig három évet élt (1240. július 2.–1243. április 29.).

⁵³⁶ 1253. november 1-jén.

tam, ahol a gróf is, mindig nehezen vált meg tőlem, és azt mondta: „Jó uram, az Isten fizesse meg önnek, mert ön volt az, aki engem erre a tisztességre juttatott!” Ami pedig a másik három fivérért illeti, nem tudom, hogy velük mi történhetett.

[Száztizennyolcadik fejezet
Joinville zárandoklata; a királyné megvető viselkedése;
a csodálatos kő]

597 Kérleltem a királyt, hogy engedjen elmenni zárandoklatra a Tortosában (*Tortouze*)⁵³⁷ lévő Miasszonyunk kegyhelyhez, mely igen nagy zárandoklat, mert ott található a legelső oltár a földön, melyet Isten Anyjának tiszteletére⁵³⁸ emeltek; a Miasszonyunk ott számos nagy csodát tett. Többek között volt ott egyszer egy megszállott, akinek a testébe költözött az ördög. Amikor a barátai, akik magukkal vitték oda, és Isten Anyját kérték, hogy adja vissza egészségét, a benne lévő sátán ezt válaszolta: „A Miasszonyunk nincs itt, mert elment Egyiptomba, hogy segítsen Franciaország királyának és a keresztényeknek, akik ma érkeznek az országba, ők gyalogszerrel, a lovon lévő pogányok ellen.”

598 Még azon a napon a csodát írásba foglalták és elvitték a legátushoz, aki maga mondta el ezt nekem. És legyenek biztosak abban, hogy a Szűz segített bennünket; s még többet is segített volna, ha nem keltettük volna föl az ő és Fia haragját, amint azt korábban elmondtam.

599 A király megadta nekem az engedélyt, hogy odamenjek, és nagy bizalmasan azt mondta, vásároljak neki száz vég *camelinszövetet*, különböző színekben,

⁵³⁷ Tortosa (Tartous, Dertusa, ma: Tartús, Szíria) Tripolisztól 80 km-re fekvő város, a Tripoliszi grófság része, a keresztesek egyik első foglalása (Raymond de Saint-Gilles, 1102. április 21.). A föníciai, illetve bizánci alapokra épült város később rendkívüli stratégiai fontosságú erődítményegyüttessé épül ki, és biztosítja a Ciprus és a Szentföld közötti tengeri kapcsolatot. Az erődítmény 1169-től a templomosok egyik legfontosabb bázisa, donjonja képes volt ellenállni Szaladin (1188), majd Baibarsz (1270) támadásainak is. Akkon ostromát követően utolsóként adják föl (1291. augusztus 3.), de az utolsó templomosok csak később (1302) hagyják el a várat. Az erőd a szíriai frank építészet egyik legjelentősebb központja. (Ma már csak a romjai vannak meg.) Joinville számára ez az utazás Szidóntól indulva mintegy kétszáz kilométer megtételével jár.

⁵³⁸ A tortosai Miasszonyunk-oltár az egyik legjelentősebb szentföldi kegyhely és búcsújáró hely, melynek emlékét és oltárát egy bizánci időszakból származó építmény őrzi. Az eredeti oltárt a hagyomány szerint Szent Péter apostol emeltette Szűz Mária tiszteletére, s ikonját maga Szent Lukács festette. A korábbi Mária-oltárt magában foglaló Notre-Dame-katedrális, a szentföldi frank jelenlét egyik legkiemelkedőbb építészeti emléke 1123-ban épült.

hogy aztán a kordás barátoknak adhassa, amint hazatérünk Franciaországba. Szí-
vem akkor megnyugodott, mert gondoltam, hogy ez rövidesen bekövetkezik.
Amikor Tripoliszba érkeztünk, lovagjaim megkérdezték, hogy mit akarok csinál-
ni ezekkel a szövetekkel, s hogy azt mondjam meg nekik. „Talán – mondtam –
loptam, hogy aztán majd nyerjek rajta.”

600 Antiochia fejedelme,⁵³⁹ akit Isten oldozzon fel, a tőle telhető legjobb fo-
gadtatásban részesített, és a legnagyobb tisztességet tanúsította irányunkban, s
nagy adományokat kaptunk volna tőle, én és lovagjaim, ha elfogadtuk volna. De
nem akartunk semmit elfogadni, csupán az ereklyéket,⁵⁴⁰ melyeket elvittem a ki-
rálynak a *camelinszövetekkel* együtt, melyeket az ő számára vásároltam.

601 Ezen túlmenően elküldtem a királyné asszonynak négy vég *camelin*-
szövetet. A lovag, aki elvitte hozzá, fehér lepedőbe burkolta be. Amikor a kirá-
lyné látta őt belépni a szobába, ahol ő volt, letérdelt előtte, a lovag pedig őelőtte.
És a királyné ezt mondta: „Keljen föl, lovag uram; önnek nem kell letérdelnie,
önnek, aki ereklyék hordozója!” Mire a lovag azt válaszolta, hogy „Úrnőm, ezek
nem ereklyék, hanem *camelinszövet* darabok, melyeket az én uram küld önnek.”
Amint a királyné ezt meghallotta, s a vele együtt lévő úrhölgyek is, nevetni kezd-
tek; és a királyné ezt mondta a lovagomnak: „Mondja meg urának, hogy legyen
ez a nap átkozott az ő számára, mivel letérdeltetett egy csomag *camelinszövet*
előtt!”

602 Miközben a király Szidónban tartózkodott, hoztak neki egy olyan követ,
mely pikelyszerűen repedt meg, s a világon ez volt a legcsodálatosabb. Mert ami-
kor egy pikkelyt megemeltünk, a két kő között előtűnt egy tengeri hal formája.
A hal kőből volt, de semmi nem hiányzott a formájából, sem a szemei, sem a
szálkája, sem a színe, sem semmi más dolog, amitől ne lett volna olyan, mintha
élne. A király adott nekem egy követ, és én találtam benne egy barna színű com-
pót (*tanche*), amely pontosan olyan volt, mint amilyennek egy compónak lennie
kell.⁵⁴¹

⁵³⁹ VI. (Szép) Bohémond de Poitiers, lásd róla a 476. jegyzetet.

⁵⁴⁰ Feltételezik, hogy a szóban forgó ereklyéket Joinville haza is tudta vinni. Amikor
1277-ben a Szent Lőrinc-káptalantól 40 tours-i livre-et kölcsönöz, a zálogként megjelölt
tárgyak között szerepel egy Szent György- és egy Szent István-ereklye, valamint az antio-
chiai születésű Aranyszájú Szent János egy ereklyéje; végrendeletében pedig Joinville a
Szent Lőrinc-káptalanra hagy egy olyan Szent István-ereklyét, „melyet Antiochia fejedel-
me adott nekem”. (MONFRIN, XIV–XV.)

⁵⁴¹ Az e tengeri fossziliákat tartalmazó kőzetek lelőhelye Bejrúttól északra található. Az
ezüstös tengeri compó (*Phycis blennoides Brünn*) a villás tőkehalak csoportjába tartozó,
40–50 cm-re megnövő, ízletes húsu hal. A mélyebb vizeket kedvelő, az Atlanti-óceán part-
vidékén és a Mediterráneumban is elterjedt, de meglehetősen rejtőzködő, díszes fajta, háta
ezüstszerű, hasa ezüstös, úszóin barna foltok vannak.

[Száztizenkilencedik fejezet
A király értesül anyja haláláról. Blanka királyné kemény viselkedése
Margit királynéval szemben]

603 Szidónban érte a királyt a hír, hogy anyja meghalt.⁵⁴² Urunk oly mélyen gyászolta őt, hogy két napig szólni sem lehetett hozzá. Azután az egyik szolgáját értem küldte. Amint megérkeztem a szobájába, ahol teljesen egyedül találtam, meglátott, kitárta felém a karjait, s így szólt: „Ah, *sénéchal*, elvesztettem anyámat!”

604 „Uram – mondtam –, én ezen nem lepődöm meg, hiszen egyszer meg kellett hálnia. Azon viszont csodálkozom, hogy ön, aki bölcs férfiú, ily nagy gyászbba merült. Hisz tudja ön is, hogy a bölcs azt mondja: bármilyen nagy bánat nyomja is az ember szívét, nem szabad annak meglátszani az arcán, mert aki a fájdalmát kimutatja, megörvendezteti ellenségeit, s szomorúságot okoz a barátainak.” Sok nagyon szép misét mondatott ezután anyjáért a király a tengerentúlon, majd pedig egy teherhordó állatot rakatott meg a templomoknak címzett levelekkel, melyekben azt kérte, hogy imádkozzanak anyja lelki üdvéért, és hazaküldte Franciaországba.

605 Aztán odajött hozzám Marie de Vertus,⁵⁴³ ez a nagyon jó és nagyon szent asszony, s elmondta nekem, hogy a királyné igen mély gyászbba van; s arra kért, menjek el hozzá, s nyújtsak vigaszt neki; ahogy odaértem, s megláttam, hogy sír, azt mondtam neki, hogy valóban igazat szólt, aki azt állította, hogy nem szabad hinni az asszonyoknak. „Mert hiszen az az asszony halt meg, kit ön a legjobban gyűlölt, s most mégis ennyire gyászolja!” Erre azt mondta, hogy nem miatta sír, hanem azért, mert a király oly nagy fájdalmat érez gyászában, s a leánya⁵⁴⁴ miatt (aki azóta Navarra királynéja lett), aki most férfiak felügyelete alatt maradt.

606 Blanka királyné oly keményen bánt Margit királynéval, hogy ha csak tehetne, nem engedte, hogy fia a felesége társaságában legyen, csak este, amikor aludni mentek. A király s a királyné legjobban a pontoise-i palotában⁵⁴⁵ szeretett lakni, mert ott a király hálósobája a királyné szobája fölött volt.

⁵⁴² Kasztíliai Blanka 1252. november 27-én, Melunben halt meg. Erről Lajos korábban, még jaffai tartózkodása idején értesül. Eléggé nehezen képzelhető el, hogy egy ilyen fontos hír csaknem nyolc hónappal később érkezett volna el a királyhoz.

⁵⁴³ Vertus (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne) a champagne-i grófok birtoka, klostora 11. századi alapítású. A szóban forgó Marie valószínűleg innen származott; más forrásból nincs róla adat.

⁵⁴⁴ Izabella, lásd róla a 34. jegyzetet.

⁵⁴⁵ Pontoise (ma: Val-d'Oise megye, Île-de-France) fontos átkelőhely az Oise (*Pont l'Oise*) partján, Normandia és Pikárdia határán. A város a 12–13. században éli fénykorát, a 12. század elején (1103–1122 között) épült várkastélya királyi rezidencia, a Capeting ural-

607 Úgy szervezték meg a dolgot, hogy a csigalépcsőn beszélgettek egymással, mely a két szobát összekötötte. Ha az ajtónállók meglátták, hogy az anyakirályné közeledik fia hálószobája felé, a megállapodásnak megfelelően kopogtattak botjukkal az ajtón, s erre a király leszaladt a szobájába, hogy anyja ott találja a helyén; hasonlóképpen Margit királyné szobája előtt is ugyanígy tettek az ajtónállók, ha Blanka királyné arra járt, hogy menyét biztosan a szobájában lelje.

608 Egy alkalommal a király a hitvese mellett tartózkodott, aki halálos veszedelemben forgott egy sérülés következtében, melyet szülés közben szerzett. Megjelent ekkor Blanka királyné, fiát kézen fogta, s azt mondta neki: „Jöjjön el innen, nincs itt semmi keresnivalója!” Mikor a királyné látta, hogy a királyt anyja elviszi, így kiáltott föl: „Ó, jaj, hát nem engedi, hogy uramat lássam, sem holtan, sem elevenen!” Ájultan esett össze, s mindenki azt hitte, hogy meghalt; és a király, aki szintén úgy hitte, hogy halálán van, visszament hozzá; s bizony csak nagy nehezen tudták a királynét életre kelteni.

[Százhuszadik fejezet

A király elhatározza, hogy visszatér Franciaországba.

Joinville és a legátus beszélgetése]

609 Amikor Szidón városának erősítése majdnem befejeződött, a király több körmenetet rendezett a táborban, s minden körmenet végén a pápai legátussal imádkoznia kellett, hogy Isten rendezze el óhaja szerint a király dolgait, hogy úgy cselekedhessen, amint az Istennek leginkább tetsző, akár visszatér Franciaországba, akár ott marad.

610 Miután a körmenetek befejeződtek, a király onnan, ahol éppen az ország előkelő uraival együtt ült, egy kis udvarba hívott, s nekik háttal leültetett. Akkor így szólt hozzám a legátus: „*Sénéchal*, a király igen elégedett az ön szolgálataival, és nagyon szívesen munkálkodna azon, hogy önnek további hasznot és dicsőséget szerezzen. S hogy megnyugtassa az ön szívét – tette hozzá –, engem kért arra, hogy mondjam meg önnek: már megtette az előkészületeket, hogy a közelgő húsvétkor Franciaországba induljon.” Én pedig erre így válaszoltam: „Engedje Isten, hogy urunk akarata teljesüljön!”

611 Ezután a legátus felállt, s megkért, hogy kísérem őt el a szállásáig, amit meg is tettem. Majd különvonult és bezárkózott velem az öltözőjébe, kezeimet két keze közé fogta, s hangos zokogásban tört ki. Mikor ismét képes volt megszólalni, ezt mondta: „*Sénéchal*, nagyon boldog vagyok, s hálát adok Istennek,

kodók, II. Fülöp Ágost, különösen pedig Szent Lajos egyik kedvelt tartózkodási helye. Kasztíliai Blanka a folyó túlsó partján alapítja és építteti meg Maubuisson apátságát (1241), amelyben cisztercieket telepít le (1244), majd 1252-ben ide temetkezik.

hogy a király, ön és a többi zarándokok megmenekülnek a veszélytől, melyben mind forogtak ezen a földön; ugyanakkor nagy szomorúság tölti el a szívemet, mert itt kell hagynom az önök megszentelt társaságát, s vissza kell térnem a római udvarba az ott lebzselő sok becstelen ember közé.

612 De most elárulom önnek, mit szándékozom tenni. Az a tervem, hogy itt maradok még egy esztendővel tovább, mint önök, s az összes maradék pénzemet elköltöm Akkon külső elővárosának erősítésére, miáltal egész nyilvánvalóan megmutathatom nekik, hogy innen nem kívánok pénzt hazavinni magammal; így aztán majd nem fognak velem törődni.”

613 Meséltem egyszer a legátusnak két bűnről, melyeket az egyik lelkészem mesélt nekem, ő pedig így válaszolt: „Nincs senki, aki annyi Akkonban elkövetett ocsmány bűnt ismerne, mint én. Istennek ezért bosszút kell állnia rajtuk, mégpedig úgy, hogy Akkon városát lakóinak vére mossa majd, s hogy utánuk más emberek jöjjenek, kik ismét be fogják népesíteni e vidéket.” A bölcs és éretnyes (*prudomme*) férfiú próféciaja részben beteljesedett, minthogy a várost már valóban áztatja lakóinak vére, de azok még nem jöttek el, akiknek benne kellene lakniuk. Isten jó embereket küld majd oda, s olyanokat, akik az ő akarata szerint valók!⁵⁴⁶

[Százhuszonegyedik fejezet

Joinville a királynét Türoszba kíséri. A király hajóra száll]

614 Ezek után magához hívatott a király, s megparancsolta, hogy fegyverezem fel magamat és lovagjaimat. Megkérdeztem tőle, hogy miért, ő pedig azt felelte, hogy el kell kísérem a királynét és gyermekeit Türoszba, ami onnan hét mérföldnyire feküdt. Nem mondtam semmit erre, pedig a parancsa igen kockázatos volt, mivel akkor nem volt sem fegyverszünet, sem béke sem az egyiptomiakkal, sem pedig a damaszkusziakkal. Istennek hála, mindnyájan épségben, még az est leszálltakor odaértünk, pedig két ízben is meg kellett állnunk ellenségeink földjén, hogy tüzet rakjunk s ennivalót készítsünk, de főleg azért, hogy megetethessék és megszoptathassák a kisdedeket.

615 Mikor a király útnak indult Szidón városából, melyet nagy falakkal és hatalmas tornyokkal erősített, s kívül-belül mély árkokkal vésztetett körül, az ország pátriárkája és bárói elébe járultak, s a következő szavakat intézték hozzá:

616 „Jó urunk, megerősítette Szidón és Caesarea városát, ugyanúgy, ahogy Jaffa várát is, ami nagy hasznára van a Szentföldnek; Akkon városát szintén erős falakkal és tornyokkal vette körül. Felséges urunk, tanácsot tartottunk magunk

⁵⁴⁶ Joinville nyilvánvalóan Akkon ostromára és elestére (1291. április 5.–május 28.) utal. A várost a mamelukok al-Asraf Halil (Khalíl) vezetésével elfoglalják, és szörnyű mészárlást rendeznek.

között, s nem látjuk, hogy bármilyen további haszonnal járna a Jeruzsálemi Királyság számára, ha továbbra is itt maradna. Ezért azt javasoljuk és tanácsoljuk önnek, hogy menjen Akkonba a következő nagybőjtkor, s ott készítse elő az utazásokat, hogy húsvét után visszatérhessen Franciaországba.” A pátriárka és a bárók tanácsa szerint útra kelt a király Szidónból, s megérkezett Türoszba, ahol a királyné is tartózkodott, s ahonnan aztán a nagybőjt⁵⁴⁷ elején Akkonba mentünk.

617 A király az egész nagybőjtöt hajóinak rendbehozatalával töltötte, hogy bizton visszatérhessen velük Franciaországba. A tizenhárom hajót és gályát előkészítették, így húsvét után, Szent Márk napjának előestéjén⁵⁴⁸ a király s a királyné hajóra szállt, s jó széllel indulhattunk útnak. Szent Márk napján azt mondta a király, hogy ő is azon a napon született.⁵⁴⁹ Én pedig azt mondtam neki: úgy is mondhatja most már, hogy ezen a napon született újjá, mert valóban újjászületett, amikor erről a veszedelmes helyről megmenekült.

[Százhuszonkettedik fejezet
A király hajója homokzátonynak ütközik]

618 Szombaton⁵⁵⁰ megpillantottuk Ciprus szigetét, s rajta egy hegyet, melyet a Kereszt hegyének⁵⁵¹ neveznek. Azon a szombaton köd képződött, s a szárazföldről leszállt a tenger fölé, ezért aztán a hajósaink, mivel a hegyet a ködfelhő fölött látták, azt hitték, hogy távolabb vagyunk Ciprus szigetétől, mint valójában voltunk. Így tehát nagy merészen haladtak előre, minek következtében a hajónk nekiütközött egy homokzátonynak a tengerben. Mindazonáltal, ha nem találjuk ott ezt a kis homokzátonyt, s nem megyünk neki, akkor egyenesen a víz alatt lévő szikláknak csapódtunk volna, ahol a hajónk bizonyára darabokra törik, mi pedig mindannyian hajótörést szenvedünk s vízbe fulladunk.

⁵⁴⁷ A nagybőjt 1254-ben február 25-én kezdődik.

⁵⁴⁸ 1254. április 24-én.

⁵⁴⁹ A hazafelé vezető út első napja tehát éppen a király negyvenedik születésnapjára, 1254. április 25-re esik.

⁵⁵⁰ Április 25-én.

⁵⁵¹ Monfrin állításával (MONFRIN, **618**) ellentétben a Kereszt hegye jól azonosítható: a Larnacai-öböl fölé magasló hegy onnan kapta nevét, hogy Nagy Konstantin anyja, Szent Ilona (247/250–329/30) szentföldi útjáról visszatérőben (327) a magával hozott Szent Kereszt-ereklye tiszteletére a 668 m magas hegytetőn monostort emeltetett (Sztavrovuniu-monostor), melyben bazilita szerzetesek telepedtek meg. A Ciprusi Királyság időszakában a monostor a bencések felügyelete alá kerül. (Az ortodox egyház a 17. századtól felügyeli ismét. A monostorban ma is található egy faragott kereszt, mely a hagyomány szerint tartalmazza Krisztus keresztféjének egy darabját.)

619 Amint zátonyra futottunk, hangos kiáltások szálltak fel a hajóról, mert mindenki azt kiáltotta: „Ó, jaj!” Mind a hajósok, mind a többiek kezükkel hadonásztak, mert mindenki attól félt, hogy a vízbe fullad. Ahogy meghallottam, hogy mi történik, felkeltem ágyamról, ahol addig nyugton feküdtem, s a hajósokkal együtt a hajóbástyára mentem. Épp mikor odaértem, Raymond testvér, aki templomos lovag s a hajósok vezetője volt, így szólt az egyik szolgájához: „Dobd be a mélységmérődet!” A szolga így is cselekedett, s amint bedobta, máris felkiáltott: „Ó, jaj, megfeneklettünk!” Ennek hallatán Raymond testvér derékig leszaggatta a ruháját, s a szakállát kezdte tépni, miközben így kiáltozott: „Jaj nekem, jaj nekem!”

620 Ebben a pillanatban az egyik lovagom, név szerint Jean de Monson, a Szent Mihály-apátság apátjának, Guillaume-nak az apja,⁵⁵² nagy szívességet tett nekem: egyetlen szó nélkül odahozta az egyik prémmel bélelt köpenyemet, s a hátamra dobta, mert nem volt rajtam más, csak a zubbonyom. Így kiáltottam felé: „Mit érek a köpennyel, amit hoztál, amikor mindnyájan vízbe fulladunk?” Ő pedig így válaszolt: „Lelkemre mondom, uram, szívesebben venném, hogy mind megfulladjunk, mint hogy a hidegtől olyan betegséget kapj, amibe belepusztulhatsz.”

621 A hajósok azt kiáltották: „Egy gályát ide, hogy felvegye a királyt!” De urunk négy gályája közül egy sem akadt, mely közelebb mert volna jönni, amit jól is tettek, hiszen legalább nyolcszáz ember volt a hajónkon, akik, hogy mentsek életüket, mind átugrottak volna a gályákra, s így azokat legott elsüllyesztették volna.

622 Az a hajós, akinél a mélységmérő volt, még egyszer bedobta a vízbe, majd újra odament Raymond testvérehez, s megmondta neki, hogy a hajó törzse már nem éri a földet. Erre Raymond testvér tüstént a királyhoz indult, hogy ezt közölje vele. A király már ekkor a hajóhídon, a Mi Urunk teste előtt feküdt arccal a földre borulva, karjait kereszt alakba kitérve, mezítláb, csapzott hajjal, egy szál zubbonyban, mint aki felkészült arra, hogy a vízbe fog fulladni.

Amint megvirradt, megpillantottuk magunk előtt a sziklát, amelynek nekiütköztünk volna, ha a hajó nem fut rá előbb a homokzátonyra.

⁵⁵² Jean de Monson, Joinville egyik lovagja a Thiérache vidéki Saint-Michel-apátság abbéjának, Guillaume-nak az apja. A megjegyzés arra utal, hogy Joinville később is kapcsolatban maradt vele. A Soissons közelében lévő Saint-Michelben (ma: Aisne megye, Pikárdia) ír szerzetesek által alapított (693), majd tovább épített (945), fénykorát a 12. századtól élő bencés apátság fontos szellemi központ volt.

623 Másnap a király elküldetett a hajók főrévészéért (*mestres notionniers*), aki a tenger fenekére küldött négy bűvart, akik a vízbe merültek. S amint visszatértek a felszínre, a király és a főrévész külön-külön hallgatták meg őket, úgy, hogy az egyik bűvár nem tudta, mit mondott a másik. Mindazonáltal a négy bűvartól megtudtuk, hogy amikor a hajó a homokpadot súrolta, a homok jól letépett négyölnyit a fából, amelyet a hajó készítéséhez használtak.

624 Akkor a király odaszólította a főrévészt, és előttünk megkérdezte, hogy mi a véleménye az ütközésről, mely a hajót érte. Beszéltek külön is egymással, és azt tanácsolták a királynak, hogy hagyja el a hajót és szálljon át egy másikra.

625 „S azért adjuk önnek ezt a tanácsot, mondták, mert teljes bizonyossággal úgy látjuk, hogy hajójuk teljes faszerkezete elmozdult, s ezért attól kell tartani, hogy ha kijut a nyílt tengerre, nem bírja majd elviselni a hullámok lökését, és darabokra hullik szét. Mert egy hasonló eset már történt, amikor önök eljöttek Franciaországból; egy hajó éppen így megfeneklett, és amikor kiment a nyílt tengerre, nem tudott ellenállni a hullámok erejének, hanem eltört, s mindenki, aki a hajón volt, a vízbe veszett, egy asszony és a gyermeke kivételével, akik a hajó egy darabjába kapaszkodva menekültek meg.” És én tanúsíthatom, hogy igazat beszéltek, mert láttam Joigny grófjának házában, Jaffa városában az asszonyt és a gyermeket, akit a gróf Isten iránti szeretetből táplálékkal látott el.

626 Akkor a király megkérte Pierre Chambellan urat, Gilles le Brun urat, Franciaország *connétable*-ját, Gervaise d’Escrennes⁵⁵³ urat, a király főszakácsát (*maistre queu le roy*), Nicosia archidiakónusát (*Arcedyacre de Nicocy*),⁵⁵⁴ aki a pecsétjét hordozta, és aki azóta bíboros lett, és engem, hogy mondjunk neki véleményt a kialakult helyzetről. Mi azt válaszoltuk, hogy a világ minden dolgában azoknak kell hinni, akik arról a legtöbbet tudják. „Nos tehát, ami minket illet, azt tanácsoljuk önnek, hogy tegye azt, amit a főrévészek tanácsolnak.”

627 S akkor a király a következőket mondta a révészeknek: „Kérem, becsületekre mondják meg: ha a hajó az önöké volna, és az önök áruival volna megrakva,

⁵⁵³ Gervaise d’Escrennes (Escroigne) főszakács/főélelmező, valójában (hasonlóan más, az udvari működést szolgáló méltóságokhoz) a király főtanácsadója, bizalmi embere, aki több kényes ügyben is eljár (pl. V. Thibaud de Champagne és IV. Hugues de Bourgogne konfliktusa, a II. Frigyes emberei által elfogott, zsinatra igyekvő francia főpapok kiszabadítása).

⁵⁵⁴ Nicosia archidiakónusa Raoul de Grosparmy (1202–Tunisz, 1270. augusztus 10.), francia főpap. Végigjárja az egyházi hierarchiát: bayeux-i kanonok, a Tours-i Szent Márton-templom doyenje, majd Evreux püspöke (1259), Albano bíborosa (1261–). Lajos király egyik befolyásos tanácsadója, pecsétőr (1253, 1258, 1260), követe a pápánál (1260), a Szicíliai Királyságba kinevezett pápai legátus és a VIII. keresztes hadjáráshoz delegált pápai legátus.

elhagynák-e azt?” Valamennyien azt mondták, hogy nem, mivel inkább tennék ki személyüket a vízbe fúlás veszélyének, mint hogy vegyenek egy másik hajót, mely négyezer livre-be kerülne nekik, vagy még többbe. „És akkor miért tanácsolják nekem – mondta a király –, hogy elhagyjam a hajót?” – „Azért – mondták –, mert nem egyenlő a dolog, hiszen nincs ár, amelyhez hasonlíthatnánk, hiszen aranyban vagy ezüstben nem lehet mérni az ön személyének, itt lévő hitvesének és gyermekeinek értékét; s ezért nem tanácsoljuk sem önnek, sem nekik, hogy veszélynek tegyék ki magukat.”

628 A király pedig erre így szólt: „Jó urak, meghallgattam véleményüket és embereim véleményét is. Most pedig elmondom önöknek az enyémet: ha elhagyom a hajót, van itt vagy ötszáz ember, vagy még több, akik Ciprus szigetén maradnak félelmükben, hogy ne tegyék ki magukat a veszélynek, mert nincs közöttük egy sem, aki ne szeretné annyira az életét, mint én az enyémet, és akik talán soha nem fognak visszatérni országukba. Tehát inkább teszem ki magamat, feleségemet és gyermekeimet az Isten kezében lévő véletlennek, mint hogy ily nagy kárt okozzak e nagyszámú embernek, akik itt vannak.”

629 Azt a nagy kárt, amit a király okozhatott volna minden embernek, akik a hajóján tartózkodtak, láthatjuk Olivier de Termes esetében, aki a király hajóján utazott, és aki az egyik legvakmerőbb ember volt, akit valaha láttam, s aki a legvitézebbül viselkedett a Szentföldön. Nem mert velünk maradni, abbéli félelmében, hogy a tengerbe fullad, hanem Cipruson maradt, és oly sok nehézséggel találta magát szembe, hogy másfél évbe telt, amíg vissza tudott térni a király udvarába; s ő egy előkelő és igen gazdag ember volt, s meg tudta fizetni az átkelés költségeit. Gondolják el, mit tettek volna az egyszerű emberek, akiknek nem lett volna miből fizetniük, amikor egy ilyen embernek is nagy nehézségekkel kellett találkoznia.

[Százhuszonnegyedik fejezet

Vihar a ciprusi partoknál. A királyné és Joinville fogadalma]

630 Azt a veszedelmet, melyet Isten segítségével elkerültünk, egy másik követte, mivelhogy a vihar, mely Ciprus partjaira vetett minket, ahol megfulladhatunk volna, ismét feltámadt, és oly erővel és oly szörnyűségesen, hogy ismét nagy erővel vetett vissza bennünket Ciprus szigetére; mivel a tengerészek hiába eresztették le a horgonyokat a széllel szemben, egyetlen pillanatra sem tudták a hajót megállítani, amíg ötöt oda nem hoztak. Le kellett bontani a király kabinjának falait, s így nem mert senki a belsejében maradni, attól való félelmében, hogy elragadja a tenger. Ebben a pillanatban Franciaország *connétable*-ja, Gilles le Brun és én magam a király kabinjában feküdtünk; s ekkor a királyné kinyitotta az ajtót, arra gondolván, hogy a királyt a saját szobájában találja.

631 S megkérdeztem tőle, hogy mit keres. Azt mondta, azért jött, hogy a királlyal beszéljen, mert zárandoklatra tesz fogadalmat Istennek és a szenteknek, miáltal Isten megment majd minket ebből a veszedelemből, amelyben találattunk; mivelhogy a tengerészek azt mondták neki, hogy nagy a veszély, hogy a tengerbe fulladunk. És akkor én azt mondtam neki: „Ürnőm, tegyen fogadalmat arra, hogy elzarándokol Varangéville-i Szent Miklóshoz (*Saint Nicholas de Warangéville*), és én jótállok érte, hogy Isten visszavezeti önt, a királyt és gyermekeit Franciaországba.” – „*Sénéchal* – mondta –, igazán a legnagyobb készséggel tenném ezt, de a király oly különös ember, hogy ha megtudná, hogy nélküle tettem fogadalmat, soha meg nem engedné, hogy elmenjek.”

632 „Legalább akkor – mondtam – tegyen meg egy dolgot; ha Isten visszavezeti önt Franciaországba, ajánljon föl neki egy öt márká értékű ezüsthajót, a királyért és a három gyermekükért; s jótállok azért, hogy Isten visszaviszi önöket Franciaországba; mivelhogy én megfogadtam Szent Miklósnak, hogy ha segít abból a veszedelemből megszabadulni, melyben azon az éjjelen forogtunk, Joinville-ből gyalogosan, mezítláb zárandokolok el hozzá.” És akkor azt mondta nekem, hogy az öt márká értékű ezüsthajót felajánlja Szent Miklósnak,⁵⁵⁵ s kérte, hogy álljak jót érte, s én azt mondtam, hogy ezt igen szívesen teszem. Eltávozott onnan, s egy rövid pillanat múlva visszatért és azt mondta: „Szent Miklós jótállt értünk, mert a vihar elült.”

633 Amikor a királyné, akit Isten oldozzon föl, visszatért Franciaországba, Párizsban elkészíttette az ezüsthajót, a hajóban ott volt a király, a királyné és a

⁵⁵⁵ Szent Miklós (270–343), Myra (ma: Törökország) püspöke, a gyermekek és minden bajban lévő, köztük a tengerészek védőszentje. A Nancy melletti Varangéville-ben (ma: Meurthe-et-Moselle megye, Lotaringia) a gorzei szerzetesek alapítanak közösséget a 8. század végén. Nem sokkal Szent Miklós testének Myrából Bariba való átvitele (1087) után egy Aubert nevű varangéville-i lovag a bari Szent Miklós-bazilikából elloppja és hazaviszi a szent egy ujjpercét. Ennek az ereklyének a befogadására épül az első templom Varangéville-lel szemben, a Meurthe folyó túlsó partján, a mai Saint-Nicolas-de-Port-ban (1093), majd fölépül ugyanott az újabb templom (1193), a 15–16. században pedig a ma álló gótikus (*flamboyant* stílusú) székesegyház. A VI. keresztes háború során a Szentföldön rabságba esett (1230) Cunon de Linange (Leiningen) lotaringiai lovag csodás szabadulásáról szóló legendának köszönhetően Szent Miklós hamarosan Lotaringia védőszentjévé, a templom pedig a régió egyik legfontosabb búcsújáró helyévé válik. A Provence-i Margit királynő által készíttetett ezüsthajó elveszett, de a székesegyház egyik üvegablaka őrzi a történet emlékét. A Szent Miklós-ereklyét befogadó katedrális a II. világháború során súlyos károkat szenvedett. Restaurálását egy – Provence-i Margit és Joinville történetéhez hasonló és arra emlékező – Ciprusnál elszenvedett, szerencsés kimenetelű hajótörést túlélte amerikai milliárdosnő öröksége fedezi. <http://saintnicolaslorraine.sharepoint.com/Pages/HistoiredelaBasilique.aspx>.

három gyermek, mind ezüstből; a tengerész, az árboc, a kormány és a vitorlák is mind ezüstből; és a királyné azt mondta nekem, hogy a megformálása száz livre-be került. Amint a hajó elkészült, a királyné elküldette nekem Joinville-be, hogy juttassam el Szent Miklóshoz, és én így is cselekedtem. S láttam is legutóbb a Szent Miklós-templomban, amikor a király hűgát kísértük Hagenauba, a német királyhoz.⁵⁵⁶

[Százhuszonötödik fejezet

A tanulság, amelyet Istentől kapott fenyegetésből levonni lehet]

634 Térjünk hát vissza témánkhoz, s elmondjuk, hogy miután megmenekültünk ebből a két veszedelemből, a király ott ült a hajó padján, a lábához ültetett és így szólt: „*Sénéchal*, a mi Istenünk igencsak megmutatta, hogy mily nagy a hatalma, mivel az egyik kis szélnek – és nem is a négy fő szél valamelyikének – vízbe kellett volna fojtania Franciaország királyát, feleségét és gyermekeit és teljes kíséretét. Tehát tetszéssel és hálával tartozunk neki a veszedelemért, melyből kimentett minket.

635 *Sénéchal* – mondta király –, az ilyen megpróbáltatásokról, melyek az emberekkel történnek, vagy a nagy betegségekről, vagy más szerencsétlenségekről a szentek azt tartják, hogy ezek Istentől jövő fenyegetések. Márpedig, ahogy Isten mondja azoknak, akik nagy betegségükből felépülnek: »Hát jól láthatjátok, hogy halálotokat okozhattam volna, ha akartam volna«, ugyanígy mondhatná: »Jól láthatjátok, hogy mindannyiokat vízbe fojthattalak volna, ha akartam volna.«

636 Magunkba kell tehát tekintenünk – mondta a király –, hogy van-e bennünk olyan, ami nem nyerte el a tetszését, ami miatt így megrémített minket, s ha találunk olyat, ami tetszésével ellentétes, legyen gondunk arra, hogy azt kivessük magunkból; mivelhogy ha másképp cselekszünk, ez után a súlyos figyelmeztetés után, amelyet tőle kaptunk, le fog sújtani ránk, s vagy a halál, vagy más súlyos szerencsétlenség éri testünket és lelkünket.”

637 Azt mondja a király: „*Sénéchal*, így szól a szent: »Isten Urunk, miért fenyegetsz minket? Mert ha mindannyiunkat elveszejtessz, attól te minden bizonnyal nem leszel szegényebb; és ha mindannyiunkat megnyersz magadnak, azzal te gazdagabb sem leszel. Amiből láthatjuk – mondja a szent –, hogy a fenyegetések, melyeket Isten küld felénk, nem azért vannak, hogy saját hasznát szolgálják, vagy kárt enyhítsék; hanem kizárólag az irántunk érzett szeretetéből, s e fenyegetésekkel

⁵⁵⁶ Blanche de France (1278/82–1305. február 1.), III. Fülöp és Marie de Brabant leánya IV. (Szép) Fülöp húga és házassági politikájának eszköze. Több bonyolult házassági terv után III. (Habsburg) Rudolf (1282–1307) trónörököshez (I. Rudolf néven cseh király, 1306–), I. (Habsburg) Albert német király fiához megy nőül (1300. május 25.).

felébreszt minket, hogy tisztábban lássuk hiányosságainkat, s hogy kivessük magunkból azt, ami nincs az ő tetszésére.« Tegyük hát eszerint, s akkor bölcsként cselekszünk!»

[Százhuszonhatodik fejezet
Lampedusa szigetéről]

638 Elindultunk Ciprus szigetéről, miután friss vizet vételeztünk és más dolgokat, melyekre szükségünk volt. Egy szigetre érkeztünk, melyet Lampedusának (*Lempieuse*)⁵⁵⁷ hívnak, ahol sok vadnyulat fogtunk. A sziklák között pedig találtunk egy régi remetelakot, s találtunk ott kerteket, melyeket a remeték csináltak meg, akik régen ott laktak. Voltak olajfák, fügek, szőlőtőkék és más gyümölcsfák; a patak a forrásból a kert közepén folyt. A király és mi elmentünk a kert végéig, és az első boltozat alatt egy fehérre meszelt szószéket és egy agyagból készült, piros keresztet találtunk.

639 Beléptünk a második boltozat alá, ahol két halott ember testét találtuk meg, akiknek teste már oszlásnak indult; a bordák még mind együtt voltak, s kezeik csontjai a mellkasukon volt; Kelet felé voltak fordulva, úgy, ahogy a testeiket földbe tenni szokás. Amikor visszaszálltunk a hajónkra, egyik tengerészünk hiányzott; a hajósok parancsnoka úgy vélte, hogy a parton maradt, hogy remete legyen. És ezért Nicolas de Choisy, aki a királyi őrség (*maistre serjant*) parancsnoka volt, három zsák kétszersültet hagyott a parton, hogy megtalálja, és legyen neki mit ennie.

[Százhuszonhetedik fejezet
Pantelleria szigetéről; Szent Lajos szigora]

640 Amikor onnan eljöttünk, a tengerben egy nagy szigetet láttunk, melynek Pantelleria (*Pantennelee*)⁵⁵⁸ a neve, és olyan szaracénok lakták, akik Szicília

⁵⁵⁷ Lampedusa szigete (Isola di Lampedusa, Olaszország), melyhez egy másik sziget, az Isola dei Conigli ('Nyulak szigete') kapcsolódik, főníciai, görög, római és arab kolonizáció nyomait viseli. Tunéziától kb. 170, Szicíliától 205, Máltától 220 km-re fekszik, legmagasabb pontja 133 m. A régebbi időkben ritkán lakott, később a kalózkodás egyik bázisa.

⁵⁵⁸ Pantelleria (arab *Bent el Riah*, 'Szelek lánya') vulkáni eredetű sziget (legmagasabb pontja 836 m) Szicíliától 100 km-re, Tunéziától (tehát a „szaracénok földjétől”) 72 km-re. Stratégiai fontosságú fekvésének köszönhetően már a főníciaiak erődítéseket építenek rajta (Kr. e. 700 k.), majd görög, római, normann, arab katonai bázis.

királyának (*Roi de Sezil*)⁵⁵⁹ és Tunisz királyának (*Roi de Thunes*)⁵⁶⁰ az alattvalói voltak. A királyné arra kérte a királyt, hogy küldjön oda három gályát, hogy gyümölcsöt vegyenek a gyermekeknek. A király beleegyezett, és azt parancsolta a gályamestereknek, hogy egészen közel legyenek, és amikor a király hajója a sziget előtt halad el, jöjjenek oda hozzá. A gályák behajóztak a szigetre egy kikötőöbölnél. És az történt, hogy amikor a király hajója a sziget mellett haladt el, nem volt semmi hír a gályáinkról.

641 A tengerészek elkezdtek akkor egymás közt morogni. A király szólítottatta őket, és megkérdezte, hogy mit gondolnak erről a dologról; és a tengerészek azt mondták, hogy szerintük a szaracénok elfogták az embereit és a gályákat. „De nekünk az a véleményünk és azt tanácsoljuk önnek, hogy ne várjon rájuk, mert hogy ön most éppen Szicília és Tunisz királysága között van, és egyikük sem kedveli önt; és ha hagy minket továbbhajózni, még ezen az éjszakán kimentjük a veszélyből, mert azalatt átkelünk ezen a szoroson.”

642 „Igazán – mondta a király – én nem hiszek önöknek, és nem fogom embereimet a szaracénok kezén hagyni anélkül, hogy legalább meg ne próbálnék tenni kiszabadulásuk érdekében. És megparancsolom önöknek, hogy fordítsák meg vitorláikat, mert meg fogjuk őket támadni!” És amikor a királyné ezt meghallotta, nagy fájdalmat mutatott, és azt mondta: „Ó, én szerencsétlen, ezt az egészet én csináltam!”

643 Miközben a király hajójának és a többi hajónak a vitorláit megfordították, megláttuk a gályákat, amint kihajóztak a szigetről. Amikor odaértek a királyhoz, ő megkérdezte, hogy ezt miért csinálták. Azt válaszolták, hogy nem tehettek róla, ez a párizsi polgárok fiainak a hibája volt, akik közül hatan kerti gyümölcsöket ettek; ezért aztán nem tudták őket felszedni, és otthagyni sem akarták őket. Akkor a király parancsot adott, hogy tegyék őket a nagy csónakba (*barje de cantiers*),⁵⁶¹ amikor is elkezdtek kiabálni és üvölni, hogy „Jó urunk, az Isten

⁵⁵⁹ Szicília királya ekkor (1252–) II. Frigyes és Yolande de Brienne fia, IV. Konrád (1228–1254. május 21.). A francia keresztesek hazatérése idején hal meg, utóda fia, Konradin (1252–1268), ekkor még gyermek. A Szicíliai Királyság ez időben nem jelent nagy veszélyt, hiszen súlyos dinasztikus válságot él meg, melyből majd I. (Anjou) Károly kerül ki győztesen.

⁵⁶⁰ Tunéziában 1228-tól Abu-Zakarija Jahja (1228–1249) vezetésével új (berber) dinasztia (Hafszida-dinasztia) kerül hatalomra, mely 1574-ig uralkodik. Tunéziát függetleníti (1236-tól), a főváros Tunisz, az ország virágzó kereskedelmet épít ki Velencével, Genovával, Katalóniával és – a folyamatos konfliktusok ellenére – a normannok hagyományait követő Sziciliával. Tunisz királya ebben az időszakban Abu-Abdalláh Mohamed al-Musztanszir (1249–1277), aki kalifává nyilvánítja magát (1255–). Az ő uralkodása alatt kerül majd sor a Francia Királyság számára gyászos emlékű VIII. keresztes hadjáratra.

⁵⁶¹ Vagyis olyan dereglyébe, amelyet nagyobb vitorlás hajók hátsó részénél szoktak tartani, s amely alkalmas a vétkesek elkülönítésére, és igen kellemetlen utazási feltételeket biztosít.

szerelmére, hagyja, hogy megváltsuk magunkat mindenünkkel, amink csak van, csak ne tegyen minket oda, ahová a gyilkosokat és a tolvajokat teszik, amit aztán nekünk örök életünkben a szemünkre fognak vetni!”

644 A királyné és mi magunk is megtettünk mindent, amit tudtunk, annak érdekében, hogy a király döntését megváltoztassa; a király azonban nem hallgatott senkire; épp ellenkezőleg, odatették őket, ahol aztán egészen addig maradtak, amíg csak el nem értük a szárazföldet. Olyan nyomorúságos körülmények között voltak, hogy amikor a tenger feltámadt, akkor a nagy hullámok átsaptak a fejük fölött, olyannyira, hogy biztosítani kellett őket, hogy a szél ne ragadja el őket a tengerbe. S ez jogos büntetés volt, mert falánkságuk olyan veszélybe sodort minket, hogy nyolc nap késedelmet szenvedtünk, amikor a király megfordította a hajók vitorlázatát.

[Százhuszonnyolcadik fejezet
Tűz üt ki a királyné kabinjában/szobájában]

645 Történt még velünk egy kalandos esemény a tengeren, mielőtt még part-ra szálltunk volna, mely úgy esett, hogy a királyné egyik *beginája*,⁵⁶² miután lefektette a királynét, nem figyelt oda, és a kendőt, mely a feje köré volt csavarva, annak a vasedénynek a szélére dobta, melyben a királyné gyertyája égett. És amikor elment lefeküdni a királyné szobája alatti helyiségbe, ahol a nők szoktak aludni, a gyertya oly hevesen égett, hogy a láng belekapott a kendőbe, a kendőről pedig átterjedt azokra a vásznakra, melyekkel a királyné ruhaneműi voltak letakarva.

646 Amikor a királyné felébredt, meglátta, hogy a szobát teljesen elborította a tűz; anyaszült meztelenül kiugrott az ágyból, a lángoló kendőt megragadta és a tengerbe vetette, majd fogta a vásznakat és eloltotta őket. Akik a nagy csónakba voltak zárva, fojtott hangon azt kiáltották: „Tűz van! Tűz van!” Akkor felemeltem a fejemet, és láttam, hogy a kendő még világos lánggal ég a tengeren, mely igen nyugodt volt. Amilyen gyorsan csak tudtam, fölvettem a mellényemet, és odaültem a tengerészek közé.

647 Miközben ott ültem, a fegyverhordozóm, aki előttem feküdt, odajött és mondta, hogy a király fölébredt és kérdezte, hogy hol vagyok. „És erre én azt mondtam neki, hogy uram az árnyékszéken van; mire a király azt válaszolta: »Hazudsz!«” Miközben ott beszélgettünk, megjelent Geoffroy mester, a királyné gyóntatója,⁵⁶³ aki azt mondta nekem: „Ne ijedjen meg, elmondom, hogy is

⁵⁶² Ezek szerint a királynét közvetlen szolgálatára beginák kísérték el. A beginákról lásd az 31. jegyzetet.

⁵⁶³ Geoffroy de Beaulieu, evreux-i nemesi családból származó domonkos szerzetes, a király és a királyné gyóntatója, aki X. Gergely pápa kérésére megírja Szent Lajos életét.

történt!” Én pedig azt mondtam neki: „Geoffroy mester, menjen, mondja meg a királynénak, hogy a király fölébredt, s hogy menjen oda, hogy megnyugtassa!”

648 Másnap Franciaország *connétable*-ja és Pierre de Chambellan úr és a főszakács Gervaise úr így szóltak a királyhoz: „Mi történt az éjszaka, hogy tűzről hallottunk?” Mire én nem szoltam semmit. És akkor a király ezt mondta: „Biztosan nem tetsző dolog, ha a *sénéchal* titkolózóbb, mint amilyen én vagyok. Elmondom hát önöknek – mondta a király –, mi volt az oka annak, hogy ma éjjel majdnem mind megégtünk.”

649 És akkor elmondta nekik, hogy miként történtek a dolgok. S nekem azt mondta: „*Sénéchal*, megparancsolom önnek, hogy ezek után lefekvés előtt gondoskodjék arról, hogy minden tűz el legyen oltva a hajón, leszámítva azt a nagyobb lángot, amelyik a hajó rakterében van. S tudja meg, hogy én sem fekszem le addig, amíg ön vissza nem tér hozzám.” S így is cselekedtem mindaddig, amíg csak a tengeren voltunk; s amikor én visszamentem, akkor feküdt le a király.

[Százhuszonkilencedik fejezet
A Szent Szűzanya csodatételéről]

650 Történt egy másik kalandos esemény is a tengeren, mert Dragonet úr,⁵⁶⁴ Provence egyik magas rangú személyisége, délelőtt éppen aludt a hajóján, mely jó egy mérföldnyire előttünk haladt; és hívta az egyik fegyvernökét s mondta neki: „Menj, dugaszold be ezt a lyukat, mert a nap éppen az arcomba süt!” Ez pedig látta, hogy nem tudja a lyukat betömni, ha nem megy ki a hajóról. Kiment hát a hajóról, s miközben a lyuk betömésével fáradozott, az egyik lába megcsúszott, és beleesett a vízbe. Ennek a hajónak pedig nem volt mentőcsónakja, mivel a hajó kicsi volt. A hajó gyorsan eltávolodott. Mi, akik a király hajóján voltunk, láttuk az esést, de azt gondoltuk, hogy egy batyu vagy egy hordó volt az, mivelhogy az, aki a vízbe esett, semmit nem tett, hogy mentse magát.

651 A király egyik gályája kimentette, és a mi hajónkra hozta, ahol elmesélte, hogy miként történt ez vele. Megkérdeztem tőle, hogyan lehet az, hogy semmit nem tett azért, hogy mentse magát, sem úszással, sem más módon. Azt válaszolta, hogy az fölösleges és szükségtelen volt, mert amint elkezdett esni, a Vauvert-i Miasszonyunk⁵⁶⁵ oltalmába ajánlotta magát, aki megtartotta őt a vállainál fogva,

⁵⁶⁴ IV. Dragonet de Montauban (1218–1278), Mondragon ura, előkelő provençe-i család sarja, Toulouse grófjának vazallusa.

⁵⁶⁵ A Montpellier és Aigues-Mortes közelében fekvő Vauvert (*Vallis viridis*, ma: Gard megye, Languedoc-Rousillon) fontos egyházi és szellemi központ, a Compostelába vezető Szent Jakab-út egyik állomása. A 12–13. században épült Vauvert-i Miasszonyunk-templom (Notre-Dame-de-Vauvert, Notre-Dame de la Vallée verte, Notre-Dame de l’Assomption) a középkorban a legfontosabb francia zarándokhelyek egyike.

onnantól, hogy leesett, egészen addig, amíg a király gályája föl nem szedte. S ennek a csodának a tiszteletére megfestettem Joinville-ben a kápolnámban és Blécourt⁵⁶⁶ üvegablakain.

[Százharmincadik fejezet

A király nehezen, de beleegyezik, hogy partra szálljon Hyères-ben]

652 A tengeren töltött tíz hét után egy kikötőhöz érkeztünk, mely két mérföldnyire feküdt Hyères várkastélyától, amely Provence grófjájé⁵⁶⁷ volt, aki később szicíliai király lett. A királyné az összes tanácsadóval együtt azon a véleményen volt, hogy itt szálljanak partra, mivel ez a föld a király fivéréé volt. A király azonban kijelentette, hogy addig ki nem száll a hajójából, amíg Aigues-Mortes-ba nem érünk, mert az már az ő saját területén van. Szerdán és csütörtökön is még ragaszkodott ehhez, nekünk pedig nem sikerült őt meggyőznünk.

653 Ezeken a marseille-i hajókon két kormánylapát van, melyek egy-egy kormányrúdhhoz vannak erősítve, de olyan csodálatosan, hogy a hajót éppoly könnyűszerrel lehet velük jobbra vagy balra fordítani, mintha csak egy lovat irányítanánk. Pénteken aztán felült a király a két kormányrúd egyikére, engem is odahívott, s megkérdezte: „*Sénéchal*, mi a véleménye erről a kérdésről?” Én pedig így szóltam: „Uram, jogosnak találnád-e, ha veled is az történne, ami korábban Madame de Bourbonnal⁵⁶⁸ esett meg: ő sem akart ebben a kikötőben partra szállni, hanem tovább hajózott Aigues-Mortes felé, de így még két héten át kellett a tengeren maradnia.”

654 Akkor a király a tanácsadóit is odahívta, s elmondta nekik, amit tőlem hallott, majd megkérdezte, hogy szerintük mit tegyen. Mindannyian azt ajánlották neki, hogy szálljon partra, mert nem volna bölcs dolog kitenni magát, hitvesét és gyermekeit a tengeri utazás viszontagságainak, ha már egyszer megszabadulhatnak tőle. A király elfogadta a neki adott tanácsot, aminek a királyné igen megörült.

⁵⁶⁶ Blécourt (lásd a 176. jegyzetet) Miasszonyunknak ajánlott, Saint-Urbain apátságától függő plébániatemploma építéséhez adományaival hozzájárult Simon és Jean de Joinville, akik a terület világi urai voltak. Monfrin (**651**) arról tájékoztat, hogy a 19. században az üvegablakok töredékei még láthatók voltak. Nos, a blécourt-i Notre-Dame-templomban ma is látható egy 13. századi, igen szép üvegablak-együttes. A 40. sz. üvegablak felső része a csodát, az alsó pedig az adományozó Joinville-t ábrázolja.

⁵⁶⁷ Provence grófja a király öccse, I. Charles d’Anjou, I. Károly szicíliai király. Lásd róla a 152. jegyzetet.

⁵⁶⁸ Yolande de Châtillonról (1215–1254), IX. Archambaud de Bourbon-Dampierre (lásd a 136. jegyzetet) özvegyéről van szó, aki elkísérte urát a VII. keresztes hadjáratra. Archambaud a Cipruson kitört első járvány áldozata lett, felesége gondoskodott arról, hogy testét hajón hazahozassa.

655 A tengeri utazás befejeztével a király, a királyné és gyermekeik Hyères várában szálltak meg. Amíg a király ott időzött, és lovakat kívánt szerezni, hogy továbbmehessen Franciaországba, Cluny apátja (*Abbé de Clugny*),⁵⁶⁹ aki azóta Olena püspöke lett, két paripát ajándékozott neki, melyek ma jó ötszáz livre-et érnének; az egyiket neki, a másikat a királynénak. Miután átadta őket, imígyen szólt: „Felséges uram, holnap visszajövök, hogy a saját ügyemről tárgyaljak veled.” Másnap az apát vissza is jött, a király pedig nagyon figyelmesen és hosszasan végighallgatta. Miután eltávozott, odamentem a királyhoz, s így szóltam hozzá: „Engedelmével, felség, meg akarom kérdezni öntől, hogy figyelmesebben és nagyobb jóindulattal hallgatta-e végig Cluny apátját, amiért tegnap azt a két gyönyörű lovat adta önnek.”

656 A király sokáig gondolkodott, végül így válaszolt: „Bizony így volt.” „Uram, tudja-e, hogy miért tettem föl ezt a kérdést?” – „Nos, miért?” – kérdezte. „Azért – feleltem –, mert azt tanácsolom s ajánlom felségednek, hogy ha majd megérkezik Franciaországba, tiltsa meg valamennyi felesküdt tanácsadójának, hogy bármilyen ajándékot elfogadjanak azoktól, kik ügyes-bajos dolgaikkal felségedhez folyamodnak. Mert bizonyos lehet abban, hogy ha elfogadják, szívesebben és odaadóbban fogják meghallgatni azokat, akik adnak nekik valamit, mint ahogyan felséged is tette Cluny apátjának esetében.”

Akkor a király odahívta egész tanácsát, s nyomban elmondta nekik, hogy miről beszéltem vele, ők pedig kijelentették, hogy okos tanácsot adtam neki.

657 A király sokat hallott beszélni egy kordás szerzetesről, akit Hugues barátnak hívtak, s mivel oly nagy volt a híre, elküldött érte, hogy lássa, s hallja beszélni. Azon a napon, melyen Hyères-be vártuk, ahogy figyeltük az utat, ahonnan érkeznie kellett, egyszer csak megláttuk, hogy jön, s férfiak és nők óriási tömege gyalogszerrel követi. A király azután megkérte, hogy prédikáljon. A prédikáció első részében az egyházi emberekről beszélt, s ezeket mondta: „Uram, sokkal több egyházi embert látok a király udvarában s kíséretében, mint amennyinek ott lennie kéne.” – „Elsőként magamat említem – tette hozzá. – S bizony mondom,

⁵⁶⁹ III. Guillaume de Pontoise, Cluny apátja (1244–1257), a „francia Peloponnészosz”-on (Moreában) található Oléna (Moréas) püspöke (1258–1263. december 18.).

nincsenek olyan állapotban, hogy üdvözülhessenek, hacsak nem hazudik a Szentírás, ami pedig lehetetlen.

658 Mert a Szentírás azt mondja, hogy a szerzetes nem élhet a kolostor falán kívül, hacsak nem halálos bűn terhe alatt, ahogyan a hal sem élhet meg víz nélkül. S ha a király környezetében lévő szerzetesek azt állítják, hogy ez kolostor, akkor én azt mondom erre, hogy ez a legnagyobb kolostor, amelyet valaha is láttam, kiterjed a tengeren innen és túlra. Ha pedig azt mondják, hogy ebben a kolostorban szigorú életet lehet élni a lélek megmentésére, hát én nem hiszek nekik. Volt alkalmam velük együtt rengeteg különféle húsételt enni, s hozzá jó erős és tiszta borokat ittam, így bízást állíthatom, hogy ha a saját kolostoraikban maradtak volna, nem élnének ennyire a kedvük szerint, mint a királynál.”

659 Prédikációjában a királyt arra tanította, hogy miként kell viselkednie, ha népének javát kívánja szolgálni. Végezetül pedig arról beszélt, hogy olvasta a Bibliát és a Bibliával ellentétes könyveket is, de sem a hívők, sem a hitetlenek írásaiban nem látott arra példát, hogy egy királyság vagy egy birtok más miatt vészett el vagy került másik királyhoz, illetve másik úrhoz, mint a kellő jogrend hiánya miatt. „Ezért – mondta – a Franciaországba tartó királynak legyen gondja arra, hogy népének úgy szolgáltasson igazságot, hogy közben Isten szeretetét megőrzi, nehogy Isten még életében megfossza őt a francia királyságtól.”

660 Azt mondtam a királynak, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a szerzetes ne távozzon el a társaságából. Azt felelte erre, hogy ő már kérte maradásra, de a szerzetes semmit nem hajlandó a kedvéért megtenni. Majd kézen fogott, s így szólt: „Menjünk, s könnyörödjünk neki ismét!” Ahogy odaértünk, így fordultam hozzá: „Jó uram, tedd meg, amire királyom kér, s maradj vele mindaddig, amíg ő Provence-ban tartózkodik!” Erre nagyon haragosan így válaszolt: „Uram, biztosan nem így fogok cselekedni, hanem inkább elmegyek olyan helyre, ahol szívesebben lát engem Isten, mint ha a király kíséretében maradnék.” Egy napig maradt velünk mindössze, és másnap tovább is ment. Hallottam később, hogy Marseille városában élt, ahol számos szép csodát tett.⁵⁷⁰

[Százharmincharmadik fejezet
Fülöp Ágost tanácsai Szent Lajosnak]

661 Azon a napon, melyen a király útra kelt Hyères-ből, gyalog ment le a várból, mert a part túlságosan meredek volt. Oly sokat gyalogolt, hogy mivel nem volt vele a lova, kénytelen volt az enyémre felülni. Amikor a saját paripája végre megérkezett, fölöttébb ingerülten támadt rá Poince-ra, a lovászára. Miután

⁵⁷⁰ A történetet lásd korábban is: **55**.

alaposan leteremtette, így szóltam hozzá: „Jó uram, elnézőbbnek kellene lennie Poince-szal, a lovással, mert már nagyapját is szolgálta, most pedig felségedet.”

662 „*Sénéchal* – válaszolta –, nem ő szolgált bennünket, hanem mi tettünk neki szolgálatot, amikor megtűrtük magunk körül minden rossz tulajdonsága ellenére. Mert nagyapám, Fülöp király arra tanított, hogy a háznépet érdemei szerint meg kell jutalmazni, kit jobban, kit kevésbé. De azt is mondta, hogy senki nem lehet egy földnek jó kormányzója, ha nem tud éppolyan bátran és keményen elutasítani, mint ahogy adni képes.

Ezeket a dolgokat pedig – mondta a király – azért mesélem el önnek, mert ma oly kapzsi a világ, s oly mohó szerzésvágy él az emberekben, hogy kevés olyan ember akad, aki a lelke üdvösségével vagy a saját becsületével is törődik, miközben hol jogosan, hol jogtalanul mások elől magának szerzi meg a javakat.”

[Százharmincnegyedik fejezet

Joinville és a király útjai elválnak, később Soissons-ban találkoznak.

Franciaországi Izabella házassága II. Thibaud navarrai királlyal]

663 A Provence-i grófságon áthaladtában a király elérkezett egy Aix-en-Provence nevű városba, melyről azt állították, hogy ott nyugszik Magdaléna teste.⁵⁷¹ Keresésekor egy magas sziklaboltozatba jutottunk, ahol – mint mondták – tizenhét éven keresztül élt remeteként. Mikor a király megérkezett Beaucaire-be,⁵⁷² látván, hogy végre biztonságban a saját birtokán van, búcsút vettem tőle, s folytattam utamat, de még betértem közben unokahúgomhoz, Vienne (*Viennois*)

⁵⁷¹ Az újszövetségi Mária Magdolnáról (Mária Magdaléna, 'Magdalából való Mária') van szó. A *Legenda aurea* által is továbbörökített provençe-i hagyomány szerint Krisztus halála után 14 évvel Mária Magdolna más tanítványokkal együtt Marseille-be vetődött, ott számos csodát tett, majd egy közeli barlangba visszavonulva, Sainte-Baume hegyén remeteként élt haláláig. Szent Lajos 1254. július 22-én látogat el a barlangba, ezt az eseményt tekintik a sainte-baume-i zárandoklatokról szóló első információnak (MONFRIN, **663**). Mária Magdolna relikviáit az arab támadások elől a 7. században a Saint-Maximin-templomban rejtik el, sírját (Szent Maximin sírjával együtt) 1279-ben találja meg II. Anjou Károly, későbbi nápolyi király, majd a sír helyén bazilikát és a domonkosok számára kolostort építtet (a mai Saint-Maximin-la-Sainte-Baume-ban, Aix-en-Provence közelében).

⁵⁷² Beaucaire (ma: Gard megye, Languedoc-Roussillon) királyi adminisztratív központ (*sénéchaussé*).

dauphine-jához,⁵⁷³ valamint nagybátyámhoz, Chalon grófjához és annak fiához, a burgundi grófhöz.⁵⁷⁴

664 Miután Joinville-ben eltöltöttem egy kis időt, s elrendeztem dolgaimat, a királyhoz mentem, akit ekkor Soissons-ban találtam. Olyan örömnappal rendezett a tiszteletemre, hogy a jelenlévőket mind bámulatba ejtette a dolog. Vele volt Jean, Bretagne grófja és hitvese, Thibaud király leánya⁵⁷⁵ is, aki champagne-i birtokaiért hűbéri hódolatát mutatta be a királynak. Őt és II. Thibaud navarrai királyt urunk a párizsi parlament elé idézte, amelyet azért hívtak össze, hogy a feleket meghallgassa és igazságot tegyen közöttük.⁵⁷⁶

665 A parlamenten megjelent Navarra királya a tanácsadóival együtt és Bretagne grófja is. Ezen a parlamenten kérte feleségül Thibaud király Izabella úrhölgyet, a király leányát.⁵⁷⁷

S bár champagne-i embereink arról beszélgettek a hátam mögött, hogy már Soissons-ban látták, milyen kivételes szeretetet tanúsított irántam a király, mégis odamentem hozzá, hogy beszéljek vele erről a házasságról. „Menjen – mondta a király –, s csillapítsa le Bretagne grófját, s akkor rögtön megkötjük a házasságot!” Én pedig azt feleltem, hogy emiatt nem kellene lemondani róla. Ő azt válaszolta, hogy semmi pénzért nem köti meg addig a házasságot, amíg létre nem jön a béke, nehogy azt mondják majd, hogy úgy házásítja meg gyermekeit, hogy ezzel a báróit kizárja örökségükből.

⁵⁷³ Joinville anyjának, Béatrice d’Auxonne-nak Aimon de Faucigny-val kötött első házasságából két leánya születik, Béatrice és Agnès, Joinville féltestvérei. Béatrice II. Étienne de Thouars felesége lesz (fiuk, Henri de Thouars Lyon érseke, 1295–1301), Agnès pedig II. Pierre-hez (a *Petit Charlemagne*, 1207–1285), Savoie grófjához (1268–) megy nőül (1234). Az ő lányuk az a Béatrice (1234–1310), akiről Joinville mint unokahúgáról beszél. Béatrice VII. Guigues-gel, Vienne *dauphin*jével kötött házassága (1241/1242) következtében *dauphine*.

⁵⁷⁴ Chalon grófja I. Jean de Chalon, Joinville anyai nagybátyja, lásd róla a 321. jegyzetet. Fia III. Hugues de Chalon (1220–1266), aki 1236-ban I. Adélaïde de Bourgogne-t (más néven Alix de Méranie), a Burgund grófság örökösnejét veszi feleségül. Lásd még az 595. jegyzetet.

⁵⁷⁵ Blanche de Navarre/de Champagne, I. Jean de Bretagne felesége (1236–), lásd róluk a 41. jegyzetet.

⁵⁷⁶ Az 1253-ban elhunyt IV. Thibaud champagne-i gróf (lásd róla a 89. jegyzetet) gyermekei – V. Thibaud (navarrai királyként II. Thibaud) és Blanche – között a birtokok öröklésének kérdésében.

⁵⁷⁷ Esküvőjükre 1255. április 6-án kerül sor Melunben. (Thibaud ekkor 18, Izabella pedig 13 esztendősen.) Lásd róluk a 34. jegyzetet.

666 A király szavait tolmácsoltam Navarrai Margit királynénak,⁵⁷⁸ a fiának és a tanácsadóinak, akik ennek hallatán siettek megkötni a békét. S miután a béke létrejött, Franciaország királya Thibaud királyhoz adta a leányát, s Melunben hatalmas, fényűző menyegzőt tartottak. Thibaud király onnan Provence-ba vitte hitvesét, ahol jöttüket a bárók hatalmas tömege ünnepelte.

[Százharmincötödik fejezet
Szent Lajos szokásai és jelleme. Elutasítja a püspökök
jogtalan követelését]

667 Azt követően, hogy a király a tengerentúlról visszatért, olyan jámboran élt, hogy soha többé nem viselt sem mókusprémet, sem szürke prémet, sem skarlátszövetet, s aranyozott kengyelt és sarkantyút sem kötött többé. Ruházata gyapjúsövetből vagy szürkés-kék posztóból készült, takaróit és öltözkékét szarvas-, nyúl- vagy bárányprém díszítette.

Oly mértékletes volt az evésben, hogy soha nem rendelt más ételt, mint amit a szakácsai elkészítettek számára. Elé rakták, ő pedig elfogyasztotta. A borát vízzel keverte egy üvegserlegben, s a vizet aszerint adagolta, hogy milyen erős a bor. A serlegét kezében tartotta, amíg töltöttek neki az asztal mögött. Mindig megvendégelte a szegényeket, s az étkezés után pénzt adott nekik.

668 Amikor a nemesurak zenészei a lakoma után hegedűikkel bejöttek, a király megvárta, hogy a zenészek előadják dalukat, s csak azután hallgatta meg a hálaadást. Akkor ültéből fölemelkedett, s a papok előtte állva mondták el a hálaímt. Mikor egy alkalommal a szobájában voltunk, leült az ágya lábához, s mikor az ott lévő prédikátor és kordás barátok szóba hoztak egy könyvet, melyet biztosan szívesen hallgatott volna, így szólt hozzájuk: „Ne olvassátok azt most fel nekem, mert nincs olyan jó könyv, amely felérne az evés utáni csevegéssel (*quolibet*),⁵⁷⁹ azaz egy olyan beszélgetéssel, melynek során mindenki elmondhatja, amit akar.” Ha előkelő uraságok érkeztek nála, kitűnő társaságnak bizonyult számukra.

669 Most a bölcsességéről (*sapiencie*) fogok beszélni nektek. Többször is tanúni voltunk annak, hogy tanácsadói között nem akadt senki, aki olyan bölcs lett volna, mint ő. S ez abból látszott, hogy ha valamely ügyet előadtak neki, nem mondta, hogy „Majd megbeszélem a tanácsadóimmal”, hanem ha az igazságot egész világosan és nyilvánvalóan látta, akkor egyedül és azonnal válaszolt, sen-

⁵⁷⁸ Marguerite de Navarre/Marguerite de Bourbon (1211–1256) I. Thibaud navarrai király harmadik hitvese (1232–), II. Thibaud anyja, Navarra régensnője (1253–1255).

⁵⁷⁹ Az egyetemi oktatás szókinséből kölcsönvett *quolibet* kifejezés ’nem meghatározott témáról szóló szabad beszélgetés’-ként értelmezendő (MONFRIN, 668).

kitől sem kérve tanácsot. Mesélték nekem, hogy egyszer a francia királyság összes prelátságának hozzá intézett kérelmére adott így választ, mely esemény a következőképpen játszódott le.

670 Gui, Auxerre érseke szolt valamennyiük nevében: „Urunk, az itt jelenlévő érsekek és püspökök azzal bíztak meg, hogy elmondjam, a kereszténység hanyatlik és gyengül felséged kezei között, s még tovább fog hanyatlani, ha tanácsával együtt nem segít, mert a kiátkozástól már senki nem fél. Az a kérésünk tehát, jó urunk, adjon parancsot főtisztviselőinek és végrehajtóinak, hogy az egyházi átokkal sújtott alattvalókat kényszerítsék arra, hogy az ítélettől számított egy év és egy nap elteltével adjanak az egyháznak elégtételt.” A király minden tanácskozás nélkül azt válaszolta nekik erre, hogy szívesen eleget tesz a kérésnek, feltéve, hogy tudomására hozzák az ítélet indoklását, hogy ezáltal eldönthesse, az ítélet igazságos volt-e vagy sem.

671 A püspökök és érsekek megvitatták a kérdést, majd azt felelték a királynak, hogy nem hoznak a tudomására olyasmit, ami az egyház hatáskörébe tartozik. A király erre azzal vágott vissza, hogy akkor ő sem tájékoztatja őket arról, ami pedig az ő saját hatáskörébe tartozik, s nem utasítja a végrehajtóit sem, hogy a kiátkozottakat kényszerítsék a feloldozásuk megváltására, akár jogos, akár jogtalan volt az ítélet. „Mert ha ezt tenném, Isten és az igazság ellen cselekednék. Mondok is erre egy példát, mégpedig azt, hogy Bretagne püspökei hét esztendőn keresztül tartották Bretagne grófját egyházi átok alatt, míg végül elnyerte a római kúriától a feloldozást. S ha én már az első esztendő után kényszerítettem volna őt, bizony helytelenül jártam volna el.”⁵⁸⁰

[Százharminchatodik fejezet

Szent Lajos erkölcsi szilárdságának és igazságosságának egyéb példái]

672 Már visszatértünk a tengerentúlról, amikor a következő eset történt. Saint-Urbain⁵⁸¹ szerzetesei két abbét választottak, de Pierre, Châlons püspöke⁵⁸² (Isten bocsássa meg a vétkeit!) mindkettőt elűzte, s Jean de Mymeri⁵⁸³ urat szentelte föl mint apátot, s neki adta át a pásztorbotot. Én sem voltam hajlandó őt apátként elfogadni, mivel igazságtalanságot követett el Geoffroy apáttal szemben, aki fellebbezett ellene, s Rómába ment. Az apátság javadalmát én tartottam

⁵⁸⁰ A történetet lásd korábban is: **61–64**.

⁵⁸¹ Saint-Urbainról lásd a 177. jegyzetet.

⁵⁸² Pierre de Hans (1248–1261).

⁵⁸³ Jean de Mymerinek Saint-Urbain apátjává való kinevezése nem bizonyul kompromisszumos megoldásnak, hanem felújítja a Joinville-ek és az apátság közötti évszázados konfliktust.

a kezemben addig, amíg a nevezett Geoffroy el nem nyeri a pástorbotot, s az, akinek a püspök odaadta, azt el nem veszíti. Miközben tartott az ezzel kapcsolatos viszálykodás, a püspök engem egyházi átokkal sújtott. Lett is nagy felfordulás az egyik Párizsban tartott parlamenten miattam, valamint Pierre châlons-i püspök, Flandriai Margit⁵⁸⁴ grófnő és a reimsi érsek között, akit a grófnő nyilvánosan meghazudtolt.

673 Az ezt követő parlamenti ülésnapon a prelátusok valamennyien arra kérték a királyt, hogy ő maga egyedül menjen el hozzájuk, s külön hallgassa meg őket. Mikor visszatért a velük folytatott beszélgetésről, odajött hozzánk, akik a palotában egy szobában vártunk rá, s nevetve mesélte, hogy milyen gyötrelmes pillanatokat okozott a prelátusoknak. Először is Reims érseke⁵⁸⁵ szólt a királyhoz: „Nagyuram, mivel fog engem kárpótolni a reimsi Saint-Rémi-bazilika⁵⁸⁶ Passió-relikviáiért,⁵⁸⁷ melyeknek őrizetét most elveszi tőlem? Mert az összes há-

⁵⁸⁴ II. Marguerite de Flandre (1202 k.–1280), Konstantinápoly császárnője. Apja IX./VI. Balduin (1164–1205/6), Flandria és Hainaut grófja (1171–), I. Balduin néven Konstantinápoly latin császára (1204. május 9.–), anyja Marie de Champagne (1174–1204). Nővérének, Jeanne-nak (1199/1200–1244) halála után örökli apja címeit. Bouchard d’Avesnes-nel (1170 k.–1244) kötött első házasságát (1212–) érvénytelenítik; második férje (1223–) II. Guillaume de Dampierre (1196–1231). Két házasságából született gyermekei között tör ki a század közepén a d’Avesnes és a Dampierre család közötti véres rivalizálás.

⁵⁸⁵ Thomas de Beaumetz, Reims érseke (1251–1263).

⁵⁸⁶ Szent Remigius (Saint Remi, lat. *Remedius*; 437–535. január 13.) Reims első püspöke, a „frankok apostola”, I. Chlodvig frank király megkeresztelője (496–506 között). A nyughelyéül szolgáló kápolna hamar búcsújáró helyé vált, majd bencés apátságot alapítottak mellette (760). A 9. század közepén új, nagyobb templomot emeltek (Hincmar érsek). A ma álló bazilika építése 1000 k. kezdődött (Airard apát), s a reimsi zsinat idején, 1049-ben szentelte fel IX. Leó pápa.

⁵⁸⁷ A „kín szenvedés relikviái”-nak megszerzése Lajos király következetes, a francia király udvarát kultikus helyé alakítani kívánó törekvésének eredménye. A legértékesebb relikviák méltó befogadó helyéül építteti fel Párizsban, a Cité szigetén a gótikus építészeti egyik csúcsteljesítményének számító Sainte-Chapelle-t (*Sainte-Chapelle du Palais*), melynek épülete maga is ereklyetartót formáz (1242–1248). IX. Lajos konfliktusok és komoly anyagi erőfeszítések árán gyűjti össze a passióereklyéket – a Töviskorona, a Szent Kereszt egy darabja és egy szöge, a Szent Lándzsa, (*Longinus lándzsája*), a bíborköpeny, a Szent Vér, a Szent Törlőkendő, Veronika kendője (*Mandylium*), a Szent Kő –, valamint több Mária-ereklyét. A Konstantinápoly 1204. évi kirablását követően I. Balduin császár kezére került ereklyéket 135 ezer tours-i livre-ért (tehát a francia király éves jövedelmének – 235 285 livre – több mint a feléért) veszi meg az utolsó „aktív” konstantinápolyi latin császártól, II. Balduintól, az ereklyék egy másik részét pedig (melyek egy-egy adott egyház féltve őrzött kincsei, tekintélyének és gyakran jövedelmének is fontos forrásai voltak) más egyházakból

zi szentekre mondom, az egész Francia Királyságért sem vennék magamra akkora bűnt, mint amekkora felségedé.” A király pedig így válaszolt neki:

„Az itt lévő szentekre mondom, bizony megtenné azt akár csak Compiègne-ért is, amilyen nagy mohóság lakozik önben iránta.⁵⁸⁸ Egyikünk tehát hamisan esküszik.”

674 „Chartres püspöke⁵⁸⁹ – folytatta a király – azt kérte tőlem, hogy adjam vissza neki, amit a javaiból visszatartottam. Közöltem vele, hogy addig nem adom, amíg meg nem fizeti a nekem járó összeget, amivel tartozik. Hozzátettem, hogy ő nekem hűbéresem, s így nem viselkedik irányomban sem helyesen, sem pedig tisztességesen, amikor ki akar engem semmizni.”

675 „Ezután Châlons püspöke következett – mesélte a király –, aki ezt kérdezte tőlem: »Nagyuram, milyen kártérítést nyújt nekem felséged Joinville úrral szemben, aki elveszi egy szegény szerzetestől a Saint-Urbain-apátságot?« Püspök úr – felelte a király –, önök olyan határozatot hoztak, mely szerint nem szabad világi bíróság előtt meghallgatni azt, aki egyházi átok alatt áll. Én pedig magam láttam egy harminckét pecséttel ellátott levélben, hogy egyházi átokkal⁵⁹⁰ sújtották önt is, így nem hallgathatom meg mindaddig, míg feloldozást nem nyer.”

gyűjti egybe, nem minden ellenállás nélkül. A kápolnát Eudes de Châteauroux pápai legátus és (Szent) Pierre Berroyer bourges-i érsek (1232–1260; kanonizálva: IV. Orbán, 1267) szenteli föl 1248. április 26-án (Lajos király 44. születésnapjának másnapján). A kápolnában őrzött kincseket nyomasztó pénzszüke esetén már a későbbi francia királyok is áruba bocsátják, a francia forradalom pedig drámai pusztítást okoz. A megmaradt ereklyék a párizsi Notre-Dame kincstárába kerülnek (1804). A Szent Sír lovagjai őrzik, a kincstárban láthatók, minden hónap első péntekjén pedig a főoltáron a hívek számára is láthatóvá teszik őket.

⁵⁸⁸ Reims érseke a compiègne-i Saint-Corneille-apátság jövedelmeire vágyakozott. Az eredetileg Miasszonyunk-, majd a 11. század közepétől Saint-Corneille- (Saint Cyprien-) apátság (876–1790) igen jelentős Karoling császári, illetve királyi központ, koronázó- és temetkezési hely (alapítójáról, Kopasz Károlyról *Carlopolis*), korabeli jelentősége Aachenéhez hasonlítható. Capet Hugót itt fogadja királlyá a „nagyok gyűlése” (987). Később számos helyi, egyházi és királyi hatalmi konfliktus színtere; értékes javadalmakkal rendelkezik. VII. Lajos idején apátja Odon de Deuil (Odo de Diogilo; 1110 k.–1162), későbbi saint-denis-i apát (1151–), aki urával együtt részt vesz a II. keresztes hadjáratban, és átutazik Magyarországon (*De l'expédition de Louis VII en Orient* című krónikája részeként neki köszönhetjük az egyik első Magyarország-leírást).

⁵⁸⁹ Mathieu de Champs (†1259. december 13.) vagy Pierre de Minci (1260. február 12.–1276).

⁵⁹⁰ A kissé homályos megfogalmazás miatt a kutatók megosztottak abban a kérdésben, hogy ki van egyházi átok alatt: Joinville vagy Châlons püspöke? Monfrin úgy véli, hogy nem Joinville-t sújtja egyházi átok (MONFRIN, **675**), pedig eléggé egyértelmű a püspök eljárása a konfliktus rendezését illetően. Ráadásul a püspök helyzete is bonyolult ebben a

Eme dolgokat pedig azért mutattam be nektek, hogy tisztán lássátok, hogyan oldotta meg a király egyedül, józan ítélőképessége révén az előtte álló feladatokat.

676 Geoffroy de Saint-Urbain apát, azok után, hogy elrendeztem számára a dolgot, jótetemért rosszal fizetett, s panaszt emelt ellenem. Szent királyunknak váltig azt hangoztatta, hogy az apátság az ő felügyelete alá tartozik.⁵⁹¹ Megkértem a királyt, hogy indítson vizsgálatot az igazság kiderítésére, hogy a felügyelet az övé-e, vagy pedig az enyém. „Felséges uram – fordult az abbé a királyhoz –, ne így cselekedjék, hanem ha Istennek is úgy tetszik, vigye bíróság elé a köztünk és Joinville úr között lévő peres ügyet. Mi szívesebben vesszük, ha apátságunk az ön felügyelete alatt áll, mint ha annál marad, aki azt most örökjogon mondja magáénak.” Erre a király megkérdezte tőlem:

„Igazat szólnak-e hát, akik azt mondják, hogy az apátság felügyelete az enyém?” – „Minden bizonnyal nem, uram – feleltem –, hanem az enyém.”

677 Így szólt ekkor a király: „Meglehet, hogy az örökség az öné, s hogy az apátság felügyeletéhez nincs köze. Annak alapján azonban – fordult az apáthoz –, amit önök mondanak, s amit a *sénéchal* állít, engedelmével, vagy az enyém, vagy az övé kell hogy legyen. Nem is fogom elmulasztani, már csak az ön által mondottak miatt sem, hogy én derítsem ki az igazságot ebben az ügyben.

Most ha bíróság elé vinném a dolgot, méltatlanul járnék el a *sénéchallal* szemben, aki az én hű emberem, s kétségbe vonnám a jogait, melyekre vonatkozóan ő maga ajánlja föl, hogy vizsgáljam meg, igaza van-e vagy sem.” Ezek után vizsgálatot indított, és amint az igazság kiderült, átadta nekem az apátság felügyeleti jogát s azokat az iratokat, amelyek ezt bizonyították.

[Százharminchetedik fejezet
Szent Lajos békeszeretete]

678 Egyszer azt történt, hogy a szent király addig folytatta a tárgyalásokat, míg elérte, hogy Anglia királya feleségével és gyermekeivel együtt Franciaor-

kérdésben, mert a pápa őt marasztalja el. A szövegösszefüggésből kitűnik, hogy a király a püspök saját fegyverét (a kiátkozást és az ahhoz kapcsolódó eljárásjogi szabályozást) fordítja szembe vele, s döntésével végül is Joinville-t segíti.

⁵⁹¹ Ebben a helyzetben logikus lépés lenne, hogy az apát a király fennhatósága mellett kardoskodjon, hiszen a király messze van, Joinville (és földesúri hatalma) pedig ott van helyben (MONFRIN, 676). Az apát ravasz elterelő akciója tehát nem vezet eredményre.

szágba jöjjön, és a békéről tárgyaljanak. A mi tanácsadóink ezt a békekötést⁵⁹² erősen ellenezték, s így szóltak a királyhoz: „Jó urunk, nagyon csodálkozunk azon, hogy Anglia királyának ilyen nagy részt akarsz átadni a földedből, ráadásul éppen azokat a részeket, amelyeket te és elődeid hódítottatok el tőle, mégpedig az ő gaztettei miatt. Az a véleményünk tehát, hogy ha úgy érzed, nincs hozzá jogod, akkor nem végzed el a dolgotat kielégítő módon az angol királlyal szemben, ha nem adod vissza neki az összes földet, amit te és őseid meghódítottatok. Ha pedig úgy gondolsz, hogy jogod van hozzá, akkor szerintünk elveszted mindazt, amit most nekiadni készülsz.”

679 A következőképpen válaszolt erre a szent király: „Nemes urak, tisztában vagyok azzal, hogy az angol király ősei teljesen jogosan veszítették el a birtokomban lévő meghódított területet.⁵⁹³ S a földet, amelyet odaadok neki, nem úgy adom, mint valamiféle tartozást akár neki, akár az örököseinek, hanem azért, hogy szorosabbá fonjam a szeretet kötelékét gyermekeim s az övéi között, akik elsőfokú unokatestvérek. Én úgy gondolom, hogy amit neki adok, jól használok, mert ezáltal az angol király, aki eddig nem tartozott a hűbéreseim közé, most az ő soraikba lép.⁵⁹⁴

680 Királyunk volt az az ember, aki a világon a legtöbbet fáradozott azért, hogy alattvalói között békesség honoljon, különösen a szomszédos nemesurak és a királyság hercegei között. Mint például Chalon gróf, Joinville urának nagybátyja, és

⁵⁹² A szerződés az első hosszú háborút követő angol–francia „megbékélés” fontos állomása. Az első százéves háború, mely valójában a francia eredetű és a királyságban igen jelentős területeket birtokló Plantagenet-dinasztia és a Capetingek között zajlik, Aquitániai Eleonóra angol házasságával (1152. május 18.) veszi kezdetét, a két király közötti első nagy összecsapás pedig Toulouse grófságáért folyik, melyet II. Henrik katalán támogatással ostromol, Toulouse grófja pedig a francia király beavatkozásával véd. A párizsi (abbéville-i) béke megkötésére 1258. május 28-án, ratifikálására pedig 1259. december 4-én kerül sor.

⁵⁹³ Vagyis Lajos király hangsúlyozza, hogy II. Fülöp Ágost Földnélküli Jánossal szembeni föllépésének (Normandia, Anjou, Poitou elkobzása, 1202) jogszerűségéhez nem fér kétség. Itt a francia király azt teszi, ami a kedvére van és amiben rendkívül tehetséges: békeszerző és közvetítő.

⁵⁹⁴ Valójában stratégiaiilag a francia királynak kedvező kompromisszum születik: Lajos megtartja azokat a területeket, amelyeket nagyapja, II. Fülöp Ágost elkobozott Földnélküli Jánostól (Anjou, Maine, Poitou, Touraine, Normandia), elismeri viszont fennhatóságát a Charente folyótól délre fekvő területekre (Guyenne, Périgord, Quercy, Saintonge, Agenais) vonatkozóan, melyekért viszont (az angliai, Montfort-parlamenthez vezető főúri mozgalom által is szorongatott) III. Henrik hűbéri hódolatát mutatja be. (A két uralkodó együtt tölti a karácsonyt, s Lajos ekkor ajándékozta Henriknek a törököktől kapott elefántot.)

a fia, a burgundi gróf esetében,⁵⁹⁵ akik nagy háborúságban voltak egymással, amikor a tengerentúlról hazatértünk. Hogy helyreálljon a béke apa és fia között, a király tanácsadókat küldött Burgundiába, mégpedig a saját költségén, s így az ő fázisai eredményeképp jött végül létre az egyezés apa és fiú között.

681 Ezt követően súlyos háborúskodás tört ki II. Champagne-i Thibaud király és Jean de Chalon gróf, valamint a fia, a burgundi gróf között a luxeuil-i apátság miatt.⁵⁹⁶ Hogy ezt a viszályt elsimítsa, a király öfelsége odaküldte Gervaise d'Escrennes⁵⁹⁷ urat, Franciaország királyi főszakácsmesterét, s az ő közbenjárásával békét teremtett a felek között.

682 Ezt a háborút, amelyet a király lecsendesített, követte egy másik, mely Thibaud de Bar⁵⁹⁸ gróf és Henri de Luxembourg⁵⁹⁹ gróf között tört ki, aki az

⁵⁹⁵ A Burgund grófságban régensséget gyakorló I. Jean de Chalon gróf és fia közötti konfliktusról van szó. III. Hugues de Chalon házassága révén (I. Adélaïde de Bourgogne) a Német-római Császársághoz tartozó Burgund grófság ura (V. Hugues néven, 1248–1266). A grófság fölötti valódi uralom megszerzéséért (és Jean de Chalon gróf második házasságából születő fiának Hugues-gel szembeni helyzetbe hozása érdekében) folyó küzdelem 1251–1256 között – időnként kegyetlen összecsapásokkal tarkítva – zajlik.

⁵⁹⁶ Luxeuil (*Luxorium*, ma: Luxeuil-les-Bains, Haute-Saône megye, Franche-Comté) Szent Péter és Pál oltalma alá helyezett apátságát Szent Kolumba alapította (585/590), s kezdetben az ír, majd a benedeki (603–) regula szerint működött. Az inváziók hatótávolságában (hunok 451, arabok 731, normannok 9. század, többször is, magyarok 954) található apátság Gallia és a nyugati kereszténység egyik legnagyobb és legjelentősebb korabeli szellemi közponja (*scriptorium*át tartják a *karoling minuszkula* szülőhelyének), s nagy szerepet tölt be a burgundok megtérítésében. A középkort követően jelentősége fokozatosan csökken. (A francia forradalom után a kolostor épületeinek nagy részét lerombolják.) A Chalon gróf és fia közötti háború létbizonytalanságot és pusztítást hoz a vidék lakóira. Ezt megelégedve próbálják kivonni magukat az új feudális magánháborúkból, és többen (köztük Luxeuil szerzetesei) Champagne grófjának védelme alá kívánják helyezni magukat (1258. július 26.). Válaszul apa és fia összefognak ellenük, s elfoglalják Luxeuil-t. A király itt is békeközvetítőként és békebíróként jelenik meg. (RICHARD, 1983, 339–344.)

⁵⁹⁷ A király küldötte udvarának egyik főméltósága, Gervaise d'Escrennes udvari főszakács, a király belső tanácsosa, aki eléri, hogy a felek fogadják el Eudes de Bourgogne döntőbíráskodását, ami átmeneti eredményeket hoz (1260).

⁵⁹⁸ II. Thiébaud (1221–1291), Bar grófja (1239/40–), II. Henri de Bar (lásd róla 326. jegyzetet) fia. Első felesége Jeanne de Dampierre (1243–1266 e.), II. Guillaume de Dampierre és Flandriai Margit (II. Marguerite de Flandre) leánya, a második Jeanne de Toucy (1266–).

⁵⁹⁹ V. Henri de Luxembourg (Henri le Blondell; 1216–1281), Luxemburg, La Roche (1247–) és Namur grófja (1256–1264), aki a felesége által hozományként kapott Ligny-en-Barrois birtokára vonatkozóan (a megállapodással ellentétben) Champagne grófjának tesz hűségeskü.

előbbinek a nővérét⁶⁰⁰ vette feleségül. Úgy esett a dolog, hogy Priney⁶⁰¹ alatt küzdöttek egymás ellen, amikor Thibaud de Bar gróf foglyul ejtette Henri de Luxemburg grófot, s elfoglalta Linay⁶⁰² várát, amely a felesége révén került birtokába. Ennek a viszálynak az elrendezése érdekében a király saját költségén kamarását, Pierre urat⁶⁰³ küldte hozzájuk, azt az embert, akiben mindenkinél jobban megbízott. Ennek eredményeképpen végül ők is kibékültek egymással.

683 Az előbb említett idegenekkel kapcsolatban, akiket kibékített a király, néhány tanácsadója megjegyezte, nem teszi jól, hogy nem hagyja őket háborúskodni. Mert ha hagyná, hogy meggyengüljenek, nem támadnának ellene olyan könnyen, mint ha gazdagok volnának. A király azt mondta nekik, hogy nincs igazuk. „Mert ha a szomszédos hercegek azt látnák, hogy hagyom őket háborúskodni, lehet, hogy összebeszelnének egymás közt, s azt mondanák: »A király rosszindulatból engedi, hogy egymás ellen harcoljunk.« Így pedig éppen az irántam táplált gyűlöletük vihetné rá őket arra, hogy megtámadjanak. S akkor nagyon valószínű, hogy veszítenék, arról nem is beszélve, hogy Isten haragját is magamra vonnám, mert azt mondja az Úr: »Áldott legyen minden békeszerető ember«.”⁶⁰⁴

684 És valóban, ennek az lett az eredménye, hogy a burgundiak és a lotaringiaiak, akik között békét teremtett, annyira szerették és úgy engedelmeskedtek neki, hogy magam láttam, amint a király elé járultak, hogy peres ügyeik tárgyalását előtte folytassák le, reimsi, párizsi vagy orléans-i udvarában.

⁶⁰⁰ V. Henri de Luxembourg felesége (1240–) Marguerite de Bar (1220–1275). Marguerite Ligny uradalmát hozományként viszi a házasságba, tehát a szabályok szerint Bar grófja a hűbérura. Henri azonban Ligny-re vonatkozóan Champagne grófjának tesz hűségesküvet, amivel ki kívánja vonni Bar főnnhatósága alól. Bar grófja Metz püspökével és a lotaringiai herceggel szövetségre lép, Henri de Luxembourg pedig Thibaud champagne-i gróffal.

⁶⁰¹ Prény (ma: Meurthe-et-Moselle megye, Lotaringia) alatt küzdenek egymással (1266. december 14.), ahol Henri Thibaud fogságába kerül.

⁶⁰² Ligny vára Lajos békebíráskodása eredményeképp – tipikusan kompromisszumos megoldás – Henri de Luxembourg birtokában marad, de Bar grófjának hűbéreseként (1268. szeptember 8.).

⁶⁰³ Pierre de Villebéont, lásd róla a 383. jegyzetet.

⁶⁰⁴ Máté evangéliuma, 5,9: „Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket.”

685 A király oly nagyon szerette Istent és az ő Szent Anyját, hogy mindenkit, akiről be tudta bizonyítani, hogy gyalázkodó hangon beszélt róluk, vagy istenkáromlást követett el, igen szigorú büntetéssel sújtott. Caesareában magam láttam, amint egy aranyművest ezért pellengérré állított, egy szál ingben és gatyában, nyaka köré tekerték egy disznó beleit és zsigereit, mégpedig oly nagy mennyiségben, hogy felért egészen az orráig. Arról is hallottam azután, hogy a tengerentúlról visszatértem, hogy egy párizsi polgárnak ugyanezért az orrát és az ajkát süttgették büntetésből, ezt azonban nem láttam. A következőket mondotta a szent király: „Szívesen vállalnám, hogy tüzes vassal süssenek rám bélyeget, ha biztosra vehetném, hogy országomból eltűnik minden istenkáromló beszéd.”

686 Jó huszonkét esztendő eltöltöttem a király társaságában, de soha nem hallottam, hogy Isten vagy az ő Anyja vagy a szentek nevét a szájára vette volna. Ha valamely állításának nyomatékot kívánt adni, ezt mondta: „Igazán így volt” vagy „Valóban így lesz”.

687 Soha nem hallottam azt sem, hogy az ördög nevét kiejtette volna, hacsak nem valamely könyv olvasásakor, amikor kénytelen volt néven nevezni, vagy ha a szentek életéről szóló könyvben emlegették. Mert bizony nagy szégyen a Francia Királyságra és a királyra is, hogyha eltűri, amint alattvalói alig tudnak beszélni anélkül, hogy ne mondanák: „Az ördög vigye el!” Nagyon hibás beszéd az ördögnek ajánlani azt a férfit vagy nőt, akit már egyszer az Istennek adtak, amikor megkeresztelték. Az én joinville-i házamban az, aki így beszél, pofont kap vagy tenyerest, így az ilyen csúnya beszédet szinte teljesen ki is irtottuk.⁶⁰⁶

[Százharminckilencedik fejezet
Szent Lajos szegények iránti szeretete; hogyan tanította gyermekeit;
mint osztott alamizsnát és milyen alapítványokat tett; milyen megfontolások
irányították az egyházi javadalmak odaítélésekor]

688 Egyszer megkérdezte tőlem a király, hogy megmosom-e nagycsütrötökön a szegények lábát. Azt feleltem, hogy semmi esetre sem, mert nem találom helyesnek. Erre azt mondta, hogy nem szabad azt megvetnem, hiszen Isten is meg-

⁶⁰⁵ E fejezet megírásánál Joinville a *Grandes Chroniques de France* (Primat de Saint-Denis), illetve Guillaume de Saint-Pathus, Geoffroy de Beaulieu és Jean de Vignay szövegeire támaszkodott. (MONFRIN, **685–697, 704, 714, 715–718, 719.**)

⁶⁰⁶ Az istenkáromlás büntetése általában nem volt ilyen szigorú, többnyire vezekléssel vagy pénzbüntetéssel járt. (Mint látjuk, Joinville is humánusabb megoldást alkalmaz – eszerint eredményesen – saját birtokán.)

tette. „Akkor ön igencsak kelletlenül tenné meg azt, amit Anglia királya⁶⁰⁷ cselekszik, aki még a leprások lábát is megmossa és megcsókolja” – folytatta.

689 Mielőtt este ágyába tért volna, magához hívatta gyermekeit, s a jó királyok és jó császárok cselekedeteit mesélte nekik, hozzátéve, hogy ilyen emberekről kell példát venniük. Beszélt nekik a gonosz nemesurak tetteiről is, akik fényűzésük, kapzsiságuk és fősvénységük miatt veszítették el országukat. „Ezekre a dolgokra pedig azért emlékeztetlek titeket, hogy őrizkedjetek tőlük, nehogy Isten haragját kivívjátok magatok ellen.” Megtanította nekik a Miasszonyunk zsoltosmáit, s a jelenlétében elmondatta velük a napi zsoltosmákat is, hogy mire felnőnek s a földjüket maguk kormányozzák, megszokják ezen imák hallgatását.

690 A király oly nagy alamizsnaosztó volt, hogy amerre csak járt az országban, mindenütt adakozott a szegény templomok, belpoklosmenhelyek, ispotályok és kórházak javára, de a szegény nemesurak és nemeshölgyek számára is. Nap mint nap óriási tömegű szegénynek adott enni, azokról nem is szólva, akiket a házában látott vendégül. S nem egy alkalommal láttam, hogy ő maga szelte nekik a kenyeret s töltött a poharaikba.

691 Az ő uralkodása idején épült számos apátság, nevezetesen Royaumont apátsága,⁶⁰⁸ a Párizs melletti Szent Antal-apátság,⁶⁰⁹ Lys apátsága,⁶¹⁰ Maubuisson

⁶⁰⁷ III. Henrik.

⁶⁰⁸ Royaumont ciszterci apátságát (a mai Asnières-sur-Oise közelében, Val-d'Oise megye, Île-de-France), mely eleinte a királyi család tagjai számára temetkezőhelyül is szolgált, Kasztíliai Blanka és Szent Lajos alapítja és építteti (1228–1235) a Szent Szűz tiszteletére. Nagy kisugárzású, gazdag létesítmény, szellemi központ, Vincent de Beauvais itt írja híres *Enciklopédiáját*. (A francia forradalmat követően nemzeti tulajdonba veszik, értékeit elárverezik, az épületek egy részét lerombolják.)

⁶⁰⁹ A Mezei Szent Antal-apátságot Foulques de Neuilly (†1201), Neuilly plébánosa, a IV. keresztes hadjárat meghirdetője alapítja a későbbi Faubourg Saint-Antoine területén (ma Párizs XII. kerülete), erdős, mocsaras vidéken. 1198-ban egy női remetelakot alapít, amely 1204-ben a ciszterciek birtokába kerül, majd 1229-ben IX. Lajos királyi apátság rangjára emeli. Számos további privilégiumot kap, a kor tekintélyes családjainak (Mauvoisin, Montfort, Cressonsacq, Beaumont, Aulnay) adományaiából is gazdagodik, és nagyon jelentős központtá fejlődik. Lajos király itt teszi közszemlére a nem sokkal előbb megszerzett Szent Tőviskoronát (1239. augusztus 18.). (Az apátságot 1791-ben – tekintettel a környék lakosságának a forradalomban játszott szerepére – kórházzá alakítják, a Szent Antal-templomot pedig 1796-ban lerombolják. Napjainkban is kórházként működik.)

⁶¹⁰ Lys (ma: Dammarie-lès-Lys, Seine-et-Marne megye, Île-de-France) királyi apátságát Kasztíliai Blanka és IX. Lajos alapítja 1244-ben (alapítólevél: 1248, felépítve: 1253). A Miasszonyunknak szentelt apátságot a ciszterciek kapják meg. Halála után Kasztíliai Blanka szíve a lysi Notre-Dame-apátságba kerül (teste az ugyancsak általa alapított Maubuisson

apátsága⁶¹¹ s a prédikátor és a kordás testvérek több más rendháza. Ő építtette a pontoise-i⁶¹² és a vernoni ispotályt,⁶¹³ a vakok menhelyét Párizsban,⁶¹⁴ a klarisszák saint-cloud-i apátságát,⁶¹⁵ melyet nővére, Izabella úrnő alapított a király engedélye alapján.

692 Amikor valamely egyházi javadalom betöltése esedékessé vált, a király, mielőtt azt odaítélte volna, kikérte derék egyházi vagy más személyek tanácsát, majd jó lelkiismerettel s őszinte szívvel, Istennek tetsző módon adományozta oda a javadalmat. Soha semmilyen egyházi javadalmat úgy nem adott egyetlen klerikusnak sem, hogy az előbb le ne mondott volna a korábban kapott egyéb javadalmairól. Országá minden városában, ahol azelőtt még nem járt, felkereste a prédikátor és a kordás szerzeteseket, ha voltak ott ilyenek, s kérte őket, hogy imádkozzanak érte.

apátságában van eltemetve). A 18. század végéig királyi zárándokhely. (A francia forradalom idején elpusztítják, ma csak romjai állnak.)

⁶¹¹ Maubuisson apátságát (*Notre-Dame-la-Royale*; ma: Saint-Ouen-l’Aumône, Val-d’Oise megye, Île-de-France) Kasztíliai Blanka alapította 1241-ben. Az egyik legjelentősebb ciszterci apátság, nemesleányok nevelőhelye, királyi rezidencia és nekropolisz.

⁶¹² Pontoise királyi rezidencia, ahol Lajos király a régi „Isten Háza” (*Hôtel-Dieu*) helyén kórházat alapít (1256).

⁶¹³ Vernon (ma: Eure megye, Haute-Normandie) II. Fülöp Ágost óta királyi birtok. IX. Lajos gyakran találkozik itt barátjával, Eudes Rigaud roueni püspökkel. A kórházat 1260-ban alapítja.

⁶¹⁴ A párizsi vakok menhelyét (*Hospice des Aveugles*) Lajos király a VII. keresztes hadjáratból való hazatérése után alapítja (1260 k.), az akkori városon kívül, attól északkeletre (ma Párizs XII. kerülete). Az ispotály neve – *Hospice des Quinze-Vingts* – arra utal, hogy a hagyomány szerint a király 15 × 20, azaz háromszáz, a szentföldi harcokban megsebesült keresztes elhelyezését kívánta biztosítani (30 livre járadékkal). Újjabban az alapítást nem kötik a keresztes hadjáratból visszatérőkhöz. Ma (eredeti helyén és egykori nevét őrizve) kiemelt színvonalú szemészeti központ (*Centre hospitalier national d’ophtalmologie des Quinze-Vingts*).

⁶¹⁵ A klarisszák rendjét, a ferences rend női ágát Assisi Szent Klára (1193/94. január 20. vagy július 16.–1253. augusztus 11.) alapítja (1211), és IV. Ince pápa hagyja jóvá (1253). Franciaországi Izabella (1225–1270. február 23.), IX. Lajos húga 1256-ban alapítja Longchamp királyi apátságát a mai Bois-de-Boulogne területén (Saint-Cloud-val szemközt). IV. Sándor pápa engedélyezi (1259) a klarisszák megtelepedését, akik 1260-ban foglalják el az apátságot. Izabella maga is oda költözik, s bár nem tesz fogadalmat, példásan szent és alázatos életet él (1521-ben boldoggá avatják). (A francia forradalom idején az apátságot lerombolják, helyén a longchamp-i lóversenypálya van.)

Hogyan utasította rendre a király a főtisztviselőit, a báróit és a városok előljáróit, milyen új rendelkezéseket hozott, és hogyan töltötte be a párizsi legfőbb bíró hivatalát Étienne Boileau⁶¹⁶

693 Miután visszatért a tengerentúlról, a király a Mi Urunk iránt nagyon áhítatosan, alattvalói iránt pedig nagyon igazságosan viselkedett, s úgy gondolta, hogy jó és szép dolog a Francia Királyság jobbításán munkálkodni. Első lépésként kiadott egy általános szokásjogi gyűjteményt,⁶¹⁷ mely a Francia Királyság minden alattvalójára érvényes, s mely itt következik:

694 Mi, Lajos, Isten kegyelméből Franciaország királya, elrendeljük, hogy minden királyi főbírónk, *baillink*,⁶¹⁸ algrófunk, városi előljáróink s mindenki más, bármilyen ügyben járjon el és bármilyen hivatalt viseljen, tegyen esküt, hogy mindaddig, amíg hivatalában, *baillage*-ában van, mindenkinek igazságot szolgáltasson, senkivel kivételt nem tesz, sem a szegényekkel, sem a gazdagokkal, sem az idegenekkel, sem a hozzá közel állókkal, a jó és elfogadott szokások s hagyományok szerint.

695 Ha pedig mégis megtörténne, hogy a *baillik*, az algrófok vagy mások, úgymint a végrehajtók és erdőőrök, esküjükkel ellentétesen cselekszenek, és erről meggyőződünk, azt akarjuk, hogy vagyonukban és személyükben büntetessenek meg, ha vétükük azt megköveteli; a *baillinkat* mi fogjuk megbüntetni, a többieket pedig a *baillik*.

696 Ezen túlmenően, a többi *prévôt*, *bailli* és végrehajtó (*serjant*) esküt tesz arra, hogy híven megőrzi bevételeinket és adóinkat, s nem fogja eltérni, hogy jogaink sérüljenek vagy csökkenjenek vagy megszűnjenek. S ezzel együtt

⁶¹⁶ Étienne Boileau (Boisleve/Boyleaux; 1200/10 k.–1270) a király, illetve a királyság egyik legjelentősebb jogásza, a jogi reform kulcsfontosságú személyisége. Részt vett az egyiptomi keresztes hadjáratban, és együtt került fogságba Lajos királlyal (1250). Kiváló szervező, fellép a visszaélések ellen, növeli a kincstár bevételeit. Alkotó és gyakorló jogász, legismertebb műve a *Livre des métiers* ('Mesterségek könyve', 1268). Az egész reform problémakör korábbi (szentföldi) átgondolására utal, hogy Lajos király hazatérésüket követően azonnal, már 1254 júliusától, a későbbi *Grande Ordonnance* szellemét idéző intézkedéseket tesz a *baucaille*-i *sénéchaussé*, valamint Nîmes városa számára kiadott rendelkezéseiben.

⁶¹⁷ A *Grande Ordonnance* ('Nagy Törvénykönyv') 1254 december második felében születik meg, amikor a király (III. Henrik angol király és udvara kíséretében) Párizsban, illetve Royaumont-ban tartózkodik.

⁶¹⁸ A központosított királyi tisztviselői hálózatot II. Fülöp teremtette meg, a *bailli* 1185 előtt a király kiküldött hivatalos képviselője, megbízottja. Ezt követően szerepe pontosítódik, a 13. század közepétől egy adott terület közigazgatási funkcionáriusa, állandó megbízatással.

megesküsznek, hogy nem vesznek és nem fogadnak el sem ők maguk, sem mások által sem aranyat, sem ezüstöt, sem közvetett előnyöket, sem mást, leszámítva a gyümölcsöket, a kenyeret, a bort vagy más ajándékot, melynek értéke nem haladja meg a tíz *sout*, amely summát túllépni tilalmas.

697 S ezzel együtt megesküsznek, hogy nem fogadnak el és másokkal sem fogadtatnak el semmiféle adományt, sem feleségük, sem gyermekeik, sem fivéreik, sem nővéreik, sem pedig más hozzájuk közel álló személy által; s ha pedig tudomásukra jut, hogy ilyen adományok elfogadtattak, tüstént intézkednek, hogy a lehető leggyorsabban visszaadják ezeket. Mindezzel együtt megesküdnek arra is, hogy nem fogadnak el semmiféle adományt, bármi legyen is az, olyan személytől, aki az ő irányításuk alatt áll, vagy azoktól, akiknek ügyei hozzájuk kerülnek, vagy akiknek ügyét ők tárgyalják.

698 Ezen túlmenően megesküsznek, hogy nem adnak és nem küldenek semmiféle ajándékot olyan személyeknek, akik a mi tanácsunk tagjai, sem az ő asszonyaiknak, sem gyermekeiknek s senki más hozzátartozóiknak, sem másoknak, akik javadalmazásukat a mi nevünkben kapják, sem pedig azoknak a megbízottainknak, akiket az ő hivataluk (*baillage* vagy *prévôté*) területére munkájuk kivizsgálása céljából küldünk. És ezzel együtt megesküsznek arra is, hogy nem lesznek részesei semmiféle olyan eladásnak, mely a mi jövedelmünket, hivatalainkat (*baillage*), pénzünket vagy más hozzánk tartozó dolgokat érint.

699 És esküsznek s ígéretet tesznek arra, hogy ha a hozzájuk tartozó területen bármely tisztségviselő, végrehajtó vagy előjáró tisztességtelenül viselkedik, tolvajlást, uzsoráskodást követ el, vagy bármilyen bűn foltot ejt a becsületén, miáltal szolgálatunkat el kell veszítenie, nem fogják őt sem adomány, sem ígéret, sem kegy vagy más előnyök okán támogatni, hanem részrehajlás nélkül büntetéssel sújtják és elítélik.

700 Ezen túlmenően valamennyi előjárónk (*prévôts/prevos*), algrófunk (*vicomtes/vicontes*), városi magiszterünk (*maires*), erdőfelügyelőnk (*forestiers*) és más gyalogos vagy lovas végrehajtónk (*serjans a pié ou a cheval*) megesküszik, hogy semmiféle ajándékot nem ad előjáróinak, sem pedig a hozzájuk tartozó asszonyoknak és gyermekeknek.

701 S mivel úgy akarjuk, hogy ezek az esküvések szigorúan bebiztosíttassanak, úgy akarjuk, hogy teljes és nyilvános ülésen mondassanak el, valamennyi egyházi és világi személy, lovag és végrehajtó jelenlétében, mindamellett, hogy az érintettek személyünk előtt esküt tesznek, s azért, hogy ne csak Istentől és saját személyunktől való félelmükben, hanem a világ előtti szégyentől való félelmük miatt is tartózkodjanak az esküszegéssel együtt járó büntetés következményeitől.

702 Úgy kívánjuk és megköveteljük, hogy valamennyi főtisztségviselőnk (*bailli*) és tisztségviselőnk (*prévôt*) tartózkodjék az olyan beszédetől, mely káromolja Istent, a Miasszonyunkat és az összes szenteket, kerülje el a kockajátékot, és ne látogassa az ivókat. Azt akarjuk, hogy a kockajátékok készítése tiltassék meg királyságunk

egész területén, továbbá hogy a feslett nőszemélyek (*les foles femmes*) a házakból tiltassanak ki; s ha lenne bárki, aki házat adna bérbe egy prostituálnak,⁶¹⁹ kötelezve legyen arra, hogy a királyi főtisztviselőnek (*bailli*) vagy tisztviselőnek (*prévôt*) egy egész évi bérleti díjnak megfelelő összeget fizessen meg.

703 Határozottan megtiltjuk továbbá, hogy főtisztviselőink mindaddig, amíg szolgálatunkban vannak, földeket vagy birtokokat vásároljanak vagy mások által vásároltassanak saját körzetükben (*baillage*) vagy más körzetek területén a mi előzetes engedélyünk nélkül, s ha ily vásárlás mégis megtörténne, úgy akarjuk, hogy az a mi kezünkre kerüljön, és ott is maradjon.

704 Megtiltjuk, hogy királyi főtisztviselőink mindaddig, amíg a mi szolgálatunkban állnak, előzetesen elnyert hozzájárulásunk nélkül összeházasítsák fiaikat vagy leányaikat vagy más hozzátartozóikat az általuk irányított körzetben (*bail-lage*) lévő személyekkel; s ezzel együtt megtiltjuk, hogy a körzetükben lévő egyházi intézményekbe helyezték el őket, s hogy számukra a Szentegyház részéről javadalmazást vagy javadalmat juttassanak; és ezzel együtt, hogy az egyházaktól munkajáradékot (*oeuvre*) vagy kvártély után járadékot követeljenek, sem tőlük, sem pedig az egyházi személyek terhére. Nem akarjuk, hogy az illetén elrendelt házasságkötési és javadalomszerzési tilalom kiterjedjen a tisztviselőkre (*prévôt*), a városi előjárókra és az alsóbb rendű hivatalok viselőire.

705 Megparancsoljuk a főtisztviselőnek, a tisztviselőnek és másoknak, hogy ne tartsanak nagy létszámú fegyveres végrehajtót (*sergent*) és törvényszolgát (*bediaus*), hogy a nép számára ne jelentsenek terhet; s úgy akarjuk, hogy a törvényszolgák nyilvános ülésen (*en pleinne assise*) neveztessenek ki, vagy pedig ne tekintessenek törvényszolgának. Az olyan esetben, amikor végrehajtóink távoli helyekre vagy külföldre küldetnének, azt akarjuk, hogy csak akkor legyen felhatalmazásuk, ha erre előjáróiktól írást kaptak.

706 Megparancsoljuk, hogy sem főtisztviselő, sem pedig tisztviselő, aki szolgálatunkban áll, ne terhelje meg a szolgálatában álló derék embereket azon túlmenően, ami jogszerű, és hogy alattvalóink közül egyetlenegy se vettessék börtönbe az általa csinált adósság miatt, kivéve, ha azzal nekünk tartozik.

707 Úgy intézkedünk, hogy egyetlen főtisztviselőnk se bírságolja meg alattvalóinkat adósság (*debte*) vagy elkövetett rossz cselekedet (*malefaçon*) okán, kivéve, ha ez jogi eljárásban történik, ahol a cselekedetet jó szándékú emberek véleménye alapján megítélik és mérlegelik, noha a főtisztviselőnek a bírság korábban biztosíték tárgyául szolgált.

⁶¹⁹ A *prostituált* szó az ófranciában még nem használatos. A 13. században helyette inkább a *fole femme*, a *filie de mauvaise vie*, a *pute*, a *putain* ('szajha, kurva' értelemben) szerepel (GREIMAS, 1987). Mintegy fél évszázaddal később, a középfraancia periódusban, latin átvételként (*prostituere*) alapvetően kettős – 'leront, lealáz, lealjasít' – jelentéstartalommal tűnik föl, s ekkortól már használják a mai értelemben is (GREIMAS–KEANE, 1992).

708 És ha előfordul, hogy az, akivel szemben valaki eljárást indított, nem akarja megvárni, hogy a bíróság milyen ítéletet hoz, hanem följánlja egy bizonyos összegű pénzbírság kifizetését, amint az általánosan megtörténik, azt akarjuk, hogy a bíróság fogadja el ezt a pénzüsszeget, amennyiben az méltányos és ésszerű; ellenkező esetben úgy kívánjuk, hogy a bírság ítélettel állapíttassék meg, ahogy fentebb mondtuk, minthogy a bűnös a bíróság ítéletére bízza magát. Megtiltjuk a főtisztviselőnek vagy a városi előljárónak vagy a tisztviselőnek, hogy fenyegetéssel, megfélemlítéssel vagy jogi mesterkedéssel (*par aucune cavellation*) alattvalóinkat bírság megfizetésére kényszerítse, titokban vagy mindenki szeme láttára, továbbá hogy elegendő indok nélkül megvádolja.

709 És úgy intézkedünk, hogy azok, akik megbízást kapnak a körzetek (*prevostez*), az algrófságok (*viconté*) vagy más megbízatások (*autre baillage*) ellátására, azokat engedélyünk nélkül másoknak el ne adhassák. És ha többen vásárolnak meg egy fentebb említett hivatalt, azt akarjuk, hogy közülük az egyik vásárló legyen az, aki valamennyiük részéről a hivatalt betölti, és éljen a hozzá tartozó, a kötelező lovas szolgálatra (*chevauchees*), a *tailles-ra*⁶²⁰ és a közös terhekre (*communes charges*) vonatkozó mentességgel, mint ahogy az szokásban vagy.

710 És megtiltjuk nekik, hogy a fent említett hivatalokat eladják fivéreiknek, unokaivéreiknek, unokaöccseiknek, miután tőlünk azokat megszerezték, és hogy ők maguk adósságot vállaljanak velük szemben, hacsak nem a hivatallal összefüggő tartozásról van szó; de a személyes adósságuk a *bailli* hatalma alá tartozik, éppúgy, mint ha nem lennének a mi szolgálatunkban.

711 Megtiltjuk a főtisztviselőknek és a tisztviselőknek, hogy alattvalóinkat azzal nyugtalanítsák, hogy a tárgyalást olyan ügyekben, melyek előttük kezdődtek, egyik helyről a másikra helyezik át, hanem az előttük és azon helyen indított ügyeket ott tárgyalják, ahol ezt a szokás megkívánja, oly módon, hogy az érintetteknek ne kelljen a nehézségek és a költségek miatt jogaikat feladniuk.

712 Ezen túlmenően megparancsoljuk nekik, hogy ne kobozzanak el senkitől olyan javakat, melyeket a helyzet pontos ismerete vagy a mi külön parancsunk nélkül vettek birtokba, hogy ne sújtsák embereinket újabb földadókkal (*tailles*) és külön adókkal (*coustumes*), és hogy ne kötelezzék őket újabb lovas szolgálatra (*chevauchee*) azért, hogy beszédjék pénzüket, mert azt akarjuk, hogy akinek ilyen kötelezettsége van, senki be ne hívassék a kíséretbe szükséges indok nélkül; és hogy mindazok, akik személyesen kívánják szolgálatukat teljesíteni a kíséretben, ne kényszerüljenek arra, hogy részvételüket pénzzel váltsák meg.

⁶²⁰ A *taille* egyaránt jelenthet rovásadót és füstadót. A füstadó a 12. századtól közvetlen adó, direkt földesúri járadék, melyet tűzhelyenként (családonként) vetnek ki, mértékét a helyi szokásjog és az önkény határozza meg. A királyi füstadó nem rendszeres adófajta, s csak később (a százéves háború idején) jelenik meg. A rovásadó alól a nemesség mentesül.

713 Azután megtiltjuk főtisztviselőinknek és tisztviselőinknek, hogy megtiltsák a búza, a bor és más áruk királyságunkon kívülre szállítását, s ha egy ilyen tiltásról döntenünk, azt akarjuk, hogy a tiltás közös határozattal, bölcs és éretnyes emberek (*prud'hommes*) tanácsára történjék meg, nehogy felmerüljön a csalás és a csalárdság gyanúja.

714 *Item*, azt akarjuk, hogy minden korábbi főtisztviselő, algróf, tisztviselő és városi előljáró hivatalának elhagyását követően negyven napon át maradjon azon a területen, melynek hivatalát viselte, személyesen vagy megbízottján keresztül, annak érdekében, hogy válaszolni tudjon az új főtisztviselőknél azon sérelmeket illetően, melyeket esetleg elkövetett azokkal szemben, akik panaszt akarnának tenni ellene.

Ennek a szokásgyűjteménynek a megalkotásával sokat javult az ország állapota.⁶²¹

[Száznegyvenegyedik fejezet
A párizsi legfőbb bírói hivatal reformja]

715 Abban az időben a párizsi legfőbb bíró hivatalát eladták a párizsi polgároknak vagy közülük néhánynak. Miután ők megvásárolták, előfordult, hogy egyesek támogatták gyermekeik és unokaöccseik túlkapásait, mivel ezek az ifjoncok bíztak abban, hogy szüleik vagy barátaik tartják kezükben a főbírói hivatalt. Emiatt azután az egyszerű kisembereket borzasztóan sanyargatták, s igazuk a gazdagokkal szemben soha nem lehetett, mivel azok értékes ajándékokkal és adományokkal halmozták el a főbírókat.

716 Aki abban az időben megmondta a főbíró előtt az igazat, vagy meg akarta tartani az esküjét, nehogy esküszegővé váljék valamely adóssággal vagy más olyan ügyel kapcsolatban, melyért felelnie kellett, legott bírságot vetettek ki rá, s büntetéssel sújtották. A bíróságon elkövetett hatalmas igazságtalanságok és az óriási harácsolás következtében a köznép nem mert tovább a király földjén maradni, hanem elköltözött más bíróságok és más urak fennhatósága⁶²² alá. A király földje pedig annyira elnéptelenedett, hogy amikor a főbíró törvénynapot tartott, tíz vagy tizenkét embernél több nem jött el.

717 Ugyanakkor annyi gonosztevő és útonálló volt már Párizsban s a városon kívül is, hogy hemzsegett tőlük az egész környék. A királynak, aki nagy gondot

⁶²¹ Szent Lajos rendelkezéseinek gyűjteményét Joinville a *Grandes Chroniques de France* legrégebben szerkesztett változatából másoltatta át művébe (N. de WAILLY).

⁶²² Ez esetben (mivel Párizs királyi birtokon fekszik) valószínűleg arról van szó, hogy egyházi urak fennhatósága alá költöznek, hogy kivonják magukat a királyi bírók hatalma alól (amivel a királynak károkat okoznak).

fordított arra, hogy megvédje s megtartsa uralma alatt a közembereket, végül a teljes igazság a tudomására jutott. Nem akarta többé, hogy a párizsi legfőbb bíró hivatalát áruba bocsássák, ehelyett jó és magas fizetést adott azoknak, akik attól fogva ellátták e tiszteket. Minden jogtalan adóztatást, amire csak kötelezhették a népet, megszüntetett. Az egész királyságban s az egész országban tudakozódott, hogy hol találhat olyan embert, aki jól és szigorúan végezné az igazságszolgáltatást, s nem kímélné jobban a gazdagot, mint a szegényt.

718 Akkor bemutatták neki Étienne Boileau-t,⁶²³ aki azután olyan jól igazgatta és vigyázta a bíróságot, hogy egyetlen gonosztevő, lator vagy gyilkos sem méréselt többé Párizsban maradni, mert rögtön felakasztották vagy megölték volna. Ettől sem rokonság, sem származás, sem arany, sem ezüst többé meg nem óvhatta. A király földje javulást kezdett mutatni, az emberek pedig ismét oda-mentek, mert ott jogot és igazságot szolgáltatottak. Úgy benépesült újra, s a javulás oly nagy volt, hogy az eladások, birtokfoglalások, vételek és egyéb ügyletek után a királynak fizetett adók a korábbinak a kétszeresét tették ki.

719 Ezekben az intézkedésekben, amelyeket elrendeltünk alattvalóink és királyságunk javára, fenntartjuk királyi felségünknek a hatalmat arra, hogy ezeket megvilágítsuk, kijavítsuk, hogy megnöveljük vagy csökkentsük, aszerint, ahogy majd döntenünk fogunk. Ezzel a rendelkezésével a király nagy fejlődést idézett elő a Francia Királyságban, amint arról több bölcs és idős ember ma is tanúskodhat.

[Száznegyvenkettedik fejezet

Szent Lajos szegények iránti szeretete; alamizsnálkodása és alapításai]

720 Már gyermekkorától fogva könyörületes volt a király a szegényekhez és a szenvedőkhöz. Szokása volt, hogy amerre járt, mindenütt naponta százhusz szegényembert vendégelt meg kenyérrel, borral, hússal vagy hallal. Nagybőjt és advent idején megnövekedett a szegények száma, s számos esetben megtörtént, hogy maga a király szolgált fel nekik, ő rakta eléjük az ételt, s mikor eltávoztak, saját kezűleg adott pénzt nekik.

721 De különösen a fényes, nagy ünnepek előestéjén hasonlóképpen cselekedett, felszolgálván nekik a fent említett összes táplálékot, mielőtt még ő maga evett vagy ivott volna. Ezenkívül mindennap estebédkor és vacsorakor béna és nyomorék öregemberek vették körül, akiknek annyi ételt adatott, amennyit csak meg bírtak enni, s miután jóllaktak, valamennyi pénzt is magukkal vihetek.⁶²⁴

⁶²³ Étienne Boileau-val a király már korábban kapcsolatba kerülhetett, hiszen a jeles jogtudós maga is részt vett a VII. keresztes hadjáratban, és a királlyal együtt esett fogságba.

⁶²⁴ Az adatok arra engednek következtetni, hogy Lajos király 2-300 embert részesíthetett rendszeresen ebben a kegyben. (Lásd fentebb: **690.**)

722 Az eddig felsoroltakon felül mindennap oly nagy mennyiségű és oly jelentős alamizsnát adott a király az egyház szegényeinek, a kórházak szegényeinek, a betegségtől szenvedő nyomorultaknak s a szegény diákoknak, továbbá a rászoruló nemesuraknak és -hölgyeknek, a bűnbe esett nőszemélyeknek, szegény özvegyasszonyoknak s gyermekágyas nőknek, valamint olyan szegény kézműveseknek, akik idős koruk vagy betegségük miatt már nem voltak képesek dolgozni, sem a mesteriségüket folytatni, hogy képtelenség lenne a számukat megállapítani. Emiatt azt mondjuk róla, hogy boldogabb életű ember volt, mint Titus római császár, akiről pedig azt mesélik a régi írások, hogy módfelett szenvedett és le volt sújtva, ha egy nap senkinek semmit nem adományozott.

723 Már attól a pillanattól kezdve, hogy királysága birtokába lépett, s amikor már képes volt megérteni a királyság dolgait, templomokat és több szerzetes rendházat építtetett, melyek közül nagyság és méltóság tekintetében kiemelkedik Royaumont apátsága. Számos ispotályt alapított Párizsban, Pontoise-ban, Compiègne-ben⁶²⁵ és Vernonban, s magas évjáradékot biztosított nekik. Rouenban létrehozta a Szent Máté-apátságot, ahová a prédikátor rendi szerzetesnőket helyezte el,⁶²⁶ megalapította a longchamp-i apátságot, ahová a minorita rend nőtagjait költöztette,⁶²⁷ s nagy jövedelmeket biztosított a megélhetésükhöz.

724 Engedélyt adott anyjának, hogy megalapítsa a Meleun-sur-Seine melletti Lys apátságát, valamint a Pontoise közelében lévő Maubuisson apátságot, s jelentős járadékot és birtokot is adományozott nekik. Létrehozta Párizs mellett a vakok menhelyét, hogy ott helyezze el a párizsi nincstelen vakokat. Kápolnát is emeltetett a számukra, hogy szentmisét hallgathassanak. A jó király ezenkívül felépíttette a kartauziak rendházát Párizson kívül, azon a helyen, melyet Vauvert-nek⁶²⁸ hívnak, s megfelelő jövedelmet biztosított a Mi Urunkat szolgáló szerzeteseknek.

⁶²⁵ A Compiègne-ben létrehozott, vagyis inkább újjáalapított és kibővített ispotály egy 12. századi, Szent Miklósnak szentelt „Isten Háza”. A kibővítést követően 130 beteg befogadására alkalmas; Lajos francia és Thibaud navarrai király személyesen viszi be az első (arany lepedővel letakart) beteget. Az épület ma is áll, a nagyterem a mai (Szent Miklósról elnevezett) kórház fogadóterme.

⁶²⁶ A domonkosok 1222–1223-ban jelennek meg Rouenban, IX. Lajos 1247-ben biztosít helyet a domonkos apácák számára, majd 1261-ben az Eudes Rigaud roueni püspöktől átvett területen települnek le s kapnak megerősítést (1269). A király azt is vállalja, hogy Szent Máté tiszteletére szentélyt emeltet. Az apácáknak adja a Töviskoszorú egy tövisét, később pedig egy kristály ereklyetartóban a Szent Máté-szentélybe kerül Szent Lajos kézcsontereklyéje is.

⁶²⁷ A minorita rend (*Ordo Fratrum Minorum*) tagjai a ferencesek (kisebb testvérek). A klarisszák longchamp-i apátságáról lásd a 615. jegyzetet.

⁶²⁸ A kartauziak (*Ordo cartusiensis*) nevüket a kölni származású Szent Brúnó (1030 k.–1110. október 6.) és hat társa által 1084-ben az Isère völgyében (Chartreux, ma: Saint-Pierre-

725 Nem sokkal később még egy intézményt alapított Párizson kívül, a Saint-Denis felé vezető úton, amelyet „Isten Leányai” házának⁶²⁹ neveztek. Nagyon sok nőt helyezett ott el, akiket a szegénység vitt rá, hogy a paráznság bűnébe eszenek, s négyszáz livre-et adott nekik, hogy legyen miből fenntartaniuk magukat. Országá több pontján kolostorokat hozott létre a beginák részére. Nekik is elegendő jövedelmet juttatott a megélhetéshez, s megparancsolta, hogy fogadják be mindazokat, akik hajlandók szüzességi fogadalmat tenni.

726 Volt úgy, hogy valamely hozzátartozója a szemére vetette, hogy mily bőkezűen osztogatja az alamizsnát, s hogy túlságosan sokat költ erre. Ilyenkor azt mondta: „Inkább való kedvem szerint az, ha ezeket a hatalmas összegeket Isten iránti szeretetből alamizsnálkodásra fordítom, mint ha fényűzésre és e világi hamis dicsőségre költeném.” Ahhoz képest, hogy milyen sokat áldozott alamizsnára, saját házában a király nem engedte meg a mindennapos nagy kiadásokat. Ugyanakkor nagylelkűen és bőkezűen viselkedett a bírósági tárgyalások, a parlamentek során, valamint a bárók és lovagok összejövetelei alkalmával. Udvarában mindig előkelő, bőkezű és nagyvonalú kiszolgálást biztosított, sokkal inkább, mint amilyen elődei udvarában valaha is szokásos volt.

[Száznegyvenharmadik fejezet

A szerzetesrendekről, melyeket urunk Franciaországban alapított]

727 A király nagyon szerette mindazokat, akik Isten szolgálatára szegődtek, s akik szerzetesruhát öltöttek, közülük senki nem került úgy a színe elé, hogy ne kapott volna tőle valamilyen támogatást. Gondoskodott a karmelita szerzetesekről,

de-Chartreuse, Isère megye, Rhône-Alpes) alapított anyakolostorokról (*La Grande Chartreuse*) kapták. Párizsi rendházukat Szent Lajos alapítja, átadván nekik az akkori város déli határán (a mai Luxemburg-kert helyén) álló Vauvert várkastélyt a hozzá tartozó hatalmas birtokkal. (Ezzel a kartauziaké lesz a legnagyobb egyházi birtok Párizsban.) A fél-remete-rend egyszerre 32 szerzetest fogad be, akik kertészkedéssel és növénynemesítéssel foglalkoznak. (Ennek emlékét ma is őrzi a Luxemburg-kert melegeháza és a park déli részén található faiskola.) A francia forradalom során a kolostort bezárják és fegyvermanufaktúrává alakítják (1790).

⁶²⁹ A *Couvent des Filles-Dieu* alapítását Guillaume d’Auvergne, Párizs későbbi püspöke (lásd róla a 50. jegyzetet) kezdeményezi (1226), a városon kívül, a mai rue du Faubourg-Saint-Denis környékén, a paráznság vétkébe esett lányok számára, megmentésük érdekében. A kolostort a 14. században (V. Károly idején) elbontják, köveit az új városfal építésénél használják fel, lakóit pedig a Saint-Denis kapu közelében álló Szent Magdolna-kórházba költöztetik át. *Les ordres de Paris* című versében Rutebeuf (1230–1285) az „Isten leányai” elnevezésen gúnyolódik, és burkoltan kritizálja a nekik nyújtott királyi támogatást.

s a Szajna mellett, Charenton közelében vásárolt számukra egy telket, melyre kolostort építtetett.⁶³⁰ Megvásárolta nekik a ruhákat, kelyheket s a Mi Urunk szolgálatához szükséges egyéb kellékeket. Ezenkívül a Szent Ágoston-rend⁶³¹ szerzeteseiről is gondoskodott: egy párizsi polgártól megvett nekik egy pajtát az összes tartozékával együtt, s a montmartre-i kapun⁶³² kívül templomot építtetett számukra.

728 A szőrcsuhás barátokat is ellátta, s a Szajna mentén, Saint-Germain-des-Prés mellett biztosított nekik területet, ahol elszállásolták magukat.⁶³³ De csak rövid ideig laktak ott, mert a rendjüket elég hamar feloszlatták. Utánuk következett egy másik szerzetesrend, melyet a fehér csuklyások rendjének hívnak. Ők arra kérték a királyt, hogy segítsen nekik Párizsban letelepedni.⁶³⁴ A király

⁶³⁰ A karmelita rendet a szentföldi Karmel hegyen letelepedő remeték alapítják a III. kereszties hadjárat után, a 12. század végén. A jeruzsálemi pátriárkától kapott regulájukat (1209 k.) III. Honorius pápa erősíti meg (1226). Jeruzsálem elvesztését követően, 1238-ban telepsznek meg Európában. IV. Ince pápa a remeterendet kolduló renddé alakítja (1247), amit a 1274-es lyoni zsinat megerősít. A karmelitákat Szent Lajos telepíti le Párizs közelében, Charentonban 1256-ban, majd Szép Fülöp Párizsban, a Montagne Sainte-Geneviève-en biztosít nekik házat 1309-ben. Első kolostoruk (*Monasterium de Mariae de Monte-Carmelo*) eredetileg a Szajna bal partján, a Citével szemben épült fel (a mai place Maubert és rue des Carmes helyén). (1790-ben bezárják, fegyvermanufaktúrává alakítják, majd 1811-ben lebontják.)

⁶³¹ A Szent Ágoston-remeterend (*Ordo Eremitarum Sancti Augustini*) az újabb alapítású rendek közé tartozik. IV. Sándor pápa több itáliai remetetársulást egyesített Szent Ágoston regulája alapján (1256. április 9.), az így létrejött rend az 1274-es lyoni zsinaton nyert végső megerősítést. Az ágostonos remeték valójában kolduló rend, a prédikálást tekintik fő hivatásuknak. Lajos király 1259-ben segíti párizsi letelepülésüket. (Később, a rend több ág szakadását követően „nagy” vagy „sarus” ágostonosoknak hívják őket.)

⁶³² Itt minden bizonnyal a Fülöp Ágost által 1190–1200 között építtetett első Montmartre-i kapuról van szó, amely a mai Saint-Eustache-templom közelében állt 1550-ig.

⁶³³ A Bűnbánó Krisztus rendjének tagjai, a szőrcsuhás barátok (*sacciták*) ruházatukról kapták nevüket. A rendet Hyères-ben alapították a 13. század közepén (1245–1248). Az 1250-es években hamar elterjedt Európában, de a régebbi kolduló rendek nyomására a lyoni zsinat 1274-ben feloszlatta (a pápák a 14. század elején engedélyezik, hogy a barátok az ágostonosokhoz, illetve a domonkosokhoz csatlakozzanak). A Saint-Germain-des-Prés benccs apátság, amely mellett a párizsi szőrcsuhások 1254-ben letelepedhettek, Párizs egyetlen megmaradt, ma is működő román kori műemléke.

⁶³⁴ A „fehér csuklyások rendjé”-t, a szervita rendet (Szűz Mária Szolgái, *Ordo Servorum Beatae Virginis Mariae*) hét gazdag firenzei kereskedő alapítja 1233-ban. Jóváhagyás (1249), felfüggesztés (1274), a felfüggesztés jóváhagyása (1276), majd visszavonása (1277), a visszavonás jóváhagyása (1304) mutatja a rend korai történetének bonyodalmain. Szent Lajos 1258-ban biztosít helyet Párizsban, a mai rue des Blancs-Manteaux-ban,

megvásárolt nekik egy házat a templomosok párizsi rendházának⁶³⁵ régi kapuja közelében, nem messze a takácsoktól, a körülötte fekvő elhanyagolt földekkel együtt, hogy oda költözhessenek. Ezeket a fehér csuklyásokat a X. Gergely pápa vezette lyoni zsinaton⁶³⁶ oszlatták fel.

729 Őket megint újabb szerzetesek követték, akik a Szent Kereszt testvéreinek⁶³⁷ hívták magukat, s a keresztet a mellükön viselték. Ők is a király segítségét kérték, aki ezt szívesen meg is adta, s elszállásolta őket egy utcában,

monostoruk felépítésére, mely később a bencésekhez kerül. Szűz Mária tisztaságát jelképező fehér színű öltözkükről kapták a *fehér csuklyások* nevet, s a párizsi utcanév is erre utal.

⁶³⁵ A templomosok első párizsi rendháza a Grève tér (a mai place de l'Hôtel-de-Ville) mögött állt. Ennek telkéért cserébe kaptak 1170 k. egy nagy területet a korabeli városfalon kívül, a mai Temple, Bretagne, Picardie és Corderie utcák által határolt helyen. Itt épül föl a franciaországi rendtartomány központjául szolgáló épületegyüttes, benne a monumentális Tour du Temple-lal. (A rend feloszlátása után a Temple egy időre Magyarországi Klemencia királyné – X. Lajos felesége – birtokába kerül, utóbb a forradalom idején börtönként válik hírhedtté, végül Napóleon robotoltatja le 1808-ban.)

⁶³⁶ A II. lyoni zsinatot X. Gergely pápa hívja össze; az első tanácskozást 1274. május 7-én, az utolsó július 17-én tartják. A mintegy 500 püspök, 60 apát és 1000 prelátnak részvételével zajló zsinaton jelen van III. Fülöp francia, I. Jakab aragóniai király, és ott vannak Palaiologosz Mihály bizánci császár, továbbá Kublaj (1215. december 23.–1294. december 18.) tatár nagykan (1260–) követői. Három fő kérdést tárgyalnak: az újabb kereszties hadjárat indításának ügyét (6 éven át az egyházi jövedelmek tizedét szánják erre; a hadjárat nem valósul meg), a keleti és a nyugati egyház egységét (a sikeresnek tűnő megbeszéléseknek és a közös misének nem lesz érdemi folytatása), a pápaválasztás rendjének szabályozását (a konklávénak együtt kell maradnia az új pápa megválasztásáig – ezt többször visszavonják, napjainkban érvényben van). Emellett a zsinat rendet tett az elszaporodott kolduló rendek kérdésében: a ferenceseket és a domonkosokat megerősíti, a karmelitákat és az Ágoston-rendi remeték rendjét fenntartja, de 22 rendet megszüntet, illetve más rendekhez kapcsol. III. Fülöp ekkor adományozza a pápának Venaissin grófságot (melynek fővárosa Avignon).

⁶³⁷ A Szent Kereszt testvérei a Szent Kereszt-kanonokrend (*Canonici Regulares Ordinis Sanctae Crucis*) tagjai. A rendet a liège-i Théodore de Celles (1166–1236) kanonok, kereszties lovag (a III. kereszties hadjárat és az albigensek elleni kereszties hadjárat résztvevője) alapítja 1211. szeptember 14-én (pápai jóváhagyás: III. Ince, 1214). A rend Krisztus szenvedéseit állítja a középpontba; célja utazók, zarándokok, keresztiesek segítése. Lajos király 1258-ban hívja be őket Párizsba, több házat bocsát rendelkezésükre, és lehetőséget nyújt templomuk (Pierre de Montreuil tervei alapján történő) megépítésére (a mai Marais negyedben, az emléküket őrző Sainte-Croix-de-la-Bretonnerie utcában). A 13–16. század között virágzó, majd hanyatlásnak induló rendet végül a francia forradalom intézkedései szüntetik meg, épületeit lebontják.

melyet Carrefour du Temple-nak hívtak, s azóta a Szent Kereszt utca nevet viseli. Így a jó király Párizs városát szerzetesekkel vétette körül.

[Száznegyvennegyedik fejezet
Szent Lajos másodszor is felveszi a keresztet]

730 A fent elmondott események után, nagybőjt idején⁶³⁸ történt, hogy a király az összes bárót magához hívatta. Én kimentettem nála magam az éppen akkor gyötrő negyednapos lázam miatt, s kértem, hogy ezúttal ne számítson megjelenésemre. Azt üzenté vissza, ragaszkodik hozzá, hogy odamenjek, mivel kitűnő orvosai vannak, akik meg tudják gyógyítani a negyednapos lázat.

731 Így hát elmentem Párizsba. Mikor a Miasszonyunk márciusi ünnepének előestéjén⁶³⁹ megérkeztem, nem találtam sem a királyt, sem mást, aki meg tudta volna mondani, miért hívtak. A hajnali ájtatosság alatt, bizonyára Isten akaratából, elnyomott az álom, s úgy tűnt nekem, hogy a királyt látom, amint egy ol-tár előtt térdel. Még azt is láttam, hogy több, díszbe öltözött prelátus a királyra bíborszínű, reimsi szerzs anyagból⁶⁴⁰ készült miseruhát ad.

732 Eme látomás után magamhoz hívtam Guillaume atyát, a gyóntatópapot, ki igen bölcs ember volt, s elmeséltem neki a látottakat. Erre azt mondta: „Uram, meg fogja látni, hogy holnap a király felveszi a keresztet.” Megkérdeztem tőle, hogy ezt miből gondolja, ő pedig megmondta, hogy annak alapján, amit álmomban láttam, „mert a bíborszínű szerzs miseruha a keresztet jelenti, mely bíborvörös attól a vértől, mely Isten oldalából, kezeiből és lábaiból csordult ki. Az pedig, hogy éppen reimsi szerzsből készült a miseruha, azt jelenti, hogy a kereszt-hadjárat nem lesz nagyon eredményes, amint azt magad is megláthatod, ha Isten kegyelméből megéred.”

733 Miután részt vettem a párizsi Madeleine-templomban⁶⁴¹ tartott misén, a király kápolnájába siettem, s ott találtam őt, amint a relikviákat tartó emelvényről éppen az igazi keresztet hozatta le. Miközben jött lefelé, tanácsadói közül két lo-vag beszélgetni kezdett egymással, s az egyik így szólt: „Soha többé ne higgyen nekem, ha a király nem áll most rögtön keresztesnek.” A másik így folytatta: „Ha

⁶³⁸ 1267. március 2.–április 16. között.

⁶³⁹ 1267. március 24-én.

⁶⁴⁰ A reimsi szerzs igen közepes minőségű selyemszövet, említése a király alázatát hivatott kiemelni.

⁶⁴¹ A *Petite Église de la Madeleine* az Île de la Citén állt. Eredetileg zsinagóga, melyet a zsidók II. Fülöp Ágost általi kiűzésekor (1183) alakítanak át templommá. Itt működik a Notre-Dame Nagy Konfraternitás (*La Grande Confrérie de Notre-Dame*), melynek vezetője Párizs püspöke. (Többször bővítik, 1790-ben bezárják, 1793-ban eladják, majd lerombolják.)

keresztesnek áll a király, akkor ez lesz az egyik leggyászosabb nap, amelyet Franciaország valaha is megért. Mert ha nem öltjük föl mi is a keresztet, elveszítjük a király jóindulatát; ha pedig követjük őt, Isten szeretetét veszítjük el, minthogy nem Isten kedvéért állunk keresztesnek, hanem a királytól való félelmünkben.”

734 Bizony úgy is történt, hogy a következő napon felvette a keresztet a király, a három fiával együtt. Később azután az is beigazolódott, hogy a keresztes hadjárat, ahogy azt a gyóntatóm megjövendölte, kevés sikert eredményezett. Franciaország királya és a navarrai király nagyon unszolt, hogy álljak én is keresztesnek.

735 Azt feleltem nekik, hogy mialatt Isten és a király szolgálatában a tengerentúlon voltam, s azóta is, hogy onnan visszajöttem, a francia és a navarrai király fő-tisztviselői oly mértékben tönkretették és elszegényítették a népemet, hogy soha nem kerülhetnék ennél rosszabb helyzetbe. Hozzátettem, hogy ha Isten javára s kedve szerint akarok cselekedni, akkor itthon maradok, hogy népemet segítsem és védelmezzem. Mert ha személyemet kitenném a keresztes hadjárat viszontagságainak, amiről tudván tudom, hogy az embereim kárára és hátrányára válik, magam ellen haragítanám Istent, ki saját magát áldozta föl népe megmentéséért.

736 Véleményem szerint halálos bünt követtek el mindazok, akik a királynak az utazást tanácsolták, mert amikor ő Franciaországban tartózkodott, az egész ország békében élt a határokon belül, és békében élt valamennyi szomszédjával is. Elutazása után viszont az ország állapota egyre csak rosszabbodott.

737 Bizony nagy a bűn, mely azoknak a lelkét terheli, akik akkor az elutazást ajánlották neki, amilyen legyöngült állapotban volt, hiszen sem a kocsin, sem a lóháton való utazást nem bírta már. Végtelen nagy legyöngültségében kénytelen volt eltűnni, hogy a karjaim közt vigyem Auxerre grófjának palotájától egészen a kordások kolostoráig,⁶⁴² ahol elbúcsúztam tőle. S annak ellenére, hogy ennyire erőtlén volt, ha Franciaországban marad, még elég hosszú ideig élhetett volna, s számos jó és nemes cselekedetet vihetett volna véghez.⁶⁴³

⁶⁴² A ferencesek 1230-ban érkeznek Párizsba, IX. Lajos a Saint-Germain-des-Prés-apátság területén helyezi el őket, majd 1235-ben megkezdik rendházuk építését Eudes de Montreuil irányításával. A kolostor impozáns templomát 1262-ben szentelik föl Szent Magdolna tiszteletére, a főhajót 1269-ben fejezik be. 1580-ban a templom és a rendház egy része leég, később többször újjáépítik, a francia forradalom idején a Danton-féle „Club des Cordeliers” helyszíne, majd a 19. század elején nagy része eltűnik (az eredeti épületekből ma csak a refektórium áll), s helyén épül fel az orvosi intézet (a mai Quartier Latinben, rue de l'École-de-Médecine). – A 13. században Auxerre *grófjainak* párizsi palotája a Szajna túlsó partján, a ferencesek kolostorától igen messze helyezkedik el, tehát rendkívüli teljesítmény lett volna a királyt onnan karban szállítani. Auxerre *püspökeinek* palotája viszont jóval közelebb van, a ferencesek és a domonkosok kolostora között félúton. Valószínűbb, hogy ezt az utat teszik meg a leírt módon.

⁶⁴³ A király 1267. március 25-én veszi föl ismét a keresztet, és 1270. március 15-én indul az újabb keresztes hadjáratra.

738 Arról az útról, melyet Tuniszba tett a király, nem óhajtok beszélni, sem bármit mesélni, mert nem voltam ott, Istennek legyen hála, s mert nem akarok a könyvemben olyan dolgokról írni, melyekben nem vagyok biztos. Csupán szent királyunkról fogunk tehát szólni, s elmondjuk, hogy miután megérkezett Tuniszba, Karthágó vára⁶⁴⁴ alá, erős hasmenéssel és puffedséggel járó betegség támadta meg. (Legidősebb fia, Philippe pedig negyednapos lázban s apjához hasonló hasmenésben szenvedett.) A király ágynak dőlt, s érezte, hogy nem sok idő múlva elhagyja e földi létet.

739 Magához hívatta tehát a fiát, Philippe urat,⁶⁴⁵ s megparancsolta neki, hogy tartsa meg mindazon intelmeket, melyeket végakarataként reá hagy, s amelyeket, mint mesélik, a király saját szent kezével vetett papírra⁶⁴⁶ francia nyelven. Íme tehát:

740 „Szépséges fiam, az első, amire tanítalak, az, hogy hajlítsd szívedet Isten szeretetére, mert nélkülül senki sem üdvözülhet! Órizkedj attól, hogy olyat cselekedj, ami Istennek nem tetszik, tehát a halálos bűn elkövetésétől óvakodj! Viselj el inkább mindenféle kínzást, semmint hogy halálos bűnbe ess!

741 Ha Isten csapást mér reád, fogadd türelemmel, s adj hálát érte a Mi Urunknak! Gondolj arra, hogy megérdemelted, és hogy mindaz a javadra válik

⁶⁴⁴ A hadjárat Cagliariból indul (1270. július 15.), a sereg viszonylag gyorsan Tunisz („Karthágó vára”) alá ér (1270. július 18.) és elfoglalja a várat (július 24.). Az ekkor kitörő járvány mindkét táborban pusztít, a keresztény oldalon nagyon komoly veszteségek vannak. Tunisz kalifája Baibarszhoz fordul segítségért. Végül megállapodás születik Tunisz kalifájával (a keresztiesek részéről Anjou Károly vezeti a hadműveleteket és a tárgyalásokat), hogy a keresztiesek kiűrik Tuniszt, ennek fejében a kalifa 210 000 uncia aranyat és további évi adót fizet, kötelezi magát, hogy felhagy a *ghibellinek* támogatásával, és biztosítja a keresztény kereskedők működését. A keresztiesek egy része Angliai Eduárd (1239–1307), Anglia leendő királya érkezése után tovább harcol, illetve megkezdí a IX. kereszties hadjáratot (1271–1272). Eduárd folytatja a hadműveleteket (vele tart a franciák jó része is), és – IX. Lajoshoz hasonlóan – a mongolok szövetségét keresi.

⁶⁴⁵ Lajos legidősebb fiáról, a későbbi III. (Merész) Fülöpről lásd a 23. jegyzetet.

⁶⁴⁶ IX. Lajos intelmeinek (*Enseignements de Saint Louis*) több francia, illetve latin nyelvű, különböző terjedelmű szövege ismert, melyek bekerültek a korral foglalkozó francia és latin nyelvű krónikákba és Szent Lajos-életrajzokba. Abban egyetértés van, hogy Joinville nagy valószínűséggel a *Grandes Chroniques de France* által megőrzött verziót veszi át. Összefoglalóan lásd: MONFRIN, 740–754.

majd! Ha pedig jólétet küld reád, mondj érte alázatos köszönetet, hogy ne válj – kevélységből vagy más módon – rosszabbá attól, amitől értékesebbé kellene válnod! Mert nem szabad adományai miatt Istennel szembeszállni.

742 Gyónd meg bűneidet minél gyakrabban, s erényes, bölcs gyóntatót válassz magadnak, aki meg tud tanítani arra, hogy mit kell tenned, s mitől kell őrizkedned! Te pedig úgy viselkedj, hogy a gyóntatód és a barátaid ne féljenek megdorgálni, ha hibát követtél el! A szentmisét áhítattal és komolyan hallgasd, s teljes szíveddel, hangosan imádkozz Istenhez, kiváltképp az istentisztelet azon részekor, melyben a kenyér s a bor megszentelése történik! Szíved legyen szelíd és irgalmas a szegényekhez, a betegekhez és a nyomorultakhoz, nyújts nekik vigaszt, s képességeid szerint segíts a bajukon!

743 Ápold országod jó szokásait, a rosszakat pedig töröld el! Ne légy mohó a népeddel szemben, ne terheld túl magas adókkal, hacsak nagy szükség rá nem kényszerít!

744 Ha szívedet bánat nyomja, mondd el rögtön gyóntatódnak vagy valaki más erényes férfiúnak, aki nem híve a hiú beszédnek, s mindjárt könnyebben fogod azt elviselni.

745 Fordíts gondot rá, hogy kíséretedben legyenek olyan erényes és bölcs emberek (*preudommes*), akár egyházi, akár világi személyek, akiket nem a kapzsiság vezérel, s gyakran beszéljess velük! Kerüld viszont a gonoszak társaságát, s menekülj a közelükből! Örömmel hallgasd Isten ígését, s szívedben őrizd meg azt! Keresd az alkalmat, hogy imádkozhass, és hogy bűnbocsánatot nyerj! Szeresd azt, mi hasznodat és javadat szolgálja, s gyűlölj minden gonosztságot, bárhol lelj is reá!

746 A te színed előtt senki ne merészeljen kiejteni egyetlen olyan szót sem, mely bűnre csábítana s ösztökélne, s ne merjen senki előtted másokról rosszat mondani, megrágalmazván őket a hátuk mögött! Ne tórd el azt sem, hogy Istentől vagy az ő szentjeiről becsmérően szóljanak előtted! Adj hálát gyakran Istennek mindazokért a jótéteményekért, melyekkel megajándékozott, hogy továbbra is méltó légy kegyeire!

747 Amikor igazságot szolgáltatasz s ítéletet hozol, légy becsületes és szigorú alattvalóid iránt, ne térj le az egyenes útról se jobbra, se balra! Támogasd a szegények peres ügyeit mindaddig, amíg az igazságra fény nem derül! Ha pedig valaki ellened indít keresetet, senkinek ne adj hitelt addig, amíg tisztán nem látod az igazságot! Így tanácsadóid bátrabban fogják majd az igazság szellemében meghozni ítéletüket, akár a te javadra, akár pedig ellenedben is.

748 Ha valamit mások javaiból birtokolsz, akár saját magad, akár elődeid révén, s ha bizonyos, hogy az nem téged illet, haladéktalanul szolgáltatd vissza! Ha pedig kétséges a dolog, bölcs emberekkel gyorsan és gondosan vizsgáltasd ki az ügyet!

749 Törekedj arra, hogy uralkodásod alatt híveid és alattvalóid békében s igazságban éljenek! Országod jó városait (*les bonnes villes*)⁶⁴⁷ és községeit őrizd meg az elődeidtől örökölt állapotban, s hagyd meg nekik a tőlük kapott kiváltságjogaikat! Ha találsz valami jobbítani valót bennük, rendezd el úgy, hogy jobb legyen, s biztosítsd őket pártfogásodról és szeretetedről, mert éppen a hatalmas városok ereje és gazdagsága láttán félnek majd ellened támadni mind az idegenek, mind a saját embereid, elsősorban a pairjeid⁶⁴⁸ és a báróid.

750 Tiszteld és szeresd a Szentegyház minden tagját, s legyen gondod rá, hogy ne vegyék el tőlük s ne is csökkentsék az elődeidtől kapott adományokat és birtokokat. Nagyapámról, Fülöp királyról mesélik, hogy egyszer azt mondta neki az egyik tanácsadója, hogy nagyon igazságtalanul s jogtalanul jártak el vele szemben a Szentegyház emberei, amikor megfosztották jogaitól és csökkentették hatalmát az igazságszolgáltatásban, s hogy igen nagy csoda, hogy ezt eltűrte. A jó király pedig azt felelte, hogy neki is ez a véleménye, de ő arra a jóságra és szívességre gondol, amit Isten iránta tanúsított, s így inkább veszni hagyja jogainak egy részét, mintsem vitába keveredjen a Szentegyház embereivel.

751 Atyádnak s anyádnak szerezz tiszteletet és megbecsülést, s teljesítsd a parancsait! Az egyházi javadalmakat derék és tiszta életű személyeknek add, s ehhez kérd ki bölcs és becsületes emberek tanácsát!

752 Őrizkedj attól, hogy keresztények ellen háborút indíts anélkül, hogy előbb alaposan meg ne tanácskoztad volna, ám ha mégis meg kell tenned, védelmezd a Szentegyházat és azokat, akik semmi rosszat nem követtek el! Ha háborúskodás vagy viszály tör ki alattvalóid között, csitítsd el, amilyen gyorsan csak tudod!

⁶⁴⁷ A jól erődtített, gazdag és népes városok a virágzó és gazdag királyi hatalom bizonyítékai, gyakran közigazgatási centrumok is. Ezek a városok a királlyal kiváltságos kapcsolatban vannak, s ennek is köszönhető helyi önállóságuk, illetve önkormányzatuk. A központi királyi hatalom megszilárdításában (a helyi, territoriális, feudális hatalmakkal szemben) a király és „jó városai” szövetségesei.

⁶⁴⁸ A *pairek* eredetileg a francia király legnagyobb hatalmú közvetlen vazallusai, akik a még nem egyértelműen a primogeniturán alapuló trónöröklés időszakában biztosítják a folyamatosságot és a királyság alapvető törvényeinek a tiszteletben tartását (pl. gondoskodnak a régensségről). Meghatározott helyük van a koronázási ceremóniában (1180-tól). A *pair* méltóság és nem nemesi cím. A 13. századtól a *pair* a királyság legelőkelőbb urai közé tartozik, aki a királytól apanázként kap jelentős birtokot. A 12–13. században Franciaország pairjeinek száma előbb tizenkettő: hat egyházi – Reims hercegérseke, Langres és Laon püspök-hercege, Beauvais, Châlons-en-Champagne és Noyon püspök-grófja – és hat világi – Burgundia, Normandia, Aquitánia hercege, Flandria, Champagne és Toulouse grófja –, hozzájuk csatlakozik még a 13. századtól Bretagne hercege, valamint Anjou és Artois grófja.

753 Igyekezz, hogy jó tisztviselőid (*prévôts*) és főtisztviselőid (*baillis*) legyenek, s gyakran kérdezősködj róluk és udvarod eljárásairól, hogy megtudd, miként viselkednek, s nincs-e bennük a kapzsiság, a hamisság vagy a csalás bűnös tulajdonsága! Munkálkodj azon, hogy minden ocsmány bűn eltűnjön országodból, s különösen az istenkáromlást s az eretnokséget üldözd minden erőddel! Ügyelj arra is, hogy udvarod kiadásai mértéktartóak legyenek!

754 Végezetül, drága fiam, országod minden részén tartass misét, s szerte az országban mondass imát lelki üdvösségemért! Biztosíts nekem külön s teljes részt minden jótéteményedben!

Szépséges, drága fiam, reád adom az összes áldást, amit jó atya csak adhat fiának. Az áldott Szentháromság és az összes szentek óvjanak s védjenek meg téged minden gonosztól! Részesítsen Isten abban a kegyben, hogy mindig akarata szerint cselekedhess az ő dicsőségére, s hogy eme földi lét után te meg én együtt lehessünk Véle, s vég nélkül dicsőíthessük Őt! Ámen.”

[Száznegyvenhatodik fejezet
A király halála]

755 Miután a jó király elmondta tanításait fiának, Philippe úrnak, kínzó betegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta. Kérte a Szentegyház szentségeit, s azokat tiszta elmével és józan ítélőképessége birtokában vette föl, ami abból látszott, hogy amikor megkenték a szent olajjal, s a hét zsoltárt mondták, a versek egy részét ő is velük együtt mondta.

756 És én hallottam a fiától, Alençon grófjától, aki mesélte, hogy amikor apja közeledett a halálhoz, hívta a szenteket, hogy gyámolítsák és siessenek a segítségére, különösen Szent Jakab, akinek *Esto, Domine* kezdetű prédikációját mondta, vagyis: „Uram Istenem, szenteld meg és óvd a te népedet!” Majd Franciaországi Szent Dénes urat hívta segítségül, idézvén prédikációját, melynek tartalma ez: „Isten Uram, add meg nekünk, hogy meg tudjuk vetni e világ hívságait, azért, hogy ne féljünk semmi megpróbáltatást!”⁶⁴⁹

757 És én a fiától, Alençon grófjától hallottam még később, hogy amikor már közel járt a halálhoz, a szenteket hívta segítségül s támaszul, különösen Szent Jakab urat, Franciaországi Szent Dénes urat és Szent Genováva⁶⁵⁰ úrhölgyet. Ezután a szent király egy hamuval borított ágyra feküdt, kezeit a mellén összekulcsolta, majd szemeit az ég felé emelve visszaadta lelkét a Teremtőnek, pontosan

⁶⁴⁹ Szent Jakab az utazók és a keresztesek, Szent Dénes pedig (a 15. századig, amikor Szent Mihály kultusza lép fokozatosan a helyébe) a Francia Királyság védőszentje. Lásd róluk a 83., illetve a 228. jegyzetet.

⁶⁵⁰ Szent Genovéáról lásd a 84. jegyzetet.

ugyanabban az órában, melyben Isten Fia annak idején a kereszten életét adta az emberek üdvözüléséért.⁶⁵¹

758 Kegyes és tiszteletre méltó cselekedet siratni e szent fejedelem túlvilágra költözését, ki igazán szenthez illően s becsülettel örködött országa fölött, s aki sok szép adományt és számos nemes alapítványt tett. S miként az író, aki elkészült könyvét arannyal s azúrral díszíti, úgy díszítette országát a fentebb felsorolt szép apátságokkal, számos ispotállyal, prédikátor, kordás és más rendekhez tartozó monostorokkal a király.

759 Szent Bertalan apostol ünnepének másnapján hunyt el a jó Lajos király, a Mi Urunk megtestesülésének 1270. esztendejében. Csontjait egy ereklyetartóban a franciaországi Saint-Denis-be vitték, s ott helyezték örök nyugalomra,⁶⁵²

⁶⁵¹ Krisztus halálának órája a „kilencedik óra”, a keresztfeszítést (12 óra) követő harmadik óra, tehát délután 3 óra. IX. Lajos 1250. augusztus 25-én halt meg, ezek szerint délután 3 órakor. Ez a szentté avatásról szóló pápai bullában (mely a „krisztusi párhuzamokat” nem preferálja) nem szerepel, Joinville-nél azonban, aki nem volt jelen a halálos ágyánál, igen. (Vö. LE GOFF, 1996, 1010–1011.)

⁶⁵² Szent Lajos gyászszertartása a hazájuktól távol elhunyt előkelő uralkodóknál szokásos módon történik. Minthogy az ókori egyiptomiak tökélyre vitt balzsamozási tudománya a középkorra elveszett, a holttestek szállítása pedig számos nehézségbe ütközik, s magas költségekkel is jár, a keresztes hadjáratok megindulásával (de intenzívebben a II. keresztes hadjárattól kezdődően) mind általánosabbá válik az ún. *mos Teutonicus* technikájának alkalmazása. A 10. századból, német területről ismertek az első adatok (Gerdag, Hildesheim püspöke esetét említi egy Boncompagno da Signa nevű 12. századi krónikás), következésképpen pedig a keresztes háborúkban részt vevő német lovagok kezdik használni a módszert (az angol és a francia előkelők kezdetben továbbra is a balzsamozást részesítik előnyben). Az elhunyt testét felnyitják és „felosztják” (*dilaceratio corporis*), különválasztják a lágy részeket, kiveszik a szívet és a belső szerveket, majd fűszeres vízben vagy borban kifőzik a testet, hogy a hús könnyebben leválasztható legyen a csontokról. Ez a szokás a 13. századtól mind elterjedtebb lesz, s minthogy többszörös temetkezést, több temetési szertartást tesz lehetővé, a kiváltságok közé tartozik, és az előkelőség külső jegyeinek utolsó jelentős kihangsúlyozására ad módot. A Capeting uralkodók körében a *mos Teutonicus* a leginkább követett temetkezési gyakorlat. Az egyház a test „együtt tartása” mellett foglal állást, és tiltja a „teuton módszer” alkalmazását (VIII. Bonifác pápa *De sepulturis* kezdetű bullája, 1300), de a szokásnak nem tud gátat szabni. Szent Lajos fia, III. Fülöp (aki Délen, az aragóniaiakkal folytatott harcok során hal meg) az első olyan francia uralkodó, akivel kapcsolatban pontosan ismert a négy különválasztott rész pontos elhelyezése és gyászszertartása. (A szív a párizsi domonkosok – jakobinusok – templomába, a lágy részek a narbonne-i székesegyházba, a belső szervek a normandiai La Noë Miasszonyunk-apátságába, míg a csontok a saint-denis-i királyi nekropoliszba kerülnek.)

mivel sírhelyet ő ott választott magának. Azon a helyen, ahol eltemették,⁶⁵³ Isten később számos szép csodát tett érte és az ő érdemeiért.

[Száznegyvenhetedik fejezet
A szentté avatás. A király testét kiemelik a földből]

760 Ezek után a francia király sürgetésére és a pápa⁶⁵⁴ parancsára Franciaországba, Saint-Denis-be jött Rouen érseke⁶⁵⁵ és Jean de Samois⁶⁵⁶ testvér, aki később püspök lett, s hosszasan időztek ott, hogy a szent király életéről, tetteiről és csodáiról tájékozódjanak. Felkértek engem is, hogy csatlakozzam hozzájuk, s két napig tartottak maguknál. Miután kikérdeztek, a tőlem s másoktól kapott adato-

⁶⁵³ Lajos király testét is több helyen temetik el: A lágy részeket először a calabriai Cosenza katedrálisába viszik, majd I. (Anjou) Károly viteti át Palermóba, a Montreale-apátságba. Onnan a 19. században Rómába, majd Ausztriába jut, végül pedig Tuniszba kerül, a Szent Lajos-székesegyházba (1956), majd a tuniszi püspökséghez. A szív hollétéről nincs megbízható adat (a párizsi Sainte-Chapelle-ben találtak egy szívszelencét, de Szent Lajos személyéhez köthetése nem bizonyított). Csontjai az általa a Saint-Denis-apátságban létrehozott francia királyi nekropoliszba térnek meg, majd ritka értékű ajándékként a világ különböző részeire kerülnek tovább mint ereklyék (olyannyira, hogy az 1793-as „forradalmi” sírromboláskor a szarkofágban már nem találnak semmit). Saint-Denis-ben és a párizsi Notre-Dame-ban maradt olyan ereklyetartó, mely Szent Lajos csontjait – borda, illetve alsó állkapocs – őrzi. A szentté avatás után emelt, rendkívül gazdagon díszített, nagyméretű, aranyból és ezüsből készült saint-denis-i síremlék a százéves háborúban megsemmisül – az angolok, a burgundiak és az armagnacok kölcsönösen egymást vádolják a rombolással, illetve a rablással. Tuniszban pedig megszületik a Szent Lajoshoz kapcsolódó legendák egyik extrém példája, mely szerint a király valójában nem halt meg Tunisz falai alatt, hanem ott maradt és Szidi Abu-Szaíd néven szent életű bölcsként élt tovább. (A szúfi tanokat hirdető, köztiszteltben álló Abu-Szaíd Kalaf ibn-Jahja valójában 1231-ben halt meg.)

⁶⁵⁴ A szentté avatási per 1282-ben, IV. Márton pápa idején zajlik. A kanonizációt VIII. Bonifác pápa hirdeti ki 1297-ben. A pápai bulla kezdő mondata – „Gloria, laus et honor tibi” – Theodulf d’Orléans (†841) püspök körmeneti himnuszának kezdő szavait veszi át, s ezáltal von párhuzamot Jézus jeruzsálemi bevonulása és Lajos királynak a szentek sorába való belépése közé.

⁶⁵⁵ II. Guillaume de Flavacourt (Guillelmus de Flavacuria), Rouen érseke (1278–1306) IV. Márton pápa megbízásából a szentté avatási procedúra pápai megbízottja, Pierre de Grez (Pierre de Corbeil), a párizsi Notre-Dame kanonokja, Auxerre későbbi püspöke (1308–1325) és Rolando da Palma, Spoleto püspöke társaságában.

⁶⁵⁶ II. Jean de Samois, ferences (minorita) szerzetes, később Rennes (1298–1299) és Lisieux (1299–1302) püspöke.

kat megvitték a római kúriának. A pápa a bíborosokkal együtt gondosan áttekintette a jelentést, s a benne foglaltak alapján meghozták ítéletüket, mellyel a jó királyt a hitvalló keresztények sorába emelték.

761 Mindez óriási örömet jelentett, s jelent ma is az egész Francia Királyságnak, s kiváltképp nagy dicsőséget minden ivadéknak, akik jótéteményeikkel őt követni törekszenek. Nagy székelyen azonban utódai közül mindazokra, akik a nyomába lépni e nemes cselekedetek terén nem serénykednek. Bizony mondom, nagy székelyen háramlik minden leszármazottjára, akiket cselekedetükben a rossz vezérel, ujjal mutogatnak majd rájuk, s mondják, hogy a szent király, akitől származnak, irtóztott volna ily gonoszságot elkövetni.

762 Mikor ezek a jó hírek Rómából elértek hozzánk, a király a szentséges test kihantolásának időpontjaként a Szent Bertalan ünnepét követő napot⁶⁵⁷ jelölte meg. Ekkor Lajos király földi maradványait a földből kiemelték, s az ott felállított emelvényre vitték. Az akkori reimsi érsek⁶⁵⁸ (Isten bocsássa meg bűneit!) és az én unokaöcsém, Henri de Villars⁶⁵⁹ úr, az idő tájt Lyon érseke, vitte elől, hátul pedig többen mások, érsekek és püspökök, akiket már nem tudok megnevezni; egy emelvényre vitték, melyet korábban felállítottak.

763 A prédikációt Jean de Samois testvér tartotta, s a mi szent királyunk egyéb nemes cselekedetei között felidézte az egyiket, melyet korábban esküvel én tanúsítottam, mert a saját szememmel láttam, és így szólt:

764 „Hogy lássátok, ő volt korának legbecsületesebb embere, el akarom mondani, hogy olyan becsületes volt, hogy még a szaracénokkal szemben is be akarta tartani a nekik tett vállalását, azt, amit egyszerű szóval fogadott; s ha úgy történt volna, hogy szavát nem tartja, nyert volna rajta tízezer livre-et vagy még többet is.” És elmondta nekik az egész történetet úgy, ahogy itt fentebb írva van. S amikor elmondta nekik ezt az esetet, így szólt: „Ne higgyétek, hogy hazudok nektek, hiszen itt látom magam előtt azt az embert, aki ezt a dolgot nekem eskü alatt vallotta.”

765 Ahogy a prédikáció véget ért, a király és fivérei gyermekeik⁶⁶⁰ segítségével a szent testet bevitték a templomba, mert meg kellett adniuk a tiszteletet ennek

⁶⁵⁷ 1298. augusztus 25-ét.

⁶⁵⁸ Pierre Barbet (†1298), reimsi érsek (1274–). Utóda Robert de Courtenay-Champignelles (1251–1324) érsek (1299–).

⁶⁵⁹ I. Henri de Villars, anyai ágon Joinville unokaöccse, kanonok (1270–), majd Lyon érseke (1295–1301).

⁶⁶⁰ Erre az útra tehát már csak III. Fülöp fiai, IV. (Szép) Fülöp király és testvére, Károly (1270. március 12.–1325. december 16.), Valois, Alençon, Chartres, Perche, majd (1290–) Anjou és Maine grófja (aki viseli az Aragónia királya és Konstantinápoly császára címet is) és féltestvérük, Lajos (1276–1319), Évreux és Longuéville grófja, Étampes és Beaumont ura (anyja Brabanti Mária) kísérik el.

a testnek; mert nagy tisztesség érte őket – s ez csak őket illette meg –, amint azt fentebb elmondtam. Imádkozzunk hozzá, hogy könyörögjön érettünk Istenhez, adja meg nekünk, amire testünknek s lelkünknek szüksége lesz! Ámen.

[Száznegyvennyolcadik fejezet
Joinville álmában látja Szent Lajost, és oltárt emel neki]

766 El akarok még itt mondani szent királyunkkal kapcsolatban bizonyos dolgokat, melyek az ő dicséretére lesznek, amelyeket akkor láttam tőle, miközben aludtam. Az történt ugyanis, hogy álmomban ott láttam őt a kápolnámban előtt, Joinville-ben; és úgy tűnt nekem, hogy kivételesen vidáman és könnyű szívvel van ott; s engem ez nagy örömmel töltött el, hiszen kastélyomban láthattam, s azt mondtam neki: „Jó uram, ha elmegy innen, egy olyan házban szállásolom el, mely az én egyik városomban van, melyet Chevillonnak⁶⁶¹ hívnak.” S válaszolt és nevetve azt mondta: „Joinville uram,⁶⁶² a hitre mondom, amivel önnek tartozom, nem vágyom arra, hogy innen gyorsan odébbálljak.”

767 Amikor felébredtem, elgondolkodtam, s úgy találtam, hogy elnyeri Isten és az ő tetszését, ha kápolnámban nyújtok néki otthont. És így is cselekedtem, amikor oltárt emeltem neki Isten és az ő tiszteletére, ahol örökké énekelni fognak az ő tiszteletére; s ezt biztosítja egy örök időkre szóló járadék is. S elmeséltem ezeket a dolgokat Lajos királynak, aki nevének örököse, s úgy tűnik nekem, hogy tetszésére lenne Istennek és a mi szent királyunknak, Lajosnak, ha megszerezné a szent igaz testének ereklyéit,⁶⁶³ és elküldené őket a mondott Szent

⁶⁶¹ Cheillon (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) vára 13. századi, címerében ma is viseli a Joinville-ek családi címerét (azúr alapon három, ezüst lemezzel összekötött dupla arany tiló, fölötte ezüst alapon vörös oroszlán).

⁶⁶² Az egész történetben ez az első és egyetlen alkalom, amikor a szövegben Szent Lajos a *nevén*, nem pedig *sénéchal*nak szólítja Jean de Joinville-t.

⁶⁶³ X. Lajos (1289. október 4.–1316. június 5.) francia királyról (1314. november 29.–) van szó. Joinville *királynak* nevezi, ami arra utalhat, hogy ez a rész későbbi beszúrás, ha csak nem *navarrai királyként* tiszteli meg Lajost a *király* megszólítással (mint teszi ezt IV. és V. Thibaud champagne-i gróf, navarrai királyok esetében is). Ugyanakkor a „névének örököse” fordulat magyarázatul szolgálhat arra is, miért nem az uralkodó francia királytól, IV. Fülöptől kéri kívánsága teljesítését. A kezdeményezés mindenesetre nem járt eredménnyel. Noha Szent Lajos ereklyéi az évszázadok során a keresztény világ legkülönbözőbb részeire (Párizstól Kanadáig, Ausztriától Tunéziáig, Itáliától Csehorszáig) eljutottak, ismereteink szerint Joinville temploma nem részesült belőlük.

Lőrinc-kápolnába,⁶⁶⁴ Joinville-be, hogy mindazok, akik oltára elé járulnak, még nagyobb áhítatot érezzenek.

[Száznegyvenkilencedik fejezet
Joinville zárszava]

768 Tudatom mindenkivel, hogy itt a mi fentebb mondott szent királyunk azon cselekedeteinek nagy részét írtam le, melyeket magam láttam és hallottam, továbbá azon cselekedeteinek nagy részét, melyeket egy francia nyelven írt könyvben találtam (*que j'ai trouvez, qui sont en un romant*),⁶⁶⁵ és amelyeket beírtam ebbe a könyvbe. Ezt pedig azért mondom el itt, hogy mindazok, akik majd olvassák e könyvet, szilárdan higgyék, hogy amit elbeszéltem, azt én valóban láttam és hallottam is. A benne szereplő többi dologról viszont nem tanúsíthatom, hogy igaz, mert se nem láttam, se nem hallottam őket.

769 Leíratott a Kegyelem 1309. esztendejében, október havában.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ A joinville-i régi várkastély Szent Lőrinc-kápolnáját, a Joinville-ek temetkezőhelyét III. Geoffroy de Joinville kezdte építtetni; 1158-tól káptalani templom, a 13–17. század között többször bővítik és felújítják. Joinville ebben a hozzá legközelebb álló és egyre szépülő egyházában emeltet oltárt Szent Lajos tiszteletére. (A kápolnát a Forradalmi Bizottmány helyi tagjai a kastéllyal együtt 1793-ban teljesen lerombolják, a benne lévő értékeket eltulajdonítják.)

⁶⁶⁵ Figyelemre méltó a megfogalmazás, hiszen Joinville nem azt írja, hogy egy *krónikából* vagy egy *históriából* vette át a szóban forgó részeket, hanem azt tartja kiemelendőnek, hogy a könyvet *francia nyelven* írták.

⁶⁶⁶ A *Ce fu escript en l'an de grace mil .CCC. et .IX., ou moys d'octovre* záró formula a hivatalos dokumentumok hitelesítő formuláit idézi (MONFRIN, LXXVI).

Jacques Le Goff
SZENT LAJOS. KÖVETKEZTETÉSEK¹

Egy kiemelkedő történelmi személyiség köré épülő mű megírásakor a személyes hangvétel nehezen mellőzhető. Felvetődik a kérdés: milyen volt és hogyan fejlődött a kapcsolatom Szent Lajossal az elmúlt évtizedben, amelynek során számos alkalommal töltöttem a társaságában hosszabb-rövidebb időt. Odáig persze nem ragadtatnám magam, hogy önhitten valamiféle „Szent Lajos és én” önvallomást vázoljak fel. Úgy vélem azonban, hogy a történésznek joga, sőt talán kötelessége is, hogy személyesen kötődjék témájához, még akkor is, ha épp egy történelmi alak a vizsgálat tárgya. De tudománnyal foglalkozó emberként akkor is kívül kell maradnia kutatása tárgyán, ha egy olyan különleges és a mindenkori konjunktúrának kitett tudományt művel, mint amilyen a történettudomány. A történész nem bíró. Az is igaz viszont, hogy a történelmi életrajz írásának vonzereje, de egyik legnagyobb veszélye is éppen abban a kapcsolatban rejlik, mely a történész és a történelmi személyiség között kialakul, majd továbbfejlődik. Nem az én tisztem elmondani, mi késztetett arra, hogy Szent Lajos történetírója legyek, és milyen tényezők befolyásolták látásmódomat személyiségének bemutatásában és magyarázatában. Ha ez fontos és hasznos, akkor mások bizonyára megpróbálnak majd választ adni erre a kérdésre. Az olvasónak azonban tartozom annyival, hogy bevalljam: mit éreztem a vele kialakult kontaktus során? Ha a történész életrajzot ír, más a kapcsolata kutatása tárgyával, mint egyéb történeti kérdések esetében. Nem egy emberből indultam ki, hanem egy problémát akartam megoldani: miért és hogyan érdemes történelmi életrajzot írni? Feltettem hát magamnak a kérdést, és megfogalmaztam indokaimat – amelyek mind szakmai megfontolásokon alapultak –, hogy miért épp Szent Lajosra esett a választásom. Csakhogy az ember nem élhet együtt valakivel tíz éven át büntetlenül még akkor sem, ha az illető már hétszáz éve halott, különösen nem, ha hiszünk abban, hogy a történészi munkához nélkülözhetetlen a felvilágosult és a tudomány ellenőrzése alá vont képzelet. Az a – meglehetősen illuzórikus – benyomásom támadt, hogy mind jobban megismerem Lajost, hogy látom és hallok őt, hogy távolságtartással ugyan, de

¹ Az itt olvasható szöveg Jacques Le Goff *Szent Lajos* c. könyvének utolsó fejezete (*Conclusion*), melyet a Gallimard Kiadó jóvoltából és a szerző jogutódjainak hozzájárulásával közölhetünk. A fordítás alapjául az alábbi kiadás szolgált: Jacques LE GOFF, *Saint Louis*, Paris: Gallimard, 1996, 1013–1026 (Folio histoire).

a homályban magam is egy új Robert de Sorbon, egy másik Joinville lettem. Ez az új helyzet mellesleg teljesen megfelelt problémafelvetésem lényegének: mindvégig az érdekelt, megközelíthető-e Szent Lajos mint személyiség. Az igenlő válasz, melyet kutatásaim fokozatosan támasztottak alá, megerősítette a bennem kialakult szubjektívebb, bensőségebb érzéseket.

Eleinte roppant messze éreztem magam tőle, és nemcsak az időbeli távolság, hanem társadalmi helyzetünk különbözősége miatt is. Mert még ha kitüntetett helyzetben vagyok is mint történész, hogyan közelítsek meg egy királyt és szentet? Később azután, a dokumentumok és a rendelkezésre álló források elemzése során egyre közelebb éreztem őt magamhoz. Nem jelent meg álmaimban, de úgy hiszem, hogy ez, miként Joinville-lel, velem is megeshetett volna. S egyre erősebben éreztem személyisége vonzerejét, elbűvölő varázsát. Azt hiszem, ekkor értettem meg, miért akarták őt annyian látni, hallani és megérinteni. A Capeting elődök korában oly gondosan felépített uralkodói tekintélyhez egy olyan király személyes karizmája társult, akinek ahhoz, hogy tekintélye legyen, nem volt szüksége arra, hogy a koronát és a hatalom jelvényeit viselje, annak a sovány, magas és szép, galambtekintetű Lajos királynak a karizmája, akit a pármái Salimbene barát látott, amint mezítláb halad a Sens felé vezető út porában.

Külső megjelenésén túlmutatóan tekintélyt parancsoló személyiség volt, a weberi értelemben vett karizma legmegragadóbb illusztrációja; a hatalom egyik típusának, egyik kategóriájának legfigyelemreméltóbb megtestesülése: minden adottság megvolt benne ahhoz, hogy ideális fejedelem váljék belőle; kivételes tehetsége révén egyszerre volt mélységesen idealista és megfontoltan realista; egyaránt nagy a győzelmekben és a kudarcokban is; harmóniát teremtett az egymással látszólag szembenálló vallás és politika között; békeszerető harcos és államépítő volt, akit nyugtalansággal töltött el az állam képviselőinek magatartása; magas rangja ellenére mindvégig megmaradt a szegénység iránti vonzalma; szenvedélyesen kereste az igazságot, miközben egy mélységes egyenlőtlenségen alapuló rendet tisztelt; megtestesítette a minden ember sorsát befolyásoló akarat és megbocsátás, a logika és a véletlen egységét, vagyis mindazt, ami nélkül emberi sorsról nem beszélhetünk.

Aztán egyre jobban megismertem őt, hallottam nevetni, tréfálkozni, barátait ugratni, láttam, amint minden különösebb teketória nélkül hétköznapi mozdulatokat tesz, például leül a földre. Megértettem, mennyi energiájába kerül, hogy visszafogja természetességét, fêkezze vérének hevességét a legszerelmesebb pillanatokban, fêken tartsa haragját vagy indulatait, ellenálljon a finom ételek, az ízletes halak és a friss gyümölcsök csábításának, visszatartsa nevetését, különösen pénteken, és ne kapcsolódjék be a jóízű csevegésekbe. Egyszerűen az történt, hogy a szentté avatási határozat „emberfôlötti embere” („*super homo*”) mögött megjelent a hús-vér ember. És ekkor a csodálat és a barátság érzése keveredett

bennem, mert a történész szemtelensége elfeledtette az időbeli távolságot és Szent Lajos magas társadalmi pozícióját.

Egyik bizalmasa lettem, noha nem kérdeztem, vajon elfogad-e annak, s végül olyan érzéseket kezdtem táplálni iránta, amilyeneket közvetlen hozzátartozói iránt szokott érezni az ember. És legalább annyira utáltam, mint amennyire szerettem. Az ellenszenv persze mindenekelőtt a 20. századi ember érzéseiből fakadt. Mélységes ellenérzéssel töltött el aszketizmusideálja, melyet külsőségekkel teli sanyargató gyakorlatokhoz kötött (mint az önkorbácsolás), intoleranciája, mellyel megkövetelte a vallás szigorának betű szerinti betartását, fanatizmusa, mellyel a zsidókkal szemben viseltetett, akarata, mellyel saját áhítatos vallásosságát rákényszerítette környezetére, töretlen menetelése egy mind kíméletlenebbé váló, elvakultan morális rend irányába (amit talán az tett lehetővé, hogy Joinville ellenállt a csábításnak, hogy a keresztes hadjáratot követően napi kapcsolatban maradjon a királlyal?), taszított egyre szigorúbb moralizmusa, szavainak mindinkább prédikációt idéző tónusa s egyre embertelenebb ragaszkodása a szenvedéshez és a fájdalomhoz. S végül riasztott a mások, még felesége és gyermekei iránt is megnyilvánuló, egyre növekvő közömbössége, mely gyakran hatalmába kerítette, és amelyen maga Joinville is megütközött; mindehhez a vallási kérdéseken való örökös rágódása, az e világi kötődések helyett az ideál hajszolása vezette el, jóllehet az előbbieket néha mégiscsak megérintették őt. S olyankor még sírt is.

A varázs azonban, bevallom, megmaradt.

Úgy vélem, válaszolnom kellene még további két, hagyományosan felvetődő kérdésre: az egyik a nagy személyiségek történelmi szerepére vonatkozik, a másik arra, hogy hol a hős helye tradíció és modernség között. Meghagyom másoknak, hogy Szent Lajost a nagy történelmi személyiségek elméletének szemszögéből tanulmányozzák, vagy éppen megírják a nagy történelmi alakok összehasonlító elemzését. Megelégszem annyival, hogy felhívom a figyelmet néhány általános feltételre és bizonyos sajátos körülményekre, melyek lehetővé tették, hogy Lajos mind saját kora, mind a későbbi korok számára kivételes személyiséggé váljék. Előnyére szolgált, hogy két hierarchia, a királyság e világi és a szentség túlvilági hierarchiája csúcsára is feljutott. Ami az előbbit illeti, úgy tűnik, valójában beérte azzal, hogy ő a hatalom örököse, teljes mértékben kiaknázta azonban mindazt, amit a dinasztia tekintélyéből meríthetett.² Mint a saint-denis-i királyi nekropolisz átalakítása, valamint a – később a *Franciaország Nagy Krónikáinak* (*Les Grandes Chroniques de France*) is alapjául szolgáló – *Királyok Könyve* (*Roman des Rois*) francia nyelvű megírásához nyújtott bátorítás mutatja, Lajos szilárdan támaszkodott a három dinasztia képviselte folytonosságra és a két korábbi uralkodóház olyan emblemikus történelmi személyiségeire, mint Chlodvig és Nagy Károly.

² Andrew W. LEWIS, *Le Sang royal. La famille capétienne et l'État. France, Xe-XIVe siècles*, Paris, 1958.

Következésképpen hivatkozott „elődeinek” és őseinek örökségére, és igen gyakran idézte föl közvetlen felmenői közül a legillusztrisabb személyiségnek, nagyapjának, II. (Fenséges) Fülöpnek az alakját; de előnyt kovácsolhatott még egy tőle érdekes módon távolabbinak tűnő apa képéből is, aki ugyan a királyi feladatokat csak rövid ideig látta el, de akit dicsfénnnyel övezett a legveszélyesebb eretnekek, a katharok fölötti győzelem.

Lajos három rendkívüli örökség előnyeiből tudott meríteni. Az első politikai természetű volt: egy olyan szakralizált dinasztiahoz való tartozást jelentett, melynek szentségét egy kivételes aktus, a csodálatos szent olajjal való felkenés biztosította, hiszen azáltal vált a „legkeresztényibb uralkodóvá” („*roi très chrétien*”), amivel a kereszténység többi királyai fölé emelkedett, s ezzel egyben csodatévő hatalom birtokába jutott.

A második örökség gazdasági jellegű volt: a király rendkívüli jövedelmekkel rendelkezett, ami a királyi kincstárban nagyapja, II. Fülöp idején bekövetkezett gyarapodásnak volt köszönhető, továbbá annak a jelentős felvirágzásnak, mely ekkor a Francia Királyság egészében, de különösen a királyi domíniumokban tapasztalható volt: Île-de-France, Pikárdia, Normandia és Languedoc egyaránt kiemelkedő gazdasági fejlődést mutatott fel.

A harmadik örökség „nemzeti” töltésű: elmondható, hogy a déli területek 1229 óta közvetve vagy közvetlenül, de egybeforrtak a királyság északi részével, hiszen azt megelőzően a királyi hatalom itt igencsak távoli és elméleti fogalom volt. Először Lajos idején fordult elő, hogy a király az egész királyság valódi urává lett. A déli területek miatt nem is aggódott különösebben az 1248-as kereszties hadjárat előtt sem, csupán a királysághoz való kötődésüket igyekezett megerősíteni: Raymond de Trencavel 1240-es lázadását leverték, a Beaucaire-ben és Carcassonne-ban megszervezett *sénéchaussék* helyzetét pedig sikerült stabilizálni. Az angolokkal szövetséges VII. Raymond veresége 1242-ben követte az előbbieket bukását, és a Lorrishan 1243-ban megkötött béke normalizálta a királyi hatalmát a toulouse-i gróf területei fölött (miközben a gróf maga, úgy tűnik, Kasztíliai Blanka közbenjárásának köszönhetően, kíméletben részesült). A katarizmus aktív korszaka is véget ért – noha ez döntően az egyháznak, az inkvizíciónak és az eretnekség fokozatos belső eróziójának volt köszönhető –, ami szintén hozzájárult a nyugalom visszaállításához. Egyértelmű, hogy a 13. század második negyede folyamán Franciaország déli része az Északkal folytatott vetélkedésben mind politikai, mind kulturális téren elbukott. Bármit gondoljon is az ember az ekkor agresszorként fellépő „északi franciák” brutalitásáról, nem elhanyagolható szerepet játszott ebben a déliek tehetetlensége, akik nem voltak képesek egy okszitán állam létrehozására az albigens kereszties hadjáratot megelőzően, és nem lehet nem észrevenni, hogy a katonai arisztokráciához kötődő trubadúrcivilizáció virágkorát követően, a 13. század végére, a 14. század elejére az okszitán kultúra kifulladás. Teljesen érthető, hogy a 19–20. századi okszitán

megújulás folyamatában meghatározó volt a bukások időszakához kapcsolódó nosztalgia, valamint a helyzetet kihasználó Capeting-monarchia északi keresztesseinek brutalitásával szembeni ellenérzés. Észak- és Dél-Franciaország középkori kapcsolatainak tanulmányozásában a szélsőséges, anakronisztikus elfogultság helyett azonban érzékeny, de békés megközelítésre van szükség.³

Lajost a nagy történelmi személyiségek közül a királyi méltóságból származó tekintélyen túlmenően saját érdemei és a néhány támogató kivételes buzgalma segítségével elért szentség emelte ki. Láthattuk, hogy a szentségnek ez a fajtája, melyet erősen meghatározott a kolduló rendi áhítat, sok tekintetben újat hozott a középkori hagiográfia világába, miközben számos aspektusa hagyományosabb maradt. Abban az igen szűkkörű társaságban, ahová a gregorián reformot követő időkben egyre csökkenő számú szent királyok tartoznak, Szent Lajos alakja egyértelmű szakítást jelentett a korábbi modellekkel, s mivel ennek a típusnak ő lett az első és egyben az utolsó képviselője, mint modell valóban egyedülálló maradt. Bizonyára ez is hozzájárult, és hozzájárul még ma is, a róla alkotott kép alakulásához.

Szentsége további előnyt is jelentett számára: Lajos egy olyan irodalom hőségévé vált, melyben folyamatos volt a törekvés, hogy őt saját, igazi valójában mutassa be, kiemelve jó tulajdonságait és erényeit, elhalványítva gyarlóságait. Nem ő volt ugyan az első Capeting uralkodó, akiről hivatalosnak mondható, tehát szükségszerűen dicsőítő hangvételű életrajz született – hiszen ez történt már előtte Kegyes Róbert, VI. Lajos és nagyapja, Fülöp Ágost esetében is –, abban viszont Szent Lajos volt az első, hogy róla egy őt jól ismerő, világi ember írt életrajzot. Nagyon sokat köszönhet Joinville-nek. Joinville nélkül még egy Szent Lajos nem válhatott volna azzá, amivé a 14. század óta lett: élő képmássá. Ha úgy tekintjük, hogy Nagy Károly Eginhard, VI. Lajos Suger, Napóleon pedig Las Cases teremtménye, akkor Szent Lajos még sokkal inkább Joinville alkotása. A történész pedig kutatásai végére érvén hajlamos azt gondolni, hogy a könyv főhőse és a modell valóban hasonlítottak egymásra.

Hogy még egy utolsó szerencsés körülményt említsünk: mivel Joinville nem latinul, hanem franciául írt, s mivel itta a király szavait, aki bálványa és barátja

³ Minden árnyaltságot nélkülözve, anakronisztikusan ítéli el Szent Lajosnak az okszitán Déllal szemben követett politikáját például Daniel BORZEIX–René PAUTAL–Jacques SERBAT, *Louis IX (alias Saint Louis) et l'Occitanie*, Pignan, 1976. Jacques MADAULE, *Le drame albigeois et l'unité française*, Paris, 1973 elismeri a királyi adminisztráció túlkapásait a déli területeken, s ezt a királyság kormányzati modellje folyamányának tartja, de megállapítja, hogy „e hibák ellenére, mindent összevetve, IX. Lajos kormányzata kiváló volt: békét teremtett egy olyan országban, mely a rómaiak időszaka óta nem ismerte a békét, s azt hamarosan ismét el is veszítette; sikerült begyógyítania azokat a sebeket, melyeket harminc esztendő politikai és vallási háborúi okoztak.”

is volt, gyakran beszéltette őt egyes szám első személyben. Ebben a korban, amikor az író kezdi azt mondani, hogy „én”, Szent Lajos volt az első magas méltóság és tekintély, aki egyes szám első személyben szólalt meg.⁴ Ha eltekintünk azoktól a sztereotip mondatoktól, melyeket az ókortól a kora középkorig jeles történelmi személyiségek szájába adtak, az ősrégi uralkodók formalizált és hivatalos szövegekbe, kőbe vésett feliratokba merevített szavai után ő volt a Nyugat első nagy személyisége, aki a köznapok nyelvén szólalt meg.

A hosszú időtartamban szemlélve Lajos a civilizáció fejlődésének olyan kiemelkedő pillanatát élhette meg, mely az ő királyságában kivételesen tündöklő alkotásokat hozott létre, ráadásul anélkül, hogy ebben neki bármi szerepe lett volna: meghozta a gótikus művészet kibontakozását, a párizsi egyetem dicső korszakát, a francia nyelv presztízsét. Igaz, van egy szorosan az ő személyéhez kötődő, ragyogó alkotás: a Sainte-Chapelle, mely egyszerre szerény és tündöklő, éppúgy, mint ő maga.

És a szerencse kitartott mellette. A szent királynak megadatott, hogy különösebb veszteségek és viszontagságok nélkül vészelve át azokat a történelmi emlékezetet nagyban befolyásoló változásokat, melyek a politikai rendszerben, a társadalomban és a mentalitásban bekövetkeztek. Halálától kezdődően egészen a francia forradalomig ő volt a francia monarchia lényegének egyedülálló megtestesülése. Utódai, akár uralkodtak, akár nem, akár elsőszülöttek voltak, akár nem, ideértve a nőket is, legyenek bár Capetingek, Valois-k vagy Bourbonok, ha csak egy csepp is jutott ereikbe *az ő véreből* (mely szükségszerűen *tiszta*, hiszen egy olyan erényes királytól származik, akinek nem volt törvénytelen gyermeke), a királyi vér nagy erejű ideológiájának köszönhetően mindannyian részévé váltak annak a minden másiknál magasabb rendű elitnek, melyet a Szent Lajostól származó hercegek és hercegnők köre alkotott. A pap, aki XVI. Lajost a vesztőhelyre kísérte, a következőket mondta vagy mondatták vele a végső pillanatban: „Szent Lajos fia, emelkedj föl a mennyekbe!” A legkeresztényibb király alakja, akinek tisztelete a forradalmat és a császárságot követően főleg a katolikus, konzervatív, sőt ellenforradalmi körökben élt tovább, igen jól ellenállt annak a szemléletváltozásnak is, mely a köztársaság létrejöttével és a világi eszmék terjedésével következett be, mivel képes volt megtestesíteni az új körök egyes olyan eszményeit is, melyek a mértéktartáshoz, mindenekelőtt pedig az igazsághoz és a békéhez kapcsolódtak. És éppen a Harmadik Köztársaság lesz majd az, mely Lavisse Franciaország-története és az iskolai tankönyvek segítségével mitológiai magasságokba emeli a Joinville-nél megjelenő képet: Szent Lajos, amint a vincennes-i erdőben egy tölgyfa alatt ítélkezik. Manapság a kereszténységgel való mély azonosulása ébreszthet iránta tiszteletet az európai gondolat képviselőiben.

⁴ Michel ZINK, *La subjectivité littéraire. Autour du siècle de Saint Louis*, Paris, 1985.

De megkímélték alakját az olyan újraértelmezési törekvések is, melyek a történeti kutatások fejlődéséből és a historiográfia új irányainak megjelenéséből bizonyos rendszerességgel következni szoktak. Nem sikerült felfedezni, sem pedig dokumentálni Szent Lajos századának árnyoldalait, s így van ez még akkor is, ha ma már nagy bizonyossággal tudjuk, hogy a 13. század fényei árnyékban hagyták a korabeli férfiak és nők életének jelentős területeit. Az éhínségek inkább visszaszorulóban voltak, a kegyes cselekedetek mind nagyobb teret kaptak. Az a vád pedig, hogy a keresztes hadjáratokkal és hosszú szentföldi tartózkodásával magára hagyta és meggyengítette Franciaországot, nem állja ki a figyelmes elemzés próbáját, remélem, ezt is sikerült bemutatnom.

Még kudarcai is a róla alkotott pozitív kép kialakulását szolgálták. Emberibbé tették, és belehelyezték őt a nemzeti történelem sikerek és megpróbáltatások váltakozásából álló vonulatába, ami lehetővé tette, hogy a szerencsétlenségek is a nemzettudat integráns részeivé váljanak.

A 20. század végi francia ember számára azonban maradnak árnyoldalak: ilyen például az inkvizíciónak nyújtott támogatása, a zsidókkal szembeni magatartása vagy éppen az a szerep, melyet a keresztes háborúban, valamint a keresztények és muzulmánok közötti kapcsolatokban játszott. Ezek pedig mind ugyanarra a rögeszmére vezethetők vissza, mely a 12. században alakult ki és a 13. században intézményesült: eszerint a kereszténységből egységes testet kell létrehozni, olyan testet, mely egyszerre természeti és misztikus, melynek ki kell zárnia magából mindazokat, akik beszenyezhetik, megronthatják, meggyengíthetik, megbontthatják, vagyis az eretnekeket, a zsidókat, kisebb mértékben a homoszexuálisokat, kissé kétértelműbben a leprásokat s jóval problematikusabb módon a muzulmánokat, hiszen a spanyol *reconquista* sikere óta az iszlám immár úgyis a kereszténységen kívülre szorult. De vajon a Szentföld és Jeruzsálem nem részei-e a kereszténységnek, sőt nem jelentik-e épp annak központját, szívét? Szent Lajos egy tisztátalanságtól rettegő társadalom szülötte, aki – a látszattal ellentétben – csupán visszafogott szereplője volt ennek a kornak, s akit más áramlatok is befolyásoltak, olyanok, mint a mérsékelt skolasztikus kazuisztika és a kolduló rendi pedagógia, melyek a szó és a példa mértéktartó erejére támaszkodtak.

Mégis, mivel én továbbra is hosszú időtartamban szemlélem a dolgokat, nem fogadom el azt az érvet, mely szerint e területeken ő csupán úgy cselekedett, mint az adott kor embere. Először is a személyes elkötelezettség a múlt ilyen vagy olyan akcióiban lehet kisebb vagy nagyobb mértékű, másrészt pedig az a normális, ha a múlt súlya a hosszú időtartam jelenségeiben méretik meg.

Ami az inkvizíciót illeti, láhattuk: hasonlóan a kor szinte valamennyi uralkodójához, ő sem gondolt arra, hogy ellenszegüljön a pápai kérésnek, vagyis hogy legyen az egyház világi büntető karja, és hajtsa végre azokat az intézkedéseket, amelyek az inkvizíciós törvényszékek ítéleteiből fakadtak; viszont, amint igen helyesen állapította meg Jean Richard, egyetlenegy életrajzírója sem jegyezte föl

róla – pedig minden bizonnyal örömmel tették volna meg –, hogy az eretnekség üldözésében különösebb buzgalmat tanúsított volna. Eleinte még félrevezette őt Robert de Bougre eretnekellenes örvöngése. Később arra törekedett, hogy határt szabjon a represszió mértékének. Az ő célja a térítés volt, az eltévedt bárány visszavezetése az igaz hit akoljába, s hogy megbékélés legyen az összes keresztény között.

Ugyanez a cél vezérelte a zsidók esetében is: egy zsidó megkeresztelkedése a legnagyobb örömök egyike volt számára, s több esetben ő maga volt a megkeresztelkedett zsidók keresztapja. Velük szembeni ellenérzése vallási természetű volt. Nemcsak hogy nem fertőzte meg őt a faji szemlélet vírusa, hiszen a faji gondolat nem a középkor találmánya, de még csak nem is sorolta be a zsidókat a „nemzetek” közé, amelyeken abban az időszakban, legalábbis többé-kevésbé, azt értették, amit ma etnikumnak nevezünk. A zsidók az ő szemében különösen álnok és gyűlöletes természetű idegen népség volt, s való igaz, tétovázott, hogy eltiporja vagy védelmébe vegye-e őket.

Végül pedig, ami a keresztes háborúban való elkötelezettségét illeti, azzal kétségtelenül részt vett a nyugati kereszténységnek az iszlámmal szembeni agressziójában, aminek emléke tartósan megmaradt. Keresztes hadjáratainak bukása következtében inkább lett belőle a nyugati prekolonializmus szánalomra méltó hőse, mintsem a muzulmánok győzedelmes ellensége. És a térítés illúzióját még ott és akkor is tovább táplálta magában.

Lajos nem hozott semmi újat sem a sikerek, sem pedig a bukások tekintetében. Folytatta és igyekezett továbbfejleszteni azoknak a nagy céloknak a megvalósítását, melyek még őelőtte születtek meg, mint amilyen az igazságosságra és a békére való törekvés; fejlesztette az intézményeket, és olyan gyakorlatot honosított meg, mely a király és az egyesített állam hatalmát szolgálta; elősegítette azokat a mentalitásbeli változásokat, melyek az erőszak korlátok közé szorítását és az áhítat súlypontjának áthelyezését célozták. Ez utóbbi ugyan továbbra is erősen támaszkodott az ereklyék kultuszára és az aszketikus gyakorlatokra, de a hangsúlyt az alázatra, Krisztus követésére, a kegyes célú alapításokra, egyfajta „kolduló rendi” vallásosságra helyezte, mely bár még nem a „modern lelkiség”, a *devotio moderna* volt, de választ jelentett arra a kihívásra, melyet a kereszténység 10–13. századi hatalmas fellendülése eredményezett. Lajos király továbbfejlesztette a társadalmi kontroll eszközrendszerét, s hozzájárult a középkor és a reneszánsz közötti mély átalakulás folyamatához, módosítva az embereknek a hatalomhoz, az igazsághoz és a hithez fűződő viszonyát.⁵ A nagy embereknek ahhoz a típusához tartozott, akikre úgy tekinthetünk, ahogy a „történelmi tetőpontok nagyságaira” szokás, akik kiteljesítették egy hosszú fellendülési időszak anyagi,

⁵ Jacques CHIFFOLEAU, *Pour une histoire de la religion et des institutions médiévales*, Cahiers d'histoire, 1991, 3–21.

szellemi és politikai sikereit, de akiket magukat is az a kor hozott létre, amelyben éltek. Lajos emblematikus figurája lehetne egy „századnak”, abban az értelemben, ahogy a felvilágosodás kora szerette felosztani a történelmet: Periklész százada, Augustus százada, XIV. Lajos százada. Való igaz, mondták már azt is, hogy „Szent Lajos százada”. Inkább emblematikus, mint alkotó személyiség volt. Kortársaiban azt a benyomást keltette, hogy korának meghatározó személyisége, s a történelem nem is hazudtolta meg őket, különösen, ha az ő alakjában kikristályosodott szimbolikára gondolunk.

Az is igaz viszont, hogy a benne megtestesülő eszmény, még ha kora politikai struktúráinak és értékrendjének fejlődése határozta is meg, inkább a múlt lejtőjén, mint a jövő felé emelkedő úton helyezkedik el. Szent Lajos olyan királyideál volt, melyet a román kori európai kereszténység és a Szentföld, az Ótestamentum és a 12. századi reneszánsz hozott létre. Az őt követő időszakban nincs többé keresztiesnek állt király, nincs többé szent király, nincs többé arc nélküli király. Eljön a jog, a politika és a gazdaság királyainak, a legisták, Arisztotelész és a válság királyainak időszaka. Az a politikai ideál, melynek Szent Lajos a királya volt, ennek a másik korszaknak a határára jött meghalni.

Szent Lajosnak mint a kereszténység megszentelt szimbólumának a maga korában nem volt versenytársa. A 19. és főleg a 20. század volt az, mely felépítette vele szemben a 13. század egy másik jelentős alakját: II. Frigyes császárt. Benne a történészek, jogosan vagy jogtalanul – és figyelmen kívül hagyva, hogy a történeti igazság ennél sokkal bonyolultabb –, az első modern uralkodót vélték fölfedezni, akinek a kezében az igazságszolgáltatás nem öncél, hanem a valódi cél, vagyis az ésszerűség, az államrezon elérésének eszköze volt; aki szerintük arra törekedett, hogy Szicíliában egy állami monopóliumokra és kifinomult vámrendszerre épülő „zárt kereskedőállamot” szervezzen meg; aki toleranciával viseltetett a muzulmánok és a zsidók iránt; aki olyan államot hozott volna létre, melyben több etnikum, több kultúra és több vallás megfér egymás mellett; aki az első „tudós” intellektüelek közé tartozott, s talán még hitetlen is volt, egy zsarnok és egy felvilágosult despota keveréke. Ernst Kantorowicz, aki a prenáci Németországhoz kötődő ideológiájának anakronizmusai ellenére talán a legközelebb került II. Frigyes alakjához, úgy írja le, mint akit álmai az antikvitás korába vezettek vissza, a császárkori múltba, melynek ő az utolsó reinkarnációs kísérlete, aki azonban saját korában ezzel csupán az Antikrisztus képét sugározta: mert „II. Frigyes volt az utolsó császár, akire istenként tekintettek, s aki helyet talált magának a csillagok között”.⁶ A mai történész szemében az utolsó istenített császár és az utolsó szentté lett király alkotta kivételes páros – bármit készíthettek is elő a jövő számára egyik vagy másik területen – egy olyan párost jelent, mely

⁶ Ernst H. KANTOROWICZ, *L'Empereur Frédéric II*, Paris, 1987 (az 1928-ban megjelent mű fordítása), idézi LE GOFF, 1996, 1077, 59. jegyzet.

az egyetemesség ábrándjával a múlt felé fordult: Frigyes számára ez az ókori császárság univerzalitását, Szent Lajos számára pedig a Christianitas Szent Ágoston-i értelemben vett egyetemességét jelentette.

Életüket nagy álmok apoteózisával végezték be, melyek velük együtt omlottak össze. A jövő csak űtánuk kezdődik, még ha egy-egy gondolatukban vagy cselekedetükben meg is előlegezték azt.

A közelgő modernitás első jelei a korábbi értékek válságában, a kereszténységet és a Szent Lajos uralkodása alatti franciaországi fejlődést érintő megrázókódításokban fedezhetők föl. Megjelennek a gazdasági és társadalmi válság első megnyilvánulásai, melyeknek nyitányát az uralkodás végén feltűnő, a munkával összefüggő konfliktusok és pénzügyi manipulációk jelentették, de tapasztalhatók más figyelmeztető jelek is,⁷ mint az értelem és a hit közötti skolasztikus egyensúly elleni támadások, melyek többek között Jean de Meung *Rózsaregényének* agresszív naturalizmusában, Rutebeuf-nek a kolduló rendekkel szembeni kegyetlen kritikájában fogalmazódtak meg, végül pedig a keresztes hadjáratok bukásában manifesztálódtak.

Ennek a fordulatnak, vagyis hogy Szent Lajos uralkodásának utolsó éveire egy felfelé ívelő korszak a végéhez érkezett, a kortársak egyáltalában nem voltak tudatában. Amikor pedig a 13. század végén, a 14. század elején felfogták a válság jelenlétét és súlyosbodását, Szent Lajos személyét és uralkodásának időszakát ettől még ragyogóbbnak, még jótékonyabb hatásúnak érezhették, elmúlását pedig még inkább fájlalták. Kialakult a Szent Lajos uralkodásához és személyéhez kötődő aranykor mítosza, mely részben a valóságon alapult, részben a megszépült emlékekből táplálkozott. A jelen nehézségeire „Szent Lajos urunk (boldog) korszakának” felidézése volt az ellenpont. Szent Lajos utolsó nagy szerencséje, amelynek köszönhetően nagy királyként maradhatott meg az utókor emlékezetében, az volt, hogy nosztalgiával emlegették az emberek. De vajon a nosztalgia egy múltbéli uralkodó iránt, akit olyan kitüntetett tisztelet övez, amilyen ma már nem létezik, nem *toposz-e* maga is, nem a történelmi érzés egyik közhelye? Végso soron: létezett-e egyáltalán Szent Lajos?

(Fordította Csernus Sándor)

⁷ LE GOFF, 1996, 769.

TIPIKUS ÉS KIVÉTELES. A JOINVILLE-EK:
EGY CHAMPAGNE-I BÁRÓI CSALÁD KIEMELKEDÉSE

A régi Champagne grófság Burgundiához és Lotaringiához legközelebb eső szegletében fekszik az a terület, melyet sok évszázadon át Joinville urai birtokoltak. Ha a mai utazó a helység történeti városmagját északkeleti irányból közelíti meg, elé tárul Joinville kastélya, a Châteaux du Grand Jardin, egy 16. századi, könnyedséget sugárzó itáliai reneszánsz lakókastély, amelyhez ma Franciaország harmadik legnagyobb, újjáalkotott, impozáns reneszánsz kertje tartozik.¹ Ha pedig a mögötte lévő dombtető irányába visszük tovább tekintetünket, látjuk, hogy még romjaikban is tekintélyt parancsoló kőfalak maradványai rajzolódnak ki, makacsul jelezvén a birtokhoz való ősi jussukat.²

A mai „alsó” kastély (a Château d’Enbas) és a feudális idők tanúja, a „felső” kastély (a Château d’Enhaut) a Joinville család történetének legfontosabb emlékművei. Az utóbbi a 11. századtól a francia forradalomig, az előbbi a 16. századtól napjainkig tanúja volt az uradalom, a város, a grófság, majd hercegség tumultuózus történetének. Nemegyszer országos, sőt azon is túlmutató események sodrába kerültek, színterévé, részesévé, haszonélvezőjévé vagy éppen elszenvedőjévé váltak a történelemnek.³

¹ A Château du Grand Jardin, vagyis a Château d’Enbas (*d’en-bas*) építését 1533-ban határozta el Claude de Lorraine, aki megvásárolta az ehhez szükséges területet a Marne folyó közelében, és ott itáliai stílusú (és az itáliai háborúk során szerzett benyomások hatását mutató) pihenőkastélyt építtetett. 1546-ban itt fogadta királyát és itáliai fegyvertársát, I. Ferencet is. *Le Château du Grand Jardin, Joinville*, Langres: D. Guéniot, 1993. (A kastély a 2001. évi nagyszabású magyar kulturális évad – MAGYart – egyik kiállítási helyszíne volt.)

² A joinville-i városházán őrzött 16. századi és a Bibliothèque nationale-ban lévő 17. századi ábrázolásokon még jól látható mindkét kastély. 1575, Archives départementales de la Haute-Marne; 1645, BnF, *Le Château du Grand Jardin, Joinville, i. m.*, 18–19. A tervek szerint a középkori várkastély területén rövidesen ásások kezdődnek.

³ A két kastély mintegy 250 esztendőn keresztül egymás mellett, egymást szimbolikusan is kiegészítve létezett. A várúr Joinville-ek 11. századi és a 13. században még tovább épült ősi kastélya nem az első fázisban lett a francia forradalmi vandalizmus helyi áldozata, hanem később, 1793 végétől, amikor az Orléans hercegi család birtokából a „nemzet javai” közé került, és mint ilyet kirabolták, eladták, majd kőbányaként használták a város (többek közt a mai városháza) építkezéseihez. A Grand Jardin kastély (részben gondatlanság és

Uraiknak rendre megadatott, hogy a maguk módján kivételes szerepet játszanak koruk történelmének alakításában – legyen az bár a 13. századi keresztes lovag és krónikás Jean, *Sire de Joinville*, vagy éppen Claude de Lorraine, Guise első hercege,⁴ vagy még később a francia forradalom időszakának egyik legellentmondásosabb egyénisége, Louis-Philippe d'Orléans, azaz *Égalité Fülöp*,⁵ esetleg François d'Orléans, Joinville hercege, korának egyik legjelentősebb francia utazója és felfedezője, a francia haditengerészet egyik legnagyobb alakja.⁶

Joinville várának, majd városának, valamint a Joinville-ek birtokainak földrajzi-stratégiai pozíciója hosszú évszázadokon keresztül megmarad, és urait egészen a 17. századig a két nyomasztó súlyú hatalom közötti manőverezésre kényszeríti, ami nemcsak adottság, nemcsak veszélyforrás, hanem időnként kínálkozó lehetőség is. Ez a Francia Királyság és a Német-római Császárság határvidékének bonyolult vazallusi és szövetségi viszonyait mutató terület a királyság egyik leggazdagabb tartományának, Champagne grófságnak a része, melynek urai ekkor egyben Navarra királyai is. Történelme a birodalmi tartományok (Lotaringia és Bar hercegségei, valamint Burgundia grófsága), a németalföldi területi hatalmak (Flandriai grófság, Luxemburgi Hercegség), továbbá a Francia Királyság mind nagyobb hatalmú vazallusa, a Burgund Hercegség bonyolult vi-

szakszerűtlenség okozta) veszteségek árán, de megmaradt. (1978 óta a Conseil général de la Haute-Marne tulajdona, restaurálva, ma kulturális központ, mely kiállításokat fogad be és reprezentációs célokat szolgál.)

⁴ Claude de Lorraine (1496–1550), Guise első hercege a francia királyi udvarban, a későbbi I. Ferencsel (1494–1547) együtt nevelkedett. Joinville uradalmát II. Henrik emeli hercegség rangjára 1551-ben. A Guise-ek a 16–17. század folyamán Franciaország legbefolyásosabb urai közé tartoztak, és kiemelkedő szerepet játszottak az ország kora újkori történetében.

⁵ Louis-Philippe-Joseph d'Orléans (1747–1793), Joinville hercege, a francia Grand Orient szabadkőműves páholy nagymestere, a nemesség választott nemzetgyűlési képviselője (Philippe Égalité). Megszavazza unokafivére, XVI. Lajos kivégzését, de később ő maga is guillotine által vész el. Az Orléans-család birtokába került kastély egyébiránt nem tartozott a hercegi dinasztia legkedveltebb tartózkodási helyei közé, és a 18. század közepére egyes részei már felújításra szorultak.

⁶ François d'Orléans (1818–1900), Joinville hercege, Lajos Fülöp francia király és Marie-Amélie de Bourbon harmadik fia, ellentengernagy. Részt vesz Napóleon hamvainak hazaszállításában (1840). Kora egyik legjelentősebb haditengerésze, utazója és felfedezője, utazásairól saját rajzaival illusztrált beszámolót készített. Ő teszi ismét messze földön híressé a Joinville nevet: az egyik Antarktisz közelében fekvő sziget, illetve szigetcsoport az ő nevét őrzi. Ugyancsak róla kapta a Joinville-le-Pont nevet 1831-ben a Párizs melletti Branche-du-Pont-de-Saint-Maur.

szonyrendszerében fejlődik.⁷ A Joinville ura címet kezdetben a római alapítású (a későbbi Burgund Hercegségben, majd Champagne grófságában található) Joigny (Joviniacum, 354) grófjai viselték, a váruradalmat, illetve a joinville-i bárói dinasztiát pedig Étienne de Vaux alapította meg a 11. század elején. A továbbiakban ennek az uradalomnak és urainak a középkori történetét (annak legfontosabb elemeit) mutatjuk be, melynek ismerete hozzájárul Jean de Joinville gondolkodásmódjának és Szent Lajos életéről írott művének jobb megértéséhez is.⁸ Champagne grófság nemesi társadalmában a Joinville család kiemelkedése, az egymást követő generációk fokozatos építkezése és a bárói rétegbe való mind szilárdabb beilleszkedése egyrészt *tipikus* folyamatnak tekinthető, másrészt mindaz, amiért a francia középkor s azon belül Champagne történetéből az utókor ezt a családot ismeri, éspedig sokkal jobban, mint más, hasonló utat megtett családokat, az *kivételes*, hiszen Jean de Joinville életéhez és kiemelkedő szellemi alkotásához köthető. Az előbbinek volt befolyása az utóbbira, az utóbbinak pedig minden bizonnyal lehetett segítő és stabilizáló szerepe a Joinville család későbbi tagjainak életében és karrierlehetőségeiben. Szent Lajos történetírójának és barátjának családjához tartozni jó ajánlólevél lehetett, de ennek a kapcsolati tőkének már vannak korlátai, hiszen a kapcsolat személyes jellege miatt egyedi, megismételhetetlen és nem örökölheto.

⁷ *Les pays de l'entre-deux au Moyen Âge. Questions d'histoire des territoires d'Empire entre Meuse, Rhône et Rhin. Actes du 113e Congrès National des sociétés savantes (Strasbourg, 1988)*, Paris: C.T.H.S., 1990; Alfred FIERRO-DOMENECH, *Le pré carré. Géographie historique de la France*, Paris: Robert Laffont, 1986, 50–71 (Les Homes et l'Histoire); Fernand BRAUDEL, *L'identité de la France*, I–III, Paris: Arthaud–Flammarion, 1986, I, *Espace et Histoire*, 239–336, II, *Les hommes et les choses*, 115–150.

⁸ Ehhez olyan kiváló Joinville-monográfiák szolgálnak alapul, mint a Joinville urainak történetét először és rendkívüli alaposággal földolgozó François-Henri Delaborde műve: DELABORDE, 1894. A benne közölt bőséges dokumentumanyag a későbbi tanulmányok fontos bázisául szolgált. LUSSE, 1998, 7–46. A Joinville család korai történetének feldolgozásához igen fontos forrás Albericus Trium Fontium/Fontanum (Aubry de Trois-Fontaines; 1200 k.–1252 u.) ciszterci szerzetes világkrónikája, mely az eseményeket (korábbi helyi forrásokat is felhasználva) a világ teremtésétől 1241-ig írja le. Az 1218-as keresztes hadjáratban is részt vevő Albericus műve a magyar történelem szempontjából is becses alkotás. Vö. ALMÁSI Tibor, *Albericus Trium Fontium*, in KMTL, 1994, 35; kiadva: *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*, ed. Paulus SCHEFFER-BOICHORST, in *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, XXIII, ed. G. H. PERTZ, Leipzig, 1925, 674–950 (krit. kiad.); a magyar vonatkozásokról: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. Az Árpád-kori magyar történet külföldi elbeszélő forrásai*, szerk. GOMBOS Albin, I, Bp., 1937, 23–34.

Joinville krónikája is igen jól tükrözi, hogy szerzője számára a szűkebb és szélesebb értelemben vett család milyen rendkívüli fontosságú. Erre számos bizonyítékot találunk a szövegben: Joinville minden – akár a legtávolabbi – családi kötődést számon tart s adandó alkalommal felhasznál (mint pl. a II. Frigyes császárral meglévő igen távoli rokonságát),⁹ de a legfontosabb számára az a bárói családok között kialakított kapcsolati háló, mely a kor társadalmának működtetésében – a vazallusrendszerrel együtt – elsőrendű szerepet játszott. Ajánlatos tehát mélyebben megismerni a Joinville-eket, a hozzájuk kapcsolódó családokat és azok különböző tagjait, a birtokokat, az egyházakat, a környező területek urait, vagyis azt a szélesebb környezetet, melyben Jean de Joinville felnőtt, uralkodott és alkotott, s amelyhez – amint folyamatosan jól láthatjuk krónikája lapjain is – nagyon következetesen s néha gyöngéd érzelmekkel kötődött.

Jean de Joinville mikrouniverzuma segíti az eligazodását a területiális hatalmi szférában, segít megtalálni helyét a Francia Királyságban (miközben nyitott marad az Angol Királyság franciaországi és a Német-római Császárság nyugati határain lévő területek felé, sőt határ menti pozícióját időnként még ki is használja a különböző hatalmak között lavírozva). János úr *hazája* Joinville és a csatolt birtokok, Champagne grófsága (mely az ő felfogásában a Francia Királyságnak földrajzilag nem része, hanem *keleti szomszédja*).¹⁰ Ugyanakkor Joinville számára sajátos (de a helyzetéből érthető) módon a Francia Királyság mindenekelőtt a Szent Király személyében manifesztálódik.¹¹

Mint láthattuk, Joinville uradalma Champagne, a Francia Királyság, különösen pedig Île-de-France hatalmi vonzáskörzetéhez tartozó terület volt, de urainak akciói rendre kapcsolódtak a német és francia Burgundiához,¹² Lotaringiához és

⁹ Amelyet jelentősen eltúloz, amikor az őt foglyul ejtő emír kérdésére válaszolva azt állítja, hogy anyja „a császár első unokatestvére”. JOINVILLE, 326. Valójában a rokoni kapcsolat igen távoli (anyai ágon ötödfokú), de az emír jóindulatának megnyeréséhez bizonyára jól jött a hivatkozás a muszlimok körében népszerű császárral való rokonságra. Lásd továbbá: <http://racineshistoire.free.fr/LGN/PDF/Joinville.pdf>. A francia nemesi családok tanulmányozásához: *Dictionnaire universel de la noblesse française*, I–II, ed. Jean. B. COURCELLES, Paris: Bureau général de la noblesse de France, 1820.

¹⁰ Franck COLLARD, *Quand l'apologie nourrit le réquisitoire*, in QUÉRUEL, 1998, 134–135.

¹¹ Danielle QUÉRUEL, *«Nous, de Champagne...»*, in QUÉRUEL, 1998, 49–72.

¹² A Burgund grófság (Franche-Comté) a Német-római Császárság vazallusa, a Burgund Hercegség a Francia Királyságé. A két Burgundia történelme igen jól mutatja a két nagyhatalom határterületén fekvő fejedelemségek bonyolult viszonyrendszerét. A két Burgundia a korábbi burgund királyságok – a burgund barbár királyság (443–534), a Meroving királyság

Flandriához is. A Joinville család rokoni hálózata elsősorban ezekre a területekre terjedt ki.¹³ Champagne a 10. század és a 14. század eleje közötti időszakban a Francia Királyság egyik legnagyobb területi fejedelemsége, 11–13. századi fénykorában pedig egyenesen a királyság meghatározó hatalma volt. A korai Capetingek idején gyakran állt konfliktusban az uralkodóval, a 12–13. század során pedig már többnyire a dinasztia fontos támaszai közé tartozott. A champagne-i grófok sikeres dinasztikus politikája, valamint az Európa kereskedelmében jelentős szerepet játszó és komoly gazdagság forrását jelentő champagne-i vásárok jövedelmei megteremtették annak feltételeit, hogy Champagne grófjai a közvetlen környezetüknél jóval távolabbi horizontok felé tekinthessenek. Ennek megfelelően igen aktív szerepet játszottak az egymást követő keresztes hadjáratokban, részt vettek a komplex „frank”, francia (különösen *északi* francia) expanzió folyamatában, a „*tengerentúli*” keresztes államok megteremtésében és működtetésében, s közben – ügyes és szerencsés házassági politikájukkal – megszerezték

(561–771), majd a Karoling császárság – Verdun (843) utáni örököse. A Burgund grófságot (986–1678) Mâcon grófja, Otte-Guillaume de Bourgogne (962–1026) alapítja meg. 1037-től a Birodalom vazallusa, palotagrófság, melynek grófjai fokozottabb önállóságra („szabadságra”) – innen a grófság későbbi neve: *Franche-Comté*, Szabad Grófság) törnek; fővárosa Dole. A grófság IX. Lajos időszakában kerül francia befolyás alá: az utolsó burgund palotagróf IV. Othon de Bourgogne (1248–1303), Burgundia és Artois grófja (1279–), akinek leánya, II. Jeanne de Bourgogne V. Fülöp francia király felesége lesz. E házasság következtében a grófság a francia királyi család (Capetingek, majd Valois-k) birtokába kerül, végül a grófság és a hercegség III. Jeanne de Bourgogne *grófnő* és IV. Eudes de Bourgogne *herceg* házasságával egyesül 1318-ban. A két Burgundia alkotja majd a 14–15. századi burgund nagyhatalom bázisát (miközben gazdasági hatalmát majd Flandria adja), mely 1477 januárjáig, Merész Károly burgundi herceg haláláig marad együtt. Mindettől függetlenül a Burgund grófság 1678-ig a Birodalom vazallusa. A Meroving-kori Burgund Királyság másik örököse a Burgund Hercegség (880–1477), fővárosa Dijon. A Bosonida (898–952), majd a Roberti (956–1002) dinasztiák időszakát követően a hercegség 1006-tól a francia királyi család *apanázbirtoka* lesz, a Capetingek ifjabb ága (1006–1361) uralja, akik Kegyes Róbert harmadik fiának, I. Róbert (1011–1076) hercegnek (1032–) az örökösei. A grófság és a hercegség történetének új felvonása II. János király fia, II. (Merész) Fülöp (1342–1404), burgundi herceg (1363–), Flandria és Burgundia grófja (1369–) uralkodásával kezdődik, és a dinasztia fiágon való kihalásáig (1477) tart, amikor is a hercegség területe visszakerül a francia királyhoz. A hercegi és grófi címet viszont öröklés és viselési Burgundi Mária, majd férje, Habsburg Miksa (1459–1519) német-római császár (1508–), aki valóban birtokolja is a Burgund grófságot (1477–1482), s ettől kezdődően mindkettő szerepel a Habsburg császárok címei között.

¹³ A Joinville család genealógiáját lásd: LUSSE, 1998, 47.

a Navarrai Királyságot is.¹⁴ A champagne-i grófok kereskedelmi és politikai aktivitása jelentős hatással volt a grófság lakosságának életére, ide értve a nemességet és a közrendűeket egyaránt. A keresztes háborúkban való tömeges részvétel lehetősége új perspektívákat nyitott előttük: Champagne grófjának vazallusai a megszülető keresztes államok irányításában is gyakran kaptak kulcsszerepet.¹⁵ Rendkívül nagy befolyású egyházi hatalmak voltak a területén: Reims püspöke, majd érseke a francia királyok koronázásának letéteményese, valamint további nagy hatalmú egyházi méltóságok, mint Langres püspöke, majd érseke, Châlons püspöke; az itt található apátságok pedig a kereszténység egészére kiterjedő szerzetesrendek (bencések, ciszterciek, majd pedig a kolduló rendek) hálózatának stabil elemei voltak.

A terület kivételes gazdagságának forrását a kitűnően megszervezett és garantált védelmet élvező vásárok biztosították, ahol az itáliai, németalföldi és észak-németországi kereskedők áruai is megjelentek. Olyan virágzó kereskedővárosok jöttek létre, mint Provins (13. századi lélekszáma mai lakosságának hatszorosa volt), Troyes, Lagny-sur-Marne, Bar-sur-Aube. Mindemellett a champagne-i grófok maguk is támogatták az olyan nagy kisugárzású apátságok létrejöttét és kibontakozását, mint a ciszterci Clairvaux, majd – követve az általános tendenciát és a francia királyok példáját – a kolduló rendek megtelepedésének is elősegítői lettek. A grófság három évszázadon át nemcsak a Francia Királyság, hanem az akkori keresztény világ egyik leghatalmasabb territoriális fejedelemsége volt, grófjai pedig a legbefolyásosabb fejedelmek közé tartoztak. Ez a nagyra nőtt hatalom azonban nemcsak vonzó és veszélyes, hanem „önveszélyes” is volt: a grófság kivételes stratégiai pozíciói, gazdagsága és politikai súlya miatt a mindenkori francia királyok igyekeztek minél nagyobb befolyást szerezni maguknak a területen (mindenekelőtt vazallusi függési viszonyok megerősítésével és házassági kapcsolatok révén), míg végül a hatalomkoncentráló francia királyi központnak IV. Fülöp idejében végérvényesen sikerül majd kiterjesztenie hatalmát Champagne grófságára is.¹⁶

¹⁴ Champagne grófság kialakulására, illetve középkori történetére vonatkozóan alapk munká: Henri d'ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Histoire des ducs et comtes de Champagne depuis le VIe siècle jusqu'à la fin du XIe siècle*, I–VIII, Paris, 1859–1869; LAVISSE–LUCHAIRE, 1911, 1–19, 83–94; FAVIER, 1984, 131–136, 177–190; CSERNUS Sándor, *Franciaország, in Európa és Magyarország Szent István korában*, szerk. KRISTÓ Gyula és MAKK Ferenc, Szeged, 2000, 101–124.

¹⁵ Ezt jól mutatják a keresztes hadjáratok történetét feldolgozó olyan, magyar nyelven is hozzáférhető francia krónikák, mint Geoffroy de Villehardouin, „Champagne marsallja” (VILLEHARDOUIN, 1985) és Robert de Clari krónikája (CLARI, 2013), és erről tanúskodik Jean de Joinville e kötetben olvasható műve is.

¹⁶ A grófság eredete a 6. századig nyúlik vissza, a Champagne grófja címet azonban elsőként Troyes grófja, I. Hugues de Champagne (1074–1126) viselte (1102–1125). A gróf-

Azt a bárói dinasztiát, mely majd de Joinville-nek fogja nevezni magát, és amely rövidesen Champagne grófságának egyik meghatározó főúri családja lesz, a rendelkezésre álló adatok szerint Étienne de Vaux¹⁷ (1000 k.–1060), Joigny grófja alapította meg azzal, hogy az 1020-as években megkezdte a várdombon Joinville várkastélyának építését. Erre azért volt szükség, mert Étienne, aki IV. Engelbert de Brienne gróf testvérét vette nőül, megkapta Montier-en-Der apátságának világi bírói-védelmezői (*avoué*)¹⁸ jogát. Ennek keretében Joinville urainak több generációja igyekezett megnövelni hatalmát és birtokait az egyházi tulajdonú területek rovására, s került késhegyig (pontosabban nemegyszer *kiátkozásig*) menő konfliktusba – beleértve magát Jean de Joinville-t is – mindenekelőtt Montier-en-Der és Saint-Urbain apátságával.¹⁹ Étienne várkastélya a kiindulópontja a későbbi építkezéseknek és a család hatalma megalapozásának. Emellett, mint láttuk, a de Brienne családnak, az egyik legelőkelőbb champagne-i grófi dinasztiának, kezdettől fogva fontos szerep jutott a Joinville-ek kiemelkedésében.

Étienne utódai ott folytatták, ahol ő abbahagyta: fia, I. Geoffroy (†1080) követi az apjához hasonló házassági politikát (amennyiben a társadalmi hierarchiában

ság a királyi hatalmat koncentráló IV. (Szép) Fülöpnek Champagne örökösnejével, Jeanne-nal (1274–1305. április 2.) kötött házassága révén, az asszony halálakor vált végleg a királyi dominium részévé.

¹⁷ Étienne de Vaux származására vonatkozóan az adatok bizonytalanok, ő maga viszont már szerepel Albericus Trium Fontium *Chronicon* c. művében. Idézi: LUSSE, 1998, 8.

¹⁸ Az *avoué* (*advocatus*) intézménye sajátos világi hatalmi pozíció. A kiindulópont az a gyakorlat, hogy az uralkodók az apátságok számára immunitást biztosítanak, vagyis birtokaikat kivonják a földesúri-grófi joghatóság alól. Ez az immunitás lehetővé teszi, hogy a király jogi, pénzügyi és katonai hatalmát az adott területen belül az apát gyakorolja. Ugyanakkor viszont maradnak olyan „világi” tevékenységek (pl. a katonai feladatok), amelyek nem tartozhatnak az apátok hatalma alá. E feladatok ellátásával a király, illetve az egyház képviselője egy *advocatus*-t bíz meg, aki többnyire a helyi arisztokrácia tagjai közül kerül ki. A 11. század elejétől azonban változik a kapcsolat tartalma: a királyi hatalomnak nincs elég ereje az apátságok védelmének biztosítására, így a világi *advocatus* hatalmaskodó *protektorként* kezd eljárni, és igyekszik minél többet megszerezni magának a védelmére bízott területekből, illetve bizonyos „rossz szokásokat” honosítva meg, járadékokat követel magának (pl. munka- és terményjáradékot, beszállásolási jogot). Előfordul az is, hogy az *advocatus* elbirtokolja az egyház földjeit, pl. hogy várkastélyt építtessen rajta magának – mint ahogy ezt nagy valószínűséggel Étienne is tette Joinville esetében. LUSSE, 1998, 8–9.

¹⁹ Étienne (akinek Stephanus de *Novo Castello* neve egyaránt utalhat a család neuchâтели eredetére vagy arra, hogy új kastélyt építtetett) nagy energiával és egyháza jogait semmibe véve, viszonylag gyorsan vitte végbe az első kastély megépítését, így ő az első, aki viselheti a Joinville ura címet, s egyben az első (de nem az utolsó) Joinville, akit eljárásiért egyházi átokkal sújtottak.

nála magasabban álló családból választ feleséget), s hozzá hasonló módon (vagyis saját érdekei szerint) értelmezi egyházzvédő tevékenységét is (aminek eredménye az újabb kiátkozással való fenyegetés lett). Közben pedig Joinville ura mind közelebb kerül a champagne-i grófok udvarához.²⁰ Hasonló a helyzet fia, II. Geoffroy (†1096 körül, egyenes ági örökös nélkül) idején is, aki megszilárdítja helyét a champagne-i grófok környezetében. Utóda öccse, Roger (†1128) lesz, a család felemelkedése az ő időszakában is tovább folytatódik, amiről három fia, Geoffroy, Gui és Robert is gondoskodik.

Joinville urai a 12. század közepétől bekapcsolódnak a keresztes hadjáratoknak a Francia Királyság területén mind nagyobb tömegeket magával ragadó mozgásába: ezzel megkezdődik Joinville urainak dicsőséges szentföldi története is, melyben fontos szerepet játszanak (s ezt maguk is kiemelendőnek tartják) egyházi alapításaik és az egyháznak nyújtott támogatásaik.²¹ Természetes cselekedet ez abban a helyzetben, amikor a Szentföldre induló zarándok úgy érzi, hogy egyházától és hitétől a lehető legnagyobb támogatást kell kapnia.²² (Joinville következő négy ura közül ketten örökre a Szentföldön maradtak, ketten pedig a clairvaux-i apátságban találtak nyughelyet.) A család első keresztes vitéze III. Geoffroy de Joinville (†1188), aki részt vesz a II. keresztes hadjáratban, és elkíséri urát, a leendő I. (Bőkezű) Henri de Champagne grófot a Szentföldre (1147–1149) – tehát urával együtt nagy valószínűséggel átutazott Magyarországon is. Geoffroy az első, akit Champagne *sénéchal*jaként említenek. Szerepe a grófi udvarban egyre nagyobb, amit megerősít a bárói társadalmi ranglétrán való további emelkedést garantáló házassága a Brienne család egyik tagjá-

²⁰ Mindezek mellett ő alapítja a Molesme apátságához tartozó Vaucouleurs-ben lévő perjelséget (ahol a champagne-i gróf hűbéreseként Joinville ura várkastéllyal rendelkezett), amire ugyancsak találunk utalásokat Joinville művében.

²¹ Erre vonatkozóan több dokumentum mellett ránk maradt egy sírfelirat szövege (maga a sírkő megsemmisült), melyet a krónikás Jean de Joinville íratott rá III. Geoffroy clairvaux-i síremlékére 1311-ben, s melyben négy ősenek (III. Geoffroy, IV. Geoffroy, V. Geoffroy és Simon de Joinville) állít emléket. Ez a gesztus és ennek a sajátos dokumentumnak a megalakítása is jól mutatja Jean de Joinville kötődését családjához, s azt, hogy milyen fontosnak tartotta a család dicsőséges történetének hangsúlyozását és megörökítését. A szöveget 18. századi lejegyzésből ismerjük. WAILLY, 1868, 544–547; LUSSE, 1998, 12–13.

²² Így pl. III. Geoffroy nevéhez kötődik több egyházi alapítás, melyekre Joinville is utal a szövegben: egy Molesme filiáléjaként működő női perjelség (Val d’Osne, 1140/46), Jovilliers premontrei apátsága (1141), Écurey ciszterci apátsága (1144/47), a Szent Lőrinc káptalani templom a várkastély területén (1147/51) vagy a feltehetően ugyanebben az időszakban Mathons-ban létrehozott perjelség. Emellett jelentős adományokat tett más egyházak számára is. Mindez a keresztes hadjáratra való felkészülés egyik fontos eleme, mondhatni: a rituálé része.

val.²³ Fivére, Gui jelentős egyházi pozíciót szerez (ráadásul Reims érsekének jelöltjével szemben): Châlons püspöke lesz, amivel ugyancsak hozzájárul a család befolyásának növeléséhez.

Utóda, IV. Geoffroy (a családban elsőszülöttként ez a név immár hagyomány) ugyancsak előkelő házasságot köt, mivel Dampierre gróf leányát veszi nőül, s kapcsolatban marad Broyes grófjaival is, akiknek hatása a Joinville család címében is fölfedezhető.²⁴ Nyolc gyermeke közül többen kerülnek fontos pozíciókba, egyik fia (André) templomos lovag, egy másik, Guillaume, Reims érseke lesz. Az újabb (III.) keresztes hadjárat, mely a muzulmánok (Szaladin) komoly sikereire válaszként szerveződött meg, ismét mozgásba lendítette Champagne grófját (II. Thibaud), nemesurait és csapataikat, s ebből nem maradt ki a Joinville család sem. Geoffroy fiával és későbbi örökösével együtt (s talán még nagybátyja, Châlons püspöke kíséretében) indult a hadjáratra 1189-ben, s erről megint csak az indulása előtt a különböző egyházak számára tett adományok tanúskodnak. IV. Geoffroy Akkonban hal meg 1190-ben.²⁵ Fia, V. Geoffroy folytatja apja politikáját, bizonyos rendszerességgel adományokat tesz a vele kapcsolatban lévő egyházaknak (így Clairvaux-nak, ahol nagyapja sírja található), de a velük szembeni hatalmaskodás sem áll távol tőle (meg is kell majd térítenie a châloni katedrálisban általa okozott károkat). Geoffroy nagyapjához s valószínűleg apjához hasonlóan birtokolta a Champagne *sénéchal*ja méltóságát, mely ekkor – úgy tűnik, hogy már a szokás alapján, de még a gróf *egyedi* döntése értelmében – a Joinville családon belül öröklődik.²⁶

Amikor III. Ince pápa 1197-ben új lendületet kívánt adni a keresztes mozgalomnak, és meghirdette a később majd Velence eszközeként keresztények (Zára

²³ Félicité de Brienne-nel (†1178), az őseiket a Capeting-dinasztiáig visszavezető Simon de Broyes (1090–1137/40) özvegyével. A Brienne család Champagne egyik legjelentősebb grófi famíliája, mely a Szentföldön is nagy szerepet játszik (Jean de Brienne Jeruzsálem királya és Konstantinápoly latin császára lesz).

²⁴ III. Geoffroy és Félicité gyermekei, illetve Simon de Broyes fiai félétestvérek; a két család szoros kapcsolatban marad egymással. III. Hugues de Broyes (1125–1199) ugyancsak részt vesz a II. keresztes háborúban (tehát minden bizonnyal ő is jár Magyarországon). Valószínűleg ekkor kerül Joinville urainak címerébe a Broyes család címerében látható arany tiloló (*broie* 'kendertiloló', 'szecskavágó'), mely a keménységet és szívósságot is szimbolizálja. (A Joinville-ek címere ekkortól azúr alapon három pár ezüst kapoccsal összekötött arany tilolókés.) IV. Geoffroy házassága újabb emelkedést jelent a bárói hierarchiában: neje, Helvis az ősi nemességgel rendelkező I. Gui de Dampierre(-sur-Aube) gróf leánya.

²⁵ Augusztus; sebesülés vagy járvány áldozata. Halálos ágyán „végrendeletileg kibékül” Montier-en-Der és Saint-Urbain apátságaival, és további kegyes adományokat tesz.

²⁶ LUSSE, 1998, 16. A *sénéchal* ('udvarnagy') az egyik legfontosabb udvari méltóság, adminisztratív és katonai feladatokkal. (Mivel a kifejezés több jelentésű, és koronként

és Konstantinápoly) ellen forduló IV. keresztes hadjáratot, melynek vezérévé – a Champagne-i-dinasztia tekintélyének betetőzéseként – Thibaud grófot tették meg, Geoffroy de Joinville immár a második keresztes hadjáratára készülhetett. Geoffroy kezdettől fogva részt vett az előkészítő munkában, Thibaud gróf váratlan halála után pedig tagja lett annak a delegációnak, mely Eudes burgundi herceget, majd Thiébaut-t, Bar grófját igyekezett – sikertelenül – meggyőzni, hogy vállalja el a keresztesek vezetését. Champagne marsallja, Geoffroy de Villehardouin (aki a keresztesek velencei tárgyalásain is kulcsszerepet játszott, majd pedig elérte, hogy Montferrati Bonifác vegye át a keresztesek vezetését), három alkalommal szól Geoffroy de Joinville-ről. Említi a keresztet felvevő champagne-i urak között, a burgundi és a bari herceghez menesztett követség kapcsán és a Szentföldre – talán meggyőződésből és a családi hagyományok, valamint az indulókkal való közeli kapcsolatok okán is – közvetlenül (Dél-Itálián keresztül) utazó francia kontingens tagjaként.²⁷ Vele együtt említi öccsét, Robert de Saillyt is. Mindketten a Szentföldön hálnak meg, Robert valószínűleg 1202 végén vagy 1203 elején, Geoffroy pedig Krak várában (Krak des Chevaliers), 1204 előtt.²⁸ Itt találta meg szentföldi tartózkodása idején a család új címerpajzsát unokaöccse, Jean de Joinville.²⁹ Eszerint a Joinville-ek korábbi lotaringiai címerpajzsa módosult, amennyiben V. Geoffroy vitézségének elismeréseként Oroszlánszívű Richárd megosztotta vele a címerét: innen lenne a Joinville-ek címerének felső részében található, ezüst alapon ábrázolt, ágaskodó vörös oroszlán. Más elképzelések szerint Geoffroy de Joinville nem a Szentföldön vitézkedett Richárd király seregében, hanem azt követően, később állhatott a francia és az angol király Champagne grófságát is érintő konfliktusában – igaz, rövid időre – a Richárd támogatását élvező II. Henri de Champagne oldalán, a II. Fülöp által támogatott

területenként némileg mást takar, a tanulmány és a fordítás szövegében megtartottuk a pontosabb és kifejezőbb francia változatot.) Champagne első ismert *sénéchal*ja III. Geoffroy de Joinville.

²⁷ Villehardouin a champagne-i keresztesek között Troyes püspöke, Garnier, valamint Gautier de Brienne gróf után harmadikként említi (VILLEHARDOUIN, 1985, 5. §; lásd még 33. és 38–39. §). Villehardouin kissé összekeveri a kronológiát: természetesen előbb volt a két sikertelen felkérési kísérlet, és csak ezt követően indult útnak a Szentföldre közvetlenül utazó francia egység (tagjai közt olyan jeles urakkal, mint Érard de Brienne, Gautier de Montbéliard, Eustache de Conflans, Renaud de Dampierre, Villain de Nully, Henri d'Arzillières, Robert de Sailly/Joinville).

²⁸ A harmadik fivér, Simon 1203-tól viseli a de Sailly, 1204-től pedig a de Joinville nevet.

²⁹ Ugyancsak a clairvaux-i sírfelirat tanúskodik arról, hogy Jean de Joinville V. Geoffroy címerpajzsát hazahozta a Szentföldről, és a várkastélyban lévő Szent Lőrinc-templomban helyezte el, „hogy ott imádkozzanak érte” (*pour ce que on proit pour lui*). A címerpajzs V. Károly császár 1544-es hadjárata alkalmával tűnt el. LUSSE, 1998, 17.

Navarrai Blanka ellenében.³⁰ V. Geoffroy, aki ezt követően is megőrizte befolyását (több dokumentumban is viseli a *sénéchal* címet), örökös nélkül halt meg, s nincs adat arról sem, hogy megházasodott volna.

Joinville urainak további fölemelkedésében jelentős szerep jutott Simon de Joinville-nek, Jean de Joinville apjának. Az ő szerepe – minthogy fia történeti munkájában is van rá közvetett vagy közvetlen utalás, továbbá egyes részek akkor érthetők meg mélyebben, ha az apa törekvéseinek hátterét ismerjük – a többi Joinville-énél lényegesebb, ezért kissé részletesebben mutatjuk be. Robert de Sully, majd Geoffroy halálát követően, mivel a harmadik fiútestvér, Guillaume egyházi karriert követ (Reims érseke lesz), a címet és a hozzá tartozó birtokot a negyedik fivér, Simon örökölte (1204), aki tovább folytatta a Joinville-ek hatalmának konszolidálását: Simon legfontosabb és rendkívüli következetességgel végigvitt célja az volt, hogy a Champagne *sénéchal*-ja címet a családon belül – a birtokhoz hasonlóan – *automatikusan öröklődővé* tegye. Mindent ennek a célnak rendelt alá. Negyedik fiúgyermekből örökössé lépven elő, akként is kellett viselkednie: első felesége, Ermengard nem Champagne-ból, hanem Lotaringia területről származott, és a vele kötött házasság jelentős birtoktesteket csatolt Simon birtokaihoz (Vaucouleurs, Montiers-sur-Saulx), melyek egy része tehát nemcsak Champagne grófságán, hanem a Francia Királyságon is kívül esett. Simon – mint Bar grófjának (II. Henrinek) közvetlen vazallusa – ebben az időszakban belekeveredett a különböző határ menti, lotaringiai konfliktusokba, és azokban aktív szerepet játszott. Első feleségétől három gyermeke született: Geoffroy, Isabelle és Béatrix.³¹ Ermengard halálát követően Simon igen előkelő házasságot kötött (1224): felesége, Béatrix d’Auxonne, I. Étienne-nek, Burgundia és Auxonne

³⁰ Talán ez is a magyarázata, hogy Joinville művében többször és nagy tisztelettel beszél a *rois Richars d’Aingleterre* vitézségéről, öccse (Geoffroy, Vaucouleurs ura, a későbbi Geoffroy of Geneville) pedig az angol királyok szolgálatába szegődik. Erre vonatkozóan nincs további adat. Kronológiai információk alapján viszont problémás az a változat, mely szerint a címermegosztásra a Szentföldön került volna sor, mivel úgy tűnik, Geoffroy és Richárd nem egy időben voltak ott. Ez esetben logikusabb lehet az a hipotézis, hogy az angol királyi címerre utaló motívum Geoffroy-nak az angol királlyal Champagne ügyeiben való együttműködése következtében került a Joinville-ek címerébe. II. Henrik Richárd támogatásával lesz jeruzsálemi király. LUSSE, 1998, 17–18. Ugyanakkor gyengíti ezt az érvelést, hogy Jean de Joinville-nek az „új címerpajzsot” a Szentföldről kellett hazahoznia, hiszen erre az egyetlen magyarázat az lehet, hogy Champagne-ban nem volt ismert. Ha pedig otthoni szolgálataiért kapta, ezt nehéz elképzelni.

³¹ Geoffroy, az elsőszülötteknek kijáró név és a Joinville-birtokok örököse, még apja életében, utód nélkül halt meg (1233. május 1. e.).

grófjának, valamint Béatrixnak, Chalon grófnőjének a leánya volt.³² Ebből a házasságból három fiú és két leánygyermek született, nevük megválasztása – a korábbi hagyományoknak megfelelően – a rokoni-kapcsolati háló³³ megerősítését szolgálta és szimbolizálta.

Simon de Joinville-nek nem volt könnyű elérnie legfontosabb célját, a *sénéchal* méltóság örökletessé tételét. A grófság régensnője, Navarrai Blanka feltételekkel ugyan, de ígéretet tesz arra, hogy fia (IV. Thibaud) nagykorúvá válásakor majd visszatérnek a kérdésre, ám a grófnő (nem is teljesen alaptalanul) nem bízott Simonban, ezért – *sénéchal*ja hűségét garantálandó – biztosítékokat követelt³⁴ tőle. A bizalmatlanság indokolt volt: az első champagne-i örökösödési háború során (1216–1218) Simon átáll Érard de Brienne oldalára, ahonnan csak az tántorítja el, hogy a Navarrai Blanka oldalán álló koalíció több győzelmet arat. Ennek hatására Simon fegyverszünetet köt, és hűségesküet tesz a régensnőnek. Az Érard de Brienne és Navarrai Blanka/IV. Thibaud közötti konfliktusra Jean de Joinville is kitér a krónikájában.³⁵ A békeszerződésben Simon (aki kijelenti, hogy azért szállt szembe a régensnővel, mert az nem ismerte el örökjogát a *sénéchal* méltóságra) céljának elérése érdekében kemény feltételeket vállal: harcolnia kell Érard de Brienne ellen, Joinville várát öccse, Langres püspöke kezére adja, azzal, hogy a várat hűtlenség esetén át kell adni a grófnőnek, s ez esetben örökre elveszti jogát a *sénéchal* méltóságra is. Továbbá (ami ebben a korban igen gyakori) Simon ígéretet tesz³⁶ arra, hogy keresztesnek áll: e téren pedig – mint láthattuk – immár komoly családi hagyományokra támaszkodhat. (Simon úr az Érard de Brienne elleni harcban ezután sem buzgólkodik, de *sénéchal*ként jól szolgálja a champagne-i grófi család érdekeit, és többi vállalt kötelezettségét is teljesíti.)

³² Béatrixnak ez a második házassága, első férjétől, Aimon de Faucigny-tól elvált. Simont ez a házasság Burgundia grófjaival és Chalon grófjaival hozza szoros rokoni kapcsolatba, ami a további felemelkedés szempontjából fontos körülmény: a Joinville-ek rokoni-kapcsolati hálója tehát egyre szélesebb, egyre erősebb és sűrűbb.

³³ A második házasságából született legidősebb fiú Jean de Chalon grófnak (Béatrix bátyjának) keresztnévét, öccse pedig a családban szokásos Geoffroy nevet kapja, melyet ekkor még apja első házasságából (1209) származó bátyja-féltestvére is visel. A harmadik fiú, Simon az apja nevét és Mornay uradalmát kapja, a legifjabb, Guillaume pedig egyházi pályára lép, mint nagybátyja, Langres püspöke, majd Reims érseke; Guillaume ez utóbbinak a nevét (és hivatását) öröklí (Besançon dékánja lesz). A lányok közül Helvis apai nagymamájának nevét öröklí, Marie-t pedig, nyilván utalással apja nevére, Simonette-nek is hívták.

³⁴ Többek között pl. Simont bátyja, Guillaume, akkor még Langres püspöke, megfenyegeti, hogy kiátkozza és birtokait *interdictum* alá veszi, ha a *sénéchal* nem teljesíti a régensnő és fia, Thibaud gróf iránti kötelezettségeit.

³⁵ Lásd JOINVILLE, 78 és az ahhoz tartozó 101. jegyzet.

³⁶ A megállapodásra 1218. június 1-jén került sor. LUSSE, 1998, 21.

Simon de Joinville, paradox módon, akkor lép nagyot áhított céljának elérése irányába, amikor egy katonai összecsapást követően a vesztes oldalon áll: Navarrai Blanka régensnő elismeri örökjogát a *sénéchali* méltóságra, melyet a nagykorúvá lett IV. Thibaud előbb részben felülbírált, majd végérvényesen elfogad.³⁷ Ennek időpontja – 1226. július 18. – a Joinville család kiemelkedésének újabb fontos dátuma. Simon de Joinville tehát elérte, amit annyira akart, s amire utódai is oly büszkék lesznek. Talán ennek egyik fontos – és eléggé egyértelmű – jele, hogy Szent Lajosról írott művében Jean de Joinville a királlyal végig *sénéchal*nak szólítja magát. (Ha pedig ez a *valóságban* is így történt, annak nem nagyon lehet más magyarázata, mint hogy az uralkodó elfogadta, hogy a Joinville urának *legkedvesebb* megszólítást használja.)³⁸ A másik erre utaló dokumentum III. Geofroy clairvaux-i sírkövének Joinville által készíttetett felirata.³⁹

A keresztes hadjáratokban való részvétel ebben az időszakban (különösen Franciaországban) szinte megkerülhetetlen és többnyire önként vállalt kötelesség, a lovagi életforma természetes velejárója. Mindez persze nem jelenti azt, hogy időnként ne kellett volna a fogadalmat tevő lovagot fogadalmára emlékeztetni, esetleg emlékezetét felfrissíteni és a keresztes hadjáratba indulásban nagyobb serénységre ösztökélni. Ennek egyik módja volt a fogadalom megújításának kikövetelése, a másik a fogadalom teljesítésére vonatkozó egyházi (nem ritkán pápai) felszólítás, sőt annak nyomatékos változata, ami azt is jelenthette, hogy a fogadalom teljesítéséig egyházi átokkal sújtják a késlekedőt. Simon úr esetében – aki e téren koránt sincs egyedül⁴⁰ – mindhárom változatra sor

³⁷ Thibaud gróf még 1224-ben módosít anyja és Simon megállapodásán, a *sénéchali* méltóság ügyét összekötve a nekik teendő kizárólagos hűségesküvel (*homagium ligitum*), tekintettel azonban arra, hogy Thibaud csak immel-ámmal vett részt a katharok elleni harcokban, VIII. Lajos a Brienne-ek trónigényének elfogadását kezdi mérlegelni, ezért aztán a champagne-i gróf hirtelen fontosnak látta az ilyen helyzetekben többnyire bizonytalanná váló Simon *sénéchal* hűségének bebiztosítását.

³⁸ A Franciaország *sénéchalja* méltóságát (minthogy a *sénéchal* kezében a 11–12. század folyamán kezdett túlzott, már-már a meroving idők *majordomusi* befolyását idéző hatalom koncentrálni) II. Fülöp Ágost megszüntette (1191), a nagy területiális fejedelemségeknek azonban – így Champagne-nak is – voltak *sénéchaljaik*. Más területek *sénéchaljairól* azonban (legalábbis e minőségükben) Joinville művében nem esik szó.

³⁹ Lásd erről a 21. jegyzetet.

⁴⁰ Így pl. II. Frigyes a vele súlyos konfliktusban lévő pápák ezért sújtják egyházi átokkal: előbb IX. Gergely – aki az aacheni koronázáskor tett vállalását kéri számon tőle – 1227-ben, majd IV. Ince, aki – immár más összefüggésben – a császárt kiátkozza, és az ellene harcolókat *kereszteseknek* tekinti (1245, lyoni zsinat). Az egyház részéről a keresztes fogadalomra való biztatás és a teljesítés megkövetelése mögött gyakran az a hátsó gondolat húzódik meg, hogy ezáltal (legalábbis átmeneti időre) távol tarthatják az érintettet a hazai ügyektől.

került.⁴¹ Emellett elődeihez (és kortársaihoz) hasonlóan Simon de Joinville részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban, ahova urát, IV. Thibaud gróft kíséri el (1209–1210), és ahonnan valószínűleg Simon de Montfort-nak a hadjárat vezetőjévé történő kinevezését (1209 augusztusa) követően nem sokkal, a gróffal és több más „északi úrral” együtt visszatér Champagne területére. Teljesíti azonban szentföldi keresztes fogadalmát is, melynek tiszteletben tartására a Navarrai Blanka pártján álló pápa azért is figyelmezteti (1216), hogy távol tartsa a champagne-i örökösödési küzdelmekről.⁴² Az első champagne-i örökösödési háború egy részében⁴³ azonban – mint láttuk – Simon maga is részt vesz. Egyébként éppen a grófságon belüli, illetve közvetlen környezetében zajló konfliktus a magyarázata annak, hogy az V. keresztes hadjáratban – a Jean de Brienne-nél lévő kisebb kontingens mellett – a szokásosnál jóval kisebb volt a Champagne-ból származó résztvevők aránya.

Simon de Joinville a keresztes hadjáratokba indulása előtt (ahogy ezt már korábban is láttuk) a hozzá tartozó, illetve a vele kivételes kapcsolatban álló egyházaknak kegyes adományokat tett (a főbb kedvezményezettek: Saint-Laurent, Écurey, Mathon, Clairvaux, Saint-Urbain, La Crête). Valószínűleg ő is ahhoz hasonló rituálét követett, mint amelyet fia, Jean de Joinville oly szemléletesen ír le a saját, Szentföldre való indulása előtt.⁴⁴ A keresztes hadjáratra készülő lovagok többnyire súlyos költségekbe verték magukat; nem történt máshogy Simon úr esetében sem, akinek tetemes adósságai keletkeztek. Simon de Joinville-nek a keresztes hadjáratban való részvétele viszont rövid volt, de sikeres: a sereg jó részénél később érkezett, és korábban távozott. Részt vett Damietta ostromában és elfoglalásában (1219. november 5.), és minden bizonnyal a pápai legátussal

⁴¹ Első keresztes fogadalma minden bizonnyal az V. keresztes hadjáratra vonatkozott, melyet III. Honorius pápa 1213-ban hirdetett meg, majd 1215-ben megerősített, s amely 1217-ben indult meg a Szentföld irányába. Simon urat a pápa 1216-ban figyelmezteti fogadalma megtartására, majd 1218-ban Navarrai Blanka régensnővel kötött, már említett megállapodásának egyik pontja is a keresztes hadjáratban való részvétel kötelezettsége volt. S noha az egyházi átok azért sújtotta, mert a Châlons püspökségéhez tartozó egyházi területet pusztította, a pápa az interdiktum alól csak 1218 decemberében, közvetlenül a Szentföldre való indulása előtt oldozta föl.

⁴² LUSSE, 1998, 23.

⁴³ Az ún. első champagne-i örökösödési háború Érard de Brienne-t és Philippe de Champagne-t, II. Henri gróf kisebbik leányát állította szembe Navarrai Blanka régensnővel és IV. Thibaud gróffal (1216–1222), a második champagne-i örökösödési háborúban pedig Alix de Champagne ciprusi királynő (I. Hugó ciprusi király özvegye), II. Henri gróf idősebbik leánya követeli magának a grófságot (1231–1234). Tehát mindkét „trónkövetelő” IV. Thibaud unokanővére volt.

⁴⁴ JOINVILLE, 120, 122.

konfliktusba került Jean de Brienne csapataival együtt hagyta el a kereszteseket (1220. február), tehát nem került fogságba, mint sok társa, és nem vált áldozatává a terepet nem ismerő keresztesek Kairó elleni sikertelen támadásának és katasztrofális visszavonulásának.⁴⁵

Simon de Joinville, mint Champagne *sénéchal*ja, részt vett azokban a konfliktusokban, melyek IX. Lajos uralkodásának kezdetén, Kasztíliai Blanka régenssége idején zajlottak, s melyek során az angol király beavatkozásával a helyzet gyorsan nemzetközivé szélesedett. A gyermek király és az „idegen” királyné (Kasztíliai Blanka) régenssége ellen fellépő bárói csoportok szembenállása alaposan megosztotta az országot, miközben a főszereplők egy része ingadozott az egymással szemben álló pártok között. Közülük a legjelentősebb személyiség, II. Mathieu, Lotaringia hercege és Flandria grófja mellett, éppen IV. Thibaud, Champagne grófja (s majd Navarra királya) volt. Kezdetben a Lajos és Blanka királyné pártjával szemben álló bárói csoporthoz csatlakozott, majd – viszonylag hamar – áttért az ő pártjukra, s leghatalmasabb főúri támogatójuk lett. A lázongó bárók erre nem egyenesen uralkodójuknak támadnak, hanem az őket „eláruló” és támogatásával az uralkodó hatalmát konszolidáló Thibaud gróf ellen.⁴⁶ Ennek jegyében keresték meg 1229-ben a bárók (és Thibaud gróf Champagne-on belüli ellenfelei) Alix de Champagne „ciprusi királynőt”, és biztatták, hogy lépjen föl a grófságra vonatkozó igényeinek érvényesítése érdekében. Ezzel megnyílt a champagne-i örökösödési háború második szakasza, amely viszont egyben már a király elleni közvetett offenzívának is része volt.⁴⁷ A belháborút, mely a felek között váltakozó sikerrel folytatódott, s komoly pusztítással és veszteségekkel is járt, Kasztíliai Blanka ügyes politikával (és pápai támogatással) igyekezett átvészelni. A bárói lázadás eseményei viszont a gyermek királyból fokozatosan igazi uralkodót faragtak. A mintegy tizenöt esztendőn át tartó, harcokkal, fegyverszünetekkel és békekötésekkel tarkított küzdelem majd csak a Taillebourg-nál vívott

⁴⁵ Damietta ostromát és elfoglalását a Joinville-krónika is említi (JOINVILLE, 165). Pelagius pápai legátus megakadályozza Damietta elcserélését Jeruzsálemért, és a harc folytatására ösztökél, ami megsemmisítő vereséghez vezet. A VII. keresztes hadjárat idején az események egy részét Joinville elbeszélésében megismétlődni látjuk (a Nílus áradását leszámítva).

⁴⁶ IV. Thibaud (*Le Chansonier* 'a Dalnok') korának egyik legkitűnőbb költője, aki különösen nagy hódolattal (sőt a kortársak szerint annál is többel) viseltetik Kasztíliai Blanka királyné iránt, műsájának tekinti, és több költeményt ír hozzá. A bárói küzdelmekre lásd RICHARD, 1983, 17–50; LE GOFF, 1996, 74–131. Joinville krónikájában számos utalást találunk ezekre az eseményekre. JOINVILLE, 79–88.

⁴⁷ Joinville részletesen beszél Alix Champagne-ra vonatkozó jogairól. JOINVILLE, 78–79, 86–88.

csatát (1242. július 21.) követően jut nyugvópontra.⁴⁸ A konfliktusnak azonban 1230-ban volt egy olyan fejezete, melyben Simon *sénéchal* jelentős szerepet játszott. A fellázadt bárók megtámadták a champagne-i gróf birtokait, és komoly károkat okoztak. Thibaud még arra is rákényszerült, hogy felégesse saját városait, elkerülendő, hogy javaik az ellenség kezére jussanak. Eközben a Thibaud gróffal szövetséges urak (köztük Simon de Joinville és sógora, Jean de Chalon) Bar hercegeének földjein pusztítottak (1229). A hadműveletek során veszélybe került a champagne-i „főváros”, Troyes is, melyet a lázadó bárók részéről északi és délkeleti irányból fenyegetett támadás (1230 augusztusa). Mivel Champagne grófjának csapatai Provins alatt súlyos vereséget szenvedtek tőlük, és a gróf támogatást keresve a királyi udvarba menekült, Troyes ki volt szolgáltatva a támadóknak. A város polgárai Joinville urához fordultak segítségért, aki egy bravúros hadművelettel megelőzte a támadókat, bevonult Troyes-ba, s ezzel megmentette a várost.⁴⁹ A királypártiak – nem kis mértékben a király bátor kiállása miatt, ami egyben jelentősen növelte is a tekintélyét – végül további harcok nélkül elérték, hogy a felkelők békét kössenek (1230 szeptembere).⁵⁰ Ezt követően pedig a király békebíráskodott – ami egész uralkodása során kedvelt foglalatossága volt, és ami az ő számára is további tekintélyt s esetenként konkrét hasznot is hozott. Így történt ez a Thibaud és Alix közötti örökösödési konfliktusban is, aminek eredményeképp mindhárom fél nyert valamit.⁵¹ Simon úrnak is gyarapodott a birtoka, mivel a felesége hozományaként kapott, Burgundia hercegeéhez tartozó Marny birtokáért hűségesküt tehetett a burgundi hercegnek.⁵²

⁴⁸ JOINVILLE, **100–101**. A csatában – noha fiatal korára való tekintettel a küzdelemben nem vehet még részt –, igen élményszerű leírásából ítéltetően, minden valószínűség szerint jelen van Jean de Joinville is.

⁴⁹ Az összetűzés hevességéről és Troyes városának megmentéséről részletesen beszámol JOINVILLE, **79–85**. (A katonai akció egyébként bravúros teljesítmény volt, tekintve, hogy Troyes és Joinville között tetemes a távolság, légvonalban mintegy 80 km.)

⁵⁰ JOINVILLE, **85–86**. A király nem volt hajlandó megfogadni emberei tanácsát, hogy személyét ne tegye ki a veszélynek és ne vegyen részt a harcokban, mondván: „ha emberei ellen harcot vívnak, az nem lehet, hogy ő ne legyen velük.”

⁵¹ Alix lemondott a grófságra való igényéről, és ezért egyszeri 40 000 livre-et kapott, majd további évi 2000-re számíthatott. Thibaud ezzel teljesen legitim uralkodója lett Champagne grófságának, minthogy azonban az unokanővérenek megítélt összeget nem volt képes kifizetni, azt a király fizette ki helyette, ennek fejében viszont eladta neki grófi birodalmának néhány (a királyi hatalom számára is fontos) kulcsterületét: Chartres és Blois, valamint Sancerre grófságait és Châteaudun algrófságát.

⁵² A hűségeskü hierarchizálódása ekkorra már széleskörűen elterjedt jelenség. Jó példa a vazallusi rendszer és a területiális fejedelmek és vazallusaik egymás közötti konfliktusainak bonyolultságára Simon de Joinville esete, akinek Champagne-on kívül is lettek

Joinville urainak történetében van még egy több generáción keresztül rendre visszatérő, fontos motívum. Joinville urainak viszonya ugyanis a velük kapcsolatban lévő egyházi intézményekkel időnként eléggé ambivalens volt. Láttuk, hogy a hagyományos rituálét, melyet a keresztes hadjáratba induló lovagok követtek, valamennyien végigcsinálták, beleértve Simon és Jean de Joinville-t is: a zárandoklatra indulván átvették zárandokbotjukat, és kegyes adományokat tettek. A Szentföldről való hazatérésüket követően, illetve végrendeleteikben is szerepelnek kedvezményezettként az egyházi intézmények. Simon és Jean esetében különösen a várban lévő családi egyház, a Szent Lőrinc-társaskáptalan volt kivételezett helyzetben. (Ebben a családi kápolnában állítat később Joinville egy Szent Lajos-oltárt is.) Jutott azonban az adományokból Clairvaux-nak is, mely később Simon úr nyughelye lett.⁵³ Mindez azonban korántsem jelentett idilli állapotokat, ugyanis igen sok dokumentum tanúskodik azokról a kisebb-nagyobb konfliktusokról, összetűzésekről, melyek a különböző egyházi intézmények és Joinville urai között „békeidőben” rendre kialakultak, s melyek némelyikének megoldásához arra is szükség volt, hogy a világi protektort az egyház *interdictum*mal fenyegetse meg. Úgy tűnik, hogy míg a keresztes háborúba való indulás *békét* teremtett a keresztes lovag és az egyházi intézmények között, addig a megszokott hétköznapihoz való visszatérés gyakran a megszokott *konfliktusok* kiújulását hozta. Joinville urainak esetében a legtöbb összetűzés – mondhatni: immár hagyományosan – Saint-Urbain és Montier-en-Der apátságaival alakult ki: olyan elhúzódó konfliktus ez, amelyet – mint látni fogjuk – Jean de Joinville is örökölt.

A SÉNÉCHAL: JEAN, SIRE DE JOINVILLE

A főúri dinasztia kétségtelenül legismertebb és legeredetibb (ha materiális tekintetben nem is a leggazdagabb) tagja, Champagne *sénéchal*-ja, Jean de Joinville minden bizonnyal 1225. május 1-jén vagy az azt megelőző napokban született, és életének 93. esztendejében, 1317. december 24-én, Joinville-ben halt meg. Már kivételesen hosszú és mindvégig aktív élete, a Champagne grófságában és a francia

hűbértartói (jelen esetben a Burgund Hercegség területén). Az érintettek az egyre bonyolódó vazallusi rendszerben módot próbáltak találni arra, hogy a hűségük ne kerüljenek konfliktusba egymással. (Ezt tették lehetővé a *homagium simplex* és a *homagium litum*, illetve a hűbéri eskünek azok a változatai, amelyek meghatározzák, hogy ki vagy kik *ellenem* kötelesek harcolni, de időnként még azt is, hogy – a félreértések elkerülése érdekében és nyomatékosításképp – kiket *kell* azok közé érteni, akik elleni fellépésben hűbérurukat *támogatni kötelesek*.) Simon de Joinville köteles hűbérurát támogatni mindenki ellen (beleértve Jean de Chalont is), Champagne grófját *kivéve*.

⁵³ Simon de Joinville 1233. május 1-jén vagy kevéssel azelőtt halt meg. LUSSE, 1998, 26.

királyi udvarban betöltött szerepe is felhívhatná a figyelmet a *sénéchal* tevékenységére. Ő azonban Szent Lajosról szóló művével a történetírás és a világirodalom számára is rendkívüli jelentőségűt alkotott: létrehozta a középkori francia nyelvű történeti irodalom egyik legeredetibb és legkiemelkedőbb alkotását, az életrajz- és a memoárirodalom egyik legkorábbi gyöngyszemét. Ami a mű szerzőjét illeti, az ő életére, gondolkodására, cselekedeteire vonatkozó legfontosabb forrásunk is egyértelműen az általa írt Szent Lajos-életrajz. Mindemellett Jean de Joinville-ről – főleg mint a Champagne-ban és a vele határos területeken (Lotaringia és Burgundia) zajló események szereplőjéről – számos további forrás áll a kutatók rendelkezésére: a levéltárak magánjogi, egyházi és gazdasági típusú dokumentumokat egyaránt őriznek vele kapcsolatban.⁵⁴

Jean de Joinville örökségének legjelentősebb része (a stabilizálódott és valamelyest megnövekedett birtokterület mellett) kétségtelenül a Simon által végre örökletesnek elismertetett Champagne *sénéchal*-ja méltóság, illetve hivatal volt, amelyet krónikásunk is rendkívüli fontosságúnak (s talán nem alaptalanul a család további felemelkedése zálogának) tekintett.⁵⁵ Mivel fivére, Geoffroy apjuk halálát nem érte meg, az apai örökség a másodszülött (még kiskorú) fiúra szállt. A régens szerepkör pedig Jean de Joinville anyjára, Béatrixra várt, aki fiának nagykorúságáig (a feudális jogrendszerben a birtokba lépés korhatára 14, a lovaggá ütés pedig 16 év volt) viselte a Joinville úrnője, sőt – valószínűleg ritka jelenséggént – a Champagne *sénéchale*-ja címet is. Ez azt jelzi, hogy a méltóság most már valóban örökletesnek tekinthető, bár meglehetősen kevésbé életszerű elképzelni, amint Béatrix asszony ellátja a *sénéchal* hivatalával járó feladatokat, betölti a *sénéchal* szerepét az udvari ceremóniákon, vagy a champagne-i gróf csapatainak élére áll.⁵⁶

Fia azonban már viszonylag korán a champagne-i gróf udvarába kerül (a gróf közben Navarra királya is lett, s Jean de Joinville ettől kezdve királyként beszél róla), s részt vesz számos jelentős eseményen.⁵⁷ Ott találjuk az Alphonse de Poitiers lovaggá ütéséhez kapcsolódó, Saumurben rendezett ünnepségen, majd Poitiers grófjaként való beiktatásán. Elképzelhető, hogy a király kíséretében (vagy

⁵⁴ Mintegy kétszázra teszik azoknak a dokumentumoknak a számát, melyek Jean de Joinville-hez köthetők. Ezeket megtalálhatjuk a Joinville-ről írt monográfiában. DELABORDE, 1894, *Catalogue*, 302–758; MONFRIN, 1995, XVII–XVIII; LUSSE, 1998, 26–28.

⁵⁵ A Champagne *sénéchal*-ja méltóság utolsó viselője Henri de Joinville (1327 k.–1365), Vaudémont grófja, akinek fiágon nem volt örököse.

⁵⁶ Jean de Joinville 1245-től használ saját pecsétet, és Béatrix ekkor veszi föl a Marnay úrnője nevet, mely a Joinville-ek harmadik legnagyobb birtoka. (A másodikat, a Vaucouleurs ura címet már Jean öccse, Geoffroy viseli.)

⁵⁷ A champagne-i gróf udvarában már ekkor elláthatott bizonyos udvarnagyi feladatokat, melyek a *sénéchal* méltósággal együtt járnak.

annak közelében) maradt a két táborra szakadt nyugat-franciaországi bárók angol, illetve francia király által támogatott csoportjainak – valójában a két királynak – az összecsapását hozó események egy részének idején, s talán ott lehetett az uralkodó környezetében a királyi csapatok Taillebourg-nál aratott győzelmeiről is.⁵⁸ Feltételezik, hogy ifjúkorában Compostelába⁵⁹ is elzarándokolhatott.

A család addigi történetéből egyenesen következett, hogy a keresztes háború, a szentföldi fegyveres zarándoklat eszméje áthatotta Jean de Joinville gondolkodását és tetteit is, hiszen három őse közül kettő a Szentföldön halt meg, apja pedig részt vett az V. keresztes hadjáratban. Természetes volt tehát, hogy Jean de Joinville is a nyomdokukba lépjen. Joinville ura 1248-ban csatlakozik a keresztes hadjáratához; mintegy ötvenfős kontingenssel indul útnak, s legalább nyolc lovag (köztük három zászlós lovag) közvetlenül az ő szolgálatában áll. A lovagok egy része azonosítható a hadjárat különböző eseményeit leíró szövegrészek segítségével. Ezekből arra következtethetünk, hogy valószínűleg egyikük sem élte túl a hadjáratot.⁶⁰ Elbeszéléséből azt is láthatjuk, hogy a személyi kötelékek nemcsak általában véve voltak fontosak ebben az időszakban, hanem még fontosabbá válnak, amikor hazájuktól távol kell helytállni, s különös jelentőségük van Joinville számára, aki a Champagne grófságából valók iránt a Szentföldön is megkülönböztetett figyelmet tanúsít.⁶¹

Jean de Joinville saját élettörténetét tehát legjobban és legérdekesebben Szent Lajosról írott műve mutatja be, melynek valójában két főszereplője van: a *másik* főszereplő a szerző maga.⁶² Mivel élettörténete szorosan összefonódik ura

⁵⁸ Az események egy részéről szemtanúként szól, másik részénél pedig arra hivatkozik, hogy mások elbeszélése alapján írja le a történeteket. JOINVILLE, 93–105.

⁵⁹ Erre abból következtetnek, hogy a szövegben több alkalommal is utal Szent Jakabra: Manszúránál őt hívja segítségül, máskor egy esemény időpontját úgy adja meg, hogy ez „Szent Jakab napján, *akinek én is zarándoka voltam*”, történt. JOINVILLE, 225 és 438.

⁶⁰ JOINVILLE, 203, 222, 223, 224, 297 és jegyzetek. LUSSE, 1998, 29.

⁶¹ Champagne szerepére Joinville történetében lásd Danielle QUÉRUEL, «*Nous, de Champagne...*», in QUÉRUEL, 1998, 49–72.

⁶² Saját szerepének kiemelése – s ez is újdonság a korabeli történeti irodalomban – nem áll távol Joinville urától. Ennek köszönhetjük, hogy nemcsak a szövegben van folyamatosan jelen, de nemegyszer különböző ábrázolásokon is megjelenik. A 14. századi (ún. „brüsszeli”) kézirat első oldalán térdelve látjuk (hagyományos jelenet, amint művét átadja X. Lajosnak), majd ugyanott a Damietta elfoglalását ábrázoló miniatúrán, ahol címere alapján azonosítható. Egy 16. századi rajz azt ábrázolja, amint az ifjú Joinville zarándokruhában elindul a keresztes hadjáratra. Későbbi, reneszánsz síremléke (melyet Payette dékán vázlatos rajzáról ismerünk) fekvő alakját teljes lovagi fegyverzetben, de arcát szabadon hagyva mutatja (1632). Ezek alapján később számos, az életút fontosabb állomásait is visszaidéző, gyakran idealizált változat készült, mint pl. a Versailles-ban, a Keresztes háborúk galériájában látható festmény

történetével, 1270-ig életének maga a jelen kötetben olvasható krónika a legjobb forrása.⁶³ A királlyal való kapcsolatokat illetően a legrészletesebb beszámolók természetesen abból az időszakból vannak, amikortól Joinville IX. Lajos közvetlen környezetébe került, illetve egyik legbefolyásosabb tanácsadója – mondhatni: barátja – lett. Itt három fő egységet lehet megkülönböztetni: az első rész Lajos király hatalma kiépítésének időszaka, melyből Joinville több történetet és epizódot idéz föl a király sorsfordító és a keresztes fogadalomig elvezető, 1244. decemberi betegségéig. A második rész már a közvetlen közös élményanyagra támaszkodik: a hadjáratban való részvétel elhatározásától Joinville Szentföldről való hazatéréséig hat esztendő telik el. A király és a *sénéchal* sokat beszélgetnek: ez az időszak Joinville és Szent Lajos kapcsolatának olyan intenzív korszaka, melynek során sok a közös élmény és igen sok a tanulság. Számos általános, érdekes és színes információ kerül az író birtokába, melyeket bőven föl is használ majd az életrajz írásakor. A harmadik periódus a hadjáratból való visszatérés és az otthoni újbóli beilleszkedés időszaka, amikor a királlyal való addigi szoros, szinte napi kapcsolat megszűnik, de – mint számos további epizód mutatja – a kölcsönös barátság és az érdeklődés megmarad. Erről az időszakról Joinville saját bevallása szerint is jóval kevesebbet ír, és a végén haraggal szól azokról, akik a királyt nem akadályozták meg abban, hogy újabb keresztes hadjáratra vállalkozzon.⁶⁴

Lajos király és Jean de Joinville útjai Beaucaire-nél átmeneti időre elválnak egymástól: a király Párizs felé indul, Joinville pedig a Dauphiné területén élő ro-

vagy a szülővárosának központjában álló bronzszobor és talapzatának domborművei (Joseph-Stanislas Lescornel, 1861). Megjelenik (és erősen hasonlít a Payette-féle rajzra) a Szent József övét őrző ereklyetartó (19. század eleje) egyik figurájaként is. Az ábrázolások tanúsága szerint Joinville az átlagosnál valamivel magasabb termetű, vállig érő szőke hajat viselő, erős testalkatú ember lehetett. Noha a leghitelesebbnek a „brüsszeli” kézirat címlapján lévő ábrázolást tekintik (DELABORDE, 1894, 163), véleményem szerint annak részletességével és pontosságával vetekszik (de hasonlít is rá) a blécourt-i üveglaklé (lásd JOINVILLE, 651 és a hozzá tartozó 566. jegyzet), mely ráadásul igazolhatóan kortárs, Joinville életében készült alkotás, még ha ebben az időszakban igazi portrékról nemigen beszélhetünk is.

⁶³ A szöveg fordításához, illetve magyar kiadásához készített részletes jegyzetek mentesítenek minket attól, hogy a szövegben foglalt eseményeket, illetve történeteket itt reprodukáljuk.

⁶⁴ Így pl. leírja azt is, hogy a király közvetlenül Tuniszba indulása előtt már rendkívül gyenge volt, s ilyen állapotban nem lett volna szabad vállalkoznia az útra: „még elég hosszú ideig élhetett volna, s számos jó és nemes cselekedetet vihetett volna véghez.” JOINVILLE, 736–737.

konaihoz megy, majd hazatér családjához.⁶⁵ A hat év távollét a királyság szempontjából is hosszú idő volt. A hazatérő Lajos királynak megoldást kellett találnia Flandria és Hainaut ügyeire, a d'Avesnes és a Dampierre családok háborújára, IV. Thibaud gróf halálát követően a Champagne örökségével kapcsolatos helyzetre, valamint a burgund örökösödési konfliktusra.⁶⁶ Ezeknek a belső, területiális fejedelemségekben zajló rivalizálásoknak természetesen nemzetközi összefüggéseik is voltak: az ország keleti határain a Német-római Birodalom jelenléte (Lotaringia, Bar, Luxemburg) befolyásolja a helyzetet, délen Aragóniával kellett rendezni a viszonyokat, és természetesen ott volt az örök kihívás: békét kellett teremteni Angliával.⁶⁷ Maga a VII. keresztes hadjárat katonai szempontból sikertelen volt, sőt a belőle kinövő ellenállás létrehozta és mind hatalmasabbá tette a mameluk hadvezér, majd szultán Baibarsz Egyiptomát.⁶⁸ Lajos király számára azonban a katonai vereséget követő időszak, köszönhetően annak, hogy szolidárisnak bizonyult a fogságba esett keresztesekkel, a szentföldi keresztény államokkal, aminek eredményeképp megtörtént a legfontosabb szentföldi várak megerősítése és a helyzet konszolidálása is, továbbá az a körülmény, hogy a Szentföldről is mindvégig a nemzetközi politika aktív szereplője tudott maradni, a keresztény világban (de még a közel-keleti államok és a mongolok vezetői körében is) komoly tekintélyt biztosított.⁶⁹ A Szentföld ekkor a *Christianitas* számára (ide értve ezúttal a nyugati és a keleti keresztényeket is) nem *periféria* volt, hanem a kereszténység egyik legfontosabb geopolitikai és stratégiai központja. Lajos király a pápasággal mindvégig szoros kapcsolatokat tartott fent, politikájuk összehangolt volt, s dél-itáliai és a Kelet-Mediterráneum irányában indított offenzívájuk megvalósítása érdekében is közösen léptek föl, úgy, hogy annak döntő része I. (Anjou) Károlyra, Lajos király legifjabb öccsére hárult. Közösek voltak azok a kísérletek is, amelyek a mongolokkal való kapcsolatfelvételt célozták.⁷⁰ Ebben az időszakban tehát a francia király a korabeli nemzetközi politika egyik igen fontos irányítója, befolyásolója és gyakorlati megvalósítója is volt.

A király számára azonban a legkedvesebb valószínűleg az a szerep volt, amikor közvetítőként, békeszerzőként és igazságosztó-bíráskodó uralkodóként cselekedhetett, s ezt uralkodása során többször is előszeretettel gyakorolta.⁷¹

⁶⁵ JOINVILLE, 663.

⁶⁶ RICHARD, 1983, 329–347.

⁶⁷ RICHARD, 1983, 347–360.

⁶⁸ Lásd Zimonyi István jelen kötetben publikált tanulmányát.

⁶⁹ *A Nyugat legnagyobb királya* – ezt a címet viseli Jean Richard monográfiájának harmadik nagy fejezete. RICHARD, 1983, 227–254.

⁷⁰ RICHARD, 1983, 483–512; LE GOFF, 1996, 48–58, 175–176, 637–640.

⁷¹ Joinville művében számos utalás van arra, hogy Lajos király mennyire fontosnak tartja, ha valaki *preudhomme*, azaz „bölc és erényes”, s megjegyzi, hogy ő maga is szeretné,

A keresztes hadjáratból való visszatérés utáni másfél évtized IX. Lajos uralkodásának a Francia Királyság szempontjából nézve is rendkívül intenzív és eredményes időszaka volt, mind nemzetközi politikai, mind pedig belpolitikai téren. Az államreform kezdetei (1247–1254), az igazságügyi reform (*Grande Ordonnance* vagy *statutum generale*, 1254. december és 1256), a pénzügyi reform (1262–1270), az erődítések, a világi és egyházi építkezések és alapítások, a mecénatúra, a Sorbonne – címszavakban ezek voltak működésének legkiemelkedőbb területei, amit majd „*Capeting-szintézisként*” határoz meg a történetírás.⁷² E korszak több eseményére Joinville is kitér Szent Lajosról írott történetében. Ezeken ő maga is jelen volt: így személyesen is feladatot kapott V. Thibaud és Isabelle de France házassági szerződésének előkészítése során, és részt vett számos olyan tárgyaláson, melynek során Lajos egyházi, jogi és politikai vonatkozású döntéseket hozott.⁷³ Emellett részletesen beszámol Lajos király cselekedeteiről, igazságügyi reformjáról, fiához intézett intelmeiről és békeszerző-közvetítő tevékenységéről. Arról viszont hiába próbálja meggyőzni Lajos király és Thibaud gróf is, hogy vegyen részt a készülő újabb keresztes hadjáratban; erre ő – az előző hadjárat tapasztalataira is gondolva – nem hajlandó.⁷⁴

A *sénéchal* méltóságával járó feladatait Joinville Lajos király halálát követően is ellátja, 1282-ben a szentté avatási procedúra során a bizottság tagjai őt is meghallgatják Saint-Denis apátságában, s jelen van 1297. augusztus 25-én a szentté avatási ceremónián is.⁷⁵ Joinville szolgálja Szent Lajos fiát, III. (Mérész) Fülöpöt, és valószínűleg részt vesz leányának, Franciaországi Blankának

ha annak tartanak, „feltéve, ha valóban az is lenne”. JOINVILLE, **31, 32**. Ebben az időszakban még nem volt általánosan elfogadott (s még kevésbé kizárólagos) a francia uralkodók „számozása”, inkább valamilyen rájuk jellemző nevet adtak nekik, mint *Jámbor, Kopasz, Kövér, Ifjabb, Fenséges* (Augustus), *Oroszlán, Szép, Hosszú, Civakodó* – hogy csak néhány ismert változatot említsünk. Ebben a sorban Lajos nevéhez a *Preudhomme* (vagyis a *Bölcs és erényes*) név kezdett hozzákapcsolódni, amelyet a kanonizálás természetes módon írt felül. Itt jegyezzük meg, hogy nézetünk szerint félrevezető az a gyakorlat, amely II. Fülöp nevét: *Philippe Auguste/Philippus Augustus* Fülöp *Ágostként* fordítja magyarra, hiszen a fenti logika értelmében az *Auguste/Augustus* nem második keresztnév, hanem az uralkodó antik hagyományokra is visszanyúló, megkülönböztető ragadványneve: *Fenséges*.

⁷² RICHARD, 1983, 277–454; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 51–81; LE GOFF, 1996, 249–311; *Franciaország története*, szerk. Georges DUBY, I–II, Bp.: Osiris, 2005, 335–374 (ROSSIAUD).

⁷³ JOINVILLE, **31–38, 66–67, 664–665, 672–675**.

⁷⁴ JOINVILLE, **735**.

⁷⁵ JOINVILLE, **760, 763–765**.

(Blanche de France)⁷⁶ Habsburg Albert fiával, III. Habsburg Rudolfal megkötött házassága előkészítésében is, a házassági szerződést IV. Fülöp és Habsburg Albert a Joinville-ekhez tartozó birtokon,⁷⁷ Vaucouleurs-ben szervezett találkozón⁷⁸ kötötte meg. Tudjuk továbbá, hogy tagja volt annak a küldöttségnek, mely „a király hűgát Hagenaua vitte”.⁷⁹ (A dokumentumokban és Joinville történetében a

⁷⁶ IV. Fülöp francia király az egész politikájára jellemző pragmatikus racionalizmussal kezelte rokonai házassági szerződéseit is. Féltestvére, Blanka (1278/82–1305. március 1.) házassági szerződési tervezeteit is vaskézzel és a politikai érdekeknek szigorúan alárendelve intézte. Blanka már 8 éves korában jegyese volt (a flandriai pozíciószerezés érdekében) a nála mintegy 20 évvel idősebb Jean de Dampierre-nek, Namur grófjának (1290), majd a vele megközelítőleg egykorú (ám férfi kegyenceiről elhíresült) II. Eduárdnak, azután II. Eduárd Blankánál mintegy 40 esztendővel idősebb apjának, I. Eduárdnak. Végül a vele nagyjából egykorú III. Rudolfal (1284–1307. július 4.) köthetett házasságot. Franciaországi Blanka öt évvel később Bécsben hal meg, a minoriták templomában temetik el, a *Szent Lajos tiszteletére* általa emeltetett kápolnában. (Egy 17. századi rajzról ismert síremléke, mely párhuzamot mutat a marburgi Szent Erzsébet-síremlékkel, a templom 18. századi átépítésének esett áldozatául.)

⁷⁷ A Joinville-ek ifjabb ága Angliában és a Nápolyi Királyságban telepedett meg. Vaucouleurs valójában Jean de Joinville öccsének, Geoffroy de Vaucouleurs-nek (Geoffroy of Geneville; 1228–1314) a birtoka, aki bátyjához hasonlóan hosszú és mozgalmas életet élt. Az Angol Királyságban csinált jelentős karriert, s lett a királyság egyik főmáltósága (Írország főbírója, később Anglia *maréchalja*). Fontos diplomáciai megbízatásokat teljesített III. Henrik angol király számára a pápánál és a francia királynál; részt vett a tuniszi kereszties hadjáratban, majd az angol király oldalán tovább harcolva jutott el – bátyja után húsz évvel – Akkonig. Vaucouleurs ebben az időszakban Geoffroy második fia, Gautier birtokában volt (1292–1304). Figyelemre méltó, hogy a család angliai ágáról Joinville egyáltalán nem ejt szót – miközben franciaországi és birodalmi rokonságát gondosan számon tartja.

⁷⁸ A helyszín megválasztása talán nem volt teljesen véletlen, hiszen a vár korábban is adott már helyet császár–király találkozónak: VII. Lajos francia király Vaucouleurs-ben találkozott és tárgyalta Barbarossa Frigyes császárral (1165).

⁷⁹ A házasság a császár és a francia király közötti átfogó egyezkedés része volt, mely Strassburgban kezdődött (1295) és Vaucouleurs-ben folytatódott, ahol a szerződés megkötésére is sor került (1299. december 3.). A tárgyaló felek (Albert és Fülöp) ezt megelőzően Joinville feleségének birtokán, Reynel várkastélyában találkoztak. Ezt követően kötötték meg a házasságot (1300. május 25.); Joinville pedig tagja volt annak a küldöttségnek, mely Franciaországi Blankát a Habsburgok által regionális császári központtá fejlesztett Hagenaua kísérté leendő férjéhez. Nehéz elképzelni, hogy egy ilyen – a birtokain, illetve azok közelében zajló – eseménysorozatból Szent Lajos barátja, Champagne *sénéchalja* teljesen kimaradt volna. De legalább ennyire magyarázatra szorul (ha így történt), hogy visszaemlékezéseiben miért nincs ezekre még csak utalás sem, hiszen Albert és Fülöp között fontos, a

tárgyalásokon való részvételre nincs adat.) Kezdetben fegyelmezetten szolgálja Szent Lajos unokáját, IV. (Szép) Fülöpöt, s fiaival együtt részt vesz IV. Fülöp Flandria elleni háborújában. Elbeszéléséből úgy tűnik, hogy ott volt a királlyal együtt Mons-en-Pévèle csataterén (1304. augusztus 18.), ahol Fülöp csak szerencséivel kerülte el a halálos csapdát, de ott találjuk majd a bárók jogait és privilégiumait visszaszorítani akaró IV. Fülöp pénzügyi politikájával elégedetlen bárók között is. Amikor azonban X. Lajos elégtételt ad nekik és a flamandok ellen mozgósítja őket, akkor a kilencvenesztendő lovag minden tétovázás nélkül kész a további harcra (1315 júniusa). Jean de Joinville-nek igen nagy a tekintélye a királyi udvarban, s történetéből is látszik, hogy a szent király barátjaként valószínűleg többet engedhet meg magának, mint egy egyszerű udvari méltóság. Figyelnek rá, hallgatnak szavaira, tanácsaira.⁸⁰ Joinville krónikájából (diszkrétan) az is kiderül, hogy a legkevésbé IV. Fülöp királyt kedvelte, akinek hűvös személyisége és kegyetlen pragmatizmusa nyilvánvalóan távol állt tőle, a monarchiának a bárók és a nemesek rovására történő hatalomkoncentrációja pedig kifejezetten irritálta.⁸¹

Ami pedig Jean de Joinville saját otthoni ügyeit illeti, ott igen sok tennivaló várt rá, hazatérését követően ugyanis birtokain nehéz körülmények és konkrét pénzügyi problémák fogadták, melyeket sürgősen meg kellett oldania. A pénzügyi nehézségek voltaképpen már a hadjáratba induláskor jelentkeztek, hiszen, mint láttuk, a „tengerentúli zarándoklat” költséges vállalkozás volt, egy keresztes kontingens felszerelése és a szolgálatban való megtartása komoly pénzügyi terhet jelentett. Ráadásul Joinville jövedelme nem érte el az 1000 livre-et, s ahhoz, hogy útnak induljon, kölcsönt kellett fölvennie (a banki ügyletek terén fejlett regionális pénzügyi központban, Metz városában zálogosította el földjei egy részét), s előleget kért apósától is, felesége hozományára. Már Cipruson attól kellett azonban tartania, hogy emberei faképnél hagyják, amit csak az a pénzügyi

francia–német határvidék sorsát érintő kérdésekről is folytak a tárgyalások. DELABORDE, 1894, 143. A hagenai utazást is csak mellékesen említi, amikor arra hivatkozik, hogy látta Varangéville-ben, a Szent Miklós-kegyhelyen azt a fogadalmi ezüsthajót, melyet a királyné, Provence-i Margit készíttetett a tengeri viharból való megmenekülésük emlékére. JOINVILLE, 631–633.

⁸⁰ Legalábbis erre enged következtetni az az idézet, mely Francesco da Barberino (1264–1348) firenzei költőtől származik. Ő a champagne-i gróf udvarában találkozik Joinville urával, és leírja, néhány etikettrel kapcsolatos megjegyzése kíséretében, hogy a „nagy kort megélt” Jean de Joinville-nek milyen kivételes tekintélye van az udvarban. Barberino 1309–1313 között járt Párizsban. Idézi LUSSE, 1998, 40; MONFRIN, 1995, XXVI–XXVII.

⁸¹ LUSSE, 1998, 39; MONFRIN, 1995, XVII; Jean FAVIER, *Philippe Le Bel*, Paris, 1998, 517–519.

segítség akadályozott meg, amelyet Lajos királytól kapott.⁸² Mindemellett indulása előtt ő is megtette a szokásos adományokat az egyházaknak, s Sarrebruck/Saarbrücken grófjával közösen hajót bérelt az úthoz. Később, amikor a király szolgálatába állt (1250), anyagi helyzete jelentősen javult (1253-ban a királynak tesz hűségesküt – *homagium ligitum* –, s ezzel együtt 200 livre örökös járadékot kap tőle), de hazatérésekor így is újabb súlyos pénzügyi problémákkal kellett szembenéznie.⁸³ A király és a champagne-i gróf végrehajtói az ő birtokait is megsarcolták és elszegényítették (talán ezért is szentel művében olyan jelentős teret Szent Lajos visszaéléseket kiküszöbölni hivatott igazságügyi és adminisztratív reformja ismertetésének). Földjei egy részét ekkor eladja, más részét zálogba teszi, s emellett jelentős összegeket vesz kölcsön. Helyzete csak lassan javult, ami a jelenlétének, a jobb és eredményesebb gazdálkodásnak s új városok, piacok és vásárok alapításának köszönhető.⁸⁴

Nyilván a nehéz pénzügyi helyzet is az oka, hogy ismét kiéleződtek a Joinville ura és az egyházi intézmények közötti, hagyományosnak tekinthető, generációkon átnyúló konfliktusok, különösen pedig a Saint-Urbain apátságával kiújult nézeteltérések. Ezek a területiális szintű konfliktusok a világi és az egyházi hatalom képviselői között immár tipikusnak tekinthetők. A Joinville–Saint-Urbain csatározások kiváló dokumentáltsága lehetőséget nyújt egy ilyen eset részletes bemutatására, illetve nyomon követésére. Az apátság azért küzdött, hogy megszabaduljon világi protektorától (*avoué*), aki viszont következetesen ragaszkodott protektori jogaihoz, és ennek örve alatt bizonyos rendszerességgel hatalmaskodásokat követett el az apátsággal szemben, sőt a fegyveres összecsapásoktól sem riadt vissza. Az apátság minden követ megmozgatott, hogy kikerüljön a földesúri fennhatóság alól (inkább a király, majd a champagne-i gróf hatalma alá szeretné helyzetetni magát). Jean de Joinville beleavatkozása az új apát megválasztásába újabb komoly konfliktus forrása, s amikor az összecsapások során Joinville ura erőszakkal elfoglalja az apátságot, Châlons püspöke kiátkozza őt.⁸⁵

⁸² JOINVILLE, **112, 136.**

⁸³ JOINVILLE, **735.**

⁸⁴ E folyamat legjelentősebb kedvezményezettjei a környező uradalmak, Joinville polgárai, valamint azok az egyházi intézmények, melyeket a Joinville-ek korábban is támogattak (mint a Szent Lőrinc-társaskáptalan), valamint azok, amelyekkel több generáció óta konfliktusaik voltak (mint Montier-en-Der), s amelyek kellő pénzügyi forrásokkal rendelkeztek. A pénzügyi nehézségekre és a tranzakciók részleteire lásd LUSSE, 1998, 33–35.

⁸⁵ A történetnek ezt a részét, mely 1261-ben a párizsi parlament elé került és a királyhoz is eljutott, a Szent Lajos-életrajzban is olvashatjuk. Joinville nem kis kárörömmel állapítja meg a püspök kudarcát, akit Lajos király (barátja érdekeit diszkréten szem előtt tartva) szellemes és cinkos módon utasít el. JOINVILLE, **675.** Más (számára kellemetlenebb) részletekkel Joinville nem szolgál.

A több évszázados szembenállás lezárására majd csak 1308-ban kerül sor, amikor is Saint-Urbain apátsága 1200 livre fejében elnyeri szabadságát, de az utóvédharcok még ezután is, csaknem tizenöt éven át tartanak.⁸⁶

Ez a helyzet egyben azt is eredményezte, hogy Jean de Joinville a keresztes hadjáratból való visszatérését követően feltűnően tartózkodott az egyházaknak teendő kegyes adományoktól, leszámítva a családi temetkezési helyként kiszemelt Szent Lőrinc-várkápolnát. A Szentföldről hozott ereklyék egyikét (Szent István vértanú koponyájának egy darabját) Châlons kanonokjainak adományozta, a másikat, Szent József övét pedig a Szent Lőrinc-társaskáptalan kanonokjainak.⁸⁷

A történet jól mutatja, hogy az ilyen helyi konfliktusok ideális beavatkozási terepet jelentettek mind a területiális fejedelmek, mind pedig a király számára, hiszen közvetítő szerepük még közvetlen haszonnal és befolyásnövekedéssel is járhatott. A mi számunkra azért is érdekes ez az epizód, mert általa a történetíró kedves, időnként moralizáló, gyakran szellemes, mélyen vallásos és lovaghoz méltó módon lovagias alakja, melyet saját írásából viszonylag jól ismerünk, más oldalról is megmutatkozik kissé. Joinville ura bizony e téren is folytatta a családi hagyományokat, és valószínűleg a korabeli kurrens gyakorlatnak megfelelően időnként nem állt távol tőle némi hatalmaskodás sem.

Jean de Joinville-nek nyolc testvére, illetve féltestvére volt (ő a negyedik a sorban), neki magának két házasságból nyolc gyermeke (hat fia és két leánya) született. A címek és a birtokok örökösének gyakran igen korán gondoskodnak házastársról: az ifjú *sénéchal* ötéves volt, amikor eljegyezte Alix de Grandprét (1220 k.–1261), s tíz évvel később, 1240-ben nőül vette. Első felesége champagne-i grófi család sarja, tehát ezzel a házassággal is folytatódhatott a Joinville-eknek a champagne-i arisztokrácia felsőbb köreiből generációkkal korábban megkezdődött integrációja. Két fiuk született (akik a családi hagyományokat követve a Geoffroy és a Jean nevet kapták),⁸⁸ a második közvetlenül apjuk keresztes had-

⁸⁶ Így pl. Saint-Urbain apátsága tiltakozik a pápai legátusnál, hogy Joinville ura a pártján álló szerzetesekkel „ellopatta” az apátság jogait igazoló dokumentumokat és elégette őket, valamint hogy emberei betörték az apátsághoz tartozó területekre, s azokat kirabolták és felgyújtották. LUSSE, 1998, 38.

⁸⁷ Erre 1309. november 22-én került sor. Az adomány azzal is kapcsolatban lehetett, hogy Jean de Joinville síremléke később a Szent Lőrinc-templom Szent József-kápolnájába került. Az ereklye, melynek Joinville-hez kerülése (1252) jelentősen fellendítette a térségben Szent József kultuszát (ami a névadásokban jól nyomon követhető), és amelyet sikerült megővni a Szent Lőrinc-kápolna elpusztulásakor, ma a joinville-i Notre-Dame-templom Szent József-kápolnájában található.

⁸⁸ Geoffroy de Joinville, Briquenay ura (1247–1290. december) és öccse, Jean de Joinville (1248. április 8.–1304 u.). Ők nem örökölhették a Joinville-birtokot és a vele járó *sénéchal* méltóságot, hisz apjuk mindkettőjüket túlélte.

járatba indulása előtt.⁸⁹ Második házassága, melyet 1261-ben kötött Alix de Reynellel (†1288), nem grófi kapcsolatokkal, hanem egy jelentős birtokkal gyarapította a Joinville-ek domíniumát. Az első fiú, Jean de Reynel, anyja birtokát kapta, melyet a második fiú, Anseau örököl majd tőle (1301), s ő lesz apjának örököse is (1217). Öccse, Gautier (†1308 e.) Beaupré, míg André előbb Bonney, majd Beaupré ura lesz (1308). Idősebbik leánya, Marguerite (†1306) anyai nagynénjének, Marguerite de Reynelnek, Szidón úrnőjének⁹⁰ nevét örökölte, míg a legkisebb, Alix (†1336 u.) anyja nevét kapta. Az előbbi Charny urához ment nőül, az utóbbit második házassága a neves Lancaster-dinasztiához köti (1307).

Jean de Joinville-nek kivételesen hosszú élet jutott, ami lehetővé tette, hogy birtokainak irányítását több mint hatvan éven keresztül ellássa. A kilencvenes éveiben is aktív főúr egész élete során képes volt arra, hogy meghatározza családjának környezetének életét. Szent Lajos életéről és „bölcsmondásairól” szóló művét 1304 és 1309 között diktálta, a már említett clairvaux-i sírkő feliratát 1311-re datálják, s élete utolsó periódusából még maradtak tőle saját kezűleg írt dokumentumok.⁹¹ Joinville szakított a korábbi hagyományokkal, és nem Clairvaux-ba temetkezett, síremlékét saját várkastélya általa is bővített és támogatott Szent Lőrinc-templomának Szent József-kápolnájában, az oltár jobb oldalán helyezték el. Ezzel sikerült hagyományt teremtenie a főúri család életében: a Saint-Laurent a Joinville-ek temetkezési helye lett.⁹²

⁸⁹ Jean de Joinville a második gyermek születésének megünneplésekor jelenti be ház népének és lovagjainak, hogy fölveszi a keresztet és elkíséri Lajos királyt az egyiptomi hadjáratra. Amikor apja *Ancerville* urának mondja, nyilvánvalóan fia későbbi címét használja, hiszen az ifjabb Jean ehhez nem születésével, hanem házassága (1271. július, Marie de Quiévrain, Ancerville úrnője) eredményeképp jutott. JOINVILLE, 110–111.

⁹⁰ A vele kapcsolatos epizódra lásd JOINVILLE, 466.

⁹¹ Öt olyan dokumentum maradt ránk, melyen szerepel a „*ce fu fait par moi*” megjegyzés, tehát ismerjük Joinville kézírását is. DELABORDE, 1894, *Catalogue*, No. 603, 614, 644, 679bis, 642, faksimile kiadás WAILLY, 1868, 521; 1874, 451–452. LUSSE, 1998, 41.

⁹² Joinville urainak többsége egészen 1675-ig követte példáját (kivéve az alábbiakat: Henri de Vaudémont, Antoine de Vaudémont, II. René de Lorraine, I. Henri de Guise és François-Joseph de Lorraine). – Az ősi várkastély pusztulására több, egymástól árnyalatokban eltérő változat van: az egyik szerint az épületek már rossz állapotban voltak, és az Orléans-iak, akik nem kötődtek különösebben Joinville-hez, a forradalmat közvetlenül megelőzően eladták, s csak a „maradékot” vették a forradalom idején a „nemzet tulajdonába”. Valószínűbb (és dokumentáltabb) azonban az a változat, mely szerint a várkastély, melynek állapota már valóban kezdett leromlani, ekkor a Bourbonok ifjabb ágához tartozó orléans-i herceg, a későbbi „Égalité Fülöp” tulajdonában állt, aki – mint ismeretes – a forradalmárokhoz csatlakozott, és részt vett a párizsi forradalmi folyamatokban, ezért birtokai relatív védelmet élvezhettek. Ennek köszönhetően javainak elvételére csak később, perbe fogását és kivégzését (1793.

Jean de Joinville örököse, Anseau (†1342/43) az apjával már korábban is jó kapcsolatban lévő Sarrebruck (Saarbrücken) grófjának (III. Simon de Commercy) leányát, Laure-t vette nőül (1302), második felesége (1323) is grófkisasszony, Marguerite de Vaudémont, III. Henri de Vaudémont gróf leánya. A kiemelkedés irányát és a megváltozott orientációt jól mutatja, hogy az ő elsőszülött fiuk már nem a családban szokásos Geoffroy nevet kapja, hanem anyai nagyapját. Henri (†1365) lesz majd az első Joinville, aki grófi címet visel, melyet anyai nagyapjától kap. (III. Henri de Vaudémont fia és egyenes ági örököse, Henri nagybátyja – sok száz előkelő francia lovaggal együtt – a crécyi csatában (1346) esett el.) Anseau időszakában Joinville urai mind erőteljesebben fordultak Lotaringia felé. Anseau de Joinville ugyanakkor rendszeresen jelen volt a francia királyok környezetében, fontos szerepet játszott, helyzetéből és birtokai fekvéséből következően is összekötő kapocs volt a francia királyok és Lotaringia, illetve Bar hercegségei között. A francia királyoktól – X. Lajos, V. (Valois) Fülöp – több diplomáciai megbízatást kapott (Burgundiával, Brabanttal, Flandriával, Luxemburggal, Csehországgal, Lotaringiával és Kasztíliával összefüggésben), a francia király csapataiban harcolt az angolok ellen, s szolgálataiért rendszeres javadalmazásban is részesült. Az egyházaknak – elődeitől eltérően – nem tett jelentős adományokat, de nem tudunk olyan konfliktusokról sem, mint ami-

november 6.) követően került sor, amikor is a helyi Forradalmi Bizottmány 12 tagja előbb hamisított egy adásvételi szerződést, majd a várkastélyt egy *sans-culotte* kontingenssel megtámadta, az ott lakó mintegy félszáz embert legyilkoltatta, a kastélyt kirabolta, a javakat pedig egymás között felosztotta. A várat a „nemzet tulajdonába” vette, köveit a városi épületeknél és saját házáinál használta föl, illetve eladta. A várkastély és a templom lerombolásakor a koporsókat a helyi lakosok elszállították a város temetőjébe, ahol ma (a gótikus Szent Anna-temetőkápolna mellett) egy Lajos Fülöp által emeltetett (ma már omladozó) emlékmű és egy kopott márványtábla található Joinville azon urainak névsorával, akik a Szent Lőrinc-várkápolnában voltak eltemetve. (Egyébiránt Lajos Fülöp apja és fia egyaránt viselte a Joinville hercege címet.) – Jean de Joinville koporsóját már korábban, a templom bővítésekor (1629) felnyitották, és a „kivételesen nagy” koponyát az állkapoccsal együtt a templom kincstárában helyezték el, a többi maradványt visszatették a koporsóba. A nyilvánvalóan későbbi, reneszánsz stílusú síremlék nem maradt meg, csak egy róla készült rajzról ismerjük, melyet a Szent Lőrinc-káptalan dékánja (M. Payette) készített 1632-ben. Egy páncélos lovagot ábrázol, karddal és családi címerrel, a páncél csupán az arcot hagyja szabadon. DELABORDE, 1894, 162–163. A sírfeliraton hibás dátumok olvashatók: „született 1224 – meghalt 1319”. Du Cange és egy ismeretlen szerző történetére (*Histoire de la Principauté de Joinville écrite en 1632*, in Antoine CAULART, *Recueil de pièces, notes et extraits sur la seigneurie et les seigneurs de Joinville...*, kézirat, Français 11559), információira hivatkozva ad erről összefoglalást LUSSE, 1998, 41–42, valamint 99. és 100. lábjegyzet.

lyeneket az egyházi intézményekkel való kapcsolataiban apja és nagyapja megélt. Sikerrel stabilizálta birtokait, jövedelmeit és családja helyzetét.

Anseau nem járt a Szentföldön, fia, V. Henri de Vaudémont azonban igen: 1355 előtt zarándokútra ment, s lovaggá ütésére a Szent Sír előtt került sor. Henri jelentős karriert mondhatott magáénak. A francia királyok (Jó János és a leendő V. Károly) mellett részt vett a poitiers-i csatában, és harcolt a százéves háború más csatáerein is. Jelen volt V. Károly koronázásán, leverte a champagne-i parasztlázadást (1357), miközben német rablócsapatokkal is meg kellett küzdenie, melyek elfoglalták és kirabolták Joinville várát (1360). Henri, Vaudémont grófja és Joinville ura a francia király hűséges támogatója, aki többször keveredett fegyveres konfliktusba Lotaringia és Bar hercegségeinek területén. Mivel fiai apjuknál előbb haltak meg, örököse legidősebb leánya, Marguerite lett.⁹³ Vele fiágon megszakad ugyan Joinville urainak dinasztiája, a család életében azonban újabb felemelkedés következik be, amennyiben unokája, II. Ferry, Anjou René leányát, Yolande-ot veszi nőül. Az ő fiuk II. René, Lotaringia hercege, unokájuk, Claude de Lorraine pedig Joinville ura és Guise hercege lesz.⁹⁴ Joinville várát és városát V. Károly császár elfoglalja (1544) és súlyos károkat okoz benne. Újjáépítése után ugyan még hercegi rangra emelkedik (1551),⁹⁵ de urainak többé már nem ez lesz a legfontosabb méltósága és birtoka, s megszűnik határmenti stratégiai fontossága is. Hanyatlásnak akkor indul majd igazán, amikor örökségként az Orléans-dinasztia tulajdonába s ezzel fokozatosan a nagy hatalmú fejedelmi család birtokainak és érdeklődésének perifériájára kerül.⁹⁶

⁹³ Marguerite háromszor ment férjhez: első férje Jean de Bourgogne, Montaigne ura, a második Pierre, Genève/Genf grófja, a harmadik pedig I. Ferry de Lorraine, Rumigny ura.

⁹⁴ A Jean de Joinville családjára és utódaira vonatkozó információkat lásd LUSSE, 1998, 41–46. René „király” jóvoltából a Joinville-ek leszármazottainak címerkompozíciójában ott láthatjuk (sorrendben) a Magyar Királyság, a Jeruzsálemi Királyság és Aragónia címerét is.

⁹⁵ Joinville-t II. Henrik francia király emeli hercegi rangra.

⁹⁶ XIV. Lajos öccse, a királyi család tagja, Orléans-i Fülöp (1674–1723), aki viseli a Joinville ura címet (és még négy másik hercegi címet is), a párizsi Palais Royalban lakik: nem kétséges, hogy a Joinville-ek vára, városa, birtoka és lehetőségei nem állhatják ki az összehasonlítást az akkori világ egyik legfontosabb politikai és művészeti központjának, Párizsnak és Versailles-nak a világával és pompájával.

A „SUPER HOMO” ÉS JOINVILLE SZENT LAJOSA

„Szent Lajost Joinville alkotta meg”¹ – állapítja meg Szent Lajosról készített monográfiájának összefoglaló áttekintésében Jacques Le Goff. Joinville Szent Lajos életéről írott műve a középkori francia történetírás – és a memoáriróadalom – egyik csúcsteljesítménye és egyedülálló alkotása: történeti munka, ugyanakkor rendkívül eredeti szemlélettel megírt életrajz (s minthogy egy szent életét írja le, sajátos *hagiográfiai* munka is), melynek valójában két egyéni főszereplője, illetve tárgya van: Szent Lajos és maga a szerző, Joinville. A műben Champagne-nak és a champagne-iaknak ugyancsak kiemelt szerep jut. A háttérben pedig ott látjuk azt az uralkodói szándékot, mely az egyre bonyolódó vazallusi viszonyrendszer lehetőségeit kihasználva és azokon túllépve, Szent Lajos korában még a király és a vele összeforrott monarchia tekintélyére építve, de utódai idején már az egyre pragmatikusabbá (s egyben gátlástalanabbá és hatékonyabbá) váló királyi központi hatalom megerősítése útján egy nagy (sőt a *legnagyobb* keresztény) nemzeti monarchia létrehozásán fáradozik.

A nagy hatalmú bárók, territoriális fejedelmek és a vazallusi viszonyrendszerüket, valamint családi kapcsolataik hálóját folyamatosan szövő lovagok és családtagjaik s az új helyzetben saját szerepét kiteljesíteni igyekvő és egyben új küldetését is kereső egyház, a keresztes lovagok utolsó nagy generációja és a 13. századnak az ismert világot kibővíteni, fölfedezni és megérteni kívánó alakjai és intézményei sorra megjelennek Joinville emlékiratának lapjain. Mintegy hatvan év aktivitása és élettapasztalata sűrítődik Champagne *sénéchal*jának művében.

Joinville művének eredeti kézírata nem áll rendelkezésünkre. Négy másolata van,² közülük egy a 14. századból való (valószínűleg 1330–1340 között készült),

¹ LE GOFF, 1996, 1019. A monográfia utolsó fejezetéből (*Conclusion*, 1013–1026) származik a címben idézett kifejezés is.

² A kéziratok sorsát ismertető rövid összefoglalás Monfrin kiadásának előszava alapján készült. Ő elsősorban Léopold Delisle, Natalis de Wailly és Gaston Paris korábbi elemzéseire – és természetesen saját, igen kiterjedt kutatásaira – támaszkodott. MONFRIN, 1995, XC–XCII. Emellett megkockáztattunk néhány olyan felvetést is, melyeket a rendelkezésre álló adatok interpretálása lehetővé tesz. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az a kérdés, hogy a mű egy lendülettel született-e, vagy létezett (esetleg jóval) korábbi változata, melyre a végleges szöveg kialakításakor támaszkodni lehetett.

egy másik a 15. század második feléből, a harmadik a 16. századból, és van egy kései másolat, mely a 18. századból származik. A 14. századi Joinville-kéziratoknak kalandos sorsuk volt, azok közül, amelyeknek a létezéséről tudunk, egyetlenegy maradt meg, szinte csodával határos módon. Az eredeti kézirat, valószínűleg az, amelyet Joinville X. Lajosnak adott át, tőle fivéréhez, V. Fülöphöz kerülhetett, majd szerepelt V. Károly francia király (1364–1380) könyveinek 1373-ban a királyi könyvtáros, Gilles Malet által készített katalógusában. Viszont a VI. Károly francia király (1380–1422) halálát követően (1424-ben) a Louvre könyvtáráról készített jegyzékben már nem találjuk. (Feltételezik, hogy John of Lancaster, Bedford hercege vette magához, és vagy Rouenba, vagy egyenesen Angliába vitte. Ekkortól kezdve nincs több adat róla.) Az első katalógus szerint azonban volt két további Joinville-kézirat is V. Károly könyvtárában: az egyiknek nyoma veszett, a másik (melyet Malet ajándékozott a királynak) még föllelhető a Louvre 1424-es katalógusában, majd továbbkerült Jó Fülöp burgundi herceg könyvtárába, amiről a Fülöp herceg halála után készült (1467) inventárium bejegyzése tanúskodik. „Az igen régi és elavult” könyvek egy ládába kerültek, melyet csaknem három évszázaddal később (1746) nyitottak ki, amikor Saxe marsall elfoglalta Brüsszelt. Ezek a könyvek – köztük Joinville alkotása is – innen Párizsba, a királyi könyvtárba jutottak.³ A 16. századi kézirat egy modernizált változat, melyet 1513–1540 közöttre datálnak, a Guise-ek címerét viseli, és nagy vonalakban követi a „brüsszeli” kézirat szövegét.⁴ A harmadik kézirat 1500 előtti, és minden bizonnyal az eredeti kéziratnak egy Anjou Lajos vagy Anjou René számára készült változata.⁵ A 18. századi kézirat a „brüsszeli” kézirat

³ Ez az **A** jelzésű, ún. „brüsszeli” kézirat (BnF Français 13568).

⁴ A **B** jelzésű kézirat, mely nem sokkal az **A** előtt (1740) került elő Lucca városában (BnF Français 10148), Antoinette de Bourbon (Jean de Joinville egyenesági leszármazottja) és férje, Claude de Lorraine, Joinville ura címereit viseli.

⁵ Ez a kézirat a **B** jelzésűnek egy változata. Reimsben bukkant elő 1865-ben, Natalis de Wailly regisztrálta (BnF NAF 6273). Gaston Paris és Jacques Monfrin között nincs egyetértés abban, hogy a 15. századi „összefoglaló”, Szent Lajos alakjára koncentráló változat melyik korábbi kéziratot vette alapul. G. Paris úgy véli, hogy alapja a „brüsszeli” kézirat, melyhez Anjou Lajos (Jó János fia) könnyen hozzájuthatott. Monfrin viszont azt feltételezi, hogy az Anjou René számára készült másolat alapjául a Joinville-ben maradt kézirat szolgálhatott. Gaston Paris szerint a kiindulópont valamennyi ránk maradt kézirat esetében a X. Lajosnak átadott példány, melyen a „brüsszeli” kézirat is alapult, míg ugyanerről az ajándék példányról Anjou Lajos egy másik kéziratot készíttetett, melyre később a 15. és 16. századi másolatok támaszkodhattak. Monfrin többretegűnek látja az ismert, illetve feltételezett dokumentumok viszonyrendszerét. Ő úgy vélekedik, hogy volt egy eredeti, a szerző által közvetlenül diktált szöveg, egy „őskézirat”, melyről készült két díszes változat; az egyik, amelyet Joinville megőrzött, s egy másik, melyet átadott X. Lajosnak. Ez utóbbról

másolata, és az egyik nyomdai kiadás számára készült.⁶ Bonyolítja a tisztánlátást, hogy a feltételezett szövegek egy része elveszett, és létezésüket csak a 16., 17. és 18. századi nyomtatott változatokból lehet rekonstruálni.⁷

A műnek nincs címe, a kiadók Szent Lajos *történetéről* vagy *történetéről és krónikájáról*, majd *emlékiratokról* és Szent Lajos *életéről* beszélnek, a (digitális változatban is hozzáférhető) „brüsszeli” kéziratot tartalmazó kötetbe későbbi kéz a *Szent Lajosnak, Franciország királyának tettei (gestes)* címet jegyezte, melyet azonban egyetlen későbbi kiadás sem vett át. Mind elfogadottabb lett, hogy megközelítően azt tekintik címnek, amit könyvről szólva maga Joinville fogalmazott meg műve második bekezdésében: „*A mi szent Lajos királyunk bölcs mondásainak és nemes cselekedeteinek könyve.*”⁸

A fentiekből az is következik, hogy Joinville Szent Lajosról írott művének – legalábbis a 16. század második feléig – igen korlátozott volt a diffúziója, hatása csak később, a könyvnyomtatás elterjedésével, a 16–17. századi nyomtatott ki-

készülhetett az A jelű („brüsszeli”) kézirat. Eszerint a 16. századi (Bourbon–Guise) másolat alapja a Joinville tulajdonában maradt példány lett volna, míg a 15. századi parafrázált változat (Anjou René) az eredeti (eszerint ugyancsak Joinville birtokában maradt) „őskézirat” menne vissza. PARIS, 1898, 398–402; MONFRIN, 1995, CVI–CVII.

⁶ *Histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville*, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER, Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761. Az alapjául szolgáló másolat jelzete: BnF Français 10150.

⁷ Antoine Pierre de Rieux (Poitiers, 1547), Claude Ménard (Paris, 1617), Charles Du Fresne Du Cange (Paris, 1668) kiadásból és az előző jegyzetben említett 1761-es edícióból. A toulouse-i illetékességű Antoine Pierre de Rieux kiadásának van egy másik 16. századi, Genfben megjelent változata (Jacques I. Chouët, 1596), melyet a kiadó I. Ferenc királynak ajánl, és amely tartalmazza (Guillaume de la Perrière összeállításában) a Bourbon-ház genealógiáját is. A Joinville-életmű szakértői Claude Ménard kiadását megbízhatónak és *szöveghűnek* tekintik. Az elveszett (de legalábbis máig föl nem lett) kézirat Antoine Pierre de Rieux-féle edícióját viszont nagy gyanakvással kezelik, ugyanis a kiadó – bevallottan – hozzányúlt a kézirathoz, szerkesztette (esetleg kiegészítette) a szöveget. Emiatt a kutatók minden abban szereplő eltérést (és számos ilyen van) megkérdőjeleznek. Pedig – az eltérések okán – ennek a szövegnek a léte utalhatna arra is, hogy Joinville az utolsó változat diktálása során mégiscsak támaszkodhatott egy régebbi szövegre (de legalábbis jegyzetekre), mely az 1270-es években kerülhetett volna lejegyzésre, s abból készült volna később az új változat. Úgy vélem, hogy az általunk már nem ismert kéziratok szövegét megőrző, mind nagyobb számban digitalizálva is rendelkezésre álló 16–17. századi nyomtatott kiadások további alapos vizsgálata az eddigi megállapítások számos elemének újragondolásához vezethet.

⁸ „*Le livre des Saintes paroles et des bons faiz nostre saint roy Looÿs.*” JOINVILLE, 2; MONFRIN, 1995, XXIX.

adások megjelenésével lesz majd kimutatható.⁹ Joinville-nek két további, rövidebb lélegzetű művét szokás még megemlíteni. Az egyik a *Credo*, melyet Joinville eredetileg még a Szentföldön, Akkonban írt meg (1250–1251), majd csaknem negyven esztendővel később (1287–1288) készített belőle egy újabb változatot.¹⁰ A másik egy saját kezűleg írt levél X. Lajoshoz, melyben arról tájékoztatja a királyt, hogy korábban nem tudott részt venni a flandriaiak elleni hadjáratban, mert késve kapta meg a hadba szólító felhívást.¹¹

A Joinville- emlékiratok kiadói többnyire a „brüsszeli” kézirat alapján dolgoztak, Jacques Monfrin felhasználta valamennyi változatot, hogy a lehetséges mértékig rekonstruálja az eredeti szöveget.¹² A „brüsszeli” kézirat szövege oldalanként kétkolumnás, vörös és kék tollrajzos iniciálék jelzik az új bekezdéseket, és a benne található két szépen kidolgozott miniatura a kézirat datálását is segítette.¹³

Sok vita volt a mű megírásának időpontjával kapcsolatban. Joinville művének záró mondata: „Leíratott a Kegyelem 1309. esztendejében, október havában.”¹⁴

⁹ Ugyanakkor a diffúzió szempontjából nem elhanyagolható az a kivételes körülmény, hogy a Joinville- emlékiratok szövegének (s még inkább a benne fellelhető történeteknek, anekdotáknak) volt egy autentikus terjesztője, akinek minderre csaknem fél évszázadot biztosított a Gondviselés: maga Jean de Joinville.

¹⁰ Jean de Joinville *Hitvallása* rendkívül érdekes kommentár, mely jól tükrözi szerzőjének vallásosságát és gondolatvilágát. A kéziratot 35 igen gondosan kivitelezett miniatura díszíti (közülük egynek a témája kapcsolódik az egyiptomi keresztes hadjáratához: a keresztesek a szaracénok fogságában). Kiadva: WAILLY, 1868, 271–289; *Le Credo du Sire de Joinville*, adapt. de Paul LESOURD, Paris: Librairie de l’Arc, 1939, 1–32 (Lectures Chrétiennes, Ile série); Grégoire LOZINSKI, *Recherches sur les sources du Credo de Joinville*, Neuphilologische Mitteilungen, vol. 31 (1930), 170–231.

¹¹ Az 1315. június 8-án kelt levél kiadva: WAILLY, 1868, 289–290.

¹² Jacques Monfrin, aki az összes korábbi kiadást áttekintette, a különböző kéziratok anyagát feldolgozta, erősen támaszkodott azok eredményeire, és ezek ismeretében az általa elkészített kiadásban, a különböző változatok rekonstruálásakor rendkívül alapos munkát végzett. Az általa publikált bilingvis szöveghez fűzött jegyzetek egyértelműen jelzik, hogy minden lehetséges változatot figyelembe vett. MONFRIN, 1995, 383–482.

¹³ MONFRIN, 1995, CXII–CXIV. – A kiadók egy része fejezetcímekkel látta el Joinville szövegét, más részük megtartotta az eredeti szerkezetet, de paragrafusszámokkal publikálta (ez a legelterjedtebb gyakorlat, mely jelentősen megkönnyíti a különböző nyelvű fordítások és kiadások megfelelő szöveghelyeinek azonosítását). Fordításunkban feltüntetettük mind a kettőt, tehát a szöveg fejezetenként is és bekezdésenként is azonosítható. A Joinville-szövegre való hivatkozásokban tehát nem az oldalszámokat, hanem mindenütt a **paragrafusok** számát adjuk meg, **félkövér** betűtípussal kiemelve.

¹⁴ JOINVILLE, 769. Monfrin rámutat, hogy Joinville műve első és befejező mondatának megfogalmazása hasonlóságot mutat X. Lajosnak saját kezűleg írt levelével. Ebből arra

Azok az elképzelések, melyek szerint a szövegbe az *explicit*-ben szereplő dátumnál későbbi betoldások is bekerülhettek, továbbra is elgondolkodtatók,¹⁵ bár egyértelmű bizonyítékot erre eddig nem lehetett találni. A Joinville-életmű kutatói – Wailly, Delaborde, Gaston Paris, Bossuat, Le Goff, Monfrin – a szövegben szereplő adatok elemzése alapján egyetértenek abban, hogy a meglévő legkorábbi kézirat alapjául szolgáló szöveg elkészítését Champagne és Navarra örökösője, IV. Fülöp felesége, Navarrai Johanna (Jeanne de Navarre; 1273–1305) rendelte meg, s hogy Joinville a felkérést követően szinte azonnal nekifogott a munkának, melyet 1309 októberében fejezett be.¹⁶

Nem ennyire egyértelmű azonban, hogy az egész munka egyszerre készült-e, vagy vannak benne olyan részek, amelyeket a szerző már korábban megírt (mint a *Credót*) vagy megíratott, s utóbb, amikor Johanna királyné kérésére nekilátott a történet egységbe foglalásának, beemelte őket művébe. Gaston Paris ez utóbbi megoldást tartotta valószínűnek, s érvelésének néhány megállapítása mindmáig elgondolkodtató. Szerinte a szövegben meglévő, jól érzékelhető egyenetlenségek arra utalnak, hogy a szentföldi keresztes hadjáratról Lajos király halála után, 1270–1272 táján készülhetett egy följegyzés, s ezt keretezik a későbbinek tekintett, tehát 1305 után írt bevezető rész és a zárófejezetek, illetve azok a szövegek (Joinville is utal rájuk), amelyeket a szerző „egy francia nyelven írt könyvből” vett át.¹⁷

következtet, hogy ezzel a keretformulával a szerző a mű tanúságtétel jellegét, vagyis *dokumentumként* való *hitelesítését* is sugallni kívánta. MONFRIN, 1995, LXXVI. Elgondolkodtató azonban, és Monfrin érvelését gyengíti, hogy a mára már elveszett kéziratokból készült nyomtatott változatokból ez a befejező formula hiányzik, tehát nem biztos, hogy valamennyi korabeli kéziratban benne volt. Ez esetben egyébként a logika azt kívánná, hogy a *hitelesítés aktuusa* abban a kéziratban szerepeljen, melyet Joinville X. Lajosnak adott át (ami ismét csak azt a feltételezést erősíti, hogy a „brüsszeli” kéziratot a hivatalosan átadott példányról másolták).

¹⁵ Ilyen az utolsó előtti fejezet, melynek kapcsán fölvethető, de egyértelműen nem bizonyítható, hogy a szöveg későbbi lenne. Joinville itt *királynak* nevezi X. Lajost, aki azonban ekkor (1305. április 4-től) még csak Navarra és nem Franciaország királya. Az ajánlásban „*a francia király fia*”-ként szerepel, ám az utolsó előtti fejezetben már *királyként* és mint a szent király „*nevének örököse*”. Joinville-nek az ereklyére vonatkozó kérését 1309 októberében még minden bizonnyal IV. Fülöpnek, az akkor uralkodó királynak kellett volna címeznie (Antoine Pierre változatában így is van). Hogy nem így történt, abban minden bizonnyal szerepet játszott, hogy Joinville viszonya IV. Fülöp királlyal meglehetősen hűvös volt (vagy azzá vált). Ugyanakkor X. Lajosnak (bár francia királyként rövid ideig uralkodott) lett volna módja teljesíteni Joinville kérését, mégsem tette.

¹⁶ MONFRIN, 1995, LXXVI.

¹⁷ JOINVILLE, 768. Itt mindenekelőtt a Saint-Denis-apátságban szerkesztett *Grandes Chroniques de France* Szent Lajos óta kötelezően franciául is készülő változatára kell gondolnunk, olyannyira, hogy a 685–759 közötti szakaszokban, a 729–737 közötti részek kivételével, a *Grandes Chroniques* szövegének átvételével találkozunk.

A későbbi korok kutatói azért is állnak kissé bizonytalanul Joinville alkotása előtt, mert azt kell feltételezniük, hogy egy nyolcvanesztendős ember az apró részleteket is élesen és élénken felidéző memóriával képes visszaemlékezni a jó fél évszázaddal korábbi eseményekre, ami – ha így van – igazi csúcsteljesítmény, szinte hihetetlen szellemi produkció. Nagyon nehéz elképzelni, hogy korábbi szövegek vagy jegyzetek nélkül mindez megvalósítható, még akkor is, ha Joinville ura az általa lediktált történeteket hosszú élete során bizonyára igen sokszor és sok helyen elmondta, ami nyilvánvalóan segítette a „bevésést” – sőt ez a „memoriter” a végleges szöveg kialakításában igen fontos szerepet játszhatott.¹⁸

Mindenképpen elgondolkodtató a mű szerkesztése, mely egészét tekintve nem kronologikus, leszámítva a keresztes hadjárat eseményeit elbeszélő részt, melyet időnként *digressziók* tesznek változatosabbá. Maga Joinville két, egymástól tematikailag is elkülönülő részből beszél, ám a mű valójában még több elemből tevődik össze. A *prológus* 18 bekezdésből áll, s a Lajos navarrai királynak szóló ajánlás foglalja keretbe.¹⁹ A király „szent mondásait” felidéző rész (19–69) az uralkodó legfontosabb erényeinek felsorolásával kezdődik. Joinville nemcsak a király szavait idézi, hanem példaértékű cselekedeteiről és erényeiről is beszámol, s ezekhez minden esetben magyarázatokat és példákat fűz.²⁰ A történetek és példák jó része nem a keresztes hadjáratba indulás előtti, hanem az azt követő időszakból származik, van köztük olyan esemény is, mely nem sokkal a mű végleges formába öntése előtt történt. IV. Fülöpöt illetően meglehetősen szigorú szavakat használ.²¹ Ebben a részben szó van a hittel kapcsolatos kérdésekről, a zsidókhoz való viszonyról, a vincennes-i erdő tölgyfája alatti ítélezésről, Sorbon mesterrel kapcsolatban néhány anekdotáról, a lepra és a halálos bűn „teológiai” összefüggéséről, a király mértékletességéről, alázatosságáról, a kísértés és az ördög jelenlétéről, a jogos tulajdon visszaadásáról, a béke megteremtéséről, s megjelenik a „bölcös és erényes” ember (*prudhomme*) később is rendre visszatérő motívuma.²²

¹⁸ Valószínűleg a 13. századi emberre is érvényes lehetett az a megfigyelés, hogy míg a hosszú távú memória jól működött, a rövid távú emlékezet jóval törékenyebb volt. Ugyanakkor ne feledjük: nem hogy a végleges változat esetleges forrásainak, illetve előzményeinek nincs nyoma, de a Jacques Monfrin által összeállított *kézirat-származási ábra* szerint még a kézirat első két generációja is hiányzik. Ezekben a kérdésekben jelentőset előrelépni, amíg újabb források nem kerülnek elő, illetve újabb interpretációs lehetőségek (pl. digitalizált szövegek) nem állnak rendelkezésre, valószínűleg nemigen lehet.

¹⁹ JOINVILLE, 1–18.

²⁰ JOINVILLE, 11–16.

²¹ JOINVILLE, 42. Minden bizonnyal a Mons-en-Pévèle-nél vívott csatára utal, ahol Fülöp király csapdába került, és csak nagy nehezen menekült meg (1304. augusztus 18.).

²² JOINVILLE, 32.

Több olyan motívum van, melynek tükörtörténetét a keresztes hadjáratból való visszatérés utáni időszak eseményeinél vizionálhatjuk, amivel a szerző e részeknek a különleges fontosságát is hangsúlyozza. Ilyen a szavát még a szaracénokkal szemben is megtartó Lajos tisztességét bizonyító történet,²³ a ciprusi zátonyra futás története,²⁴ a Hugues de Digne-nyel való, meghatározó fontosságú hyères-i találkozás,²⁵ az *interdictum* alá vett emberek elleni királyi közbenjárást kérő püspökök visszautasítása²⁶ vagy éppen az Angliával megkötött béke és területi kompromisszum ügye.²⁷

A második rész²⁸ az előzőhöz viszonyítva színesebb és szerteágazóbb, s valójában több, egymástól eltérő s ezért eléggé világosan különválasztható témacsoportot tartalmaz. Négy ilyen témakör különíthető el. Mintegy felvezetésként Joinville szól a Lajos király uralkodásának kezdeti szakaszában bekövetkezett eseményekről, főként azokról, amelyek már az ő életében történtek, s néha olyanokról is, amelyeknél esetleg ő maga is jelen lehetett. Ezt a belső „alféjezetet” Lajos király születésétől a francia sereg és Joinville keresztes háborúba indulásáig számíthatjuk.²⁹

Ebben a részben szó esik Lajos születéséről, koronázásáról, az Istenbe vetett bizalomról, az uralkodása kezdeti nehézségeinek leküzdéséhez szükséges isteni segítségnyújtásról, a király anyjának bölcsességéről, a két champagne-i örökösödési háborúról, melyek közül a második kapcsolódik a bárói lázadáshoz. A helyzet rendkívül bonyolult, szövetségek és elpártolások váltogatják egymást, mögöttük ott feszül az ország leghatalmasabb bárói és a központi hatalom látens, majd egyre evidensebb konfliktusa. Poitiers grófjának lovaggá ütése, majd birtokaiba való beiktatása súlyos bárói érdekeket sért, aminek eredményeképp a rivális bárói csoportok szükségképpen fordulnak az angol király, III. Henrik felé. Joinville – lévén nézőpontja teljesen logikus módon Champagne-központú – a grófság történetének és az országos szintű konfliktusban játszott szerepének arányaiban nagyobb helyet biztosít. Teszi ezt annál is inkább, mert szólhat Simon de Joinville *sénéchal* ügyes katonai manőveréről, melynek segítségével Troyes városa megmenekül.³⁰ Noha a bárói lázadás különböző fázisai Joinville elbeszélésében kissé egymásra rétegződnek, és szövegében vannak pontatlanságok, a legfontosabb eseményeket

²³ JOINVILLE, 21, 387 és 764.

²⁴ JOINVILLE, 39–41 és 634–637.

²⁵ JOINVILLE, 55–56 és 657–660. LE GOFF, 1996, 25, 246–249, 264, 375, 523, 528, 739, 742, 909–910. KLANICZAY, 2000, 203.

²⁶ JOINVILLE, 61–64 és 669–671.

²⁷ JOINVILLE, 65 és 678–679.

²⁸ JOINVILLE, 68–768.

²⁹ JOINVILLE, 68–109.

³⁰ Simon de Joinville akciójára lásd JOINVILLE, 83–84.

nagy vonalakban jól írja le. Már itt látszik, hogy kitűnő érzéke van a figyelmet megragadó, érdekes történetek³¹ kiemeléséhez, és jól mutatja be a Francia Királyság nemesi társadalmának, illetve bárói törekvéseinek mozgását és hangulatát. Noha a Joinville által elmondottakat időnként kritikával kell kezelni, az emlékiratokból kirajzolódó kép korántsem pontatlan.³² A Joinville-életmű és a 13. századi Franciaország történetének kutatói alaposan elemezték a szöveg által közölt információkat, ezért itt csupán két olyan kérdésre szeretnénk föl hívni a figyelmet, melyeknek megítélésében nem teljes a konszenzus, illetve felvetődnek bizonyos kétségek. Az egyik Lajos születésével³³ kapcsolatos, a másik a saumuri ünnepséggel, melynek – áttételesen – magyar vonatkozása³⁴ is van.

Annyi tűnik bizonyosnak, hogy Lajos, aki gyakran a Louis de *Poissy* aláírást használta – s nemcsak azért, mert Poissy kastélyában született, hanem inkább azért, mert (a hagyomány szerint születése *másnapján*) Poissy plébániatemplomában *keresztelték* –, április 25-én jött a világra, az évet azonban nem pontosítja egyetlen forrás sem, de a legvalószínűbbnek azt tartják, hogy az 1214-es esztendőben. A hónapot és napot éppen Joinville-től tudjuk, aki két alkalommal is említi, hogy a király húsvét után, Szent Márk evangélista ünnepén született.³⁵

Úgyszintén problémás a saumuri ünnepség kérdése és kronológiája.³⁶ A leírás életszerű és részletes, s sok évtized után is nyilvánvalóan tükrözi a közvetlen élmény hangulatát, kivált amiatt, hogy Joinville a díszünnepségen a *sénéchal* méltóságából következő feladatokat láthatott el, vagyis ő szelte föl a húst ura előtt. A zavart éppen e természetes *frissesség* és egy kronológiai *bizonytalanság* között feszülő ellentmondás okozza. Az eseményt 1241. június 24-re teszik, és Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének ceremóniájához kötik. Szerepel a történetben „egy

³¹ Mint Geoffroy de Rancogne esete, lásd JOINVILLE, 103–105.

³² MONFRIN, 1995, XXXIII–XXXVIII.

³³ „Az egyik leghíresebb francia király születését, mint ahogy a küldetését is, bizonytalanságok övezik” – írja Le Goff, aki a lehetséges 1213-as, 1214-es és 1215-ös dátumokat sem zárja ki, de a legvalószínűbbnek 1214-et tekinti. LE GOFF, 1996, 37.

³⁴ Saumurben fényes ünnepségre került sor Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének, birtokaiba való beiktatásának és házasságának tiszteletére. Joinville állítása szerint a lakomán jelen volt Tübingi Szent Erzsébet fia (azt egyébként nem említi, hogy Erzsébet Magyarország is lett volna).

³⁵ JOINVILLE, 69, 617. Kérdés, hogy van-e jelentősége a kétszer is előforduló *húsvét után* időhatározónak. Úgy véljük, csak akkor, ha a *húsvét* és *Szent Márk ünnepe*, április 25. közel estek egymáshoz. Húsvét 1213-ban április 21–22., 1214-ben április 6–7., 1215-ben március 29–30., 1216-ban április 17–18. Így a *húsvét után* fordulatnak legkevesbé 1215-ben és 1214-ben van értelme, leginkább pedig 1213-ban és 1216-ban. Ennek alapján a születés éveként mind 1213, mind pedig 1216 megfontolandó maradhat.

³⁶ JOINVILLE, 93–97.

tizennyolc esztendőös német ifjú, akiről azt mondták, hogy Tübingiai Szent Erzsébet fia. Úgy mesélték, hogy mély tisztelete jeléül az anyakirályné homlokon csókolta, mert úgy hallotta, hogy ezt tenni anyjának is szokása volt.”³⁷ Amennyiben a saumuri ünnepségek 1241 júniusában (Szent János napjához, tehát június 24-hez közeli napokban) voltak, akkor Hermann nem lehetett jelen, mert 1241. január 3-án meghalt.³⁸ Ha ez igaz, és a saumuri jelenet valóban megtörtént, akkor vagy azt kellene *egy teljes évvel korábbra* datálni, vagy Hermann halálát későbbre. Az sem kizárható, hogy a jelenetre más időpontban és esetleg más helyszínen került sor (Joinville-nek viszont ott kellett lennie, de legalábbis tudomást kellett szereznie róla – erre vonatkozó adatunk azonban jelen pillanatban nincs). Ha pedig nem (vagy nem ekkor) történt meg az eset, akkor talán az lehet a magyarázat, hogy Joinville a történetet azért *kreálta* vagy *komponálta*, mert *oda illett* (ami persze egyéb kérdéseket is fölvet a művel kapcsolatban), s mert párhuzamot akart vonni Kasztíliai Blanka és *fia*, Lajos, valamint az akkor már több mint öt éve kanonizált (1235) Szent Erzsébet és fia, a „tizennyolc esztendőös német ifjú”, Hermann között. Mindenesetre furcsa az ünnepségen a királynő asztalánál az ifjú Hermann minden előzmény és egyéb kontextus nélküli jelenléte, melyet más forrás nem támaszt alá: az elbeszélés alapján úgy tűnik, egyetlen funkciója az, hogy Kasztíliai Blanka megsimogatja a fejét és homlokon csókolja. (Egyébiránt Hermann nem 1241-ben, hanem 1240-ben volt *éppen* 18 esztendőös...) Erre az el-
lentmondásra a nagy monográfiák – Natalis de Wailly, Jean Richard, Jacques Le Goff – és a különböző kiadások – Wailly, Albert Pauphilet, Jacques Monfrin – nem térnek ki.³⁹ S ami még elgondolkodtatóbb: a történetet csak egyetlen kézirat, a legkésőbb előkerült, „brüsszeli” variáns tartalmazza.⁴⁰

³⁷ JOINVILLE, 96.

³⁸ II. Hermann 1222. március 28-án született Creuzburgban, és 1241. január 3-án ugyanott halt meg. A halálára vonatkozó német források egységesek abban, hogy Hermann január 3-án halt meg, többségük 1241-et jelöli meg évként, egy forrás 1242-t mond, egy pedig nem ad meg évszámot, csak hónapot és napot. Foundation for Medieval Genealogy, Thuringia, 242–245. jegyzet, http://fmg.ac/Projects/MedLands/THURINGIA.htm#_Toc359859584. Hermann sírja a tübingiai grófok családi kápolnájában, Reinhardsbrunn kolostorában van.

³⁹ Idevonatkozó jegyzetében Monfrin megjegyzi, hogy „Hermann, Magyarország Szent Erzsébet és a tübingiai palotagróf fia; 1222-ben született, ő maga is palotagróf (1231–1241)” – de a születés és a halálozás *pontos* dátumát (noha ezek ismertek) nem adja meg. MONFRIN, 1995, 96.

⁴⁰ Nem kizárt az sem, hogy ez a jelenet Joinville által kreált fikció. Ha pedig így van, akkor a gondolkodás új irányba is indulhat, és munkahipotézisként feltételezhető, hogy a franciaországi Erzsébet-kultusz egy érdekes megnyilvánulásával állunk szemben. – Itt jegyezzük meg, hogy van a műben egy másik magyar vonatkozás is: Joinville a magyar királyt említi azok között az uralkodók között, akik az asszaszinoktól való félelmükben „védelmi pénzt” fizetnek nekik. JOINVILLE, 452.

Joinville elbeszélésének terjedelmileg legnagyobb és tartalmilag legérdekesebb részét az egyiptomi keresztes hadjárat leírása teszi ki.⁴¹ A közel-keleti országok, mindenekelőtt Egyiptom helyzetéről és történetéről kötetünk számára külön tanulmány készült.⁴² Előre kell bocsátanunk, hogy a Konstantinápolyra nézve drámai következményekkel járó IV. keresztes hadjárat lezárult az a korszak, mely az I. keresztes hadjáratból indult, és direkt módon Jeruzsálem visszafoglalását, illetve a Jeruzsálemi Királyság stabilizálását tűzte ki célul. A III. keresztes hadjáratnak (1188–1195) még a város és a királyság visszafoglalása volt a célja, de részsikereket ért el csupán. A 13. század első évtizedeiben bekövetkezett katonai-stratégiai irányváltás abból a felismerésből indult ki, hogy a Szentföld meghódítására és Jeruzsálem visszavételére csak úgy van esély, ha a keresztes hadak Egyiptomnál támadnak, s a Nílus torkolatánál fekvő Damiettát elfoglalva nyomulnak előre részben Kairó felé, részben pedig a keresztesek kezén lévő tengerparti erődítések bázisán Jeruzsálem irányába. Az elképzelések között szerepelt az a megoldás is, hogy a stratégiai fontosságú foglalatokat (s itt rendre Damietta jött szóba) Jeruzsálemre cserélhetnék. Az V. keresztes hadjárat (Brienne–Lusignan–II. András) már az új stratégia jegyében indult útnak (1217–1221). A II. Frigyes vezette VI. keresztes hadjáratnak (1228–1229) – paradox módon békés úton, gyakorlatilag jelentősebb összecsapás nélkül – sikerült elérnie Jeruzsálem átadását (ám a várost aztán meglehetősen felelőtlenül, erődtítés nélkül hagyta magára a császár és egyben új jeruzsálemi király, tehát újbóli elvesztése csak idő kérdése volt).

A következő jelentősebb vállalkozást (amelyről ritkábban esik szó) a VI. keresztes hadjáratból kimaradt francia bárók szervezték IV. Thibaud, Champagne grófja vezetésével, azzal a céllal, hogy konszolidálják a szentföldi keresztes központokat (1239–1241). Vállalkozásuk nem járt sikerrel: Damiettát ugyan elfoglalták, Kairó ellen vonulva azonban – terepismeret hiányában – áldozatul estek a Nílus áradásának. A keresztények kezén maradt az Antiochiai Fejedelemség, a Tripoliszi grófság, a Jeruzsálemi Királyság mind szűkebb, tenger felé szoruló területe, mely így a frontvonalba került, és még egy darabig a keresztes lovagok várépítésetének impozáns alkotásaira, az erődtített várakra (mint pl. Krak) és városokra (Aszkalon, Bejrút, Szidón, Türosz, Akkon, Caesarea, Arsuf, Jaffa) támaszkodhatott. A meglehetősen alaposan előkészített és jelentős erőket megmozgató⁴³ VII. keresztes hadjárat tehát a már begyakorolt útvonalon indult el, hagyományosan a keresztesek erőgyűjtő és felszerelést összpontosító szigetéről,

⁴¹ JOINVILLE, 110–666.

⁴² Lásd Zimonyi István tanulmányát e kötetben a 332–352. lapon.

⁴³ Becslések szerint – mivel a franciaországi bárók jelentős része felvette a keresztet – 2500-3000 lovag, 5-6000 fegyverhordozó, 5000 íjász, 10 000 gyalogos, tehát mintegy 25 000 fő és 7-8000 ló szállítását és élelmezését kellett megoldani. MONFRIN, 1995, XLV.

Ciprusról lendült küzdelembe. A francia király serege követte az V. keresztes hadjáratnak és a bárók keresztes hadjáratának a törekvéseit, s megismételte mindazokat a hibákat, amelyeket a korábbiak elkövettek, sőt néha még újakkal is tetézte őket.⁴⁴ A francia lovagok között sokan voltak, akik már az előző hadjáratokban (V. keresztes hadjárat, bárók hadjárata) is részt vettek, és még többen, akiknek apja, nagyapja és más rokonai is korábban keresztesek voltak (elsősorban a III., a IV. és az V. keresztes hadjáratokban).⁴⁵ A VII. keresztes hadjárat csaknem hat esztendeje hozott váratlanul könnyű és kihasználatlanul hagyott stratégiai győzelmet (Damietta), megmegsemmisítő katonai vereséget (Manszúra), a hadjárat elején megszerzett Damietta elvesztését, a király és serege számára súlyos pusztulást, fogságot, szenvedést és hatalmas váltságdíj kifizetésének kötelezettségét. Ugyanakkor lehetővé tette a keresztesek bázisaként szolgáló tengerparti városok és várak egy részének megerősítését. Ez volt IX. Lajos szentföldi tartózkodásának egyik legfontosabb katonai eredménye, melynek köszönhetően még negyven esztendeig (Aszkalon eleste, 1291) sikerült a kereszteseknek fenntartaniuk pozícióikat a hajdani Jeruzsálemi Királyság területén, miközben szinte a szemük előtt rendeződött át a Közel-Kelet, emelkedett ki Egyiptom, és hullottak el a mongolok csapásai alatt az olyan birodalmi és szellemi központok, mint Alamút és Bagdad.

Joinville leírása jól követi az eseményeket, a sereg mozgását, ugyanakkor ízeletét ad a vérrel és verejtékkel megvívott napi harcokból, láttatja a kegyetlenségeket, a legkülönbözőbb formában jelen lévő halált, a csodás megmeneküléseket, hallunk hitről, vitézségről, becsületről, hitszegésről, furfangról, emberi segítőkészségről és kegyetlenségről. Eközben pedig tanúi lehetünk még valaminek: a keresztes hadjáraton részt vevők számára látványosan kinyílik a világ, s a 13. század emberei az őket elválasztó front(ok) két oldalán egymásra tekintenek, rácsodálkoznak a másokra, és nem feltétlenül elpusztítani, hanem gyakran megérteni is kívánják mindazt, ami körülöttük történik. Ennek egyik legérdekesebb fel-

⁴⁴ A hadjáratok lefolyásának és az orientációváltásnak igen jelentős irodalma van. A régebbi és időtálló alapművek s az újabb feldolgozások alapos bibliográfiával szolgálnak. RUNCIMAN, 1999, 828–896; RICHARD, 1983, 159–276; PÓSÁN László, *A Német Lovagrend története a 13. században*, Debrecen: DUP, 1996; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie. La Croisade*, Lausanne: L'Age d'homme, 1983, 63–109 (Cheminements); BOZSÓKY Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok*, Szeged: Agapé, 1995, 86–121; HUNYADI Zsolt, *A keresztes háborúk világa*, Debrecen: T.K.K., 2011, 62–101 (igen gazdag kép- és térképanyaggal); LE GOFF, 1996, 206–241. A magyar vonatkozásokra: *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, szerk. LASZLOVSZKY József, MAJOROSSY Judit, ZSENGELLÉR József, Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor, 2006.

⁴⁵ Mint láttuk, közéjük tartoztak Joinville urai is. A III–VIII. keresztes hadjáratokban részt vevő francia lovagok listáját és vazallusi kapcsolati hálóját lásd: <http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/events/3crusade.htm> és *A keresztes háborúk résztvevői* c. fejezet a 387–395. lapon.

vonása a mongol erők megjelenése a térségben, ami igen nagy érdeklődést kelt a nyugati keresztények körében, különösen pedig Lajos király, valamint a nyugati kereszténység „hadműveleteinek” irányításában továbbra is döntő szerepet vállaló pápák környezetében is. Joinville-ben is ott munkál a vágy, hogy megismerje és megismertesse ezt a világot, gondolkodásmódját és vallását, s ennek eredményeképp fölfedezze a világ sokszínűségét, meglátja (és leírja) a szemben álló fél soraiban tapasztalt különbségeket. Ezeket tükrözik a Nílusról, a beduinokról, a Hegy Öregjéről, az asszaszinokról, a mamelukokról, Ali követőiről, a tatárokról, a kunokról vagy éppen János pap országáról szóló leírások. Joinville számára fontos digressziók ezek, megmutatkozik bennük az érdeklődés, az egzotikum iránti vonzódás és a 13. század emberére oly jellemző nyitottság és tudásvágy.

Joinville emlékiratainak következő alfejezete a tengerentúli utazást követő visszailleszkedés⁴⁶ időszakát mutatja be. Ebből egyrészt Joinville champagne-béli hétköznapijait, valamint a királyi udvarhoz való további kötődését ismerjük meg, másrészt ismét felidéz néhány olyan történetet és példabeszédet, melyek az első részben már szerepeltek. Szól a király bölcsességéről, békeszerző⁴⁷ tevékenységéről (Flandriában, Champagne-ban, Burgundiában, Anglia és Franciaország között), alapításairól (egyházak, királyi apátságok, kórházak), kegyes életmódjáról, valamint országszervező és igazságosztó-bíráskodó tevékenységéről.⁴⁸ Ez a rész tartalmazza a *Grande Ordonnance*-nak (1254), valamint fiához (III. Fülöp) intézett *Intelmeinek*⁴⁹ a szövegét, valamint a királyi felügyelők szerepére vonatkozó rendeleteit. Itt alapvetően a *Grandes Chroniques de France* (*Franciaország Nagy Krónikái*) francia nyelvű változatára támaszkodik,⁵⁰ de beleszővi saját kommentárjait és történeteit is. Ez utóbbiak között különösen kedves számára az a leckéztetés, amelyet az egyház képviselői kapnak a királytól: úgy tűnik, János úr mély vallásosságával teljesen összefér az egyház képviselőivel időnként kibontakozó kemény érdekkonfliktus.⁵¹

Az utolsó rész ismét eredeti és személyes, s valójában a tragikus végű VIII. kereszties hadjárathoz vezető utat, a királlyal való utolsó találkozásait, a király halálát és szentté avatását írja le.⁵² Ennek megkoronázása a befejezés gyengéd és lírai

⁴⁶ JOINVILLE, 667–729.

⁴⁷ JOINVILLE, 678–684.

⁴⁸ JOINVILLE, 669–677.

⁴⁹ A szövegben a leendő uralkodóhoz fordul, hozzá intézi szavait. Joinville krónikája az egyik forrás, mely megőrizte az *Intelmek* (*Enseignements*) szövegét a *Grandes Chroniques* alapján. JOINVILLE, 740–754. Az *Intelmek* szövegével és variánsaival kapcsolatban széleskörű tudományos vita bontakozott ki. MONFRIN, 1995, 740–754.

⁵⁰ *Grandes Chroniques de France*, JOINVILLE, 693–669, 720–729.

⁵¹ JOINVILLE, 669–671, korábban: 61–64.

⁵² JOINVILLE, 730–768.

zárójelenete, *Sire de Joinville* álma, melyben megjelenik számára Szent Lajos Joinville-ben; János úr ekkor túllép a történelemformáló *super homo* alakjának bemutatásán, s emléket állít egy élénk színekkel, hittel, tisztelettel, de mégis egyszerű bölcsességgel, humorral és szeretettel megrajzolt, mély barátságnak.⁵³

*

A 13. századi francia történetírás egyik fontos jelensége a kereszteshadjárat-eszme és a dinasztikus történetírás összefonódása, valamint egy új állam- és uralkodómodell megalkotása.⁵⁴

Szent Lajos koráról több latin és francia nyelvű krónika maradt ránk, sőt Szent Lajosnak több életrajzírója is volt, történeti és hagiográfiai munkák is rendelkezésre állnak tehát a kor és egy nagy formátumú uralkodó személyiségének tanulmányozásához.⁵⁵ Szent Lajos életéről és koráról könyvtárnyi munka született, melyek a legkülönbébb szempontok figyelembevételével készültek.⁵⁶ A következőkben Joinville művére mint történeti munkára tekintünk, és a középkori francia historiográfia történetében elfoglalt helyére szeretnénk kitérni.

Aligha kétséges, hogy Joinville Szent Lajosról írott műve új fejezetet nyitott a francia történetírás történetében is, noha erről a mű születését követő két évszázad-

⁵³ JOINVILLE, 766–767.

⁵⁴ A kérdéskör komplex, minden részletre kiterjedő, nagyívú bemutatása olvasható Jacques Le Goff Szent Lajos-monográfiájában. LE GOFF, 1996, 736–773, 774–808, 948–982. Itt csak a historiográfiai vonatkozásokra szorítkozunk.

⁵⁵ Szent Lajos életére vonatkozóan több 13. századi (részben kortárs) forrás áll rendelkezésre. A király gyóntatója, Geoffroy de Beaulieu, aki húsz éven át volt belső tanácsadója, és elkísérte urát a keresztes hadjáratokra is, X. Gergely pápa kérésére latin nyelvű panegyricust írt a szent életű királyról. Guillaume de Nangis, saint-denis-i bencés szerzetes III. Fülöp uralkodása idején megírta Szent Lajos krónikáját latinul, melynek francia változata bekerült a *Grandes Chroniques de France* francia nyelvű anyagába. Nangis felhasználta egy korábbi krónikás, Gilon de Reims, továbbá Geoffroy de Beaulieu és Primat szövegeit is. Szent Lajos életéről már korábban is született egy történet, mely kapcsolódott a Vincent de Beauvais által írt világtörténethez (*Speculum historiale*). Ennek szerzője egy saint-denis-i szerzetes, Primat volt, szövege azonban csak részlegesen és a *Speculum* egy 14. századi, Jean de Vignay által készített francia változatában maradt fent (*Miroir historique*). Klasszikusnak tekinthető hagiográfiai munkát írt Szent Lajosról Guillaume de Saint-Pathus minorita szerzetes, Lajos felesége, Margit királyné (majd később a lányuk, Blanka) gyóntatója. Művét Blanka kérésére, a szentté avatási per iratanyagának főlhasználásával készítette, leírja a szent király erényeit, s a tanúvallomásokra támaszkodva bemutatja a hozzá kapcsolódó csodákat (1202–1203). MONFRIN, 1995, CXXV–CXXVI.

⁵⁶ Lásd erről a *Válogatott bibliográfiát*.

ban a kortársak még nem sokat tudhattak. (Vagyis: amit a *kortársak* Szent Lajosról tudtak, azt nem elsősorban Joinville művének köszönhatték.)⁵⁷ Joinville azonban megírt és – igen eredeti módon – kimondott valamit, amit a korabeli latin és francia forrásokból, krónikákból és életrajzokból csak sejteni lehetett: megszületett a nemzeti királyság új uralkodómodellje. Ennek egyik lényeges komponense a kereszteshadjárat-eszme és a dinasztikus történetírás összefonódása.⁵⁸

Joinville műve a „francia szellem”, a középkori francia történetírás büszkesége, s kétségtelen, hogy a legeredetibb és legértékesebb alkotások egyike.⁵⁹ Közvetlen előzménye nincsen, de a mű születésének hátterében ott érezhető a kor latin nyelvű műveinek, a korábbi francia nyelvű történeti anyagnak s a korabeli *vitáknak* és *útleírásoknak* a hatása.⁶⁰ A *Szent Lajos élete* tehát nem elszigetelt

⁵⁷ Az első, 16–18. századi kiadások: Antoine Pierre de Rieux (Poitiers, 1547; Genève, 1596), Claude Ménard (Paris, 1617), François Mauger (Paris, 1666), Charles Du Fresne Du Cange (Paris, 1668), Anicet Melot–Claude Sallier–Jean Capperonnier (Paris, 1761). Részletesen lásd a *Bibliográfiában*.

⁵⁸ A középkori francia történetírás fejlődésére lásd CSERNUS Sándor, *A Kelet vonzásában. Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése*, in CLARI, 2013, 177–194.

⁵⁹ DLF, 1964, 417–419 (BOSSUAT); DMA, 2002, 749 (GROSSEL); Jean FAVIER, *Dictionnaire de la France Médiévale*, Paris: Fayard, 1993, 535; PARIS, 1898; Joinville, in Robert BOSSUAT, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Âge*, Paris, 1951 (az 1949-ig összegyűjtött anyag); kiegészítése: BOSSUAT–Jacques MONFRIN, *Supplément (1949-1953)*, Paris, 1955; ÜÖK, *Second supplément (1954-1960)*, Paris, 1961; MONFRIN–Françoise VIELLIARD, *Troisième supplément (1960-1980)*, I–II, Paris, 1986–1991; Gustave LANSON, *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris: Hachette, [1893], 57–62; *Histoire de la littérature française illustrée*, publ. par Jean BÉDIER et Paul HAZARD, I, Paris: Larousse, 1948, 82–85, 108–112; Denis NISARD, *A francia irodalom története*, I, ford. SZÁSZ, Károly, Bp., 1872, 40–62; EHRARD–PALMADE, 1965, 12–13; Guy BOURDÉ–Hervé MARTIN, *Les écoles historiques*, Paris: Seuil, 1983, 24–26 (Points. Histoire, 67). Jean de Joinville gyakran feltűnik Szent Lajos életében, mint mutatják Jean Richard és Jacques Le Goff hivatkozásai: RICHARD, 1983, 73, 142–144, 197–203, 208–211, 233–239, 247–248, 262–265, 312–313, 340–342, 378–382, 437–438, 444–447; LE GOFF, 1996, 546–574. Lásd továbbá CSERNUS, 1999, 43–49.

⁶⁰ Közülük különleges fontosságúak az olyan művek, mint a „prédikátor rendi” beauvais-i szerzetes, a IX. Lajos bizalmas tanácsadói közé számító Vincent de Beauvais (1200 k.–1264) munkái, melyek a 13. századi ismeretek legjelentősebb enciklopédikus összefoglalását adják. A szempontunkból legfontosabb *Speculum historialénak* fordítója is akadt Jean de Vignay (1282/85–1355 u.) személyében. Beauvais műve az első nyomtatott könyvek közé tartozik, még a középkor folyamán több kiadást megért. Az enciklopédia mindhárom egységet magában foglaló első kiadása: *Speculum majus*, I–X, Strasbourg: Johann Mentelin, 1473. Vincent de Beauvais-ra lásd DLF, 1964, 746–747, a számos jelentős fordítást (így a

alkotás, hiszen az említett művek közvetve vagy közvetlenül forrásul szolgáltak, szolgálhattak Joinville munkájának megírásához, sőt ő maga hivatkozik arra, hogy élt az általa ismert francia nyelvű szövegek beillesztésének lehetőségével.⁶¹

A latin nyelvű történetírások közül az angol Matthaeus Parisiensistől (1200 k.–1259) származó *Cronica maior*át és a Saint-Denis-ben szerkesztett *Grandes Chroniques*-ot kell mindenekelőtt megemlítenünk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a meglehetősen széles körben terjesztett *latin nyelvű útbeszámolókat* sem, melyek a távolabbi Kelet első keresztény felfedezőitől, az itáliai Plano da Carpinótól, a francia-flandriai Rubroucktól (Rubruk), a magyar Julianustól, a francia André de Longjumeau-tól származnak, annál is kevésbé, mivel vállalkozásaikhoz – a pápa mellett – a francia uralkodónak is volt több-kevesebb köze. Az utóbbiak esetében elsősorban közvetett hatásra kell gondolnunk, nem állíthatjuk, hogy ezeket Jean de Joinville ismerte – azt viszont igen, hogy a folyamatokat nyomon követte, hiszen az említett utazók egy része Szent Lajos tanácsosai közé tartozik, udvarában többször megfordulnak, az ő szolgálatában állnak. Minthogy Joinville műve nemcsak krónika és emlékirat, hanem sajátos hagiográfiai alkotás is, utalnunk kell a kor egy másik, igen fontos műfajának, a *szentéletrajzoknak*, a *szentek vitáinak* hatására. Közülük – mint ismeretes – a legnagyobb sikert a Jacobus de Voragine (Jacopo da Varazze) által szerkesztett *Legenda aurea* aratta. Ezeknek az eredetileg latin szövegeknek egy része már a 13. századtól fordításban is hozzáférhetővé vált.⁶² Joinville esetében az elbesz-

Grandes Chroniques Primat-féle francia változatát, a Guillaume Adam-féle *Directorium ad Passagium faciendum*ot (1307) vagy éppen a Jacobus de Voragine-féle *Legenda aurea*t Franciaúl ránk hagyó Jean de Vignay munkásságára lásd DLF, 1964, 431–433; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 404–408.

⁶¹ JOINVILLE, 768.

⁶² Matthaeus Parisiensisre (Mathieu Paris, Matthew Paris) lásd DLF, 1964, 504–505; DMA, 2002, 895–896 (PAULMIER-FOUCART); az utazásokra és utazókra DLF, 1964, 753–757 és DMA, 2002, 1070–1071, 1469–1471 (STRUBEL); a *Grandes Chroniques*-ra DLF, 1964, 193–194, 289–290; DMA, 2002, 289–290 (CHAZAN). Jacobus de Voragine-ra és a *Legenda aurea*-ra DLF, 1964, 459–460; lásd továbbá RICHARD, 1983, 181–193, 483–501; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 98–102; Richard VAUGHAN, *Matthew Paris*, Cambridge, 1958; Albericus *Világkrónikájának* a magyar vonatkozásokat is tartalmazó részeire: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*, vál., bev., jegyz. GYÖRFFY György, ford. UŐ, Gy. RUITZ Izabella, Bp.: Szépirodalmi, 1986 (Magyar Ritkaságok); KMTL, 1994, 35 (ALMÁSI Tibor); SZAMOTA István, *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054–1717*, Bp., 1891 idevonatkozó részei, valamint M. ABEL-RÉMUSAT, *Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens et particulièrement des rois de France, avec les empereurs Mongols*, Mémoires de l'Institut Royal de de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, VI, Paris, 1822, 396–469; Alexandre MASSERON, *La légende franciscaine*, Paris, 1954, 220–234, 257–273 (Textes pour l'Histoire Sacrée).

lés inspirációi és forrásai között természetes módon tűnnek föl a kortárs *viták*, illetve hagiográfiai művek, mint pl. a Guillaume de Saint-Pathus által nem sokkal korábban (1202–1203) megírt Szent Lajos-életrajz.

Joinville művelt ember volt, aki rendkívüli érdeklődéssel és nyitottsággal szemlélte a világot, és ebben minden bizonnal szerepe volt Champagne, a champagne-i grófi udvar szellemének és hagyományainak is. A francia nyelvű historiográfia 13. századi fejlődését és Joinville történeti műveltségét természetesen befolyásolhatták még a történeti töltésű francia irodalmi alkotások: a költészet (az epikus és a lírai költészet egyaránt), de különösen a regény, mely ekkor már a legkedveltebb műfajok közé számított. A regények között fontosak voltak az olyan történeti vagy történeti jellegű, többé-kevésbé fiktív témák feldolgozását vagy újrafeldolgozását és széles körű diffúzióját biztosító alkotások, mint a *Roman d'Alexandre*, a *Roman d'Eracles*, a *Pèlerinage de Charlemagne*, de ide tartozhatott a mind népszerűbb ún. *Artúr-regények* csoportja is. Később különböző *regényciklusok* születtek és váltak egyre teljesebbé és szerteágazóbbá (esetleg egyre monotonabbá), melyeknek mindenképpen lényeges szerepük volt a történelem, különösen pedig a Kelet, a *keresztes eszme* iránti érdeklődés ébren tartásában, illetve fokozásában, ami a legtermészetesebben kapcsolta (sőt esetenként mosta) össze a regény és a francia nyelvű történetírás bizonyos területeit.⁶³ Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy Joinville korának művelt bárói közé tartozott, aki a „tengerentúli utazás” során a hite által diktált előítéleteket is leküzdő kíváncsisággal és nyitottsággal közelített más kultúrákhoz, melyekkel kapcsolatba került, melyeknek üzenete, logikája, egzotikuma rendre átsüt emlékiratainak szövegén.

Láttuk, hogy a történelem iránti érdeklődés fokozásában és a kollektív mentalitás alakításában a 11. század vége óta a *költészetnek* is megvolt a maga funkciója: a költők által választott témák között kivételes helyet foglaltak el a keresztes hadjáratokkal, a keresztes eszmerendszerrel összefüggő alkotások. A lovagi eszményt és a hősiesség kultuszát hirdető költészet (melynek csak töredéke maradhatott az utókorra) ugyanúgy jelen volt a főúri vagy fejedelmi udvarban, mint a fogadókban és a piactereken vagy épp a keresztes vállalkozásra összegyűlt katonák körében.⁶⁴

⁶³ DLF, 1964, 327–332; DMA, 2002, 1239–1246; ZINK, 1992, 131–156, 181–190.

⁶⁴ A főurak közül a leghíresebb maga Joinville hűbérura, a Dalmok Thibaud de Champagne (1201–1253); a keresztes hadjáratok költészetére lásd ZINK, 1992, 84–86, 101–104, 117–123, 204–205; DLF, 1964, 708–710, 723–727, 727–731; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie. La Croisade*, Lausanne: L'Age d'homme, 1983, 311–315 (Cheminements); Jean BÉDIER, *Les Chansons de Croisade*, Paris, 1909; Henri-Irénée MARROU, *Les Troubadours*, Paris, 1971, 25–26, 60, 103–105 (Points. Histoire, 5).

Számos középkori szerző több területen és több műfajban is rendre kipróbálta tehetségét. A 13. századi költők közül erre jó példaként kínálkozik Rutebeuf (1230 k.–1285 k.), akinek munkásságát az irodalomtörténet és a történetírás egyaránt fontosnak tekinti. Rutebeufnél ugyanis, más nagy jelentőségű költői művei mellett, a *keresztes háború* problémája (főleg *Complaintes d’Outre-mer* című művében) igen lényeges helyet kapott. Emellett köszönhetünk neki egy Árpád-házi Szent Erzsébet-vitát is, melyet a francia királyi család – közelebbről Franciaországi Izabella (valószínűleg innen a címben a költőien összehozott név: *Elysabel*), Champagne grófnéja és Navarra királynéja (1255–1271) – számára készített,⁶⁵ s melyet egyébiránt Joinville is ismerhetett, hiszen a mű elkészültét 1264-re datálják.

Noha a század elején megszületett a prózában írott történelem, a szűkebb értelemben vett franciaországi francia nyelvű történetírás alkotásai között a 13. század folyamán továbbra is fontos szerep jutott a verses alkotásoknak. Közülük a legismertebbek a Guilhelm de Tudela által provanszál nyelven írott, az albigensekkel szimpatizáló *La Canson de la Crozada* a század elejéről (1210–1213), ennek folytatása (1213–1218), az ellentáborhoz tartozó ismeretlen szerző műve, a Philippe Mouskès-nek tulajdonított *Chronique rimée* (1243 k.), Adam de la Halle (1235 k.–1285/88) torzóban maradt gesztája II. Róbert szicíliai királyról, továbbá Baudouin d’Avesnes (1213–1289) *Chronique universelle*-je.⁶⁶

Noha nincs konkrét adatunk arról, hogy e műveknek közvetlen kapcsolatuk lett volna a Joinville-féle Szent Lajos-történettel, a kutatók mégis az imént fölsorolt szövegeket szokták Joinville műveltsége háttérforrásának tekinteni. Szent Lajos-története mindenesetre nem elszigetelt, a semmiből kiemelkedő alkotás,

⁶⁵ A középkori irodalomra lásd Michel STANESCO–Michel ZINK, *A középkori regény története az európai irodalomban*, ford. SASHEGYI Gábor, Bp.: Palimpeszt Kulturális Alapítvány, 2000; a költészet és a regény 13. századi fejlődésére és történeti érdeklődésére ZINK, 1992, 214–217, 229–241; a költészetre SELÁF, 2008, 446–452. A Szent Erzsébet-életrajzot Érard de Leizinnes, Auxerre kanonokja, majd püspöke, Villehardouin dédunokája rendelte meg, Rutebeuf pedig V. Thibaud feleségének, Izabellának ajánlja. Ebből arra is lehet következtetni, hogy Szent Erzsébet igen nagy tiszteletben állt a francia királyi udvarban. Rutebeufre lásd DLF, 1964, 664–665, kiadva: *Oeuvres complètes de Rutebeuf: trouvère du XIIIe siècle*, éd. Achille JUBINAL, II, Paris, 1875, 310–398. Szent Erzsébet kultuszára nemzetközi kontextusban lásd KLANICZAY, 2000, 169–239; Sz. JÓNÁS Ilona, *Árpád-házi Szent Erzsébet*, Bp., 1986 és 1997 (Életek és korok) (orientáló irodalom: 192–207); *Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről*, szerk. J. HORVÁTH Tamás–SZABÓ Judit, Bp., 2001 (Középkori Keresztény Írók, 3).

⁶⁶ DLF, 1964, 27–28, 160–163, 187–188, 191–192; ZINK, 1992, 85, 191, 207–210; *La croisade albigeoise*, éd. Monique ZERNER-CHARDAVOINE, Paris, 1979 (Collection Archives, 75).

hanem a jéghegy csúcsa a korabeli francia nyelvű irodalmi és historiográfiai produkcióban. Joinville egyrészt a már kialakult és megizmosodott francia történetírás hagyományait vitte tovább (noha ennek talán nem volt tudatában), s eközben szó szerint átvett és felhasznált más szövegrészeket, másrészt pedig *új műfajt* teremtett: a *Szent Lajos élete* tehát egy olyan, *hagiográfiai* elemekkel keveredő történeti munka, melynek alapján Jean de Joinville-t, Champagne *sénéchal*-ját nemcsak történetíróként, hanem a francia irodalom első *memoárirójaként* is számon tartja a tudomány. Ugyanakkor kivételes történeti értékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy napjainkban is elsőrendű forrása maradt minden olyan monográfiának, mely a 13. század végi Franciaország történetét tárgyalja.⁶⁷

Joinville élete és műve – mint láttuk – szoros összefüggésben áll egymással, s a szerző élettörténetének fő forrása maga a ránk maradt história. Műveltségének megszerzésében bizonyára segítette az a szellem, az a pezsgő, francia nyelven dinamikusan kibontakozó (középkori értelemben vett) irodalmi élet, melyben a verses gesztáknak, a franciául is olvasható szentéletrajzoknak már megvolt a közönségük, a *trouvère*eknek és a *troubadourok*nak megvolt a maguk helye és presztízse. Ahol virágzott a francia nyelvű egyházi és világi költészet, melynek egyik főszereplője és központi témája a lovagság, a keresztes hadjárat, a *voyage d'outre-mer*; a zarándoklat gondolata, s ahol már kezdtek feltűnni a francia nyelvű prózai művek, az első regények.⁶⁸ A champagne-i grófi udvar azok közé a központok közé tartozott melyek a kor szellemét és újításait befogadták, s azokhoz alkotó módon járultak hozzá. Ugyanezek a hatások érzékelhetők a francia királyi udvarban, a monarchia politikai központjában, ahol a *translatio imperii* fogalmához ekkoriban csatlakozik a párizsi egyetemre súlyozottan kimunkált *translatio studii* elve.⁶⁹

⁶⁷ A kérdéskörre lásd DLF, 1964, 187, 191–192, 160–163, 417–419. Példaként lásd *Les Chroniqueurs de l'histoire de France depuis les origines jusqu'au XVIe siècle*, I–IV, texte abrégé, coordonné et traduit par Mme de WITT, née GUIZOT, IIe série, *Les Chroniqueurs: de Suger à Froissart*, Paris: Hachette, 1884 (díszkiadás).

⁶⁸ DLF, 1964, 649–650; DMA, 2002, 1239–1242; ZINK, 1992, 71–100, 101–129, 131–167, 175–196; SELÁF, 2008, 167–234, 465–494.

⁶⁹ A *translatio*-elméletek a középkori mentalitástörténet egyik szellemi vonulata, mely a 11–12. századi Nyugat-Európában jelenik meg, és bibliai referenciákból (Dániel könyve) kiindulva az egymást követő királyságokról, vagyis a *politikai* hatalom, az *imperium* Keletről Nyugat felé történő áttevődéséről szól. A *translatio imperii*nek több olvasata van: eredendően Babilon–Méd Birodalom–Perzsia–Görögország–Makedónia–Róma az útirány. Otto von Freisingen számára Róma–Konstantinápoly–Karoling Birodalom (frankok)–Germania (Német-római Császárság) az útvonal, Chrétien de Troyes (és a párizsi egyetem) Görögország–Róma–Párizs mozgást tételez föl. (A *translatio imperii* eszméjét Hernán Cortés is fölhasználja majd Montezuma államának átvételével kapcsolatos gondolatmeneténél.) A *translatio studii/translatio studiorum* az előbbinek a leképezése, s feltételezi a *tudás*-

Ebben a környezetben Joinville számára – akinek műveltségéhez bizonyos szintű latintudásnak hozzá kellett tartoznia – természetes lehetett, hogy franciául ír, hogy az élőbeszéd hangulatát megőrizve jegyezteti le emlékeit, hogy hőse nemcsak kimerevített képként, hanem élő emberként jelenik meg az emlékiratok lapjain, mint ahogyan az is, hogy a szerző elfoglalja méltó helyét a történetben, és gyakran párbeszédet folytat hősével vagy kommentálja (nem csupán leírja) cselekedeteit.

Joinville, mint elmondásából megtudjuk, a királyi udvarral tizenöt éves korában került szorosabb kapcsolatba, amikor (1240-ben) Saumurbe kísérte urát, Thibaud champagne-i gróft. A minden szempontból sorsdöntő pillanat akkor érkezett el, amikor 1245-ben, a király csodálatos felgyógyulását követően, Jean de Joinville IX. Lajossal együtt felvette a keresztet. A további események is nagyrészt művéből hámozhatók ki. Mint láttuk, a király közvetlen környezetébe Ciprus szigetén (Nicosiában) került 1248-ban, s sorsuk ettől kezdve, számos közös élmény, siker és kudarc hatására is, szorosan összefonódott. A király mind gyakrabban hallgatott szavára, fogadta meg tanácsait. Joinville a keresztesek valamennyi tengerentúli akciójában részt vett, s ezekről lebilincselő, színes leírásokat hagyott ránk. A királlyal együtt tért vissza 1254 nyarán Franciaországba. Hazatérését követően Joinville ugyan többnyire birtokaira visszavonulva töltötte idejét, de többször is engedelmeskedett a király hívásának és csatlakozott az udvarhoz. Valószínűleg annak alapján, amit egyfelől Egyiptomban, másfelől hazatérésekor birtokain tapasztalt, határozott véleménye alakult ki: nem volt hajlandó többé keresztes hadjáratra indulni, sőt nagy haraggal szól mindazokról, akik a király tragikus következményekkel járó, végzetes tuniszi vállalkozását támogatták.

Egyértelműnek látszik, hogy a *Szent Lajos életének* megírását nem pusztán az erre való felkérés motiválta. Joinville mindvégig megőrizte, gyengéden és eltökélten ápolta barátja, a szent király emlékét. Láthattuk, hogy aktív szerepet játszott a kanonizáció előkészítésében, s jelen volt annak betetőzésénél, a szentté avatási ceremónián. A Szent Lőrinc családi kápolnában „Isten és az ő tiszteletére” emeltetett Szent Lajos-oltár annak a megerősítése is, hogy a szent király nemcsak szentként, de barátként is folyamatosan jelen van János úr (és a Joinville-ek) környezetében, „ahol örökké énekelni fognak az ő tiszteletére”.⁷⁰

nak a fény mozgásirányát követő terjedését, vagyis az Éden–Jeruzsálem–Babilon (Kairó)–Párizs (majd Amszterdam és London) útírányt. A koncepció megfogalmazása Jacques Le Goffnak (1964) köszönhető, vö. LE GOFF, *La Civilisation de l'Occident médiéval*, Paris: Arthaud, 1984, 196–200 (Les Grandes Civilisations). Lásd továbbá az értelmiség kialakulásáról szóló klasszikus tanulmányát: Jacques LE GOFF, *Az értelmiség a középkorban*, ford. KLANICZAY Gábor, Bp., 1979 (Gyorsuló idő); Uő, *Európa születése a középkorban*, Bp.: Atlantisz, 2008 (Európa születése).

⁷⁰ JOINVILLE, 766–767.

Joinville alakja fel-feltűnik Szent Lajos utódainak uralkodása idején is: hosszú élete során, szeretett urát és barátját is beleszámítva, őt francia király alattvalója volt, közülük csak Szép Fülöppel volt hűvös a viszonya. Joinville kora főurai között minden bizonnyal művelt embernek számított, s aligha tagadható, hogy a sors rendkívüli elbeszélő tehetséggel áldotta meg. Noha a Villehardouinnel való összehasonlításban mint tudós történetíró valószínűleg alulmaradna (Gaston Paris), *memoárszerzőként* első a francia irodalomban, s mind a mai napig a legkitűnőbbek között tartják számon (Pauphilet). Eladdig ismeretlen, utolérhetetlen hangulatú, anekdotázó és közvetlen stílusa az élőbeszédből és a diktálásból fakad, s jól köti össze a különböző, korábbiak tűnő részleteket, valamint a más francia nyelvű szövegekből származó átvételeket. A letisztult szöveg (de más összefüggésben az ismétlések is) arra engednek következtetni, hogy ezeket az emlékeket, történeteket hosszú élete során gyakran elmesélhette. Ebből azt is megtudjuk, hogy nagyjából így beszélhettek a francia fejedelmi udvarokban.⁷¹ Ennek a mesélő-író-szerkesztő munkának az eredményeképp egészült ki, vált mind kerekébbé Joinville anyaga, ami lehetővé tette a szent király keresztényi és személyes tulajdonságainak emberközeli, addig soha nem ismert közvetlenségű s néha gyengéd humorral átszőtt bemutatását, kiemelve nagylelkűségét, kegyességét, igazságosságát, egyéb emberi és uralkodói kvalitásait. Joinville tehát nem IX. Lajos uralkodásának történetét írta meg, s nem elsősorban a felkenés szertartásával már *szakrálissá* lett *csodatévő* uralkodót, a megközelíthetetlen, tökéletes Szent Király alakját vagy éppen a *szerves* barátok szentjét mutatja be, hanem Lajost, az *egyszerű* emberek *szentjét* és főleg az *embert* (szenvedését, örömeit, gyengeségeit, hibáit, vidámságát) ábrázolja: azt a képet nyújtja tehát, amire a ketjük közötti *kölcsönös* és mély *baráti* kapcsolat leginkább predesztinálta őt.⁷²

Ennek megfelelően az egyiptomi hadjáratlalt kapcsolatban is a számtalan színes epizód felidézése talán jobban érdekli, mint a nagy katonai manővereknek, az erőviszonyok változásainak bemutatása. Joinville-t a közvetlenül a szeme előtt zajló

⁷¹ Joinville nyelvezetéről lásd Natalis de WAILLY, *Addition au Mémoire sur la langue de Joinville*, Bibliothèque de l'École des chartes, 44(1883), 12–25; Charles-Victor LANGLOIS, *Joinville*, in Louis PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la littérature françaises des origines à 1900*, II, *Le Moyen Âge*, Paris, 1897, 301–308; Newton S. BEMENT, *Latin remnants in Joinville's French*, *Philological Quarterly*, 26(1947), No. 4, 289–301; Michèle PERRET, *L'espace d'une «vie» et celui d'une langue. Combinatoire des expressions locatives dans la «Vie de saint Louis» de Joinville et dans la langue du XIe au XVIe siècle*, *Langue française*, No. 40, 1978, 18–31; Jacques MONFRIN, *Philologie et histoire: l'exemple de Joinville*, in *La filologia testuale e scienze umane. Convegno internazionale dell'Accademia dei Lincei, 19-22 aprile 1993*, Roma, 1994, 33–59.

⁷² A Szent Lajosról kialakult kép gazdagságára példaként lásd RICHARD, 1983, 447–448, 531, 575–579; LE GOFF, 1996, 546–577, 983–1012; ZINK, 1992, 95–96.

események ragadták meg, a csata helyett az itt-ott kibontakozó csetepaték, egyéni sorsok és kiállások elbeszélése foglalkoztatta.⁷³ Ezeknek ábrázolásában rejlik sajátos tehetsége és hitelessége, aminek legfontosabb forrása az a fantasztikus vizuális memória, amellyel egy nagy kort megért idős ember az emlékezés kockáit képes összerakni és újra lepergetni az olvasó előtt. Leírása filmszerű. Élénk színekben láthatjuk a király és a sereg hétköznapijait, a csaták és a betegségek által megtizedelt csapatot (és egy-egy lovag szenvedéseit vagy éppen halálát), a betegeket és elborzasztó betegségeiket, a keresztesek (és a király) hibáit s néha megmosolyogtató esendőségüket a rájuk szakadó megpróbáltatások közepette. Láthatjuk tehát a manszúrai ütközet egyes epizódjait, de nem látjuk a csatát; láthatjuk, miként kormányoz a király, de nem látjuk a királyság kormányzatának működését; láthatjuk a különböző csoportok mozgásának és a hatalmi harcoknak a megnyilvánulásait, de nem látjuk e mozgások célját és irányait. Mindebből ismét csak az következik, hogy Joinville műve nem klasszikus értelemben vett történetírói produkció. Elsősorban azokat a jeleneteket őrizte meg, azok nem hullottak ki a nyolcvanöt esztendő aggastyán emlékezetének rostáján, melyeket ő maga személyesen átélt, melyekhez érzelmileg is erősen kötődött, amelyeket a legfontosabbnak tartott, s az idők során bizonyára számos alkalommal elmesélt környezetében. *A Szent Lajos élete* tehát az ilyen történetek, *élmények füzére*, ennek ellenére ke-
rek egész, de minden egyes elemét tekintve önmagában is élvezhető és értékelhető alkotás. Fontos szerepet játszanak benne azok a részek, melyeket az általa is említett francia nyelvű könyvből (*roman*) vett át (mindenekelőtt az *Enseignements* és a *Grande Ordonnance*), időnként ezeknél is feltámad elbeszélő-szerkesztő kedve, s közvetlen élményközelív tesz olyan eseményt, melynél nem volt jelen.⁷⁴

Joinville a fenti ábrázoló technika segítségével nagy hatású jeleneteket és képeket alkotott, illetve örökített meg, amelyek, miközben a „Szent Király” alakját közel hozzák az olvasóhoz, arra is alkalmasnak bizonyultak, hogy később a francia királyság számára alapvető fontosságú koncepciók építkezhessenek szilárdan rájuk, s hogy ennek során a későbbi századok számára is szimbolikus politikai üzenetek fogalmazódjanak meg. Így született meg az a későbbi francia történetírásban olyannyira kedvelt és a középkori francia monarchia *megingathatatlan*

⁷³ Leírásai gyakran pillanatfelvételek a csatákról, az egyéni helytállásról. Manszúránál pl. az ő feladata egy stratégiai fontosságú híd megvédeése, amit igyekszik rendkívüli vitézséggel és a legjobb tudása szerint teljesíteni, miközben az összecsapások taktikai és stratégiai összefüggéseit nem érzékeli. JOINVILLE, 236–241.

⁷⁴ Ilyen pl. az *Intelmekre*, illetve Szent Lajos halálának körülményeire vonatkozó megjegyzése: megemlíti, hogy mindezt Alençon grófjától, a király fiától hallotta – JOINVILLE, 755–756 –, de szövege valójában teljesen azonos a *Grandes Chroniques* szövegével. MONFRIN, 1995, 756.

ságával oly szívesen összekapcsolt, szimbolikussá merevített kép, mely a szent királyt a vincennes-i erdőben, *hátát egy hatalmas tölgyfának támasztva*, alattvalóitól körülvéve ábrázolja, amint országa ügyes-bajos dolgait intézi; vagy amint ágyára telepedve, országa báróit, tudós embereit maga köré gyűjtve igazságot szolgáltat (a *lit de justice* intézményének indító képe). A szerző ezzel megalkotja a *szent király*, a tökéletes *lovagkirály* típusát, akit már életében szentként tiszteltek, de éppen Joinville-től azt is megtudjuk, hogy a szent életű, népének „jó igazságot” szolgáltató és a legmagasabbrendű földi erényekkel teljes, hitében sziklaszilárd uralkodó egyben természetes, esendő, törekény ember is, aki a leg-egyszerűbb emberi értékekkel rendelkező közvetlen jó barát is lehetett.

Sokat megtudunk a mű másik főszereplőjéről is, hiszen először fordul elő, hogy egy történeti munkában a szerző nem hogy nem rejtőzködik, hanem mesz-sze túlmegy azon, hogy nevét adja munkájához. Jean de Joinville hűséges alattvaló és jó barát, maga a *megtestesült józan gondolkodás*, akinek viselkedése és vélekedése esetenként oly bájosan ellensúlyozza a szent király tiszta, szinte földöntúli buzgalmát. Ő a jó lovag, aki illően irtózik a halálos bűnöktől, de ha a lepra és száz halálos bűn között kellene választania, akkor mégiscsak a józan ész – és nem a vakbuzgóság – szavának enged, s bevallja, hogy tétovázás nélkül választaná az utóbbiakat (amit egyébként Szent Lajos egyszerre szigorral és toleranciával vesz tudomásul). Őszintén, szívből s becsületből szolgálja urát (de azért pénzért is), s erősen hiszi, hogy a keresztesek a paradicsomba jutnak (de – szemben egyes túlzottan lelkes keresztesekkel – nem látja úgy, hogy ezt nagyon siettetni kellene). Megtudjuk tőle, hogy a király nem tűrte az istenkáromló beszédet, és súlyos büntetéseket szabott ki érte (de lelkesen hozzáteszi, hogy mindezt Joinville-ben egy pofon vagy egy kézre ütés jár). Elmondja, hogy a király mily haraggal viseltetett a kockajátékokkal szemben, s azt is, hogy országában betiltotta őket – és beszámol arról, hogy a király testvérei (főleg Anjou Károly) is kockajátékot játszanak. A király többször ösztökéli, hogy (hozzá hasonlóan) mossa meg a szegények lábát nagycsütörtökön, de ez a királyok által gyakorolt kegyes, krisztusi gesztus nagyon nem nyeri el Joinville tetszését, s ezt nem is rejti véka alá. A király *krisztusi* alkat.⁷⁵ Mint földi halandónak *vannak testi gyengeségei*, de *lelkiek* soha. Joinville azonban tétovázás nélkül vallja be, hogy neki *viszont lelkiek is vannak*, amivel egyszerre köti össze és választja külön a két főszereplő személyét, életútját, s egyfajta kompromisszumot hoz létre a hit parancsa és a józan ész között, ugyanakkor a szent király alakját ezáltal még szeretetreméltóbbá és emberközelibbé teszi.

⁷⁵ Erre Joinville utal is halálának leírásakor: abban az órában halt meg, amelyikben Krisztus. JOINVILLE, 757. Krisztust a hatodik órában (déli 12 óra) feszítették meg, és a kilencedik órában (du. 3 óra) halt meg.

Mindehhez jól illik a tiszta, áttetsző stílus, a diktálásból is következő világos, pallérozott, de közérthető beszéd, melynek fontos eleme az ura iránti csodálat és szeretet, valamint az a szelíd *humor*, mely rendre átsüt Joinville elbeszélésén. Úgy tűnik, Joinville-nek a király társaságában nagyon sok mindent szabad, amit másoknak nem, s ez csak növeli azt a szeretetteljes tiszteletet, amelyet királya iránt tanúsít. A szerencsésen megválasztott *műfaj*, a *nyelv* és *stílus* értékei, a há-lás *téma* és a népszerű *főhős* alakja mellett ezek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy Joinville műve a későbbi századokban a középkor *leggyakrabban idézett és leg-olvasottabb* munkái közé tartozzék.

Aligha szükséges itt különösebben hangsúlyozni azt a kivételes szerepet, amelyet *Szent Lajos kultusza* a francia monarchia fejlődésében játszott már közvetlenül az uralkodó halálát követően, a 14. század végén (V. Károly), a 15. század során (VII. Károly, XI. Lajos) vagy éppen a későbbiekben (különösen XIV. Lajos korában). A historiográfia szempontjából nézve viszont arra kell felhív-nunk a figyelmet, hogy a francia, különösen pedig a francia nyelvű történetírás, a francia uralkodók törekvéseivel tökéletes szinkronban, ismét fejlődésének kulcsfontosságú szakaszához érkezett. A francia historiográfia két nagy hatású vonulata,⁷⁶ a keresztes háborúkban való való francia részvétel és a „Francia Ke-let” történéseihez kötődő, illetve a *Capeting-monarchia kiteljesedésének* folya-matát bemutató és azt a maga eszközeivel erőteljesen támogató irányzat Joinville művében kapcsolódott össze. A 13. századra a francia monarchia belső és külső expanziójának egyik legfőbb ideológiai pillére a keresztes hadjárat eszméje lett. A szentté avatott király pedig rendkívül erőteljes, morális és hatalmi töltést adott a IX. Lajos után következő uralkodók (mindenekelőtt IV. Fülöp) a központi ha-talom megteremtését és dinamizálását célzó törekvéseinek.⁷⁷

⁷⁶ CSERNUS, 1999, 47–49.

⁷⁷ Más előjellel és más kontextusban ugyan, de ugyanezt a folyamatot mutatja a Capeting-monarchia expanziójának és a kereszteshadjárat-eszmének az első közvetlen és egyik legdurvább összekapcsolódása, az *albigensek* elleni hadi vállalkozás. Mint ismeretes, az albigensek elleni keresztes hadjárat *értékpusztító* és *államalkotó* szerepe szempontjából leginkább a keresztesek század eleji bizánci akciójához volt hasonlatos – de ahhoz volt fog-ható a kortársaknak a történetírásban is néhol tetten érhető lelkiismeret-furdalása is. Erre vonatkozóan lásd LAVISSE–LUCHAIRE, 1911, 259–284; FAVIER, 1984, 154–158; Walter ZÖLL-NER, *A keresztes háborúk története*, ford. JÓLESZ László, Bp.: Kossuth, 1980, 154–156; Paul ALPHANDÉRY–Alphonse DUPRONT, *La Chrétienté et l'idée de la Croisade*, postface de Mi-chel BALARD, Paris: Albin Michel, 1995, 298–337, 434–462. A kereszteshadjárat-eszme és a monarchia összefonódására EHRARD–PALMADE, 1965, 12.

Szent Lajos hadi vállalkozásainak tehát *nem úgy* volt *államalkotó tendenciájuk*, mint a korábbi keresztes hadjáratoknak, vagyis *nem a keleti latin államok* számának gyarapításához vagy a korábbi viszonyok átrendezéséhez vezettek elsősorban (ezt Itáliában és a Balkánon részben majd megvalósítják Lajos fivérének, Anjou Károlynak a törekvései), hanem a francia monarchia további fejlődésére, a *monarchia koncepciójára* voltak döntő hatással. Joinville műve mindenesetre újabb egyértelmű bizonyíték arra a kivételes érdeklődésre, melyet általában a francia történetírás és irodalom, különösen pedig (a 13. századtól) a francia nyelvű történeti irodalom az európai *kereszténység keleti területei* iránt addig is tanúsított, s nagymértékben hozzájárult ennek az érdeklődésnek a további fenntartásához, és a közgondolkodásban (a kései utókor számára is) a kettőt szorosan összekapcsolta.⁷⁸

Szent Lajos személye és uralkodásának időszaka természetes módon kötötte össze a francia keresztes és a dinasztikus történetírás vonulatait. Az általa képviselt uralkodóeszmény azonban valójában betetőzése egy fejlődési folyamatnak és nem a kezdete. A francia monarchia, mely sokat profitált a szent király tevékenységéből, személyiségéből és uralkodásából, alig negyedszázad múlva, IV. Fülöp alatt már egészen más arcát mutatta. Míg Szent Lajos számára az együttműködés, a „jó kormányzás”, a közvetítés, a békeszerzés, a jog tisztelete (ide értve a bárók privilégiumait is) és a jó adminisztráció volt a lényeges, addig Szép Fülöpnek már csak az volt a fontos, hogy a stabilizálódott királyság erőforrásait a lehető legpragmatikusabb és leghatékonyabb módon, a rendelkezésére álló eszközök maximumával élve és időnként visszaélve, hatalma megerősítésére, központosítására és kiterjesztésére használja föl. Ez lett a sorsa a monarchiával összekapcsolt keresztes eszmerendszernek is, mely Fülöp legistáinak értelmezésében olyan szerepet kapott, melynek segítségével megindokolható: miért kell Franciaországnak a nyugati kereszténység leghatalmasabb országának lennie,

⁷⁸ Egyáltalán nem véletlen, hogy a versailles-i kastély 19. századi díszítésekor (1843) a keresztes hadjáratokban való francia részvétel olyan jelentős szerepet kapott. A keresztes háborúk öt terme a középkor újrafelfedezésének jegyében, Lajos Fülöp uralkodásának idején készült el (150 kép és mintegy 300 alak megfestésére került sor). A falakra fölkerültek a hadjáratban részt vevő családok címerei (így II. András magyar királyé is). A termek azt a felfogást tükrözik, hogy a keresztes hadjáratok a francia monarchia nagy vállalkozásai voltak, a „grandeur” fontos elemét jelentik, miközben a termek díszítése egy „polgárkirály által a nemességnek tett gesztusként” is értékelhető. (A vállalkozás nem várt eredménye lett a kor egyik legnagyobb oklevélhamisítási ügye, melynek során a képekre fölkerülni kívánó, de eredeti oklevelekkel nem rendelkező nemesi családok hamis okleveleket vásároltak maguknak.)

szembeszegülvén az *univerzális* hatalmakkal (a pápasággal és a császársággal), letörve az ország nagy territoriális urainak befolyását és megroppantva a keresztes hadjáratok egyik legfontosabb és leghatékonyabb hadoszlopának, a templomos rendnek a hatalmát. IV. Fülöp tehát a keresztes eszmében rejlő közvetett és közvetlen erőforrásokat a monarchikus hatalom szolgálatába állította, annak érdekében, hogy ezáltal egy új, belső és külső dominanciára törő királyi hatalmat hozzon elsőprő lendületbe.⁷⁹

Az az uralkodómodell, melyet Szent Lajos képviselt, és amelyet Joinville megalkotott, kiszínezett és átadott, jelentős hatást gyakorolt a későbbi uralkodómodellekre is. A Szent Lajos alakjához kapcsolódó, illetve hozzá kapcsolt gesztusok, szimbolikus jelenetek, anekdoták, elvek – hit, becsület, önfeláldozás – mind-mind befolyásolták az uralkodókról kialakult későbbi ideálképet. (Azt a képet egyébként, melyet Szép Fülöp már két generációval később megcáfolt a maga kegyetlen pragmatizmusával, a *tetteivel*.)

Super homo – ez a kifejezés szerepel VIII. Bonifác Lajos király szentté avatását kinyilvánító bullájában.⁸⁰ Más összefüggésben a középkor folyamán nem találkozunk ezzel a kifejezéssel. Úgy tűnik, Lajos király számára lett kitalálva. Szent Lajos kétségtelenül a francia történelem egyik világszerte legismertebb és legelismertebb személyisége. Ritka eset, amikor a középkor története kapcsán elmondhatjuk: ezt a tekintélyt már életében kivívta magának, ráadásul nemcsak Franciaországban, hanem a korabeli keresztény országokban, sőt még a muszlim államokban és a világhódító mongol birodalomban is így vélekedtek róla. Szent Lajos Franciaország legkarizmatikusabb uralkodója, a francia királyok között az egyetlen szent. Nem kétséges: rendkívüli érzéke volt ahhoz, hogy korát, alattvalóit, a kor szellemét megértse, és volt szándéka, tehetsége és voltak eszközei,

⁷⁹ A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozására lásd KRYNEN, 1993, 69–166; a keresztes hadjárat és a királyi hatalom politikai-ideológiai összefogásának legkidolgozottabb változatára lásd Pierre Dubois (1250–1321) *De recuperatione Terrae Sanctae* (1305–1307) című kulcsfontosságú munkáját (éd. Charles-Victor LANGLOIS, Paris: Picard, 1891). MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben*, Bp.: Line Design–HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010; SÁGHY Marianne, *Keresztes háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról*, in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*, szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp.: Eötvös Kiadó, 1999, 121–132. Vö. továbbá RICHARD, 1983, 159–204, 383–404, 417–454; Jean RICHARD, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris, 1953, 262–274; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 284–322; FAVIER, 1984, 223–237.

⁸⁰ CAROLUS-BARRÉ, 1994, 278–288; LE GOFF, 1996, 948–982. Az uralkodók szentségének irodalmából magyar és európai kontextusban lásd KLANICZAY, 2000.

hogy mindezt befolyásolja is. A 13. században ő az egyetlen szentté avatott király, egyben ő az utolsó szentté avatott uralkodó.⁸¹

Amikor a francia monarchia kiteljesedésének időszakában a francia királyok hirtelen döntéssel elhagyják a Nagy Károly óta különösen jól hangzó, tisztelt és programadóként is gyakran választott Károly nevet, és Lajos nevű⁸² királyok váltják egymást a „legkeresztényibb királyok” trónján, a francia monarchia természetes módon új védőszentre is talált Szent Lajos személyében, akinek kultuszára minden lehetséges területen támaszkodott.⁸³ Halálát követően – mint láttuk – igazi mozgalom indult a király kultuszának további elmélyítése, kimunkálása, kiszélesítése és ápolása érdekében. Pápák sora foglalkozott a kanonizáláshoz szükséges anyag összeállításával, a szentté avatási per előkészítésével.⁸⁴ De emellett a szent király alakja, mely szorosan összeforrott a monarchiával, és annak kivételes tekintélyt biztosított, a közvetlen utódok és az egész dinasztia számára rendkívül fontos volt. A francia uralkodó már életében úgy „szerkesztette meg” udvarát, hogy az minden szempontból modellértékű legyen. A földi állapotoknak igazodniuk kellett

⁸¹ LE GOFF, 1996.

⁸² Napjainkban, a legitimista irányzat szerint, az 1974-es születésű, francia és spanyol állampolgárságú Louis de Bourbon, Anjou és Bourbon hercege XX. Lajos néven örököse a francia királyi címnek.

⁸³ A Francia Királyság védőszentje a Capetingek időszakában Szent Dénes (Saint Denis), akinek kultusza éppen IX. Lajos időszakában kapott új lendületet azáltal, hogy a Saint-Denis-apátságba koncentrálódott a monarchia szakrális hatalmának egy szimbolikus része. Ott hozza létre IX. Lajos a „három faj” (Merovingok–Karolingok–Capetingek) királyi nekropoliszát, ott írják IX. Lajos uralkodásától kezdődően (latin és *francia* nyelven egyaránt) a monarchia „hivatalos” történetét, s ott őrzik a Francia Királyság zászlaját, az *oriflamme*-ot. Szent Dénes kiemelt kultuszát a százéves háború végére Szent Mihály kultusza váltja fel, amiben Mont-Saint-Michel fekvéséből következően szinte bevehetetlen apátsága szimbolikus szerepet játszott. Szent Lajos kanonizálása és személyének a francia monarchiával való mind szorosabb összekapcsolása azonban e téren is új helyzetet és új lehetőségeket teremtett. Szent Lajos ekkor a *modern* francia monarchia szimbóluma és védőszentje lesz. Ebbe a gondolatmenetbe illeszthető a Királyi és Katonai Szent Lajos Érdemkereszt (*Ordre Royal et Militaire Saint Louis*) létrehozása is, melyet XIV. Lajos alapít (1693. április 5.; a rávésett jelző: *Ludovicus Maius Instituit*). Ezt tekintik az első modern érdemrendnek, amennyiben a katonai kiválóságot ismeri el, és elnyerésének nem feltétele, hogy a kitüntetett nemesember legyen (de általa esélyt kap, hogy azzá váljék). Az érdemkeresztben ábrázolt Szent Lajos-alak egyik kezében babérkoszorút, a másikban Krisztus töviskoszorúját tartja.

⁸⁴ A szenté avatási procedúra menetére, körülményeire és dokumentumaira a legátfogóbb feldolgozás CAROLUS-BARRÉ, 1994.

a mennyei udvar képéhez. A földi udvar szent alapelvekre épül, Szent Lajos már életében úgy él, mint egy példázat. Az elképzelt *mennyei udvar* és a *földi hatalom* szoros összefüggésben van: „A mennyei udvar legközelebbi hasonmása a 13. századi Európában minden bizonnyal Szent Lajos udvara volt” – írja Klaniczay Gábor.⁸⁵ A szentté avatási procedúrának természetesen nagyon sok és befolyásos támogatója volt. A már életében szentként tisztelt király mennyei-hasonmás udvarának résztvevői, tisztségviselői, előkelő és egyszerűbb működtetői mind annak érdekében tevékenykedtek, hogy az uralkodó kanonizálása bekövetkezzék.⁸⁶ A család tagjai is aktívan részt vesznek a kultusz ápolásában, felkérnek a királyhoz közel álló személyiségeket, hogy írják le emlékeiket, amint tette azt Blanka és Johanna királynő is. Szent Lajos-oltárokat és -kápolnákat alapítanak szerte az országban, majd másfelé is, ahova eljutnak, a kultusz napi jelenlétének biztosítása, ápolása érdekében.⁸⁷ A kanonizálási procedura végigvitelén tehát hatalmas eltökélt és buzgó sereg tevékenykedett e földi világban, s a folyamat 1297. augusztus 11-én beteljesedett.⁸⁸ Szent Lajosnak a szó *legáltalánosabb* értelmében vett, ké-

⁸⁵ KLANICZAY, 2000, 204. A mennyei udvar és a földi hatalom összekapcsolására és európai hatásaira lásd *uo.*, 202–204.

⁸⁶ „Az egyház meghagyhatta volna IX. Lajost a történelemnek. Ehelyett az oltárokra helyezte.” GUÉRANGER, 2008, 13. Jacques Le Goff megfogalmazásában: létrejött „Az oltár és a trón nagy szövetsége”. LE GOFF, 1996, 781–783.

⁸⁷ „Hála neki, Franciaország királyának tekintélye összehasonlíthatatlan magasságba emelkedett.” Louis CAROLUS-BARRÉ, *Les enquêtes pour la canonisation de Saint Louis – de Grégoire X à Boniface VIII – et la bulle Gloria laus, du 11 août 1297*, *Revue d'histoire de l'Église de France*, t. 57, no. 158, 1971, 29. Unokájának, IV. Fülöpnek a hatalmi gépezete pedig ezt reprezentációjában és konkrét politikájában is gyakran kihasználta. LE GOFF, 1996, 805–808; KLANICZAY, 2000, 240–242; André VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge d'après les canonisations et des documents hagiographiques*, Rome: École française de Rome, 1981, 414–415.

⁸⁸ VIII. Bonifác kanonizációs bullája és búcsúlevelei is jól tükrözik Szent Lajos ekkor már széleskörűen elismert, kivételes tekintélyét. A „*super homo*”, a „*supra hominem*” megfogalmazás VIII. Bonifác búcsúleveleinek valóban különös hangulatot kölcsönöz. Két levél született, s mindkettőnek a felvezetése igen beszédes és szimbolikus; az első a „*Reddite quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*”, a második a „*Rex pacificus magnificus est*”. A pápa a bulla szövegében is a lehető legméltóbban fogalmaz. Kezdő szavai – „*Gloria, laus et honor*” – Theodulf d’Orléans 9. századi körmeneti himnuszát idézik. A bulla bevezető szavai párhuzamot vonnak *Krisztusnak Jeruzsálembe* és *Lajos királynak a szentek közé* való bevonulása között. GUÉRANGER, 2008, 16, 112–135, 136–151, 152–159. Ebből akár az is kiolvasható lenne, hogy a pápa és Franciaország közötti kapcsolatok ki-

sőbbi széleskörű elismertetéséhez, *igazi kanonizálásához* azonban Jean de Joinville Szent Lajos-életrajza – *Joinville Szent Lajosa* – vezetett el.⁸⁹ Ehhez a sikerhez minden bizonnyal kellett az is, hogy Joinville nem csak *népnyelven*, de a „nép nyelvén” is alkotott.⁹⁰ Szent Lajost, a „super homó”-t az egyház, a Saint-Pathusok és a pápák, Szent Lajost, az embert Joinville alkotta meg.

emelkedően jók. Valójában Szent Lajos kanonizációs bulláját VIII. Bonifác „Unam sanctam” bullájától (1302. október 18.) alig több mint négy év választja el, amely idő alatt az egyházi és a világi hatalom ismét kíméletlenül felszínre törő rivalizálásának egyik legfontosabb fejezete zajlott le az európai kereszténység történetében.

⁸⁹ A Szent Lajos születésének 800. évfordulójához kötődő számos méltatás közül lásd André VAUCHEZ, *Saint Louis (1214-1270). Le roi juste et l'homme de prière*, Christus, No. 242 (avril 1214), <http://www.revue-christus.com/chroniques/saint-louis-1214-1270/5/4015>.

⁹⁰ LE GOFF, 1996, 1019–1020.

EGYIPTOM A 13. SZÁZAD KÖZEPÉN

Egyiptom történetében a 13. század közepén jelentős változások következtek be: az Ajjúbida-dinasztia uralmát felváltotta a mamelukoké, IX. (Szent) Lajos vezetésével az utolsó komoly katonai erőt felvonultató kereszties hadjáratot indították Egyiptom ellen, és a végül a Mongol Birodalom nyugati terjeszkedése elérte Szíria területét.

Az Ajjúbida-dinasztia uralma alatt Egyiptom újra jelentős nagyhatalom lett az iszlám világban. Ennek előzménye a II. kereszties hadjárat (1147–1148) volt, amely Edessza visszaszerzéséért indult, és Szíria területén folytak komoly küzdelmek. A kereszties hadjáratok egyik következményeként Mezopotámia és Szíria területén újabb muszlim állam jött létre, amelyet Núr ad-Dín Zengi alapított, aki 1154-ben meghódította Damaszkuszt, miáltal lehetővé vált a Jeruzsálemi Királyság elleni egységes fellépés. Nagyjából ugyanebben az időben III. Balduin bevette Aszkalont (1153), így megnyílt az út a Nílus deltája irányába. Ekkor Egyiptom megosztott és katonailag gyenge volt. Balduin utóda, I. Amalrik jeruzsálemi király (1162–1174) kétszer támadt Egyiptomra, 1164-ben és 1168-ban, Núr ad-Dín pedig három hadjáratot indított Egyiptom ellen. Először 1163-ban; visszavonulásához Amalrik támadása nagyban hozzájárult. 1167-ben Núr ad-Dín Egyiptom ellen küldte kurd származású hadvezérét, Sírkuhot, mire az egyiptomi fátimida uralkodó Amalrikhoz fordult. Aztán mindkét sereg, a nyugati és a zengida egyaránt elhagyta Egyiptomot. Később azonban Amalrik az egyiptomi uralkodóval összeveszett és mégis ellene vonult, mire Núr ad-Dín közbeavatkozott, és Sírkuhot újra Egyiptomba küldte, hogy segítsen a fátimida uralkodónak az egyiptomi adójövedelmek harmadáért cserébe. Sírkuh kiűzte Amalrik seregét Egyiptomból, és úgy döntött, hogy ott marad. Sírkuhot vezírré nevezték ki, majd 1169. évi halála után Szaláh ad-Dín lett a fátimida kalifa vezírje. 1169 októberében Amalrik és egy bizánci sereg Damietta ostromába kezdett, de aztán dolgavégezetlenül távozott. Ez a fenyegetés megerősítette Szaláh ad-Dín helyzetét, aki elkezdte kiépíteni saját hatalmi bázisát: *ikta*földeket osztott családtagjainak, követőinek, beduin vezetőknek és emíreknek, s emellett katonarabszolgákat, mamelukokat vásárolt. Megegyezett a helyi vezetőkkel, és tudósokat, valamint hivatalnokokat toborzott. Mikor kellőképpen erősnek érezte magát, megbuktatta a fátimida kalifát, és 1171. szeptember 10-én a *hutba* (pénteki prédikáció) az abbászida kalifa nevében hangzott el Fuszátban, majd három nappal később és a következő pénteken már Kairóban is az ő nevében mondták a *hutbát*, jelezve,

hogy a síita fátimida kalifátus véget ért. Ennek volt még egy fontos következménye: a Fátimidák a síita–iszmaílita vallási irányzatot követték, szemben a lakosság többségével, amely szunnita maradt, most viszont már az uralkodó is a szunnita lett. Szaláh ad-Dín jelentős vállalkozásokba fogott, 1176-ban kezdték el a kairói citadella építését, amely részben a keresztések elleni védelmet szolgálta, részben a belső felkelések ellen nyújtott menedéket. A tengeri kereskedelem fellendítéséért is számos intézkedést tett, ami adójövedelmeit növelte. Miután sikerült hatalmát megszilárdítani Egyiptomban, két fontos dolog történt: Núr ad-Dín 1174. május 15-i halálával októberben lehetőség nyílt Damaszkusz elfoglalására. Még ebben az évben meghalt Amalrik is, minek következtében a latin királyságok meggyengültek, és ezután csak Szíria területén hajtottak végre katonai műveleteket. Egyiptomot csupán akkor érte fenyegetés, ha a kereszties hadakat Európából szervezték. A fátimida rendszer bukásával Szaláh ad-Dín biztosította Egyiptom feletti hatalmát, és amikor Núr ad-Dín meghalt, Szíria és Mezopotámia is a kezébe került. Ezután Aleppó 1183-as megszerzésével egy új nagy birodalom jött létre Tunisztól Felső-Mezopotámiáig. Szaláh ad-Dín ezt követően fordult a Jeruzsálemi Királyság ellen. 1187. július 4-én a hattíni csatában győzött, és visszavette a keresztésektől Jeruzsálemet és a fontosabb városokat, köztük Akkont is. A III. kereszties hadjárat (1189–1192) Jeruzsálem elvesztésére adott válasz volt. Ennek során I. (Oroszlánszívű) Richárd (1189–1199) 1191-ben visszafoglalta Akkont, mely ettől kezdve a Jeruzsálemi Királyság központja. Szaláh ad-Dín és a Jeruzsálemi Királyság nagyjából hasonló katonai erő tudott mozgósítani. Az egymás elleni véres hadjáratok megszűntek, az Ajjúbidák megegyezésre törekedtek, mivel a kereskedelem fellendítésében, illetve a kereszties támadások elhárításában voltak érdekelték. A két fél így ötéves fegyverszünetet kötött.

1193-ban elhunyt Szaláh ad-Dín. Halála után a hataloméért folytatott küzdelemben két, emírekből álló csoportosulás játszott meghatározó szerepet: a *szaláhíja*, azaz a Szaláh ad-Dín által vásárolt mamelukok, és az *aszadíja*, vagyis Sírkuh mamelukjai. A Szaláh ad-Dín két fia közötti vetélkedés nagybátyjuknak, al-Ádilnak kedvezett. 1200-ban felvette a szultáni címet, de csak két évvel később sikerült véglegesen biztosítania hatalmát. Al-Ádil folytatta Szaláh ad-Dín politikáját a kereskedelem fellendítésében, és a keresztésekkel is békés kapcsolatok kiépítésére törekedett. Uralmát főleg a fiainak juttatott fejedelemségek révén gyakorolta. Ez életében viszonylagos egyensúlyt biztosított, halála után azonban az ajjúbida egység törékenynek mutatkozott. A jól szervezett V. kereszties hadjárat seregei 1218 júniusában megjelentek Damiettánál. A pápai udvarban ugyanis felismerték, hogy Jeruzsálemet csak Egyiptom legyőzése árán lehet visszaszerezni. A keresztések ostrom alá vették Damiettát, mire al-Ádil Szíriában nyitott második frontot. Ám Damietta elvesztésének hírére al-Ádil 1218. augusztus 31-én sokkot kapott és meghalt.

Az új szultán fia, al-Kámil (1218–1238) lett, akit testvérei támogattak a keresztésekkel vívott küzdelemben. Al-Kámil Damietta elvesztése után felajánlotta

Jeruzsálemet a kivonulás és harmincévnyi béke fejében, de ezt a keresztesek elutasították. A pápai legátust és további csapatokat várva Kairó elleni támadásra készültek, közben azonban al-Kámil megerősítette Manszúrát. A támadó kereszteseket legyőzték, s azok 1221-ben kiűritették Damiettát. A testvérek közötti szolidaritás a veszély elmúltával megszűnt. Damaszkuszt Muazzam szilárdan a kezében tartotta, és így al-Kámil hatalma csak Egyiptomra terjedt ki. Al-Kámil és II. Frigyes német-római császár (1220–1250) egyezménye Jeruzsálem visszaadásáról a keresztény és a muszlim világban is negatív visszhangot váltott ki, Frigyeset a pápa kiközösítette, a muszlimok pedig azt nehezményezték, hogy Jeruzsálem újra keresztény kézbe került (1229–1244). Al-Kámil csak 1227-ben, Muazzam halála után tudta kiterjeszteni hatalmát Szíriára és Mezopotámiára. Al-Kámil halála 1238 márciusában sokkal bonyolultabb helyzet kialakulásához vezetett, nem volt ugyanis külső nyomás, amely a dinasztián belüli szolidaritást kikényszeríthette volna.

Mielőtt az utolsó évtized történetére térnénk, meg kell említeni, hogy az Ajjúbida-dinasztiáról általában megállapítható, hogy uralmi rendszere nem központosított állam, hanem inkább fejedelemségek laza szövetsége volt. Szaláh ad-Dín halála (1193) után a birodalom döntően hat fejedelemségre oszlott: Egyiptom, Damaszkusz, Homsz, Hama, Aleppó és Armenia-Dzsezíre. Ezeket Szaláh ad-Dín apjától, Ajjútból származó hercegek irányították. A Szaláh ad-Dín által létrehozott birodalmi keret összetartozása a családi kötelékeken és házassági kapcsolatokon alapult, és az Ajjúbida-ház feje Egyiptom ura volt. Neki volt joga megerősíteni a fejedelemségek új vezetőit, külső támadás esetén támogatni és megvédeni a megtámadott fejedelemséget. Ebben a laza szervezeti keretben a stabilitást csak kivételes esetekben lehetett biztosítani. Az Ajjúbidák nem kiépült intézményrendszeren keresztül gyakorolták a hatalmat, hanem inkább személyi kötelékek által. Ezeket alapvetően az érzelmi kötelékek – *hubb* ('szeretet', amely családot vagy mestert és tanítványt kötött össze) vagy szolgálat (feleségnek férje iránti vagy fiatalnak idős iránti vagy szolgának ura iránti elkötelezettsége) – határozták meg.

Az ajjúbida hadsereg a lovasságra épült, amelynek létszáma 8500 és 12 000 között ingadozott. A többség kurd vagy török volt, akiket rabszolgaként (mameluk) vásároltak. Ezeket egészítették ki még türkmén, beduin és núbiai segédcsoportok. A haderő szervezeti felépítése nem világos, de az ismert, hogy az emírek saját egységekkel rendelkeztek, tehát az uralkodó az emírek csapataira számíthatott, központilag szervezett haderő ugyanis nem volt. A szultán saját csapatára vagy testőrségére a *halqa* nevet használták.

A hadsereg szervezete az *iktarendszer*en alapult. Az *ikta* olyan földbirtokot jelentett, amelynek jövedelméből lehetett megélni. A földbirtok adományozását az Ajjúbidák elsősorban a hadi szolgálat fejében osztották, de előfordult, hogy emírek és hercegek kapták ellátmányként. Ugyanakkor a katonák a hadjáratokban

való a részvételért készpénzt kaptak. Kérdés, hogy mennyire lehetett örökölhető az *iktabirtok*, ugyanis van példa arra, hogy a harcos fia megkapta ugyanazt a birtokot, amely korábban apjáié volt. A hadsereg vezetői, az emírek Szaláh ad-Díntől kaptak birtokokat, amelyeket továbbadtak katonáskodás fejében. Csak a *halqa*, a szultáni testőrség volt az uralkodó közvetlen parancsnoksága alatt. Az emírek rétege sok elemből állott: kurdok, türkmének, török mamelukok és a szultán rokoni egyaránt voltak köztük. A hatalmat a különböző csoportok közötti egyensúly biztosította.

Az *ikta* elsősorban bevételi forrás volt: aki megkapta, az a földterület és lakói jövedelmének haszonélvezője, nem pedig birtokosa volt. Az uralkodók bevételi forrásnak tekintették a mezőgazdaságot és a kereskedelmet, amelyre adókat és vámokat lehetett kivetni.

A művelt réteg alkalmazására több lehetőség volt. Az uralkodó vagy az emír saját háztartási költségéből fizette őket, de az állami költségvetésből (*díván*) is el lehetett tartani őket, végül a vallási alapítványok (*vakf*) is biztosíthatták megélhetésüket. Az ajjúbida korszakban mintegy huszonöt iskola (*madrasza*) alapítására van adat, ahol a sejket és tanítványait vallási alapítványokból tartották el. Mindez nagyban hozzájárult a szunnita iszlám felvirágzásához. A *kádi* (bíró) a *díván*-ból kapott ellátást, de gyakran más funkciója is lehetett: iskolában tanított vagy adót gyűjtött, *dívánban* dolgozott, de alkalmazhatták követként is. A *dívánt* alapvetően a befolyt jövedelmek elosztására hozták létre. A központi *díván* négy egységből állt össze: a kancellária az uralkodó levelezését bonyolította le, a rendeleteket öntötte formába; a kincstár az uralkodó háztartási ügyeit intézte és számon tartotta az ország bevételeit; hadsereg *dívánja* a katonai névsorokat és az *ikták* kijelölését tartotta nyilván; végül a jótékonyági alapítványok *dívánja* a vallási élethez kapcsolódó költségekkel foglalkozott. A központi *díván* mellett a tehető emírek is tartottak *dívánt*. A *díván* alkalmazottai és titkárai különböző származásúak lehettek.

Az Ajjúbida-dinasztia számára a keresztesek jelentették a legfontosabb kihívást, ugyanakkor az egyes hercegségeknek sajátos külön érdekeik voltak, ami gyengítette és fölülírta az Ajjúbida-dinasztia összetartozását és szolidaritását. Aleppó állandó összütközésben volt Kis-Örményországgal, és csak 1207-ben kapott központi segítséget. Aleppó négy kereskedelmi szerződést kötött önállóan Velencével. Homsz is csak elvétve érezte a központi támogatást a Krak des Chevaliers-ben és Margatban állomásozó johannita lovagrenddel szemben. Damaszkusz és Kairó a Jeruzsálemi Királysággal volt szomszédos, de 1227-től egymás elleni küzdelmükben a Jeruzsálemi Királyságban potenciális szövetségest láttak.

Mindazonáltal 1244-ig a keresztes államok jelentős katonai erővel rendelkeztek, ami az ajjúbida fejedelemségeket arra ösztönözte, hogy egymás elleni harcaikban felhasználják őket. Al-Kámil (1218–1238) II. Frigyesel való egyezségét, amelynek következtében 1229-ben Jeruzsálemet visszakapták a keresztesek,

hosszabb egyeztetés előzte meg. Ennek során fontos szempont lehetett, hogy II. Frigyes támogatást ajánlott al-Kámil Damaszkuszban székelő testvére ellen. De az 1240-es évek elején a keresztések asz-Szálih Iszmáiltól Galileában és Dél-Libanonban fontos várakat kaptak az asz-Szálih Ajjúb elleni támogatás fejében. Az Ajjúbidáknak csak kivételes alkalmakkor sikerült összefogniuk a keresztések ellen. Ez történt 1218-ban, amikor al-Ádil Damietta ostromakor elhunyt. Ekkor Damaszkuszban és Dzsézírében uralmat gyakorló fiai testvérük, al-Kámil mellé álltak és egységesen léptek fel, mert világossá vált, hogy a kereszties támadás az egész Ajjúbida-dinasztia számára végzetes fenyegetés. Al-Kámil saját tartományát védte, és a három testvér biztosan tartotta kezében az uralmat saját területén, érdekeik még nem kerültek szembe egymással.

Az Ajjúbidák Szaláh ad-Dín halálát követően többnyire védekező jellegű háborút folytattak a keresztésekkel szemben, ami azzal indokolható, hogy az Ajjúbidák jelentős bevételekre tettek szert a kereszties kézen lévő szíriai városokkal folytatott kereskedelemről. Elsősorban Damaszkusz számára volt ez rendkívül előnyös. A kereszties városokat rendszeresen látogatták az itáliai és katalán hajók, ráadásul nem a muszlimoknak kellett gondoskodniuk a tengeri utak és tengerparti városok biztonságáról.

Egy másik fontos szempont lehetett, hogy az Ajjúbidák háromszor kerültek közel a végleges pusztuláshoz: a III. kereszties hadjárat idején, amikor Akkon 1191. évi bevétele után Szaláh ad-Dín serege nem nyert csatát; az V. kereszties hadjárat során Damietta elvesztésekor (1218–1221) és végül IX. (Szent) Lajos francia király hadjárata (1249–1250) során. Mindezek alapján az ajjúbida politika a 13. században arra törekedett, hogy viszonylag békés viszonyt alakítson ki a kereszties államokkal, az Európából érkező utánpótlás és az újabb haderők ellenében ugyanis már nehezen tudta volna magát megvédeni.

Visszatérve az al-Kámil halála (1238) utáni eseményekre: ezek egyik főszereplője legidősebb fia, asz-Szálih Ajjúb, aki 1206/7-ben született Kairóban. Legidősebb fiúként ő volt a trónörökös, és 1228 augusztusában apja kinevezte társszultánnak al-Malik asz-Szálih címmel felruházva. Helyettesként Egyiptomban maradt, és legfőbb tanácsadója Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujüh volt. Asz-Szálih azonban önkényeskedett, és arra használta hatalmát, hogy jelentős számú, mintegy 1000 fős mamelukgárdát vásároljon magának. Amikor apja erről értesült, leváltotta, és öccsét, al-Ádilt tette meg trónörökösének. Asz-Szálih Dzsézírbe küldte, ahol ugyan alkormányzóvá nevezte ki, és 1232-ben ő lett keleti tartományainak örököse, de egy megbízható bizalmasának, Samsz ad-Dín Szavábnak a felügyelete alá helyezte. 1232/33-ban al-Kámil Hiszn Kajfát és környékét adta Szálihnak. 1235-ben elhunyt Samsz ad-Dín Szaváb, így asz-Szálih Ajjúb gyakorlatilag önálló szultánátust alapított Amida, Harrán, Edessza, Niszbis Hábúr területén. 1237 táján besorozta seregébe Dzsálál ad-Dín, a hvárezmi sah seregének elemeit. Dzsálál ad-Dín a muszlim Kelet nagy hatalmú fejének,

Mohamed hvárezmi sahnak (1200–1220) volt a fia, akinek a birodalmát Dzsingisz kán 1219-ben induló nyugati hadjárata söpörte el. Dzsálál ad-Dín Indiába menekült, majd onnan 1224-ben Perzsia nyugati része felett fokozatosan visszaszerezte a hatalmat. Azután Azerbajdzsán és Grúzia ellen támadt, azonban a rúm szeldzsukok és a damaszkuszi ajjúbida összefogás jelentős vereséget mért rá 1230-ban. Végül a mongolok újabb sereget küldtek ellene és legyőzték, 1231-ben érte a halál. 12 000 főt számláló serege, amelynek nagyobb része kipcak török lehetett, Kelet-Anatóliában maradt. Először a rúm szeldzsuk uralkodónál kerestek menedéket, de az új szultán 1237-ben lefogatta vezéreiket, és a sereget Dzsezirébe üzte. Asz-Szálih kihasználta a kedvező alkalmat, és apja, al-Kámil engedélyével szolgálatába fogadta a hvárezmieket, aminek következtében az ajjúbida hercegek közül az övé lett az egyik legerősebb sereg.

Al-Kámil halála (1238. március 9.) után II. al-Ádil Egyiptom helytartójaként örökölte a trónt, ugyanakkor asz-Szálih Dzseziré uraként jelentős erővel rendelkezett. Damaszkusz és Aleppó ajjúbida hercegei kihasználták a kedvező lehetőséget. Al-Kámil Damaszkuszt an-Nászir Dávúdnak ígérte, de végül nem ő, hanem egy másik herceg, al-Dzsavád Júnusz kapta meg, aki Damaszkusz helyzetének bizonytalansága miatt felajánlotta unokatestvérének, asz-Szálih Ajjúbnak, hogy cseréljenek tartományt. Asz-Szálih Ajjúbnak lehetősége nyílt Damaszkusz, majd ezen keresztül a szultáni trón megszerzésére. 1239 januárjában érkezett Damaszkuszba, fiát, Túrásáhot Hiszn Kajfában, serege nagyobb részét pedig Dzsezirében hagyta, hogy Aleppó ura és a rúm szeldzsuk szultán szövetsége ellen képes legyen megvédeni keleti tartományát. Egyiptom elfoglalását tervezte, ráadásul II. al-Ádil ellenlépéseit csapatainak átállása és összeesküvések is gyengítették. An-Nászir Dávúd együttműködést ajánlott Ajjúbnak abban az esetben, ha megkapja Damaszkuszt. Miután erre nem kapott ígéretet, an-Nászir Dávúd II. al-Ádillal lépett szövetségre, hogy megszerezze a jogos örökségének tartott Damaszkuszt. Asz-Szálih Ajjúb 1239 májusában Nábluszba vonult, és ott várta szíriai szövetségeseinek csapatait. A bagdadi kalifa közbeavatkozott, és követe közvetítésével egy békeszerződés körvonalazódott a harcoló felek között, amikor Baalbek hercege, asz-Szálih Iszmáil és a Homszban székelő al-Mudzsáhid Sírkuh, akiknek segédcsapatokat kellett volna küldenie Nábluszba asz-Szálih Ajjúbnak, lecsaptak a védtelen Damaszkuszra. 1239. szeptember 27-én börtönbe vetették asz-Szálih Ajjúb fiát, al-Mugísz Umart. Asz-Szálih Iszmáil magát II. al-Ádil damaszkuszi kormányzójának tekintette. Ekkor az Ajjúbida-dinasztia uralmát három konfliktus is veszélyeztette. Damaszkuszra három Ajjúbida tartott igényt: asz-Szálih Ajjúb, asz-Szálih Iszmáil és an-Nászir Dávúd; a szultáni címmért al-Ádil és asz-Szálih Ajjúb küzdött egymással; végül Homsz és Hama között éleződött ki a küzdelem Szalamíja birtoklásáért.

Asz-Szálih Iszmáil ügynökei kiváló munkát végeztek, és elérték, hogy asz-Szálih Ajjúb csapatai cserbenhagyják urukat, így an-Nászir Dávúd elfogta és

el-Kerakba vitette, ahol csak Sadzsar ad-Durr és Rukn ad-Dín Baibarsz mameluk emír volt mellette. An-Nászir Dávúd elégedetlen volt az al-Ádillal kötött egyezséggel, mivel nem kapta vissza Damaszkuszt. Hét hónapig tartotta fogságban Ajjúbót (1239 októberétől 1240 áprilisáig), jöllehet al-Ádil és asz-Szálih Iszmáil is követelte kiadását. An-Nászir Dávúd azonban szabadon bocsátotta, azzal a feltétellel, hogy később szövetségre lépnek. II. al-Ádil és asz-Szálih Iszmáil közösen indultak asz-Szálih Ajjúb ellen, akinek helyzete reménytelennek tűnt, de 1240. május–júniusában II. al-Ádilt emíreje letaszították a trónról Bilbeiszben, és asz-Szálih Ajjúbnak ajánlották fel az egyiptomi szultáni címet.

Asz-Szálih Ajjúb 1240. június 16-án vonult be Kairóba. Nem volt könnyű a helyzete, hiszen Damaszkusz tehetséges ellenségének kezében volt, akinek szövetséget ajánlott Homsz hercege is. Aleppó pedig kényesen ügyelt függetlenségére. Ezzel szemben Ajjúb Hama urára és egykori tartományára, Dzsezírére is számíthatott.

Asz-Szálih Iszmáil Damaszkusz uraként szövetségeseket keresett, hogy védekezni tudjon az új szultánnal szemben. Aleppó továbbra is semleges volt, így egyetlen potenciális szövetséges maradt, az akkori keresztések. Thibaud de Champagne mintegy 5000 nehézfegyverzetű lovaggal, továbbá gyalogos egységekkel rendelkezett. Az Egyiptom elleni szövetség fejében asz-Szálih Iszmáil Szafed, Beaufort, Chastel-Neuf és Toron várát átadta a keresztéseknek, ami az iszlám világban komoly felháborodást váltott ki.

Egyiptomban asz-Szálih Ajjúb saját helyzetének konszolidációjával foglalkozott, a különböző katonai klikkek elől a citadellába zárkózott, aztán a vezetőket tömegesen tartóztatta le, és helyükre nagyszámú kipszak mamelukot vásárolt. 1236 és 1241 között a mongol seregek Batu vezérlete alatt Kelet-Európára támadtak és a steppén élő kipszakok nemcsak a Magyar Királyságba (Kötöny kunjai) és a Balkánra özönlöttek, hanem jelentős számban kerültek katonarabszolgaként Egyiptomba is, amit a szultán saját hasznára fordított, megszilárdította helyzetét a trónon, mamelukjai számát növelte, és új, megerősített rezidenciát építtetett magának és mamelukjainak Kairó Róda-szigetén, amelyet *bahríjának* neveztek. (A *bahr* szó itt folyó értelemben használatos, és a Nílusra utal.)

Asz-Szálih Ajjúb a mamelukokra alapozta hatalmát. Már trónörökösként jelentős számú mamelukot toborzott. Majd Hiszn Kajfa kormányzójaként is vásárolt mamelukokat, szolgálatába fogadta a kurd és a hvárezmi katonákat. Szíriáért folytatott harcaiban 6000 fős sereget gyűjtött, amely azonban cserbenhagyta, csak *bahríja* mamelukjai tartottak ki mellette. Amikor el-Kerakban börtönben volt, Baibarsz és Sadzsar ad-Durr volt vele, többi mamelukja el-Kerak mellett várakozott szabadulására.

Amikor elfoglalta Egyiptom trónját, csak saját *bahríja* mamelukjaiban bízott meg. Valószínűleg 1241–1242-ben 1000 mamelukot vásárolt, így halálakor a *bahríja* létszáma 2000 fő lehetett. Asz-Szálih Ajjúb úgy konszolidálta hűségét

mamelukjai hatalmát, hogy az *iktát* fiaikra vagy fegyvertársaikra örökítette, sőt amikor más emírek *iktáit* elvette, azokat is mamelukjai között osztotta ki. Ez a korábbi egyensúly felborulásához vezetett. Csak a hvárezmieket vetekedhettek az egyiptomi mamelukok erejével, de miután 1246-ban fellázadtak, a hvárezmieket legyőzte és szétszórta. Az egyiptomi mamelukoknak nem maradt versenytársuk, így el kellett különíteni őket a lakosságtól is.

Szaláh ad-Dín rendszere az önálló hercegségek, emirátusok szövetségén nyugodott, amelyeket az Ajjúbida-ház hercegei vezettek. Mindegyikük részese volt a hatalomnak, ami biztosította a családon belüli összetartozást. A szultán Egyiptom kormányzója volt, örököse pedig Damaszkusz ura. Asz-Szálih azonban nem tartotta tiszteletben ezt az elvet: saját testvérét is meggyilkoltatta, majd miután megszerezte Damaszkuszt, kormányzóként oda saját emberét nevezte ki, nem pedig egy ajjúbida rokont. A Szíriában, Palesztinában és Transzjordániában megszerzett területekre kormányzókat küldött, akik neki voltak felelősek.

Az egyiptomi szultán és a keresztések között is elkezdődtek a tárgyalások, ugyanis a keresztések között is voltak belső feszültségek. Egyrészt a helyi bárók és az újonnan érkezettek, másrészt a johanniták és a templomosok között voltak ellentétek. Thibaud 1240 szeptemberében elhagyta Akkont, aztán asz-Szálih Iszmáilnak, Damaszkusz urának újabb csapást jelentett, hogy a hvárezmi csapatok átkeltek az Eufráteszen, és Észak-Szíria ellen támadtak. Mintegy 12 000 fő lovast számláló seregükkel szemben Aleppó kb. 1500 lovast tudott bevetni, akiket a hvárezmieket legyőztek (november 2-án). Homsz hercege mintegy 1000 fő sereget gyűjtött a keresztések ellen, de a hvárezmieket veszélyesebbnek ítélte, és Aleppóba vonult. A hvárezmieket a tél közeledtével visszahúzódtak az Eufráteszen túlra. Aleppó hercegének anyja, Dajfa katun szövetségre lépett a Damaszkuszt birtokló asz-Szálih Iszmáállal és a rúm szeldzsuk szultánnal, hogy elhárítsák a hvárezmi fenyegetést. A hvárezmieket ugyanis 1241 tavaszán újra támadtak, de végül április 5-én Edesszánál súlyos vereséget szenvedtek. Ezt követően a hvárezmieket a kalifa, Moszul és Majjafarakin fejedelmei szolgálatában tűntek fel. Ugyanakkor Aleppó ura Dzsezírére is kiterjesztette hatalmát. Asz-Szálih Ajjúb birtokában csak Hiszn Kajfa maradt. 1241 és 1242 nyarán a hvárezmieket és az aleppóiak között tovább folytak az összeütközések. Szíriában a templomosok és an-Nászir Dávúd között újultak ki a harcok. A templomosok 1242. október 30-án elfoglalták Nábluszt, és 1000 lakost mészároltak le, a nőket és gyerekeket pedig az akkoni rabszolgapiacon bocsátották áruba. 1243 folyamán Iszmáil és Ajjúb között élénk levelezés folyt a béke helyreállítása ügyében. A megegyezés körvonalazódott: asz-Szálih Ajjúbót elismerik szultánnak az egész Ajjúbida Birodalomban; Ajjúb Damaszkuszban bebörtönzött fiát és hűséges embereit szabadon bocsátják; an-Nászir Dávúd területeit pedig egymás között felosztják. Mielőtt azonban megkötötték volna a békeszerződést, asz-Szálih Ajjúb által írt levelet fogtak el Szíriában, amelyből az derült ki, hogy a hvárezmieket Szíria elleni

támadásra biztatja, és a békeszerződést csak fia, al-Mugísz Umar kiszabadítása miatt kezdeményezte, aztán ő maga is Damaszkusz ellen vonulna. Erre asz-Szálih Iszmáil újra bebörtönözte al-Mugísz, majd szövetségre lépett Aleppóval, valamint Homsszal, de a haderő még így sem tűnt elégségesnek egy egyiptomi–hvárezmi harapófogó ellen, ezért még az akkoni keresztéseket is bevonták a szövetségbe. 1244 kora nyarán a hvárezmieket mintegy 10 000 fős lovassága Palesztinára támadt, és 1244. július 11-én elérték Jeruzsálemet, augusztus 23-án bevették, majd Gáza felé vonultak. Ajjúb Baibarsz vezetésével útnak indította az egyiptomi sereget. Homsz és Damaszkusz seregei mellett az akkoni keresztések 1500 lovassal és 10 000 gyalogossal vonultak fel. 1244. október 17-én La Forbie (Harbija) falu közelében azonban a keresztés–szíriai sereg megsemmisítő vereséget szenvedett. A keresztések veszteségei olyan súlyosak voltak, hogy nem is tudták többé kiheverni. Az egyiptomi sereg számára pedig megnyílt az út Damaszkusz elfoglalására. Asz-Szálih Ajjúbot a bosszúvágy is fűtötte, mert fia, al-Mugísz meghalt a börtönben (augusztus 29-én), és haláláért Iszmáilt tette felelőssé. Damaszkuszt ostrom alá vették, a város 1245 októberében megadta magát. De Iszmáil többi területe (Baalbek, Boszra, Szavad) megmaradt. Damaszkusz elvesztette önálló hercegség státuszát, és az egyiptomi szultán egyik tartományi székhelye lett (1245 és 1250 között). A hvárezmieket Damaszkusz környékén kaptak *iktabirtokokat*, amivel elégedetlenek voltak. Így szövetségre léptek Iszmáillal, és 1246-ban Damaszkuszra támadtak. A hvárezmieket Aleppó és Homsz seregei verték szét 1246. május 18-án. Vezetőjüknek, Berke kánnak fejét Aleppó kapujára tűzték ki. A hvárezmieket ezután szétszóródtak, és nem jelentettek többé veszélyt. Ajjúb csapatai birtokba vették Iszmáil területeit, és 1247-ben ő maga is Damaszkuszba jött. Iszmáil Aleppóban, an-Nászir Juszuftól keresett menedéket.

Asz-Szálih Ajjúb seregei 1247–1249 folyamán a frankoktól megszerezték Aszkalont és Tiberiast, valamint elfogták Iszmáil számos hívét. 1248-ban an-Nászir Juszuft elfoglalta Homszot, mire asz-Szálih Ajjúb csapatai a tél folyamán ostrom alá vették a várost, hogy visszafoglalják, de 1249 márciusában a kalifa békére kényszerítette a feleket. A megegyezés értelmében asz-Szálih felhagyott az ostrommal. Ajjúb feltehetően azért ment bele a békekötésbe, mert bizonyára értesült arról, hogy IX. (Szent) Lajos hajóhada útra kelt Ciprusról, és Damietta felé tartott. 1249 áprilisában Ajjúb hordágyon tért vissza Egyiptomba, mivel az előző év folyamán fertőzést kapott és megbetegedett. IX. (Szent) Lajos hajóhada június 4-én Damietta közelébe ért, és két nap múlva már kezükben volt a város, melynek elvesztése teljes összeomlással fenyegetett, ráadásul Ajjúb a manszúrai táborban 1249. november 21-én meghalt.

Az 1237 és 1245 közötti belső küzdelmek két viszonylag centralizált állam kialakulásához vezettek. Az egyik asz-Szaláh Ajjúb uralma alatt egyesült, és magában foglalta Egyiptom, Palesztina és Damaszkusz területét, míg a másiknak Aleppó volt a központja. Az utolsó ajjúbida uralkodó Aleppóban és Damaszkusz-

ban (1236–1260) an-Nászir Juszuf, aki 1230-ban született, és gyerekként került trónra apja, al-Azíz Mohamed idő előtti halálát követően. Uralmát három korszakra osztják: nagyanyja, Dajfa katun régensségének kora (1236–1242); a Samsz ad-Dín Lulu al-Amíni emír befolyása alatti időszak (1242–1251); végül saját jogon való uralkodása 1251–1260 között. Az első két szakasz olyan sikeres volt, hogy 1250-re hatalma alatt egyesült egész Szíria és Dzszejre. De az utolsó évtizedben ezek a mongolok hódításai nyomán elvesztek. Dajfa katun nagyon hatékonyan gyakorolta a hatalmat unokája nevében, és sokkal nagyobb hatalomra tett szert, mint kortársa, Sadzsar ad-Durr. Ügyesen tartotta meg Aleppó függetlenségét az al-Kámil halála utáni trónharcokban, sőt még a róm szeldzsuk uralkodó, II. Kaihuszrau (1237–1246) is formálisan elismerte maga fölött an-Nászir uralmát. Sikeresen védte meg Aleppót a moszuli *atabeg* és a hvárezmi csapatok támadásaitól is 1242-ben bekövetkezett haláláig. A mongolok 1243-ban Köszedágnál legyőzték a róm szeldzsukokat, és ezzel Szíria északi szomszédai lettek. A következő hét év az asz-Szálih Ajjúbbal való küzdelem jegyében telt el, aki Damaszkuszra és Dzszejírére is igényt tartott. Samsz ad-Dín Lulu emír segítségével, Homsz és Damaszkusz uraival, valamint időnként a keresztesekkel szövetségben Aleppó biztosítani tudta hatalmát Észak-Szíriában. A IX. (Szent) Lajos keresztes hadjárata, valamint Ajjúb halála utáni belső feszültségek Egyiptomban lehetővé tették, hogy an-Nászir Juszuf kiterjessze hatalmát egész Szíriára. Átköltözött Damaszkuszba, és e város lett a központja uralma hátralévő részében. Samsz ad-Dín Lulu 1251 telén egy Egyiptom elleni hadjáratban életét veszítette, ami súlyos csapás volt az akkor még 18 éves an-Nászirnak, vele ugyanis elveszítette bölcs és határozott tanácsadóját, bizalmasát. Az egyiptomi Ajjúbidák 1250-ben elbuktak, ám Szíriában még egy évtizedig kitartottak, hatalmuknak ott a mongol invázió vetett véget 1260-ban.

Asz-Szálih Ajjúb halála után felesége, Sadzsar ad-Durr vette kézbe a dolgok irányítását. Már korábban volt példa arra, hogy asz-Szálih Ajjúb távollétében a feleség parancsának engedelmeskedtek, aki rendeleteket hozott, azokat aláírta és lepecsételte. Asz-Szálih Ajjúb olyan szabályokat vezetett be, hogy csak udvara vezető tisztviselőivel érintkezett személyesen. Ez a rendszer a szultán életében jól és hatékonyan működött. Amikor megbetegedett és meghalt, vákuum keletkezett ugyan, de az új tisztek tovább működtették a rendszert. Sadzsar ad-Durr Egyiptom érdekében eltitkolta halálát, a hadsereg vezetése Fahr ad-Dín kezében volt, aki *atabeg*ként átvette az ország irányítását, míg az alkormányzó a Kairóban tartózkodó Huszám ad-Dín emír volt. Hívták az elhunyt szultán utódját és kijelölt örökösét, Túrásáhot, aki a Tigris felső folyása mentén fekvő Hiszn Kajfában volt kormányzó. A trónörökös december 18-án indult útnak, és 1250. január 4-én ért Damaszkuszba, ahol szultánná nyilvánították. Innen január 23-án indult Egyiptomba, február 23-án ért Manszúrába.

A szultán halálát eltitkoló és Túrásáhot Kairóba hívó erők két csoportot alkottak: a mamelukokat képviselte Sadzsar ad-Durr és at-Tavaszi Muhszin,

a mameluk csapatok és a testőrség vezéralakja. Túrásáh hatalomra jutása az ő pozíciójukat erősítette. A második csoport élén Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujüh állt, aki asz-Szálih Ajjúb szultánnak politikai vetélytársa volt, és akit korábban bebörtönzött, aztán kiegyezett vele, és főparancsnokká nevezte ki. Amikor feladta Damiettát, a szultán neheztelt érte, és meg is büntette volna, de az idő erre nem volt alkalmas. Fahr ad-Dín és bizalmasai szabad születésű muszlimok voltak, tehát nem mamelukok.

Ezért meglepőnek tűnhet, hogy Sadzsar ad-Durr a trónörökös, Túrásáh Egyiptomba vitelét Fahr ad-Dínra bízta, és az is, hogy Túrásáh feltétlen hívében, a kairói alkormányzóban, Huszám ad-Dínben nem bízott. Saját helyzetük erősítése érdekében azonban Sadzsar ad-Durr és at-Tavaszi Muhszin úgy döntöttek, hogy inkább Túrásáh vetélytársát, Fahr ad-Dínt részesítik előnyben, hiszen ez utóbbi törekvéseivel szemben Túrásáh csak őrájuk számíthatott. Túrásáh Egyiptom felé utazva már tervezte, hogy miután átveszi a hatalmat, kivégezteti Fahr ad-Dínt, de ő 1250. február 9-én egy váratlan keresztes támadás során Manszúra közelében meghalt. Így Sadzsar ad-Durr a katonai vezetést is átvette, miután az adminisztrációt és a kincstárt már korábban megkaparintotta. Manszúra tartotta magát Túrásáh érkezéséig, majd egy jelentős keresztes hadat is legyőztek a városban, és miután a keresztesek utánpótlását elvágták, azok elkezdtek a visszavonulást, azonban az egyiptomi sereg üldözőbe vette őket, bekerítette és az egész sereget fogságba vetette. Ebben döntő szerepet játszott egy Baibarsz nevű mameluk. A beteg francia királyt 1250. április 6-án elfogták és Manszúrába vitték. A győzelem esélyt adott Túrásáhnak, hogy megszilárdítsa hatalmát a trónon, miután az összes jelentős emír támogatta. Túrásáh, apjához hasonlóan, lefogatta az ajjúbida vetélytársakat, Szíriába küldte őket, és saját embereit kezdte kulcspozíciókba helyezni. Nem rendelkezett azonban apja politikai bölcsességével, és nem ismerte fel az apja által létrehozott rendszer lényegét, azt, hogy a mamelukok kezében van a legjelentősebb hatalom, tehát velük kell kiegyezni. Ezzel szemben elkezdte háttérbe szorítani apja bizalmasait, majd miután ellenállásba ütközött, megfenyegette Sadzsar ad-Durrt és a vezető *bahríja* emíreket. A sereg vezetésére és a kincstári adminisztrációra Sadzsar ad-Durnak döntő befolyása lévén, könnyen összeesküdtek Túrásáh meggyilkolására. 1250. május 5-én végeztek Túrásáhhall, ami az Ajjúbida-dinasztia uralmának végét jelentette Egyiptomban.

A puccs ugyanakkor komoly kihívást jelentett, nem volt ugyanis törvényes utód a trónra. Sadzsar ad-Durr ezt kihasználva átvette a hatalmat. Teljes neve Sadzsar ad-Durr Válidat Halíl asz-Szálihíja, Umm Halíl. Török rabszolgánoként lett asz-Szálih Ajjúb kedvenc ágyasa (innen származik az asz-Szálihíja névelem). 1239/40-ben el-Kerakban együtt volt börtönben urával, és fiút szült neki, akinek a Halíl nevet adták. (Ezért használta az *Umm/Válidat al-Halíl* kifejezést, melynek jelentése 'Halíl anyja/szülője'.) Ezután asz-Szálih felszabadította és feleségül vette. A szultán imádta feleségét, aki Egyiptom királynőjeként rangban a fő-

parancsnok, Fahr ad-Dín után következett. Amikor asz-Szálih meghalt, a feleség is a háromtagú tanács tagja volt, amely sikeresen oldotta meg a krízist. Az elégedetlen *bahrija* emírek feltehetően az özvegy hozzájárulásával gyilkolták meg az új szultánt, Túránsáhot. Sadzsar ad-Durrt asz-Szálih emírei és a mamelukok 1250. május 4-én szultánának nevezték ki. Uralkodásának súlyos korlátja volt, hogy a muszlim hagyománytól idegen a női uralom, így szükség volt egy társuralkodóra, *atabegre*, aki a hadsereget irányítja. Ez a pozíció nyilván a szultáni cím megszerzésének lehetőségét hordozta. A leghatalmasabb emírek belátták, hogy ha bármelyikük szerzi meg a címet, az azonnal hatalmi harcokhoz vezetne, ezért Izz ad-Dín Ajbeget, egy közepes hatalommal rendelkező emírt választottak *atabeggé*. Ezt a funkciót 1250 májusa és augusztusa között látta el. Bár nők már gyakorolták a hatalmat feleségként vagy régensként korábban is, de saját jogon, egy kivétellel (Radíja Delhi szultánátusa, 1236–1240), nő nem uralkodott a muszlim Közel-Keleten. Sadzsar ad-Durr törvényes igénye azon alapult, hogy ő volt az elhunyt szultán felesége és a születése után nem sokkal elhunyt szultánfiú anyja is. Ez tükröződött uralkodói nevében is: Válidat al-Halíl. A mamelukok választása átmenetet képezett az ajjúbida uralomról a mamelukra. Választásukat indokolhatta, hogy Sadzsar ad-Durr kiváló politikusnak bizonyult a válság kezelésében, s a török nyelvű nomádok között a nők fontos politikai hatalomra is szert tehettek, míg muszlim sorstársaiknál ez nem így volt. Ez magyarázhatta, hogy nőt választottak. A másik fontos kérdés, hogy miért nem az Ajjúbida-dinasztia tagjai közül került valaki trónra. Ez nyilván a mamelukokon múlt. Asz-Szálih uralma alatt a kipszak mamelukok szerepe annyira megnövekedett, hogy megváltoztatta az erőegyensúlyt, ami korábban a különböző származású mamelukok között fennállt. Ez Ajjúb számára előnyös lehetett, de utódai számára komoly hátrány volt. Emellett asz-Szálih kipszak mamelukjai teljesen elkülönültek a társadalomtól, külön laktak Róda szigetén, lojalitásuk urukhoz és társaikhoz kötötte őket. Miután az ajjúbida hercegek közötti küzdelmekben rendszeresen részt vettek, Ajjúb halála után inkább az egymás iránti szolidaritás erősödött meg köztük a dinasztiahoz kötődő lojalitás kárára.

Sadszar ad-Durr igényét az ajjúbida trónra Aleppó nagy hatalmú ajjúbida hercege, an-Nászir Juszuif nem tekintette törvényesnek női mivolta és rabszolga származása miatt. Ezért hadseregével 1250. július 22-én bevette Damaszkuszt, és ily módon megszerezte a Dzszejre és Szíria fölötti hatalmat is. Az egyiptomi mameluk emírek úgy vélték, hogy ez azért történhetett, mert egy nőt nem ismernek el a muszlimok szultánnak, ezért Ajbeget 1250. július 31-én szultánná nyilvánították, aztán egy hétre rá lemondott, és a hatéves ajjúbida al-Asraf Muszát tették meg szultánná, de Ajbeg megtartotta szultáni címét és *atabeg* is lett. Sadszar ad-Durr továbbra is meghatározó szerepet játszott, okmányokat írt alá egészen 1255-ig. Ajbeg feleségül vette őt vagy a trónra lépése napján, vagy azután, hogy al-Asraf Músát letaszította a trónról 1254-ben.

1250 őszén an-Nászir Juszuf hadseregével Egyiptom ellen vonult. Végül a döntő ütközetre az asz-Szálihíjától délnyugatra fekvő Kura falu közelében került sor. A szíriai lovasság rátámadt az egyiptomi seregére, és üldözőbe vette. Ajbeg visszavonult, de mintegy 300 fős csapatával észrevette, hogy an-Nászir Juszuf kevés őrséggel a közelben tartózkodik, így rájuk támadtak, és an-Nászir pánik-szerűen menekülni kezdett. Amikor ez kiderült, többen átálltak az egyiptomiak oldalára, és így a biztos győzelemből szégyenteljes vereség lett. Jóllehet a szíriai seregek nem voltak jelentős veszteségei, az ajjúbida hatalom visszaállítása Egyiptomban kudarcot vallott, így a mamelukok uralma megszilárdult Egyiptomban.

IX. (Szent) Lajos szabadulása után Akkonban maradt, és mintegy 1400 fős sereggel rendelkezett, amely sem an-Nászirra, sem a mamelukokra nézve nem jelentett komoly fenyegetést, de mindkét félnek hathatós segítség lett volna a másikkal szemben. Ezért igyekeztek a francia királyt saját oldalukra állítani vagy legalább semlegességét biztosítani. Lajosnak két célja volt: az Egyiptomban elfogott keresztések kiszabadítása és a Jeruzsálemi Királyság védelmének megerősítése. An-Nászir még az egyiptomi támadás előtt kezdeményezte az együttműködést, amelynek fejében Lajos visszakapta volna a Jeruzsálemi Királyság összes elvesztett területét. Lajos király azt válaszolta, hogy nem léphet vele szövetségre, amíg kereszties hadifoglyok vannak Egyiptomban. Ugyanakkor a mamelukokkal közölte, hogy an-Nászir szövetséget ajánlott neki, és hogy csak akkor hajlandó egyiptomi szövetségről tárgyalni, ha szabadon bocsátják a fogvatartottakat. 1250 októberében 800 keresztény hadifogoly szabadult, köztük 200 lovag. Ugyanakkor a mameluk követektől a francia király a szövetség fejében követelte, hogy adják ki a gázai csatában elhunyt keresztények maradványait, az összes keresztény gyereket, akiket Egyiptomban tartanak fogva és vallásuk elhagyására kényszerítették őket, illetve engedjék el azt a hatalmas összegű váltságdíjat, amelyért őt, a királyt szabadon bocsátották. A mamelukok egy évig nem válaszoltak a feltételekre. Közben an-Nászir végrehajtotta sikertelen támadását Egyiptom ellen. Időközben Lajos Caesareába vonult, és elkezdte a város megerősítését. 1252 márciusában a mamelukok értesítették Lajost, hogy elfogadják feltételeit: az összes hadifoglyot szabadon bocsátották, elengedték a király váltságdíját, és felajánlották, hogy visszaállítják a Jeruzsálemi Királyság korábbi állapotát. A közös hadjárat an-Nászir ellen májusban indult. Lajos Jaffába vezette seregét, a mameluk sereg pedig Gázába vonult. An-Nászir gyorsan cselekedett, és jelentős sereget küldött Gáza közelébe, hogy a két fél egyesülését megakadályozza. A három sereg majdnem egy évig állomásozott egymás közelében, de semmi nem történt. Lajos megerősítette Jaffát. Sem a mamelukok, sem an-Nászir nem akart háborúzni, mert az a keresztéseknek lett volna előnyös. Végül a bagdadi kalifa, al-Musztaszim közvetítésével a muszlim felek hosszú tárgyalások után 1253 áprilisában megkötötték a békét. Ebben a mamelukok megkapták Palesztinát Náb-

lusztól délre, megerősítették an-Nászir hatalmát Szíriában, illetve a mamelukok vállalták, hogy az elfogott ajjúbida hercegeket szabadon bocsátják. A békekötés a mamelukok számára volt kedvező, ugyanis a kalifa és an-Nászir törvényesnek ismerte el uralmukat Egyiptom fölött.

Lajos király számára világossá vált, hogy a Jeruzsálemi Királyság elvesztett területeit nem kapja vissza, és hogy a keresztések ellenfele Szíria. An-Nászir visszavonta csapatait Gáza közeléből, katonái a tengerparti úton indultak észak felé, útközben pedig raboltak és gyilkoltak. Lajos Jaffához közeli tábora mellett elvonulva kisebb, jelentéktelen harcba bocsátkoztak, majd tovább vonultak; hasonló incidens volt Akkon környékén is. Miután hírül vették, hogy Szidón védtelen, oda siettek. Szidón Lajos egyiptomi hadjárata alatt került muszlim kézre. Lajosnak a mamelukokkal kötött szerződése értelmében a keresztések visszakapták Szidónt, de a város falai csak helyenként álltak. A szíriai muszlim sereg ideérkezett, és lemészároltak 2000 védtelen városi lakost, majd visszatértek Damaszkuszba. Lajost elkeserítették a Szidónban történetek, és úgy döntött, hogy Jaffa megerősítése után Szidónba vonul, és újjáépíti a városfalakat. 1253. június 29-én seregével felkerekedett Jaffából, és észak felé vette útját. Türoszban tartózkodott, amikor elhatározták, hogy a király serege, a templomosok, johanniták és a helyi bárók csapatai Bánjásra támadnak, míg maga a király Szidónba megy, és elkezdí a város megerősítését. Bánjászt bevették, de a közeli asz-Szubajba erőd ellenállt, és így a várost is kénytelenek voltak elhagyni. Lajos még befejezte Szidónban az építkezést, majd visszatért Akkonba. 1254. február 21-én megkötötte a békét an-Nászirral a fennálló viszonyok alapján, 1254. április 24-én pedig hajóra szállt és visszatért Európába.

Közben, 1254 elején Kairóban felszínre törtek a belső feszültségek a mameluk csoportosulások között, ami belső leszámolóshoz vezetett, a *bahríja* mamelukok vezetőjét meggyilkolták, erre a *bahríja* mamelukok Baibarsszal az élen Gázába menekültek, és felajánlották szolgálataikat an-Nászirnak. Baibarsz Nábulszt és Dzsint kapta *iktaként*. Ugyanakkor Ajbeg elég erősnek érezte magát, hogy a kiskorú ajjúbida uralkodót letaszítsa a trónról, és saját nevében gyakorolja a hatalmat.

Az újabb válság Egyiptomban 1257 elején következett be, amikor Ajbeg házassági szerződést kötött a moszuli Zengida hercegnővel. Felesége, Sadzsar ad-Durr úgy érezte, hatalmát korlátozni kívánja és életére tör, ezért 1257. április 10-én meggyilkoltatta férjét. De hatalmát nem tudta biztosítani, Ajbeg hívei ugyanis egy hétre rá őt is eltették láb alól. A maga által építtetett sírba helyezték örök nyugalomra. Élete és halála a történeti és irodalmi művekben a fantázia segítségével kerekedett egész történetté.

Ezek után az emírek Ajbeg tizenöt éves fiát, al-Manszúr Alit emelték trónra, de a tényleges hatalom Szaif ad-Dín Kutuz kezébe került, aki a hvárezmi sah, Dzsálál ad-Dín unokaöccse volt. A mongolok ejtették foglyul és adták el egy

damaszkuszi kereskedőnek, akitől Ajbeg vásárolta meg. 1252-ben Ajbeg leváltotta a társszultánt, Asraf Múszát, és Kutuzt egyiptomi kormányzónak nevezte ki. Kutuz gyilkolta meg Ajbeg vetélytársát, a *bahríja* egység parancsnokát, Aktajt. 1257-ben, mikor Ajbeget is meggyilkolták, s fia, Manszúr Ali került trónra, Kutuz lett a helyettese. 1257/58-ban a *bahríja* emírek és a szíriai ajjúbidák szövetsége ellen viselt hadat. A trónváltást követően elsősorban a Szíriába menekült *bahríja* mamelukok Baibarsz vezetésével igyekeztek kihasználni a helyzetet, és kétszer is Egyiptomra támadtak, de mindkét alkalommal alulmaradtak a harcokban.

An-Nászir Juszuf uralkodása és a mameluk hatalomra jutása állandó belső feszültségekkel és harcokkal járt, ami gyakran elfedte a lényeges kérdéseket. IX. (Szent) Lajos egyiptomi és akkoni tartózkodása Európa utolsó nagy erőfeszítése volt, hogy a szentföldi keresztény államokat életben tartsa. Az ennél sokkal komolyabb veszélyt a mongolok jelentették. Az Ajjúbidák a mongolokkal 1231-ben kerültek először közvetlen szomszédságba, miután a hvárezmi sah, Dzsálál ad-Dín Nyugat-Perzsiában birodalmat szervezett, és ellene Ögödej Csormagant küldte, aki Dijar Bakirnál legyőzte Dzsálál ad-Dínt. Csormagan 1241-ig maradt a mongol sereg feje, aki Perzsia északnyugati részét tartotta uralma alatt. Őt Bajdzsu követi a fővezérségben (1242–1256). Bajdzsu 1243-ban a már említett községi csatában győzte le a rúm szeldzsukokat, így a mongolok az ajjúbida terület közvetlen szomszédságába jutottak.

An-Nászir Juszuf békés kapcsolatok ápolására törekedett a mongolokkal, és 1243-tól évente ajándékokat küldött Bajdzsunak. 1250-ben Zajn ad-Dín al-Hafizit küldte követségbe a mongol központba, Karakorumba, ott a követet a frissen megválasztott Möngke (1251–1259) fogadta. Így Damaszkusz formálisan mongol fennhatóság alá került. Möngke azonban az iszlám világ feletti uralmát ki akarta terjeszteni az Amu-darja és a Nílus közötti területre, így testvérét, Hülegüt bízta meg a nyugati hadjárat vezetésével.

Itt érdemes rövid kitérőt tenni a mongolok és a keresztény világ közötti diplomáciai érintkezéseket illetően. Ezek rendkívül megélnékültek az 1240-es években. A pápai udvar az Európát, benne a Magyar Királyságot ért mongol támadás, illetve a szentföldi keresztény államok miatt volt érdekelt a kapcsolatok kiépítésében. IV. Ince pápa (1243–1254) követségei közül Plano Carpinié volt a legsikeresebb. Ő 1246 nyarán részt vett Gjúk kán (1246–1248) beiktatásán, megfigyeléseiről szóló értékes beszámolója magyarul is olvasható. IX. (Szent) Lajos francia király is szövetségest látott a mongolokban a muszlimokkal szemben, ezért 1248 decemberében fogadta Eldzsigidej mongol vezér két keresztény követét, akik szövetséget ajánlottak a muszlimok ellen. A király válaszkövetségét Longjumeau-i András vezette. 1249. január 27-én indult el Antiochiából, azonban mire megérkezett Gjúk kán udvarába, a kán már meghalt. Az özvegy régens, Ogul Kajmis tárgyalta a követekkel, de semmilyen megállapodás nem született, így a követség visszaindult, és 1251 áprilisában Caesarea városába érkezett Lajos királyhoz.

András beszámolója készíthette utazásra Rubrukot Lajos király környezetéből. Rubruk 1253 elején indult Batu fiához, Szartachhoz, akiről az a hír járta, hogy keresztény. Ő apjához, Batuhoz küldte, majd onnan a nagykán, Möngke udvarába érkezett az év végén. Fél évet töltött ott, és damaszkuszi keresztényekkel találkozott, akik a montréalai és kraki (Mont Real = Savbak; Krak = Kerak) szultán, azaz Mugisz Umar megbízásából hódoltak be a mongoloknak. Rubruk 1254 nyarán visszaindult, és a Kaszpi-tó nyugati partja mentén elérte az örmény területeket, aztán Cipruson át érkezett Antiochiába 1245. június 26-án. Lajos király azonban már visszatért királyságába, s mivel rendfőnöke nem engedte Rubrukot a király után, élményeit leírta és így küldte el királyának. Ránk maradt műve kora egyik hiteles, megbízható emléke.

Visszatérve a mongol támadáshoz, Möngke 1251-ben lett kán. Az elődje által küldött mongol vezért, Eldzsigidejt az év végén letartóztatják, majd kivégzik, így Bajdzsu a perzsa területeken egyedül gyakorolja a hatalmat. Miután Möngkének 1252-ben sikerül leszámolnia belső ellenfeivel, elkezdi előkészíteni a muszlim Kelet és Kína elleni hadjáratokat. Az iszlám világban az elsődleges cél a Kaszpi-tó déli hegyeiben berendezkedett asszaszinok megsemmisítése volt, aztán indulhattak Bagdad, Szíria és Egyiptom elfoglalására. Hülegü a mongol hercegek seregének ötödével indult nyugati hadjáratára 1254 februárjában. Lassan haladt, és csak 1256 januárjában lépte át az Amu-darját.

Sem Aleppó és Szíria ura, an-Nászir, sem al-Musztaszim bagdadi kalifa nem volt tudatában a készülő veszedelemnek, egyikük sem küldött ugyanis követtséget, hogy újból hangsúlyozza behódolását a mongol kánnak, de egy sikeres katonai szövetség kiépítésére sem tettek kísérletet, hogy ellenálljanak a közeledő mongol haderőnek. Tétlenül nézték végig az asszaszinok pusztulását. Alamút nevű erődjüket 1256. december 20-án vették be a mongolok, a többi nagy részét pedig követeléseiknek eleget téve az asszaszinok maguk rombolták le.

Hülegü 1257 márciusában elindult Kazvínból Hamadánba, és április 26-án már Dínavárban volt, onnan három hónap elteltével visszavonult Hamadánba, de szeptemberben követet küldött a bagdadi kalifához, követelve a teljes behódolást. A kalifa azonban rossz tanácsokra hallgatva fenyegetésekkel válaszolt. Hülegü még az év október–novemberében elindult Bagdad ellen. A mongolok bekerítették a várost: északról Bajdzsu a Tigris nyugati partján, Ketbuga délről, míg Hülegü kelet felől vonult fel. Bagdad 1258. február 10-én megadta magát, lakosai közül sokakat lemészároltak, a kalifát pedig február 20-án kivégezték.

An-Nászir Juszuf ekkor elhatározta, hogy követtséget küld Hülegühöz, és behódol. Fiát és korábbi követét menesztette Hülegühöz, aki már útban volt Hamadán felé. Hülegü kegyesen fogadta őket, ugyanakkor kifogásolta, hogy miért nem személyesen jött behódolni, ráadásul a muszlim követ titokban sürgette Hülegüt Szíria elfoglalására. An-Nászir úgy vélte, hogy a mongolokkal elrendezte az ügyet.

Hülegü 1259. szeptember 12-én indult el Azerbajdzsánból Szíria ellen, Ahlat városánál délre fordult, és a Habur völgyében fekvő városokat vette be. Így novemberre az Eufrátesztől keletre lévő területek már a kezén voltak. An-Nászir ekkor ismerte fel, hogy csak Egyiptommal szövetségben van esélye ellenállni, és követet menesztett Kairóba. Ott azonban újabb puccs volt, ugyanis al-Manszúr, a tizenhét éves fiút Szaif ad-Dín Kutuz félreállította, és ő maga ült a trónra. An-Nászir szövetségekötési szándékára pozitívan válaszolt. An-Nászir Damaszkusz melletti táborában jelentős sereg gyűlt össze; a kérdés azt volt, hogy vonuljanak-e északra és támadják meg a mongolokat nyílt csatában, vagy inkább várjanak óvatosan. An-Nászir döntésképtelen volt, így a sereg lázongani kezdett, és a szultán ellen gyilkosságot kíséreltek meg. Ebben részt vett a *bahríja* Baibarsz is, így menekülnie kellett, és csatlakozott az egyiptomi haderőhöz, amelyet an-Nászir megsegítésére küldött Kutuz.

1259 végén Hülegü átkelt az Eufráteszen és Aleppó alá vonult, 1260. január 18-án körbezárták a várost. Egy hétig húsz ostromgéppel lőtték, aztán betörték a városba, ahol hatnapos szabad rablás következett, de a citadella még egy hónapig kitartott, és csak február 25-én adták meg magukat. Hülegü betartotta szavát, és biztonságban elengedte a vár védőit. Hama és Homsz önként behódolt a mongoloknak, hogy elkerüljék a vérengzést.

An-Nászir Damaszkusz melletti táborában január 31-én értesült Aleppó elestéről. Emíreje arra biztatta, hogy seregével vonuljon Gázába, s ott egyesüljön az egyiptomi sereggel. Hadai csatlakoztak Kutuz csapataihoz Szalahijában, de ő maga kis kísérettel négy napra útra onnan Katjában maradt. A védtelen Damaszkusznak nem volt más választása, mint behódolni a mongoloknak. Hülegü Ketbugát küldte oda egy jelentősebb haderővel, katonái március 2-án bevonultak a városba. Aztán néhány nappal később a környéki városok és erődök ellen mentek, elhagyva a várost. Az ajjúbida várórség fellázadt, mert arra várt, hogy an-Nászir visszaszajjon, de a felmentő sereg nem érkezett meg. Ketbuga március közepén visszaért, és április 28-án a vár védői békét kértek szabad elvonulás fejében, amit biztosítottak is számukra. Ezzel Szíria mongol kézre került. 1260 tavaszán Hülegü Aleppóban volt, amikor értesült arról, hogy Möngke halála után két bátyja, Kubiláj és Arik Böke között kitört az örökösödési harc. Seregével lassan kelet felé húzódott, és Tebrizben rendezkedett be. Az is felmerült, hogy azért vonult Azerbajdzsánban, hogy biztosítsa ottani hatalmát, ugyanis erre a területre az Arany Horda ura is igényt tartott. De az is lehetséges, hogy Hülegü rosszul mérte fel az erőviszonyokat és alábecsülte Egyiptom katonái erejét, és ezért húzódott vissza.

Közben an-Nászir a Sínai-félszigeten keresztül el-Kerak felé vonult, majd elfogadta Ketbuga ajánlatát és behódolt. Ketbuga garantálta személyes biztonságát, és Tebrizbe küldte Hülegühöz, ahol szívélyesen fogadták, de miután hírül vették az Ain-Dzsálútnál bekövetkezett katasztrofális mongol vereséget, Hülegü saját kardjával végzett vele.

Ketbuga ugyanis Damaszkuszban értesült arról, hogy elővédjét Gázában megtámadták, és elindult a muszlim ellentámadás. Seregeit összeszedve szeptember 3-án Ain-Dzsálútnál ütközött meg a szíriai–egyiptomi haddal, és vereséget szenvedett. Damaszkuszban a győzelem hírére felkelés tört ki. Kutuz serege szeptember 7-én, maga Kutuz egy nappal később ért Damaszkuszba, aztán még az ősz folyamán visszaindult Kairóba, de útközben meggyilkolták, és Baibarsz ült Egyiptom trónjára.

Baibarsz 1223 táján születhetett, és kipcak török rabszolgaként került asz-Szálih Ajjúb tulajdonába. 1239-ben tűnt fel a forrásokban, amint urával al-Kerakban együtt raboskodtak. Néhány hónappal később Szíriában volt, ahol a szultán szolgálatában harcolt. Első nagy katonai vállalkozása az volt, amikor az egyiptomi sereget vezette Manszúraban, és Fáriszkúrnál legyőzte a keresztéseket, majd elfogta IX. (Szent) Lajos királyt. Feltehetőleg ő is részese volt annak az összeesküvésnek, amely Túránsh meggyilkolásához vezetett 1250-ben. Mindezenre ezzel a gyilkossággal kezdődött a mameluk uralom. 1254-ben kénytelen volt Szíriába menekülni. Amikor Kutuz hatalomra jutott, és a mongol csapatok hozzákezdtek Szíria megszállásához, átállt Kutuzhoz. Ain-Dzsálútnál, ahol győzelmet aratott az egyiptomi haderő, Baibarsz az elővéd parancsnokaként vett részt az ütközetben. Ezután következett be az újabb véres merénylet, amikor Kutuzt saját sátrában mészárolták le: a gyilkosságot Baibarsz hajtotta végre néhány társával. Baibarsz ragadta magához a hatalmat. A történeti dicsőség elfedi a két álnok gyilkosságot, amelynek részese volt.

Uralmát a központosított hatalom és a keresztések elleni győztes háború jellemzi. Baibarsz megszilárdította az államot, következes politikát folytatott, minden meghódított területet biztosított, védműveket építtetett, helyreállította Homsz és Havrán között a mongolok által elpusztított erődöket, és felszerelte azokat. Megreformálta a postarendszert, minden területről hetente kétszer kapott jelentést. Kairó és Damaszkusz között négy nap volt az út.

1265-ben hatalmas sereg élén indult a keresztések ellen, Caesarea elfoglalásával kettévágta a Jeruzsálemi Királyságot, észak felé elfoglalta Haifát, aztán serege dél felé vonult és bevette Arszufot. 1266-ban a fő cél a Tiberias-tótól északnyugatra levő Szafed bevétele volt, amelyet kemény harcok árán elfoglalt. 1268-ban Jaffa ellen vonult, és egy nap alatt bevette. Seregei ezután a kereszties kézen lévő Türosz közelében fekvő Beaufort várát, majd északon Antiochiát hódoltatták, ez utóbbinak azért volt döntő jelentősége, mert mindaddig a keresztések kezén volt. Ennek következtében Kis-Örményország királya békét kötött Baibarsszal, alávétve magát Kairónak. Utolsó támadását Baibarsz Homszból indította, és 1271 folyamán Szafita, Krak és Akkar erődítményei két hónap alatt behódoltak. Közben Baibarsz 1269-ben elvégezte a mekkai zarándoklatot, és idejét részben Damaszkuszban, részben Kairóban töltötte. 1270-ben mérlegelte, hogy a IX. (Szent) Lajos által megtámadott Tunisznak nyújtson-e segítséget vagy ne. 1275-ben bevette

Kis-Örményország fővárosát, Sziszt, majd a következő évben Kajszeri környékén a szeldzsukokkal és mongolokkal csatázott. 1277-ben Damaszkuszban halt meg.

Uralkodása alatt a keresztes államok, Akkon és környéke kivételével, gyakorlatilag eltűntek. Harmincnyolc hadjáratot vezetett Szíriában, kilenc alkalommal ütközött meg a mongolokkal, ötször támadt Kis-Örményországra és háromszor a szíriai asszaszinokra, a kereszteseket huszonegy alkalommal győzte le, tizenöt csatában pedig aktívan is részt vett. Baibarsz uralma alatt Egyiptom nagyhatalommá nőtte ki magát, amely az iszlám birodalma lett, miután az Ajjúbidák hatalma és a bagdadi kalifátus is megszűnt. 1258-ban Bagdad pusztulása után az Abbászida-családot Kairó fogadta be, így Kairóba tette át székhelyét a muszlim világ egységét képviselő vezető, a kalifa, ami jogalapot teremtett Hidzsáz szent városainak birtokba vételére is.

Mint láttuk, a 13. század közepén Egyiptomban jelentős változás következett be. Miközben IX. (Szent) Lajos hadai Egyiptomot ostromolták, meghalt asz-Szálih Ajjúb, és fia, Túrászah ugyan még elfoglalta a trónt, de rövidesen őt is meggyilkolták, és a katona rabszolgaként Egyiptomba kerülő mamelukok kaptak meg az uralmat. A mameluk hatalomátvételt a keresztes támadás és annak sikeres elhárítása is elősegítette. Ezek után a mamelukok nem fordítottak különös figyelmet a szíriai keresztes államokra, ugyanis részben saját hatalmi harcaikkal, illetve az új dinasztia megszilárdításával és a mongol támadással voltak elfoglalva. Csak 1263-ban indítja el Baibarsz azt a háborút, melynek következtében 1271-re a szíriai keresztes államok végzetesen meggyengültek.

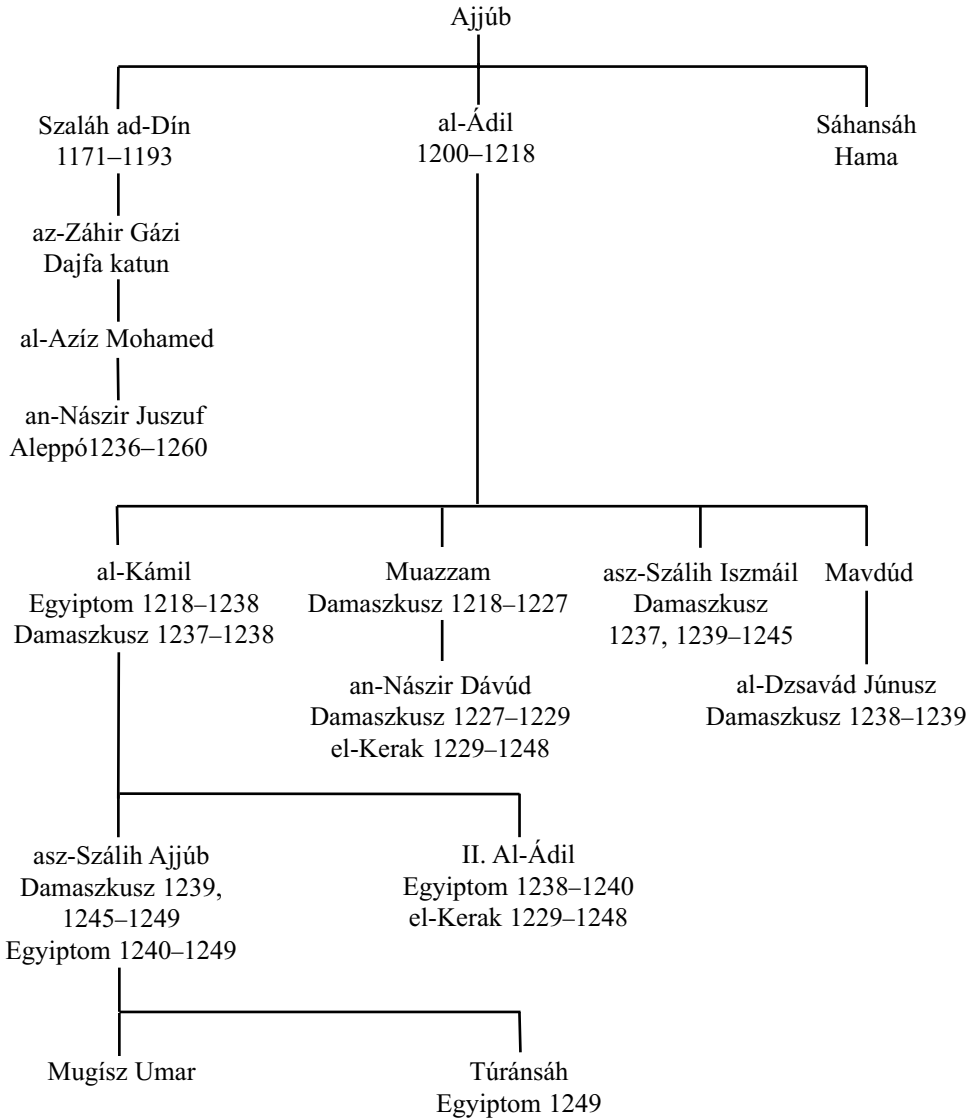
A mameluk szultanátus erősen központosított állam volt, amelynek politikai központja Kairó, Szíria csupán ütközőzónaként szolgált, ráadásul a kereskedelmi forgalom fokozatosan Alexandriába helyeződött át. A mongol hódítás teljesen megváltoztatta a politikai helyzetet, a mamelukok számára ugyanis a mongolok és a keresztesek külön-külön is komoly veszélyt jelentettek, a két fél lehetséges szövetsége pedig a mameluk Egyiptom számára halálos veszélyt rejtett magában. A mamelukok hatalomra jutására igen viharos történeti korszakban került sor. Spanyol területen a reconquista döntő stádiumába lépett. A pápaság és a Hohenstaufok küzdelme Itáliában kihatott a Francia Királyság, Aragónia, Tunisz és a Bizánci Birodalom történetére is. A Nikaiai Császárság uralkodójának vezetésével megkezdődött a küzdelem Konstantinápolyért, és 1261-re sikerült visszaállítani a Bizánci Birodalmat Konstantinápoly központtal. Emellett a levantei kereskedelem ellenőrzéséért Velence, Genova és Pisa versengett egymással. Ezt a helyzetet a mameluk diplomácia jól használta ki.

A Szíria elleni mameluk fellépés két szakaszra bontható. Az elsőről, az 1265 és 1271 közötti eseményekről már esett szó. A második lépcsőben, 1289 és 1291 között először 1289-ben Tripolisz esett el, végül 1291-ben Akkon bevételével megpecsételődött a Jeruzsálemi Királyság sorsa, a keresztesek ugyanis sorra feladták Türoszt, Szidónt és Bejrútot.

Baibarsz diplomáciai kapcsolatokat épített ki az európai hatalmakkal. 1261-ben felvette a kapcsolatot a Hohenstaufokkal, akik Szicíliát uralták, és 1229 óta hagyományosan baráti viszonyt ápoltak Egyiptommal. Amikor a Hohenstauf uralom 1266-ban összeomlott a pápa támogatását élvező Anjou Károly csapásai alatt, Baibarsz az új szicíliai királlyal is a kapcsolatok fenntartására törekedett, aminek döntő szerepe lehetett abban, hogy IX. (Szent) Lajos a második keresztetes hadjáratát 1271-ben Tunisz és nem Egyiptom ellen vezette.

Mindenesetre a mamelukok legfőbb ellenfele a 13. század második felében a Hülegü által létrehozott ilhanida mongol állam volt. 1260-ban, 1281-ben és végül 1299–1303 között a mongolok támadása a mameluk hatalmat komolyan veszélyeztette. Baibarsz az ilhanida mongol fenyegetés enyhítése érdekében felvette a kapcsolatot az Arany Hordával, amely elsősorban a Kaukázus miatt került ellentétbe a másik mongol utódállammal. Emellett az Arany Hordából érkeztek azok a török, elsősorban kipcak rabszolgák, akik a mamelukok utánpótlását biztosították. A kelet-európai rabszolgakereskedelem működtetése szempontjából három szövetségesre volt szüksége Egyiptomnak: az Arany Hordára, ahonnan a rabszolgákat vásárolták, Genovára, amely ellenőrizte a fekete-tengeri kereskedelmet, és végül a Bizánci Birodalomra, amely az útvonalat biztosította. Ennek a szövetségi rendszernek a fenntartása komoly feladat volt, amely minden egyes fél érdekeinek figyelembevételét kívánta meg. A mamelukok ügyesen használták ki a maguk javára a két mongol birodalom, az ilhanida és az Arany Horda, Genova és Velence, a Bizánci Birodalom és a pápaság, valamint az Anjouk közötti érdekellentéteket és ellenségeskedéseket.

AZ AJJÚBIDA-DINASZTIA

KRONOLÓGIA JOINVILLE MŰVÉNEK TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

- 1096. augusztus 15.–1099. július 15.** Az I. keresztes hadjárat.
- 1099. június 9.–július 15.** Jeruzsálem ostroma és elfoglalása.
- 1113** II. Paschalis pápa jóváhagyja a Szent János-lovagrend reguláját (a legrégebb lovagrend, alapítva 1070 k.).
- 1129. január 3.** A templomos rend megalapítása (jóváhagyja II. Ince pápa, 1239. március 29.).
- 1147–1148** A II. keresztes hadjárat.
- 1177–1179** Flandriai Fülöp keresztes hadjárata. Bizánci szövetségben, Egyiptom elleni keresztes hadjárat.
- 1180** Az *Universitas magistrorum et scholarium Parisiensis* megalapítása.
- 1187. július 4.** Szaladin győzelme Hattínnál.
- október 2.** Jeruzsálem elfoglalása.
- 1189–1192** A III. keresztes hadjárat. A „királyok keresztes hadjárata”: I. (Barbarossa) Frigyes, II. Fülöp, I. (Oroszlánszívű) Richárd, II. Henrik osztrák herceg. (Géza herceg 2000 fővel csatlakozik Frigyeshez.)
- 1190** A német lovagrend megalapítása Akkon falainál. (III. Kelemen pápa 1191-ben ismeri el.)
- 1191. július 10.** Akkon bevétele.
- 1192. szeptember 2.** Szaladin és Oroszlánszívű Richárd békekötése.
- 1197–1198** VI. Henrik „félbe maradt” keresztes hadjárata (†1197. szeptember 28.).
- 1200. január 15.** II. Fülöp elismeri a párizsi *studium generalét*, a párizsi egyetem őseit. (A karok működését III. Ince hagyja jóvá 1215-ben.) Az egyetem a filozófiai és a teológiai tanulmányok központja lesz.
- május 23.** A leendő VIII. Lajos francia király és Kasztíliai Blanka házasságkötése.
- 1201. május 24.** Meghal a IV. keresztes hadjárat kijelölt vezetője, III. Thibaud, Champagne grófja.
- augusztus vége–szeptember eleje** A keresztesek vezetésére fölkérlik Montferrati Bonifácot, aki fölveszi a keresztet.
- 1202–1204** A IV. keresztes hadjárat.
- 1202. április–május** A keresztesek indulása Velencébe.
- november 24.** Zára ostroma és elfoglalása. (Zárát a magyarok 1204-ben foglalják vissza.)
- 1204. április 13–15.** Konstantinápoly elfoglalása és kirablása.
- május 9.** A Konstantinápolyi Latin Császárság létrehozása. (A görögök 1261. július 25-én foglalják vissza.)
- 1207. július 7.** Árpád-házi Erzsébet (II. András és Merániai Gertrúd leánya) születése (†1231. november 14.).

- 1209. augusztus 16.** III. Ince pápa szóban megerősíti az Assisi Szent Ferenc által 1209-ben alapított ferences rend reguláját. (A rendalapításra formailag III. Honorius pápa adja meg a jóváhagyást 1223. november 29-én.)
- 1209–1229** III. Ince pápa meghirdeti a katharok (albigensek) elleni keresztes hadjáratot. Vezetője IV. Simon de Montfort (†1218). Az eretnokség elleni küzdelem jegyében indított hadjárat a déli területeknek a francia királyi központhoz való csatlakozását eredményezi.
- 1211. március 28.** Assisi Szent Ferenc és Szent Klára megalapítják a klarisszák rendjét.
- 1212** A gyermekek keresztes hadjárata.
- 1214. április 25. (Szent Márk napja)** IX. Lajos születése (vagy keresztelője) Poissyban.
- július 27.** A bouvines-i ütközet. II. Fülöp győzelme a birodalmi-angol-németalföldi koalíció fölött.
- 1215. június 15.** A *Magna Carta Libertatum* kiadása.
- november 11–30.** Rómában összeül a IV. lateráni zsinat, melyet III. Ince az egyház fegyelmének megszilárdítása és az V. keresztes hadjárat meghirdetése céljából hív össze.
- 1216. június 11.** Henrik konstantinápolyi latin császár halála Thesszalonikében.
- július 16.** III. Ince pápa halála.
- december 22.** A pápa jóváhagyja a Domingo de Guzmán által alapított domonkos prédikátorok rendjének reguláját (prédikációs joguk már 1207. január 21. óta van).
- 1217–1221** Az V. keresztes hadjárat (II. András, IV. Lipót osztrák herceg és Jean de Brienne vezetésével).
- 1218–1219** Damietta ostroma.
- november 5.** Jean de Brienne elfoglalja Damiettát. A seregben harcol Simon de Joinville, Jean apja is.
- 1219** Assisi Szent Ferenc Egyiptomba megy al-Kámil szultán udvarába, és hitvitára hívja ki a szultán imámjait, felajánlva, hogy istenítélet döntsön vallásaik között.
- 1223. július 14.** II. Fülöp halála.
- 1225. május 1.** Jean de Joinville (Simon de Joinville és Béatrix d'Auxonne gyermeke) születése.
- 1226. november 3.** VIII. Lajos összehívja és megesketi a bárókat, hogy fiát, Lajost „a lehető leggyorsabban” királlyá koronázzák.
- november 8.** VIII. Lajos halála. IX. Lajos Franciaország királya.
- november 29.** Lajos lovaggá ütése (Soissons) és koronázása (Reims, Notre-Dame). Kasztíliai Blanka a régens.
- 1227–1234. január 6.** Lajos és Kasztíliai Blanka váltságdíj és hűségeskü fejében kiszabadítja börtönéből Ferrand de Flandre grófot, aki a bouvines-i csatában elpártolt II. Fülöptől. Ferrand ezt követően Lajos hűséges támogatója.
- március 16.** A vendôme-i egyezmény (Pierre Mauclerc és Hugues de Lusignan). A bárók lázadása Kasztíliai Blanka és IX. Lajos ellen.
- 1228. július 16.** Assisi Szent Ferenc kanonizációja.
- 1228–1229** A VI. keresztes hadjárat II. Frigyes vezetésével.
- 1229** Az albigensek elleni keresztes hadjárat vége. Békekötés Toulouse grófjával (Maux).
- március 17.** II. Frigyes bevonul Jeruzsálembe és királlyá koronázza magát.

nyár Bárói gyűlés Corbeil-ben.

október Mauclerc hűségesküt tesz III. Henrik angol királynak.

november A toulouse-i zsinat.

1229–1231 Sztrájk a párizsi egyetemen. A mulatozó diákok által provokált városi konfliktus elmérgesedése, majd Kasztíliai Blanka beavatkozása az egyházi jogi védelmet élvező diákok megbüntetésére. A több egyetemre kiterjedő sztrájk (mely súlyos károkat okozott a párizsi kereskedőknek, a diákok és tanárok elhagyják Párizst) tétje az egyházi személyi és intézményi autonómia megőrzése a világi/királyi hatalom beavatkozásával szemben.

április 13. IX. Gergely pápa *Parens scientiarum* kezdetű bullája, mely megerősíti a párizsi egyetem autonómiáját (a párizsi egyetem „*Magna Cartája*”).

1230. július–szeptember A champagne-i örökösödési háború.

augusztus Simon de Joinville *sénéchal* megmenti Troyes városát a lázadó bárók seregeitől.

december Kasztíliai Blanka Lajos király nevében betiltja az uzsorát (Meluni rendelet). Ezt számos további rendelet követi (1234, 1254, 1257, 1258), melyek elsősorban a zsidók ellen irányulnak, de Lajos később rendelkezik, hogy űzzék ki az országból a lombard, firenzei és más idegen uzsorásokat is (1268). Visszautasítja, hogy az uzsorások becstelen úton szerzett pénzét felhasználja a keresztes hadjárat nemes céljaira (1247).

1231 A Saint-Denis-apátság kibővítése és királyi nekropolisszá alakítása (befejezés: 1267).

1233 A pápa inkvizitorokat nevez ki a Francia Királyság területére (Languedoc).

1234. április 6. Békekötés a király és Beauvais püspöke között.

április 25. Lajos király eléri a nagykorúságot.

május 27. Lajos házassága Provence-i Margittal (Sens).

július 3. Domingo de Guzmán szentté avatása.

július 13. Lajos nagybátyjának, Philippe Hurepelnek halála.

július–augusztus Bretagne-i háború.

szeptember Megállapodás IV. Thibaud és Alix ciprusi királynő között.

november Pierre Mauclerc behódolása.

1235. szeptember Az első bárói liga az egyházi törvénykezéssel szemben.

október 19. Royaumont apátságának felszentelése Lajos király jelenlétében.

október–december Az inkvizitorok kiűzése Toulouse-ból. IX. Gergely pápa szentté avatja Árpád-házi Erzsébetet.

1236. július IV. Thibaud behódolása.

1237. június 7. Robert d’Artois-nak, Lajos öccsének lovaggá ütése (Compiègne).

1239. június A „bárók keresztes hadjárata”. IX. Gergely pápa felhívására a francia bárók keresztes hadjáratra indulnak. Vezetőjük IV. Thibaud, Champagne grófja és Navarra királya. (Szentföldi harcok: 1239. szeptember–1240. szeptember.)

augusztus 11–18. A passiórelikviák megérkezése és fogadása Párizsban.

1240. március 3. IX. Gergely pápa felhívására elkobozzák a Talmud példányait.

június 12. Megkezdődik a mintegy két évig tartó Talmud-vita (Lajos király és Kasztíliai Blanka jelenlétében).

augusztus Raymond de Trencavel (Béziers vicomtja) lázadása. Carcassonne elfoglalása. Jean de Joinville és Alix de Grandpré házassága.

- 1241–1242** A tatárjárás Magyarországon.
- 1241. márciustól** Mongol pusztítás Közép-Európában.
- április 11.** A muhi csata.
- június 24. (Szent Iván napja) körül** Ünnepség Alphonse de Poitiers, a király öccse lovaggá ütésének a tiszteletére (Saumur).
- szeptember** Hugues de Lusignan lázadása.
- 1242** A Talmud példányainak elégetése.
- április 28.–1243. április 7.** A saintonge-i hadjárat (Poitou).
- május 12.** III. Henrik partraszállása Royanban.
- május 29.** Az inkvizítorok legyilkolása Avignonet-ban.
- július 21–22.** Lajos király győzelme III. Henrik angol király ellenében (Taillebourg/Saintes).
- augusztus VII.** Raymond toulouse-i gróf lázadása és Narbonne elfoglalása.
- október 20.** VII. Raymond aláveti magát Lajos királynak.
- 1242–1243** VII. Raymond de Toulouse és a déli urak koalíciójának lázadása és veresége. A királyi adminisztráció megszilárdítása (Beaucaire–Nîmes, Béziers–Carcassonne).
- 1243. január** Békekötés VII. Raymond-nal (Lorris).
- március 12.** Öt évre szóló béke megkötése Angliával.
- 1244. március 16–20.** Montségur eleste és a katharok csoportos máglyahalála (220 áldozat). Az inkvizíció előretörése Franciaországban.
- május** A Talmud újabb példányainak megsemmisítése.
- június 26.** Maubuisson apátságának felszentelése.
- augusztus 23.** A muszlimok (hvárezmiek) elfoglalják Jeruzsálemet.
- szeptember** Lajos király látogatása Cîteaux-ban.
- október 17.** Súlyos keresztes vereség a Gáza melletti La Forbie-nál (Harbija).
- december eleje** Lajos király betegsége (mocsárláz), felgyógyulása és keresztes fogadalma.
- december IV.** Ince pápa Lyonba érkezik.
- 1245. június 26.–július 27.** Az I. lyoni zsinat. (A pápa hat évig marad Lyonban.)
- július 27.** IV. Ince bullája, mely elítéli II. Frigyes császárt. Kapcsolatfelvétel a mongolokkal.
- augusztus 19.** Raymond Bérenger provence-i gróf halála.
- november** Lajos találkozik IV. Ince pápával Clunyben.
- 1246. január 31.** Anjou Károly és Provence-i Beatrix házassága.
- május 27.** Anjou Károly lovaggá ütese.
- május** A leendő keresztes tengeri katonai bázis, Aigues-Mortes kiváltságlevele.
- július** Megállapodás az Avesnes és a Dampierre család között a flandriai örökösödés ügyében.
- november** A második bárói liga az egyházi törvénykezés ellen.
- 1247** Lajos különbizottságot hoz létre a királyság területén elkövetett királyi visszaélések kivizsgálása és a királyi adminisztráció reformja érdekében.
- 1248** A párizsi kórház (Hôtel-Dieu) felújítása és kibővítése. Alapítások Pontoise-ban (1259) és Vernonban (1261).
- április 26.** A királyi palota területén épített Sainte-Chapelle felszentelése.
- június 12.** Lajos király keresztes hadjáratra indul: Saint-Denis-ben magához veszi az oriflamme-ot, kíséretével elhagyja Párizst.

- augusztus 28.** Lajos serege behajózik Aigues-Mortes-ban és elindul a Szentföldre.
- szeptember 17–18.** A sereg megérkezik Ciprusra.
- október** Lajos király szolgálatába fogadja Jean de Joinville-t, és 800 livres-t ad neki szolgálata fejében.
- december 20.** Lajos király találkozik a keleti újáról visszatérő André de Longjumeau-val, és fogadja a mongolok követeit.
- 1249. január** André de Longjumeau és Lajos király követei a nagykan udvarába indulnak, és értékes ajándékokat visznek magukkal.
- május 30.** Lajos Limassolból Egyiptom területére érkezik (ahol 1250. május 8-ig marad).
- június 5.** Damietta elfoglalása.
- szeptember 27.** VII. Raymond toulouse-i gróf halála.
- október 24.** Alphonse de Poitiers megérkezik Damiettába.
- november 20.** Indulás Damiettából Kairó felé.
- 1250. február 9.** A mansúrai vereség. Robert d'Artois halála.
- április 5–6.** Vereség Fáriszkúrnál. Lajos király és kísérete fogságba esik.
- május 6.** A váltságdíj kifizetése és Lajos király kiszabadulása.
- május–1251. március** Lajos Akkonban tartózkodik.
- június 26.–július 3.** Az akkoni stratégiai tanácskozás, melynek arról kell határoznia, hogy Lajos király marad-e a Szentföldön, és folytatja-e keresztes hadjáratát. Lajos a tanácsban kisebbségben lévő maradáspártiak (köztük Joinville) javaslatát fogadja el.
- október 21.** Kasztíliai Blanka Robert de Sorbon kanonok rendelkezésére bocsát Párizsban egy épületet a szegény diákok számára.
- december 13.** II. Frigyes halála. Jean de Joinville megírja a *Credo* első változatát (végleges változat: 1287–1288).
- 1251. április 16. (húsvét napja)** A „Pásztorok” (*„les pastoureux”*) keresztes hadjárata, illetve mozgalma Franciaországban Lajos király kiszabadítása és a Szentföld felszabadítása jelszavával (melyet szerintük csak a tiszta lelkű szegények érhetnek el). Vezetőjük a „Magyarországi Mester” (Magyarországi Jakab), volt ciszterci szerzetes. (Az antifeudális, antiszemita, egyházellenes rablócsapatként viselkedő keresztesek töredéke eljut Akkonba.)
- tavaszi** André de Longjumeau visszatér Caesareaba a királyhoz.
- május–1252. május** Lajos Caesarea városában tartózkodik. A város megerősítése.
- június 6.** Guillaume de Dampierre halála.
- 1252. május–1253. június** Lajos király Jaffában. Jaffa erősítése.
- november** Kasztíliai Blanka halála.
- 1253. június–1254. február** Lajos Szidónban állomásozik. A város megerősítése.
- július 4.** A Dampierre-ek veresége (flandriai háború, Westkapelle).
- december 27.** Willelmus de Rubruk Lajos király ajánlólevelével Szartach mongol fejedelem udvarába érkezik.
- tél** Rubruk Möngke nagykan udvarában tartózkodik Karakorumban.
- az év folyamán** Robert de Sorbon, Lajos király káplánja és gyóntatója oktatni kezd a párizsi egyetemen. A „collège de Sorbonne” alapítása (a könyvtár alapítása: 1260).

- 1254. január** Anjou Károly elfoglalja Hainaut tartományt.
február Békekötés az aleppói szultánnal.
április 25. Lajos király Akkonból útra kel Franciaországba.
április–május Anjou Károly és Guillaume de Hollande összecsapása.
május 21. IV. Konrád halála.
július 17. Lajos találkozása Hyères-ben Hugues de Digne ferences szerzetessel.
szeptember 7. Lajos visszatér Párizsba.
december A *Grande Ordonnance (statutum generale)* kiadása, a királyság átfogó működési és „erkölcsi” reformja (továbbfejlesztve: 1256). A prostitúció szabályozása (a „piros lámpás házak” a városokon kívül). III. Henrik angol király fontevraud-i és párizsi látogatása. A két uralkodó együtt tölti a karácsonyt, és barátságot köt egymással. IV. Sándor pápa megválasztása.
- 1255. április** Lajos leánya, Izabella házasságot köt II. Thibaud navarrai királlyal, Champagne grófjával (a házasságot előkészítő tárgyalásokban részt vesz Jean de Joinville is).
június 29. Rubruk visszatér Nicosiába.
- 1256. szeptember 24.** Lajos király békebíráskodásának eredményeképp lezárul a flandriai (Avesnes–Dampierre) örökösödési konfliktus.
november Lajos király Gentben. Anjou Károly és Savoyai Beatrix összebékítése.
- 1257. január 13.** Cornwalli Richárd római királlyá választása.
február IX. Lajos adománylevele Robert de Sorbon számára, melyben megerősíti a párizsi egyetem privilégiumait. (Pápai megerősítés: IV. Sándor, 1259.)
- 1258** A király Étienne Boileau jogi doktort a rend biztosítása érdekében Párizs királyi elöljárójává nevezi ki. Boileau összeállítja *Le Livre des Métiers* (‘Mesterségek könyve’) című művét.
február A mongolok elfoglalják Bagdadot.
május 11–12. Békekötés Aragónia királyával (Corbeil).
május 28. A párizsi béke ünnepélyes megkötése IX. Lajos és III. Henrik között (ratifikálva: 1259. december).
június Oxfordi províziók.
augusztus Manfréd szicíliai királlyá koronázása.
- 1259. július** Enguerrand de Coucy pere. Guibert de Tournai Lajos királynak ajánlja az általa írt királytükroft (*Miroir des Princes*).
december 4. III. Henrik angol király franciaországi birtokaira vonatkozó hűbéri esküje Lajos királynak.
- 1260. január** Meghal Louis de France, Lajos legidősebb fia és örököse.
július 23. Lajos bullája a vakok kórházának (*Hospice des Aveugles*) létrehozásáról.
szeptember 3. A mamelukok legyőzik a mongolokat.
- 1261. február** Lajos király betiltja az istenítéletet (párbajok, víz- és tűzpróba) a bírósági eljárásban. Helyette racionális érveket követel meg.
július 25. Palaiologosz Mihály hadvezére (Alexiosz Sztrategopulosz) visszafoglalja Konstantinápolyt. Lajos másodszülött fia, Fülöp házasságot köt Aragóniai Izabellával (Clermont).
- 1262. április 10.** Hülegü nagykan levele Lajos királyhoz.

- 1262–1270** Lajos király pénzügyi reformja. Az „easterling” betiltása, a királyi pénzverés privilégiuma, a párizsi (*livre parisís*) és a tours-i aranypénz (*livre tournois*) (1262–1266), valamint az *écu* bevezetése (1262–1270).
- 1263. március** Baibarsz támadása a frank kézen lévő szíriai területek ellen. A pápa ajánlja Szicília koronáját Anjou Károlynak.
- 1263–1266** Pénzügyi rendelkezések kiadása.
- 1264. január 24.** Lajos békebíró III. Henrik és az angol bárók között (Amiens). Nem sikerül tartós békét teremtenie. A bárói mozgalommal szemben a királyi hatalom szuverenitásának visszaállítását szorgalmazza.
- 1265. február 26.** Anjou Károlyt szicíliai királlyá koronázzák.
február 27. Baibarsz szultán elfoglalja Caesareát.
július 21. Anjou Károly bevonulása Rómába.
augusztus 4. Az eveshami ütközet. Simon of Montfort halála. Meghal Vincent de Beauvais domonkos szerzetes, Lajos gyermekeinek nevelője.
- 1266. február 26.** A beneventói ütközet. Manfréd halála.
- 1267. március 25.** Lajos király ismét felveszi a keresztet.
május 27. A viterbói egyezmény Anjou Károly és II. Balduin között.
június 5. (pünkösd) A trónörökös, Fülöp herceg (III. Fülöp) lovaggá ütésének ünnepei.
- 1268. február 9.** Lajos király bejelenti elhatározását, hogy 1270 májusában keresztes hadjáratra indul.
március 7. Baibarsz elfoglalja Jaffát.
május Antiochia elfoglalása.
augusztus 22. A tagliacozói ütközet. Anjou Károly győzelme.
október 29. Konradin (III. Konrád jeruzsálemi király) és társai kivégzése Nápolyban.
- 1269. augusztus 15.** Rendelet az istenkáromlás ellen.
- 1270. február 23.** Lajos hűgának, Izabellának halála.
március 14. Lajos király Saint-Denis-ben magához veszi az oriflamme-ot.
március 15. Lajos király elindul a VIII. keresztes hadjáratba.
július 1. Lajos király behajózik Aigues-Mortes-ban, és a Montjoie nevű hajó fedélzetén megindul Tunisz felé.
július 10–15. A sereg Cagliariiban tartózkodik.
augusztus 3. Lajos negyedik fiúgyermekének, Jean Tristannak halála.
augusztus 25. Lajos halála Tunisz városa alatt. Temetkezése a *mos Teutonicus* szerint történik.
október 30. Megállapodás Tunisz királyával.
- 1271. május 22.** Lajos király gyászszertartása. Koporsóját Párizsban, a Notre-Dame-ban ravatalozzák föl, csontjait Saint-Denis apátságában temetik el.
- 1272–1273** Geoffroy de Beaulieu megírja Szent Lajos latin nyelvű *vitáját*.
- 1273–1282** A pápák által kirendelt kanonizációs bizottságok munkája. (Joinville-t is tanúként hallgatják meg.)
- 1274. május 7.–július 17.** A II. lyoni zsinat (13. ökumenikus zsinat, X. Gergely hívja össze 1272. március 31-én). Jelen vannak a keleti egyház, Palaiologosz Mihály és a tatár kán követei.
- 1285** IV. Honorius pápának bemutatják Lajos szentté avatási vizsgálatának eredményeit.

- 1291. május 28.** Akkon eleste. A keresztesek kiszorulnak a Szentföldről.
- 1297. augusztus 4–6.** VIII. Bonifác bejelentése Lajos király szentté avatásáról (Orvieto).
augusztus 11. A *Gloria laus* kezdetű bulla kiadása. Franciaországi Szent Lajos ünnepe: augusztus 25.
- 1298** Szent Lajos maradványainak exhumálása és koporsójának felemelése Szép Fülöp, a királyi család, a prelátusok és bárók (köztük Joinville) jelenlétében. Jean Samois prédikációja.
- 1302–1303** Guillaume de Saint-Pathus megírja Szent Lajos hivatalos *vitáját*.
- 1303–1304. augusztus 5. után** Joinville fiaival együtt részt vesz IV. Fülöp flandriai hadjáratában.
- 1305–1309** Joinville lediktálja (egybeszerkeszti?) Szent Lajosról szóló emlékiratait, majd azt Lajosnak (Champagne grófja, Navarra királya), a későbbi francia királynak ajánlja.
- 1307. október 13.** A templomos rend vezetőinek és tagjainak letartóztatása és az inkvizíciós perek megindítása.
- 1308. május 17.** Szép Fülöp elosztja Szent Lajos csontjait a legjelentősebb egyházi és világi előkelők között. (Joinville-nek nem jut az ereklyéből.)
- 1314. március 18.** Jacques de Molay, az utolsó templomos nagymester máglyahalála.
ősz Bárói mozgalom IV. Fülöp pénzügyi politikája miatt. Jean de Joinville csatlakozik az elégedetlen champagne-i bárók ligájához. (1315 májusában X. Lajos, az új király elfogadja követeléseiket.)
november 29. IV. Fülöp halála.
- 1315. június–július** X. Lajos sikertelen hadjárata Flandria ellen.
július 3. X. Lajos dekrétuma a rabszolga-felszabadításról („a természet törvényei szerint mindenki szabadnak születik [...] a francia föld szabaddá teszi azt, aki e földre lép”).
augusztus 19. X. Lajos és Magyarországi Klemencia házasságkötése.
- 1316. június 5.** X. Lajos halála.
november 14/15. I. (Posztumus) János születése (öt napot él).
- 1317. december 24.** Jean de Joinville halála.

ORSZÁGOK, DINASZTIÁK ÉS URALKODÓK¹

Az ellenpápákat, meg nem koronázott császárokat, ellenkirályokat, ellencsászárokat, névleges uralkodókat, régenseket és trónkövetelőket dőlt betűvel különböztettük meg.

PÁPASÁG

- 1088–1099 II. Orbán (Otto/Otho/Odo de Lagery/de Châtillon; †1099. július 29.; XIII. Leó 1881. április 14-én boldoggá avatta)
- 1099–1118 II. Paszkál (Rainerus; †1118. január 21.)
1100. szeptember–1101. január *Theoderic (Albano bíboros-püspöke, II. Paszkál hívei elfogják, a SS. Trinità della Cava kolostorban hal meg 1101 végén–1102 elején)*
1101. február *Albert (Silva Candida, más néven Santa Rufina bíboros-püspöke, Theoderic hívei választják meg, II. Paszkál elfogatja, az aversai S. Lorenzo kolostorba zárják)*
1105. november–1111. április *IV. Szilveszter (eredeti neve: Maginulfo; a római Sant'Angelo in Pescheria főesperese, 1111. április 12-én vagy 13-án lemond, és II. Werner spoletói herceg védelmében éli le életét)*
- 1118–1119 II. Gelasius (Giovanni da Gaeta; †1119. január 28. vagy 29.)
1118. március–1121. április *VIII. Gergely (Mauritius Burdinus; Braga érseke, V. Henrik német-római császár választotta meg, 1121-ben II. Callixtus hívei elfogják, 1137-ben a SS. Trinità della Cava kolostorban hal meg)*
- 1119–1124 II. Callixtus (Guy de Bourgogne, †1124. december 13.)
1124. december *II. Celesztin (Teobaldo Boccapecora; a római Sant'Anastasia templom presbíter-bíborosa, II. Callixtus halála után választják meg, 1124. december 21-én lemond)*
- 1124–1130 II. Honorius (Lamberto Scannabecchi; †1130. február 13.)
- 1130–1143 II. Ince (Gregorio Papareschi; †1143. szeptember 24.)

¹ Az alábbi uralkodói listák döntően a bibliográfiában szereplő alpművek adatainak felhasználásával készültek. Céljuk a főbb folyamatok jobb megértése, ezért – noha a legrészletesebb információkat a 12–13. század fordulójára tartalmazzák – globálisan az 1100–1300 közötti időszakot ölelik föl, de igazodnak az adott ország történetének belső periodizációjához, tehát előbb kezdődnek és tovább is vezethetnek. Az itt közölt listák egy része Robert de Clari *Konstantinápoly hódoltatása* c. művének kiadásához készült, ezeket egészítettük ki Joinville szövegéhez és témájához kapcsolódóan. A pápák, angol, francia és magyar királyok listáját Maléth Ágnes, a mongol uralkodókra, illetve fejedelmekre vonatkozó anyagot Kovács Szilvia állította össze.

1130. február–1138. január II. Anaklét/Analectus (Pietro Pierleoni; a római Santa Maria in Trastevere presbíter-bíborosa †1138. január 25.)
1138. március–1138. május IV. Viktor (Gregorio Conti; a római Santi XII Apostoli presbíter-bíborosa, II. Anaklét hívei választják meg, 1138. május 29-én lemond)
- 1143–1144 II. Celesztin (újra felvett név; Guido de Città di Castello/del Castello; †1144. március 8.)
- 1144–1145 II. Lucius (Gerardo/Gherardo Caccianemici dall’Orso; †1145. február 15.)
- 1145–1153 III. Jenő (Bernardo Paganelli de Montemagno/Bernardo Pignatelli; †1153. július 8.; IX. Piusz 1872-ben boldoggá avatta)
- 1153–1154 IV. Anasztáz (Conrado/Corrado della Suburra; †1154. december 3.)
- 1154–1159 IV. Adorján/Hadrián (Nicholas Breakspear; †1159. szeptember 1.)
- 1159–1181 III. Sándor (Rolando Bandinelli; †1181. augusztus 30.)
1159. október–1164. április IV. Viktor (Ottaviano de’Monticelli; a római Santa Cecilia presbíter-bíborosa; †1164. április 20.)
1164. április–1168. szeptember III. Paszkál (Guido da Crema; a S. Maria in Trastevere presbíter-bíborosa; †1168. szeptember 20.)
1168. szeptember–1178. augusztus III. Callixtus (Giovanni di Sturmi; Albano bíboros-püspöke, 1178. augusztus 20-án lemond; †1184 k.)
1179. szeptember–1180. január III. Ince (Lando di Sezze, a római Sant’Angelo in Pescheria diakónus-bíborosa, 1180 januárjában lemond)
- 1181–1185 III. Lucius (Ubaldo Allucingoli; †1185. november 25.)
- 1185–1187 III. Orbán (Uberto Crivelli; †1187. október 20.)
1187. október–december VIII. Gergely (Alberto di Morra; †1187. december 17.)
- 1187–1191 III. Kelemen (Paolo Scolari; †1191. március vége)
- 1191–1198 III. Celesztin (Giacinto Bobone; †1198. január 8.)
- 1198–1216 III. Ince (Lotario dei Conti di Segni; †1216. július 16.)
- 1216–1227 III. Honorius (Cencio Savelli; †1227. március 18.)
- 1227–1241 IX. Gergely (Ugolino dei Conti di Segni; †1241. augusztus 22.)
1241. október–november IV. Celesztin (Goffredo Castiglione; †1241. november 10.)
- 1243–1254 IV. Ince (Sinibaldo Fieschi; †1254. december 7.)
- 1254–1261 IV. Sándor (Rinaldo di Jenne; †1261. május 25.)
- 1261–1264 IV. Orbán (Jacques Pantaléon; †1264. október 2.)
- 1264–1268 IV. Kelemen (Gui Foucois/Guy Foulques; †1268. november 29.)
- 1271–1276 X. Gergely (Teobaldo/Teobaldo Visconti; †1276. január 10.; XIV. Benedek 1713-ban boldoggá avatta)
1276. január–június V. Ince (Pierre de Tarentaise; †1276. június 22.; XIII. Leó 1898-ban boldoggá avatta)
1276. július–augusztus V. Adorján/Hadrián (Ottobono Fieschi; †1276. augusztus 18.)
- 1276–1277 XXI. János (Pedro Julião; †1277. május 20.)
- 1277–1280 III. Miklós (Giovanni Gaetano Orsini; †1280. augusztus 22.)
- 1281–1285 IV. Márton (Simon de Brion; †1285. március 28.)
- 1285–1287 IV. Honorius (Giacomo Savelli; †1287. április 3.)
- 1288–1292 IV. Miklós (Girolamo Masci; †1292. április 4.)

1294. július–december V. (Szent) Celesztin (Pietro da Morrone; 1294. december 13-án lemond; †1296. május 19.; V. Kelemen avatta szentté 1313-ban)
- 1294–1303 VIII. Bonifác (Benedetto Caetani; †1303. október 11.)
- 1303–1304 XI. Benedek (Niccolò Boccasini; a Collonna család elől Peruggiába menekül; †1304. július 7.; XII. Kelemen 1736-ban boldoggá avatja)
- 1305–1314 V. Kelemen (Bertrand de Got; Lyonban választják és koronázzák pápává, Rómába nem tud visszatérni, székhelyét áthelyezi Avignonba; †1314. április 20.)
- 1316–1334 XXII. János (Jacques d’Euse, két év interregnum után választják meg, †1334. december 4.)

NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG

A Német-római Császárságban a szóban forgó mintegy 260 esztendőben mindössze 9 megkoronázott császár uralkodott (Barbarossa Frigyes egymaga 35 esztendeig). A gyakran egymással is rivalizáló német királyok sora mutatja a hatalmi viszonyok bonyolultságát és a császár–pápa konfliktusok hatását, valamint a nyugati császárság időnként korlátozottabb aktivitását a Mediterráneum keleti medencéjében.

- 1077–1080 *(Rajnai) Rudolf (német ellenkirály)*
- 1081–1088 *(Salmi) Hermann (német ellenkirály)*
- 1084–1106 IV. Henrik (Száli-dinasztia, III. Henrik fia, választott német király 1054-től, ténylegesen 1065-től, invazititúraharc, Canossa-járás 1077-ben)
- 1087–1101 *III. (Száli) Konrád (IV. Henrik fia, német király 1087–1098-ban, apja ellen lázad 1095–1101-ben)*
- 1111–1125 V. Henrik (Száli-dinasztia, IV. Henrik másodszült fia, német király 1099-től, apját lemondattja 1105. decemberben)
- 1133–1137 III. (Szász, Supplinburg) Lothár (német király 1125-től)
- 1138–1152 *III. (Hohenstauf) Konrád (IV. Henrik unokája, III. Lothár ellenkirálya 1127–1135-ben)*
- 1147–1150 *(Hohenstauf) Berengár Henrik (III. Konrád fia)*
- 1155–1190 I. (Hohenstauf, Barbarossa) Frigyes (III. Konrád német király unokaöccse, német király 1152-től, itáliai király 1155-től, burgundiai király 1178-tól)
- 1191–1197 VI. (Hohenstauf) Henrik (I. Frigyes fia, német király 1169-től)
- 1196–1197 *II. (Hohenstauf) Frigyes (VI. Henrik fia, német király, †1250)*
- 1198–1208 *Sváb Fülöp (I. Frigyes fia, Ottó ellencsászára)*
- 1209–1218 IV. (Braunschweigi, Welf) Ottó (Oroszlán Henrik fia, német király 1198-tól, újraválasztva 1208-tól, lemond 1215-ben, †1218; ellenkirályai: Sváb Fülöp, II. Frigyes)
- 1220–1250 II. (Hohenstauf) Frigyes (VI. Henrik fia, német király 1212-től, újraválasztva 1215-től, Szicília királya 1197-től, ellencsászár 1215-től, Jeruzsálem királya 1225–1228-ban, II. Izabella férjeként)
- 1220–1235 *VII. (Hohenstauf) Henrik (II. Frigyes fia, német király, †1242)*
- 1237–1250/54 *IV. (Hohenstauf) Konrád (II. Frigyes fia, VII. Henrik öccse, német király)*

1246–1247	<i>Raspe (Tübingiai) Henrik (II. Frigyes ellenkirálya)</i>
1247–1256	<i>Hollandi Vilmos (II. Frigyes és IV. Konrád ellenkirálya, 1247–1254)</i>
1257–1272	<i>Cornwalli (Plantagenet) Richárd (II. Frigyes sógora, Kasztíliai Alfonz ellenkirálya, kétszer járt Németországban)</i>
1257–1275	<i>Kasztíliai (Burgundi) Alfonz (Sváb Fülöp unokája, Cornwalli Richárd ellenkirálya, I. Rudolf ellenkirályként lép föl vele szemben, lemond 1275-ben, Németországban nem járt, †1284)</i>
1273–1291	<i>I. (Habsburg) Rudolf</i>
1292–1298	<i>Nassaui Adolf</i>
1298–1308	<i>I. (Habsburg) Albert (I. Rudolf fia, Nassaui Adolf ellenkirálya)</i>
1312–1313	VII. (Luxemburgi) Henrik (német király 1308-tól, római király 1311-től)
1328–1347	IV. (Bajor, Wittelsbach) Lajos (német király 1314-től, római király 1327-től)

KONSTANTINÁPOLYI (BIZÁNCI) CSÁSZÁRSÁG

A Kelet-római Birodalom bázisán kibontakozó, 401 és 1453 között fennálló, Hérakleiosz császár (610–641) uralkodásától fogva hivatalosan is görög nyelvű Konstantinápolyi (Bizánci) Császárság uralkodóit a 11. század közepétől (a nagy egyházszakadás időszakától) a 14. század közepéig közzöljük. Ebben az időszakban döntően az egymással erősen összefonódó Komnénosz-, Dukász-, Angelosz-, Laszkarisz-, Palaiologosz-dinasztiák uralkodói viselik a konstantinápolyi császári címet.

1042–1055	IX. Kónsztantinosz (Makedón-dinasztia)
1042, 1055–1056	Theodóra (Makedón-dinasztia, VIII. Kónsztantinosz leánya)
1056–1057	VI. Mikhaél (hadvezér, Theodóra által választott utód)

Komnénosz-Dukász-dinasztia

1057–1059	I. Iszaakiosz (hadvezér, VI. Mikhaél uralmát dönti meg)
1059–1067	X. Kónsztantinosz (bizánci előkelő, I. Iszaakiosz jelöli a trónra)
1067–1068	Eudokia Makrembolitissza (X. Kónsztantinosz özvegye, társcsászár)
1067–1078	VII. Mikhaél Parapinakisz (X. Kónsztantinosz és Eudokia fia, társuralkodó 1060-tól, trónfosztva)
1068–1071	IV. Rómanosz Diogenész (Eudokia második férje, VII. Mikhaél nevelőapja, trónfosztva, †1072)
1071	Eudokia (másodszor, majd átadja a hatalmat fiának, és kolostorba vonul vissza)
1078–1081	III. Niképhorosz Botaniadész (VII. Mikhaél özvegyének férje, trónfosztva)
1081–1118	I. Alexiosz Komnénosz (X. Kónsztantinosz dédunokájának férje, I. Iszaakiosz unokaöccse)
1118–1143	II. Jóannész Komnénosz (I. Alexiosz fia, társuralkodó 1092-től)
1143–1180	I. Manuél Komnénosz (II. Jóannész fia)
1180–1183	II. Alexiosz Komnénosz (I. Manuél fia)
1183–1185	I. Andronikosz Komnénosz (II. Alexiosz unokatestvére és özvegyének férje, I. Alexiosz unokája, II. Jóannész unokaöccse, társuralkodó 1183-ban)

Angelosz-dinasztia

1185–1195	II. Iszaakiosz (I. Alexiosz dédunokája, először, trónfosztva)
1195–1203	III. Alexiosz (II. Iszaakiosz testvére, trónfosztva)
1203–1204	IV. Alexiosz (II. Iszaakiosz fia)
1203–1204	II. Iszaakiosz (fiával, társcsászár, másodszor)
1204	V. Alexiosz Dukász Murtzuphlosz (III. Alexiosz veje, trónfosztva)

Laszkarisz-dinasztia

1204–1205	(XI.) Kónsztantinosz Laszkarisz (despota)
1205–1222	I. Theodórosz Laszkarisz (1204–1208, despota, III. Alexiosz veje)
1222–1254	III. Jóannész Vatatzész (I. Theodórosz veje)
1254–1258	II. Theodórosz (III. Jóannész leányának, Irénének a fia)
1258–1261	IV. Jóannész Laszkarisz (II. Theodórosz fia, †1305 k.)

Palaiologosz-dinasztia

1259–1282	VIII. (Palaiologosz) Mikhaél (régens, majd társuralkodó 1259-től)
1282–1328	II. Andronikosz (Mikhaél és Theodóra Vatatzész fia, †1332)
1295–1320	IX. Mikhaél (társcsászár, II. Andronikosz és Magyarországi Anna fia)
1328–1341	III. Andronikosz (IX. Mikhaél és Örményországi Rita fia)

JERUZSÁLEMI KIRÁLYSÁG

A Jeruzsálemi Királyság az első keresztes hadjárat sikerének köszönheti létrejöttét (1099. július 15.). A királyságon belül öt nagy területiális egység volt: a jeruzsálemi király birtoka (Jeruzsálem, Akkon, Türosz), a Galileai Hercegség, Krak-Montreal és Jaffa-Aszkalon uradalmi, Szidón uradalma. A királyságnak volt három hűbéres állama: az Antiochiai Fejedelemség, a Tripoliszi grófság és az Edesszai grófság. Jeruzsálem elvesztése (1187) után a királyság központja Akkonba került, majd Akkon elestét (1291. május 18.) követően a jeruzsálemi királyi cím három fő irányban öröklődött tovább. **1.** A Ciprusi Királyságban II. (Champagne-i) Henrik viseli a címet apja, I. Hugó révén, aki I. Izabella és II. Amalrik (1268-tól Izabella társuralkodója) dédunokája volt. A Savoyai-ház az utolsó ciprusi királynőnek, Saroltának Savoyai Károllyal kötött házassága jogán viselte a Ciprus, Jeruzsálem és Örményország királya címet 1487-től 1946-ig. **2.** Poitiers-i Mária (†1307) antiochiai hercegnő I. Izabella és II. Amalrik dédunokája volt, s e jogon viselte a címet, tőle vásárolta meg I. (Anjou) Károly nápolyi király. **3.** Az V. keresztes hadjárat (1217–1218) során felvette a Jeruzsálem királya címet II. András magyar király is, aki II. Balduin ükunokája volt (III. Béla és Anne de Châtillon házassága révén). A címet a későbbi magyar királyok 1918-ig viselték.

1099–1100	Bouillon Gottfried (Geoffroy de Bouillon, „a Szent Sír őrzője”, Boulogne-ház)
1100–1118	I. Balduin (Baudouin, Bouillon Gottfried testvére, Boulogne-ház)
1118–1131	II. Balduin (Bouillon Gottfried unokatestvére, Rethel-ház)
1131–1161	Mélisende (II. Balduin leánya, Rethel-ház)

1131–1143	Fulkó (Foulques d’Anjou, társuralkodó, Anjou-ház)
1143–1162	III. Balduin (Mélisende és Fulkó első fia, 1453-ig anyjával közösen uralkodik, Anjou-ház)
1162–1174	I. Amalrik (Amaury, Mélisende és Fulkó második fia, Anjou-ház)
1174–1185	IV. (Leprás) Balduin (I. Amalrik fia, Anjou-ház)
1185–1186	V. Balduin (I. Amalrik első leányának, Szibillának fia, Montferrati-ház)
1186–1190	Szibilla (Anjou-ház)
1186–1192	Guido (Szibilla második férje, társuralkodó, Lusignan-ház)
1192–1205	I. Izabella (I. Amalrik második leánya, Anjou-ház)
1192	I. Konrád (Izabella második férje, társuralkodó, Montferrati-ház)
1192–1197	I. Henrik (Izabella harmadik férje, társuralkodó, Champagne-i-ház)
1197–1205	II. Amalrik (Izabella negyedik férje, társuralkodó, Lusignan-ház)
1205–1212	Mária (Izabella leánya, Montferrati-ház; régens: Jean d’Ibelin 1205–1210 között)
1210–1212	I. János (Mária férje, társuralkodó, II. Izabella apjaként régens, konstantinápolyi latin császár 1231–1237-ben, Brienne-ház)
1212–1228	II. Izabella (Jolán, I. János és Mária leánya, Brienne-ház)
1225–1228	I. Frigyes (II. Frigyes néven német-római császár, a Jeruzsálemi Királyságban II. Izabella férjeként uralkodik, 1228–1246-ban régens, Hohenstauf-ház)
1228–1253	II. Konrád (II. Izabella és I. Frigyes fia, Hohenstauf-ház)
1254–1268	III. Konrád (Konradin, II. Konrád fia, Hohenstauf-ház)
1268–1284	I. Hugó (I. Izabella és II. Amalrik dédunokája, Lusignan-Poitiers-ház)
1284–1285	II. János (I. Hugó fia, Lusignan-Poitiers-ház)
1285–1291	II. Henrik (II. János öccse, Lusignan-Poitiers-ház)

A JERUZSÁLEMI KIRÁLYSÁG *CONNÉTABLE*-JAI

A két legjelentősebb katonai méltóság a *connétable* és a *maréchal*. A *connétable* a hadsereg főparancsnoka, ő szervezi és fizeti a zsoldosokat, és katonai ügyekben bíraskodik. A *maréchal* a *connétable* beosztottja (és vazallusa is), a zsoldosok parancsnoka, a lovak felelőse, és ő osztja el (meghatározott szabályok szerint) a zsákmányt csata után.

1108–1115	Simon
1120 k.	Hugues Caulis
1123	Eustache Grenier
1123–1141 k.	Guillaume de Bures
1144–1151	Manassès de Hierges
1152–1179	II. Onfroy de Toron
1181–1194	II. Amaury de Lusignan
1194–1205	I. Jean d’Ibelin
1206–1211	Gautier de Montbéliard
1220–1244	Eudes de Montbéliard
1244 k.	Philippe de Montfort

1251–1258	II. Jean d’Ibelin
1258–1262	II. Guillaume de Botron
1268–1277	Balian d’Ibelin
1277 k.	Richard de Neublans
1284 k.	Simon de Montolif
1286 k.	Baudouin d’Ibelin
1285–1291	Amaury de Chypre-Lusignan

JERUZSÁLEMI LATIN PÁTRIÁRKÁK

A jeruzsálemi pátriárka (korábban püspök) címe a keresztény egyházak szervezetében a legnagyobb tekintélyű tisztségek közé tartozik. Az első két püspök Jakab és Simon, Jézus Krisztus unokatestvérei voltak (61/62-ig). A jeruzsálemi ortodox pátriárkák az 5. századtól (első pátriárkájuk Juvenalis, 451-től), a jeruzsálemi örmény pátriárkák pedig a 7. századtól voltak jelen a városban. Az 1054-es egyházszakadásban megosztott keleti és nyugati kereszténység Jeruzsálem keresztesek általi elfoglalása (1099. július 15.) után e kérdésben is konfliktusba kerül, és megalakul a Jeruzsálemi Latin Patriarchátus (1099. augusztus 1.). Jeruzsálem elfoglalását (1187) követően a pátriárka előbb Türoszba, majd Akkonba költözik (1191–1291). Közben, amikor Jeruzsálem ismét a frankok kezére kerül, a pátriárkák is visszatérnek Jeruzsálembe (1229–1244). 1261-ben egyesítik az akkoni püspök és a pátriárka címét. Akkon eleste (1291. május 18.) után a pápa címzetes pátriárkákat nevez ki (templomuk 1374-től a római Szent Lőrinc-bazilika). Az egyetlen magyar származású jeruzsálemi pátriárkát (István, kalocsai érsek, 1379–1384) a nagy nyugati egyházszakadást követően VI. Orbán pápa nevezte ki.

1099	Arnoul de Chocques (december 26-án vagy 31-én leteszik)
1099–1102	Daimbert de Pise (leteszik)
1102–1108	Evremar de Théroutanne (leteszik)
1108–1112	Gibelin de Sabran
1112–1118	Arnoul de Chocques
1119–1128	Gormond de Picquigny
1128–1130	Étienne de Chartres
1130–1145	I. Guillaume
1146–1157	Foucher d’Angoulême
1157/58–1180	Amaury de Nesle
1180–1191	Héraclius d’Auvergne
1191–1192	Rodolphus
1193–1194	Michel de Corbeil
1194–1202	Aymar Le Moine
1202–1204	Soffredo Gaetani (lemond)
1204–1214	Alberto Avogadro (személyes bosszúból meggyilkolják Akkonban)
1215–1224	I. Raoul de Mérencourt
1225	Tommaso del Vescovo (megválasztják, de nem kap megerősítést)
1225–1239	Gérolde de Lausanne

1240–1254	Robert de Nantes
1254	Opizo (Antiochia latin pátriárkája, megválasztják, de nem kap megerősítést)
1255–1261	Jacques Pantaléon (a későbbi IV. Orbán pápa)
1262–1270	II. Guillaume
1272–1277	Tommaso Agni (domonkos szerzetes)
1278	Jean de Verceil (domonkos szerzetes, a pápa kinevezi, de lemond)
1279–1287	I. Hélie
1288–1291	Nicolas de Hanapes (domonkos szerzetes, Akkonból menekülván a tengerbe fullad)

FRANCIA KIRÁLYSÁG

Capet-dinasztia

987–996. október 24.	Capet Hugó (Nagy Hugó, Párizs grófja és Szászországi Hedvig fia)
996. október 24.–1031. július 20.	II. (Kegyes) Róbert (Capet Hugó és Aquitániai Adelaid fia)
1031. július 20.–1060. augusztus 4.	I. Henrik (II. Róbert és Arles-i Konstancia második fia)
1060. augusztus 4.–1108. július 29.	I. Fülöp (I. Henrik és Kijevi Anna fia)
1108. július 29.–1137. augusztus 1.	VI. (Kövér) Lajos (I. Fülöp és Hollandi Berta fia)
1137. augusztus 1.–1180. szeptember 18.	VII. (Ifjú) Lajos (VI. Lajos és Savoyai Adél fia)
1180. szeptember 18.–1223. július 14.	II. (Fenséges) Fülöp (Fülöp Ágost; VII. Lajos és Champagne-i Adél fia)
1223. július 14.–1226. november 8.	VIII. (Oroszlán) Lajos (II. Fülöp és Hainaut-i Izabella fia)
1226. november 8.–1270. augusztus 25.	IX. (Szent) Lajos (VIII. Lajos és Kasztíliai Blanka fia)
1270. augusztus 25.–1285. október 5.	III. (Merész) Fülöp (IX. Lajos és Provence-i Margit fia)
1285. október 5.–1314. november 29.	IV. (Szép) Fülöp (III. Fülöp és Aragóniai Izabella fia)
1314. november 29.–1316. június 5.	X. (Civakodó) Lajos (IV. Fülöp és Navarrai Johanna fia)
1316. június 5.–1316. november 15.	<i>Philippe de Poitiers (X. Lajos öccse, a későbbi V. Fülöp; régens)</i>
1316. november 15.–1316. november 19.	I. (Utószülött) János (X. Lajos és Magyarországi Klemencia fia)
1316. november 19.–1322. január 3.	V. (Hosszú) Fülöp (IV. Fülöp és Navarrai Johanna második fia)
1322. január 3.–1328. február 1.	IV. (Szép) Károly (IV. Fülöp és Navarrai Johanna harmadik fia)

A *connétable* (*comes stabuli*, 'főlovázmester, főistállómester') karoling eredetű udvari méltóság, tiszte a király lovainak rendben tartása. Kezdetben a *sénéchal* parancsnoksága alatt áll, feladata az egyre jelentősebb szerepet játszó lovasság vezetése. A túl nagy katonai hatalmat koncentráló *sénéchal* (*grand-sénéchal*) cím eltörlését (illetve fölfüggesztését, 1191) követően a király nem nevez ki többé *sénéchal*-t, így a *connétable* lesz a királyi hadsereg főparancsnoka. A legelőkelőbb világi méltóságok és a *paire*-ek közé tartozik. A Parlamentben a világiak között a rangsorban a második-harmadik, hadjáraton a király után az első (megelőzve a királyi vér hercegeit). Címerét két kivont kard fogja keretbe, felül ötágú koronával; jelszava: „Az erő a király szolgálatában.” A *connétable* a király kardjának őre. A *connétable* méltóságot – viselőjének túlzott hatalma miatt – XIII. Lajos uralkodása idején Richelieu törli el (1627). A Capetingek idején az első *connétable* I. Henrik uralkodása alatt kap kinevezést (Albéric/Aubry de Montmorency, 1060 k.). A Montmorency és a Beaujeu családból többen is megkapják ezt a méltóságot, mely azonban nem öröklődő.

VII. Lajos uralkodása alatt

1138–1160	I. Mathieu de Montmorency (†1160)
1165–1174	Simon de Neauphle-le-Château
1174–1191	I. Raoul, Clermont-en-Bauvaisis grófja

II. Fülöp uralkodása idején

1189 előtt	IV. Humert de Beaujeu, Montpensier ura (†1189)
1193	IV. Dreux de Mello, Saint-Bris ura (I. Raoul unokaöccse; †1218)
1204 előtt	Jean de Montmirail (†1217. szeptember 29.)
1218	II. (Nagy) Mathieu de Montmorency, Montmorency bárója (I. Mathieu unokája; †1230)

IX. Lajos uralkodása idején

1231–1240	VI. Amaury de Montfort, Montfort-l'Amaury grófja (II. Mathieu unokaöccse)
1240	V. Humbert de Beaujeu, Beaujeu ura (II. Mathieu unokaöccse; †1250)
1248	Gilles le Brun, Trasegnies ura (†1276)
1250	V. Guichard de Beaujeu, Beaujeu ura (†1265)

III. Fülöp uralkodása idején

1277	Humbert de Beaujeu, Montpensier és Herment ura (V. Humbert unokaöccse; †1285)
------	---

IV. Fülöp uralkodása idején

1277–1302	II. Raoul de Clermont, Nesles ura (I. Raoul dédunokája; †1302)
1302–1339	Gaucher de Châtillon, Porcéan ura (†1239/49)

A *maréchal*, azaz marsall eredetileg főlovászmester (*maréchal-ferrant*, 'patkolókovács'), és a király lovaiért felel. Később udvari méltósággá válik, s a 13. századtól kezdődően kap katonai funkciót. A marsall a *connétable* alárendeltje; nem állandó hivatal, illetve megbízatás, a király tetszése szerint nevezi ki a marsallokat. Az első marsallt II. Fülöp nevezi ki 1185-ben. A *connétable* méltóság eltörlését (Richelieu, 1627) követően a marsall a francia hadsereg főparancsnoka. A *maréchal* méltóság eltörléséig (1793) Franciaországnak 263 marsallja volt (köztük egy magyar származású, Ladislas Ignace de Bercheny, 1758). Napóleon a tisztséget újraalapítja (1804).

II. Fülöp uralkodása alatt

- 1185– Albéric Clément, Mez ura (†1191)
- 1191– I. Henri Clément, Mez és Argentan ura (†1214)
- 1192– Guillaume Bournel (†1195)
- 1202– Nivelon d'Arras (†1204)
- 1214– III. Jean Clément, Mez és Argentan ura (†1262)
- 1220– Guillaume de la Tournelle

IX. Lajos uralkodása alatt

- 1240– Ferry Pasté, Challeranges ura (†1247)
- 1250– Jean Guillaume de Beaumont (†1257)
- 1257– III. Gautier de Nemours, Nemours ura (†1270)
- 1262– II. Henri Clément, Mez és Argentan ura (†1265)
- 1265– Héric de Beaujeu (†1270)
- 1265– Renaud de Précigny (†1270)
- 1270– II. Raoul de Sores d'Estrée (†1282)
- 1270– Lancelot de Saint-Maard (†1278)

III. Fülöp uralkodása alatt

- 1272– Ferry de Verneuil (†1283)
- 1283– V. Guillaume du Bec Crespín (†1283)
- 1283– II. Jean de Harcourt, a „Vitéz”, Châtellerault vicomtja (†1302)
- 1285– V. Raoul Le Flamenc (†1287)

IV. Fülöp uralkodása alatt

- 1288– Jean de Varennes (†1292)
- 1290– Simon de Melun, La Loupe és Marcheville ura (†1302)
- 1292– I. Guy de Clermont-Nesle (†1302)
- 1302– Foulques du Merle (Foucaud; †1314)
- 1302– X. Miles de Noyers (†1350)
- 1308– Jean de Corbeil, Grez ura (†1318)

X. Lajos uralkodása alatt

- 1315– IV. Jean de Beaumont (†1318)

V. Fülöp uralkodása alatt

- 1318– III. Mathieu de Trie (†1344)
1318– II. Jean de Barres
1322– IV. Bernard de Moreuil (†1350)

IV. Károly uralkodása alatt

- 1325– VIII. Robert Bertrand, Briquebec bárója, Roncheville vicomte-ja (†1348)

CLUNY APÁTJAI

A monasztikus megújulás szimbólumának számító clunyi apátságot 909 (vagy 910) szeptemberében alapította I. Guillaume d'Aquitaine, Aquitánia hercege, Auvergne és Mâcon grófja (Cluny ez utóbbi grófság területén fekszik). Cluny már alapítása után nem sokkal a szerzetesi megújulás központja lett. A bencés regulát követő apátság közvetlenül a pápa alá tartozott, sem püspöki, sem világi (seniori) hatalomnak nem volt alárendelve. Az apátot közvetlenül a szerzetesek választották; a 12. század elejéig négy szent került ki közülük: Szent Odó (Odon), Szent Mayeul, Szent Odiló (Odilon) és Szent Hugó (Hugues).

994–1049	Odilon (Szent Odiló; kapcsolatban állt Szent Istvánnal is)
1049–1109	I. Hugues (Szent Hugó)
1109–1122	Pons de Melgueil
1122	II. Hugues
1122–1157	I. Pierre (Maurice de Montboisier; Petrus Venerabilis)
1157–1158	(Kövér) Róbert (felszentelése előtt lemond)
1158–1163	III. Hugues Frazans (1161-ben leteszik)
1163–1173	I. Étienne de Boulogne
1173–1176	Raoul de Sully
1176–1177	Gauthier de Châtillon
1177–1180	I. Guillaume d'Angleterre
1180–1184	I. Thibaud de Vermandois
1184–1199	IV. Hugues de Clermont
1199–1207	V. Hugues d'Anjou
1207–1215	II. Guillaume d'Alsace
1215–1220	Gérard de Flandres
1220–1228	Roland de Hainaut
1228–1230	Barthélémy de Floranges
1230–1233	II. Étienne de Brancion
1233–1235	III. Étienne de Berzé
1236–1244	IV. Hugues de Salles/de Rochecorbon
1244–1257	III. Guillaume de Pontoise
1257–1270	I. Yves de Vergy
1270–1295	II. Yves de Chassant
1295	IV. Guillaume d'Igé
1295–1308	Bertrand du Colombier
1308–1319	I. Henri de Fautrières

CHAMPAGNE GRÓFJAI

Champagne grófsága az első ezredforduló táján a Francia Királyság egyik legnagyobb területiális fejedelemsége, mely három kisebb grófság – Meaux, Troyes és Blois – egy kézbe összpontosításával jött létre. (Ennek a hatalmi csoportosulásnak kezdetben része volt Reims is, de különállását a reimsi érsekeknek sikerült megőrizniük.) A Vermandois grófi dinasztiát (967–1022), melynek képviselői Meaux és Troyes grófságait birtokolták, a Blois-dinasztia (1022–1102) váltja, az ő hatalmuk már Blois és Reims grófságaira is kiterjedt. (Az uralkodói nevek sorszámozásánál figyelembe veszik a három grófság valamelyikében korábban uralkodó grófokat.)

1102–1125	I. Hugues de Champagne, 1093-tól Troyes grófja (elsőként viseli a Champagne grófja címet; 1125-ben belép a templomos rendbe és a grófságot unokaöccsére hagyja; †1226)
1125–1151	II. Thibaud de Champagne, Blois (IV. Thibaud), Meaux és Troyes grófja
1151–1181	I. (Bőkezű) Henri, II. Thibaud fia
1181–1197	II. Henri de Champagne, Jeruzsálem királya (I. Henrik; 1192–1197), I. Henri fia
1197–1201	III. Thibaud de Champagne, II. Henri öccse
1201–1253	IV. (Posztumusz/Dalnok) Thibaud de Champagne, anyja (Blanche de Navarre) révén Navarra királya (I. Thibaud; 1234–)
1253–1270	V. Thibaud de Champagne, Navarra királya (II. Thibaud)
1270–1274	III. (Kövér) Henri de Champagne, Navarra királya (I. Henrik); IV. Thibaud fia, V. Thibaud öccse
1274–1305	Jeanne de Champagne, Champagne grófnője, Navarra királynője, III. Henri leánya

Jeanne 1284-ben házasságot köt IV. Fülöp francia királlyal, akinek így birtokába kerül Champagne grófsága, melyet a királyi domíniumhoz csatol. Ezzel a Navarra királya cím is IV. Fülöpre száll.

JOINVILLE URAI

Joinville urainak főúri dinasztiája a 11. század elején jött létre. Egyenes fiági folytatása 1204-ben megszakad, ifjabb ágon 1365-ig folytatódik, Joinville urai a Vaudémont grófok, majd a Lotaringiai-Guise hercegi dinasztia tagjai. Urainak más tekintélyes címei és birtokai mögött a Joinville ura cím fokozatosan háttérbe szorul. Joinville-t majd II. Henrik király emeli hercegi rangra 1551-ben.

1020 k.–1060 k.	Étienne de Vaux, Montier-en-Der világi protektora (<i>avoué</i>)
1060 k.–1080	I. Geoffroy (I. Étienne fia)
1080–1096 k.	II. Geoffroy, Champagne grófjának vazallusa és tanácsadója I. Geoffroy második fia)
1096 k.–1128	Roger, Champagne grófjának titkára (II. Geoffroy negyedik fia)
1128–1188	III. Geoffroy, elsőként viseli a később öröklődővé váló <i>sénéchal</i> rangot (Roger fia; elkíséri urát a Szentföldre)

1188–1190	IV. Geoffroy, Champagne <i>sénéchalja</i> (III. Geoffroy fia; keresztes hadjáratban a Szentföldön, Akkonnál hal meg)
1190–1203/4	V. Geoffroy, Champagne <i>sénéchalja</i> (IV. Geoffroy fia; a Szentföldön hal meg; az ő idején alakul ki a család címere)
1203/4–1233	Simon, Champagne <i>sénéchalja</i> (IV. Geoffroy második fia; részt vesz a szentföldi harcokban)
1233–1317	Jean, Champagne <i>sénéchalja</i> (Simon fia, Szent Lajos történetírója)
1317–1343	Anseau, Champagne <i>sénéchalja</i> (Jean negyedik fia)
1343–1365	Henri, Champagne <i>sénéchalja</i> , majd felesége, Marguerite de Vaudémont örököseként Vaudémont grófja (Anseau fia; fiági örököse nincs; leánya, Marguerite harmadik házasságában I. János lotaringiai herceg második fiához, I. Ferryhez megy feleségül)
1393–1415	I. Ferry de Vaudémont, Lotaringia hercege (V. Ferry)
1418–1458	Antoine de Vaudémont, Vaudémont és Harcourt grófja (I. Ferry fia)
1458–1470	II. Ferry, Vaudémont és Harcourt grófja (Antoine de Vaudémont fia; felesége Anjou René leánya, Yolande)
1470–1476	Nicolas, Joinville és Bauffremont ura (II. Ferry ifjabbik fia)
1476–1508	II. René, Lotaringia hercege, Joinville ura (II. Ferry fia, Anjou René unokája; egyesített címerében megtalálható a Magyar Királyság címere is)

ANGOL KIRÁLYSÁG

Normann királyok

1066. december 25.–1087. március 9.	I. (Hódító) Vilmos (Normandia hercege 1035–)
1087. december 26.–1100. augusztus 2.	II. (Vörös) Vilmos (I. Vilmosnak és Matildának, V. Balduin flamand gróf lányának fia)
1100. augusztus 5.–1135. december 1.	I. Henrik (I. Vilmosnak és Matildának, V. Balduin flamand gróf lányának fia, II. Vilmos testvére)
1135. december 22.–1154. október 25.	(Blois) István (I. Vilmos lányának, Adelaide-nek és II. István blois-i grófnak a fia)
1141	Matilda (I. Henriknek és Matilda skóciai hercegnőnek, III. Malcolm skót király lányának lánya)

Anjou-Plantagenet-ház

1154. december 19.–1189. július 6.	II. Henrik (Matildának és V. Geoffroynek, Anjou grófjának fia)
1189. szeptember 2.–1199. április 6.	I. (Oroszlánszívű) Richárd (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra fia, anyai nagyapja X. Vilmos, Aquitánia hercege, Poitou és Saintonge grófja)
1199. május 27.–1216. október 19.	(Földnélküli) János (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra fia, I. Richárd testvére)

1216. október 28.–1272. november 16.	III. Henrik (Jánosnak és Izabellának, Angoulême grófnőjének fia)
1272. november 17.–1307. július 7.	I. (Longshanks) Eduárd (III. Henriknek és Eleonórának, IV. Rajmund Berengár provençe-i gróf lányának fia)
1307. július 8.–1327. január 25.	II. Eduárd (I. Eduárd és Kasztíliai Eleonóra második fia)
1327. január 25.–1377. június 21.	III. Eduárd (II. Eduárdnak és Franciaországi Izabellának, IV. Fülöp leányának a fia, ilyen minőségében a Capeting-dinasztia egyenes ági kihasználását követően franciaországi trónkövetelő)

MAGYAR KIRÁLYSÁG

Árpád-ház

1095–1116	Kálmán (I. Gézának és Loozi Zsófiának, Arnulf belga-limburgi herceg lányának fia)
1116–1131	II. István (Kálmánnak és Feliciának, Roger szicíliai normann gróf lányának fia)
1131–1141	II. Béla (Álmosnak, I. Géza és Zsófia fiának, Kálmán testvérének és Predszlavának, Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem lányának fia)
1141–1162	II. Géza (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia)
1162–1172	III. István (II. Gézának és Eufrozinának, Msztjiszláv kijevi nagyfejedelem lányának fia)
1162–1163	II. László (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia, II. Géza testvére)
1163	IV. István (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia, II. Géza és II. László testvére)
1172–1196	III. Béla (II. Gézának és Eufrozinának, Msztjiszláv kijevi nagyfejedelem lányának fia, III. István testvére)
1196–1204	Imre (III. Bélának és Châtillon Annának/Ágnesnek, Constance antiochiai fejedelemnő lányának fia)
1204–1205	III. László (Imrének és Konstanciának, II. Alfonz aragóniai király lányának fia)
1205–1235	II. András (III. Bélának és Châtillon Annának/Ágnesnek, Constance antiochiai fejedelemnő lányának fia, Imre testvére)
1235–1270	IV. Béla (II. Andrásnak és Gertrúdnak, IV. Bertold isztriai örgróf lányának fia)
1270–1272	V. István (IV. Bélának és Máriának, Theodórosz Laszkarisz nikaiai császár lányának fia)
1272–1290	IV. László (V. Istvánnak és Kun Erzsébetnek, Szejhán kun fejedelem lányának fia)

1290–1301 III. András (II. András unokája, apja II. Andrásnak harmadik feleségétől, Beatrixtól, Aldobrandin anconai őrgrof lányától született fia, István, anyja a velencei Morosini Tomasina)

Přemysl-ház

1301–1305 Vencel/László (a dinasztia utolsó tagja; leányágon IV. Béla ükunokája, II. Vencel cseh király és Habsburg Guta fia; Bajor Ottó javára lemond a trónról)

Wittelsbach-ház

1305–1307 (Wittelsbach) Ottó/V. Béla (IV. Béla unokája, XIII. Henrik bajor herceg és Árpád-házi Erzsébet királyi hercegnő fia)

Anjou-ház

1308–1342 I. Károly (Róbert) (leányágon V. István dédunokája, Magyarországi Mária unokája, Anjou Martell Károly magyar trónkövetelő és Ausztriai Klementia fia; uralkodását 1301-től számítja; a magyar Anjou-dinasztia megalapítója)

VELENCEI KÖZTÁRSASÁG (DÓZSÉK)

1096–1102 Vital Michele (Velence csatlakozik az első keresztes háborúhoz)

1102–1117 Ordelafo Faliero (Dalmácia birtokáért Kálmán ellenfele, Kis-Ázsiában is aktív)

1117–1130 Domenico Michele (harc Dalmáciáért, Türosz elfoglalása)

1130–1148 Pietro Polani (a köztársaság alapjainak megteremtése, bulla kiadása)

1148–1156 Domenico Morosini

1156–1172 II. Vital Michele

1172–1178 Sebastian Ziani (rituálé: „Velence eljegyzése a tengerrel”, velencei békekötés 1177-ben, I. Frigyes császár nyilvános meghódolása III. Sándor pápa előtt)

1178–1192 Orio Mastropiero

1192–1205 Enrico Dandolo (Konstantinápoly elfoglalója, 98 évesen hal meg, sírja a Hagia Szophiában)

1205–1229 Pietro Ziani

1229–1249 Jacopo Tiepolo

1249–1252 Marino Morosini

1252–1268 Reniero Zeno (Konstantinápolynak, illetve Velence bizánci birtokainak elvesztője)

1268–1275 Lorenzo Tiepolo

1275–1280 Jacopo Contarini

1280–1289 Giovanni Dandolo

1289–1311 Pietro Gradenigo

1311–1312 Mario Zorzi

1312–1328 Giovanni Soranzo

CIPRUSI KIRÁLYSÁG

A Ciprusi Királyság létrejött a III. keresztes hadjárat egy véletlenszerű katonai mellékakciójának a következménye, melynek során I. (Oroszlánszívű) Richárd, konfliktusba kerülve II. Izsák bizánci császárral, 1191-ben elfoglalja a szigetet. Ezt követően eladja a Szentföldről távozni kényszerülő templomos lovagrendnek, majd visszavásárolja, és eladja Guido jeruzsálemi királynak. A Ciprusi Királyság 1192 és 1489 között állt fent. Uralkodói a Lusignan-, az Antiochiai-Lusignan és a Lusignan-Poitiers-házból kerültek ki. A királyság viszonylagos stabilitását a régensek (pl. az Ibelin család) voltak hivatottak biztosítani. Ciprus királyai Akkon eleste, 1291 után is viselték a Jeruzsálem királya címet (koronázásukra Famagusztában került sor), majd 1375-től a Lusignan-dinasztia jogán felvették az Örményország királya címet is. Ezeket később a Savoyai-ház vitte tovább, viselve mindhárom királyi címet 1946-ig.

1192–1194	Guido (Guy de Lusignan, a Szaladin által elűzött jeruzsálemi király)
1194–1205	Amalrik (Amaury, Guy de Lusignan bátyja, II. Amalrik néven Jeruzsálem királya, ciprusi királlyá koronázva 1197-ben)
1205–1218	I. Hugó (Amalrik fia)
1205–1210	<i>Gautier de Montbéliard (régens)</i>
1218–1253	I. Henrik (I. Hugó fia)
1218–1228	<i>Philippe d'Ibelin (régens)</i>
1228–1232	<i>Jean d'Ibelin (régens, Bejrút nagyura)</i>
1253–1267	II. Hugó (I. Henrik fia)
1253–1261	<i>Plaisance d'Antioche (II. Hugó anyja, régens)</i>
1261–1264	<i>Isabelle de Lusignan (II. Hugó anyai nagynénje, régens)</i>
1264–1267	<i>Hugó (Poitiers-Lusignan Izabella fia, a későbbi III. Hugó, régens)</i>
1267–1284	III. Hugó (I. Hugó néven Jeruzsálem királya, Antiochiai Bohémond fiának, Henriknek és I. Hugó leányának, Izabellának a fia)
1284–1285	I. János (III. Hugó és Isabelle d'Ibelin fia)
1285–1306	II. Henrik (I. János öccse)
1306–1310	<i>Türoszi Amalrik (Ciprus kormányzója, Türosz fejedelme, I. János és II. Henrik öccse)</i>
1310–1324	II. Henrik (másodszor)
1324–1359	IV. Hugó (II. Henrik unokaöccse, Guy de Chypre és Echive d'Ibelin fia)
1359–1369	I. Péter (Örményország királya, IV. Hugó és Alix d'Ibelin fia)

KONSTANTINÁPOLYI LATIN CSÁSZÁRSÁG (ROMANIA, RHÓMANIA)

A korábbi Kelet-római Birodalom területén berendezkedő Konstantinápolyi Császárság a főváros elfoglalását követően egymással is folyton rivalizáló, különböző szintű (egymással változó szövetségi és vazallusi kapcsolatokban álló) államokra bomlott, melyeknek életét jelentősen befolyásolta a balkáni országok (mindenekelőtt Bulgária, Szerbia)

állami struktúráinak megszilárdulási folyamata. A korábbi Bizánci Birodalom területén három görög nyelvű utódállam jött létre (a Nikaiai Császárság, az Épeiroszi Despotaság és a Trapezunti Császárság), valamint a Latin Császárság és négy latin állama (a Theszalonikéi Királyság, az Akháj Fejedelemség, az Athéni Hercegség és a velencei alapítású Naxoszi Hercegség). Eredeti formájában egyik sem élte túl a 13–14. század fordulóját. A névleges latin császári cím 1383-ig maradt használatban.

Latin császárok

1204–1205	I. (Flandriai) Balduin (császár, megválasztva 1204. május 9-én, megkoronázva 1204. május 16-án)
1205–1206	<i>Flandriai Henrik (régens)</i>
1206–1216	I. (Flandriai) Henrik (császár, első felesége Montferrati Bonifác leánya, Ágnes, második felesége Kalojan, illetve Boril leánya, Marija)
1216–1217	I. (Courtenay) Péter (Henrik sógora, latin császárként megkoronázva Rómában, 1217. április 9-én, Konstantinápoly felé menet Theodórosz Laszkarisz fogságába kerül, majd börtönében hal meg 1219-ben)
1216–1217	<i>Conon de Béthune (régens)</i>
1217–1219	(Flandriai) Jolánta (császárnő, Péter felesége, Balduin és Henrik húga)
1219–1228	I. (Courtenay) Róbert (császár, Péter és Jolánta másodszülött fia)
1219–1220	<i>Conon de Béthune (régens, másodszor)</i>
1220–1221	<i>Giovanni Colonna (régens)</i>
1228–1261	II. (Courtenay) Balduin (császár, Palaiologosz Mihály által trónjától megfosztva)
1228–1231	<i>Narjot de Toucy (régens)</i>
1237–1238	<i>Anseau de Cayeux (régens)</i>
1238–1239	<i>Narjot de Toucy (régens, másodszor)</i>
1245–1247	<i>Philippe de Toucy (régens)</i>
1231–1237	I. (Brienne-i) János (társcsászár, II. Balduin apósa)

Névleges latin császárok

1261–1273	II. Balduin
1273–1283	I. (Courtenay) Fülöp
1283–1308	I. (Courtenay) Katalin
1301–1308	I. (Valois) Károly (Katalin férje 1301-től, †1325)
1308–1364	II. (Valois-Courtenay) Katalin (†1346, férje 1313-tól Philippe d'Anjou, Tarantó hercege)
1313–1331	II. (Tarantói) Fülöp (II. Katalin férje)
1346–1364	II. (Tarantói) Róbert (II. Katalin legidősebb fia)
1364–1373	III. (Tarantói) Fülöp (II. Katalin legkisebb fia)
1373–1383	I. (Baux-i) Jakab (II. Fülöp nővérének, Tarantói Margitnak és François des Baux-nak a fia)
1383–1384	I. (Anjou) Lajos (Anjou grófja, majd 1360-tól hercege, névleges nápolyi király, a Jakab által 1383-ban reá hagyományozott címet nem használta)

THESSZALONIKÉI KIRÁLYSÁG

A Thesszalonikéi Királyság a legrövidebb életű és legkevesbé stabil utódállam, a Konsztantinápolyi Latin Császárság vazallus állama, mely Montferrati Bonifác „személyére volt szabva”, mintegy kárpótlásul a meg nem kapott császári címért. Hűbéres államként segítette az Akháj Fejedelemség és az Athéni Hercegség létrejöttét. Határai állandóan változtak, a bolgárok (Kalojan és utódai), valamint az Épeiroszi Despotaság részéről folyamatos támadásnak volt kitéve. Története addig tart, amíg I. Theodórosz épeiroszi deszota be nem veszi Thesszaloniké városát (1224). A királyi címet Bonifác utódai 1316-ig viselték (még trónkövetelők is).

- 1204–1207 Montferrati Bonifác (nőül veszi Magyarországi Margitot, III. Béla leányát, II. Iszaakiosz bizánci császár özvegyét, akinek ez utóbbitól már van két fia, János és Manuél)
- 1207–1224 Montferrati Demetrius (anyja Magyarországi Margit, aki igyekszik fia pozícióit stabilizálni; Demetrius féltestvére, az anyja harmadik házasságából született Bela de Saint-Omer az Akháj Fejedelemség marsallja)
Demetrius uralkodása idején régensek kormányoznak, köztük Eustache de Flandres (1209–1216)

Névleges thesszalonikéi uralkodók

- 1224–1230 *Montferrati Demetrius*
- 1230–1239 *II. Frigyes (német-római császár)*
- 1239–1253 *II. Montferrati Bonifác (örgróf)*
- 1253–1284 *VII. Montferrati Vilmos (örgróf)*
- 1266–1273 *IV. Hugó (burgundiai herceg, trónkövetelő)*
- 1273–1305 *II. Róbert (burgundiai herceg, 1284-ig trónkövetelő)*
- 1305–1313 *V. Hugó (burgundiai herceg)*
- 1313–1316 *II. Lajos (burgundiai herceg)*

AKHÁJ (AKHAIAI) FEJEDELEMSÉG

Az Akháj Fejedelemség (más néven: Peloponnészoszi Fejedelemség, francia nevén: Morea) 1205 és 1460 között létezett. A fejedelemség létrejöttében kulcsszerepet játszott a Thesszalonikéi Királyságot megszállítani kívánó Montferrati Bonifác. Az államot a IV. keresztes hadjáratban szervezői tehetségével és katonai vitézségével kitűnt, nem arisztokrata származású lovag, Guillaume de Champlitte alapította 1205-ben, a Thesszalonikéi Királyság hűbéreseként, birtokba vételét pedig a dinasztiaalapító Geoffroy de Villehardouinnal együtt valósítja meg. A Thesszalonikéi Királyság bukása (1224) után az Akháj Fejedelemség a térség domináns latin állama. Konsztantinápoly visszafoglalása után Bizánc hűbérese (1262), majd II. Balduin adományaként I. (Anjou) Károly nápolyi király hűbéresévé válik. 1432-ben kerül vissza Bizánc fennhatósága alá, majd annak eleste (1453) után hét évvel II. Mohamed hódítja meg és számolja föl. Az állam fővárosa

Andravida, majd az egykori Spárta mellett újonnan épített erőd, Misztra. Az Akháj Fejedelemségben a görög adminisztratív és a francia feudális hagyományok, törvénykezés és szokások meglehetősen szerencsés ötvöződése valósult meg. A legsikeresebb latin utódállam, jól szervezett, erős katonai és tengeri hatalom. Ennek a kultúra területén megnyilvánuló szimbolikus jelentőségű példája a görög és francia – majd olasz – nyelven megszülető, kiemelkedő fontosságú történeti és művelődéstörténeti forrás, a *Morea krónikája*.

1205–1209	I. Vilmos (Guillaume de Champlitte, Morea fejedelme)
1210–1228	I. (Villehardouin) Geoffroy (a krónikáíró és hadvezér Geoffroy de Villehardouin unokaöccse; 1202-ben a keresztesek egyik csoportjával közvetlenül a Szentföldre megy, Konstantinápoly meghódításában nem vesz részt, Peloponnészosz elfoglalásában viszont már aktív szerepet játszik)
1228–1246	II. (Villehardouin) Geoffroy (I. Geoffroy idősebbik fia, költő és trubadúr, uralkodása a fejedelemség virágkora)
1246–1278	II. (Villehardouin) Vilmos (II. Geoffroy öccse, 1262-ben Bizánc, majd 1267-től I. [Anjou] Károly nápolyi király hűbérese, uralkodása idején még virágzik a fejedelemség, de halálát követően hanyatlásnak indul)
1278–1285	I. (Anjou) Károly (II. Balduintól kapja a fejedelemséget, nápoly-szicíliai király, a fejedelemségben nem jár, de védelméről gondoskodik)
1285–1289	II. (Anjou) Károly
1289–1307	I. (Villehardouin) Izabella (II. Vilmos és Anna Dukász leánya)
1289–1297	I. (Hainaut-i) Florent (Izabella férje, társuralkodó)
1301–1307	I. (Savoyai) Fülöp (Izabella második férje, társuralkodó)

Ezt követően is a nápolyi királyok nevezik ki az akháj fejedelmeket. Köztük van Nápolyi Johanna (1373–1381) és III. (Anjou) Károly (1383–1386) is, aki II. Károly néven magyar király. A fejedelmi címért és a hatalomért itáliai (lombard) nemesek, az Athéni Hercegséget hatalmukba kerítő katalánok, valamint a Savoyai-, a burgund hercegi és a Tarantói-házak vetélkednek.

ATHÉNI HERCEGSÉG

Az 1205-ben alapított Athéni Hercegség a Bizánci Császárság harmadik nagy latin utódállama, létrehozásában – hasonlóan az Akháj Fejedelemségéhez – nagy szerepet játszik Montferrati Bonifác. Alapítója a IV. keresztes hadjáratban igen aktív szerepet játszó Otto (Othon/Odon) de La Roche burgundi lovag. Fővárosa Athén, az Attikai-félszigetet és Macedónia egy részét birtokolja. (A szigetek – Archipelagoszi Hercegség – Velence hatalma alá kerülnek.) A hercegség előbb a Thesszalonikéi Királyság, majd 1224-től az Akháj Fejedelemség hűbérese. Az ország védelmére behívott katalán zsoldosok 1311-ben megdöntik a La Roche család hatalmát, és a hercegséget katalán állammá szervezik át. Firenzei hatalomátvétel (1388) közben velencei uralom alá kerül (1395–1402), miközben a Palaiologoszok az Athéni Hercegséget Bizánc hűbéresévé teszik (1444). II. Mohamed 1456-ban foglalja el. (Francia korszak: 1205–1311, katalán korszak: 1311–1388, firenzei korszak: 1388–1458.)

1205–1225	Otto (Odon) de La Roche (a herceg az Akropoliszban lakik)
1225–1263	I. Guido (Guy de La Roche)
1263–1280	I. János (Jean de La Roche)
1280–1287	I. Vilmos (Guillaume de La Roche, a hivatalos cím: Théba és Athén hercege)
1287–1308	II. Guido (Guy de La Roche)
1308–1311	V. Walter (Gautier de Brienne)
1311–1312	Roger Deslaur (Desllor, Roussillon területéről származó, Walter szolgálatában álló lovag, a katalán hatalomátvétel előkészítője)

NAXOSZI (ARCHIPELAGOSZI) HERCEGSÉG

A Naxoszi Hercegség a velenceiek által létrehozott, stratégiai fontosságú negyedik latin utódállam, mely az Égei-tenger szigeteit foglalta magában. 1205–1207 között jött létre, alapítója Enrico Dandolo velencei dózse unokaöccse, Marco Sanudo. Központi helye és fővárosa Naxosz szigete. A hercegség többnyire a Konstantinápolyi Latin Császárság, majd az Akháj Fejedelemség, utóbb azzal együtt a Nápoly-szicíliai Királyság hűbérese, a gyakorlatban többnyire Velence hatalma alatt áll. Az alapító Sanudo-dinasztia 1383-ig uralkodik, az új dinasztiát I. Francesco Crispo alapítja (miután meggyilkolja a Sanudo-házból származó utolsó uralkodót). A Crispók 1556-ig maradnak a hercegség élén, mely 1537-től török fennhatóság alá kerül. Önállóságát II. Szelim számolja föl, és „bejhercegek” (helytartók) irányítása alá helyezi. A Naxoszi Hercegség a Keleti Latin Császárság leghosszabb ideig létezett latin utódállama.

1205–1227 k.	I. Marco Sanudo (velencei előkelő család, dinasztiaalapító)
1227 k.–1244	I. Angelo Sanudo (I. Marco fia)
1244–1303	II. Marco Sanudo (I. Angelo fia)
1303–1323	I. Guglielmo Sanudo (II. Marco fia)

NIKAI AI (NICEAI) CSÁSZÁRSÁG

A Nikaiai Császárság az 1204-ben széthullott Bizánci Császárság legjelentősebb görög utódállama, mely a Latin Császárság területével szomszédos anatóliai részen helyezkedett el, és kijárata volt mind a Földközi-tengerre, mind pedig a Fekete-tengerre. Az állam névadója Nikaia/Nicea városa (ma: İzmit, Törökország), a kereszténység kiemelt fontosságú helye, az I. (325) és a VII. egyetemes zsinat (787) színhelye. Alapítói a Laszkariszok, akiket az ugyancsak Nikaiába menekült konstantinápolyi pátriárkák is támogatnak (1206). A Laszkarisz-dinasztia császárai folyamatos harcot vívnak a latin császárokkal, az Akháj Fejedelemséggel, a bolgárokkal, az ikonioni szultánnal, s konfliktusaik vannak a két másik görög utódállammal, az Épeiroszi Despotátussal és a Trapezunti Császársággal is. Kiváló szövetségi és házasodási politikával, valamint hatékony diplomáciával hozzák helyzetbe magukat (I. Theodórosz lánya, Laszkarisz Mária IV. Bélához megy nő-

ül; szövetkeznek II. Frigyes császárral és Velence legfőbb itáliai ellenségével, Genovával is). Tehetséges hadvezérek, Konstantinápolyt többször ostromolják, de 1261-ben csellel foglalják el, és porig égetik a velencei városrészt. A Laszkariszok hatalmának VIII. Mikhaél vet véget, aki egyben visszafoglalja a fővárost és megalapozza dinasztiájának csaknem két évszázados hatalmát.

1204–1205	(XI.) Kónsztantinosz Laszkarisz (despota)
1205–1222	I. Theodórosz Laszkarisz (1204/05–1208, despota, III. Alexiosz bizánci császár veje)
1222–1254	III. (Dukász) Jóannész Vatzész (I. Theodórosz veje)
1254–1258	II. Theodórosz (III. Jóannész leányának, Irénének a fia)
1258–1261	IV. Jóannész (II. Theodórosz fia, Mikhaél lemondatta, megvakíttatta és kolostorba zárta, †1305 k.)
1259–1282	VIII. (Palaiologosz) Mikhaél (társuralkodó 1259-től, a Bizánci Császárság helyreállítója)

ÉPEIROSZI (EPIRUSI) DESPOTASÁG

Az Épeiroszi Despotaság a Bizánci Birodalom görög utódállamai közül a második leg-erősebb formáció, melynek bázisterülete a mai Görögország nyugati részén és a mai Albánia területén alakult ki. A Bizánci Császárság örököseként lép föl, ezáltal a Nikaiai Császárság riválisa. (A pátriárka azonban nem támogatja törekvéseit, a Laszkariszokat ismeri el.) Kezdetben a Konstantinápolyi Latin Császárság hűbérese, átmenetileg aláveti magát a nyugati egyháznak (1206), állandó harcot folytat a latin császársággal, elfoglalja és integrálja országába Thesszalonikét (ahol a despota 1227-ben császárrá koronáztatja magát, amit mások nem ismernek el). A latinok elől menekülő görögök befogadó országa, expanzív államalakulat, hatékony szövetségi politikával (Szerbia a hűbérese, és a Peloponnészoszi-félsziget jelentős részét tartja befolyása alatt); székhelye Nikopolisz volt. A Dukász-dinasztia épeiroszi uralkodását az Orsiniak döntik meg 1318-ban.

1205–1214	I. Mikhaél Dukász (kezdetben Nikopolisz helytartója, együttműködés Montferrati Bonifáccal, majd következetes harc a Thesszalonikéi Királyság ellen)
1214–1230	I. Theodórosz Dukász-Angelosz-Komnénosz (I. Mikhaél féltestvére, I. Courtenay Péter foglyul ejtője, Thesszaloniké elfoglalója, el nem ismert császár)
1230–1266/68 k.	II. Mikhaél Dukász (I. Mikhaél természetes fia)
1267/68–1297	I. Niképhorosz Dukász (II. Mikhaél idősebbik fia)
1297–1318	I. Thomasz Dukász (Niképhorosz fia, az Orsiniak meggyilkolják)

TRAPEZUNTI CSÁSZÁRSÁG

A Bizánci Birodalom legkisebb (kezdetben mintegy 4000 lakosú) görög utódállamát 1204-ben alapította I. Andronikosz Komnénosz bizánci császár unokája, Alexiosz Megasz. Trapezunt (ma: Trabzon, Törökország) a Nikaiai Császárság egyik keleti szomszédja, a Fekete-tenger déli partvidékén. A Komnénoszok birodalma, akik szövetségi és házassági politikájukkal is rendkívül ügyesen lavíroznak a korabeli hatalmi erőterben a korábbi hagyományos (latin, francia, görög, balkáni, itáliai) és újabb (grúz, mongol, török) hatalmak között. Nincs komoly esélye arra, hogy meghatározó szerepet játsszon a Bizánci Császárság hatalmának továbbvitelében. Talán ennek is köszönhető, hogy az utódállamok közül a legtovább marad fenn: II. Mohamed 1461. augusztus 15-én foglalta el a területet.

1204–1222	I. Alexiosz Megasz Komnénosz
1222–1235	I. Andronikosz Gidosz (I. Alexiosz sógora)
1235–1238	I. Jóannész Axukhosz (I. Alexiosz elsőszülött fia, kiskorú fiát testvére, Manuél kolostorba záratja)
1238–1263	I. Manuél (I. Jóannész fivére)
1263–1266	II. Andronikosz (I. Manuél idősebbik fia)
1266–1280	I. Geórgiosz (II. Andronikosz féltestvére, árulás következtében mongol fogság, †1284 k.)
1280–1284	II. Jóannész (I. Geórgiosz féltestvére, Manuél harmadik házasságából, trónfosztva)
1284–1285	I. Theodóra (II. Geórgiosz nővére, I. Manuél leánya, grúz segítséggel kerül hatalomra, trónfosztva)
1285–1297	II. Jóannész (másodszor, visszahelyezve)
1297–1330	II. Alexiosz (II. Jóannész idősebbik fia, uralkodása Trapezunt fénykora)

ÖRMÉNYORSZÁG KIRÁLYAI

Az Örmény Királyság megalapítását Kr. e. 189-re teszik, és Nagy Tigranész király nevéhez kötik. 438-tól a Szászánida Birodalom része. A középkori Örményország történelmét a 9. századtól számítják: 884-ben lett Örményország hercegségből ismét királyság. Az ország önállóságának a Bizánci Birodalom vet véget (1045), majd a Bizánc katonai és stratégiai vereségét hozó manzikerti ütközetet (1071) követően az Alp-Arszlán vezetése alatt álló Szeldzsuk Birodalom alá kerül. Ezt követően a „Hegyek Urai” uralkodnak Örményországban (1080–1199), majd a fellázadt örmények egy része megalapítja Kis-Örményországot (Kilikia, 1198–1375), mely a mamelukok támadásának esik majd áldozatul. Ezt követően (1393-tól) a ciprusi Lusignanok (akik Jeruzsálem címzetes királyai) viselik az Örményország királyi címet is. A cím később – öröklés útján – a Savoyai-házra száll.

1199–1219	I. Leó (koronázásán jelen volt a mainzi érsek is)
1219–1252	I. Izabella (I. Leó leánya)
1222–1224	Antiochiai (Poitiers-i) Fülöp (I. Izabella férje, társuralkodó)

1226–1269	I. Hetum (Saven-Pahlavuni-dinasztia, I. Izabella második férje, 1252-ig társuralkodó; lemond; 1254-ben tett mongóliai utazásának francia nyelvű leírása a kor fontos forrása)
1269–1289	II. Leó (Izabella és I. Hetum fia)
1289–1293	II. Hetum (II. Leó fia)
1293–1298	I. Torosz (II. Leó fia)
1295–1296	II. Hetum (másodszor, társkirály)
1296–1298	<i>IV. Szempad (II. Leó fia, trónkövetelő)</i>
1298–1299	I. Konstantin (II. Leó fia)
1299–1303	II. Hetum (harmadszor; †1307)
1303–1307	III. Leó (I. Torosz fia)
1307–1320	I. Osin (I. Hetum unokaöccse)
1320–1341	IV. Leó (I. Osin fia)
1342–1344	II. Konstantin (Lusignan-dinasztia, II. Leó unokája)
1344–1362	III. Konstantin (Saven-Pahlavuni-dinasztia, IV. Leó unokaöccse)
1362–1373	IV. Konstantin (III. Leó unokaöccse)
1362–1365	<i>Koroikoszi Mária (IV. Konstantin anyja, régens)</i>
1368–1369	I. Péter (a Lusignan-dinasztia ciprusi ága; Ciprus királya, viseli a Jeruzsálem királya címet is; örmény királyné koronázása előtt a ciprusi urak meggyilkolják; ő tette az utolsó jelentős kísérletet keresztes hadjárat indítására a Szentföld visszafoglalása érdekében)
1369–1374	<i>Koroikoszi Mária és Bertrand Lusignan (régensek)</i>
1374–1393	V. Leó (a Lusignan-dinasztia örmény ága; Párizsban halt meg, sírja Saint-Denis-ben)

EGYIPTOM SZULTÁNJAI

Egyiptom 641-ig tartozott bizánci fennhatóság alá (Amr ibn al-Ász). Az Omajjád kalifák által létrehozott tartomány (központja al-Fusztát) 750-ig volt uralmuk alatt, őket az Abásszidák, illetve a 9. századtól a *de facto* függetlenedő emírek dinasztiái, a Túlúnidák (868–905) és az Ihszididák (935–969) követték. Az iszmáilita síita fátimida kalifák uralma (969–1171) alatt jött létre az új főváros, Kairó. Uralmukat hadvezérük, Szaláh ad-Dín számolta föl és hozta létre az Ajjúbida Szultanátust (1171–1254), melyet a Mameluk szultánok váltottak föl (1254–1517).

1171–1193	Szaláh ad-Dín (Szaladin), a Zangidák kurd származású hadvezére, a Fátimidák trónfosztásával Egyiptom, Szíria és Felső-Mezopotámia ura
1193–1198	Malik al-Azíz (Szaladin fia, vadászat során lovasbaleset áldozata lesz)
1198–1200	Malik al-Manszúr (al-Azíz fia, kilencévesen kerül a trónra; a régens Bahá ad-Dín Karakus; al-Ádil leteszi és Edessza kormányzójává nevezi ki)
1200–1218	al-Ádil (Szaladin fivére)
1218–1238	al-Kámil (al-Ádil fia)
1238–1240	II. al-Ádil („Safadin”; al-Kámil fia; a mameluk testőrgárda megdönti uralmát, nyolc évvel később börtönben hal meg)

1240–1249	asz-Szálih Ajjúb (II. al-Ádil fivére)
1249–1250	al-Muazzam Túrásáh (asz-Szálih Ajjúb fia; a mamelukok meggyilkolják)
1250	Sadzsar ad-Durr (asz-Szálih Ajjúb rabszolganőből lett kedvenc felesége, szultánnő; Ajbeghez megy feleségül; 1257-ben meggyilkolják)
1250–1254	al-Asraf Músza (az utolsó, névlegesen uralkodó ajjúbida szultán, Ajbeg megfosztja címétől, és házi őrizetben tartja, 1263-ban hal meg)
1250/54–1257	al-Muizz Ajbeg (a mameluk gárda egyik vezetője, atabeg, <i>de facto</i> , majd <i>de jure</i> is szultán, a Mamelukok dinasztiájának alapító szultánja; Sadzsar ad-Durr meggyilkoltatja)
1257–1259	I. al-Manszúr Ali (Ajbeg tizenegy esztendő fia; a régens Kutuz emír)
1259–1260	al-Muzaffar Kutuz (mameluk vezér; a mongol veszélyre való hivatkozással lemondítja a kiskorú Alit; Baibarsz gyilkoltatja meg)
1260–1277	az-Záhir Baibarsz (igen sikeres mameluk hadvezér, majd szultán)
1277–1279	asz-Szaíd Mohamed („Braka/Berke kán”; Baibarsz fia; a bahríja mamelukok buktatják meg)
1279	al-Ádil Szalámis (Baibarsz másik fia, az előbbi féltestvére; kiskorú, a régens, Kaláún majd lemondítja)
1279–1290	al-Manszúr Kaláún (ugyancsak Ajjúb bahríja mamelukja)
1290–1293	al-Asraf Halíl (Kaláún fia, ő fejezi be a Szentföld meghódítását)
1293–1294	I. an-Nászir Mohamed (Kaláún kiskorú fia; első uralkodása)
1294–1296	al-Ádil Ketbuga (mongol származású mameluk, a kiskorú szultán idején <i>náib</i> (alszultán), illetve régens, ő al-Manszúr Ládzsint nevezi ki <i>náib</i> nak; miután hatalmát megdöntik, Damaszkuszba menekül)
1296–1299	al-Manszúr Ládzsín (germán származású – szőke – mameluk; megdönti Ketbuga hatalmát; meggyilkolják)
1299–1309	I. an-Nászir Mohamed (második uralkodása)
1309	al-Muzaffar Baibarsz (Kaláún mamelukja, an-Nászir Mohamed idején a hatalom gyakorlója, majd szultán; an-Nászir hívei elfogják és a szultán jelenlétében megfojtják)
1310–1341	I. an-Nászir Mohamed (harmadik uralkodása)

MONGOL BIRODALOM

A Mongol Birodalom a történelem legnagyobb egybefüggő területtel rendelkező birodalma (33 millió km²), melyet Dzsingisz kán, fiai és unokái hoztak létre. Dzsingisz kánnak főfeleségétől, Börtétől származó négy fiának (Dzsocsinak, Csagatájnak, Ögödejnek és Tolujnak), illetve az ő leszármazottaiknak saját uluszaik voltak. (Az *ulusz* kezdetben népek és állatállomány feletti hatalmat jelölt, később alakul ki a területi jelentése.) A különböző uluszok élén csak Dzsingisz kán leszármazottai, vagyis az „aranyágból” származó uralkodók állhattak. A középkori Európával leginkább az Arany Horda, az Ilhanida Birodalom, valamint a Jüan-Kína tartott fenn kapcsolatot. Dzsocsi ulusza (későbbi nevén: Arany Horda) élén Dzsocsi leszármazottai, az Ilhanida Birodalom, valamint a Jüan-Kína élén pedig Toluj leszármazottai álltak. 1271-ben Kubilaj megalapítja a Kínát 1368-ig ura-

ló Jüan-dinasztiát, Kubilaj halála (1294) után a többi részulusz uralkodói gyakorlatilag függetlenné váltak. Az Arany Hordát illetően Berdibek halálát követően 1380-ig mintegy 25 kán követi egymást.

Mongol nagyánok

1206–1227	Dzsingisz kán
1227–1229	<i>Toluj (Dzsingisz kán és Börte negyedik fia, régens)</i>
1229–1241	Ögödej (Dzsingisz kán és Börte harmadik fia)
1241–1246	<i>Döregene katun (Ögödej özvegye, régens)</i>
1246–1248	Güjük (Ögödej fia)
1248–1251	<i>Ogul Kajmis katun (Güjük özvegye, régens)</i>
1251–1259	Möngke (Toluj fia)
1259–1264	Arik Böke (Toluj fia, Möngke testvére)
1260–1294	Kubilaj (Toluj fia, Möngke és Arik Böke testvére)

Az Arany Horda kánjai

?–1227	Dzsocsi (Dzsingisz kán fia)
1227–1255/56	Batu (Dzsingisz kán unokája, Dzsocsi fia)
1256–1257	Szartach (Batu fia)
1257	Ulagcsi (Szartach testvére vagy fia)
1257–1266/67	Berke (Dzsingisz kán unokája, Dzsocsi fia, Batu testvére)
1267–1280	Mengü Temür (Batu unokája, Tokokan fia)
1280–1287	Tudá Mengü (Tokokan fia, Mengü Temür testvére)
1287–1291	Telebuga (Batu dédunokája, Tokokan unokája, Tartu fia)
1291–1312	Tokta (Mengü Temür fia)
1312–1341	Özbeg (Mengü Temür unokája, Togrildzsa fia)
1341–1342	Tinibek (Özbeg fia)
1342–1357	Dzsánibeg (Özbeg fia)
1357–1359	Berdibeg (Dzsánibeg fia)

Ilhánok (a Hülegida vagy Ilhanida Birodalom kánjai)

1260–1265	Hülegü (Dzsingisz kán unokája, Toluj fia)
1265–1282	Abáká (Hülegü fia)
1282–1284	Ahmad Tegüder (Hülegü fia, Abáká testvére)
1284–1291	Argún (Abáká fia)
1291–1295	Gajhátú (Abáká fia)
1295	Bájdú (Hülegü unokája, Tarakaj fia)
1295–1304	Gázán (Argún fia)
1304–1316	Öldzsejtü (Argún fia, Gázán testvére)
1316–1335	Abú Szaid (Öldzsejtü fia)

Jüan-dinasztia császárai

1271–1294	Kubilaj (Dzsingisz kán unokája, Toluj fia)
1294–1307	Temür Öldzsejtü (Kubilaj unokája, Csencsin fia)
1307–1311	Hajszan (Kubilaj dédunokája, Csencsin unokája, Darmabala fia)

1311–1320	Ajurbarvada (Darmabala fia, Hajszan testvére)
1320–1323	Sidebala (Ajurbarvada fia)
1323–1328	Jeszün Temür (Kubilaj dédunokája, Csencsin unokája, Kammala fia)
1328	Radzsibag/Aragibag (Jeszün Temür fia)
1328–1329	Tug Temür (Hajszan fia; első uralkodása)
1329	Kosila (Hajszan fia, Tug Temür testvére)
1329–1332	Tug Temür (második uralkodása)
1332	Rincsinbal/Irindzsibal (Kosila fia)
1332–1368/70	Togon Temür (Kosila fia, Rincsinbal testvére)

A KERESZTES HÁBORÚK RÉSZTVEVŐI. BÁRÓK ÉS LOVAGRENDEK (1096–1291)

A keresztes hadjáratok történetében való eligazodást kívánják segíteni az alábbi információk. Bemutatásuk a keresztes hadjáratokra vonatkozó főbb adatok mellett a hadjáratok résztvevőire koncentrál, azzal a céllal, hogy a Joinville szövegében szereplő referenciák (személyek, családok) könnyebben azonosíthatók legyenek.

Összeállításunkban azokat a korábbi vállalkozásokat emeljük ki, melyek a VII. és részben a VIII. keresztes hadjárat jobb megértését elősegíthetik. Mivel a III. keresztes hadjárat sok szempontból (a támadás fő iránya, a részt vevő családok köre) tükrösképe a VII. keresztes hadjáratnak, annak eseményeire Joinville is gyakrabban utal, mint például a IV. keresztes hadjáratéira (melyekről Szent Lajos történetében nem sok szó esik). Az időbeli közelség inkább az V. – s még inkább a VI. – keresztes hadjárat történéseinek ismeretét tételezi föl. (A hadjáratok résztvevőinek névsora a vezető személyiségeket illetően pontos információkkal szolgál, a további résztvevőket – főurak – illetően minden bizonynyal vannak hiányosságok. Fő forrásunk az elsősorban francia forrásanyagot fölhasználó earlyBlazon adatbázis volt: <http://www.earlyblazon.com>.)

Emellett, ha kissé alaposabban tanulmányozzuk a keresztes hadjáratok történetét, arra a megállapításra juthatunk, hogy ha csak a történetírásban sorszámmal is kiemelt hadjáratokra koncentrálunk, torz képet kapunk, hiszen fontos szerepük volt a „köztes” vállalkozásoknak is, mint amilyen az V. és VI. keresztes hadjárat közötti időszakban megszervezett „bárók keresztes hadjárata” (mely sok tekintetben a VII. keresztes hadjárat főpróbájának is tekinthető).

A II. Frigyes által vezetett VI. keresztes hadjáratnak viszont egyik sajátossága az, hogy teljesen ellentétes fölfogást képvisel a korábbi és a későbbi, *kérlelhetetlenül* katonai megoldásokat kereső keresztes szellemmel szemben, és tárgyalásos megoldást keresve jut el Jeruzsálem – igaz: efemer – visszaszerzéséig. A szokásos víziót követve kialakult az a hiedelem, hogy a Lajos király és számos előkelő francia lovag halálával s a sereg egy részének pusztulásával végződő tuniszi keresztes hadjáratlalt véget értek a keresztes háborúk – valójában azonban azt láthatjuk, hogy a katonai vállalkozások folytatódnak, olyannyira, hogy ez utóbbinak a megjelölésére a szakirodalomban kevésbé elterjedt, de használatos a *kilencedik* keresztes hadjárat kifejezés. A kronológia láthatóvá teszi, hogy a keresztes hadjáratokra emlékeztető zárandoklatok előbb kezdődtek, mint ahogy 1096-ban II. Orbán pápa meghirdette őket, és valamivel tovább tartottak, mint Akkon városának 1291. évi elvesztése, különösen, ha arra az új fejezetre gondolunk, amelyet a kései keresztes hadjáratok időszaka jelentett. A kronológiai időhatárokat azonban – a fentiek hangsúlyozása mellett – a két hagyományos dátummal (1096 és 1291) jelöljük.

Nem fogunk itt kitérni a keresztes hadjáratoknak azokra a változataira, melyek a kereszténységen belüli hatalmi érdekek mentén szerveződtek, s az eretnekek, illetve a (mind gyakrabban) kiátkozott ellenféllel szembeni katonai fellépésnek adtak ideológiai

töltést. Itt mindenekelőtt az ún. albigensek elleni keresztes hadjáratra gondolok, amely a Délen erős társadalmi beágyazottsággal rendelkező katharok ellen indult, s a Francia Királyság déli részének brutális „Északhoz” csatolását eredményezte. Mindenesetre a részt vevő bárók és embereik között sokan vannak, akik a Szentföldön és a katharok földjén is harcolnak. (Még kevésbé látjuk ide tartozónak az olyan keresztes vállalkozásokat, mint amelyet pl. Anjou Károly dél-itáliai hatalomra juttatása érdekében hirdetett meg a pápa.)

Mivel időközben a kutatások alaposan előrehaladtak, és az új informatikai eszközök lehetővé teszik a rendelkezésre álló adatbázis alaposabb fölhasználását és bemutatását, ennek segítségével közöljük a keresztes háborúkban részt vett báróknak és előkelőknek a III.-tól a IX. keresztes hadjáratig terjedően összeállított, rendelkezésünkre álló listáját is. Noha ez a lista nem teljes, azért egyértelműen kitetszik belőle, hogy a korabeli Nyugat-Európa – különösen pedig Franciaország és Anglia – főúri családjai életének generációkon keresztül szerves része a szentföldi zárandoklat, a keresztes háborúban való részvétel, és a nevek ismerősek lesznek Clari, Villehardouin és Joinville krónikáinak lapjairól is. Az alábbi összeállítás célja a francia lovagi társadalom és a keresztes háborúk összefüggéseinek megvilágítása, ezért döntően a francia – illetve a francia kultúrkörhöz tartozó – lovagok nevét tartalmazza, a III., V. és VI. keresztes hadjáratban részt vevő német lovagok névsorát nem. A különösen a III. és a VI. keresztes hadjáratban jelentős számban harcoló német lovagok közül csak néhány fontos személyiséget tüntetünk föl. (Ezekre lásd: <http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/document/ImperialArmy.pdf> és <http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/document/Richard's%20naval%20force.pdf>.)

Tekintettel arra, hogy a katonai lovagrendek – mindenekelőtt a templomosok, a johanniták és a német lovagrend – a keresztes hadjáratok katonai elitegységeiként rendkívül fontos szerepet játszottak a szentföldi küzdelmekben, a katonai összecsapásokból és a várépítészetből egyaránt nagyon jelentős mértékben kivették a részüket, és miközben gyakran súlyos veszteségeket szenvedtek, jelentős katonai, politikai és pénzügyi hatalmakká váltak, az alábbi összeállításban szerepelni fognak nagymestereik adatai is. (Összeállításukhoz a bibliográfiában szereplő általános művek mellett felhasználtam Hunyadi-Pósán, 2010 adatait is.)

URALKODÓK ÉS BÁRÓIK: A KERESZTES HADJÁRATOK RÉSZTVEVŐI

A III. keresztes hadjárat (1189–1192)

császár: I. (Barbarossa) Frigyes†

királyok: II. (Fenséges) Fülöp, francia király; I. (Oroszlánszívű) Richárd, angol király; I. (Lusignan) Guido, jeruzsálemi király

hercegek: III. Hugues de Bourgogne; Henri de Brabant, Henri de Limbourg; Frédéric de Souabe†; Léopold de Bamberg; II. Henrik, osztrák herceg; Géza, magyar herceg

grófok: Philippe de Flandre†, Thibaud de Blois†, Henri de Champagne, Étienne de Sancerre†, Raoul de Clermont†, Robert de Dreux, Jean de Ponthieu†, Jean d’Alençon†, Guillaume de Forez†, Louis de Thuringe†, Mathieu de Beaumont, Guillaume de Joigny, Henri de Bar†, Pierre de Courtenay, Hugues de Saint-Pol, Geoffroy de Lusignan, Umberto de Savoy†, Thierry de Clèves, Rotrou de Perche†, Robert de Breuteuil, Galéran de

Meulan†, Guillaume de Ferrières†, Raymond-Roger de Foix, Florent de Hollande†, Otto von Wassemborg, Hermann von Zahringen†, Poppo von Henneberg, Friedrich von Oettingen, Geoffroy du Perche, Arnold von Altena, Robert de Boves†, Gerard de Loos†, Érard de Brienne†, Amaury de Montfort†, Heinrich von Altenburg

vicomte-ok (algrófok): Guy d'Aubusson, Raymond de Turenne†, Guillaume de Châtellerault†, Archambaud de Combron, Alain de Rohan, Hugues de Châteaudun

tisztek: Guy le Bouteiller, Albéric Clément†, Adam de Beaumont, Stephen de Turnham, Roger de Lacy, Rasse de Gavre, Hellin de Wavrin, Allan Fitz Walter, Geoffroy de Villehardouin (a történetíró)

a lovagrendek vezetői: Robert de Sablé† (templomos nagymester), Heinrich Wallpot von Passenheim (német lovagrend)

őurak: Raoul de Coucy†, Juel de Mayenne, Barthélémy de Roye, Gaucher de Châtillon, Roger de Harcourt, Guy de Craon, Guillaume de Barres, Hugues de Vergy, Guillaume des Roches, Michel de Harnes, Eustache de Vescy, Jacques d'Avesnes†, Geoffroy de Rancon, Dreux de Mello, Robert de Béthune, Adam de l'Isle†, Pierre de Voisins, Guillaume de Mello†, Raymond de Montesquiou, Robert de Quincy, Aléaume de Fontaines, Guillaume de Montbray, Guy de Montfort, Mathieu de Marly, Raoul de Tilly, Guillaume de Cayeux, Othon de Trazegnies†, Hugues Tyrrel, Henri d'Estouteville, Guy de Copucy, Étienne de Longchamps, Philippe de Lévis, Hugues de Neuville, Bernard Durfort, André de Chauvigny, Florent de Hangest†, Dreux de Cressonart, Baudouin de Béthune, Jean de Saint-Simon, IX. Hugues de Lusignan, Robert d'Apremont†, Guillaume des Préaux, Bernard de Saint-Valéry, Waléran de Limbourg, Roger de Tosni, Guillaume de Tournebu, Raoul de Taisson, Richard de Vernon, Louis de Blois, Hugues d'Auxy, Eschivard de Preuilly, Bertrand de Verdun, Hugues Riboul, Foucher de Meslay, Philippe de Meslay, Laurent de Plessis, Thomas Basset, Gilbert Talbot, Hugues Gournay, Guillaume de Béthune, IV. Geoffroy de Joinville†, V. Geoffroy de Joinville, Robert de Montfort, Fulgue de Beauvau, Guillaume Martel, Guillaume de Cogan, Ivo de Vipont, Enguerrand de Crèvecoeur, Guillaume de Garlande, Adhémar de Beynac, Ranulph de Glanville, Philippe d'Aumont, Robert de Béthune, Conon de Béthune, Eudes de Ham, Raoul d'Aubigné, Dreux d'Amiens, Eustache de Roelux†, Guillaume de Saint-Omer†, Richard de Camville, André de Brienne†, Guillaume Louvel d'Ivry, Clérambaud de Noyers†

(A hadjáratra indulók elhatározták, hogy a Német-római Birodalom területéről érkezők fehér alapon fekete keresztet, az Angol Királyságból érkezők vörös alapon fehér keresztet, a Francia Királyságból érkezők fehér alapon vörös keresztet, a Flandriából érkezők fehér alapon zöld keresztet viselnek.)

A IV. keresztes hadjárat (1202–1204)

márki: Montferrati Bonifác†

grófok: Louis de Blois†, Hugues de Saint-Pol†, Baudouin de Flandres†, Geoffroy du Perche†, Jean de Brienne

vicomte-ok /algrófok: Guillaume de Champlitte, Guy de Coucy†

őurak: Geoffroy de Villehardouin (a történetíró), Anselme de Cayeux, Eustache de Cayeux, Othon de la Roche, Étienne du Perche†, Guillaume de Béthune, Jean Payen d'Orléans, Rénier de Trith, Mathieu de Marly†, Michel de Harnes, Geoffroy de Lubersac, Renaud de Montmirail†, Robert de Boves, Baudoin de Beauvoir, Jacques d'Avesnes†, Juel

Mayenne, Aleaume de Fontaines†, Jean d'Aumont, Enguerrand de Fiennes†, Conon de Béthune, Pierre d'Amiens†, Eudes de Ham†, Hugues de Beaumetz, Dreux d'Estreung†
(a Franciaországból közvetlenül a Szentföldre induló vagy a pápai átok hatására a sereget elhagyó lovagok, akik Dél-Itáliából mentek a Szentföldre, tehát akik nem vettek részt Konstantinápoly elfoglalásában, de később csatlakoztak a fő csapathoz:)

grófok: Simon de Montfort, Gautier de Brienne†, Guiges de Forez†

őrurak: Geoffroy de Beaumont, Pierre Bermond d'Angoulême, Geoffroy de Villehardouin (a történetíró unokaöccse), V. Geoffroy de Joinville†, Guy de Montfort, Simon de Neauphle, Enguerrand de Boves, Hugues de Bovers, Robert de Boves, Étienne du Perche†, Dreux de Cressonart, Robert de Mauvoisin, Renaud de Montmirail†, Gilles de Trazegnies†, Henri d'Arzillières

Az V. keresztes hadjárat (1217–1221):

királyok: II. András, magyar király; I. János (Jean de Brienne) jeruzsálemi király; I. Hugó (Hugues de Lusignan), ciprusi király

hercegek: Bajor Lajos, Babenberg Lipót

grófok: Ranulph de Blundeville, Milon de Bar†, Guillaume de Sancerre†, Henry de Bohun, IX. Hugues de Lusignan†, Raoul d'Issoudun†, Guillaume d'Aubigny†, Saher de Quincy†, Guillaume de Hollande, Guillaume de Ferrière, Hervé de Donzy

vicomte / algróf: Raymond de Turenne

őrurak: Guy le Bouteiller, Simon de Joinville, Savary de Maulén, Gautier d'Avesnes, Gautier Ghistels, Robert Fitz Walter, Geoffroy de Lubersac, Enguerrand de Boves†, William of Huntingfield†, Rasse de Gavre, John of Lacy, X. Hugues de Lusignan, Guillaume de Saint-Omer, Jean d'Arcis, Geoffroy de Lucy

A VI. keresztes hadjárat (1228–1229):

császár: II. (Hohenstauf) Frigyes

herceg: Heinrich von Limburg

őrurak: Gobert d'Apremont, Philippe d'Aubigné†, Philippe de Montfort

A „bárók keresztes hadjárata” (1239–1240):

király: I. Thibaud de Champagne, Navarra királya

herceg: IV. Hugues de Bourgogne

grófok: Henri de Bar†, Richard of Cornwall (Plantagenet), Pierre de Dreux, Amaury de Montfort, Guillaume de Joigny, Baldwin de Reviers, Simon de Montfort, Guiges de Forez, Henri de Grandpré, Gautier de Brienne, Jean de Braine†

vicomte-ok/algrófok: Richard de Beaumont†, Raoul de Soissons

őrurak: Ansel de l'Isle-Adam, Philippe de Montfort, Robert Malet, Philippe de Nan-teuil, William Longsharks, Geoffroy de Lucy, Henri d'Avaugour, Gaucher de Châtillon, Henri de Troubleville, Richard Seward, Robert de Boves, Robert de Visme†, Guillaume de Visme†, Hugues de Visme†, Robert de Courtenay†

A VII. keresztes hadjárat (1248–1254):

királyok: IX. Lajos, francia király; I. Thibaud de Champagne, Navarra királya; I. Henrik (Henri de Lusignan), ciprusi király

hercegek: Bohémond d'Antioche, Guillaume de Villehardouin, IV. Hugues de Bourgogne

grófok: Alphonse de Poitiers, Charles d'Anjou, Robert d'Artois†, Hugues de Châtillon†, Pierre de Vendôme, Jean de Soissons, X. Hugues de Lusignan†, Alphonse de Brienne, Jean d'Ibelin, Guy de Dampierre, Geoffroy d'Aspremont, Henri de Vaudemont, Gautier de Brienne†, Jean de Montfort†, Pierre de Dreux, William of Valence, Guigues de Forez, Humphrey de Bohun

vicomte-ok / algrófok: Raymond de Trencavel, Raymond de Turenne, Elbes de Ventadour, Geoffroy de Châteaudun†

lovagrendek: Guillaume de Sonnac (templomos nagymester), Renaud de Vichier (templomos maréchal), Jean de Rosnay, Pierre de Biauue

főurak: Raoul de Mauléon, Humbert de Beaujeu, Archambaud de Bourbon†, Philippe de Toucy, Guillaume Longuespée†, Guillaume de Mello†, Philippe d'Auxy, Pierre de Courtenay, Philippe de Montfort, Guy de Senlis†, Guillaume de Senlis†, Dreux de Mello†, Dreux de Mello (az előbbi fia), Gaston de Gontaut, André de Vitré†, Gilles le Brun de Trazegnies, Jean Clément, Geoffroy de Sergines, Hugues de Noailles†, Guy de Mauvoisin, Guillaume de Beaumont, Raoul de Coucy†, Otto Iudex, Richard de Harcourt, Jean de Harcourt, Robert de Béthune†, Guillaume de Chauvigny, Olivier de Termes, Pierre de Villeneuve, Philippe de Nanteuil, Pierre de Grave, Jean de Joinville, Mathieu de Marly, Henri de Cousances, Jean de Beaumont, Pierre de Villebéon, Gautier de Nemours, Simon de Beaugency, Gaucher de Châtillon, Humbert de Beaujeu†, Érard de Vallery, Ferry Pasté†, II. Jean de Brienne, Guy de Montmorency, Guillaume de Saint-Omer†, Hugues de Til-Châtel, Guillaume de Meslay, Érard de Brienne, Henri de Vénizy†, Robert de Vere†

A VIII. keresztes hadjárat (1270):

királyok: IX. Lajos, francia király; II. Thibaud de Champagne, Navarra királya; I. (Anjou) Károly, Szicília királya

hercegek: IV. Hugues de Bourgogne, Guillaume de la Roche

grófok: Henri de Champagne, Alphonse de Poitiers, Guy de Dampierre, Robert d'Artois, Jean le Roux, Jean de Soissons†, Gui de Châtillon, Hugues de Lusignan†, Pierre d'Alençon, Bouchard de Vendôme, Henri de Vaudémont, Alphonse de Brienne†, Jean Tristan†

vicomte-ok / algrófok: Ebles de Ventadour, Roger Trencavel

marsallok: Hérec de Beaujeu†, Renaud de Pressigny†, Raoul de Sores

főurak: Philippe de France (a későbbi III. Fülöp), Pierre de Villebéon, Gautier de Nemours†, Pierre de Villeneuve, Olivier de Termes, Pierre de Blémur, Louis de Beaujeu, Humbert de Beaujeu, Gilles le Brun de Trazegnies, Érard de Vallery, Guy Lévis, Jean d'Harcourt, Jean d'Harcourt (a fia), Enguerrand de Bailleul, Pierre de Chambly, Lancelot de Saint-Mard, Dreux de Mello, Gobert d'Apremont, II. Jean de Brienne, Philippe d'Auxy, Guy de Montmorency, Guillaume du Bec Crespin, Philippe de Montfort†

A IX. keresztes hadjárat (1271–1272):

királyok: I. (Anjou) Károly, nápoly-szicíliai király; III. Hugó (Hugues de Lusignan) ciprusi király

hercegek: Bohémond d’Antioche, Edward (Aquitánia hercege, a leendő I. Eduárd, angol király)

grófok: Edmund of Lancaster, William of Valence, Jean le Roux de Bretagne

őurak: Olivier de Termes, John of Verdun, John of Vescy, Thomas de Clare, Nicholas de Segrave, Alexander Balliol

A TEMPLOMOS LOVAGREND NAGYMESTEREI

A templomos rendet (korábbi előkészületek után, nyolc vagy kilenc lovag részvételével) *de facto* a nabluszi zsinaton alapították meg (1120. január 13.) Hugues de Payns és Geoffroy de Saint-Omer kezdeményezésére, de hivatalos megalapítására 1129. január 13-án (troyes-i zsinat), elismerésére pedig 1139. márius 29-én (II. Ince pápa, *Omne datum omnium* kezdetű bulla) került sor. A rendtagok letartóztatására (1307. október 13.) IV. Fülöp ad parancsot, a rend feloszlását a pápa (V. Kelemen) rendeli el 1312. március 22-én (vienne-i zsinat).

1129–1136/37	Hugues de Payns
1136/37–1149	Robert de Craon
1149–1152	Évrard de Barres (lemond, †1174)
1152–1153	Bernard de Tramelay (harc közben esik el Aszkalonnál)
1153–1156	André de Montbard (lemond, †1156)
1156–1169	Bertrand de Blanguefort
1169–1171	Philippe de Milly (lemond)
1171–1179	Eudes de Saint-Amand (Damaszkuszban, Szaladin fogságban hal meg)
1180–1184	Arnaud de Toroge
1185–1189	Gérard de Ridefort (†Akkon, Szaladin kivégezteti)
1189–1191	IV. Robert de Sablé (Oroszlánszívű Richárd megbízásából)
1191–1193	IV. Robert de Sablé
1194–1200	Gilbert Hérail
1201–1209	Philippe du Plaisis
1210–1219	Guillaume de Chartres
1219–1232	Pierre de Montaigu
1232–1245	Armand de Périgord
1245–1247	Richard de Bures
1247–1250	Guillaume de Sonnac (harc közben esik el Fáriszkúrnál)
1250–1252	Renaud de Vichiers (leváltják, †1256)
1252/56–1273	Thomas Béraud
1273–1291	Guillaume de Beaujeu (harc közben esik el Akkonnál)
1291–1292	Thibaud Gaudin
1292–1314	Jacques de Molay (†1314. március 18., IV. Fülöp eretnekként kivégezteti)

A JOHANNITA LOVAGREND NAGYMESTEREI

A Jeruzsálemi Szent János Ispótyalos Rend 1080 körül jött létre Jeruzsálemben, az Amalfiból származó Gerardus fráter (Pierre-Gérard de Martigues) kezdeményezésére. Elismérése II. Paszkál pápa bullájával (*Pie postulatio voluntatis*, 1113. február 15.) történt meg, valódi egyházi-katonai lovagrendként III. Jenő pápa jóvoltából, Raymond du Puy irányítása alatt válik a 12. század közepén, illetve Roger de Moulins alatt 1182-ben. Akkor esztét (1291) követően a johanniták Ciprusra költöznek, majd Rodoszon rendezkednek be (1310–1523), később Máltán telepednek meg (1530). Hatalmuk, befolyásuk és vagyonuk jelentősen megnő, miután megkapják a felszámolt templomos rend javainak jelentős részét. A rendet Napóleon oszlatja föl 1799-ben. A rendet 1267-ig prior irányítja. Különösen az első nagymesterek esetében megbízatásaik időpontjának meghatározása a szakirodalomban vitatott.

1080 k.–1120	Fra Gerardus, a rend alapítója
1120/21–1122	<i>Pierre de Barcelone (ad interim, vitatott)</i>
1121/22–1123	<i>Roger Boyant (ad interim, vitatott)</i>
1123–1158/60	Raymond du Puy
1158/60–1162/63	Auger de Balben
1162/63–1163	Arnaud de Comps
1163–1170	Gilbert d’Aissailly
1170–1172	Caste (Castus) de Murols
1172–1177	Joubert de Syrie
1177–1187	Roger de Moulins
1187	<i>Guillaume Borrel (commandeur ad interim)</i>
1187–1188	<i>Hermangard d’Aspa (commandeur ad interim)</i>
1188–1190	Hermangard d’Aspa
1190–1192	Garnier de Naplouse
1192–1202	Geoffroy de Donjon
1202–1206	Alfonso de Portugal
1206–1207	Geoffroy de Rat
1207–1227/28	Garain de Montaigu
1228–1230/31	Bertrand de Thessy (Texi)
1230/31–1236	Guerin Lebrun
1236–1239/40	Bertrand de Comps
1239/40–1242	Pierre de Vieille-Bride (Briud)
1242–1258	Guillaume de Châteauneuf
1244–1250	<i>Jean de Ronay, commandeur ad interim a nagymester fogsága idején</i>
1259–1277	Hugues de Revel (az első, aki a nagymesteri címet közvetlenül a pápától kapja)
1277/78–1284	Nicolas de Lorgue
1284/85–1294	Jean de Villiers
1285–1286	<i>Giacomo di Tassis (Jacques de Taxi), commandeur ad interim Villiers nagymester szentföldi tartózkodása idején)</i>
1294–1296	Odon de Pins

1296/1300–1305	Guillaume de Villaret (megválasztva 1296, de hivatalosan csak 1300-tól)
1305–1317/19	Foulques de Villaret (ő veszi át 1312-ben a templomosok javait; 1319-ben lemond)
1317–1319	<i>Maurice de Pagnac (a Villaret fényűző életmódja miatt elégedetlen lovagok által választott ellennagymester; XXII. János nem ismeri el)</i>
1319–1321	Foulques de Villaret (Pagnac halála után ismét nagymester, majd a pápa felszólítására végleg lemond; 1221–1229-ben Capua priorja)

A NÉMET LOVAGREND NAGYMESTEREI

A német (teuton) lovagrendet (*Ordo Domus Sanctae Mariae Teutonicorum* / *Deutcher Ritterorden*) 1190-ben Akkon falainál ispotályos rendként hozták létre brémai és lübecki származású német keresztesek/zarándokok (Előzményként egy korábbi jeruzsálemi alapítású német ispotályra lehet hivatkozni.) Wolfgar d'Erla püspök kezdeményezésére III. Kelemen pápa ispotályos rendként ismeri el (1191). 1197 szeptembere és 1198 februárja között szerveződik katonai renddé, amit majd III. Ince ismer el bullájában (*Sacrosancta Romana*, 1199. február 19.). Döntően németekből áll, és német fejedelmektől (Sváb Fülöp, Barbarossa Frigyes) kap támogatást. A rend fokozatosan terjeszti ki szervezetét a Szentföld, Görögország, Dél-Itália, a mai Svájc (1199), Thüringia (1200), Tirol (1202), Csehország (1202), Magyarország (1211), Németalföld (1259) és különösen a Baltikum irányába. A német lovagok a balti keresztes expanzió fő motorjai, a „pogányok” elleni keresztes hadjáratok végrehajtói. II. Frigyes a Riminiben kiadott aranybullával (1228) megteremti a lehetőséget arra, hogy a rend a meghódított területeken államot hozzon létre. Akkon eleste, 1291 után előbb Velencébe költözik, majd működési területük súlypontja a Baltikumra helyeződik át. A Német Lovagrend a császári hatalom által is támogatott keleti német terjeszkedésnek a 13–15. században az egyik legfontosabb eszköze. Államának fővárosa Marienburg/Malbork (1309–1457).

1190–1192	Sibrand mester (ispotályos rendként)
1192–1194	Gerhard mester (ispotályos rendként)
1194–1196	Heinrich (föltehetően pap, ispotályos rendként)
1196–1198	Heinrich <i>preceptor</i> (Heinrich Walpot)
1198–1200	Heinrich Walpot (egyházi katonai lovagrendként, nagymester)
1200–1208/09	Otto von Kerpen
1208/09–1209	Heinrich von Tunna (Heinrich von Bart)
1209–1239	Hermann von Salza (a Teuton Lovagrend államának megalapítója)
1239–1240	Konrad von Thüringen
1240–1244	Gerhard von Malberg
1244–1249	Heinrich von Hohenlohe
1249–1252	Günther von Wüllersleben
1252–1256	Poppo von Osterna
1256–1273	Anno von Sangershausen
1273–1282	Hartmann von Heldringen

1282–1290	Burchard von Schwanden
1291–1296	Konrad von Feuchtwangen
1297–1303	Gottfried von Hohenlohe
1303–1311	Siegfried von Feuchtwangen (az első marienburgi nagymester)

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Jean de Joinville *Szent Lajos élete és bölcs mondásai* című művének könyvtárnyi irodalma van, ami részben a mű kivételes történeti, irodalmi és nyelvi fontosságának, részben a főszereplő Szent Lajos személyének köszönhető, továbbá azoknak az érdeklődés homlokterében álló folyamatos kutatásoknak és publikációknak, amelyek a mű által érintett szer-teágazó nemzetközi kapcsolatokra (benne a kelet–nyugati kapcsolatrendszer új fejezetével), a keresztes hadjáratok komplex hatására, a francia monarchia kiemelkedési folyamatára vonatkoznak. A mai olvasó és kutató abban a szerencsés helyzetben van, hogy a bekövetkezett digitális forradalom tömegével teszi elérhetővé a korábban nehezen hozzáférhető és ritkaságszámba menő szakirodalmat, és követhetővé az ily módon közkinccsé váló legfrissebb tudományos publikációk eredményeit. Az eligazodásban a kutatóknak nagy segítségére vannak az olyan adatbázisok, mint az ARLIMA (Archives de la Littérature du Moyen Âge), valamint a Bibliothèque nationale de France (BnF) által létrehozott digitális könyvtár, a Gallica (<http://gallica.bnf.fr/>), továbbá a szakfolyóiratok (esetünkben mindenekelőtt a történeti és irodalomtörténeti periodikumok) egy részének digitális hozzáférhetőségét biztosító Persée (<http://www.persee.fr/>). Az alábbi bibliográfiában szereplő szerzők, mindenekelőtt Jacques Monfrin és Jacques Le Goff idézett műveiben mindezen túlmenően igen részletes szakmai bibliográfiákat találunk (MONFRIN, 1995, CXXV–CXXXIX; LE GOFF, 1996, 1051–1070), melyekre magunk is támaszkodtunk. Az irodalomjegyzékben feltüntetjük a korszak, illetve egy-egy főbb témakör tanulmányozásához jól felhasználható, magyar nyelven hozzáférhető összefoglaló műveket is.

A bibliográfia (mely a megközelítések gazdagságát csak sejtetni tudja) csupán orientáló jellegű, és mindenekelőtt azokat a műveket tartalmazza, melyeket egy-egy adott kérdéskör tanulmányozásához fölhasználtunk, s melyeknek ismerete lényegesen segíti Joinville és műve, valamint Szent Lajos és kora jobb megértését. Mindehhez naprakész információkkal járul hozzá az állandóan frissülő http://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html. Az eddigi gyakorlatnak megfelelően különös figyelmet szentelünk azoknak a kérdéseknek és kiadványoknak is, melyek a magyar vagy a közép-európai, illetve a kelet–nyugati kapcsolatok szempontjából érdekes témákhoz nyúlnak, amivel vállaltunk egyfajta aránytalanságot is. A III. és a VIII. keresztes hadjáratok számos közös vonást mutatnak. Joinville krónikájának szereplőit és családtagjaikat több keresztes hadjáratban láthatjuk viszont.

JEAN DE JOINVILLE MŰVÉNEK KÉZIRATAI:

Az eredeti kézirat nem maradt ránk, erről részletesebben lásd *A „super homo” és Joinville Szent Lajos*a című tanulmány 304–306. lapját. A BnF négy kéziratot őriz különbö-

ző korszakokból; jelzeteik: Français 10148; Français 10150 (a 13568 sz. kézirat modern másolata); Français 13568; NAF 6273.

JEAN DE JOINVILLE MŰVÉNEK KIADÁSAI:

Joinville első (16–17. századi) kiadásai még olyan kéziratokra is támaszkodhattak, melyek nem maradtak ránk, tehát ezek a korai nyomtatott szövegkiadások áttételesen egy-egy korábban még létező kéziratváltozatot is (jól-rosszul) megőriztek számunkra, ezért különleges fontosságuk van.

L’histoire et chronique de treschretien roy s. Loys, IX. du Nom, et XLIIII. Roy de France. Escripte par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champagne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux (...) a Poictiers, a l’enseigne du Pelican, M.D XLVII. impr. Jean et Engilbert Marnef (Antoine PIERRE DE RIEUX a kéziratot Anjou René kéziratárában találta, Beaufort-en-Vallée-ban)

Histoire et chronique de treschretien roy saint Loys, IX. du nom, et XLIIII. roy de France. Escrite par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champagne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux. Avec la généologie de la maison de Bourbon par Guillaume de la Perrière, Genève, Imprimerie Jacques I. Chouet M.D XCVI. (második kiadás, <http://www.e-rara.ch/gep-g/content/paperview/377768>, Bibliothèque de Genève) (I. Ferencnek ajánlva)

Histoire de S. Loys, IX. du nom, roy de France par Messire Jehan sire de Joinville, Seneschal de Champagne, nouvellement mise en lumière suivant l’original ancien de l’Auteur, avec diverses pièces du mesme temps non encore imprimées, et quelques Observations Historiques, par Claude Ménard, Paris, Sébastien Cramoisy, M.D.CXVII. (MÉNARD a kéziratot – mely nem azonos az Antoine Pierre de Rieux-féle kézirrattal – Lavalban találta, és azzal egy kötetben publikálta Geoffroy de Beaulieu és Guillaume de Chartres latin nyelvű Szent Lajos-vitáit, valamint VIII. Bonifác kanonizációs bulláját)

L’histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville; les Annales de son règne par Guillaume de Nangis; sa vie et ses miracles par le Confesseur de la Reine Marguerite. Le tout publié d’après les manuscrits de la Bibliothèque du Roi et accompagné d’un glossaire, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER et Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761

FŐBB MODERN KIADÁSOK ÉS FORDÍTÁSOK:

Joinville művének több részleges és teljes idegen nyelvű (angol, német, olasz, svéd, dán) és modern francia fordítása van (Natalis de Wailly, valamint Jacques Monfrin bilingvis kiadásain túlmenően). Két angol fordítás a két 13. századi champagne-i történetíró, a *maréchal* Villehardouin és a *sénéchal* Joinville művét egy kötetben közli (részben az ARLIMA alapján). A modern kiadások és fordítások jó része elektronikus úton is elérhető. A legfontosabbak:

- Historiens et chroniqueurs du Moyen Âge, Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commines*, éd. Albert PAUPHILET et Edmond POGNON, Paris: Gallimard, 1952, 1–81 (Bibliothèque de la Pléiade, 48)
- Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et de la Lettre à Louis X*, texte ramené à l'orthographe des chartes du Sire de Joinville, éd. Natalis de WAILLY, Paris: Renouard, 1868 (2., bővített kiadása: Paris: Firmin Didot, 1874, új, változatlan kiadása: Johnson Reprint, New York, 1965)
- Vie de saint Louis*, texte établi, traduit, présenté et annoté avec variantes par Jacques MONFRIN, Paris: Dunod, 1995 (Classiques Garnier) (új, változatlan kiadás: 1998 és Le Livre de poche, «Lettres Gothiques», 2002)

MODERN FRANCIA FORDÍTÁSOK:

- Le livre des saintes paroles et bons faits de notre saint roi Louis*, mis en français moderne par André MARY, Paris, 1922
- La vie du saint roi Louis*, dictée et faite écrire par Jean, Seigneur de Joinville et mise en nouveau langage par Henri LOGNON, Paris, 1928
- JOINVILLE, *Histoire de saint Louis*, extraits mis en français moderne et annotés par Louis-Philippe FLUTRE, Paris: Hachette, 1943 (Classiques illustrés Vaubourdolles)
- L'histoire édifiante et merveilleuse de la vie du Saint roi Louis, de ses croisades en Terre sainte, de ses vertus et de sa sagesse racontée par Jean, Sire de Joinville*, édition revue et présentée par Jacques DESFORGES, Paris, 1957 (Livre club du libraire)
- Saint Louis par Joinville*, texte choisi, établi, annoté et présenté par Andrée DUBY, Paris, 1963 (szövegválogatás)

ANGOL FORDÍTÁSOK:

- The Chronicles of the Crusades, Being Contemporary Narratives of the Crusade of Richard Coeur de Lion, by Richard of Devizes and Geoffrey de Vinsauf; and of the Crusade of Saint Louis, by Lord of Joinville with Illustrative Notes and Index*, London: Bohn Ed., 1848
- The Memoirs of the Lord of Joinville*, new English version by Ethel WEDGEWOOD, London, 1906
- The History of Saint Louis, by Jean, Sire de Joinville, Seneschal of Champagne*, translated from the French text edited by Natalis de WAILLY, by Joan EVANS, London: Oxford University Press, 1938
- JEAN DE JOINVILLE, *The Life of Saint Louis*, transl. by René HAGUE, New York & London: Sheed and Ward, 1955
- Memoirs of Crusaders by Villehardouin and de Joinville*, transl. by Frank T. MARZIALS, New York: Dutton, 1958
- JOINVILLE and VILLEHARDOUIN, *Chronicles of the Crusades*, transl. and with an introd. by Margaret R. B. SHAW, London: Penguin Books, 1963

NÉMET FORDÍTÁSOK:

Leben des h. Ludwig von Frankreich, übersetzt von Theodor NISSE, Regensburg, 1852
Leben des h. Ludwig von Frankreich, übersetzt von N. DRIESCH, Trier, 1853

OLASZ FORDÍTÁS:

Storia di San Luigi, trad. ital. Renato ARIENTA, Milano, 1944

MAGYAR FORDÍTÁS (RÉSZLETEK):

Joinville-ről magyar nyelven eddig mindössze néhány szűkszavú lexikonismertető, művéből pedig több rövidebb szemelvény áll rendelkezésre.

ILLYÉS Gyula (szerk.), *A francia irodalom kincsháza*, Bp.: Atheneum, 1942, 15–18
MEZEY László (szerk.), *Krónikások – krónikák*, II, *Az új évezredben (XI–XIII. század)*.
Szemelvények középkori krónikákból, ford. LAKNER Béla, LÉCZES Károly, PATAKI János, Bp.: Gondolat, 1960, 227–228, 236–237, 241–242, 252–254, 272–273, 284–285 (Európai Antológia. Középkor)
KULCSÁR Zsuzsa (szerk., jegyz.), *A középkori élet*, Bp.: Gondolat, 1964, 228–230, 335–336, 338–339, 343 (Európai Antológia. Középkor)

JOINVILLE CREDÓJÁNAK KIADÁSAI:

Jean de Joinville másik jelentős, de jóval kevésbé ismert munkája, a *Credo* két fázisban készült el. A Szentföldön, Akkonban kezdte el írni 1250–1251-ben, s az eredeti szövegre támaszkodva hazatérése után mintegy negyed századdal később véglegesítette. Francia nyelvű, prózában készült, kézírata Párizsban, a BnF-ben található (NAF 4509). Kiadva:

Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et de la Lettre à Louis X, texte ramené à l'orthographe des chartes du Sire de Joinville, éd. Natalis de WAILLY, Paris: Renouard, 1868 (2., bővített kiadása Paris: Firmin Didot, 1874, új, változatlan kiadása: Johnson Reprint, New York, 1965)
FRIEDMAN, Lionel J., *Text and Iconography for Joinville's Credo*, Cambridge MA–London, 1958 (Publication of Medieval Academy of America, 68)

TOVÁBBI KORTÁRS FORRÁSOK SZENT LAJOSRÓL (VÁLOGATÁS):

BONIFACIUS VIII, *Les deux sermons et la bulle de canonisation (août 1297)*, in RHGF, XXIII, 148–160
Chronique Anonyme dite de Flandre, in RHGF, XXII, 329–429

- Chronique Anonyme dite de Reims*, in RHGF, XXII, 301–329
- Déposition de Charles d'Anjou pour la canonisation de Saint Louis*, in *Notices et documents publiés pour la Société de l'Histoire de France à l'occasion de son cinquantième anniversaire de sa fondation*, par le Comte Paul Riant, 1884, 155–176 és in CAROLUS-BARRÉ, 1994
- GEOFFROY DE BEAULIEU, *Vita et sancta conversatio pia memoriae Ludovici quondam regis Francorum*, in RHGF, XX, 3–27
- GUILLAUME DE CHARTRES, *De vita et actibus inclitae recordationis regis Francorum Ludovici et de miraculis quae ad ejus sanctitatis declarationem contingerunt*, in RHGF, XX, 27–41
- GUILLAUME DE NANGIS, *Chronique latine (Chronicon)*, éd. Hercule GÉRAUD, I–II, Paris, 1843–1844 és *Chronicon*, in RHGF, XX, 544–586 és XXI, 103–123
- GUILLAUME DE SAINT-PATHUS, *Les miracles de saint Louis*, éd. Henri-François DELABORDE, Paris: Picard, 1899 és in RHGF, XX, 58–121
- GUILLAUME DE SAINT-PATHUS, *La vie et les miracles de Monseigneur saint Louis*, introduction et traduction par Marie-Claude d'ESPAGNE, Paris: Éditions du Cèdre, 1971
- ÉTIENNE DE BOURBON, *Anecdotes historiques, légendes et apologues*, éd. Albert LECOY DE LA MARCHE, Paris, 1877
- MATHIEU PARIS, *Chronica majora*, éd. Henry Richards LUARD, I–VII, London: Longman, 1872–1883 (*Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*), francia fordítás: Alphonse HUILLARD-BRÉHOLLES, *Grande Chronique*, I–IX, Paris: Paulin, 1840–1841
- LE MÉNESTREL DE REIMS, *Récit d'un Ménestrel de Reims au XIIIe siècle*, éd. Natalis de WAILLY, Paris, 1876
- O'CONNELL, David, *Les propos de saint Louis*, avec une introduction de Jacques LE GOFF, Paris: Gallimard, 1974 és 2013 (Folio Histoire)
- PHILIPPE MOUSKÈS, *Chronique rimée de Philippe Mouskès*, I–II, éd. par Le Baron de REIFFENBERG, Bruxelles, 1836–1838
- [PRIMAT,] *Les Grandes Chroniques de France*, éd. Jules VIARD, I, Paris, 1920 és *Chronique de Primat traduite par Jean de Vignay*, in RHGF, XXIII, éd. Natalis WAILLY, 1–106
- RUTEBEUF, *Poèmes de l'infortune et poèmes de la croisade*, par Jean DUFOURNET, Paris, 1979

JEAN DE JOINVILLE-RŐL:

- BASTIDE, Mario, *Joinville et Saint Louis, sémanticiens*, *Information Grammaticale*, 75(1997), No. 75, 46–48 http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/igram_0222-9838_1997_num_75_1_3706
- BILLSON, Marcus Kenneth, *Joinville's Histoire de saint Louis. Hagiography, History and Memoir*, *The American Benedictine Review*, 31(1980), Nr. 4, 418–442
- BOSSUAT, Robert, *Jean de Joinville*, in DLF, 1964, 417–419; új kiadás: Paris, 1994, 791–794 (Robert BOSSUAT–Lionel J. FRIEDMAN–Gilette TYL-LABORY)
- CSERNUS Sándor, *Jean de Joinville*, in KMTL, 1994, 307

- CSERNUS Sándor, *A francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*, Bp.: Osiris, 1999, 43–49 (Doktori Mestermunkák), <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521>
- DELABORDE, Henri-François, *Recherches critiques sur les premiers seigneurs de Joinville*, Bibliothèque de l'École des Chartes, 51(1890), 618–629
- DELABORDE, Henri-François, *Jean de Joinville, l'homme et l'écrivain*, Revue des deux Mondes, IIIe sér., t. 114, 1892, 602–636
- DELABORDE, Henri-François, *Jean de Joinville et les seigneurs de Joinville, suivi d'un catalogue de leurs actes*, Paris: Imprimerie nationale et Picard, 1894
- DUFOURNET, Jean–HARF, Laurence (éd.), *Le prince et son historien. La „Vie de saint Louis” de Joinville*, Paris: Champion, 1997 (Unichamp, 55)
- GROSSEL, Marie-Geneviève, *Jean de Joinville*, in DMA, 2002, 749
- HUMBLLOT, Émile–LUZU, Roger, *Les Seigneurs de Joinville*, Saint-Dizier: Impr. André Baillard, 1964
- LANGLOIS, Charles-Victor, *Joinville*, in Louis PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la littérature françaises des origines à 1900*, II, *Le Moyen Âge*, Paris, 1897
- LANGLOIS, Charles-Victor, *La vie en France au Moyen Âge du XIIe au milieu du XIVe siècle. Enseignements, méditations et controverses d'après des écrits en français à l'usage des laïcs*, Paris: Hachette, 1928, 268–293
- LAPASSET, Michel, *Jean de Joinville et sa terre natale, 1224-1317*, Langres: Musée Saint-Didier, 1983 (Mémoires de la Société historique et archéologique de Langres, 6/1)
- LOZINSKI, Grégoire, *Recherches sur les sources du Credo de Joinville*, Neuphilologische Mitteilungen, vol. 31 (1930), 170–231
- LUSSE, Jackie, *D'Étienne à Jean de Joinville: l'ascension d'une famille seigneuriale champenoise*, in QUÉRUEL, 1998, 7–47
- MÉNARD, Philippe, *L'esprit de la croisade chez Joinville. Étude des mentalités médiévales*, in *Les Champenois et la croisade*, 1989, 131–147
- PARIS, Gaston, *Jean, Sire de Joinville*, in *Histoire littéraire de la France*, XXXII, Paris: Imprimerie nationale, 1898, 291–459
- QUÉRUEL, Danielle (éd.), *Jean de Joinville. De la Champagne aux royaumes d'Outre-mer*, Langres-Saints-Geosmes: Dominique Géniot, 1998 (Hommes et textes en Champagne) (diff. édition: Paris: Klincksieck)
- QUÉRUEL, Danielle, «*Nous, de Champagne...*», in QUÉRUEL, 1998, 49–72
- SIMONNET, Jean, *Essai sur l'histoire et la généalogie des sires de Joinville (1008-1386) accompagné de chartes et documents inédits*, Langres: Dangien, 1875
- SPITZER, Leo, *Joinville étimologiste („preu homme-preudomme”)*, Modern Language Notes, 62(1947), 505–514
- STANESCO, Michel, *'Il ne faut oublier Joinville'. Du mythe collectif à l'élaboration du moi dans la Vie de saint Louis*, in *Le Moi. Essays on Jean de Joinville*, Christine de Pizan, La Bruyère, Rousseau, Romain Rolland, Céline, Beckett, ed. Russell KING, Nottingham, 1999
- WALLY, Natalis de, *Recueil des chartes originales de Joinville, en langue vulgaire*, Bibliothèque de l'École des Chartes, VIe sér., t. 3, 1867, 557–608
- ZINK, Michel, *Joinville ne pleure pas, mais il rêve*, Poétique, 33(1978), 28–45

- BORDEAUX, Henry, *Un précurseur. Vie, mort et survie de Saint Louis, roi de France*, Paris, 1949
- BOULENGER, Jacques-Romain, *La vie de Saint Louis*, Paris, 1929
- BUISSON, Ludwig, *König Ludwig IX der Heilige und das Recht. Studie zur Gestaltung der Lebensordnung Frankreichs im hohen Mittelalter*, Freiburg i. Br.: Herder, 1954
- BUREAU, Alain, *Saint Louis*, in *Histoire des saints et de la sainteté chrétienne*, VI, *Au temps du renouveau évangélique, 1054–1274*, sous la dir. André VAUCHEZ, Paris, 1986, 25–41
- CAROLUS-BARRÉ, Louis, *Les enquêtes pour la canonisation de Saint Louis – de Grégoire X à Boniface VIII – et la bulle Gloria laus, du 11 août 1297*, *Revue d'histoire de l'Église de France*, t. 57, no. 158, 1971, 19–29, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rhcf_0300-9505_1971_num_57_158_1857
- CAROLUS-BARRÉ, Louis-PLATELLE, Henri, *Le procès de canonisation de Saint Louis (1272-1297). Essai de reconstitution*, Rome: École française de Rome, 1994 (Collection de l'École française de Rome, 195), http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1994_edc_195_1_4496
- CRISTIANI, Mgr, *Saint Louis, roi de France*, Paris, 1959
- ERLANDE-BRANDENBURG, Alain, *Le tombeau de Saint Louis*, *Bulletin monumental*, t. 126 (1968), Paris, 7–36 és *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France*, 1970, 222–229
- ERLANDE-BRANDENBURG, Alain, *Le roi est mort. Étude sur les funérailles, les sépultures et les tombeaux des rois de France jusqu'à la fin du XIIIe siècle*, Paris: Arts et Métiers Graphiques, 1975
- EVANS, Joan, *The History of Saint Louis*, London: Oxford University Press, 1938
- FAURE, F., *Histoire de Saint Louis*, I–II, Paris, 1966
- FAVIER, Robert, *Saint Louis et Frédéric II*, in *Convegno internazionale di Studi Federiciani*, Palermo, 1950
- GUÉRANGER, Prosper, *Saint Louis et la papauté*, Paris: Association Saint Jérôme, 2008 (Sens chrétien de l'histoire)
- JORDAN, William Chester, *Men at the Center. Redemptive Governance under Louis IX*, Bp.: CEU Press, 2012
- KLEIN, Charles, *Saint Louis, un roi au pied du pauvre*, Paris, 1970
- LABANDE, Edmond René, *Saint Louis, pèlerin*, *Revue d'histoire de l'Église de France*, t. 57, no. 158, 1971, 5–18
- LABARGE, M. W., *Saint Louis. The Life of Louis IX. of France*, London: Brown & Company, 1968
- LABARGE, M. W., *Saint Louis et les juifs*, in *Siècle de saint Louis*, dir. Régine PERNOUD, Paris, 1970, 267–274
- LE GOFF, Jacques, *Saint Louis, a-t-il existé?*, *l'Histoire*, No. 40 (1981), Paris, 90–99
- LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et les corps royaux*, *Le temps de la réflexion*, No. 3, 1982, 255–284
- LE GOFF, Jacques, *Saint de l'Église et Saint du peuple. Les miracles officiels de saint Louis entre sa mort et sa canonisation (1270-1297)*, in *Histoire sociale, sensibilités*

- collectives et mentalités. Hommage à un historien européen du XXe siècle* (Robert Mandrou), Paris, 1984, 169–180
- LE GOFF, Jacques, *Un roi souffrant. Saint Louis*, in *La Souffrance au Moyen Âge (France XIIe-XVe siècle)*, réd. Nicole TAILLADE, Varsovie, 1988, 51–71 (Les Cahiers de Varsovie, 14)
- LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et la parole royale*, in *Le nombre du temps. En hommage à Paul Zumthor*, Paris, 1988, 127–136
- LE GOFF, Jacques, *La sainteté de saint Louis. Sa place dans la typologie et l'évolution chronologique des rois saints*, in *Les fonctions des saints dans le monde occidental (IIIe-XIIIe siècles). Actes du Colloque de l'École française de Rome (27-29 octobre 1988)*, Rome, 1991, 285–293 (Collection de l'École française de Rome, 149)
- LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et la mer*, in *L'uomo e il mare nella civiltà occidentale. Da Ulisse a Cristoforo Colombo*, Genova, 1992, 11–24
- LE GOFF, Jacques, *Saint Louis*, Paris: Gallimard, 1996 (Folio Histoire) (angol fordítás: Gareth Evan GOLLARD, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2009; német fordítás: Grete OSTERWALD, Stuttgart: Klett-Cotta, 2000)
- LE NAIN DE TILLEMONT, Louis-Sébastien, *La vie de saint Louis roi de France*, I–VI, publ. par Jean DE GAULLE, Paris: J. Renouard, 1847–1851
- LEVIS-MIRPOIX, Duc de, *Saint Louis, roi de France*, Paris, 1970
- LEVRON, J. P., *Saint Louis ou l'apogée du Moyen Âge*, Paris, 1969
- MERCURI, Chiara, *Corona di Cristo, corona di re*, Roma, 2004
- MERCURI, Chiara, *Saint Louis et la couronne d'épines. Histoire d'une relique à la Sainte-Chapelle*, Paris, 2011
- MONFRIN, Jacques, *Joinville et la mer*, in *Études de Langue et de la Littérature du Moyen Âge. Offertes à Félix Lecoy*, Paris, 1973, 445–468
- MONFRIN, Jacques, *Joinville et la prise de Damiette (1249)*, Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 120(1976), no. 2, 268–285
- MONFRIN, Jacques, *Joinville et l'Orient*, in *L'Écrit dans la société médiévale. Textes en hommage de Lucie Fossier*, éd. Caroline BOURLET, Annie DUFOUR, Paris, 1991, 259–267
- MONFRIN, Jacques, *Philologie et histoire: l'exemple de Joinville*, in *La filologia testuale e scienze umane. Convegno internazionale dell'Accademia dei Lincei, 19-22 aprile 1993*, Roma, 1994, 33–59
- MOOS, Peter von, *Die Trotschrift des Vincenz von Beauvais für Ludwig IX. Vorstudie zur Motiv und Gattungsgeschichte der consolatio*, Mittellateinisches Jahrbuch, 4(1967), 173–219
- O'CONNELL, David, *Les propos de Saint Louis*, préface de Jacques LE GOFF, Paris: Gallimard, 2013 (Folio Histoire)
- PERNOUD, Régine, *Un chef d'État. Saint Louis, roi de France*, Paris, 1960
- POTIN, Yann, *Saint Louis l'Africain*, Afrique & Histoire, vol. 1 (2003/1), 23–74, http://www.cairn.info/zen.php?ID_ARTICLE=AFHI_001_0023
- RICHARD, Jean, *La politique orientale de saint Louis. La croisade de 1248*, in CAROLUS-BARRÉ, 1976, 197–208
- RICHARD, Jean, *Saint Louis roi d'une France féodale, soutien de la Terre sainte*, Paris: Fayard, 1983

- SAINT-DENIS, Alain, *Le siècle de saint Louis*, Paris, 1994
Le siècle de Saint Louis, éd. Régine PERNOUD, Paris, 1970
 SIVÉRY, Gérard, *Saint Louis et son siècle*, Paris, 1983
 SIVÉRY, Gérard, *Marguerite de Provence. Une reine au temps des cathedrales*, Paris, 1987
 SIVÉRY, Gérard, *Louis IX, le roi saint*, Paris: Tallandier, 2002
 SLATTERY, Maureen, *Myth, Man and Sovereign Saint. King Louis IX. in Jean de Joinville's Sources*, New York, 1985 (American University Studies. Series II. Romance Languages and Literature, 11)
 SOMMERS WRIGHT, Georgia, *The Tomb of Saint Louis*, Journal of the Warburg and Courtauld Institute, 34(1971), 65–82
 STRUBEL, Armand, *Joinville, historien de la croisade*, in *Les Champenois et la croisade*, 1989, 149–156
 WALLON, Henri-Alexandre, *Saint Louis et son temps*, I–II, Paris, 1875

A KORSZAK ÉS A FŐBB TÉMAKÖRÖK TANULMÁNYOZÁSÁT
 SEGÍTŐ FONTOSABB MŰVEK:

- ALPHANDÉRY, Paul–DUPRONT, Alphonse, *La Chrétienté et l'idée de la Croisade*, postface de Michel BALARD, Paris: Albin Michel, 1995
 ARNALDEZ, Roger, *À la croisée des trois monothéismes. Une communauté de pensée au Moyen-Âge*, Paris: Albin Michel, 1993
 BALARD, Michel, *Bibliographie de l'histoire médiévale en France (1965-1990)*, Paris, 1992
 BÁRÁNY, Attila *The last rex cruce signatus, Edward I, and the Mongol Alliance*, Annual of Medieval Studies at Central European University, 16(2010), 202–223
 BEAUNE, Colette, *Naissance de la nation France*, Paris: Gallimard, 1985 (Folio Histoire)
Bibliographie de la Hongrie en langue française, éd. Henri TOULOUZE, Erzsébet HANUS, Paris–Budapest–Szeged, 2002 (Publications de l'Institut Hongrois de Paris. Documenta I. [série dir. par Sándor CSERNUS])
 BLOCH, Marc, *A feudális társadalom*, Bp.: Osiris, 2002
 BLOCH, Marc, *Gyógyító királyok. A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában*, Bp.: Osiris, 2005
 BOSSUAT, Robert, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Âge*, Paris, 1951 (az 1949-ig összegyűjtött anyag); kiegészítése: BOSSUAT–Jacques MONFRIN, *Supplément (1949-1953)*, Paris, 1955; UÖK, *Second supplément (1954-1960)*, Paris, 1961; MONFRIN–Françoise VIELLIARD, *Troisième supplément (1960-1980)*, I–II, Paris, 1986–1991
 BOURDÉ, Guy–MARTIN, Hervé, *Les écoles historiques*, Paris: Seuil, 1983 (Points. Histoire, 67)
 BOZSÓKY Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok*, Szeged: Agapé, 1995
 BRAUDEL, Fernand, *L'identité de la France*, I–III, Paris: Arthaud–Flammarion, 1986

- CLARI, Robert de, *Konstantinápoly hódoltatása*, ford. CSERNUS Sándor, Cs. TÓTH Annamária, kiad., jegyz. CSERNUS Sándor, tanulmányok CSERNUS Sándor, Gérard JACQUIN, FARKAS Csaba, Bp.: Balassi, 2013 (A Középkori Francia Történetírás Remekei, 1)
- Croisades et pèlerinages. Récits, chroniques et voyages en Terre sainte XII-XVI. siècle*, sous la dir. Danielle RÉGNIER-BOHLER, Paris: Robert Laffont, 1997
- CSERNUS Sándor, *A francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*, Bp.: Osiris, 1999 (Doktori Mestermunkák), <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521>
- CSERNUS, Sándor–KOROMPAY, Klára (éd.), *Les Hongrois et l'Europe. Conquête et intégration*, Paris–Szeged, 1999, 411–426, <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4997/>
- CSERNUS Sándor, *A Kelet vonzásában. Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése*, in CLARI, 2013, 177–194
- CSUKOVICS Enikő, *Keresztes hadjáratok és zarándoklatok. Elbeszélések, krónikák és szentföldi útleírások. XII–XVI. század*, Századok, 133(1999), 3. sz., 633–636
- Dictionnaire des Lettres Françaises*, dir. Georges GRENTE, *Le Moyen Âge*, par Robert BOSSUAT, Louis PICHARD, Guy Raynaud DE LAGE, Paris: Arthème Fayard, 1964
- Dictionnaire du Moyen Âge*, dir. Claude GAUVARD, Alain DE LIBERA, Michel ZINK, Paris: P.U.F., 2002
- DUBY, Georges–MANDROU, Robert, *A francia civilizáció ezer éve*, Bp.: Gondolat, 1975
- DUBY, Georges, *A katedrálisok kora*, Bp.: Gondolat, 1984
- DUBY, Georges (szerk.), *Franciaország története*, I–II, Bp.: Osiris, 2005
- DUCELIER, Alain, *Chrétiens d'Orient et islam aux Moyen Âge*, Paris: Armand Colin, 1996
- DURRIEU, Paul, *Les Français dans le Royaume de Sicile sous le règne de Charles Ier in Les Archives Angevines de Naples*, II, Paris, 1887, <https://archive.org/stream/lesarchivesangev02durr#page/420/mode/2up>
- EHRARD, Jean–PALMADE, Guy, *L'Histoire*, Paris, 1965 (Collection U)
- ELLENBAUM, Ronnie, *Crusader Castles and Modern Histories*, Cambridge, 2007
- Encyclopedia of the Medieval Cronicle*, I–II, gen. ed. Graeme DUNPHY, Leiden–Boston: Brill, 2010
- FAVIER Jean, *Philippe Le Bel*, Paris, 1978 (új kiadás: Fayard, 1998; Tallendier, 2013 [Textó])
- FAVIER, Jean, *Le temps des Principautés*, Paris, 1984 (Histoire de la France, II)
- FAVIER, Jean, *Dictionnaire de la France Médiévale*, Paris: Fayard, 1993
- FIERRO-DOMENECH, Alfred, *Le pré carré. Géographie historique de la France*, Paris: Robert Laffont, 1986 (Les Homes et l'Histoire)
- FLORI, Jean, *L'Islam et la fin des temps. L'interprétation prophétique des invasions musulmanes dans la Chrétienté médiévale*, Paris: Seuil, 2007
- FOLCZ, Robert, *Les saints rois du Moyen Âge en Occident (V-XIIIe siècles)*, Bruxelles, 1984
- FRANCE, John, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300*, New York: Cornell University Press, 1999
- FRIEDMAN, Yvonne, *Encounter between Enemies. Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden: Brill, 2002
- GABRIELI, Francesco, *Chroniques arabes des croisades*, Paris: Sindbad–Actes Sud, 1977
- GAPOSCHKIN, Marianne Cecilia, *The Making of Saint Louis. Kingship, Sanctity, and Crusade in the Later Middle Ages*, Ithaca (NY), 2008

- GENICOT, Léopold, *Le XIIIe siècle européen*, Paris: P.U.F., 1984 (Nouvelle Clio, 18)
- GUENÉE, Bernard, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris, 1980
- Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters*, Hrsg. Hans Robert JAUSS, Erich KÖHLER, XI/3, *La littérature historiographique des origines à 1500*, Hrsg. Hans Ulrich GUMBRECHT, Ursula LINK-HEER, Peter-Michael SPANGENBERG, Heidelberg: C. Winter Universitätsverlag, 1986 (új kiadás: 1992)
- Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution*, dir. par Ernest LAVISSE, III/1, Achilles LUCHAIRE, *Louis VII, Philippe Auguste et Louis VIII (1137–1226)*, Paris, 1911
- Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution*, dir. par Ernest LAVISSE, III/2, Charles-Victor LANGLOIS, *Saint Louis, Philippe Le Bel et les derniers Capétiens (1226–1328)*, Paris, 1911
- Histoire de la littérature française illustrée*, publ. par Jean BÉDIER et Paul HAZARD, I, Paris: Larousse, 1923, 108–112 (új kiadás: 1948)
- HOWARTH, Steven, *A templomosok titka*, Bp., 1986
- HUNYADI Zsolt–PÓSÁN László, *Krisztus katonái. A középkori lovagrendek*, Debrecen: T.K.K., 2010
- HUNYADI Zsolt, *A keresztes háborúk világa*, Debrecen: T.K.K., 2011
- SZ. JÓNÁS Ilona (szerk.), *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Európa és a Közel-Kelet*, Bp.: Osiris, 1999
- SZ. JÓNÁS Ilona, *Sokszínű középkor. Természet – társadalom – kultúra a középkori Európában*, szerk. NAGY Balázs, NOVÁK Veronika, Bp.: ELTE Eötvös Kiadó, 2010
- KATUS László, *A középkor története*, Bp.: Pannonica–Rubicon, 2001
- KISS Gergely, *A Sainte-Chapelle intézménye és lehetséges magyar kapcsolatai*, in *Középkortörténeti Tanulmányok*, VIII, szerk. TÖBER Márta, MALÉTH Ágnes, Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2015, 127–150
- KLANICZAY Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Bp.: Balassi, 2000
- KLANICZAY, Gábor, *Holy rulers and Blessed Princesses. Dynastic Saints in Medieval Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- KLANICZAY Gábor (szerk.), *Európa ezer éve. A középkor*, I–II, Bp.: Osiris, 2005
- Korai magyar történeti lexikon (9–14. sz.)*, főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál és MAKK Ferenc, Bp., 1994
- KRYNEN, Jacques, *Idéal du prince et pouvoir royal en France à la fin du Moyen Âge (1380–1440). Étude de la littérature politique du temps*, préf. de Bernard GUENÉE, Paris, 1981
- KRYNEN, Jacques, *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France au XIIIe–XVe siècle*, Paris, 1993 (Bibliothèque des Histoires)
- LANSON, Gustave, *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris: Hachette, [1893]
- LAURENS, Henry–TOLAN, John–VEINSTEIN, Charles, *L'Europe et l'Islam. Quinze siècles d'histoire*, Paris: Odile Jacob, 2009, 32–119
- LE GOFF, Jacques, *Les intellectuels au Moyen-Âge*, Paris, 1957 (magyar változat: *Az értelmiség a középkorban*, ford. KLANICZAY Gábor, Bp., 1979 [Gyorsuló idő])

- LE GOFF, Jacques, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1984 (Les Grandes Civilisations)
- LENIAUD, Jean-Michel–PERROT, Françoise, *La Sainte Chapelle*, Paris: Centre des Monuments Nationaux, 1991 és Paris: Éditions du Patrimoine, 2007
- LONGNON, Jean, *Les Français d'Outre-mer au Moyen-Âge. Essai sur l'expansion française dans le bassin de la Méditerranée*, Paris, 1929
- MAALOUF, Amin, *A keresztes háborúk arab szemmel*, ford. V. TÓTH László, Bp.: Európa, 2012
- Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, szerk. LASZLOVSZKY József, MAJOROSSY Judit, ZSENGELLÉR József, MÁRIABESNYŐ–GÖDÖLLŐ: Attraktor, 2006
- MAJOR Balázs, *A magyar keresztesek arab szemmel. A Szentföld lakói. Keresztes várak a Szentföldön*, in MKH, 2006, 113–118, 299–301
- MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben*, Bp., 2011
- NISARD, Denis, *A francia irodalom története*, I, ford. SZÁSZ Károly, Bp., 1872
- PERNOUD, Régine, *La Reine Blanche*, Paris: Albin Michel, 1972
- PERNOUD, Régine, *Les hommes de la croisade*, Paris, 1982
- PERNOUD, Régine, *Les saints au Moyen Âge. La sainteté d'hier est-elle pour aujourd'hui?*, Paris: Plon, 1984
- PETIT-DUTAILLIS, Charles, *La monarchie féodale en France et en Angleterre Xe-XIIIe siècle*, Paris: Albin Michel, 1971 (Évolution de l'Humanité)
- RICHARD, Jean, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris, 1953
- RICHARD, Jean, *Orient et Occident. Contacts et relations*, Londres, 1976
- RICHARD, Jean, *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Âge*, Rome: École française de Rome, 1977
- ROUSSET, Paul, *Histoire d'une idéologie. La Croisade*, Lausanne: L'Âge d'Homme, 1983 (Cheminements)
- RUNCIMAN, Sir Steven, *A keresztes hadjáratok története*, ford. BÁNKI Vera, NAGY Mónika Zsuzsanna, Bp.: Osiris, 1999 (az 1995-ös kiadás fordítása, alapos bibliográfiai kiegészítéssel, HUNYADI Zsolt, 995–1032)
- SÁGHY Marianne, *Keresztes háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról*, in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*, szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp.: Eötvös Kiadó, 1999, 121–132
- SCHMITT, Jean-Claude, *La „découverte de l'individu”: une fiction historiographique?*, in *La fabrique, la figure et la feinte. Fictions et statut des fictions en psychologie*, éd. Paul MENGAL, Françoise PAROT, Paris: Vrin, 1989, 213–236
- SELÁF, Levente, *Chanter plus haut. La chanson religieuse vernaculaire au Moyen Âge (essai de contextualisation)*, Paris: Honoré Champion, 2008 (Nouvelle Bibliothèque du Moyen Âge, 87)
- Septième centenaire de la mort de saint Louis. Actes des colloques de Royaumont et de Paris (21-27 mai 1970)*, publ. par Louis CAROLUS-BARRÉ, Paris, 1976
- SETTON, Kenneth M., *A History of the Crusades*, I–III, Philadelphia–Madison, 1955–1975
- SETTON, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, I, *The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia: The American Phil. Society, 1976

- STANESCO, Michel–ZINK, Michel, *A középkori regény története az európai irodalomban*, ford. SASHEGYI Gábor, Bp.: Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, 2000
- TUILLIER, André, *La fondation de la Sorbonne, les querelles universitaires et la politique du temps*, in *Mélanges de la Bibliothèque de la Sorbonne*, III, Paris, 1982, 7–43
- VAUCHEZ, André, *La sainteté en Occident aux dernières siècles du Moyen Âge d'après les canonisations et des documents hagiographiques*, Rome: École française de Rome, 1981
- VAUCHEZ, André, *Saints, prophètes et visionnaires. La pouvoir surnaturel au Moyen Âge*, Paris, 1999
- VESZPRÉMY László, *II. András magyar király kereszties hadjárata, 1217–1218*, in MKH, 2006, 99–111
- VILLEHARDOUIN, Geoffroy de, *Bizánc megvétele*, ford. SZABICS Imre, utószó KOZMA Béla, Bp.: Európa, 1985
- WOLFF, Philippe, *Histoire de la pensée européenne*, I, *L'éveil intellectuel de l'Europe*, Paris: Seuil, 1971
- ZINK, Michel, *La subjectivité littéraire*, Paris: P.U.F., 1985, 218–239 (Écriture)
- ZINK, Michel, *Introduction à la littérature française du Moyen Âge*, Paris, 1992
- ZINK, Michel, *Littérature française du Moyen Âge*, Paris: P.U.F., 1992 (Premier Cycle)
- ZINK, Michel, *Le Moyen Âge à la lettre. Un abécédaire médiéval*, Paris: Tallandier, 2004
- ZÖLLNER, Walter, *A kereszties háborúk története*, ford. JÓLESZ László, Bp.: Kossuth, 1980
- ZSOLDOS Attila, *Magyarország II. András kereszties hadjárata idején*, in MKH, 2006, 91–97

A KÖZEL-KELET ÉS A STEPPE TÖRTÉNETÉHEZ:

- AMITAI-PREISS, Reuven, *Mongols and Mamluks. The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*, Cambridge, 1995
- CHAMBERLAIN, Michael, *The Crusaders era and the Ayyūbid dynasty*, in *Cambridge History of Egypt*, I, ed. Carl F. PETRY, Cambridge 2008, 211–241
- CLOT, André, *L'Égypte des mamelouks. L'empire des esclaves 1250–1517*, Paris: Perrin, 1999
- EDDÉ, Anne-Marie, *Saladin*, Paris: Flammarion, 2008
- The Encyclopaedia of Islam*, Leiden–New York, V, 1986, VII, 1993, VIII, 1995, <http://referenceworks&brillonline.com/entries/encyclopedia-of-islam/>
- GÖCKENJAN, Hansgerd, *Kelet-Európa népei a 13. századi domonkosok útleírásaiban*, Aetas, 1997, 2–3. sz., 93–119
- HALPERIN, Charles J., *The Kipchak Connection. The Ilkhans, the Mamluks and Ayn Jalut*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 63(2000), No. 2, 229–245
- HUMPHREYS, R. Stephen, *From Saladin to the Mongols. The Ayyubids of Damascus, 1193–1260*, Albany, 1977
- HUMPHREYS, R. Stephen, *Ayyubids, Mamluks, and the Latin East in the Thirteenth Century*, Mamlūk Studies Review, 2(1998), 1–17
- HUMPHREYS, R. Stephen, *II. al-Malik al-Nāṣir Ṣalāḥ al-Dīn Yūsuf*, in EI, VII, 990–991
- HUMPHREYS, R. Stephen, *I. al-Malik al-Nāṣir Ṣalāḥ al-Dīn Dāwūd*, in EI, VII, 989–990

- JACKSON, Peter, *The Crusades of 1239–41 and Their Aftermath*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 50(1987), No. 1, 32–60
- JACKSON, Peter (transl.), *The Seventh Crusade, 1244–1255. Sources and Documents*, Ashgate, 2009
- Julianus barát és Napkelet fölfedezése, vál., bev., jegyz. GYÖRFFY György, ford. Uő, GY. RUITZ Izabella, Bp.: Szépirodalmi, 1986 (Magyar Ritkaságok)
- KOVÁCS Szilvia, *A kunok története a mongol hódításig*, Bp.: Balassi, 2014 (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 29; sorozatszerk. ZIMONYI István)
- KOVÁCS Szilvia, *A ferencesek és Jajlak katun*, in *Középkortörténeti Tanulmányok*, VIII, szerk. TÓBER Márta, MALÉTH Ágnes, Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2015, 151–162
- LEVANONI, Amalia, *The Mamluks' Ascent to Power in Egypt*, *Studia Islamica*, 72(1990), 121–144
- LEVANONI, Amalia, *Sagar ad-Durr. A Case of Female Sultanate in Medieval Islam*, in *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, eds. U. VERMEULEN and D. DE SMET, Leuven: Uitgeverij Peeters, 2001, 209–218
- LITTLE, D. P., *Ḳuṭuz*, in EI, V, 571–572
- NORTHROP, Linda S., *From Slave to Sultan. The Career of Al-Manṣūr Qalāwūn and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678–689. A.H. / 1279–1290)*, Stuttgart, 1998
- NORTHROP, Linda S., *The Bahrī Mamlūk sultanate, 1250–1390*, in *Cambridge History of Egypt*, I, ed. Carl F. PETRY, Cambridge, 2008, 242–253
- QUATREMÈRE, Marc-Étienne, *Histoire des sultans mamlouks de l'Égypte*, I–II, Paris, 1837–1845
- RICHARD, D. S., *al-Malik al-Šāliḥ Nadjm al-Dīn Ayyūb*, in EI, VIII, 988–989
- SCHREGLE, Götz, *Die Sultanin von Ägypten, Šāḡarat ad-Durr*, Wiesbaden, 1961
- SPULER, Berthold, *Die Mongolen in Iran*, Leipzig, 1939, 22–61
- THORAU, Peter, *The Lion of Egypt. Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, London–New York, 1992
- WIET, G., *Baybars I.*, in EI, I, 1124–1126
- ZIMONYI István, *Középkori nomádok – korai magyarok*, Bp.: Balassi, 2012 (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 27)

A RÖVIDÍTVE IDÉZETT CÍMEK FÖLOLDÁSA

- CAROLUS-BARRÉ, 1976 – *Septième centenaire de la mort de saint Louis. Actes des colloques de Royaumont et de Paris (21-27 mai 1970)*, publ. par Louis CAROLUS-BARRÉ, Paris, 1976
- CAROLUS-BARRÉ, 1994 – CAROLUS-BARRÉ, Louis–PLATELLE, Henri, *Le procès de canonisation de Saint Louis (1272-1297). Essai de reconstitution*, Rome: École française de Rome, 1994 (Collection de l'École française de Rome, 195), http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1994_edc_195_1_4496
- Les Champenois et la croisade*, 1989 – *Les Champenois et la croisade. Actes des quatrièmes journées rémoises 27-28 novembre 1987*, sous la dir. Yvonne BELLENGER, Danielle QUÉRUEL, Reims: Université de Reims, Centre des Recherche sur la Littérature du Moyen Âge et de la Renaissance, 1989 (Amateurs du Livres)
- CHF – *Les Chroniqueurs de l'histoire de France depuis les origines jusqu'au XVIe siècle*, texte abrégé, coordonné et traduit par Mme de WITT, née GUIZOT, II, Paris: Hachette, 1884
- CLARI, 2013 – CLARI, Robert de, *Konstantinápoly hódoltatása*, ford. CSERNUS Sándor, Cs. TÓTH Annamária, kiad., jegyz. CSERNUS Sándor, tanulmányok CSERNUS Sándor, Gérard JACQUIN, FARKAS Csaba, Bp.: Balassi, 2013 (A Középkori Francia Történetírás Remekéi, 1)
- CSERNUS, 1999 – CSERNUS Sándor, *A francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*, Bp.: Osiris, 1999 (Doktori Mestermunkák), <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521>
- DELABORDE, 1894 – DELABORDE, Henri-François, *Jean de Joinville et les seigneurs de Joinville, suivi d'un catalogue de leurs actes*, Paris: Imprimerie nationale et Picard, 1894
- DLF, 1964 – *Dictionnaire des Lettres Françaises*, dir. Georges GRENTE, *Le Moyen Âge*, par Robert BOSSUAT, Louis PICHARD, Guy Raynaud DE LAGE, Paris: Fayard, 1964; új kiadása: éd. Geneviève HASENOHR, Michel ZINK, Paris: Fayard, 1994
- DMA, 2002 – *Dictionnaire du Moyen Âge*, dir. Claude GAUVARD, Alain DE LIBERA, Michel ZINK, Paris: P.U.F., 2002
- EI – *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden–New York, V, 1986, VII, 1993, VIII, 1995, <http://referenceworks&brillonline.com/entries/encyclopedia-of-islam/>
- FAVIER, 1984 – FAVIER, Jean, *Le temps des Principautés*, Paris, 1984 (Histoire de la France, II)
- GREIMAS, 1987 – GREIMAS, Algirdas Julien, *Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle*, Paris: Larousse, 1987
- GREIMAS–KEANE, 1992 – GREIMAS, Algirdas Julien–KEANE, Teresa Mary, *Dictionnaire du moyen français. La Renaissance*, Paris: Larousse, 1992

- GUÉRANGER, 2008 – GUÉRANGER, Prosper, *Saint Louis et la papauté*, Paris: Association Saint Jérôme, 2008 (Sens chrétien de l'histoire)
- KLANICZAY, 2000 – KLANICZAY Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Bp.: Balassi, 2000
- KMTL, 1994 – *Korai magyar történeti lexikon (9–14. sz.)*, főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál és MAKK Ferenc, Bp., 1994
- LAVISSE–LANGLOIS, 1911 – *Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution*, dir. par Ernest LAVISSE, III/2, Charles-Victor LANGLOIS, *Saint Louis, Philippe Le Bel et les derniers Capétiens (1226-1328)*, Paris, 1911
- LAVISSE–LUCHAIRE, 1911 – *Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution*, dir. par Ernest LAVISSE, III/1, Achilles LUCHAIRE, *Louis VII, Philippe Auguste et Louis VIII (1137-1226)*, Paris, 1911
- LE GOFF, 1996 – LE GOFF, Jacques, *Saint Louis*, Paris: Gallimard, 1996 (Folio Histoire)
- LUSSE, 1998 – LUSSE, Jackie, *D'Étienne à Jean de Joinville: l'ascension d'une famille seigneuriale champenoise*, in QUÉRUEL, 1998, 7–47
- MKH, 2006 – *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, szerk. LASZLOVSKY József, MAJOROSSY Judit, ZSENGELLÉR József, Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor, 2006
- MONFRIN, 1995 – *Vie de saint Louis*, texte établi, traduit, présenté et annoté avec variantes par Jacques MONFRIN, Paris: Dunod, 1995 (Classiques Garnier) (új, változatlan kiadás: 1998 és Le Livre de poche, «Lettres Gothiques», 2002)
- PARIS, 1898 – PARIS, Gaston, *Jean, Sire de Joinville*, in *Histoire littéraire de la France*, XXXII, Paris: Imprimerie nationale, 1898, 291–459
- QUÉRUEL, 1998 – QUÉRUEL, Danielle (éd.), *Jean de Joinville. De la Champagne aux royaumes d'Outre-mer*, Langres-Saints-Geosmes: Dominique Génicot, 1998 (Hommes et textes en Champagne) (diff. édition: Paris: Klincksieck)
- RHGF – *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, I–XXIV, éd. Martin BOUQUET, Paris, 1869–1904
- RICHARD, 1983 – RICHARD, Jean, *Saint Louis roi d'une France féodale, soutien de la Terre sainte*, Paris: Fayard, 1983
- RUNCIMAN, 1999 – RUNCIMAN, Sir Steven, *A keresztes hadjáratok története*, ford. BÁNKI Vera, NAGY Mónika Zsuzsanna, Bp.: Osiris, 1999 (az 1995-ös kiadás fordítása, alapos bibliográfiai kiegészítéssel: HUNYADI Zsolt, 995–1032)
- SELÁF, 2008 – SELÁF, Levente, *Chanter plus haut. La chanson religieuse vernaculaire au Moyen Âge (essai de contextualisation)*, Paris: Honoré Champion, 2008 (Nouvelle Bibliothèque du Moyen Âge, 87)
- VILLEHARDOUIN, 1985 – VILLEHARDOUIN, Geoffroy de, *Bizánc megvétele*, ford. SZABICS Imre, utószó KOZMA Béla, Bp.: Európa, 1985
- WAILLY, 1868 – *Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et de la Lettre à Louis X*, texte ramené à l'orthographe des chartes du Sire de Joinville, éd. Natalis de WAILLY, Paris: Renouard, 1868 (2., bővített kiadása Paris: Firmin Didot, 1874; új, változatlan kiadása: Johnson Reprint, New York, 1965)
- ZINK, 1992 – ZINK, Michel, *Littérature française du Moyen Âge*, Paris: P.U.F., 1992 (Premier Cycle)

AZ ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

TÉRKÉPEK

Franciaország a 13. században
A Közel- és Közép-Kelet a 13. század első évtizedeiben
A 6., 7. és 8. keresztes hadjárat
IX. Lajos egyiptomi hadjárata 1249–1250
Keresztes államok a 13. század közepén
A Mameluk Birodalom

KÉPMELLÉKLET

1. Jean de Joinville átnyújtja művét Lajos navarrai királynak, a későbbi X. Lajosnak. Miniatura Jean de Joinville művének 14. századi másolatában. Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 13568, f. 1
2. Joinville látképe a felső és az alsó várkastéllyal, 1639. Joinville, Polgármesteri Hivatal, tanácsterem
3. Jean de Joinville. Joseph-Stanislas Lescornel szobra, 1861, Joinville, rue Aristide Briand (fotó: Lionel Lebrun)
4. Szent Lajos bíraskodik a vincennes-i erdő tölgyfája alatt. Dombormű Lescornel Joinville-szobrának talapzatán (fotó: Lionel Lebrun)
5. Jean de Joinville a manszúrai ütközetben. Dombormű Lescornel Joinville-szobrának talapzatán
6. A Jean de Joinville által a Szentföldről hozott ereklyét, Szent József derékövét tartalmazó ereklyetartó. 19. század, Joinville, Notre-Dame-templom
7. Jean de Joinville alakja a Szent József-ereklyetartón. 19. század, Joinville, Notre-Dame-templom
8. A Vauvert-i Miasszonyunk csodatételét ábrázoló, Jean de Joinville által készíttetett üvegablak. 13. század, Blécourt, Notre-Dame-plébániatemplom (fotó: Alain Séclier)
9. Jean de Joinville alakja az üvegablakon. 13. század, Blécourt, Notre-Dame-plébániatemplom (fotó: Alain Séclier)
10. Képek Szent Lajos életéből: egy zsidó megkeresztelése Szent Lajos jelenlétében; Szent Lajos és Provence-i Margit elindul a VII. keresztes hadjáratra; a VIII. keresztes hadjárat megérkezik Karthágó partjaira; Szent Lajos halála Tunisz falai alatt. Festett kódexlap, *Le Livre des faiz de Monseigneur Saint Loys*, 1482?, Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 2829, f. 76v

11. „...és akkor a király odajött hozzám, s vállamra tette a kezét.” Illusztráció Joinville elbeszéléséhez, Emile Zier rajza (CHF, II, Paris, 1884, 455 nyomán)
12. Szent Lajos alamizsnát oszt a szegényeknek. Denis Maillart rajza (CHF, II, Paris, 1884, 489 nyomán)
13. Szent Lajos igazságot szolgáltat. Eugène Ronjat rajza alapján készült chromolitográfia Eugène Guillaume polikróm szobráról, 1878 (CHF, II, Paris, 1884, 485 nyomán; az eredeti: Párizs, Igazságügyi Palota, Legfelsőbb Bíróság, Szent Lajos-terem)

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ¹

- Abbászida-család 75, 207, 350
 Ábel (bibliai) 168
Abel-Rémusat, M. 318
 Ábrahám (Ibrahim), próféta 107, 168
 Abu-Abdalláh Mohamed al-Musztanszír, kalifa 224
 Abu Tálib, Mohamed nagybátyja 107
 Abu-Zakarija Jahja 224
 Adam, Saint-Urbain apátja 65
 Adam de la Halle 320
 Adam de Villebéon 145
 Adelaïde de Bourgogne (Alix de Méranie) 231, 238
 Adèle de Champagne *lásd* Alix de Champagne, Franciaország királynéja
 al-Ádil (al-Malik al-Ádil Szaif ad-Dín), Egyiptom szultánja 102, 333, 336, 352
 II. al-Ádil Szaif ad-Dín (Safadin), Egyiptom szultánja 135, 136, 336–338, 352
 al-Ádil Szalámis 118
 Adnan *lásd* Iszmáil
 V. Adorján, pápa 11
 Ágnes, Szent 138
 Ágnes, Franciaországi, bizánci császárné 77, 179, 180
 Ágnes (Mária), Merániai, Franciaország királynéja 37
 Agnès de Faucigny 231
 Agnès de Toucy 77, 180
 Ágoston, Szent 26, 83, 274
 Ahmed Galal 119
 Aimon de Faucigny 231, 286
 Airard, reims-i apát 234
 Ajbeg (Izz ad-Dín Ajbeg), Egyiptom szultánja 118, 343–346
 Ajjúb 334, 352
 Ajjúbida-dinasztia 76, 136, 149, 190, 332–337, 339, 341–343, 346, 350, 352
 Akropolitész 179
 Aktaj *lásd* Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdar
 Alá ad-Dín Idíkin al-Bundukdári 118
 Alaume de Fontaines 32
 Albéric de Montmorency 18
 Albericus Trium Fontium/Fontanum 277, 281, 318
 I. Albert, Habsburg, német király 222, 297
 Alenard de Senaingan (Elnard de Seningham) 178
 Alexandriai Cirill *lásd* Cirill, Alexandriai Szent
 I. Alexiosz Komnénosz, bizánci császár 87, 210
 II. Alexiosz Komnénosz, bizánci császár 179
 Alexiosz Sztrategopulosz 358
 II. Alfonz, Asztúria királya 37
 VIII. Alfonz, Kasztília királya 39
 X. Alfonz, Kasztília királya 72
 III. Alfonz, Portugália királya 35, 53
 Ali *lásd* 1. Ali ibn-Tálib; 2. al-Manszúr Ali
 Ali ibn-Tálib, Mohamed unokaöccse 107, 168, 315
 Alix de Beaujeu 39
 Alix de Champagne, Ciprus királynője 40, 44, 47, 68, 158, 288–290, 355

¹ A mutatóba nem vettük fel az *Országok, dinasztiák és uralkodók*, valamint *A keresztes háborúk résztvevői* című fejezetek névanyagát. Minthogy Szent Lajos a könyv főszerelője, szüktelennek tartottuk a nevét vagy a rá való utalást tartalmazó lapszámok felsorolását.

- Alix (Adèle, Alice) de Champagne, Franciaország királynéja 49, 179
Alix de Coucy 188
Alix de Grandpré 31, 60, 300, 355
Alix de Joinville 301
Alix de Méranie *lásd* Adelaïde de Bourgogne
Alix de Montbéliard-Montfaucon 81
Alix de Penthievre 22
Alix de Reynel 169, 301
Álmási Tibor 277, 318
Álmos, magyar vezér 172, 180
Alp-Arszlán, szeldzsuk török szultán 73
Alphandéry, Paul 326, 404
Alphonse d'Acre/de Brienne 72, 187
Alphonse de Poitiers 15, 50, 51, 53, 55, 88, 94, 102, 106, 114, 124, 144, 147, 151, 152, 155–157, 162, 186, 292, 310, 311, 356, 357
I. Amalrik, Jeruzsálem királya 332, 333
II. Amalrik (Amaury de Lusignan), Jeruzsálem, majd Ciprus királya 40, 41, 68
VI. Amaury de Montfort 28, 86, 117, 119, 170, 187
Ambrus, Szent 83
III. Amédée de Montfaucon 131
Amitai-Preiss, Reuven 408
Amr ibn al-Asz 75
II. András, Magyarország királya 9, 166, 169, 185, 313, 327, 353, 354
André (IV. Geoffroy de Joinville fia) 283
André de Beaupré 301
André de Longjumeau 69, 177, 318, 346, 347, 357
I. Andronikosz Komnénosz, bizánci császár 179
Angliai Eduárd *lásd* III. Eduárd, Anglia királya
Angliai Eleonóra *lásd* Eleonóra, Angliai, Kasztília királynéja
Angliai Izabella *lásd* Izabella, Angliai, német-római császárné
Anjou Károly *lásd* 1. I. Károly, Anjou, Nápoly és Szicília királya; 2. II. Károly, Anjou, Nápoly és Szicília királya
Anjou (Martell) Károly *lásd* Károly, Anjou (Martell)
Anjou Lajos *lásd* I. Lajos, Anjou, Nápoly címzetes királya
Anjou René *lásd* I. René, Anjou, Nápoly királya
Anna Dukász 78
Anonymus 180
Anseau de Joinville 301–303
Antoine de Vaudémont 301
Antoinette de Bourbon 305
Anzelm, Canterburyi Szent 24
Anzelm, Luccai Szent 24
Apremont család 114
Aquitániai Eleonóra *lásd* Eleonóra, Aquitániai
Aquitániai Vilmos *lásd* I. Guillaume d'Aquitaine
Aragóniai Izabella *lásd* Izabella, Aragóniai, Franciaország királynéja
Aragóniai Konstancia *lásd* Konstancia, Aragóniai, német-római császárné
Arbois de Jubainville, Henri d' 280
VIII. Archambaud de Bourbon-Dampierre (Nagy) 51, 52
IX. Archambaud de Bourbon-Dampierre 52, 227
Arienta, Renato 399
Arik Böke, mongol nagykan 348
Arisztotelész 273
Armand de Périgord 192
Arnaldez, Roger 404
III. Arnould de Guînes (Nagy) 188
Arnulf, Szent 60
Árpád-házi Szent Erzsébet *lásd* Erzsébet, Árpád-házi (Tübingi) Szent
Artaud de Nogent 49
I. Artaxiász, Örményország királya 74
Artois grófja *lásd* I. Robert d'Artois al-Asraf Halíl (Khalíl), Egyiptom szultánja 13, 216
al-Asraf Músza, Egyiptom szultánja 137, 343, 346
Attila, hun király 37
Aubert de Narcy 87

- Aubert de Varangéville 221
 Aubigoiz, lovag 96
 Aubry de Trois-Fontaines *lásd* Albericus Trium Fontium/Fontanum
 Augustus, római császár 75, 273
 Avesnes család 295, 356, 358
 Avicenna 26
 al-Azíz Mohamed, Egyiptom szultánja 341, 352
- Babits Mihály* 66
 Baibarsz al-Bundukdári, Egyiptom szultánja 77, 108, 110, 111, 117, 118, 126, 138, 190–192, 198, 201, 205, 212, 255, 295, 338, 340, 342, 345, 346, 348–351, 359
 Bajdzsu 73, 346, 347
Balard, Michel 326, 404
 Balian Garnier 169
 I. Balian d’Ibelin 201
 I. Balduin, Jeruzsálem királya 12
 III. Balduin, Jeruzsálem királya 332
 IV. Balduin (Leprás), Jeruzsálem királya 17, 164
 I. Balduin (Baudoin de Flandre), Konsztantinápoly latin császára 52, 210, 234
 II. Balduin (Baudoin de Courtenay), Konsztantinápoly latin császára 43, 52, 71, 179, 210, 234, 359
 Bancompagno da Signa 259
Bánki Vera 407, 411
 Bar grófja *lásd* II. Henri de Bar
Bárány Attila 404
 Barbaquan *lásd* Huszam ad-Dín Berke kán
 Bar-Hebraeus (Abul-Faradzs) 174
 Barthélémy (III. Amédée de Montfaucon fia) 131, 152, 153
Bastide, Mario 400
 Batu, mongol kán 70, 190, 338, 347
 Baudouin d’Avesnes 320
 Baudouin de Guînes 187
 Baudoin d’Ibelin 112, 133, 134, 138
 Baudouin de Reims 81
 Béatrice d’Angleterre 22
 Béatrice de Champagne 43
 Béatrice de Faucigny 231
 Béatrice de Grandson-Joinville 79, 131
 Beatrix, Provence-i (Béatrice de Provence), Nápoly és Szicília királynéja 58, 356
 Beatrix, Savoyai, Szicília királynéja 358
 Béatrix d’Auxonne 45, 152, 231, 285, 286, 292, 354
 Béatrix de Chalon 231, 286
 Béatrix de Joinville 285
Beaune, Colette 404
Bédier, Jean 317, 319, 406
 III. Béla, Magyarország királya 179
 IV. Béla, Magyarország királya 166
Bellenger, Yvonne 410
Bement, Newton S. 323
 Bérengère de Navarre, Anglia királynéja 71
 Bérengère de Léon 71
 Berke, mongol kán 70, 190
 Berke *lásd* Huszam ad-Dín Berke kán
 Bernát, Clairvaux-i Szent (Bernard de Clairvaux) 39, 53, 63
 Béroutl 150
 Bianca Lancia 163
Billson, Marcus Kenneth 400
 Blanche de Navarre/de Champagne 22, 231
 Blanka, Kasztíliai (Blanche de Castille), Franciaország királynéja 10, 15, 19, 22, 28, 38, 39, 42, 43, 47, 214–216, 241, 242, 268, 289, 312, 353–355, 357
 Blanka, Franciaországi (Blanche de France), IX. Lajos leánya (†1243) 211
 Blanka, Franciaországi (Blanche de France), IX. Lajos leánya (†1320/22) 29, 211, 316, 330
 Blanka, Franciaországi (Blanche de France) III. Fülöp leánya (†1305) 222, 296, 297
 Blanka, Navarrai (Blanche de Navarre), a Navarrai Királyság és a Champagne-i grófság régensnője 39, 42, 45, 47, 285–288
Bloch, Marc 404
 Boccaccio 76
 V. Bohémond de Poitiers/d’Antioche 40, 159, 188

- VI. Bohémond de Poitiers/d'Antioche (Szép) 74, 75, 188, 191, 213
- VIII. Bonifác, pápa 10, 11, 259, 260, 328, 330, 360, 397, 399
- Bonifác, Montferrati, Thesszaloniké királya 284, 353
- Bordeaux, Henry* 402
- Borzeix, Daniel* 269
- Bosonida-dinasztia 279
- Bossuat, Robert* 308, 317, 400, 404, 405, 410
- Bouchard d'Avesnes 234
- Bouillon Gottfried (Godefroy de Bouillon) 92
- Boulenger, Jacques-Romain* 402
- Boulogne grófja *lásd* Philippe Hurepel de Clermont
- Boulogne grófnője *lásd* 1. Jeanne de Boulogne; 2. II. Mahaut/Mathilde de Damartin
- Bouquet, Martin* 411
- Bourbon-dinasztia 270, 301, 306
- Bourdé, Guy* 317, 404
- Bourlet, Caroline* 403
- Bozsóky Pál Gerő* 314, 404
- Brabanti Mária *lásd* Mária, Brabanti, Franciaország királynéja
- Branaina, Franciaországi Ágnes és Theodorosz Branasz leánya 179
- Braudel, Fernand* 277, 404
- Bretagne grófja *lásd* I. Pierre de Dreux
- Bretagne hercege *lásd* 1. I. Pierre de Dreux; 2. I. Jean de Bretagne; 3. II. Jean de Bretagne
- Brienne család 281–283, 287
- Broyes család 283
- Brúnó, Szent 249
- Buisson, Ludwig* 402
- Bureau, Alain* 402
- Burgundi Mária *lásd* Mária, Burgundi, német-római császárné
- Büri, mongol vezér 70
- Capet Hugó *lásd* Hugó, Capet, Franciaország királya
- Capeting-dinasztia 9, 10, 18, 22, 58, 80, 214, 237, 259, 266, 269, 270, 279, 283, 326, 329
- Capperonnier, Jean* 306, 317, 397
- Carolus-Barré, Louis* 328–330, 400, 402, 403, 407, 410
- Caulart, Antoine* 302
- I. Celesztin, Szent, pápa 176
- V. Celesztin, pápa 11
- Chamberlain, Michael* 408
- Champagne-i Mária *lásd* Marie de Champagne, Konstantinápoly császárnéja
- Charles de Valois 261
- Chazan, Mireille* 318
- Chiffolleau, Jacques* 272
- I. Chlodvig, frank király 21, 31, 234, 267
- I. Chlotár, frank király 31
- Chouët, Jacques I.* 306
- Chrétien de Troyes 41, 321
- Cirill (Kürillosz), Alexandriai Szent 176
- Clairvaux-i Bernát *lásd* Bernát, Clairvaux-i Szent
- Clari, Robert de *lásd* Robert de Clari
- Claude de Lorraine 275, 276, 303, 305
- Clot, André* 408
- Collard, Franck* 278
- Conrad de Montferrat *lásd* I. Konrád, Montferrati, Jeruzsálem királya
- Conrad, Risse et Pierrepont ura 45
- I. Constantinus (Nagy Konstantin), római császár 95, 217
- Cornwalli Richárd *lásd* Richárd, Cornwalli, római király
- Courcelles, Jean B.* 278
- Cristiani, Mgr* 402
- Cunon de Linange (Leinngen) 221
- Csernus Sándor* 274, 275, 280, 304, 317, 326, 400, 401, 404, 405, 410
- Csormagan 346
- Csukovics Enikő* 405
- Dajfa katun 339, 341
- Dampierre család 295, 356–358
- Dampierre gróf 283

- Dante Alighieri 108
Dávid, Izrael királya 172
Dávid, nesztoriánus szerzetes 69
De Gaulle, Jean 403
Delaborde, Henri-François 29, 277, 292, 294, 298, 301, 302, 308, 400, 401, 410
Delacroix, Eugène 55
De Lage, Guy Raynaud 405, 410
De Libera, Alain 405, 410
Delisle, Léopold 304
Dénés, Szent (Saint Denis) 80, 82, 86, 258, 329
Desforges, Jacques 398
De Smet, D. 409
Diocletianus, római császár 75, 138
IV. Diogenész Romanosz, bizánci császár 73
Doguz katun 75
Domonkos, Szent (Domingo de Guzmán) 21, 354, 355
Douceline de Digne 30
IV. Dragonet de Montauban 226
IV. Dreux de Mello 33
V. Dreux de Mello 33
VI. Dreux de Mello 33
Driesch, N. 399
Duby, Andrée 398
Duby, Georges 296, 405
Du Cange, Charles Du Fresne 302, 306, 317
Ducelier, Alain 405
Dufour, Annie 403
Dufournet, Jean 400, 401
Dunphy, Graeme 405
Dupront, Alphonse 326, 404
Durrieu, Paul 405
- Dzsalál ad-Dín Mingburnu, hvárezmi sah 190, 191, 336, 337, 345, 346
al-Dzsavád Júnusz 337, 352
Dzsingisz (Temüdzsin), mongol kán 75, 172, 190, 337
Dzsocsi, mongol kán 190
- Échive de Montbéliard 79
Échive de Tabarie (Tiberias) 191
- Eddé, Anne-Marie* 408
I. Eduárd, Anglia királya 22, 60, 297
II. Eduárd, Anglia királya 297
III. Eduárd, Anglia királya 255
Égalité Fülöp lásd Louis-Philippe d'Orléans
Eginhard 269
Ehrard, Jean 317, 326, 405
Eldzsigidej 69, 346, 347
Eleonóra, Angliai, Kasztília királynéja 39
Eleonóra, Provence-i, Anglia királynéja 35, 60
Eleonóra, Aquitániai 35, 39, 50, 56, 57, 237
Élisabeth de Dampierre 114
Ellenbaum, Ronnie 405
Elnard de Seningham lásd Alenard de Senaingan
Engel Pál 406, 411
IV. Engelbert de Brienne 281
III. Enguerrand de Coucy (Nagy) 15, 52, 73, 99, 188, 358
I. Érard de Brienne-Ramerupt 41, 42, 44, 284, 286, 288
II. Érard de Brienne-Ramerupt 71, 78, 79
Érard de Chacenay 158
Érard de Lezinnes 320
Érard de Severej 100
Érard de Vallery (Valéry) 84, 122
Erlande-Brandenburg, Alain 402
Ermengard (Simon de Joinville felesége) 285
Ernoul 41, 199, 204
Espagne, Marie-Claude d' 400
Erzsébet, Árpád-házi (Tübingiai) Szent 54, 297, 311, 312, 320, 353, 355
II. Étienne, Joigny grófja 47
III. Étienne, Joigny grófja 47
I. Étienne d'Auxonne 285
I. Étienne de Blois-Champagne 48
Étienne Boileau 19, 62, 243, 248, 358
Étienne de Bourbon 400
III. Étienne de Bourgogne 152
Étienne d'Oiselay 152
Étienne d'Otricourt 144

- II. Étienne de Thouars 231
 Étienne de Vaux 277, 281
 Eu grófja *lásd* II. Jean d'Eu
 II. Eudes de Blois 46, 47
 Eudes de Bourgogne (†1266) 150, 238
 III. Eudes de Bourgogne 284
 IV. Eudes de Bourgogne 279
 Eudes de Châteauroux 29, 58, 69, 82, 130, 156, 178, 235
 Eudes de Montbéliard 190
 Eudes de Montreuil 254
 Eudes Rigaud 242, 249
 Eudes de Saint-Amand 164
 Eustache de Conflans 284
 Eustache Grenier 70
Evans, Joan 398, 402
- Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujúh 77, 92, 111, 119, 162, 336, 341–343
 Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdar (Faracataye) 129, 137, 346
Farkas Csaba 405, 410
 Fátimida-dinasztia 75, 107, 333
Faure, F. 402
Favier, Jean 280, 298, 317, 326, 328, 405, 410
Favtier, Robert 402
 Félicité de Brienne 283
 Félicité de Joinville 156
 Félix, Valois Szent 138
 Ferenc, Assisi Szent 354
 I. Ferenc, Franciaország királya 275, 276, 306, 397
 Ferrand de Flandre 45, 354
 Ferris de Loupey 100
 I. Ferry de Lorraine 303
 II. Ferry de Vaudémont 303
Fierro-Domenech, Alfred 277, 405
 Filippa *lásd* Philippe (Philippa) de Champagne
 Flandria grófja *lásd* III. Guillaume de Dampierre
 Flandriai Margit *lásd* Margit, Flandriai, Konstantinápoly császárnője
Flori, Jean 405
- Flutre, Louis-Philippe* 398
Folcz, Robert 405
 Foulques de Neuilly 241
France, John 405
 Francesco da Barberino 298
 Franciaországi Izabella *lásd* 1. Izabella, Franciaországi (Boldog); 2. Isabelle de France
 Franciaországi Ágnes *lásd* Ágnes, Franciaországi, bizánci császárné
 Franciaországi János *lásd* János, Franciaországi
 Franciaországi Margit *lásd* Margit, Franciaországi, magyar királyné
 Franciaországi Mária *lásd* Mária, Franciaországi
 François d'Orléans 276
 François-Joseph de Lorraine 301
Friedman, Lionel J. 399, 400
Friedman, Yvonne 405
 I. Frigyes (Barbarossa), német-római császár 297, 353
 II. Frigyes, Hohenstaufen, német-római császár, 19, 42, 46, 52, 54, 68, 72, 92, 113, 128, 130, 162, 163, 166, 169, 200, 219, 224, 273, 274, 278, 287, 313, 334–336, 354, 356, 357
 Furcaut de Merle 99
 II. Fülöp (Fenséges; Fülöp Ágost), Franciaország királya 9, 12, 19, 32, 37, 38, 41, 49, 51, 62, 80, 98, 108, 143, 145, 179, 199, 200, 216, 229, 230, 237, 243, 251, 257, 268, 269, 284, 287, 296, 353, 354
 III. Fülöp (Merész), Franciaország királya 16, 23, 31, 222, 255, 258, 259, 261, 296, 315, 316, 358, 359
 IV. Fülöp (Szép), Franciaország királya 9, 16, 24, 43, 44, 188, 222, 251, 261, 262, 280, 281, 297, 298, 308, 309, 323, 326–328, 330, 360
 V. Fülöp (Valois), Franciaország királya 279, 302, 305
 I. Fülöp, Navarra királya *lásd* IV. Fülöp, Franciaország királya
 II. Fülöp (Merész), Burgundia hercege 279

- Fülöp, Flandriai *lásd* Philippe de Flandre
 Fülöp, Orléans-i *lásd* Philippe d'Orléans
 II. Fülöp Ágost *lásd* II. Fülöp, Franciaország királya
- Gabriel, Francesco 405*
 Gace Brulé 41
 Gamache család 104
Gaposchkin, Marianne Cecilia 405
 Garnier, Troyes püspöke 284
 III. Gaucher de Châtillon 59
 Gaucher de Nevers-Châtillon 59, 86, 110, 112, 113, 122, 125, 148
 Gautier d'Autreche 85, 86
 II. Gautier d'Avesnes 47, 185
 Gautier de Beaupré 301
 III. Gautier de Brienne 284
 IV. Gautier de Brienne (Nagy) 47, 169, 175, 189, 191–193
 V. Gautier de Brienne 47, 48
 Gautier de Cornu 29
 Gautier de Curel 95, 100
 Gautier d'Écurey 100
 Gautier de la Horgne 114
 Gautier de Montbéliard 79, 284
 Gautier de Provins 155
 Gautier de Reynel 169
 Gautier de Vaucouleurs 297
 I. Gautier de Villebéon 145
 III. Gautier de Villebéon 145, 152
 Gautier de Villette 32
Gauvard, Claude 405, 410
Genicot, Léopold 406
 Genovéva, Szent (Sainte Geneviève) 37, 258
 Geoffroy, Saint-Urbain apátja 233, 234, 236
 II. Geoffroy d'Apremont 59, 61, 63
 Geoffroy de Beaulieu 225, 226, 240, 316, 359, 397, 400
 Geoffroy de la Chapelle 43
 Geoffroy of Geneville (de Joinville/de Vaucouleurs) 60, 63, 115, 285, 286, 292, 297
 I. Geoffroy de Joinville 47, 281
 II. Geoffroy de Joinville 47, 282
 III. Geoffroy de Joinville 263, 282–284, 287
 IV. Geoffroy de Joinville 45, 64, 282, 283
 V. Geoffroy de Joinville 45, 282–285
 Geoffroy de Joinville (Jean de Joinville öccse, †1233) 285, 286, 292
 Geoffroy de Joinville (Jean de Joinville öccse) *lásd* Geoffroy of Geneville
 Geoffroy de Joinville (Jean de Joinville fia, †1290) 300
 Geoffroy de Meysembourg 122
 III. Geoffroy de Rancogne (Rancon) 56, 311
 IV. Geoffroy de Rancogne (Rancon) 56
 V. Geoffroy de Rancogne (Rancon) 56, 57
 Geoffroy de Sergines 85, 86, 124, 125, 141, 143, 161, 204
 Geoffroy de Vaucouleurs *lásd* Geoffroy of Geneville
 Geoffroy de Villehardouin 27, 41, 179, 280, 284, 320, 323, 397, 398, 408, 411
 Geoffroy de Villette 32, 32
Géraud, Hercule 400
 Gerdag, Hildesheim püspöke 259
 Gergely, Világosító Szent 74
 I. Gergely, Nagy Szent, pápa 37
 VIII. Gergely, pápa 41
 IX. Gergely, pápa 34, 42, 52, 162, 287, 355
 X. Gergely, pápa 11, 69, 225, 252, 316, 359
 Gertrúd, Boldog 54
 Gertrúd, Merániai, Magyarország királynéja 54, 353
 Gervaise d'Escrennes 219, 226, 238
 Géza, magyar herceg 353
 II. Gijász ad-Dín Kaihuszrau, Ikonion szultánja 73, 341
 Gilles, Türosz püspöke 169
 Gilles Le Brun 18, 161, 203, 219, 220, 226
 Gilles Malet 305
 Gilon de Reims 316
 VII. Gobert d'Apremont 59
 Godefroy de Bouillon *lásd* Bouillon Gottfried
 Góg (Got) 171, 172
Gollard, Gareth Evan 403

- Gombos Albin* 277
 Goulou, katona 184
Göckenjan, Hansgerd 408
Greimas, Algirdas Julien 150, 160, 197, 245, 410
Grente, Georges 405, 410
Grossel, Marie-Geneviève 317, 401
Guenée, Bernard 406
Guéranger, Prosper 330, 402, 411
 Gui de Château-Porcien 60, 148, 149
 Gui de Dampierre 25, 59, 157
 I. Gui de Dampierre-sur-Aube 283
 Gui d'Idelin 112, 133, 134, 138
 Gui de Joinville 282, 283
 Gui de Mauvoisin 106, 113, 157
 Gui de Mello 33, 233
 Guibert de Tournai 358
 Guido (Guy de Lusignan), Jeruzsálem királya 68
 III. Guigues de Forez 94
 IV. Guigues de Forez 45, 46, 94
 VII. Guigues de Viennois 66, 231
 Guilelmo da Sabina 178
 Guilhelm de Tudela 320
 Guillaume, Jean de Joinville gyóntatója 253
 Guillaume Adam 318
 I. Guillaume d'Aquitaine 28
 X. Guillaume d'Aquitaine 26
 Guillaume d'Auvergne 26, 29, 250
 Guillaume de Beaumont *lásd* Jean-Guillaume de Beaumont
 Guillaume de Chartres 397, 400
 Guillaume de Châteauneuf 106, 191–193
 Guillaume de Dammartin 79
 III. Guillaume de Dampierre (II. Villem de Flandre) 59, 102, 113, 114, 134, 138, 144, 155–157, 234, 238, 357
Guillaume, Eugène 413
 Guillaume de Flavacourt 260
 Guillaume de Hollande 358
 III. Guillaume de Joigny 13
 Guillaume de Joinville (Simon de Joinville bátyja) 283, 285, 286
 Guillaume de Joinville (Simon de Joinville fia) 286
 Guillaume de Longjumeau 69
 I. Guillaume de Mello (Békés) 33
 Guillaume de Monson 218
 Guillaume de la Motte-Broon (Boon) 103, 105
 Guillaume de Nangis 207, 316, 400
 Guillaume de la Perrière 306
 Guillaume de Pontoise 228
 Guillaume de Saint-Pathus 29, 240, 316, 319, 331, 360, 400
 II. Guillaume de Sergines 86
 Guillaume de Sonnac 89, 106, 113, 144
 II. Guillaume de Villehardouin, Morea fejedelme 77, 79, 180
 Guillemín, fegyvernök 152, 155
 Guise család 276, 305
Gumbrecht, Hans Ulrich 406
 V. Guy (Guigues) de Forez 94
 Guy (Guido) de Lusignan 40
 Guy de Tricastel 152
 Güjük, mongol kán 69, 70, 73–75, 174, 177, 346
 Günther von Wüllersleben 204
Györffy György 318, 409
 György, Kappadókiai Szent 174
 Haakon Haakonsson, Norvégia királya 178
 Habsburg Klemencia *lásd* Klemencia, Habsburg
 Habsburg-dinasztia 297
Hague, René 398
Halperin, Charles J. 408
Hanus Erzsébet 404
Harf, Laurence 401
Hasenohr, Geneviève 410
 Hasszán ibn al-Szabbah 107, 108
 Hayton (Korikoszi Hetum) 207
Hazard, Paul 317, 406
 a „Hegy Öregje” (Sejk al-Djabal) *lásd*
 1. Hasszán ibn al-Szabbah; 2. Tádzs ad-Dín Abul-Futúh
 Helvis (IV. Geoffroy de Joinville felesége) 283

- Helvis de Joinville (Simon de Joinville lánya) 286
- Henri d'Arzillières 284
- II. Henri de Bar 45, 46, 86, 106, 117, 170, 187, 238, 285
- II. Henri de Brabant 54
- III. Henri de Brancion 114, 115
- Henri de Brienne 79
- I. Henri de Champagne (Bőkezű) 40, 48–50, 282
- II. Henri de Champagne *lásd* I. Henrik, Jeruzsálem királya
- III. Henri de Champagne *lásd* I. Henrik, Navarra királya
- Henri de Coonne 115
- I. Henri de Guise 301
- Henri de Joinville *lásd* V. Henri de Vaudémont
- V. Henri de Luxembourg (Henri Blondell) 238, 239
- Henri de Thouars 231
- III. Henri de Vaudémont 302
- V. Henri de Vaudémont/de Joinville 292, 301–303
- I. Henri de Villars 261
- I. Henrik, Hainaut-i, Konstantinápoly latin császára 52, 354
- VI. Henrik, német-római császár 68, 353
- II. Henrik, Plantagenet, Anglia királya 26, 35, 39, 50, 53, 237
- III. Henrik, Anglia királya 35, 42, 55, 60, 69, 187, 237, 243, 297, 310, 355, 356, 358, 359
- I. Henrik, Lusignan-i, Ciprus királya 40, 68, 189
- I. Henrik, Franciaország királya 18
- II. Henrik, Franciaország királya 276, 303
- I. Henrik, Jeruzsálem királya (II. Henri de Champagne) 40–42, 284, 285, 288
- I. Henrik, Navarra királya (III. Henri de Champagne) 39
- I. Henrik, Burgundia grófja 46
- II. Henrik, osztrák herceg 353
- II. Hermann (Hermann von Thüringen) 54, 312
- Hernán Cortès 321
- Heródes, Júdea királya 70
- Hérodotosz 180
- IV. Hervé de Donzy 46
- I. Hetum, Kis-Örményország királya 73, 188
- Hetumida-dinasztia 74
- Hilarius, Szent 83
- Hincmar, reims-i érsek 234
- Hohenstauf-dinasztia 350, 351
- III. Honorius, pápa 251, 288, 354
- IV. Honorius, pápa 11, 359
- J. Horváth Tamás* 320
- Howarth, Steven* 406
- Hrabanus Maurus 66
- I. Hugó, Ciprus királya 40, 158, 288, 313
- Hugó, Capet, Franciaország királya 235
- III. Hugues de Bourgogne 199, 200
- IV. Hugues de Bourgogne 43, 45, 59, 78, 79, 93, 97, 114, 115, 219
- III. Hugues de Broys 283
- III. Hugues de Chalon 238
- I. Hugues de Champagne 43, 46, 63, 280
- IV. Hugues de Châtillon 47, 53, 59, 85, 86, 105
- Hugues de Digne 30, 228, 310, 358
- Hugues d'Escot 100, 205
- II. Hugues d'Ibelin 79
- Hugues de Jabala (Dzsabala) 172
- Hugues de Jouy 184–186
- Hugues de Landricourt 100, 122
- III. Hugues de Lusignan 40, 47, 86, 112
- IX. Hugues de Lusignan 51, 59
- X. Hugues de Lusignan 51, 55–58, 354, 356
- XI. Hugues de Lusignan (Le Brun) 42, 51, 56, 59
- Hugues de Tréchatil 99
- Hugues de Vaucouleurs 79
- Huillard-Bréholles, Alphonse* 400
- Humblot, Émile* 401
- Humphreys, R. Stephen* 408
- IV. Humphroi de Toron 41
- Hunyadi Zsolt* 314, 406, 407, 411
- Huszám ad-Dín 341, 342
- Huszám ad-Dín Berke kán 190, 193, 340

- Hülegü, mongol nagykan 70, 71, 75, 108, 172, 190, 207, 210, 346–348, 351, 358
- Ibrahim *lásd* Ábrahám
- Ilona, Szent 217
- Illyés Gyula 399
- Imád ad-Dín Zangi 172
- II. Imbert (Humbert) de Beaujeu 52, 86, 97, 102, 103, 134, 161
- II. Imre, Magyarország királya 27
- II. Ince, pápa 62, 353
- III. Ince, pápa 27, 62, 138, 188, 204, 252, 283, 353, 354
- IV. Ince, pápa 28, 58, 68, 69, 82, 162, 178, 242, 251, 287, 346, 356
- V. Ince, pápa 11, 58
- Ingeborg, Franciaország királynéja 37
- Isabelle d'Angoulême (de Taillefer), Anglia királynéja 50, 51, 55
- Isabelle de Bourgogne, német királyné 44
- Isabelle d'Ibelin 112
- Isabelle de Jérusalem/d'Anjou 40, 41
- Isabelle de Joinville 285
- István, Szent, vértanú 213, 300
- I. István, Szent, Magyarország királya 28
- V. István, Magyarország királya 181
- Iszaakiosz Dukász Komnénosz 68
- Ismáil, Ali hetedik utódja 107
- Izabella, Angliai, német-római császárné 163
- II. Izabella, Jeruzsálemi (Yolande de Brienne), német-római császárné 92, 163, 224
- Izabella, Aragóniai, Franciaország királynéja 16, 358
- I. Izabella (Zabel), Kis-Örményország királynője 74
- Izabella, Franciaországi Boldog (IX. Lajos húga) 242, 359
- Izabella, Franciaországi (IX. Lajos leánya) 21, 22, 29, 214, 231, 296, 320, 358
- Izidor, Sevillai Szent 204
- Izz ad-Dín Ajbeg *lásd* Ajbeg
- II. Izz ad-Dín Kaikáusz, Ikonion szultánja 73
- Jackson, Peter* 409
- Jacobus de Voragine (Jacopo da Varazze) 318
- Jacques de Bazoché 36
- Jacques de Castel *lásd* Gui de Château-Porcien
- Jacques de Molay 360
- Jacquin, Gérard* 405, 410
- Jakab apostol, Szent, idősebb (Jacobus Maior, Jacobus Zebedeus) 37, 46, 100, 160, 226, 258, 293
- I. Jakab, Aragónia királya 14, 21, 29, 252
- I. Jakab (Jacques de Chypre/de Lusignan), Ciprus és Jeruzsálem királya 74
- Jakab, Magyarországi 357
- János, Mathai Szent (Jean de Matha) 138
- XXI. János, pápa 11
- II. János (Földnélküli), Anglia királya 39, 51, 237
- I. János (Posztumus), Franciaország királya 9, 360
- II. János (Jó), Franciaország királya 44, 279, 303, 305
- I. János, Brienne-i (Jean de Brienne), Jeruzsálem királya, Konstantinápoly latin császára 42, 47, 72, 83, 149, 169, 187, 283, 288, 289, 313, 354
- János, Franciaországi (Jean de France) 42
- János, Magyarországi 70
- János pap (Prestre Jehan) 171–175, 177, 315
- Jaszaur 174
- Jauss, Hans Robert* 406
- Jean, szerzetes 138
- II. Jean d'Acre 73, 203, 204, 206, 211
- Jean d'Ancerville 60, 300
- Jean d'Apremont 61
- I. Jean de Beaumont 78, 79, 85, 158
- Jean de Bourgogne 303
- I. Jean de Bretagne (Vörös) 22, 33, 38, 231
- II. Jean de Bretagne 22, 38
- I. Jean de Brienne *lásd* I. János, Brienne-i, Jeruzsálem királya, Konstantinápoly latin császára
- II. Jean de Brienne 187

- III. Jean de Brienne 188
Jean de Bussy 205
Jean Caym de Sainte-Menehould 154, 155
Jean de Chalon 45, 115, 200, 231, 237, 286, 290, 291
III. Jean Clément 143
II. Jean de Clermont-Nesle (Jó/Dadogós János) 31, 103, 105, 134, 144
Jean de Dampierre 297
I. Jean de Dreux 51
Jean l'Ermin 164, 165
Jean de Falvy-Seignelay 103
Jean Founion 148
Jean de France *lásd* János, Franciaországi
Jean de Gamache 104
Jean le Grand, genovai lovag 197
I. Jean d'Ibelin (†1236) 40, 68, 112
Jean d'Ibelin (†1266) 81, 93, 157
II. Jean d'Ibelin (†1258) 196, 201
II. Jean d'Ibelin/de Beyrouth (†1264) 79
Jean de Joinville 9, 10, 14, 19, 24, 34, 41, 45, 48, 55, 59, 66–68, 73, 79, 83, 84, 87, 90, 91, 96, 99, 110, 115, 144, 150, 156, 158, 159, 161, 206, 234, 236, 266, 267, 269, 270, 276–278, 280–282, 284–328, 331, 353–355, 357–360, 396–400, 412, 413
Jean de Joinville (Jean de Joinville fia) *lásd* Jean d'Ancerville
Jean de Lusignan 40
Jean de Mandéville 76
Jean de Meung 274
I. Jean de Monfort-l'Amaury 27, 73
Jean de Monson 148, 218
Jean de Mymeri 233
I. Jean Payen-d'Orléans 98
II. Jean Payen d'Orléans 98
Jean de Reynel 301
Jean de Ronay 106, 193
Jean de Samois 260, 360
Jean Sarrazin 36
Jean Tristan de France 150, 359
Jean de Valenciennes 169, 170
Jean de Vallery (Valéry) 84, 101, 102, 105, 133
Jean de Vignay 316–318
Jean de Voisey 110
Jean-Guillaume de Beaumont 78, 144, 145, 158, 206
Jean-Pierre Camus 164
Jeanne d'Angleterre 50
Jeanne d'Arc 119, 156
Jeanne de Boulogne 59
II. Jeanne de Bourgogne 279
III. Jeanne de Bourgogne 279
Jeanne de Champagne *lásd* I. Johanna, Navarrai/Champagne-i, Navarra királynője, Franciaország királynéja
Jeanne de Châteaudun 73
Jeanne de Châtillon 11
Jeanne de Dampierre 238
Jeanne de Flandre 234
Jeanne de Navarre *lásd* I. Johanna, Navarrai/Champagne-i, Navarra királynője, Franciaország királynéja
Jeanne de Toucy 238
Jeanne de Toulouse 50, 147
Jelü Tasi, gürkán 172
Jeoffroy de Bourlémont 156
Jeruzsálemi Izabella *lásd* 1. II. Izabella, Jeruzsálemi, német-római császárné; 2. Isabelle de Jérusalem/d'Anjou
Jocelin de Cornant 92, 124
IV. Joceran Gros/de Brancion 114, 115
Joceran de Nanton 115
I. Johanna, Navarrai/Champagne-i, Navarra királynője, Franciaország királynéja 9, 10, 43, 44, 281, 308, 330
II. Jóánnész Komnénosz, Trapezunt császára 210
III. Jóánnész Dukász Vatzész, Nikaia császára 72, 180, 211
Jó Fülöp *lásd* III. Philippe de Bourgogne
John of Lancaster 305
Joigny grófja *lásd* III. Guillaume de Joigny
Joinville család 275–279, 281, 283–287, 292, 297, 301, 303
Jó János *lásd* II. János, Franciaország királya

- Jolánta, Brienne-i *lásd* II. Izabella, Jeruzsálemi, német-római császárné
- Jolánta, Magyarországi, Aragónia királynéja 9
- Jólesz László 326, 408
- Johannész Aszen (Kalojan, Blak Johannész, Johannitza), bolgár cár 179
- Sz. Jónás Ilona 320, 406
- Jonasz/Johannész, kun fejedelem 180
- Jordan, William Chester 402
- József, Szent 294, 300, 412
- Jubinal, Achille 320
- Judah ben Daud de Melun 29
- Julianus, domonkos szerzetes 318
- Julius Caesar 66
- II. Kaihuszrau *lásd* II. Gijász ad-Dín Kaihuszrau, Ikonion szultánja
- Kallinikosz, Héliopoliszi 95
- Kalojan *lásd* Johannész Aszen, bolgár cáral-Kámil, Egyiptom és Damaszkusz szultánja 83, 92, 102, 135, 149, 162, 333–337, 341, 352, 354
- Kantorowicz, Ernst 273
- Karoling-dinasztia 60, 80, 103, 235, 329
- I. Károly (Nagy), frank császár, 21, 55, 172, 267, 269, 329
- V. Károly, német-római császár 284, 303
- V. Károly, Franciaország királya 250, 303, 305, 326
- VI. Károly, Franciaország királya 305
- VII. Károly, Franciaország királya 326
- II. Károly (Kopasz), nyugati frank király 235
- I. Károly, Anjou, Nápoly és Szicília királya 11, 16, 19, 30, 50, 58, 78, 94, 97, 99–101, 112, 122, 143, 144, 151, 155–157, 162, 227, 255, 258, 260, 295, 325, 327, 351, 356, 358, 359
- II. Károly, Anjou (Sánta), Nápoly és Szicília királya 230
- Károly, Anjou (Martell) Magyarország trónkövetelője 9
- Károly, Franciaországi/Valois *lásd* Charles de Valois
- Károly, Merész, Burgundia hercege 114, 279
- Kasztíliai Blanka *lásd* Blanka, Kasztíliai, Franciaország királynéja
- Kasztíliai Konstancia *lásd* Konstancia, Kasztíliai, Franciaország királynéja
- Katus László 406
- Keane, Teresa Mary 245, 410
- III. Kelemen, pápa 204, 353
- IV. Kelemen, pápa 193
- Ketbuga 347–349
- Kézai Simon 171
- IV. Kilidzs Arszlán 73
- King, Russell 401
- Kis Pippin *lásd* III. Pippin, frank király
- Kiss Gergely 406
- Klaniczay Gábor 310, 320, 322, 328, 330, 406, 407, 411
- Klára, Assisi Szent 242, 354
- Klein, Charles 402
- Klemencia, Magyarországi (Clémence de Hongrie), Franciaország királynéja 9, 252, 360
- Klemencia, Habsburg 9
- Kolumba, Szent 238
- I. Konrád, Montferrati, Jeruzsálem királya 41, 108, 203
- II. Konrád, Jeruzsálem királya 163, 224, 358
- III. Konrád, Jeruzsálem királya 224, 359
- IV. Konrád, német király *lásd* II. Konrád, Jeruzsálem királya
- Konradin *lásd* III. Konrád, Jeruzsálem királya
- Konstancia, Aragóniai, német-római császárné 163
- Konstancia, Kasztíliai, Franciaország királynéja 194
- Konstandin, Kis-Örményország régense 75
- Konsztantinosz *lásd* I. Constantinus, római császár
- Konsztantinosz Porphyrogenétosz 95
- Korompay Klára 405
- Kovács Szilvia 361, 409
- Kozma Béla 408, 411
- Köhler, Erich 406

- Kököcsü, sámán 174
 Kötöny 338
Kristó Gyula 280, 406, 411
Krynén, Jacques 328, 406
 Kubiláj, mongol kán 75, 252, 348
Kulcsár Zsuzsa 399
 Kürosz, perzsa király, 90
- Labande, Edmond René* 402
Labarge, M. W. 402
 Lajos, Anjou, Toulouse-i Szent 30
 VI. Lajos, Franciaország királya 269
 VII. Lajos, Franciaország királya 49, 50, 56, 80, 145, 165, 179, 194, 235, 297
 VIII. Lajos (Oroszlán), Franciaország királya 10, 38, 44, 87, 287, 353, 354
 X. Lajos (Civakodó), Franciaország királya 9, 252, 262, 293, 298, 302, 305, 307–309, 360, 412
 XI. Lajos, Franciaország királya 326
 XIV. Lajos, Franciaország királya 57, 273, 303, 326, 329
 XVI. Lajos, Franciaország királya 270, 276
 XX. Lajos, a Franciaország királya cím örököse 329
- I. Lajos, Anjou, Nápoly címzetes királya 305
 I. Lajos, Navarra királya *lásd* X. Lajos, Franciaország királya
 Lajos Fülöp, Franciaország királya 276, 302, 327
 IV. Lajos, Tübingiai (Ludwig von Thüringen) 54
Lakner Béla 399
 Lambert Le Bègue (Le Béguin) 20
 Lancaster-dinasztia 301
 Lancelot, Saint *lásd* I. László, Szent
Langlois, Charles-Victor 296, 318, 323, 328, 401, 406, 411
Lanson, Gustave 317, 406
Lapasset, Michel 401
Las Cases, Emmanuel de 269
 I. László, Szent, Magyarország királya 86, 179
- IV. László (Kun), Magyarország királya 172
Laszlovszky József 314, 407, 411
 Laure de Commercy 302
Laurens, Henry 406
Lavissee, Ernest 270, 280, 296, 318, 326, 328, 406, 411
Lebrun, Lionel 412
Lecoy de La Marche, Albert 400
Léczer Károly 399
Le Goff, Jacques 7, 15, 19, 28, 30, 58, 259, 265, 273, 274, 289, 295, 296, 304, 308, 310–312, 314, 316, 317, 322, 323, 328, 330, 331, 396, 400, 402, 403, 406, 407, 411
Le Nain de Tillemont, Louis-Sébastien 403
Leniaud, Jean-Michel 407
 IX. Leó, pápa 64, 234
 I. Leó (Nagy), Kis-Örményország királya 74, 75
 II. Leó, Kis-Örményország királya 74
 IV. Leó, Kis-Örményország királya 74
 V. Leó, Kis-Örményország királya 74
 Lescornel, Joseph-Stanislas 294, 412
Lesourd, Paul 307
Levanoni, Amalia 409
Levis-Mirpoix, Duc de 403
Levron, J. P. 403
Lewis, Andrew W. 267
Link-Heer, Ursula 406
 IV. Lipót, osztrák herceg 354
Little, D. P. 409
Lognon, Henri 398
 Longjumeau-i András *lásd* André de Longjumeau
Longnon, Jean 407
 Louis de Bourbon *lásd* XX. Lajos, a Franciaország királya cím örököse
 Louis de France (IX. Lajos fia) 15, 358
 Louis de France (III. Fülöp fia) 261
 Louis-Philippe d'Orléans (Philippe Égalité) 276, 301
Lozinski, Grégoire 307, 401
Luard, Henry Richards 400
Luchaire, Achilles 280, 326, 406, 411

- Lucia/Lucienne de Segni 188
 Lukács apostol, Szent 212
 Lusse, Jackie 277, 279, 281–286, 288, 291, 292, 298–303, 401, 411
 Luzu, Roger 401
- Maalouf, Amin* 407
Madaule, Jacques 269
 Magdaléna *lásd* Mária Magdolna, Szent
 Magóg (Margoth) 171, 172
 Magyarországi Jakab *lásd* Jakab, Magyarországi
 Magyarországi János *lásd* János, Magyarországi
 Magyarországi Klemencia *lásd* Klemencia, Magyarországi, Franciaország királynéja
 Mahaut de Dampierre 94
 II. Mahaut/Mathilde de Dammartin 35, 53, 72
 Maillart, Denis 413
Major Balázs 407
Majorossy Judit 314, 407, 411
 Makariosz *lásd* I. Hetum, Kis-Örményország királya
Makk Ferenc 280, 406, 411
Maléth Ágnes 361, 406, 409
 al-Malik al-Ádil Szaif ad-Dín *lásd* al-Ádil, Egyiptom szultánja
 al-Malik al-Kámil Nászir ad-Dín *lásd* al-Kámil, Egyiptom és Damaszkusz szultánja
 al-Malik al-Muazzam Túrásáh *lásd* Túrásáh, Egyiptom szultánja
 al-Malik an-Nászir Dávúd *lásd* an-Nászir Dávúd, Damaszkusz szultánja
 al-Malik asz-Szálih *lásd* asz-Szálih Ajjúb, Egyiptom szultánja
 al-Malik asz-Szálih al-Dín Iszmáil *lásd* asz-Szálih Iszmáil, Damaszkusz szultánja
 al-Malik az-Záhir Rukn ad-Dín Baibarsz al-Bundukdári *lásd* Baibarsz al-Bundukdári, Egyiptom szultánja
 Manasztrasz 179
- Mandéville *lásd* Jean de Mandéville
Mandrou, Robert 405
 Manfréd, Szicília királya 19, 71, 358, 359
 al-Manszúr Ali, Egyiptom szultánja 118, 345, 346, 348
 al-Manszúr Ibrahim 191, 193
 I. Mánuel Komnénosz, bizánci császár 41, 172
 I. Manuél Komnénosz (Nagy), Trapezunt császára 210
 Marcel, gyalogos katona 126
 Marco Polo 172, 207
 II. Margit, Flandriai (II. Marguerite de Flandre), Konstantinápoly császárnője 234, 238
 Margit, Provence-i, Franciaország királynéja 11, 15, 16, 29, 35, 60, 134, 211, 214, 215, 221, 298, 316, 355, 412
 Margit, Franciaországi (Marguerite Capet), Magyarország királynéja 179
 Margit, Navarrai (Marguerite de Bourbon), Navarra királynéja 232
 Marguerite de Bar 239
 Marguerite de Blois 47
 Marguerite de Bourbon 21, 39
 Marguerite de Brisebarre 70
 Marguerite de Joinville (Jean de Joinville lánya) 301
 Marguerite de Joinville (V. Henri de Vaudémont lánya) 303
 Marguerite (Ida) de Reynel 169, 170, 301
 Marguerite de Vaudémont 302
 Mária, Brienne-i, Konstantinápoly császárnéje 71, 73
 Mária, Burgundi, német-római császárné 279
 Mária, Brabanti, Franciaország királynéja 16, 222, 261
 Mária, Franciaországi (Marie de France) 40
 Mária Magdolna (Mária Magdaléna), Szent 230
 Marie d'Antioche 126
 Marie d'Avesnes 47
 Marie de Brienne *lásd* Mária, Brienne-i, Konstantinápoly császárnéje 71, 73

- Marie de Champagne, Konstantinápoly császárnéja 234
- Marie de Coucy, Skócia királynéja 15, 73
- Marie de Champagne (I. Henrik jeruzsálemi király lánya) 40
- Marie (Simonette) de Joinville 19, 286
- Marie de Lusignan 47, 72, 187, 189
- Marie d'Orléans 98
- Marie de Quiévrain 301
- Marie de Vertus 214
- Marie-Amélie de Bourbon, Franciaország királynéja 276
- Márk evangélista, Szent 36, 311
- Márk, mongol nesztorianus 69
- Marrou, Henri-Irénée* 319
- Martin, Hervé* 317, 404
- IV. Márton pápa 11, 260
- Mary, André* 398
- Marzials, Frank T.* 398
- Masseron, Alexandre* 318
- Máté evangélista, Szent 249
- Mathieu de Champs 235
- Mathieu de Gamache 104
- II. Mathieu de Lorraine 45, 46, 289
- II. Mathieu de Marly 85, 86
- Mathieu Paris *lásd* Matthaeus Parisiensis
- Mathieu de Paris 21
- I. Mathieu de Trie 35
- Mathilde de Bourbon 150
- Mathilde de Carinthie 48
- Matthaeus Parisiensis (Mathieu Paris, Matthew Paris) 69, 318, 400
- Mauger, François* 317
- Maurupt/Malrupt dékánja 67
- Mavdúd 352
- Maximin, Szent 230
- Mélisende, Jeruzsálem királynője 201
- Melot, Anicet* 306, 317, 397
- Ménard, Claude* 306, 317, 397
- Ménard, Philippe* 401
- Ménestrel de Reims 400
- Mengal, Paul* 407
- Mentelin, Johann* 317
- Merániai Gertrúd *lásd* Gertrúd, Merániai, Magyarország királynéja
- Merániai Ágnes *lásd* Ágnes/Mária, Merániai, Franciaország királynéja
- Mercuri, Chiara* 403
- Merész Fülöp *lásd* 1. III. Fülöp, Franciaország királya; 2. II. Fülöp, Burgundia hercege
- Merész Károly *lásd* Károly, Merész, Burgundia hercege
- Meroving-dinasztia 9, 18, 80, 329
- Mezey László* 399
- Mihály arkangyal, Szent (Saint Michel) 80, 329
- VIII. Mihály (Mikhaél), Palaiologosz, bizánci császár 72, 210, 252, 358, 359
- II. Mikhaél Dukász, épeiroszi despota 77
- Miklós, Myrai Szent 63, 88, 221, 249, 298
- III. Miklós, pápa 11
- IV. Miklós, pápa 11
- I. Miksa, Habsburg, német-római császár 279
- Milon de Nanteuil 72
- Mohamed próféta 107, 129, 141, 142, 168
- Mohamed, hvárezmi sah 337
- Moïse de Coucy 29
- Molnár Máté* 328, 407
- Montbéliard grófja *lásd* III. Thierry de Montbéliard
- Monfrin, Jacques* 180, 187, 218, 240, 255, 292, 298, 304–309, 311–313, 315–317, 323, 324, 396–398, 403, 404, 411
- Montfaucon grófja *lásd* III. Amédé
- Montferrati Bonifác *lásd* Bonifác, Montferrati, Thesszaloniké királya
- Montferrati Konrád *lásd* I. Konrád, Montferrati, Jeruzsálem királya
- Moos, Peter von* 403
- Möngke, mongol nagykan 70, 74, 75, 346–348, 357
- al-Muazzam, Damaszkusz szultánja 149, 334, 352
- al-Mudzsáhid Sírkuh 337
- al-Mugisz Umar, szultán 337, 340, 347, 352
- al-Musztaali 107
- al-Musztanszír, kalifa 107

- al-Musztaszim, bagdadi kalifa 75, 207, 344, 347
- al-Muzaffar Kutuz *lásd* Szaif ad-Dín Kutuz
- Nabila Ebeid 164
- Nagy Balázs* 328, 406, 407
- Nagy Károly *lásd* I. Károly, frank császár
- Nagy Konstantin *lásd* I. Constantinus, római császár
- Nagy Sándor *lásd* III. Sándor, Makedónia királya
- Nagy Mónika Zsuzsanna* 407, 411
- Napoleon Bonaparte 252, 269, 276
- Narjot de Toucy 178, 180
- an-Nászir Dávúd, Damaszkusz szultánja 149, 191, 337–339, 352
- an-Nászir Juszuf, szultán 76, 93, 136, 163, 184, 340, 341, 343–348, 352
- Navarrai Blanka *lásd* 1. Blanka, Navarrai, a Navarrai Királyság és a Champagne-i grófság régensnője; 2. Blanche de Navarre/de Champagne
- Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka 176
- Niazi Mosztafa 164
- Nicolas d'Acre 139, 140
- Nicolas de Choisy 145, 223
- Nicolas Donin de La Rochelle 29
- Nicolas Le Menu 198
- Nicolas/Nicolaus, a Szentháromság-rend nagymestere 144, 145
- Nisard, Denis* 317, 407
- Nisse, Theodor* 399
- Nizár (al-Musztanszir fia) 107
- Noé, pátriárka 168
- Northrup, Linda S.* 409
- Novák Veronika* 406
- Núr ad-Dín Zengi 130, 332, 333
- O'Connell, David* 400, 403
- Odilo, Szent 28
- Odon de Deuil (Odo de Diogilo) 235
- Ogul Kajmis 69, 75, 177, 346
- Olivier de Termes 14, 86, 195, 198, 206, 220
- Omajjád-dinasztia 75
- II. Onfroy de Toron 131
- I. Orbán, Szent, pápa 65
- II. Orbán, pápa 65
- IV. Orbán, pápa (Jacques Pantaléon) 44, 65, 70, 235
- Orléans-dinasztia 275, 276, 301, 303
- Osterwald, Grete* 403
- IV. Othon de Bourgogne 279
- Otte-Guillaume de Bourgogne 279
- Otto von Freisingen 172, 321
- Ögödej, mongol nagykan 75, 190, 346
- Palaiologosz Mihály *lásd* VIII. Mihály, Palaiologosz, bizánci császár
- Palmade, Guy* 317, 326, 405
- Paris, Gaston* 304–306, 308, 323, 401, 411
- Parot, Françoise* 407
- II. Paschalis, pápa 353
- Pataki János* 399
- Paulmier-Foucart, Monique* 318
- Pauphilet, Albert* 312, 398, 323
- Pautal, René* 269
- Payette, M.* 293, 294, 302
- Pelagius Galvan (d'Albano) 83
- Pernoud, Régine* 403, 404, 407
- Perret, Michèle* 323
- Perrot, Françoise* 407
- Pertz, G. H.* 277
- Péter apostol, Szent 168, 212
- I. Péter, Courtenay, Konstantinápoly latin császára 87
- Petit de Julleville, Louis* 323, 401
- Petit-Dutaillis, Charles* 407
- Petry, Carl F.* 408, 409
- Philippe d'Antioche, Kis-Örményország királya 75
- III. Philippe de Bourgogne 305
- Philippe de Champagne 288
- Philippe (Philippa) de Champagne 40, 42, 44

- Philippe Égalité *lásd* Louis-Philippe d'Orléans
- Philippe de Flandre 353
- Philippe de Guercheville 145
- Philippe Hurepel de Clermont 35, 37, 59, 355
- Philippe d'Ibelin 40, 81
- II. Philippe de Montfort 126
- I. Philippe de Montfort-l'Amaury 126, 133, 146, 191, 192, 203
- Philippe Mouskès 320, 400
- I. Philippe de Nanteuil 72
- II. Philippe de Nanteuil 72, 86, 117
- Philippe d'Orléans 303
- Philippe de Toucy 178, 179
- II. Philippe de Villebéon 143, 145, 146
- Pichard, Louis* 405, 410
- Pierre Abélard 22
- Pierre d'Alberive 101
- I. Pierre d'Alençon 11, 186, 258, 324
- Pierre d'Avalon 93
- Pierre Barbet 261
- Pierre Berroyer, Szent 235
- Pierre de Bourbonne 153, 154
- II. Pierre de Bourlémont 156
- I. Pierre de Bretagne *lásd* I. Pierre de Dreux
- Pierre Caier de Pierrepont 103
- Pierre de Chambellan *lásd* Pierre de Villebéon
- I. Pierre de Courtenay 87
- II. Pierre de Courtenay *lásd* I. Péter, Courtenay, Konstantinápoly latin császára
- I. Pierre de Courtenay-Champignelle 87, 96, 103, 154
- I. Pierre de Dreux (Mauclerc) 22, 34, 38, 39, 42, 45, 88, 106, 132, 134, 139, 144, 233, 354, 355
- Pierre Dubois 328
- Pierre de Fontaines 32
- Pierre de France *lásd* 1. I. Pierre d'Alençon; 2. I. Pierre de Courtenay
- Pierre de Genève 303
- Pierre de Grez/de Corbeil 260
- Pierre de Hans 233–235
- Pierre de Lusignan, Kis-Örményország királya 74
- Pierre Mauclerc *lásd* I. Pierre de Dreux
- Pierre Minci 235
- Pierre de Montreuil 252
- Pierre de Noville *lásd* Pierre Caier de Pierrepont
- Pierre de Pontmolain 161
- Pierre de Rieux, Antoine* 306, 308, 317, 397
- II. Pierre de Savoie 231
- Pierre de Vieille Bride 193
- Pierre de Villebéon 145, 161, 203, 219, 226, 239
- III. Pippin (Kis), frank király 46
- Pirenne* 172
- Plano Carpini (Plano da Carpino) 318, 346
- Plantagenet-dinasztia 50, 237
- Platelle, Henri* 402, 410
- Pognon, Edmond* 398
- Poince, lovász 229, 230
- Poitiers grófja *lásd* Alphonse de Poitiers
- Poppo von Osterna 205
- Pósán László* 314, 406
- Potin, Yann* 403
- Primat de Saint-Denis 240, 316, 400
- Quatremère, Marc-Étienne* 409
- Quéruel, Danielle* 278, 293, 401, 410, 411
- Rabia Basri (al-Adavíja al-Kaiszíja) 163
- Radíja Delhi, szultána 343
- Radu Basarab, Havasalföld fejedelme 179
- Rames (Ramla) püspöke 192
- Raoul, domonkos szerzetes 151
- II. Raoul de Coucy 52, 99
- Raoul de Grosparmy 219
- Raoul de Lusignan 72
- Raoul de Soissons 40, 170
- Raoul de Vanon/de Pierrepont 100, 101, 103, 129
- Rasíd ad-Dín Szinán 108
- Raymond, templomos testvér 218
- IV./V. Raymond Bérenger 35, 356

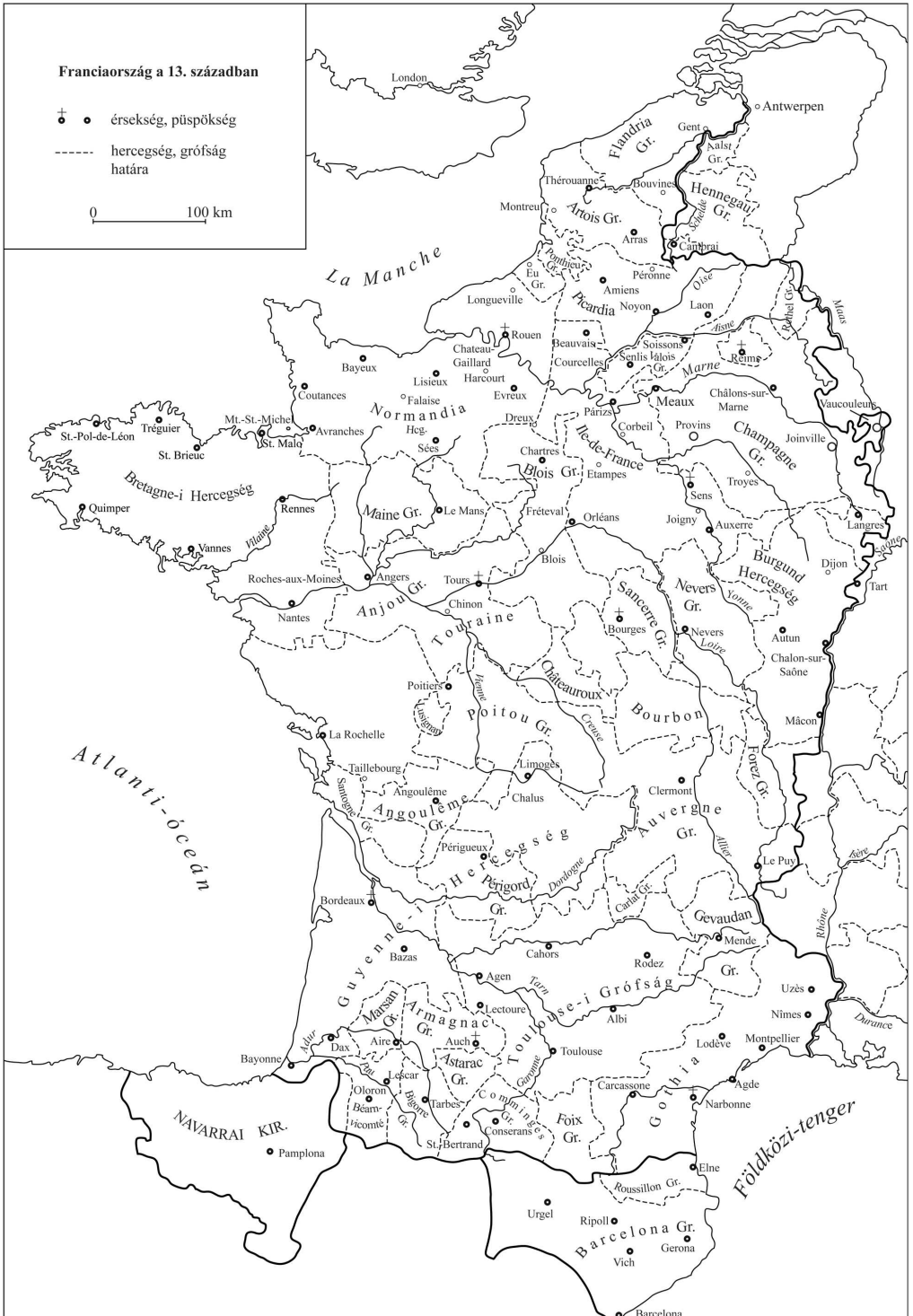
- II. Raymond de Trencavel 14, 78, 268, 355
 IV. Raymond de Toulouse/de Saint-Gilles 108, 212
 VI. Raymond de Toulouse 14
 VII. Raymond de Toulouse 14, 50, 147, 268, 356, 357
 Régnier de Bourbonne 153
Régnier-Bohler, Danielle 405
Reiffenberg, Frédéric-Auguste de 400
 Remigiusz, Szent (Saint Rémy) 44, 88, 90, 234
 Renaud de Dampierre 284
 Renaud de Flory 194
 Renaud de Menoncourt 100
 I. Renaud de Nevers 46
 II. Renaud de Trie 35, 36
 III. Renaud de Trie 35
 Renaud Hugues de Vichiers 11, 89, 144, 145, 154, 184, 186
 I. René, Anjou, Nápoly királya 303, 305, 306, 397
 II. René de Lorraine 301, 303
Riant, Paul 400
 I. Richárd (Oroszlánszívű), Anglia királya 12, 13, 39–41, 50, 56, 62, 68, 70, 71, 81, 108, 199–201, 284, 285, 333, 353
 Richárd, Cornwalli, római király 358
Richard, D. S. 409
Richard, Jean 15, 172, 238, 271, 289, 295, 296, 312, 314, 317, 318, 323, 328, 403, 407, 411
 Richelieu, Alphonse Louis du Plessis de 18
 I. Róbert, Courtenay, Konstantinápoly latin császára 87
 II. Róbert (Kegyes), Franciaország királya 10, 48, 269, 279
 II. Róbert, Szicília királya 320
 I. Robert d'Artois 19, 52, 88, 89, 97, 98, 102, 106, 110, 118, 119, 151, 355, 357
 Robert de Bougre 272
 I. Robert de Bourgogne 279
 II. Robert de Bourgogne 199
 Robert de Clari 27, 66, 179, 280, 405, 410
 Robert de Courtenay *lásd* I. Róbert, Courtenay, Konstantinápoly latin császára
 Robert de Courtenay (†1239) 87
 Robert de Courtenay-Champignelles 261
 III. Robert de Dreux 44
 I. Robert de Guînes 188
 Robert de Joinville 282
 Robert de Molesme 53
 Robert de Nantes 84, 140, 191, 192
 Robert de Sailly/de Joinville 284, 285
 Robert de Sorbon 19, 20, 23, 266, 309, 357, 358
 Roberti-dinasztia 279
 II. Roger de Clérieu 65, 66
 Roger de Joinville 282
 Rolando da Palma 260
Ronjat, Eugène 413
Rossiaud, Jacques 296
Rousset, Paul 314, 319, 407
 Rubenida-dinasztia 74
 Rubruk, Rubrouck, Rubroeck *lásd* Willelmus (Guillaume) de Rubruk
 III. Rudolf, Habsburg 222, 297
Gy. Ruitz Izabella 318, 409
Runciman, Sir Steven 314, 407, 411
 Rutebeuf 86, 250, 274, 320, 400
 Sadzsar ad-Durr Válidat Halíl asz-Szálihíja, Umm Halíl, Egyiptom szultánája 76, 77, 118, 119, 338, 341–343, 345
 Safadin *lásd* II. al-Ádil Szaif ad-Dín, Egyiptom szultánja
Sághy Marianne 328, 407
 Sáhansáh 352
Saint-Denis, Alain 404
 Saint-Pathus *lásd* Guillaume de Saint-Pathus
 Salimbene de Adam 266
 Salisbury grófja *lásd* II. William Longuespée
Sallier, Claude 306, 317, 397
 Samsz ad-Dín Lulu al-Amíni 341
 Samsz ad-Dín Szaváb 336
 Samuel ben Solomon de Château-Thierry 29
 IV. Sancho (Erős), Navarra királya 39
 II. Sancho, Portugália királya 53
 IV. Sándor, pápa 19, 242, 251, 358

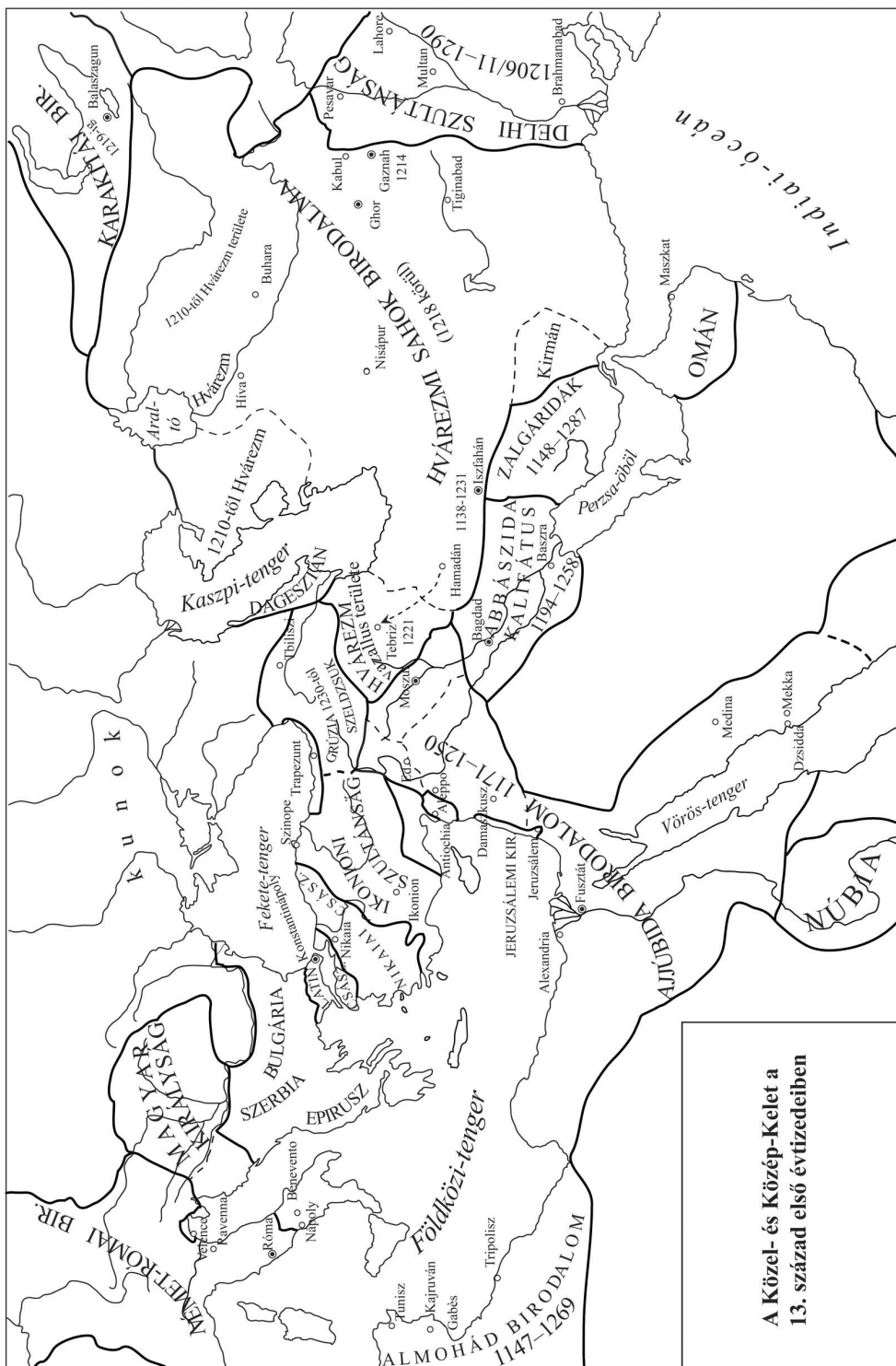
- VI. Sándor, pápa 34
 III. Sándor (Nagy; Iszkandar), Makedónia királya 170, 171
 II. Sándor, Skócia királya 73
 III. Sándor, Skócia királya 15
Sashegyi Gábor 320, 408
 Saxe marsall 305
 Scecedin (Sahj ad-Dín) *lásd* Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujúh
Scheffer-Boichorst, Paulus 277
Schmitt, Jean-Claude 407
Schregle, Götz 409
 Sebestyén, Szent 94
 Sebrecei, vezír 142
 Séclier, Alain 412
Seláf Levante 320, 321, 407, 411
Serbat, Jacques 269
Setton, Kenneth M. 407
Shaw, Margaret R. B. 398
 I. Sigurd, Norvégia királya 178
 Simon de Brojes 283
 Simon de Clermont-Nesle 31
 III. Simon de Commercy 302
 Simon de Joinville 25, 42, 45, 83, 282, 285–292, 310, 354, 355
 Simon de Marny 115, 286
 IV. Simon de Montfort 27, 126, 288, 354
 V. Simon de Montfort 28, 359
 Simon (Thibaud) de Montliart/de Monce-liart 86, 195, 198
 Simon de Sailly/de Joinville 284
 Simon de Saint-Quentin 172
Simon Róbert 140, 142
 Simonette de Joinville *lásd* Marie de Joinville
Simonet, Jean 401
 Sírkuh 332, 333
Sivéry, Gérard 404
Slattery, Maureen 404
 Soissons grófja *lásd* II. Jean de Nesle
Sommers Wright, Georgia 404
Spangenberg, Peter-Michael 406
Spitzer, Leo 401
Spuler, Berthold 409
Stanesco, Michel 320, 401, 408
 Stephanus de Novo Castello *lásd* Étienne de Vaux
Strubel, Armand 318, 404
 Suetonius Tranquillus, Caius 30
 Suger, saint-denis-i apát 22, 269
Szabics Imre 408, 411
Szabó Judit 320
 asz-Szaid Mohamed 118
 Szaif ad-Dín Kutuz (al-Muzaffar Kutuz), Egyiptom szultánja 118, 345, 346, 348, 349
 Szaláh ad-Dín (Szaladin), Egyiptom szultánja 12, 70, 75, 76, 78, 81, 102, 130, 131, 136, 164, 201, 203, 212, 283, 332–336, 339, 352, 353
 asz-Szálih Ajjúb, Egyiptom szultánja 118, 119, 135, 136, 190, 193, 336–343, 349, 350, 352
 asz-Szálih Ajjúb Túrásáh *lásd* Túrásáh, Egyiptom szultánja
 asz-Szálih Iszmáil (al-Malik asz-Szálih al-Dín Iszmáil), Damaszkusz szultánja 191, 193, 194, 336–340, 352
Szamota István 318
 Szartach, mongol kán 70, 347, 357
Szász Károly 317, 407
 I. Szelim, szultán 136
 Szempad 74
 Szép Fülöp *lásd* IV. Fülöp, Franciaország királya
 Szibilla (Sybille de Jérusalem), Jeruzsálem királynője 49
 Szibilla (Sibylle d’Arménie) 74, 75, 188
 Szidi Abu-Szaid Kalaf ibn-Jahja 260
 Szidón úrnője *lásd* Marguerite de Reynel
 Tádzs ad-Dín Abul-Futúh 165–169
Taillade, Nicole 403
 Tancred de Hauteville 191
 at-Tavaszi Muhszin 341, 342
 Temüdzsin *lásd* Dzsingisz, mongol kán
 Theobald, Szent (Thibaud de Provins) 46

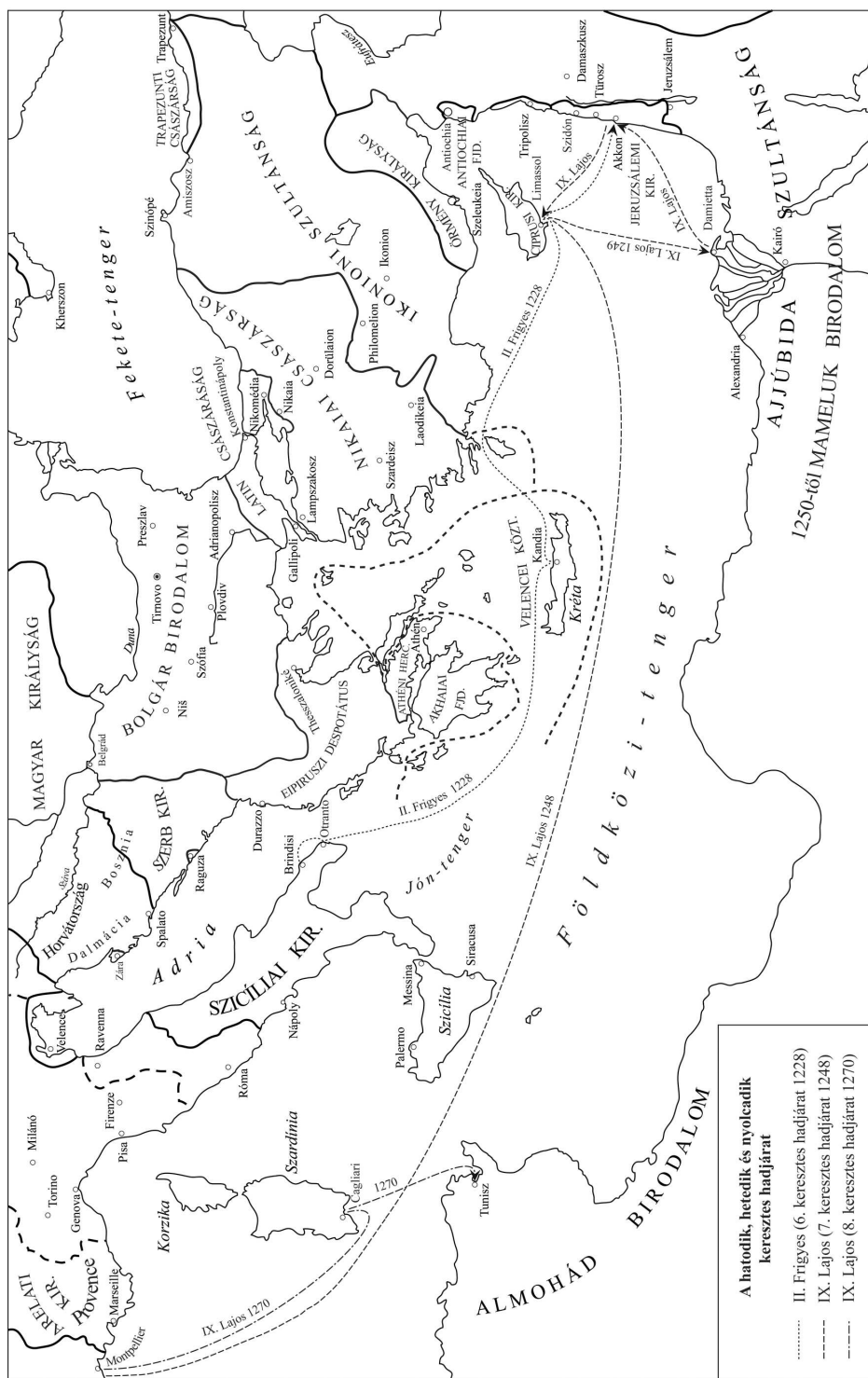
- Théodore de Celles 252
- I. Theodórosz Laszkarisz, bizánci császár 180
- Theodórosz Branasz 179, 180
- Theodulf d'Orléans 260, 330
- Théophanész Homológétész (Hitvalló) 95
- I./IV. Thibaud, Navarra királya, Champagne grófja 21, 22, 38, 39, 42–46, 51, 52, 61, 86, 219, 231, 232, 239, 249, 262, 286–290, 292, 295, 313, 319, 322, 338, 339, 355
- II./V. Thibaud, Navarra királya, Champagne és Brie grófja 21, 23, 39, 231, 232, 262, 283, 296, 320, 358
- IV./II. Thibaud de Blois/de Champagne (Nagy) 46, 48
- V. Thibaud de Blois (Jó) 48
- V. Thibaud de Champagne *lásd* II. Thibaud, Navarra királya
- III. Thibaud de Champagne 41, 42, 49, 284, 353
- IV. Thibaud de Champagne *lásd* I. Thibaud, Navarra királya
- Thibaud de Montléart 198
- Thibaud le Tricheur 47
- II. Thiébaut de Bar 238, 239, 284
- III. Thierry de Montbéliard 45, 79, 81
- Thomas Bérart 186
- Thomas de Beaumetz 234, 235
- Thomas Cantimpré/Thomas Cantipratanus Brabantus 174
- Thorau, Peter 409
- Thuküdidész 95
- II. Tigrán (Nagy), Örményország királya 74
- III. Tiridatész, Örményország királya 74
- Titus (Antonius Pius), római császár 249
- Tóber Márta 406, 409
- Tolan, John 406
- Cs. Tóth Annamária 405, 410
- V. Tóth László 407
- Toulouse-i Szent Lajos *lásd* Lajos, Anjou, Toulouse-i Szent
- Traianus, római császár 75
- Tuilier, André 408
- Toluj, mongol nagykan 75
- Túránsáh (asz-Szálih Ajjúb Túránsáh; al-Malik al-Muazzam Túránsáh; Turquemín), Egyiptom szultánja 76, 77, 92, 117, 118, 123, 135, 136, 337, 341–343, 349, 350, 352
- Türingiai Szent Erzsébet *lásd* Erzsébet, Árpád-házi (Türingiai) Szent
- Tyl-Labory, Gillette 400
- Valois-dinasztia 270, 279
- Vauchez, André 330, 331, 402, 408
- Vaughan, Richard 318
- Veinstein, Charles, 406
- Vermeulen, Urbain 409
- Veszprémy László 408
- Viard, Jules 400
- Vielliard, Françoise 317, 404
- Vienne dauphine-ja *lásd* Béatrice de Faucigny
- Villain de Nully 284
- Villain de Versey 79
- Villehardouin, Geoffroy de *lásd* Geoffroy de Villehardouin
- X. Vilmos, Aquitánia hercege *lásd* X. Guillaume d'Aquitaine
- II. Vilmos, Morea fejedelme *lásd* II. Guillaume de Villehardouin
- Vincent de Beauvais 241, 316, 317, 359
- Vuillaume de Bourbonne 153
- Wailly, Natalis de 247, 282, 301, 304, 305, 307, 308, 312, 323, 397–401, 411
- Wallon, Henri-Alexandre 404
- Walter Comyn 15
- Wedgewood, Ethel 398
- Wiet, Gaston 409
- Willelmus (Guillaume) de Rubruk (Rubruquis, Rubrouck) 70, 172, 318, 347, 357, 358
- II. William Longuespée 52
- Witt, Mme de, née Guizot 321, 410
- Wolff, Philippe 408

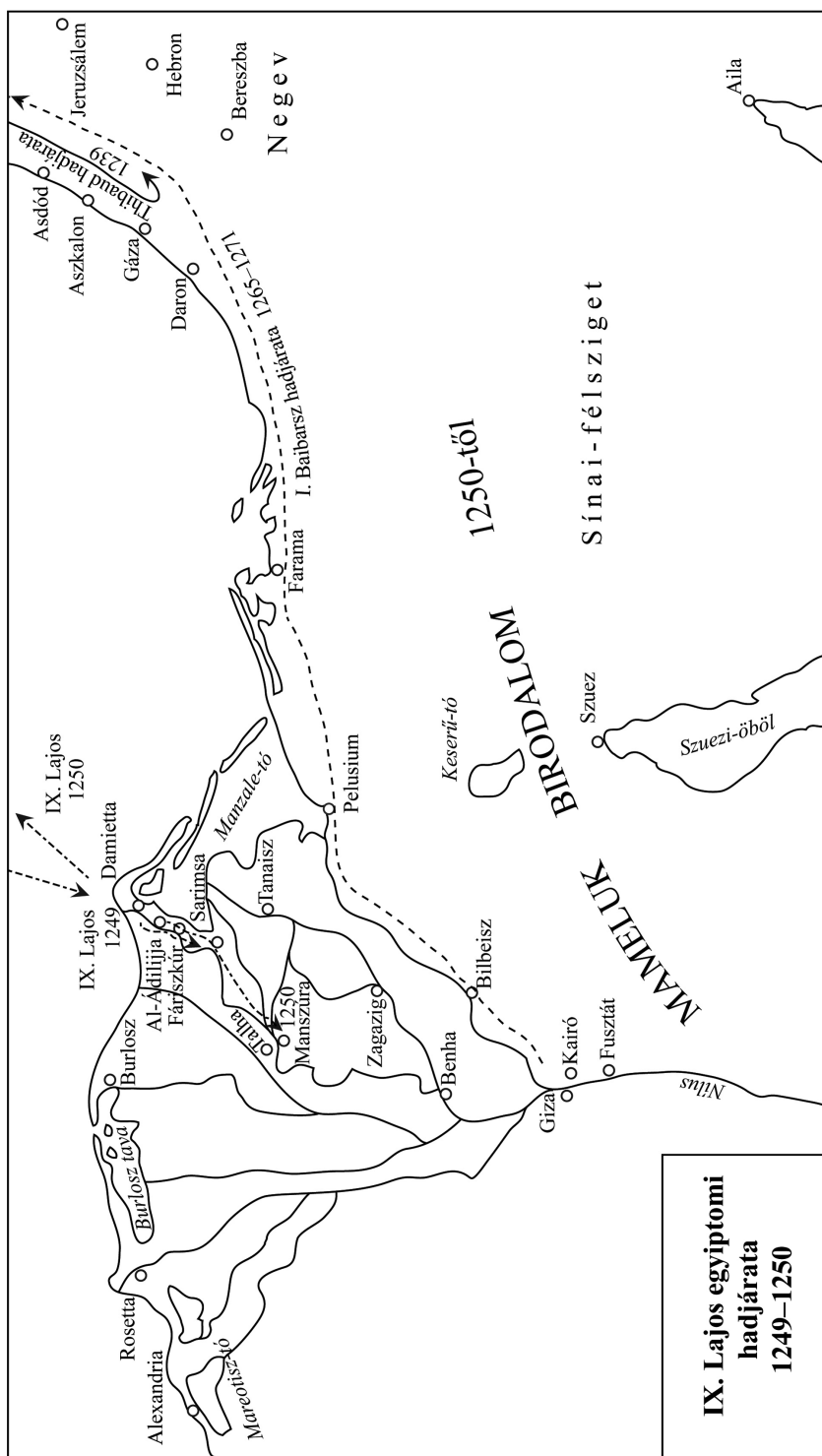
Yehiel de Paris 29	<i>Zerner-Chardavoine, Monique</i> 320
Yolande de Brienne lásd II. Izabella, Jeru- zsálemi, német-római császárné	Zier, Emile 413
Yolande d’Anjou 303	<i>Zimonyi István</i> 149, 295, 313, 332, 409
Yolande de Bourgogne 150	<i>Zink, Michel</i> 20, 270, 319–321, 323, 401, 405, 408, 410, 411
Yolande de Bretagne 42	<i>Zöllner, Walter</i> 326, 408
Yolande de Châtillon/de Bourbon 227	
Yolande de Dreux 43, 44	<i>Zsengellér József</i> 314, 407, 411
Yves le Breton 163, 166–168	Zsófia, Tübingiai 54
	<i>Zsoldos Attila</i> 408
az-Záhir Gázi 352	
Zajn ad-Dín al-Hafizi 346	

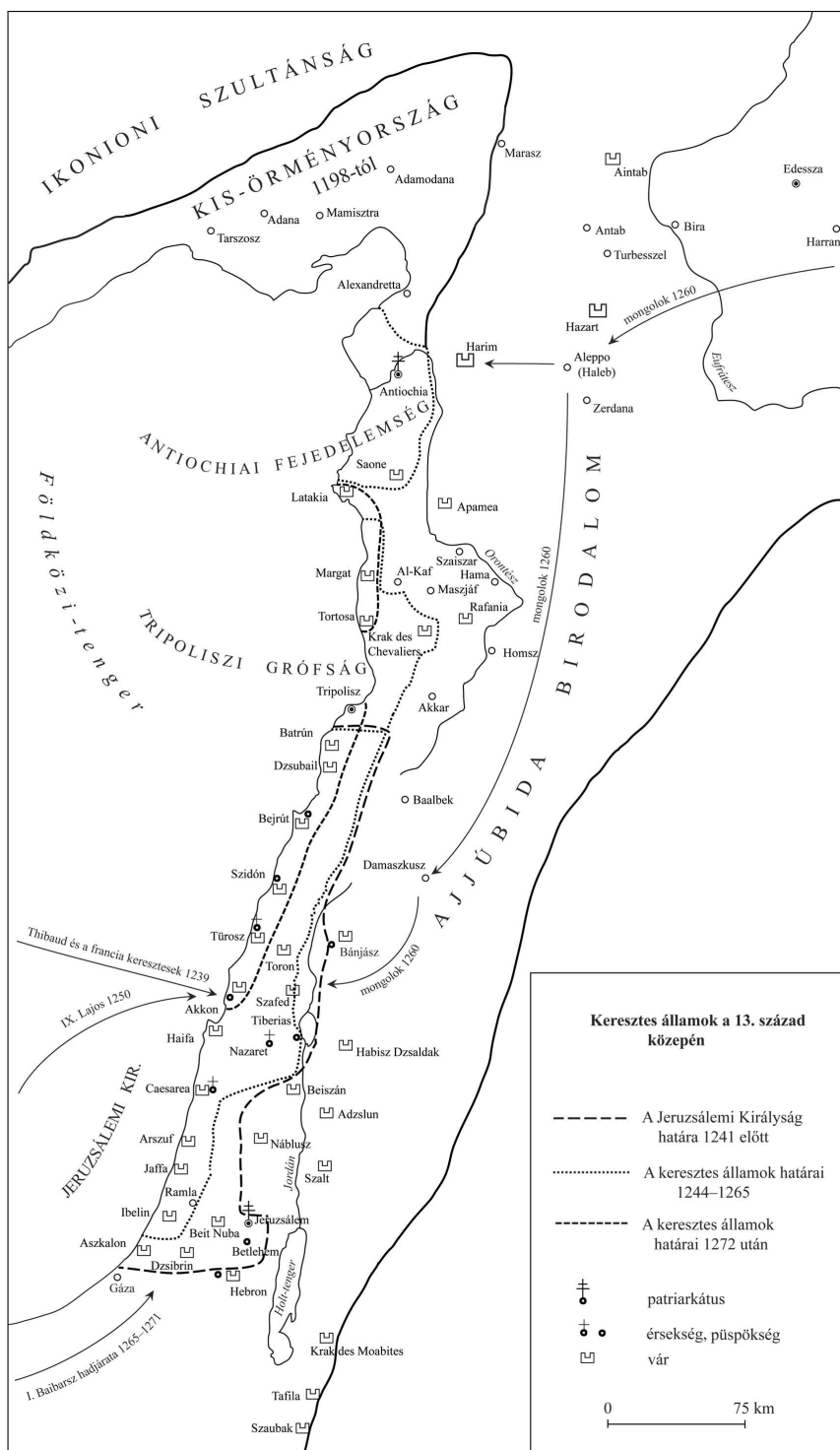
TÉRKÉPEK

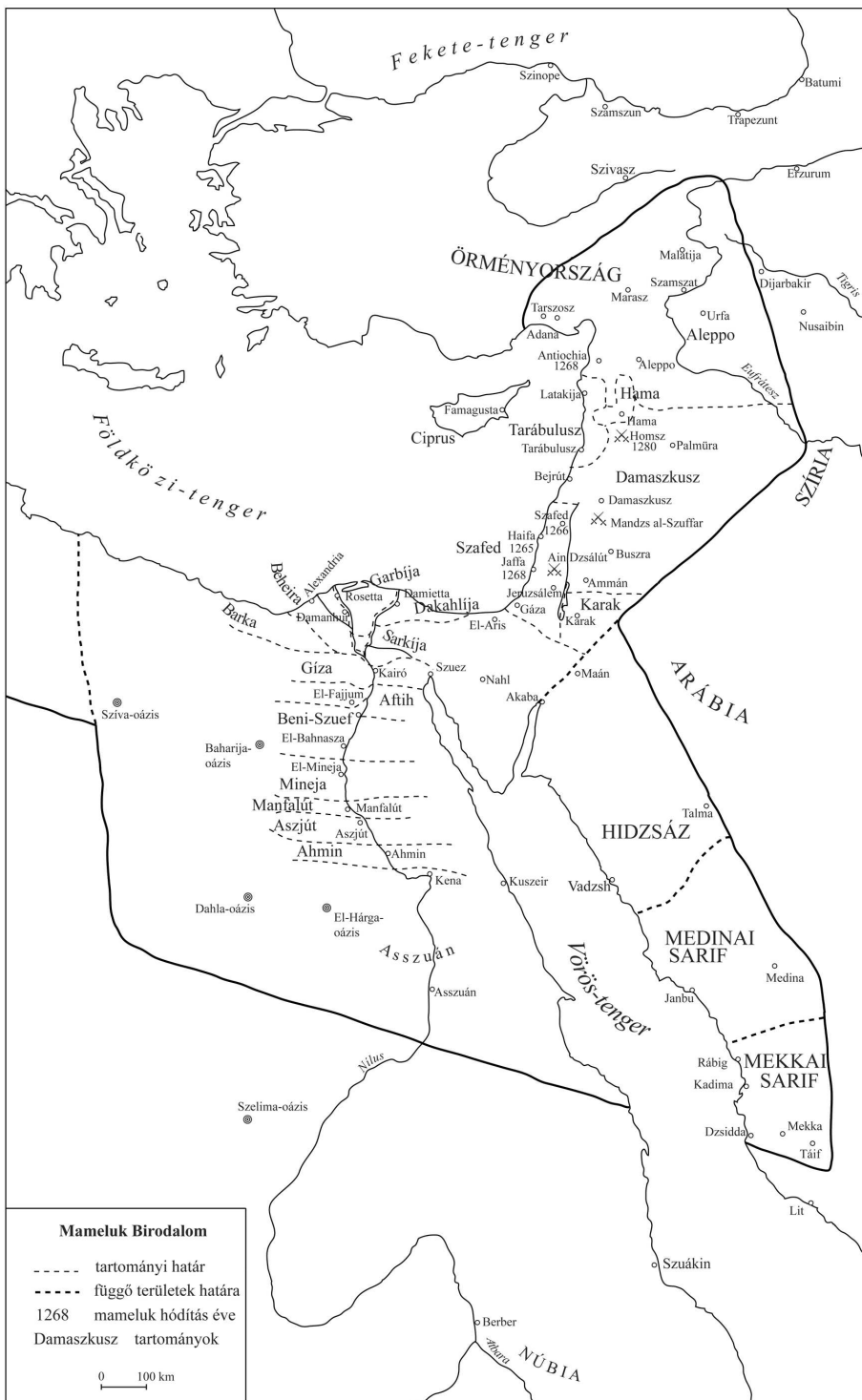

KÉPMELLÉKLET

1. Jean de Joinville átnyújtja művét Lajos navarrai királynak, a későbbi X. Lajosnak. Miniatúra Joinville művének 14. századi másolatában

2. Joinville látképe a felső és az alsó várkastéllyal, 1639

3. Jean de Joinville szobra szülővárosában

4. Szent Lajos bíraskodik
a vincennes-i erdő tölgyfája alatt.
A joinville-i szobor talapzatának
domborműve

5. Jean de Joinville a manszúrai
ütközetben. A joinville-i szobor
talapzatának domborműve

6. Szent József derékövét tartalmazó, 19. századi ereklyetartó a joinville-i Notre-Dame-templomban. Az ereklyét Jean de Joinville hozta magával a Szentföldről

7. Jean de Joinville alakja
a Szent József-ereklyetartón

8. A Vauvert-i Miasszonyunk
csodatételét ábrázoló,
Jean de Joinville által
készíttetett üvegablak
Blécourt-ban

9. Jean de Joinville alakja
a blécourt-i üvegablakon

10. Festett kódexlap Szent Lajos életéből vett jelenetekkel: egy zsidó megkeresztelése Szent Lajos jelenlétében; Szent Lajos és Provence-i Margit elindul a VII. keresztes hadjáratra; a VIII. keresztes hadjárat megérkezik Karthágó partjaira; Szent Lajos halála Tunisz falai alatt

11. „...és akkor a király odajött
hozzám, s vállamra tette a kezét.”
Emile Zier rajza

12. Szent Lajos alamizsnát
oszt a szegényeknek.
Denis Maillart rajza

13. Szent Lajos igazságot szolgáltat.
Eugène Guillaume szobráról készült chromolitográfia